సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం

మూడవ సంపుటం

పద్మనాయక రెడ్డిరాజుల యుగాలు

ఆరుద్ర

సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం

మూడవ సంపుటి

పద్మనాయక, రెడ్డిరాజుల యుగం

ఆరుద్ర

ప్రజాశక్తి బుక్ హౌస్
కారల్ మార్క్స్ రోడ్, విజయవాడ - 2

ప్రచురణ నెం : 271
పునర్ముద్రణ : 1990, మార్చి

ముఖచిత్రం : బాపు

ooo

సాదా ప్రతి : రు. 45
మేలు ప్రతి : రు. 55

ooo

ప్రతులకు
ప్రజాశక్తి బుక్‌హౌస్
కారల్‌మార్క్స్ రోడ్
విజయవాడ — 520 002

ooo

ముద్రణ :
పాఠశాల విద్యాకేంద్రం
5-9-22/106 ఆదర్శనగర్
హైదరాబాద్ — 467

మా మాట

ఆదికాలమ్నుండి ఆధునికయుగం వరకూ సాగిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య పరిణామాన్ని గురించి తెలుసుకోవాలనే ఆకాంక్షగల సాహిత్యాభిమానుల కోసం కవి, పండితుడు, పరిశోధకుడు, సాహితీ విమర్శకుడుగా పేరు ప్రతిష్ఠలను గడించిన ఆరుద్రగారు ఎంతగానే శ్రమించి ఒక్కచేతిమీదుగా సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యాన్ని 12 సంపుటాల్లో ఆంధ్ర ప్రజలకు 1968 లోనే అందజేశారు.

అయితే ఆ రచన ఆధునికయుగం వరకూ పూర్తిగా సాగలేదు. అనివార్య కారణాలవలన ఆఖరి భాగాలను ఆయన పూర్తిచేయలేదు. అయినప్పటికీ అది ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకు సంబంధించి ప్రామాణిక గ్రంథంగా గుర్తించబడింది. తెలుగు సాహిత్యంలోనూ, చరిత్ర అధ్యయనంలోనూ నిష్ణాతులుగా గుర్తించబడిన సర్వశ్రీ వేలూరు శివరామశాస్త్రి, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, శివశంకర స్వామి, మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి, గిడుగు వెంకట సీతాపతి, ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, దివాకర్ల వెంకటావధాని, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, నేలటూరి వెంకటరమణయ్య, తాపీ ధర్మారావు, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి, పాకాల రాజమన్నారు లాంటి ప్రముఖుల ప్రశంసల నందుకున్న రచన అది.

ఆరుద్ర షష్టిపూర్తి ఉత్సవాల సందర్భంగా ఆయనకు ఆంధ్రావనిలో అనేకచోట్ల జరిగిన సన్మాన సభలన్నింటా, సమగ్రాంధ్ర చరిత్రను ఒక్కచేత్తో పూర్తిచేసి ఆయన ఆంధ్రప్రజలకు వొనగూర్చిన మహత్తర సేవను ప్రశంసించుతూనే, తతిమ్మా భాగాలను పూర్తిచేయాలనే ఆకాంక్షలు వెలిబుచ్చారు.

ఇప్పుడు ఆరోగ్యం చక్కబడి, పఠనానికి, రచనకు, ప్రచురణకు అవసరమైన సదుపాయాలు ఏర్పడగానే ఆంధ్ర సాహిత్యాభిమానుల చిరకాల వాంఛను నెరవేర్చడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం అభినందించదగిన విషయం.

ఆరుద్రగారే తెలిపినట్లు ఒక భాషను మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానికొకటి పెనవేసుకొని వుండటం వలన ఈ రచన అన్నికోణాలనుండి తమ చరిత్రను, వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకొనేందుకు ఆంధ్ర ప్రజలకు ఉపయోగపడగలదు.

ఇటీవలి కాలంలో జరిగిన పరిశోధనల ఫలితంగా అందిన అదనపు సమాచారం, అంతకుముందు రచనపై వచ్చిన విమర్శలను, సూచనలను దృష్టిలో వుంచుకొని గతంలో ప్రచురించిన సంపుటాల్లో కూడా అవసరమైన మార్పులను, చేర్పులను చేసి, ఆధునిక యుగం వరకు గల తతిమ్మా సంపుటాలను రచించడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం ముదావహం.

పరిశోధనల్లో వచ్చిన ఆధునిక పద్ధతులను అకళింపు చేసుకొని ఆదిమ, చాళుక్య యుగాలనుండి నేటి ఆధునిక యుగం వరకూ సమగ్రరీతిలో తాను రచించిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రను ప్రచురించే అవకాశాన్ని మాకు కలిగించినందుకుఆరుద్రగారికి మా ప్రచురణాలయం తరపున హృదయ పూర్వకమైన కృతజ్ఞతాభివందనాలను తెలుపుకుంటూ ఈ ప్రచురణకు పూనుకొన్నాం.

సుదీర్ఘమైన అధ్యయనం, పరిశోధనల ఫలితంగా లభించిన అపూర్వమైన సాహితీ సంపదతో తెలుగు ప్రజలు తమ చరిత్రను, తమ సాహితీ సంస్కృతీ వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకునేందుకు ఉపయోగపడే విధంగా ఆరుద్రగారు రచించిన ఈ "సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం" - 12 సంపుటాలుగా వచ్చే ఈ ఉద్గ్రంథం-ఆంధ్ర ప్రజల ఆదరణను బహువిధాలుగా పొందడమేగాక, తెలుగు వారుండే ఇతర ప్రాంతాల్లో కూడా అన్ని గ్రంథాలయాల్లోను, విద్యాలయాల్లోను తగిన స్థానం పొందగలదని ఆశిస్తున్నాం.

22-7-'89
విజయవాడ

— ప్రచురణకర్తలు

మనవి మాటలు

సాహిత్యాభిలాష గల సాధారణ పాఠకులు ఆంధ్ర సాహిత్యం గురించి సంపూర్ణంగా తెలుసుకోవాలనుకుంటే, వాళ్ళకు ఉపయోగించే పుస్తకాలు నేడు అందుబాటులో లేవు. నన్నయభట్టునుండి చిన్నయసూరిదాకా మాత్రమేకాక సాతవాహనుల కాలం నుండి సాహితీ సమితి దాకా ఆంధ్రసాహిత్యం అనేక విధాలుగా, బహుముఖాలుగా సాగింది. ప్రజ్ఞావంతులైన తెలుగుకవులు రచించిన గ్రంథాలు అన్నింటికి అన్నీ అచ్చుపడి వెలుగు చూడలేదు. అచ్చయిన పుస్తకాలు కూడా అన్నీ అందరికీ లభించడం లేదు. లభించిన పుస్తకాలైనా అన్నీ సాధారణ పాఠకులకు బోధపడే వివరణలతో లేవు. ఈ కొరతను తొలగించవలసిన బాధ్యత నేటి సాహితీపరులపై వుంది.

పన్నెండు సంపుటాలలో సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం ప్రజానీకానికి పరిచయం చేద్దామనే సంకల్పం కొన్నేళ్ళ కిందట నాకు కలిగింది. పుస్తక ప్రచురణలో కొత్త పోకడలుపోయే ప్రతిభావంతులు శ్రీ యం.ఎన్. రావుగారితో దానిని ముచ్చటించాను. నా ఉద్దేశాన్ని వారు బహుముఖాల పరిశీలించారు. ఇటువంటి సాహిత్య గ్రంథాలకు పుస్తక ప్రపంచంలో ఆదరణ ఉంటుందని 'మార్కెట్ అధ్యయనం' బాగా చేసి తెలుసుకొన్నారు. వారి సంస్థ యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ తరపున పన్నెండు సంపుటాలను ప్రచురించడానికి ముందుకు వచ్చారు.

సమగ్రత ఆశయం. దీన్ని సాధించడానికి ఇది ప్రయత్నం. పూజ్యులు కందుకూరి వీరేశలింగం గారు ప్రామాణిక సాహిత్యరచనకు పునాదులు వేశారు. శ్రీయుతులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు మొదలైన మహనీయులు సాహిత్యంతోపాటు దేశ చరిత్రను కూడా విశదం చేశారు. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు మన సాంఘిక చరిత్రకు శ్రీకారం చుట్టి కొత్త కోణాలను చూపెట్టారు. వీరి రచనలను ఆధారం చేసుకొని తమ ప్రతిభతో కొత్త ఆకరాలను గుర్తించి, నూతన సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించి సాహిత్య చరిత్రను అనేకమంది విద్వాంసులు, విమర్శకులు, విఖ్యాత పత్రికలలో, వివిధ గ్రంథాలలో వివరిస్తున్నారు. ఈ అమూల్య రచనలనన్నింటిని నా దృక్పథంతో సమన్వయం చేయడానికి ఈ రచనలో ప్రయత్నించాను.

ఒక భాష మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర, సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానితో ఒకటి పెనవేసుకొని వుంటాయి. రాజకీయాలవల్ల వివిధ రంగాలలో పరిణామాలు ఏర్పడుతూ వుంటాయి. విభిన్న సంఘటనలే జరిగినా అవి ఒక చారిత్రక క్రమంలోనే వుంటాయి. రాజకీయ ప్రభావాలకు లోనుకాని యుగం వుండదు. రాజవంశాల

పేరుమీదుగా యుగాలను పేర్కోవడం రివాజే. పాశ్చాత్య చరిత్రలలో 'ఎలిజబెతియన్, జాకొబియన్, విక్టోరియన్, ఎడ్వర్డియన్' మొదలైన యుగాలు సుపరిచితమైనవే. ఇది అనువైన పద్ధతి. అందుకే సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు తమ "ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర"లో ఈ క్రింది విధమైన యుగ విభజన చేశారు.

1వ ప్రకరణము - తూర్పు చాళుక్య యుగము

2వ ప్రకరణము - కాకతీయుల కాలము

3వ ప్రకరణము - రెడ్డిరాజుల కాలము

4వ ప్రకరణము - విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము (క్రీ.శ. 1332 నుండి 1530 వరకు)

5వ ప్రకరణము - విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము(క్రీ.శ. 1530 నుండి 1630 వరకు)

6వ ప్రకరణము - పేరు పెట్టలేదు (క్రీ.శ. 1600 నుండి 1757 వరకు)

7వ ప్రకరణము - పేరు పెట్టలేదు (క్రీ.శ. 1757 నుండి 1857 వరకు)

సాంఘిక చరిత్రకు పనికివచ్చే సాహిత్య గ్రంథాలనే ఎన్నుకొనడంవల్ల సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారి యుగవిభజన వారి ప్రయోజనాలకు అనుకూలమైంది. సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో విస్తీర్ణతను దృష్టిలో పెట్టుకొని నేను యుగాల అంకెను, ఆయా రాజవంశాల ప్రాముఖ్యాలను బట్టి పెంచవలసి వచ్చింది. ఆదిలో నేను వేసుకొన్న ప్రణాళికలో ఇలాగ యుగవిభజన చేసుకొన్నాను.

1. ఆదిమ, చాళుక్య యుగాలు	(క్రీ.శ. 12వ శతాబ్దం చివరిదాకా)
2. కాకతీయ యుగం	(క్రీ.శ. 1200-1290)
3. పద్మనాయక యుగం	(క్రీ.శ. 1337-1399)
4. రెడ్డిరాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1400-1450)
5. తొలిరాయల యుగం	(క్రీ.శ. 1450-1500)
6. మలిరాయల యుగం	(క్రీ.శ. 1500-1550)
7. నవాబుల యుగం	(క్రీ.శ. 1550-1600)
8. నాయక రాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1600-1670)
9. కడపటి రాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1670-1750)
10. కుంఫిణీ యుగం	(క్రీ.శ. 1750-1850)
11. జమీందారీ యుగం	(క్రీ.శ. 1850-1900)
12. ఆధునిక యుగం	(క్రీ.శ. 1900 నుండి)

పుస్తక ప్రచురణను ప్రారంభించడానికి ముందే ప్రతిసంపుటిలో పుటల పరిమితిని, సంపుటాల సంఖ్యను, ఒక్కొక్క సంపుటం వెలనూ, పన్నెండు సంపుటాలకు మొత్తం పూర్తిగా ముందే చెల్లించే పక్షంలో సెట్టువెల, అందువల్ల లభించే లాభసాటి సదుపాయాలూ ప్రకాశకులు ప్రకటించారు. ఎందరో ఈ ప్రణాళికకు స్వాగతం చెప్పారు, చందాదారులుగా చేరారు.

1965 జనవరి నెలనుండి ఈ సంపుటాల రచనకు ఉపక్రమించాను. ప్రతి సంపుటిలోని పుటల పరిమితి ముందుగానే నిర్ణయం కావడంవల్ల ప్రతి ప్రకరణంలో తెలిసిన ఏ ఒక్కటీ వదిలిపెట్టకుండా విరివిగానే రాసినా చివరకు కుదించడం తప్పనిసరి అయింది. సమగ్రత దెబ్బతినకూడదని సంపుటాల సంఖ్యను పెంచి, అదనపు యుగాలనూ, ఉపయుగాలను చేర్పవలసి వచ్చింది. ప్రచురణకు ముందే ప్రజలకిచ్చిన వాగ్దానానికి భంగం లేకుండా పన్నెండు సంపుటాలనూ వరుసగా ప్రచురించడం జరిగినది. నామీదా, ప్రకాశకులమీదా ఉన్న అభిమానంతో పి.వి. రాజమన్నారుగారు అన్ని యుగాలకు ఉమ్మడి ప్రవేశికనూ, ఒక్కొక్క సంపుటికి ఒక్కొక్కరు చొప్పున సాహిత్య రంగంలోని లబ్ధప్రతిష్ఠులు పీఠికలు రాసి దీవించారు. వాటి వివరాలు ఇవి :

సంపుటి సంఖ్య	పేరు	కాలం	పీఠికాకర్త
1.	చాళుక్య యుగం	ఏప్రియల్, 1965	వేలూరి శివరామశాస్త్రి
2.	కాకతీయ యుగం	మే, 1965	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
3.	పద్మనాయక యుగం	జూన్, 1965	శివశంకరస్వామి
4.	రెడ్డిరాజుల యుగం	జూలై, 1965	మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి
5.	గజపతుల యుగం	ఆగస్టు, 1965	గిడుగు వేంకట సీతాపతి
6.	తొలిరాయల యుగం	సెప్టెంబరు, 1965	ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం
7.	మలిరాయల యగం	అక్టోబరు, 1965	దివాకర్ల వేంకటావధాని
8.	నవాబుల యుగం	నవంబరు, 1965	రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ
9.	ఆరవీటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1966	నేలటూరి వెంకటరమణయ్య
10.	నాయకరాజుల యుగం-I	అక్టోబరు, 1966	తాపీ ధర్మారావు
11.	నాయకరాజుల యుగం-II	మార్చి, 1967	కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి
12.	కడపటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1968	--

1965 ఏప్రియల్ నెలనుండి నవంబరు నెలదాకా ఎనిమిది నెలలు క్రమం

తప్పకుండా అసాంతం రచనచేసి ఒక మాసపత్రికలాగ సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం సంపుటాలను అచ్చుకివ్వడంలో నా ఆరోగ్యం పూర్తిగా దెబ్బతిన్నది. పళ్ళు బిగిచిని రచన చేయడంవల్ల పళ్ళు బిగువు సడలి దంతవైద్యం అవసరమైంది. దానితో పాటు డయాబిటిస్, బ్లడ్ ప్రెషర్, ఒకటేమిటి టెన్షన్‌వల్ల రావలసిన అన్ని రుగ్మతలూ వచ్చాయి. అయినా ప్రజలకు ప్రకాశకులతోపాటు వాగ్దానం చేసినది పన్నెండు సంపుటాలు కనుక ఆ సంఖ్యను పూర్తిచేయాలని నిశ్చయించాను. అది 1968 ఫిబ్రవరి నాటికిగాని పూర్తిచేయలేకపోయాను.

ఈ పన్నెండు సంపుటాలు వెలువడుతున్నప్పుడు ఆసక్తితో చదివి, సహృదయంతో విమర్శించి, ప్రోత్సహించిన వాళ్ళెందరో ఉన్నారు. చెల్లా చెదురుగా వున్న ఆకరాలను ఒక్కచేత్తో క్రోడీకరించి విశ్లేషణ చేస్తున్నప్పుడు రచనలో తప్పులు దొర్లడం తప్పదు. వీటికి తోడు సాపు వ్రాస్తున్నప్పుడే, ప్రూఫు దిద్దుతున్నప్పుడే మరికొన్ని పొరపాట్లు చేరుకున్నాయి. నా అంతట నేను గుర్తించిన తప్పులతోబాటు విమర్శకులు సూచించే లోపాలూ, కొందరి కోపాలూ రెండవ ముద్రణలో సర్దుకొంటానని అప్పుడే సవినయంగా విన్నవించుకొన్నాను.

మొదటి ముద్రణ సంపుటాలన్నీ ఏనా(' చెల్లుబడి అయిపోయాయి. రెండవ ముద్రణ కోసం ఎందరో ఎదురు చూస్తున్నారు. కొందరు ఒత్తిడి చేస్తున్నారు. గత సంవత్సరం నా రెండు కళ్ళ కేటరాక్టులకూ ఆపరేషన్ విజయవంతంగా జరగడంవల్ల గ్రంథ పఠనానికి, రచనా కార్యక్రమానికి వీలుకలిగింది.

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో కొరతగా మిగిలిపోయిన సంపుటాలను పూర్తిచేయడమేగాక, తొలి పన్నెండు సంపుటాలకు కొత్తవైనాలు చేర్చి, తిరగరాసి ప్రచురించాలని నిశ్చయించాను. 'ప్రజాశక్తి బుక్‌హౌస్' వారు తిరగరాతకూ, పునర్ముద్రణకూ సదుపాయాలు కలిగించి ప్రచురణ ప్రారంభిస్తున్నారు. వారికి నా ధన్యవాదాలు. ఒక వ్యక్తి సమాజంలో ఏదైనా సాధించగలిగాడంటే దానికి ప్రత్యక్షంగానూ, పరోక్షంగాను ఎందరి సహాయ సహకారాలో ఉంటాయి. ఈ నా కృషిలో నాకు తోడ్పడిన వారందరికీ నా కృతజ్ఞతలు.

1989 సంక్రాంతి
మద్రాసు-17

ఆరుద్ర

ఇందులో విషయాలు

విషయం		పుట
1. పద్మనాయక యుగం		1
2. భాస్కరరామాయణ కవులు	.	22
3. శరభాంకుడు	..	49
4. శ్రీగిరి అయ్యగారు	..	55
5. రావిపాటి తిప్పన్న	...	61
6. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు	..	72
7. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ	...	104
8. నాచన సోముడు	...	145
9. గోన బుద్ధరాజు	..	171
10. కాచభూపతి విట్ఠలరాజు	..	191
11. దోన యామాత్యుడు	...	200
12. పశుపతి నాగనాథకవి	...	213
13. ప్రకాశ భారతీయోగి	...	217
14. కందనామాత్యుడు	..	220
15. మడికి సింగన	..	227
16. మడికి అనంతయ్య	...	247
17. కొరివి సత్యానరన	...	256
18. విన్నకోట పెద్దన	...	260
19. జన్నమంత్రి, కవిరాక్షసుడు	...	270
20. శ్రీనాథుడు	...	280
21. నిశ్శంక కొమ్మన	...	385
22. దగ్గుపల్లి దుగ్గన్న	...	400
23. జక్కన	.	416

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం మూడవ సంపుటం

పద్మనాయక, రెడ్డిరాజుల యుగం

సంప్రదించిన గ్రంథాలు – వ్యాసాలు

అప్పకవి, కాకునూరి	'అప్పకవీయం' వావిళ్ల ప్రచురణ, మద్రాసు. 1934
అనంతకృష్ణశర్మ, రాళ్ళపల్లి	'సారస్వతావలోకము' త్రివేణి పబ్లిషర్సు, మచిలీ పట్టణము, 1954.
అనంతకృష్ణశర్మ, రాళ్ళపల్లి	'గాథాసప్తశతీసారము' ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1964.
అనంతామాత్యుడు	'అనంతుని ఛందోదర్పణము' వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు, 1921.
అప్పారావు, వడ్డాది	'రెడ్డిసంచిక' రాజమండ్రి, 1947.
అప్పారావు, గురజాడ	'ముత్యాలసరాలు' విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం, విజయవాడ, 1953.
ఈశ్వరదత్తు, కుందూరి	'శ్రీనాథుని కవిత్వతత్వము' ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1964
ఉమాకాన్తం, అక్కిరాజు	'పల్నాటివీర చరిత్ర' శ్రీరామ ముద్రాక్షరశాల, మద్రాసు, 1955.
కృష్ణమూర్తి, భద్రిరాజు (సం)	'మాండలిక వృత్త్పత్తిపదకోశం' ప్రథమసంపుటం, వ్యవసాయ పదాలు, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, హైదరాబాదు, 1962.
కులశేఖరరావు, యం. యశోదారెడ్డి, పి.	'కావ్యానుశీలనము' వ్యాసాలు.
గోపరాజు, కొఱవి	'సింహాసన ద్వాత్రింశిక' ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, 1960.
గోపాలకృష్ణమూర్తి, శ్రీపాద	'స్త్రీల పౌరాణిక పాటలు' ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1955.
తిరువెంగళ నాథుడు	'అష్ట మహిషీ కళ్యాణం' తిరుమల తిరుపతి దేవ స్థానం ప్రెస్సు, మద్రాసు, 1936.
దాశరథి	'దాశరథి శతకము' యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ, మద్రాసు, 1962.

దొరసామి శర్మ, రావూరి — 'తెలుగు భాషలో ఛందోరీతులు' వెల్డన్ ప్రెస్, మద్రాసు, 1962.
ప్రతాపరెడ్డి, సురవరం — 'ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1950.
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి — 'శృంగార శ్రీనాథం' ఆంధ్రగ్రంథాలయ ప్రెస్, బెజవాడ, 1926.
ప్రభాకర శాస్త్రి, వేటూరి — 'చాటుపద్యమణిమంజరి' I ముక్త్యాల (కృష్ణా), 1952.
ప్రభాకర శాస్త్రి, వేటూరి (సం) — (సోమశేఖర శర్మ) పీఠిక 'కాటమరాజు కథ' మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం వారి ప్రచురణ, అవతరణిక, 1953.
పాపయ్యశాస్త్రి, చిలుకూరి — 'శ్రీనాథుని కవితా సమీక్ష' ద్వితీయ సంపుటం, రిపబ్లిక్ ప్రెస్సు, కాకినాడ, 1834.
రంగకవి, కస్తూరి — 'ఆనందరంగరాట్ఛందం' వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు, 1922.
రంగాచార్యులు, చెలమచర్ల — 'ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము' పీఠిక నాగార్జున బుక్ డిపో, నారాయణ గూడ, హైదరాబాదు, 1944.
రజనీకాంతరావు, బాలాంత్రపు — 'ఆంధ్రవాగ్గేయ కార చరిత్రము' స్వతంత్ర ఆర్టు ప్రింటర్స్, విజయవాడ, 1958.
రామకృష్ణశాస్త్రి, శిష్ట్లా — 'ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వం' యూనివర్శిటీ ఆఫ్ మద్రాసు, 1957.
రామయ్య, జయంతి — 'శాసన పద్య మంజరి' I ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రచురణ, కాకినాడ, 1930.
రామరాజు, బి. — 'తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యం' హైదరాబాదు, 1958.
రామరాజు, బి. — (తమ విద్యార్థులచేత వ్రాయించిన సంపుటం) 'ఆంధ్ర సంస్కృతి-చరిత్ర' హైదరాబాదు, 1960.
లక్ష్మీరంజనం, ఖండవల్లి (సం) — 'సిద్ధేశ్వర చరిత్రము' ఆంధ్ర రచయితల సంఘం, హైదరాబాదు, ఆంగ్ల పీఠిక.
లక్ష్మీకాంతం, పింగళి — 'గౌతమ వ్యాసములు' యమ్.యన్.ఆర్. మూర్తి అండ్ కో. విశాఖపట్టణము, 1963.
వీరభద్రరావు, చిలుకూరి — 'ఆంధ్రుల చరిత్రము' రాజమండ్రి, 1916.
వీరేశలింగం, కందుకూరి — 'ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర' ప్రథమ భాగము, 1917.

వెంకటరాయశాస్త్రి, వేదం — 'నన్నెచోడుని కవిత్వం' వేదము వెంకట రాయి శాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్, లింగిసెట్టి వీధి, మద్రాసు, 1951.

వెంకటరాయశాస్త్రి, వేదం — 'శృంగార నైషధ సర్వంకష' వేదము వెంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్, మద్రాసు, 1961.

వెంకటరావు, నిడుదవోలు — 'ఉదాహరణ' వాఙ్మయ చరిత్ర, విజయ భాస్కర పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాదు, 1950.

వెంకటరావు, నిడుదవోలు — 'ఆంధ్రవచన వాఙ్మయము, నాగలక్ష్మి ఆర్టు ప్రింటర్స్, హైదరాబాదు, 1954.

వెంకటరావు, నిడుదవోలు — 'తెనుగు కవుల చరిత్ర' I మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం, 1959.

వెంకటరావు, నిడుదవోలు — (పరిష్కరణ) 'త్రిపురాంతకోదాహరణం' మద్రాసు 1937.

వెంకటేశ్వర రావు, (ప్ర.సం) — పదబంధపారిజాతం, 'ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, హైదరాబాదు, 1961.

శివరామశాస్త్రి, వేలూరి — 'సోముడు' (ఉత్తర హరివంశ విమర్శ)

శివరామశాస్త్రి, వేలూరి — 'ఉత్తరహరివంశము' వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు, 1961.

శివరామశాస్త్రి, వేలూరి — 'నృసింహపురాణం' పీఠిక, వావిళ్ళ రామ స్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు, 1960.

శివరామశాస్త్రి, వేలూరి — 'హరివంశం' పీఠిక, వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు, 1960

శ్రీనివాసరావు, వేమూరి — 'పూర్వగాథాలహరి' వెంకట్రామ అండ్ కో, మద్రాసు, 1952.

శ్రీరామ అప్పారావు, పోణంకి — 'నాట్యశాస్త్రము' అజంతా ప్రింటర్సు, మహాకాళివీధి, సికిందరాబాదు,1958-59.

శేషయ్య, చాగంటి — 'ఆంధ్ర కవి తరంగిణి' 2,3,4,5,6 సంపుటాలు, శ్రీ ఆనంద తీర్థ ప్రెస్, రామ చంద్రపురం, 1959.

సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, మల్లాది — 'సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర - లౌకిక వాఙ్మయం, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1961.

ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలు

కళింగ సంచిక

దక్షిణ భారత శాసనాలు
నెల్లూరు శాసనాలు
భారతి సంపుటాలు
విశాఖపట్టణం మాన్యువల్

Biobliography

Indian Antiquary, Vol. XX

Sakuntala Rao, Sastri 'Women in the Vedic Age' Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1952

Soma Sekhara Sarma, M. "History of Reddy Kingdoms (Circa 1325 A.D. to Circa 1448 A.D) Andhra University, Waltair, 1948.

పద్మనాయక – రెడ్డిరాజుల యుగం

1. పద్మనాయక, రెడ్డిరాజుల యుగం
2. భాస్కర రామాయణ కవులు
3. శరభాంకుడు
4. శ్రీగిరి అయ్యగారు
5. రావిపాటి తిప్పన్న
6. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు
7. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ
8. నాచన సోముడు
9. గోనబుద్ధరాజు
10. కాచ భూపతి విట్ఠల రాజు
11. దోనయామాత్యుడు
12. పశుపతి నాగనాథుడు
13. ప్రకాశ భారతీయోగి
14. కందనామాత్యుడు
15. మడికి సింగన
16. మడికి అనంతయ్య
17. కొరవి సత్యనారన
18. విన్నకోట పెద్దన
19. జన్నమంత్రి కవిరాక్షసుడు
20. శ్రీనాథుడు
21. నిశ్శంక కొమ్మన
22. దగ్గుపల్లి దుగ్గన
23. జక్కన

1

పద్మనాయక యుగం

రేచర్లవారు వెలమవీరులు. వీరినే పద్మనాయకు లంటారు. కాకతీయ సామ్రాజ్యంలో గణపతి దేవచక్రవర్తి కాలంనుంచీ వీరు సేనానులుగా ఉండేవారు. రుద్రమదేవి రాజ్యానికి వచ్చినపుడు ఆడది గద్దెనెక్కడం సహించలేని సామంతులూ, సేనానులూ తిరగబడినప్పు డు రేచర్ల ప్రసాదాదిత్యనాయకుడు ఆమెపక్షం వహించి పోరాడాడు. అందుకే అతనికి 'కాకతీయ రాజ్యస్థాపనాచార్య' అనే బిరుదు వచ్చింది. ఇతని మనుమడు దాచానేడు ప్రతాపరుద్రుని వద్ద సేనానిగా ఉండేవాడు. దాచానేడు కుమారుడు సింగమనాయకుడు కూడా ఆ కొలువులోనే ఉండేవాడు.

తన అమ్మమ్మ రుద్రమ దేవిని గద్దెమీద నిలిపి నందుకు బహుశా, ప్రతాపరుద్రునికి వెలమవీరు లంటే ఎక్కువ ఇష్టం కాబోలు, ఇతర కులాల వాళ్ళను త్రోసిరాజని వీళ్ళకే ఉన్నతపదవులు ఇవ్వడం మొదలెట్టాడు. ఇది చూచి ఇతర వర్ణాల నాయకులు తిరగబడ్డారు. క్రీ. శ. 1314 ప్రాంతాల గండికోటలో చేరి పితూరీ చేశారు. ప్రతాపరుద్రుడు స్వయంగా దీనిని అణచివేశాడు.[1] వెలమనాయకులు దక్షిణానికి దండు వెడలి ప్రతాపరుద్రునికి విజయాలు సంపాదించారు. అందుకే రేచర్ల వారికి 'పంచపాండ్యదళ విభాళ' అనే బిరుదు వచ్చింది. వెలమవీరులందరిలోనూ సింగమనాయకుడే ప్రతాపరుద్రునికి దయాపాత్రుడైనట్టున్నాడు. రాజు అతనికి ఎనభైవరాలు

1. ఆంధ్ర సంస్కృతి—చరిత్ర (1960) —డాక్టరు బి. రామరాజు గారు తమ విద్యార్థులచేత వ్రాయించిన సంపుటం, పుట 231.

ఇచ్చాడట. సంస్కృతంలో ఎనభైని 'అశీతి' అంటారు. అందుకే ఇతనికి అశీతివరాల సింగమనాయకు డనే పేరు వచ్చింది. ప్రతాప రుద్రునివద్ద ఉండే 72 మంది నాయకులలో ఈ ఎనభైవరాల నాయకుడే ప్రముఖుడని చెప్పుకోవచ్చు. అందుకే ప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనా కాలాన్ని - కాకతీయ సామ్రాజ్యపు చివరి రోజులను మనం పద్మనాయకయుగంగానే పరిగణిద్దాం.

కాకతీయసామ్రాజ్యంలో 72 మంది నాయకులుండేవారు. 75 మంది ఉండేవారా, లేక 77 మందా అన్నది ఒక చిన్నసమస్య. వడ్డాది అప్పారావు గారు 72 మంది నాయకుల పేర్లను పట్టికవేసి చూపించారు.[2] ఈ నాయకులలో బ్రాహ్మణులు, రెడ్లు, వెలమలు, కాయస్థులు, క్షత్రియులు-అన్ని వర్ణాలవాళ్ళూ ఎందరోవున్నారు. వీళ్ళలో చాలామంది చారిత్రక పురుషులుగానే కనబడు తున్నారు. కొందరినిగురించి శాసనాధారాలుకూడా దొరుకుతున్నాయని వడ్డాది అప్పారావుగారు వ్రాశారు.

ఈనాయకులందరూ ప్రతాపరుద్రునితో బాటు మహమ్మదీయులను ఎదిరించారు. తెలుగుచక్రవర్తి పరరాజుల చేత చిక్కాక, తెలుగుదేశం అల్ల కల్లోలమైనప్పు డు ఈ నాయకులందరూ ఒక్కత్రాటిమీద నడచి ముసునూరి వారి నాయకత్వంక్రింద కలసికట్టుగా మహమ్మదీయులతో పోరాటం సాగించారు. ఆంధ్రదేశపు వివిధప్రాంతాలపై వివిధనాయకుల పెత్తనం తొలినుంచీ సాగుతూనే వుంది. ప్రతాపరుద్రుడు పోయాక వాళ్ళవాళ్ళ మండలాలకు వాళ్ళు వాళ్ళు అధిపతులయ్యారు. ఈ నాయకులలో ముఖ్యులయిన వాళ్ళలో ఎవరెవరు ఏయే ప్రాంతాలు పాలిస్తూవచ్చారో ప్రక్క పేజీలోని పట్టిక చూడండి.

ఈ నాయకులందరూ సంఘీభావంతో ముసునూరు ప్రోలయ నాయకుడి అధిపత్యంక్రింద యుద్ధం చేసి మహమ్మదీయుల పరిపాలన తెలుగుదేశంలో తాత్కాలికంగా ఆపారు. ప్రతాపరుద్రుని మరణంతో తురుష్కులకు వశమైన ఓరుగల్లుకు 1336 లో విముక్తి కలిగింది. మళ్ళా ఓరుగంటికోట కొత్తళంమీద ఆంధ్రపతాక ఎగిరింది. ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, ఆంధ్రసురత్రాణ బిరుదులతో ముసునూరి కాపయనాయకుడు తెలుగుదేశానికి అధిపతి అయ్యాడు. స్వాతంత్ర్య

2. రెడ్డి సంచిక – పుటలు 6, 7.

విజయాలు లభించేదాకా తెలుగునాయకులలో ఉండే సంఘీభావం, ఐకమత్యం తరువాత అంతరించాయి. ఎవరికి వాళ్లే స్వతంత్రించి స్వతంత్ర రాజ్యాలు ఏర్పరుచుకొన్నారు.

వరుస	నాయకుడు	ముఖ్యనగరం, లేక ప్రాంతం
1.	ఇందులూరి రుద్రదేవుడు	సింహాచలంనుండి ఏలూరిదాకా
2.	కొప్పుల రెడ్లు	పిఠాపురము రాజధానిగా కొఠాము ప్రాంతాలు రుద్రదేవుడి క్రింద ఏలారు.
3.	ముమ్మడి నాయకుడు	రాజమండ్రి దగ్గరి కోరుకొండ రాజధాని.
4.	ముసునూరి అనపోతా రెడ్డి	తొయ్యేరు ముఖ్యనగరం
5.	ముసునూరి ప్రోలయ నాయకుడు	రేకపల్లి ముఖ్య నగరం–భద్రాచలం పాలవంచ ప్రాంతం
6.	కాపయ నాయకుడు	అమనగల్లు రాజధాని
7.	చెరకువంశపు రెడ్లు	కమ్మనాడు
8.	దేవగిరి నాయుడు	పల్నాడు
9.	శ్రీగిరి నాయుడు	తంగెడ
10.	సోమయాజుల రుద్రసేనాని	వెలనాడు
11.	గోనవంశపు రెడ్లు	వర్ధమానపురం
12.	ముప్పిడి నాయకుడు	పాకనాడు
13.	జుట్లయలెంక గొంకరెడ్లు	ములికినాడు,రేనాడు మొదలగునవి
14.	రేచర్ల సింగమనాయకుడు	రాచకొండ
15.	గణపతి నాయకుడు	మంచికొండ
16.	వేమారెడ్డి	అద్దంకి

దేశానికి ప్రమాదం తప్పిందనగానే రేచర్ల సింగమ నాయకుడు తన గొప్పను ప్రకటించుకున్నాడు. ముసునూరి కాపయనాయకునికి లోబడి ఉండడం పరువుతక్కువ అనుకున్నాడు. దక్షిణదిశనున్న నాయకులందర్నీ జయించి తన రాజ్యాన్ని కృష్ణానదీతీరందాకా విస్తరింపజేశాడు. కృష్ణా తుంగ భద్రానదుల మధ్య నున్న కొన్ని దుర్గాలు, నల్లగొండ జిల్లాలోని ఏలేశ్వరం అతనికి వశమయ్యాయి. అమనగల్లు అతని కేంద్రం. తన రాజ్యాన్ని అతడు ఉత్తరదిశలోకూడా వ్యాపించదలచుకొన్నాడు. కాపయ నాయకునితో యుద్ధం

చేశాడు. 1340 ప్రాంతాలలో తన బావమరదిని చెరలో పెట్టారని రేచర్లసింగమనాయకుడు జల్లిపల్లికోటను ముట్ట డించాడు. ఆకోటకు అధిపతులయిన సోమవంశ క్షత్రియులు మాయో పాయంతో సింగమనాయకుణ్ణి చంపివేశారు.

ఈ వార్త వినగానే సింగమనాయకుని కుమారులు అనపోత నాయకుడు, మాదానాయకుడు ఉద్రిక్తులయ్యారు. కత్తికట్టి జల్లిపల్లి కోటను ముట్టడించి, ఆ రాజులనూ, వాళ్ళకు తోడ్పడ్డ వాళ్ళనూ చంపి పోగులు పెట్టి ఆ రక్తంతోనే తండ్రికి తర్పణం చేశారు. ఈ వెలమ సోదరులు అనేక యుద్ధాలు చేశారు. పద్మనాయక రాజ్యాన్ని సుస్థిరం చేశారు. ముసునూరి కాపయనాయకుణ్ణి యుద్ధంలో చంపి అనపోత నాయకుడు ఓరుగల్లు వశపరుచు కున్నాడు. ఆంధ్ర సామ్రాజ్యానికి రాజధానిగా ఉన్న ఈ ముఖ్య నగరాన్ని జయించినా అనపోతనాయకుడు రాచకొండనే తన రాజధానిగా చేసుకొని పాలించాడు. తన తమ్ముడు మాదానేడును దేవరకొండ పాలకుణ్ణి చేశాడు. నాటినుంచి మాదా నేడు యొక్క సంతతి దేవరకొండలోనూ, అనపోత నాయకుని వంశంవాళ్ళు రాచకొండలోనూ ఉండి రాజ్యం చేశారు. రేచర్లవారి రాజ్యానికి ఉత్తరాన గోదావరినుంచి దక్షిణాన శ్రీశైలం, పశ్చిమాన బహమనీ రాజ్యం, తూర్పున కొండవీడు రాజ్యం సరిహద్దులు. అనపోతా నాయకుడి కాలంనుంచి ఆ పద్మ నాయకుల చరిత్రే ఇప్పటి తెలంగాణా చరిత్ర అయింది. పశ్చిమాన ఉన్న బహమనీ సుల్తానులతో సహజీవనం మంచిదని పద్మనాయకులు భావించారు కాబోలు. వాళ్ళతో సంధి చేసుకున్నారు. గోలుకొండ ప్రాంతాలను వాళ్లకు వదలిపెట్టారు. ఇప్పుడు పద్మనాయకులు ఇలా చేయబట్టే గోలుకొండ, భాగ్యనగరం రాజధానులుగా ఉత్తరోత్తరా తెలుగు రాజ్యాన్ని నవాబులు పాలించారు.

పద్మనాయకులు తెలంగాణాలో విజృంభించి తమ రాజ్యాన్ని ఏర్పరచు కొంటున్న కాలంలోనే అద్దంకి సీమలో రెడ్డిరాజులు స్వతంత్రించి రాజ్యం నిర్మించుకొన్నారు. ఒక రకంగా పద్మనాయకులూ, రెడ్డిరాజులూ ఆనాటి తెలుగు చరిత్ర రథానికి రెండు చక్రాలు. అందుకే కాకతీయ సామ్రాజ్యం అస్తమించిన తరువాత విజయనగర రాజ్యం విస్తరించి రాయలయుగం

మొదలయ్యేదాకా వున్న మధ్య కాలం 150 సంవత్సరాలలో పూర్వార్థాన్ని పద్మనాయక యుగమనీ, ఉత్తరార్థాన్ని రెడ్డిరాజుల యుగమనీ పేర్కొంటున్నాం. పద్మనాయక యుగంలో ఇతరరాజుల ప్రాపకంలో ఉన్న కవులుకూడా వస్తారు. క్రీ.శ. 1375 దాకా పద్మనాయకయుగమని చెప్పు కుందాం.

రెడ్డి రాజ్యాన్ని స్థాపించిన వేమారెడ్డి క్రీ.శ. 1325-1353 మధ్య కాలంలో వాడు. ఇతడు అశీతివరాల సింగమ నాయకుడి సమకాలికుడు. అద్దంకి సీమను పాలించాడు. ఇతని ఆస్థానంలో కవిత్రయంలో మూడవ వారైన ఎర్రాప్రెగ్గడగారున్నారు.

ఈ శతాబ్దంలో పరిపాలించిన పద్మనాయకుల పేర్లూ, రెడ్డిరాజుల పేర్లూ, వాళ్ల వాళ్ల కాలాలూ తెలుసుకొందాం.

పద్మనాయక ప్రభువులు

అశీతివరాల సింగమనాయకుడు	క్రీ.శ. 1335-1361
రాచకొండలో అనపోతనాయకుడు	
దేవరకొండలో మాదానాయకుడు	క్రీ.శ. 1361-1384
రాచకొండలో కుమారసింగ భూపాలుడు }	
దేవరకొండలో పెదవేదగిరి నాయకుడు }	క్రీ.శ. 1384-1399

రెడ్డిరాజులు

వేమారెడ్డి	క్రీ.శ. 1325-1353
అనపోతారెడ్డి	క్రీ.శ. 1353-1364
అనవేమారెడ్డి	క్రీ.శ. 1364-1386
కొమరగిరి రెడ్డి	క్రీ.శ. 1386-1402

ఈ శతాబ్దంలో జీవించిన కవుల చరిత్రను సులభంగా అవగాహన చేసు కొందుకు ఈ రాజకీయ చరిత్రను తెలుసుకొన వలసివచ్చింది. అయాకవుల గురించి చర్చిస్తున్నప్పు డు ఈ రెడ్డిరాజుల గురించి తెలుసుకొందాం.

కాకతీయ సామ్రాజ్యం పతనమయ్యాక, పద్మనాయకులూ, పంటరెడ్లూ మాత్రమే కాక మరి కొందరుకూడా రాజ్యాలు ఏర్పరుచు కున్నారు. వాళ్లలో

ఆనెగొందిని పాలించిన హరిహర రాయలు, అతని సోదరుడు బుక్కరాయలు ముఖ్యులు. ఈ కంపిలి రాజ్యమే తరువాత విజయనగర సామ్రాజ్యంగా పరిణమించింది. మనం ఇప్పుడు చెప్పుకుంటున్న పద్మనాయక యుగంలోని రాజులకు సమకాలికులైన కంపిలి రాజుల పట్టికను కూడా చూద్దాం.

మొదటి హరిహరరాయలు	క్రీ.శ. 1335-1355
మొదటి బుక్కరాయలు	క్రీ.శ. 1355-1377
రెండవ హరిహరరాయలు	క్రీ.శ. 1377-1404

ఈ కంపిలి రాజులలో మొదటి హరిహరరాయలు రాజ్యస్థాపనలోనే నిమగ్నుడయ్యాడు. అతడు చేసిన విద్యా పోషణ ఏమిటో మనకు తెలియదుగాని అతని సోదరుడు మొదటి బుక్కరాయలు మాత్రం విద్వాంసుడు, విద్యాభిమాని. సాయన, మాధవులు ఇతని కొలువులోనే వుండి వేదభాష్యం వ్రాసి ఈ రాజునకు అంకితమిచ్చారు. సంవిధాన చక్రవర్తి నాచన సోముడు బుక్కరాయలవల్ల అగ్రహారం పుచ్చుకున్నాడు. కంపిలి రాజులలో కొందరు స్వయంగా కవులు; అందులోనూ అనంతర కవులు నుతించేటంత గొప్ప కవులు. మొదటి బుక్కరాయలకు ఏడుగురు కుమారులు. వీరిలో ఆరవవాడు భాస్కర భవదూర మహీపతి. ఇతడు భవదూరుడు అనే పేరుతో ప్రసిద్ధుడైన కవి. ఎడపాటి ఎర్రన అనే కవి క్రీ.శ. 1678-1693 ప్రాంతాలలో మల్హణ చరిత్ర అనే గ్రంథంలో పూర్వకవులను ఇలా స్తుతించాడు.

విసుతు లెనర్చు నాంధ్రసుకవిప్రభు నన్నయభట్టు, దిక్కయ
జ్వను, శివదేవు, భాస్కరుని, జక్కన, నాచనసోము, సర్వదే
వుని, భవదూరు, వేము ....

ఈ పద్యంలోని భవదూరుడు కంపిలి రాజకుమారుడే. ఇతణ్ణి జంట కవులు తురగా రాజకవి, అయ్యంకి బాలసరస్వతులు తమ 'నాగరఖండం' అనే ప్రబంధంలో క్రీ.శ. 1731 తర్వాత ఇలా పేర్కొన్నారు.

శివతత్త్వు శివదేవు, చిన్మయు భవదూరు
శరభాంకు రాజశేఖరుని వేము ......

అనంతరకవులచే ఇలా నుతులు పొందిన ఈ భవదూరుడు ఏ గ్రంథాలు

రాశాడో తెలియదు. ఇతని పద్యాలను కొన్నింటిని సంకలనకర్తలు స్వీకరించారని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు వ్రాశారట.[3]

నాచనసోముని గురించి చెప్పు కొనేటప్పు డు కంపిలి రాజులనుగురించి అవసరమైనంత చెప్పుకొందాం.

ఇప్పుడు పద్మనాయక ప్రభువుల కాలంలోని సాంఘిక చరిత్రనూ, సాహిత్యస్థితినీ తెలుసుకొందాం.

ఈ యుగం రాజకీయంగా అల్లకల్లోలాలతో ప్రారంభమైంది. పద్మనాయకులు వీరాధివీరులు. అమితపరాక్రమవంతులు. ప్రచండరణ వ్యాపారం వారికి ఒక క్రీడావిశేషం. ఈ కాలంలో వీరు వాడుకలోనికి తెచ్చిన భయానకబీభత్సచర్య రణము కుడుపుట; అనగా "శత్రువులు నిహతులైనచోట వారి రక్తముతో కలిపిన అన్నము వారి తలపునుకలలో పెట్టుకొని యొడలికి భస్మమలదికొని, జుట్టు విరియబోసుకొని యర్ధరాత్రి కాలమున నెంటిగా దిగంబరులై భూతబలి మంత్రములు చదువుచు ఢాకిన్యాదులకు బలిపెట్టుట: ఇది ఆగమోక్తవిధాన మని చెప్పు దురు. యుద్ధమున జయించి నపుడెల్ల వీరు ఈవిధమున చేయుచు వచ్చిరని 'వెలుగోటి వంశావళి' తెలుపుచున్నది. ఈ యాచారము తెలంగాణాలోనే రేచర్ల వంశ్యులలోనే వాడుకలో నుండినట్లు కనిపించును" అని కీ.శే. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు వ్రాశారు.[4]

ఈ యుగంలోని కవుల రచనలలోకూడా ఈ వీరాచారం కనబడుతుంది. మడికి సింగన వ్రాసిన దశకుమార చరిత్రలో బాణా సురుడు శివునితో ఇలా చెప్పు కొంటాడు.

వీరరక్తంబుల వేతాళ సమితి-నారూఢగతి నోలలాడింపలేదు
యొరపైన నృపలోక మృదుశరీరముల-మెరపి ఢాకినులకు మేపగాలేదు.

[కళ్యాణకాండ. 769-770]

---

3. ఇది ఆంధ్రకవితరంగిణి నాలుగవభాగం పుట 150 లో చాగంటి శేషయ్యగారు చెప్పారు వెంకటరావుగారు భవదూరుడు గురించి భారతిలో వ్రాశారు. ఏ సంవత్సరమో, ఏ నెలో శేషయ్యగారు చెప్పలేదు

4. విజ్ఞానసర్వస్వం—తెనుగు భాషాసమితి ప్రచురణ—3వ సంపుటం పుట 305.

'వెలుగోటివారి వంశావళి'లో ఈ ఆచారం ఇంకా ఇలా సవిస్తరంగా ఉంది.

"నూటొక్క రాజుల శిరంబులు ఖండించి, యేబదియొక్క రాజుల గలుగాన్గలాడించి మఱియు ముప్పదిముగ్గురు రాజుల బట్టి పూజించి రణ బలిగా తెచ్చి యా రణక్షోణి నర్పించి, దిగంబరీ, కాళీ, మహాకాళీ, శాకినీ, ఢాకినీ, ఖాయిళాకాయినీ భూతప్రేతపిశాచంబుల దలచి రణదేవరా! మహారణరాజా, రణశూరా, రణవీరభేతాళా! భైరవా, వీరభద్రా, రణపోతురాజా కలహకంటకీయని నిజబలంబులకు జయంబు కల్గెననుచు కలహాధిదేవతల నారాధించి, తలంచి, పూజించి, కాళీమహాకాళికి వీరరాజుల నరబలిగా నరకించి భట్టును దామును రణము గుడిపించి.....

రాజుల నూటయొక్కరి శిరంబుల ద్రుంచి రణంబులోపలన్
రాజకుమారు లెమ్మురుధిరంబుల వండిన భుక్తి దృప్తులై
రాజకపాలపాత్రమున రక్తము గ్రోలుచు భూతకోటుల
ట్లాజిజయుండు సింగవిభు నగ్రసుతుండనవోతు ఖాడెదుర్
కొమ్మని మచ్చ యోబళుని గూల్చి శిరంబులు ద్రుంచి గన్నయన్
బిమ్మట ద్రుంచి తత్సుతుల బేర్చిన బొమ్మలువెట్టి దారులం
దమ్మటము ల్వెసం గొనియె దాచయసింగని వట్టి యెట్టిదో
బొమ్మలుబెట్టు నిట్టు లనపోతడు వైరము ఖానువారికిన్

రణవీథి గొండమ్రరాజుగొమ్మల దేవు విన్నని జయరుద్రు బెనచి తరిగి
తలలు పొక్కండ్లుగా నిలిపి తద్రక్తమె యెసరుగా బలివండి యెసక మెసగి
హెమ్మాడియును గూడి యెలమి నూటొక్కంద్ర రాజుల బగబట్టి రమణ జంపి
కలుగాన్గ లాడించి కలరక్త మెల్లను భూతసమితి తృప్తి పొందువరచి
జల్లిపల్లెద్ద రాజుల త్రుళ్ళణంచి-యహహాబిరుదులు వచరించిరవుడు వేడ్క
నను మగ ల్వొచ్చి రలభట్టు లౌననంగ మహిని సింగయయనపోత మాదవిభులు.

శత్రువులపైన అంతకక్ష, చంపాకకూడా వీరావేశం, బీభత్స ప్రధానమైన ఆచరణ, జుగుప్స లేకుండా నెత్తుటికూడు నివేదించడం మొదలైనవి మాధ్యమికయుగాల బర్బరత్వ చిహ్నాలు. ఒక ప్రక్క ఇంత అమానుషంగా ప్రవర్తిస్తూనే ఆనాటి వ్యక్తులు కళలనుకూడా ఆరాధించారు. గ్రంథాలను రచించారు. సాహిత్యాన్ని సృష్టించారు. సరస్వతిని సేవించారు. క్రీ.శ. 1384 నుండి పద్మనాయక రాజ్యాన్ని పాలించిన కుమారసింగ భూపాలుడికి 'సర్వజ్ఞ' అనే బిరుదు ఉంది. ఇతడు గొప్ప సాహిత్య పోషకుడు.

సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు స్వయంగా రచయిత. సంస్కృతంలో 'రసార్ణవ సుధాకరం' అనే అలంకార శాస్త్రం, 'సంగీత సుధాకరం' అనే నాట్యగ్రంథం, 'కందర్పసంభవం' అనే భాణం, 'కువలయావళి' అనే నాటిక వ్రాశాడు. ఇందులో 'కందర్పసంభవం' దొరకలేదు. (దీనిని ఇతడు వ్రాయ లేదేమో! చూ! ఈ పుస్తకంలోనే పశుపతినాగనాథుడి చరిత్ర) మిగతాపుస్తకాలన్నీ దొరుకుతున్నాయి. వాటిని అచ్చు వేశారుకూడా. రసార్ణవసుధాకరాన్ని ఖులుసు వెంకట రమణయ్యగారు అనువాదం చేసి 1950 లో ప్రకటించారు. ఇది మూడు విలాసములు-అంటే భాగాలు గల నాట్యాలంకారశాస్త్ర గ్రంథం. ఈ మూడు భాగాలలో వరుసగా రస, భావ, నాట్యవిషయాలు లక్షణోదాహరణాలతో సహా వివరించాడు. ఎన్నో కావ్యనాటకాల నుండి ఉదాహరణ లిచ్చాడు. అలంకార శాస్త్రాలలో మరేదీ ఇందులో చెప్పినంత విపులంగా రూపకాలగురించి చెప్పదట. సింగ భూపాలుడు స్వయంగా కొన్ని రూపక భేదాలను రచించినవాడాయె మరి.

ఈ సర్వజ్ఞుడు వ్రాసిన సంగీతసుధాకరం శార్ఙ్గదేవుని సంగీతరత్నా కరానికి వ్యాఖ్యానం. ఇది సింగభూపాలుడు వ్రాయలేదని, అతని అస్థానం లోని విశ్వేశ్వర కవి వ్రాసి రాజు పేరు పెట్టిఉండాలని డాక్టర్ వి. రాఘవన్ గారు వ్రాశారట.[5] సింగభూపాలుడు 'రత్నపాంచాలిక' అనే ఒక సంస్కృత నాటకాన్ని కూడా వ్రాశాడని చెప్పు కుంటారుగాని, ఇది కువలయా వళికి మరోపేరు. ఇతని కొలువులో గొప్ప విద్వాంసులుండే వారు. చమత్కార చంద్రిక వ్రాసిన విశ్వేశ్వరకవి, పశుపతిపండితుడు, అతని కొడుకు నాగనాథుడు, అమరకోశానికి వ్యాఖ్య వ్రాసిన బొమ్మకంటి అప్పయా మాత్యుడు, దేవరకొండ రాజ్యంలో శాకల్యమల్లభట్టు, శాకల్యఅయ్య లార్యుడు మొదలైన విద్వాంసులు ఉండేవారు.

శాకల్య మల్లభట్టు శైవుడు. రాచకొండ, దేవరకొండ ప్రభువులు మొదట శైవులే. అయితే, వేదాంత దేశికుల కుమారుడు వరదాచార్యు డనే పండితుడు సర్వజ్ఞ సింగమనాయకుని కొలువులోనికి వచ్చి అస్థాన పండితుడైన శాకల్య మల్లభట్టును ఓడించి వైష్ణవమతాన్ని స్థాపించి రాజువల్ల మిక్కిలి

5. ఆంధ్రవాగ్గేయకారుచిత్రము – బాలాంత్ర పురజనీకాంతరావు. పుటలు 28, 29.

గౌరవము పొందినట్లు వైష్ణవగ్రంథాలు చెప్తున్నాయట.[6] సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు మతరహస్యాలను తెలుసుకొనిరావడానికి కొందరు వైష్ణవులను వేదాంత దేశికుల వద్దకు పంపాడని, వారు రహస్యసందేశ, తత్త్వ సందేశ, సుభాషితనీవ్యాది గ్రంథాలను వ్రాసి అతనికి పంపించారని ఒక ఐతిహ్యమున్నట్టు చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వ్రాశారు.[7] సింగమ నాయకుడి కాలంలోనే రేచర్ల వారు వైష్ణవాన్ని ఆదరించారుగాని అంతకుముందు వాళ్లు శైవులే భైరవప్రతిష్ఠలు చేసినవాళ్లే.

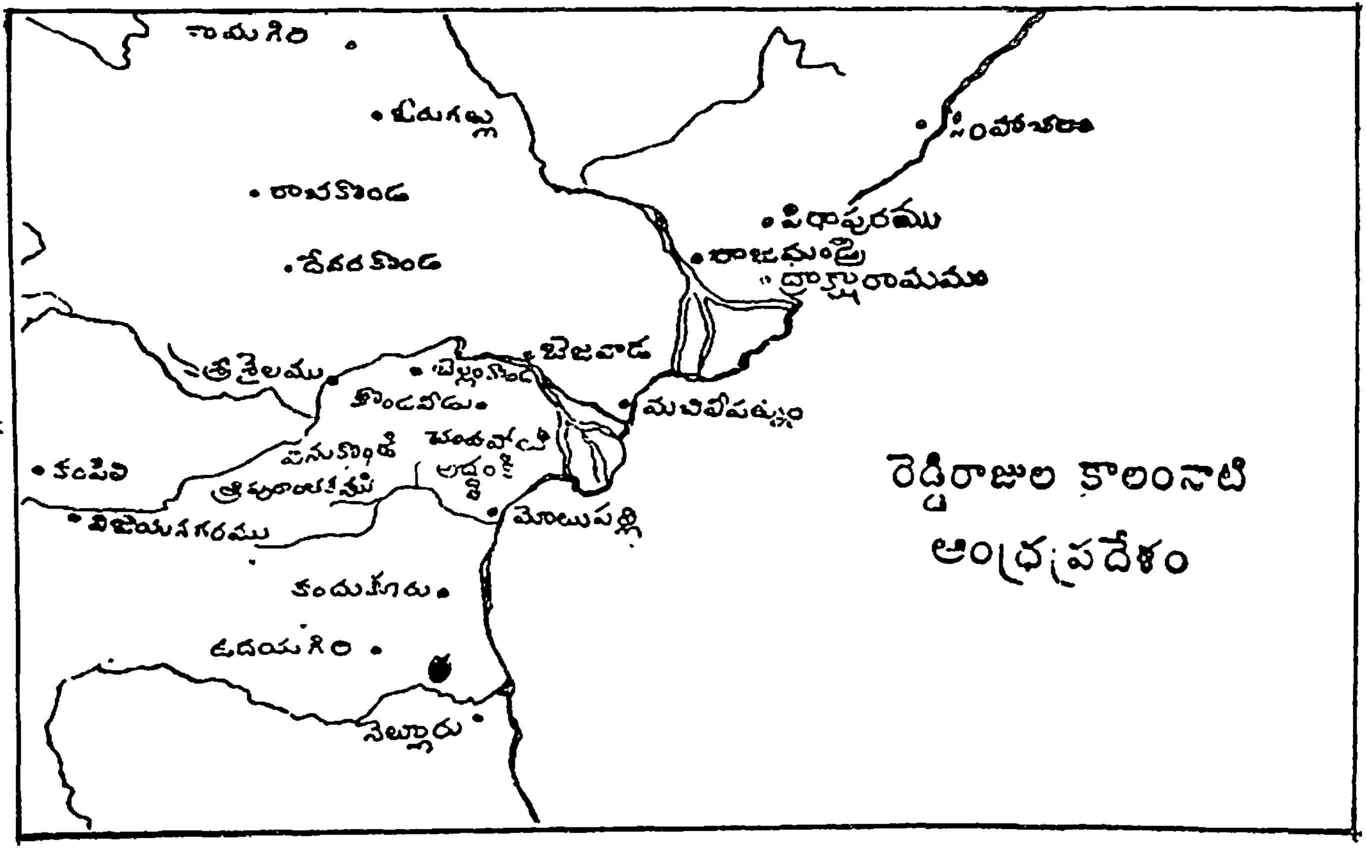
రంగనాథ రామాయణంవంటి వైష్ణవగ్రంధాలు, నవనాథచరిత్ర వంటి శైవసిద్ధుల గాథలు వెలువడిన ఈ కాలంలో కవులు హరిహరసమన్వయం అలవరచుకొంటున్నట్టు కనబడుతుంది. ఎర్రయ్యగారు శంభుదాసు అనే బిరుదుపెట్టుకొని రామాయణం, నృసింహపురాణం వ్రాశారు. ఏమైనా ఈ కాలంలో వీరశైవం తగ్గుముఖం పట్టిందని చెప్పాలి. అయితే వీరశైవులు సృష్టించిన ద్విపదఛందస్సు ప్రజాదరణ పొందింది. రాజులు, కవులు సమానంగా ఆదరించిన ఛందస్సు అది. ఈ యుగంలోని కవుల గురించి, వారి గ్రంథాల గురించి ఇంకా విపులంగా ప్రతాపరుద్రుడి అవసానకాలం దగ్గర్నుంచీ వరుసగా తెలుసుకొందాం. దానికి ముందు ఈ యుగం ఉత్తరార్థంలోని రెడ్డి రాజ్యాల గురించి మరికొంత విపులంగా చెప్పుకోవాలి.

రెడ్డిరాజులయుగం

క్రీస్తుశకం పధ్నాలుగు, పదిహేను శతాబ్దాలలో రెడ్డిరాజులు ప్రత్యేకంగా ఒక మహారాజ్యాన్ని తెలుగు దేశంలో స్థాపించి పాలించినా, రెడ్లు మన దేశ చరిత్రలో అంతకన్నా చాలా ప్రాచీనులు. ఈ రెడ్డిరాజ్య స్థాపనకు సుమారు వెయ్యేళ్ళ ముందు క్రీ.శ. 7 వ శతాబ్దంలో ప్రతి ఊళ్లోనూ రెడ్లు ఉండేవారని శాసనప్రమాణం ఉంది. అయితే ఆ ప్రాచీన కాలంలో రెడ్లను 'రట్టగుళ్ళు' అనే పేరుతో పిలిచేవారు. క్రీ.శ. 632లో వేయించిన ప్రథమ విష్ణువర్ధనుని

6. ఆంధ్రసంస్కృతి – చరిత్ర – డాక్టరు బి. రామరాజుగారు విద్యార్థుల చేత వ్రాయించిన సంపుటం, పుట 253.

7. ఆంధ్రుల చరిత్ర – మూడవ భాగం, పుట 55.

రెడ్డిరాజుల కాలంనాటి
ఆంధ్రప్రదేశం
ఓరుగల్లు
రాచకొండ
దేవరకొండ
సింహాచలం
పిఠాపురము
రాజమహేంద్రి
ద్రాక్షారామము
బెజవాడ
శ్రీశైలము
బెల్లంకొండ
కొండవీడు
మచిలీపట్నం
అద్దంకి
త్రిపురాంతకము
మోటుపల్లి
కంపిలి
విజయనగరము
కందుకూరు
ఉదయగిరి
నెల్లూరు

చీపురుపల్లి శాసనంలో "రాష్ట్రకూట ప్రముఖాన్ కుటుంబినః" అనే ప్రసక్తి మొదటిసారిగా కనబడుతుంది.[8] ఈ రాష్ట్ర కూటప్రముఖులనే 'రట్టగుళ్ళు' అనేవారు. 'కుటుంబినః' అనే పదానికి 'సేద్యంచేసేవాళ్ళు' అని అర్థం.[9]

ఈ రాష్ట్రకూటకుటుంబికులను ఆయా గ్రామాలలో సమావేశపరచి ప్రాచీనులు తాము చేసిన దానశాసనాలను ప్రకటించేవారు. అప్పుడు ఆ దానం సంగతి అందరికీ తెలిసేది. రాష్ట్రకూటప్రముఖ కుటుంబికులకు 'పంట రెడ్డి ప్రముఖులు' అని ఒకరకంగా అర్థం చెప్పుకోవచ్చు. ఆదిమ కాలంలో కాడి కట్టుకొని సేద్యం చేసే పంటరెడ్లు కాకతీయయుగం నాటికి కత్తి పట్టుకొని కదనంచేసేవారయ్యారు. మాతృదేశాన్ని పరరాజుల దాడినుండి రక్షించే నాథులయ్యారు. ప్రతాప రుద్రుణ్ణి ఢిల్లీసైన్యాలు పట్టుకొనిపోయాక కాకతీయ సామ్రాజ్యం అంతరించింది. కొన్నాళ్ళదాకా వివిధప్రాంతాలలో నాయంకరాలు చేసేవాళ్లు ఏకతాటిమీద నిలబడి మునునూరివాళ్ళ నాయకత్వం క్రింద దేశానికి స్వాతంత్ర్యం తెచ్చారని పద్మనాయకయుగంలో చెప్పుకున్నాం. ఆ తరువాత పద్మనాయకులు రాచకొండ, దేవరకొండ రాజ్యాలనూ, పంటరెడ్లు కొండవీటిరెడ్డి రాజ్యాన్నీ, సంగమవంశరాజులు విజయనగర రాజ్యాన్నీ స్థాపించుకొని ఏక కాలంలో పాలించారని చెప్పుకొన్నాం. ఇప్పుడు ప్రత్యేకంగా ముందు రెడ్డిరాజుల యుగం గురించి చెప్పుకుందాం.

రెడ్డిరాజ్యస్థాపన క్రీ.శ. 1325 లోనే జరిగింది. ప్రోలయవేమారెడ్డి రాజ్యాన్ని స్థాపించడమేకాక పరాక్రమంతో పరభూముల్ని ఆక్రమించి అనుజులకు, తనుజులకు, బంధువులకు, మిత్రజనులకు ఇచ్చాడు. చాలా పెద్ద రాజ్యం వారసులకు ఇచ్చిపోయాడు. అయితే అది పద్మ నాయకుల ధాటికి తట్టుకొని క్రీ.శ.1353-1364 మధ్య పాలించిన అనపోత రెడ్డి కాలంలో నిలబడ్డది కాని తరువాత విచ్ఛిన్నం కావటం మొదలు పెట్టింది; శిథిలమైంది. ఇది 1364-1386లో పరిపాలన చేసిన అనవేమారెడ్డి కాలంలో జరిగింది. అయితే కొమరగిరిరెడ్డిని రాజుగా ఉంచి, అతని బావ మరిది కాటయ వేముడు రాజ్యాన్ని పెంచి సుస్థిరం చేశాడు. అందుచేత

8. Indian Antiquary, Vol. XX p 15.

9. రెడ్డి సంచిక: రెడ్డి పదోత్పత్తి వికాసం కందూరి ఈశ్వర దత్తు, పుట 104.

ఉజ్జాయింపుగా 1375 నుంచి రెడ్డిరాజుల యుగాన్ని లెక్క పెట్టుకుందాం.

ప్రోలయవేమారెడ్డి తన అన్నగారికి చందనవేలు రాజ్యం ఇచ్చాడు. తాను కొండవీడు రాజధానిగా పాలించాడు. కొన్నాళ్ళకు రెడ్డిరాజ్యంలో రాజ మహేంద్రవరం కూడ ఒక ముఖ్యమైన రాజధానిగా ఏర్పడింది. కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యం అంతమైన మరికొన్నాళ్ళదాకా రాజమహేంద్రవర రాజ్యం ఒక వెలుగు వెలిగింది. ఈ మూడు ప్రాంతాలలోనూ ఏక కాలమందే జరిగిన చరిత్రను అర్థం చేసుకోటానికి దానిని ఒక పట్టిక రూపంలో (ప్రక్కపేజీలో) చదువుకుందాం.

ఇక్కడ ముందుగా ఒక్కటి చెప్పుకోవాలి. రెడ్డిరాజులలో 'వేమ' అనే పేరున్నవాళ్లు చాలామంది ఉన్నారు. వాళ్ళను సరిగా గుర్తుపెట్టుకోటానికి వాళ్ళను తండ్రిపేరు కలిపి పిలిచేవారు. కాటయవేముడంటే కాటయ రెడ్డిగారి కుమారుడు వేమారెడ్డి అని అర్థం. పెదకోమటి వేముడు అంటే పెద కోమటిరెడ్డిగారి కుమారుడు వేమారెడ్డి అని అర్థం. ఈ సంగతులను గుర్తు పెట్టుకుంటే రెడ్డిరాజుల చరిత్రలో పేర్లు సాధారణ పాఠకుణ్ణి ఇబ్బందిపెట్టవు.

ఈ రెడ్డిరాజు లందరూ విద్యాపోషకులే. క్రీ.శ. 1325 లో రాజ్యాన్ని స్థాపించిన ప్రోలయవేమారెడ్డి కవిత్రయంలో ఒకరైన ఎర్రయ్య గారిని పోషించి కృతులు పుచ్చుకున్నాడు. ఈ రాజ్యంలో కడపటివాడు క్రీ.శ. 1427–48 మధ్య పాలించిన వీరభద్రా రెడ్డి. ఇతడు శ్రీనాథుని కాశీ ఖండాన్ని అంకితం పుచ్చుకున్నాడు. ఈ రాజ్యం ఆద్యంతాలలో ఇద్దరు మహాకవులు వాళ్ళపోషణలో గొప్ప కృతులు రచించారు. మధ్యలోఉన్న కవులుకూడా చెప్పుకోదగ్గవారే.

అసలు ఈ రాజకుటుంబంలోని వ్యక్తులు కూడా మహా విద్వాంసులు. పెదకోమటివేముడు స్వయంగా కవి. బహుగ్రంథకర్త. సంగీతసాహిత్యాలలో ప్రజ్ఞానిధి. 'శృంగారదీపిక' అనే పేరుతో అమరుకశతకానికి వ్యాఖ్య, 'సప్తశతీ సారటీక' అనే పేరుతో శాలివాహన గాథాసప్త శతికి వివరణ, 'సాహిత్య చింతామణి' అనే పేరుతో అలంకార శాస్త్రాన్ని వ్రాశాడు. ఇందులో ప్రాచీన సమకాలిక గ్రంథాలను పేర్కొని ఉదాహరణ లిచ్చాడు. ఇది గొప్ప ప్రామాణిక గ్రంథం. అలంకార శాస్త్రం కాక 'సంగీతచింతామణి' అనే గాంధర్వ విద్యాశాస్త్రం

చందనవోలు	కొండవీడు.	రాజమండ్రి.
	క్రీ శ 1325లో ప్రోలయ వేమా రెడ్డి రెడ్డి రాజ్య స్థాపన చేశాడు ఇతడు ఎఱ్ఱాప్రెగడ గారిని ఆదరించిన రాజు తన బంధువులకు వివిధ సీమలు ఇచ్చాడు క్రీ శ 1325 నుంచి 1353 దాకా పాలించాడు	
ప్రోలయ వేమారెడ్డి అన్న మాచారెడ్డి గుంటూరు జిల్లా చందనవోలు రాజధానిగా క్రీ శ. 1325 నుంచి పాలించాడు		
	1353లో ప్రోలయ వేమారెడ్డి పోయాక అతని కొడుకు అనపోతారెడ్డి రాజ్యానికి వచ్చాడు 1364 దాకా పాలించాడు. ఇతని కుమారుడు కొమరగిరి రడ్డి అయితే తండ్రి మరణానంతరం కుమారుడు రాజు కాలేదు అనపోతారెడ్డి సోదరుడు రాజ్యం చేశాడు.	
మాచారెడ్డి కొడుకు పెదకోమటి రెడ్డి ఈ కాలంలో ఉండేవాడు.	అనవేమారెడ్డి (ఇతడు అనపోతారెడ్డి సోదరుడు) 1364 నుంచి 1386 దాకా రాజ్యం చేశాడు కొమరగిరిరెడ్డి బహుశా కుర్రవాడు కావటం ఒక కారణం కావచ్చు ఇతడు ఎంతో మంది విద్వాంసులను, కవులను పోషించాడు అయితే ఒక్క కృతిని కూడా ఇతని కెవరూ అంకితమిచ్చినట్లు లేదు. ఇతడు 1386లో మరణించాడు	

పెదకోమటి రెడ్డి కొడుకు వేమారెడ్డి (పెద కోమటి వేముడు) చందనవేలు రాజ్యంతో తృప్తి పడలేదు. అన వేమారెడ్డి మరణంతో కొండవీటి గద్దెమీద ఇతడు మరులుకొన్నాడు. 1386 నుంచి యుద్ధాలు చేశాడు గాని రాజీకి ఒప్పుకొన్నాడు. కొమరగిరి రెడ్డి బతికున్నంత కాలం కొండవీడును అతడే పాలించవచ్చునని. అంతకాలం తాను అణకువగా ఉంటానని పెద కోమటివేముడు ఒప్పుకున్నాడు.	కొమరగిరి రెడ్డిని 1386లో అతని బావ మరిది కాటయవేముడు గద్దెనెక్కించాడు. ఇతడు ప్రధాని; దండనాథుడు; గొప్ప పండితుడు. కొమరగిరి రెడ్డి తన బావమరిది కాటయ వేముని దిగ్విజయానికి పంపాడు. అతనితో పాటు యువరాజుగా తన కొడుకు అనపోతా రెడ్డిని పంపాడు. కటకం దాకా జయించి తూర్పున రాజ్యం విస్తరించాడు.	క్రీ.శ. 1386 ప్రాంతాలలో రాజమండ్రిలో దువ్వూరి రెడ్ల వంశం వాడు అల్లాడరెడ్డి కొండ వీడుకు అణకువగా ఉండే వాడు. ఇతడు కాటయవేమునితో వియ్య మందాడు. క్రీ.శ. 1390 లో రాజమండ్రి ఒక రాజధానిగా రెడ్డి రాజ్యంలో రూపొందింది. కొమరగిరి రెడ్డి తన కొడుకు అనపోతారెడ్డిని రాజ ప్రతి

రాజమండ్రి రాజ్యాన్ని కొమరగిరి అతని బావమరిదికి ఇవ్వడం పెదకోమటి వేమునికి కోపం తెప్పించింది. కొండవీడును స్వాధీనం చేసుకోడానికి ప్రయత్నం మొదలు పెట్టాడు. (ఈ ప్రయత్నంలో మామిడిసింగన్న, శ్రీనాధుడు ఉన్నారు.)	క్రి.శ.1402లో కొమర గిరి రెడ్డి చనిపోయాడు వెంటనే చందనవేలునుంచి పెదకోమటి వేముడు యుద్ధం చేసి కొండవీడును స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు రాజ్యం సుస్థిరం చేశాడు.	నిధిగా పంపాడు. అతడు 1395 దాకా ఉన్నాడు తరువాత మరణించాడు. కొడుకు చనిపోగానే రాజమండ్రి రాజ్యాన్ని కొమరగిరి రెడ్డి తన బావమరిది కాటయ వేమునికి ఇచ్చేశాడు. పెదకోమటి వేముని అధికారం వల్లక కాటయవేముడు రాజమండ్రి రాజ్యం ఏలుకొన్నాడు. ఇతని రాజ్య కాలం 1395 - 1414. కాటయవేముని మరణానంతరం అతని కొడుకు రెండవ కొమరగిరి రాజ్యానికి వచ్చాడు 1414 నుంచి 1416 దాకా రాజ్యం

	క్రీ.శ. 1420లో పెద కోమటి వేముడు మరణించాడు. ఇతడు గొప్ప విద్వాంసుడు శ్రీనాథుని పోషకుడు. పెదకోమటి వేముని తరువాత అతని కొడుకు రాచవేముడు రాజయ్యాడు 1420-23 దాకా పాలించాడు ఇతనితో కొండవీటి రెడ్డి రాజ్యం అంతరించింది ఈ రాజ్యం అంతరించాక శ్రీనాథుడు మెల్లగా రాజమండ్రికి మారాడు	చేశాడు ఆ తరువాత కాటయ వేముని కూతురు అనితల్లి తరపున మామగారు అల్లాడ రెడ్డి 1417 1420 దాకా రాజ్యం చేశాడు అల్లాడరెడ్డి పోయాక అతని కొడుకు రాజ్యానికి రావాలి అయితే సోదరులు రాజ్యం ఆక్రమించుకున్నారు 1420 23దాకా ఈదురాక్రమణ సాగింది పిన తండ్రుల చేతిలోని రాజ్యాన్ని అల్లాడరెడ్డి కుమారులు స్వాధీనం చేసుకున్నారు వీరభద్రారెడ్డి రాజ్యం చేశాడు. ఇతని అన్న వేమారెడ్డి (అల్లయ వేముడు) నిజంగా సర్వాధికారి తమ్ముడు

		దొడ్డారెడ్డి మంచి యోధుడు వీళ్ళ మంత్రి బెండపూడి అన్నయ్య వీరభద్రారెడ్డి 1423 1448 దాకా పాలించాడు 1428 ప్రాంతాలలో వీరభద్రా రెడ్డి రాజైన అయిదేళ్ళకు శ్రీనాథుడు ఇక్కడకు వచ్చి అన్నయ్య మంత్రికి భీమఖండం అంకిత మిచ్చాడు తరువాత మరో పదేళ్ళకు ఈ రాజమండ్రి రెడ్డి రాజుల ఆస్థానంలో చేరాడు వీరభద్రా రెడ్డికి కాశీఖండం అంకిత మిచ్చాడు క్రి శ 1434 35లో గజపతులు రాజమండ్రని ఆక్రమించు కొన్నారు అంతటితో రెడ్డి రాజ్యం అంతరించింది

వ్రాశాడు. వీర నారాయణ చరిత్ర మనే భాణం వ్రాశాడు. ఇంకా ఇతడెన్ని కృతులు వ్రాశాడో తెలియదు. ఇవన్నీ సంస్కృతంలోనే ఉండడం గమనించదగ్గ విషయం.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి ఎంతటి మహావిద్వాంసుడో, కాటయవేముడు కూడా అంత పండితుడు. కాళిదాసునాటకాలు మూడింటికీ, 'కుమారగిరి రాజీయం' అనే పేరుతో గొప్ప వ్యాఖ్యానం వ్రాశాడు. కుమారగిరి అంటే కర్పూర వసంతరాయలు అనే బిరుదు గల కొమరగిరిరెడ్డే. ఇతడు తన బిరుదు పేరుతో 'వసంతరాజీయ' మనే నాట్య శాస్త్రం వ్రాశాడు. ఇతని ప్రియురాలు లకుమ. ఈమె ఒక్కభావానికి వేయివిధాలుగా అభినయం చేసిచూపే చతుర.

జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరిప్రభో
స్సదసి లకుమాదేవి యస్య ప్రియాసదృశీప్రియా
నవ మభినయం నాట్యార్థానాం తనోతి సహస్రధా
వితరతి బహూనర్థా నర్థి వ్రజాయ సహస్రశః. [శాకుంతలవ్యాఖ్యానం]

ఈ లకుమాదేవి కొమరగిరికి ఉంపుడుగత్తె కాదనే వారు 'శ్రియా సదృశీ ప్రియా' అనే పాఠాన్ని ఈ శ్లోకంలో చెప్తారు.[10] ఇతడు ప్రియులతో విహరించుటకు కేళీరథములు, క్రీడించుటకు క్రీడాసరస్సులను నిర్మింప జేసెను" అని చరిత్రకారులు చెప్తారు.[11] ఇతడు వైరాజ, పుష్పక, కైలాస, మాలిక, త్రివిష్టప అనే అయిదు విధాలైన సమున్నతప్రాసాద జాతులలో పుష్పక జాతికి చెందిన గృహరాజ సౌధం నిర్మించాడనికూడా చెప్తారు. ఇతడు చాలా వైభవంగా వసంతోత్సవాలు జరిపించేవాడు. దేశ దేశాలనుంచి సుగంధ ద్రవ్యాలను తెలుగు తీరాలకు తెప్పించేవాడు.

తీరాంధ్ర దేశాన్ని రెడ్డిరాజులు పాలించే కాలంలో రాచకొండ దేవర కొండ రాజ్యాలను ఏలిన పద్మనాయకులు కూడా సంస్కృతాన్ని బాగా పోషించారు. వాళ్ళ వివరాలు ఇవి.

10. శ్రీనాథుని కవితాసమీక్ష, ద్వితీయసంపుటం – చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు. పుటలు 60 – 61.

11. విజ్ఞానసర్వస్వం 3వ సంపుటి – తెలుగుభాషాసమితి. పుట 327.

క్రీ.శ. 1335-1361	అశీతివరాల సింగమనాయకుడు.
క్రీ.శ. 1361 -1384	రాచకొండలో అనపోతనాయకుడు దేవరకొండలో మాదానాయకుడు.
క్రీ.శ 1384-1399	రాచకొండలో కుమారసింగభూపాలుడు. దేవరకొండలో పెదవేదగిరి నాయకుడు
క్రీ.శ. 1399-1421	రాచకొండలో రెండవ అనపోతనాయకుడు దేవరకొండలో పెద వేదగిరికుమారులు కుమార మాదానాయక రామచంద్రనాయకులు
క్రీ.శ. 1421-1430	రాచకొండలో మాదానాయకుడు
క్రీ శ. 1430-1475	రాచకొండలో ముమ్మడి సింగమనాయకుడు దేవరకొండలో కుమారమాదానాయకుని కొడుకు లింగమనేడు

ఈ చివరి ఇద్దరు రాజులను శ్రీనాథుడు దర్శించాడు. పద్మనాయకులకూ, రెడ్డినాయకులకూ పడదు. పచ్చగడ్డి వేస్తే భగ్గుమనేది. రెడ్డిరాజులతో విజయనగరం పరిపాలకులు వియ్యమందారు. ఆ రాజుల పట్టిక ఇది.

మొదటి హరిహరరాయలు	1335-1355
మొదటి బుక్కరాయలు	1355-1377
రెండవ హరిహరరాయలు	1377-1404
రెండవ బుక్కరాయలు	1404-1406
మొదటి దేవరాయలు	1406-1422
రెండవ ప్రౌఢదేవరాయలు	1423-1446

ఈ విజయనగరం రాజులలో కడపటి వానిని కూడా శ్రీనాథుడు దర్శించి కనకాభిషేకం చేయించుకున్నాడు ఈ ప్రభువుకూడ సంస్కృత గ్రంథాలు వ్రాశాడు. "మహానాటక సుధానిధి" అనేది అతని కృతులలో ఒకటి.

ప్రభువులందరూ సంస్కృతాన్ని ఆదరించి స్వయంగా ఆ భాషలో గ్రంథాలు వ్రాయడంవల్ల తెలుగు కవిత్వంలో కూడ సమాసభూయిష్ఠమైన కవిత్వం బాగా వేళ్ళూనింది. డుమువులు చేరిస్తేచాలు, అది తెలుగుకవిత్వ మనే సంప్రదాయం స్థిరపడింది. కొందరు రాజులు సంస్కృతంలో అలంకార గ్రంథాలు వ్రాయడంవల్ల కొందరు కవులు తెలుగులో కూడా అలంకార

గ్రంథాలు వ్రాశారు. లక్షణ సమన్వితంగా కావ్యాలు వ్రాయాలనే తహతహ ఈ కాలంనుంచి ఇంక మొదలవుతుంది.

అయితే ఈ యుగంలో గ్రంథాలు తమ సమకాలిక జీవితాన్ని అద్దంలాగ ప్రతిఫలిస్తున్నాయి. శ్రీనాథుడు వర్ణించిన మహారాజుల వసంతోత్సవాల దగ్గరనుంచి ఒక్క చుక్క నీళ్ళుకూడా కలపకుండా గోరక్షకుడు పాలుఇచ్చాడని చెప్పిన జక్కన సూక్ష్మాంశందాకా ఎన్నో సాంఘిక వివరాలు దొరుకుతున్నాయి. ఈ రెడ్డిరాజుల యుగంలో రచించిన పుస్తకాలవల్ల తెలిసే సాంఘిక చరిత్ర నంతటిని సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు చక్కగా క్రోడీకరించి కుప్పలు పోశారు.[12]

ఆదిలో పంటలు పండించే రాష్ట్రకూటప్రముఖులైన కుటుంబీకులు ఒక రాజ్యాన్ని స్థాపించి తెలుగుసాహిత్యాన్ని చక్కగా పండించారు. ఈ శ్యామల సస్యాలను పరిశీలిద్దాం.

12. ఆంధ్రుల సాంఘికచరిత్ర.

2

భాస్కరరామాయణ కవులు

భారతీయ సాహిత్యంలో ఆదికవి వాల్మీకి, ఆదికావ్యం రామాయణం అయితే తెలుగు సాహిత్యంలో పద్యకావ్యంగా వెలసిన మొట్ట మొదటి రామకథ భాస్కర రామాయణం. దీనిని భాస్కరుడు రచించాడని దీని పేరే చెప్తూంది. మన దేశ చరిత్రలో వాఙ్మయంలో పలువురు భాస్కరు లున్నారు. అయితే వాళ్ళలో హుళక్కి భాస్కరుడే నిజంగా భాస్కర రామాయణకర్త అని నిరూపించగలిగిన ఒక బలమైన సాక్ష్యం ఉంది. భాస్కర రామాయణంలోనే యుద్ధకాండ చిట్టచివర ఒక పద్యంలో కవి ఇలా చెప్పాడు.

> **అమర హుళక్కి భాస్కర మహాకవి చెప్పగ నున్న యుద్ధ కాం**
> **డము తరువాయి చెప్పె ప్రకట ప్రతిభాషణు డప్పలార్యస**
> **త్తముసుతు డయ్యలార్యుడు గృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా**
> **హిమకర తారకారవిమహీవలయస్థిరలక్ష్మి చేకురన్.**
>
> [భాస్కర. యుద్ధ. 2699]

ఈ పద్యంవల్ల హుళక్కి భాస్కర మహాకవి యుద్ధకాండలో కొంతదాకా చెప్పాడని తెలుస్తున్నది. అందుచేత ఈ రామాయణానికి హుళక్కి భాస్కరుడి వల్లనే భాస్కర రామాయణం అనే పేరు వచ్చిందనే వాదం సబబైనది. అయితే రామాయణ పద్యకావ్యాన్ని ఎవరు వ్రాశారో ఆ పుస్తకం చూస్తే తెలియదా, కృత్యాదిని అవతారికలోనూ, కృతిచివర గద్యలోనూ కవి తన పేరు చెప్పుకుంటాడుకదా అనే ప్రాథమికమైన ఆలోచన మనకు వస్తుంది. భాస్కర రామాయణంలో అవతారిక లేదు. గద్య చూద్దామా అంటే కాండకొక మోస్తరుగా ఉంది. ఏయే కాండలో ఎలా ఉందో ఎదుటి పట్టిక చూస్తే విశద మవుతుంది.

వరుస	కాండ	గద్యవల్ల తెలిసే రచయిత పేరు	గద్య పద్యాల సంఖ్య	సూచన
1.	బాలకాండం	అష్టభాషా కవి మిత్రుడు, భాస్కర సత్కవి పుత్రుడు మల్లికార్జున భట్టు.	785	ఏకాశ్వాసం
2	అయోధ్యకాండం	సకల కళావిశారదుడు, శారదాముఖ ముకురాయమాణుడు, సారస్వత భట్ట బాణుడు, నిశ్శంక వీరమారయ కుమారుడు కుమార రుద్రుడు.	455	ఏకాశ్వాసం
3.	అరణ్యకాండం	సకల సుకవిజన వినుతుడు, యశస్కరుడు భాస్కరుడు	734	రెండాశ్వాసాలలో వ్రాశాడు
4	కిష్కింధకాండం	మల్లికార్జున భట్టు (బాలకాండ వ్రాసిన కవే)	832	ఏకాశ్వాసం
5.	సుందరకాండం	(బాల, కిష్కింధలు వ్రాసిన) మల్లికార్జున భట్టు	573	ఏకాశ్వాసం
6.	యుద్ధకాండం	(1) హుళక్కి భాస్కరుడు 1140 పద్యాల దాకా చెప్పాడు. (2) అక్కడ నుంచి శాకల్యమల్ల కవి తాలూకు అయ్యలభట్టు తుదముట్ట చెప్పాడు.	1140 1562	ఏకాశ్వాసం

గద్య పద్యాల సంఖ్య ప్రకారం స్థానాలు 1. మల్లికార్జున భట్టు మొత్తం 2190 ; 2 భాస్కరుడు - మొత్తం 1874 ; 3. అయ్యల భట్టు - 1562 ; 4 కుమార రుద్రుడు మొత్తం 455.

ఈ వివిధ గద్యలను చూస్తే భాస్కర రామాయణాన్ని నలుగురు వ్రాసినట్లు కనబడుతుంది. భాస్కరుడు అరణ్యకాండం పూర్తిగానూ, యుద్ధ కాండలో కొద్దిగానూ చెప్పాడు. అతని కుమారుడైన మల్లికార్జున భట్టు బాల, కిష్కింధ, సుందరకాండలు మూడు చెప్పినట్టు తెలుస్తున్నది. కుమార రుద్రుడు అయోధ్యకాండ చెప్పాడు. అయ్యలార్యుడు యుద్ధ కాండ శేషాన్ని పూర్తిచేశాడు. కాండల లెక్కన చూస్తే భాస్కరపుత్రుడు మల్లికార్జునభట్టే ఎక్కువ చెప్పినట్టు కనబడుతుంది.

గద్య పద్యాల లెక్కలను పట్టి చూసినా మల్లికార్జునుడే ఎక్కువ చెప్పినట్టు, ఒక కాండన్నర చెప్పిన భాస్కరుడు రెండోస్థానంలో, శేషకాండం రచించిన అయ్యలార్యుడు మూడవ కవిగా, పూర్తికాండను చెప్పిన కుమార రుద్రుడు నాలుగవ కవిగా గణనకొస్తారు. ఈ గద్యపద్యాల లెక్కలు బహుశా తప్పు కావచ్చు. ఏమంటే భాస్కర రామాయణంలో మొదట ఎన్ని పద్యాలున్నాయో ఎవరికీ తెలియదు. ఆదిలో ఇందులో లేని పద్యాలు ఇతరులు చెప్పినవి, బాగా ఉన్నాయనుకొన్నవి అనంతర లేఖకులు తమ ప్రతులలో కలుపుకొనడం మొదలు పెట్టారు. భాస్కర రామాయణం తరువాత ఇతరకవులు, అందులోనూ ప్రసిద్ధులుకూడా, రామాయణ కావ్యాన్ని వ్రాశారు. ఆ రామాయణాలన్నీ నష్టమై పోయాయి. కాని అందు లోని పద్యాలు ఈ భాస్కర రామాయణంలో వచ్చి కలిశా యనిపిస్తుంది. ఎందువల్ల నంటే వివిధశైలులలో కొన్ని పునరుక్తులు అక్కడక్కడ కనిపిస్తాయి. అవన్నీ ప్రక్షిప్తాలని భావించాలి. మూల భాస్కర రామా యణంలో ఎన్నిపద్యాలున్నాయో మనకు ఎలా తెలుస్తుంది? దేశంలో ఉన్న భాస్కర రామాయణ ప్రతులన్నీ సేకరించి ఒక ప్రామాణిక ముద్రణ ప్రచురించేదాకా ఊహాగానంతప్ప ఇంకేం చేయలేము. తమ ఊరిలో ఉన్న ఒక భాస్కర రామాయణ ప్రతితో తైపారు వేసి బాలకాండం మొదటి రచనలో 400 గద్య పద్యాలు, అయోధ్య కాండలో 267, అరణ్య కాండలో 390 గద్య పద్యాలు మాత్రమే ఉండేవని చాగంటి శేషయ్యగారు వ్రాశారు. మిగతా కాండలలో మొదటి లెక్క ఎంతో నిర్ణయించడానికి వారికి సాధనాలు లభ్యం కాలేదన్నారు.

మూడు కాండలు వ్రాసిన మల్లికార్జున భట్టుపేరుమీదుగాకాక అతని

తండ్రి పేరున ఈ రామాయణం ఎందుకు ప్రఖ్యాతమైంది అనే ప్రశ్న కూడా జనించడం సహజమే. దీనికి కందుకూరి వీరేశలింగంగారు ఒక కారణం ఊహించారు.

"... ...... భాస్కరుడు మొట్టమొదట తనకుమారుడైన మల్లికార్జున భట్టునకు బాలకాండమును, శిష్యుడైన కుమారరుద్రదేవున కయోధ్యా కాండమును తెనిగించుటకిచ్చి తా నరణ్యకాండమును బుచ్చుకొని యుండును. తానే మొదటిదైన బాలకాండమును బుచ్చుకొని ఇతరులకే తరువాతికాండముల నియ్యక తానేల యరణ్యకాండమును బుచ్చుకో వలెనని కొందరడుగవచ్చును. వర్ధిష్ణువులయి చిరకాలము మనగోరెడి తరుణవయస్కులైన వారికా కాండము నియ్యక వారి శ్రేయస్సుగోరియే యతడు తాను వయసు చెల్లినవాడై మోక్షార్థియయి యున్నవాడగుటచేత నారణ్యకాండమును గైకొనియుండును..... పిన్న యీడువాడైన మల్లికార్జునభట్లేండ్లు చెల్లినవాడైన తండ్రికంటె నధికవేగముగా పద్యరచన చేయగల కవితాధారకలవాడగుటచే జనకు డారణ్యకాండమును ముగింపక ముందె తన బాలకాండమును ముగించి, తన సహపాఠియైన కుమారరుద్రదేవుని కిచ్చిన యయోధ్యకాండమును, తండ్రి చేయుచుండిన యారణ్యకాండమును విడిచిపెట్టి కిష్కింధాకాండమును జేయనారంభించెను. ఇంతలోపల భాస్కరుడు తన యారణ్య కాండమును ముగించి కొడుకు చేయుచున్న కిష్కింధాకాండమును తరువాయి నందుకొని దానిని పరిసమాప్తి నొందించి సుందరకాండము జేయనారంభించెను. తరువాత మల్లికార్జున భట్టందుకొని సుందరకాండమును ముగించియుండును. మరల భాస్కరుడు యుద్ధకాండమును జేయుచుండగా మిత్రుడైన యయ్యలార్యు డాతని యనుమతి మీదనే యుద్ధకాండముయొక్క యుత్తరభాగమును గైకొని రామాయణ మును తుదముట్టించియుండును.[1]

భాస్కర రామాయణంలోని గద్యలు ఒక్కొక్కకాండలో ఒక్కొక్క విధంగా ఎందుకున్నాయో వీరేశలింగంగారి వివరణ బాగా విశదం చేస్తుంది గాని ఇది ఊహే. దీనికి చారిత్రక ఆధారాలు లేవు. హుళక్కి భాస్కరుడి సారథ్యంక్రింద ఈ అనువాదపురథం సాగిందనికూడ గట్టిగా చెప్పలేం. కుమారరుద్రుడు

1. ఆంధ్ర కవుల చరిత్రము – ప్రథమభాగం (ద్వితీయముద్రణ) పుట 309.

తాను అనువదించిన అయోధ్యాకాండ తన తండ్రి సాహిణిమారనికి అంకిత మిచ్చాడు. మల్లికార్జునభట్టు మూడు కాండలూ ముక్కంటికి అంకితమిచ్చినట్టు శివుణ్ణి స్తుతిస్తూ కాండాంతంలో కొన్ని పద్యాలు కనబడతాయి. అరణ్యకాండంలో పేరు చెప్పకుండా ఎవరో ప్రభువును ప్రశంసించే పద్యాలు కనబడతాయి. ఎవరే కాండ వ్రాసినా అయోధ్యాకాండ మొదలు ఇతరకాండలలో సైతం మొట్ట మొదట సాహిణి మారనను సంబోధిస్తూ పద్యం కనబడుతుంది. ఒకకాండలో శివుణ్ణి స్తుతించే పద్యాల మధ్య సాహిణి మారన ప్రశంస కనబడుతుంది. పద్యాలన్నీ ఇలా కలగాపులగం కావడానికి లేఖకులు చిత్తమొచ్చి నట్టు వ్రాసుకొనడమే తప్ప ఇంకొక కారణం కనబడదు.

సాహిణిమారన భాస్కరబృందం చేత రామాయణం వ్రాయించినా కృతి అం^ రేలోగా మృతిచెందాడని, అందుచేతనే ఇటువంటి గద్యలూ అవతారిక లేని గ్రంథము, అనంతరకవుల రామాయణ రచనల్లోంచి అసంఖ్యాకమైన సంకీర్ణపద్యాలు మనకు ఇప్పు డు లభిస్తున్నాయని మనం అనుకోవాలి. కృతి పుచ్చుకున్నా పుచ్చుకోకపోయినా సాహిణి మారనకూ భాస్కరరామాయణానికీ సంబంధం ఉంది కనుక అతడిగురించి కొంత తెలుసుకొని ముందుకుసాగుదాం.

ముప్పయ్యిద్దరు మంత్రుల ఘనతను శ్లాఘించే ఒక సీసమాలిక ఆంధ్రదేశంలో బహుళ ప్రచారంలో ఉంది. అందులో ఒకపాదంలో "కొనియె భాస్కరు చేత దెనుగు రామాయణం బారూఢి సాహిణి మార మంత్రి" అని ఉంది. అందుచేత సాహిణిమారన అమాత్యవాచ్యుడని చెప్పవచ్చు. అయోధ్య కాండ రచించిన కుమారరుద్ర దేవుడు ఈ సాహిణి మారన కుమారుడే అని, ఒకానొక తెలుగుశాసనం ద్వారా తెలిసే మారయ, కుమార రుద్రులనే తండ్రీ కొడుకులు భాస్కరరామాయణంలోని కృతిభర్త, కృతికర్తలు అయిన తండ్రీకొడుకులనీ అంగీకరిస్తే సాహిణిమారనగురించి కొన్ని వివరాలు తెలుస్తాయి.

గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాలో కోటనెమలి పురిలో ఒక రాతి పలకమీద ఒక శాసనం ఉంది. దీని కాలం క్రీ. శ. 1311. దీనిని వ్రాయించిన వాడు మారయసాహిణి రుద్రదేవంగారు ఇతడు ప్రతాప రుద్రునకు

సామంతుడు. గజసాహిణి, పల్లినాడు, గులిందా స్థలాల అరవై ఊళ్ళకు అధికారి, ప్రతాపరుద్రుని ఏలుబడిలో సాహిణి మారయ ఈ ప్రాంతాలకు అధికారం సంపాదించాడనీ, తండ్రితరవాత కొడుకు గజసాహిణై ఈ అరవై గ్రామాలనూ పరిపాలించే వాడనీ ఊహించవచ్చు. కుమారుడి శాసనం క్రీ.శ. 1311లో కనబడుతుంది కనుక తండ్రి అంతకు ముందు మరణించి ఉంటాడు.

సాహిణి మారయ జీవితకాలంలో రామాయణరచన జరిగిఉంటే ఈ కావ్యం క్రీ.శ. 1310కి పూర్వమే జనించిందన్నమాట. సాహిణి మారన పల్నాడు ప్రాంతాల పాలకుడు కనుక భాస్కరుడూ, అతని పుత్రుడూ, మిత్రుడూ కూడ ఇక్కడి వాళ్లే అని, రామాయణరచన ఇక్కడే జరిగిందని భావించడానికి ఆస్కారంవుంది గాని హుళక్కి భాస్కరుడు సుప్రసిద్ధుడు; అతడు ప్రతాపరుద్రుడి ఆస్థానంలో ఉండేవాడని ప్రతాపచరిత్ర చెబు తున్నది. వాస్తవానికి ప్రతాపరుద్రుని కొలువులో హుళక్కిభాస్కరుడు తప్ప యింకే ప్రసిద్ధకవి ఉన్నాడో కూడ ఆ చరిత్ర చెప్పదు. కాకతీయ మహా సామ్రాజ్యానికి పాలకుడైన ప్రతాపరుద్రుని పోషణలో ఉండే హుళక్కిభాస్కరుడు అరవై గ్రామాలకు మాత్రం ఏలికగావుండే సాహిణి మారనకు ఇంత గొప్ప గ్రంథం అంకితమిస్తాడా ?

భాస్కరరామాయణరచన జరిగిన రోజులలో రాజకీయ సాంఘిక పరిస్థితులను మనం చక్కగా ఊహించుకొనవచ్చు. క్రీ.శ. 1303లో మహమ్మదీయులు తెలుగుదేశంపైన దండెత్తివచ్చారు. అప్పటినుంచీ కాకతీయ సామ్రాజ్యానికి నిత్యం దండయాత్రల ప్రమాదం, అప్పుడప్పు డు ముట్టడులు, అడపాదడపా యుద్ధాలు తప్పలేదు. ఆ రోజుల్లో యుద్ధాలంటే ప్రజాజీవనం రమారమీ స్తంభించి పోయేది. ఊళ్లు కొల్లగొట్టే వారు. పంటలు పాడుచేసే వారు, గ్రామాలు తగలెట్టేవారు. ఇటు వంటి కాలంలో ఆదరించే నాథుడు లేక పోయినా ఈ భాస్కరరామాయణ రచన జరిగిఉంటుంది. పరిస్థితులు చక్క బడి ప్రభువు కృతి తీసుకుంటాడనే నమ్మకంతో భాస్కరబృందం రచన సాగించి ఉంటారు. ఏ విపత్కర పరిస్థితుల వల్లనో రచన ఆగిపోయింది. భాస్కరకవి మరణించికూడా ఉంటాడు. మల్లికార్జునభట్టూ, కుమారరుద్రుడూ తాము రచించిన భాగాలకు గద్యాలు వ్రాసుకొని ఒకరు ఈశ్వరాంకితంగానూ,

ఇంకొకరు తండ్రికి కృతిగానూ తమ రచనలు సమర్పించి తృప్తిపడి ఉంటారు. తర్వాత లేఖకులపొరపాట్లవల్ల ఎక్కువకాండలలో మొదట సాహిణి మారయ్యను సంబోధించే పద్యాలు చేరిఉండవచ్చు.

ఈ పద్యాలను ఇలా చేర్చిన లేఖకులే మంత్రి భాస్కరుడు అదిలో వ్రాసిన రామయణంలో హుళక్కి భాస్కర బృందం వ్రాసిన రచనలను చేర్చి ఉండకూడదా అన్న ప్రశ్నకూడా ఉదయించడానికి అస్కారం లేకపోలేదు. మంత్రిభాస్కరుడు వ్రాయబట్టే దీనికి భాస్కర రామాయణం అనే పేరు వచ్చిందని నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారూ,[3] చాగంటి శేషయ్యగారూ[4] భావిస్తున్నారుగాని ఇతరపరిశోధకులు మంత్రి భాస్కరునికీ, దీనికీ సంబంధం లేదని తేల్చారు. ఎవరెవరు ఎలా చెప్పారో శిష్టా రామకృష్ణ శాస్త్రిగారు ఇలా విశదంచేశారు.[5]

...... భాస్కరరామాయణమును గూర్చి చర్చించినవారిలో గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు తమ కవిజీవితములలో హుళక్కి భాస్కరునే గ్రహించిరికాని మంత్రిభాస్కరుని గైకొనలేదు. కం. వీరేశలింగంగారు కవిచరిత్రలో మొదటి ముద్రణమున మంత్రిభాస్కర, హుళక్కిభాస్కర, సాహిణి మారనల నేకకాలమువారిగ జేసి తికమకలు పడినను, పునర్ముద్రణమున విషయచర్చ చేసి మంత్రిభాస్కరుని దూరము చేసి హుళక్కిభాస్కరునే గ్రహించిరి. అంధ్రుల చరిత్రలో చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు హుళక్కి భాస్కరుని, సాహిణిమారననే విశ్వసించిరి గాని మంత్రిభాస్కరుని తలపెట్టలేదు. పురాణ చంద్రిక కర్త హుళక్కి భాస్కరుడనియే తలచెను. కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్య శాస్త్రి గారును, మేడేపల్లి వెంకట రమణాచార్యులు గారును మంత్రిభాస్కరునకు, భాస్కరరామాయణరచనకు సంబంధము లేదనియే తేల్చిరికదా. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు మంత్రిభాస్కరుని పేరు తలపెట్టనేలేదు. సుప్రసిద్ధ విమర్శకులందరు తత్త్వవిచారము చేసి యా విషయమున హుళక్కి భాస్కరునే రామాయణకర్తగ నిర్ణయించిరి.

3. అంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక – 1940–41;

4. అంధ్రకవితరంగిణి రెండవ భాగం;

5. అంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర సర్వస్వము, పుట – 607.

క్రీ.శ. 1923 లో ప్రకటించిన వావిళ్ళప్రతిలో మేడేపల్లి వెంకటరమణా చార్యులుగారు 42 పేజీల పీఠిక వ్రాసి మంత్రి భాస్కరునికీ, భాస్కర రామాయణానికీ సంబంధం లేదని చెప్పారు. 1961లో ప్రచురించిన వావిళ్ళ ప్రతిలో మేడేపల్లివారి పీఠికతోబాటు ఎవరో 'విద్యారత్న' గారి 'భాషా విశేషములు' అనే వ్యాసం కూడా అదిని ఉంది. మేడేపల్లి వారి పాల వంటి పీఠికలో ఈ 'విద్యారత్న' గారి విశేషాలు మజ్జిగచుక్కలు. మేడేపల్లి వారు ఎంతో నైపుణ్యంతో మంత్రి భాస్కరుణ్ణి తొలగిస్తే 'విద్యారత్న' గారు మళ్లా రెక్కపట్టుకొని లాక్కొచ్చారు.

ఈ వివాదానికి ఎవరు మొదట శ్రీకారం చుట్టారో గాని ఇది రావణాసురుడి కాష్ఠంలాగా కాలుతూనే ఉంటుంది. విచిత్రమేమిటంటే రచయిత ఎవరైనా సరే భాస్కర రామాయణానికి అతడు శ్రీకారం చుట్టలేదు. మన కావ్యాలన్నీ శ్రీకారంతో మొదలవుతాయిగాని ఈ మహాకావ్యం అలా ప్రారంభ మవలేదు. "రాముని శుభచరితమ్ముగను" అనే కందపద్యంతో కావ్యం ఆరంభమైనట్టు కనబడుతుంది. కృతిముఖంలో అమరవాచకాలు, మంగళార్థవాచకాలు ఉంటే ప్రశస్తమని చెప్తూ అప్పకవి ఏ కావ్యం మొదట ఏ అమరవాచకాలు ఉన్నాయో వివరించాడు.

ఏకావళియందు "ప్రాలేయాచల కన్యకా" కల్పిత కల్పవల్లియందు "హేరంబ మవలంబే" యనియు, రామాయణమునందు "రాముని శుభ చరితమ్ముగను" అనియును ..... ఉందన్నాడు.[6] అప్పకవిరోజుల్లో (క్రీ. శ. 1656) దీనిని భాస్కర రామాయణం అనే పేరుతో కాక రామాయణం అని ఉపపదరహితంగానే పిలిచే వారని తెలుస్తున్నది. అప్పకవి ఇందులోనుంచి 15 పద్యాలను ఉదాహరించాడు. ఎక్కువగా హుళక్కి భాస్కరుడి రచనలోంచే తీసుకొన్నాడు. అయోధ్య కాండలోంచి ఒకటి, సుందరకాండలోంచి రెండు మాత్రమే తీసుకొన్నాడు.

హుళక్కి భాస్కరుడు అరణ్యకాండతోనే రచన ప్రారంభించాడని చెప్పుకొంటారు. సాహిణి మారయ్యకు అతడు అంకితం ఇచ్చాడో లేదో మనకు తెలియదు కాబట్టి కాండప్రారంభంలో ఉండే కందపద్యంకాక రెండోపద్యమే అతడి మొదటి రచన అని భావిద్దాం. చూడండి, అతని మొదటి పద్యం–

6. అప్పకవీయం, ద్వితీయాశ్వాసము, 364.

పుణ్య చరిత్రు డత్రి మునిపుంగవు వీడ్కొని రాము డంచితా
గణ్య గుణాభిరాము డుపకంఠమునం జని కాంచె దండ కా
రణ్యము సిద్ధసంయమివిరాజితచారుతపోనుజాత స
త్పుణ్యము, నిర్మలాంబువరపుష్కర పూర్ణ సరోవరేణ్యమున్.

[అరణ్య. 1 - 2]

ఆరణ్యము, పుణ్యము, వరేణ్యము అనే అనుప్రాసము హాయిగాఉంది.

తెలుగుసాహిత్యంలో ఈపద్యం పుట్టాక ఎవరైనా ఎక్కడికైనా వెళ్ళి ఏదైనా చూశారని వర్ణిస్తే 'అటజనికాంచె' అనే మాటలువస్తే ఈ శబ్దాలంకారం వాడడం ఒక ఫేషనయింది.

ఈ అనుప్రాసాన్ని హరివంశం ఉత్తరభాగంలో ఎర్రయ్యగారు (హరి. ఉ. 6-7), ఉత్తరహరివంశంలో నాచనసోమన (ఉ.హరి. 2-38), విక్రమార్క చరిత్రలో జక్కన, సింహాసనద్వాత్రింశికలో కొరవి గోపరాజు; మనుచరిత్రలో అల్లసాని పెద్దనగారుకూడా వాడారు.

ఎప్పటివాళ్ళో ఎందుకు సమకాలికుడు - ఈ రామాయణంలో ౭ కాండ వ్రాస్తూన్న కుమారరుద్రుడు ఇలా వ్రాశాడు.

అట జని కాంచి రంత వసుధాధిపు లారతిలోలకిన్నరీ
ఘటిత గుహాకుటీ కనకక్రముకవాటము సన్మణి ప్రభా
హాటదురు శృంగజాటము సమావృత మాల్యవతీతరంగిణీ
తటతరువాటమున్ బహుళ తాపస కూటము జిత్రకూటమున్.

[అయోధ్య. 287]

ఇంకొక కవి అనుకరించడం అలా ఉంచుదాం. అరణ్యకాండం మొట్ట మొదట వ్రాసిన సంవిధానంలోనే ఆ కాండ చిట్టచివర హుళక్కి భాస్కరుడే ఇంకొక పద్యం వ్రాశాడు.

రాకొమరుల్ గనుంగొనిరి రమ్యగుహాగత కిన్నరీకమున్
స్వీ కృత నాకసింధుజలసేకము సంకులదంతి దంతిభి
ద్భీకర పుండరీకమును దీపితసంయమి వేదనాదజ
ల్పాకము సిద్ధసేవిత తపః పరిపాకము ఋశ్యమూకమున్. [అరణ్య. 2-436]

ఈ రామాయణకవులలో హుళక్కి భాస్కరుడిదే ప్రౌఢకవిత్వమని విమర్శకులు చెప్తారు. భాస్కరుడిలో ఔచిత్యము, రసపోషణ బాగాఉంది. నాటకీయతలో ఉన్న వ్యంగ్యం తెలిసినవాడు. అరణ్యవాసం తొలిఘట్టం లోనే విరాధుడనే రాక్షసుడు సీతను ఎగరేసుకుపోతాడు. అక్కడ ఆఘట్టంలో రాముడిచేత హుళక్కి భాస్కరుడు ఏమనిపించాడో చూడండి.

అని పలికి వినుము లక్ష్మణ-జనకజదైన్యంబు నూడ జాలుటకంటెన్
ఘనమగు శోకము నాకెం-దును లేదంబ! ప్రియమంద దొరగెద దనువున్.
[అరణ్య. 1-20]

ధరణి రాజ్యము గోల్పాటు దండ్రిచావు
నిష్టబంధువియోగంబు దుష్టయాతు
నిష్ట రారణ్యవాసంబు నేడునాడు
దేహదాహంబు సేసె వైదేహికతన. [అరణ్య. 1-21]

సీత లేకపోతే తన బ్రతుకు ఏమౌతుందో మొదటే చెప్పించాడు. ఇలాగే సీతారామలక్ష్మణులు జటాయువును కలుసుకొన్న మొట్టమొదటి సారి ఆ విహగేంద్రుడి చేత ఇలా వివిధసేవలు చేస్తాననిపించాడు.

వితతగిరీంద్రశృంగముల నేడుకజాడగ గోరినప్పు డ
ద్భుతముగ మిమ్ము మోచికొనిపోయెద జానకి కాపువెట్టినన్
సతతము గాచియుండెద వెసంజనిచేసెద నెంత దవ్వునం
దతిశయమైన యెట్టివని యైనను బొచ్చెము గాదు రాఘవా! [అరణ్య. 1-104]

'జానకిన్ కాపువెట్టిన సతతము గాచియుండెద' అని జటాయువు అనడంలో ఎంత ఔచిత్యం ఉంది! చివరకు తనే కాపుగా ఉండవలసివచ్చింది. ఆ కాపుదలలోనే ప్రాణాలు ఇవ్వవలసివచ్చింది. పక్షిరాజు మరణించాడు. సీతను రావణుడు తీసుకొనిపోతున్నాడు. ఆమె 'హా రామ! హానాథ' అని హాహాకారాలు చేసింది. 17 పద్యాలలో ఎక్కువ కందాలలో హుళక్కి భాస్కరుడు ఇది వర్ణించాడు. ఇవి చాలా గొప్పవి. ఒకటి రెండు చూడండి.

అంత నఖిలదిశలు 'హారామ, హానాథ'
యను నెలుంగు వినుచు నడల దొడగి
జనకతనయనీడజాడ సింహాది స

త్త్వముల గములు వెంట దగులుచుండె. [అరణ్య. 2-150]

పవనచలితశాఖాప-ల్లవముల భయహాసచేష్టలం బొనర జెలం
గు విహంగంబులు రుతముల-నవనిసుతను వెరకువెరకు మన్నట్లుండెన్.
[అరణ్య. 2-151]

ఒలిశృంగంబు లెత్తిన కేలుగాగ
నిర్ఝరంబుల పెనుమ్రోత నిగిడి బెరయ
గిరులు జనక రాజాత్మజ పరిభవంబు
జగము లెరుగ నాక్రోశించు పగిది దోచె. [అరణ్య. 2-152]

సీత లేని పర్ణశాలను రాముడు చూశాడు. అంతా వెదికాడు గాలించాడు. సీతకనబడలేదు. అతడి మనస్సు మనస్సులో లేదు. ఆలోచనలు లేవు. ఆందోళన, అనుమానాలు, ఆవేదన, తాను తానేనా-ఇది నిజమేనా అనే సందేహాలు అన్నీ వచ్చాయి. ఈఘట్టంలో రాముడి ప్రథమవేదన హుళక్కి భాస్కరుడు ఎలా వర్ణించాడో చూడండి

ఏమెయి నడుగులు లేవిది-యేమరుదో పర్ణశాల యిది గాదొకొ యే
రాముడగానో రాముడు-రామం బెడబాసి క్షణము బ్రతుకగ-గలదే?-
అనివలికి,
ఏ మ్మైత్రీయది మెట్టుగా దిది వనం వేరాకుమారుండనో
సౌమిత్రీ! విను నీవు రాముడవెవత్రా నిక్క మేరాముడన్
భూమీశుండవు రామచంద్రుడవు హా భూమిజ చంద్రాననా
యేమే యెక్కడ నున్నదాన విట రావే యుల్ల మల్లాడెడిన్.

ఈ తిగ్మాంశుడు నేవజొచ్చె నను రే యే నాట నర్కాస్పదం
బీతం డిందుడె యౌనె లక్ష్మణుడ నీ కేమౌదు నే జెప్పు మా
నా తోబుట్టువుగావె నాథ మరి యేనాథుండ నిక్కంబుగా
సీతానాథుడ నెందు బోయితివె యో సీతామనోవల్లభా! [2.260-263]

శ్రీరాముని ఆరాటాన్నే కాక అందాలరూపునుకూడా హుళక్కి భాస్కరుడు కమనీయంగా వర్ణించాడు. శూర్పణఖ చూసిన రాముణ్ణి ఇలా బొమ్మ కట్టించాడు:

రేకులన్నియు విచ్చి రేయెండ జిగి నిండి, కరమొప్పు తెల్లదామరలకంటె
నరలేని నెరదీప్తి మెరు గెక్కి సరిమింట, జరియించు సంపూర్ణ చంద్రుకంటె

నునుదిగజిగిదోగి నునుపారనిగ్గారి, తనరు దిక్కరుల హస్తములకంటె
నిగిడి చేరువలెల్ల నీలోత్పలద్యుతుల్‌పచరించు హరినీల రుచులకంటె
నితని కన్నులొప్పు నీరాజు హో మొప్పు -నితని కరములొప్పు నితని మేని
కాంతి యొప్పు ననుచు గడువేడ్క నన్నిశా-చరిటి చూచె రామచంద్రు దవిలి.
[అరణ్య. 1- 135]

శూర్పణఖ శ్రీరాముని అందాన్ని చూసి ఎంత ముగ్ధురాలయిందో సీత అందాన్ని సైతం ఏంటేమోహించేటంత గొప్పగా వర్ణించింది. హుళక్కి భాస్కరుడు రావణాసురునికి ఎలా చెప్పించాడో చూడండి.

విదియచందురుడైన వెలదినెమ్మోమున గలిసిన సంపూర్ణకాంతి వడయు
వడగాలియైన నప్పడతి యూర్పుల చెంత బరగిన మలయాద్రివవనుబోలు
నమవస యిరులైన నయ్యింతి బిఱునవ్వు సొలపున వెన్నెల చెలువుబూను
నలరి యే ఋతువుల నయిన నా సతిమేని ప్రభగన్న వనములు పల్లవించు
బట్టబయలైన నా సితపద్మనేత్ర
కన్నుగవయొప్పు జిగి సొంపు గడలు కొనిన
విమల కమల షండంబుల విధము నొందు
నెందు సరిపోల్ప గలరె యయ్యిందుముఖికి ? [అరణ్య. 1-280]

మాయలేడిని వర్ణించడంలో హుళక్కి భాస్కరుడు మంచి ఊహాశక్తిని చూపించాడు.

నెలలోని యిఱ్ఱికి నీలకంఠుని చేత
బొలుపారు లేడికిబుట్టెనొక్కొ
యజు డన్నిరత్నంబులందునుం గలుగు క్రొ
మ్మించుల దీని గల్పించె నొక్కొ
రోహణాచలము మేరువు గూడి యురుతర
ప్రభల నీహరిణంబు బడసె నొక్కొ
క్రొక్కారు మెరుగులు జుక్కల యొరపును
గలసి యీ మృగమయి వెలసె నొక్కొ
దీని బోలంగ జంతువుల్ త్రిభువనముల
యందు మరి కలవొకొ యనియాత్మ మెచ్చ
ప్రీతి వనదేవతలుసూడ సీత దృష్టి
మార్గమున కల్ల బనియె నమ్మాయ యిఱ్ఱి. [అరణ్య. 2-25]

హుళక్కి భాస్కరుడు చక్కని జాతీయాలూ సామెతలూ వాడుతూ అహ్లాదకరంగా కథ చెప్పాడు.

యిసుము చల్లిన రాలని ఘోరకాననం (1-13), మిడుతలు కార్చిచ్చుపై జన్నకరణి (1-173), నీవా రేవిధి బోయిన నేమగు (1-264), అకసంబు విరిగి పైబడ్డ నాత్మలో వెరవ డెపుడు(2-68); నిప్పు జెదలంట నేర్చునె? (2-71), నిలువు నీరగుట (2-76)

మొదలైనవి అరణ్యకాండంలో ప్రయోగించాడు. ఇతనికి విస్ఫు లింగములు అనే మాట వాడడం సరదా. ఇది అరణ్యకాండలో ఎన్నిసార్లు వాడాడో శిష్టా రామకృష్ణ శాస్త్రిగారు ఇలా లెక్కవేశారు.[7]

కనదురు విస్ఫులింగములు గ్రక్కు మహాశని బోలు శూలమున్ 1-24 ; కనదురు విస్ఫులింగములు కన్నుల రాలగ 1-129 ; కవిసిరి విస్ఫులింగములు గైదువులం జెదరంగ రాక్షసుల్ 1-192 ; విస్ఫులింగతతులు వివిధ ముఖంబుల వెడలునట్లు ః 1-221; మహాశని గతి విస్ఫులింగములు చల్లుచు బెల్లదరంగ 1-239 ; మొ.

ఇట్లు మరియు ననేక స్థలములందు వాడబడినది. ఈ పదము యుద్ధకాండ పూర్వభాగమున గూడ నిట్లే బహుస్థలములం దుపయుక్తమైనది. చూడండి.

'చూడ్కుల నొక్కట విస్ఫులింగముల్ వెలువడ' 53; హెూమాగ్ను లపసవ్యధూమమడర విస్ఫులింగమ్ములు వెలువడు 84 ; దశకంఠకఠోరకంఠ ఖండన చణచండ మార్గణ గణ స్ఫురణ స్ఫుట విస్ఫులింగముల్ 373 ; కైదువుల్ విస్ఫులింగముల నుమియ 470 ; గదా విస్ఫులింగాగ్ని జ్వాలలు గన్నులినుకొన 509 ; నానా విధ విస్ఫులింగములు 519 ; కనుగోనల విస్ఫులింగములు ఘోరగతింజెదరంగ 867 ; విస్ఫులింగములు సల్లుమొనం బొరిం 983. మొ!

ఇట్లనేక స్థలములం దింకను ప్రయోగింపబడిన దీ పదము.

యుద్ధకాండలో కూడ ఈపదం ఇన్నిసార్లు ప్రయోగింపబడడంవల్ల అరణ్య కాండా, యుద్ధకాండ పూర్వభాగం ఒక్కడే వ్రాశాడని రుజువుచేశారు. ఇలాగే మిగతాపదాల వాడకంలో కూడా పోలికలు చూపించారు. ఈ పోలికలు

7. ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వము, పు. 618.

ఈ రెండు కాండలలోనేకాక సుందరకాండలోకూడా ఉన్నాయి. చూడండి, సుందరకాండలో ఎన్నిసార్లు విస్ఫులింగములు అనిగాని, స్ఫులింగ ములు అని గాని వాడాడో!

వేడిమి విస్ఫులింగములు వెల్వడగా ధరణీధరేంద్రముఁ (28); సంకీర్ణస్ఫుట విస్ఫులింగ పటలీ సంచారమైఘోరమై (197); చటులాక్షి స్ఫుట విస్ఫులింగ చయ సంచారంబు ఘోరంబుగా (208); కనదురు విస్ఫులింగములు కన్నుల రాలగ (345); గుటిలభ్రూకుటి భీమధూమ చటుల క్రూర స్ఫులింగచ్ఛటో (427); స్ఫూర్జాగ్రోజ్జ్వలత రుక్మపుంఖకషణోద్భూత స్ఫులింగచ్ఛటా (445); అన్నింటను విస్ఫులింగములు నిండగ జల్లుచు (476); అఘె ఘనవిస్ఫులింగతతు లాకసమంటెడు (477); మండితవిస్ఫులింగ విషము (514)

మిడుతలు దావానలంలో పడడం అనే సామెతను వాడడంకూడా హుళక్కి భాస్కరుడికి ఇష్టమే. ఇది సుందరకాండలో కూడా ఉంది (347). అరణ్యకాండలో సీత రావణునికి ఇలాగ హితబోధ చేస్తుంది.

లంక వైధవ్యకలితయై పొంకమడగి
నేలపాలుగ జేసి నీ వేల త్రుంగి
దనుజాదును దాను నారాము దరుగుదెంచి
యఖిలబలములతోడ జక్కాడు నిన్ను. [అరణ్య. 2-201]

సరిగ్గా ఇలాంటి హితబోధ సుందరకాండలో కనబడుతుంది.

"..........................
దుష్టాసురశ్రేణి దునియలు గావించు - విధవలై యింటింట వివిధగతుల
నెల్ల రాక్షసభామలు నేడ్వగలరు-లంకయేడ్పుల శవధూమసంకరముల
బ్రుధులభస్మరాసులతోడ బ్రేతభూమి
యోజ గదునమంగళమయియుండ గలదు. [అరణ్య. 252]

ఇటువంటి పోలికలవల్ల సుందరకాండకూడ హుళక్కి భాస్కరుడు వ్రాశాడేమో అనిపిస్తుంది. ఈ కాండలో కూడా చక్కని కవిత్వం ఉంది. లంకంతా గాలించినా హనుమంతునికి సీత కనబడలేదు. రాక్షసస్త్రీలు తినేశారా? ఆమె ఆత్మహత్య చేసుకొందా? సముద్రంలో పడిపోయిందా? ఏమైంది? సీతను చూడకుండా వెళ్లితే ఈ మాట విని రాముడు మరణిస్తాడు. రాముడు పోతే

లక్ష్మణుడుంటాడా? అతడూ ప్రాణాలు విడుస్తాడు. ఈ వార్తవిని భరత శత్రుఘ్నులు చనిపోతారు. అసలు ఇక్ష్వాకు వంశమే అంతరిస్తుంది. సుగ్రీవుడు మరణిస్తాడు. తార, రుమ, అంగదుడు, వానరజాతి అందరూ నశిస్తారు. ఇది తలచుకొని ఆంజనేయుడు ఎలా బాధపడుతున్నాడో, ఏమేమి చేద్దా మనుకున్నాడో చూడండి.

కాన రాము కులము గపికులమును ద్రుంప-నేను బోవజాల నెదుర నన్ను
గాంచి గారవమున 'గంటె జానకి- నన్న-నెరవుమాలి రామవిభునితోడ
[సుందర.121]

'భూమిజ గానన యే'నని-భీమానలత ప్రసూచి భేదనబాధో
ద్ధామంబగు దుర్వాక్యము-లేమనివినిపింతు? నెదుటి కేమనిపోదున్? [-122]

జానకి బొడగని రాగల-నేనని నా కెదురుచూచు హితవానర సం
తానము నేమని చేరుదు-భానుజు ముందరికి నేమి పనియైపోదున్? [-123]

జానకి గానకయుండిన-వానప్రస్థుండ నగుదు, వనధిం బడుదున్
మేను ఖగావలి కిత్తు మ-హా నలముఖశిఖలు సొత్తు హతవిధిజత్తున్. [-124]

నిశిత బలదర్పితుం డగు-దశముఖు విదళించి రామధరణీశునకుం
బిశితో పహార మిచ్చెద-బశువతికిం బశువు జంపి బలియిచ్చుక్రియన్. [-125]

ద్రుచ్చిలి రఘుభూపతిసతి-దెచ్చిన దుర్వృత్తికిం బ్రతికారముగా
ముచ్చటులముష్టిహతుల వి-యచ్చరకంటకుని దర్ప మడచి వధింతున్.
[-126]

అటుగా కుర్వి సముద్రముం బెరికి కొం చారాము దీక్షింప నం
తట శోధించెద సీత జాపుమని వేధం బట్టి బాధించెదం
బటురోషమ్మున బార మీటెద వడిన్ బ్రహ్మాండముల్ వీక నొ
క్కట లంకాది నిశాటకోటి నుదధిన్ గాలించి కారించెదన్. [-127]

అని యిట్లనేక ప్రకారంబుల దలపోసి 'నాకిపుడు వేగిరపడనేల, జనకరాజనందనం గనుం గొనునందాక నిశ్శంక నీ లంక నుండి వెదకెద' [-128]

ఇందులో హనుమంతుని భావాలలో ఒక క్రమం కనబడుతుంది. ఆశాభంగంతో వెళ్లడంకన్న ఆత్మహత్య చేసుకోవడం మేలనుకొన్నాడు. చచ్చేముందు రావణాసురుణ్ణి చంపుదామనుకున్నాడు. వాడిని చంపితే ఏం

ప్రయోజనం? పట్టుకొని చిత్రహింస చేసి, సీతను ఎక్కడ దాచావు అని అడగాలి. ఎక్కడేనా రాక్షసుడు దాచితే వాడు చెప్పడ మెందుకు, మనమే వెదుకుదాం అనే చివరి ఆలోచన దానంతటదే వస్తుంది.

సుందరకాండలో కూడ జాతీయాలనూ, సామెతలనూ కవి చక్కగా, సందర్భోచితంగా వాడాడు. చూడండి.

> ఎల్లసుఖంబుల జేకొన-జెల్లుట యౌవనమునంద చిక్కిన మరి పా
> టిల్లునె వెన్నెలదినముల-నల్లోనేరేళ్లుగాక యావల గలవే? [సుం.181]

ఆరోజుల్లో కౌముదీఉత్సవాలు ఉండేవి. వెన్నెల రాత్రులలో అల్లో నేరేళ్లు పాడుతూ ఆనందించేవారు. ఇటు వంటి జాతీయాలేకాక నన్నె చోడుడు, మంచెన వాడిన 'నేరి కొలదులు' అనే ప్రయోగం కూడ సుందర కాండలో కనబడుతుంది (201). 'అందని మ్రానిపండులకు నఱ్ఱులు సాతురె' (192); 'వంటిల్లు సొచ్చిన కుందేటికి నీకు బోక గలదే' (234) వంటి సామెతలు, ప్రాణాలు చిక్కబట్టుకొనడం (332), కాయకసరు (178) వంటి జాతీయాలు కనబడతాయి.

మల్లికార్జునభట్టు సుందరకాండలో తండ్రితో సరితూగే రచన చేశాడు. ఇతరకాండలలో కూడ అతని కవిత్వం బాగానే వుంది. ఇతడు లోకజ్ఞుడు. తన కాలంలో రాజులు ఎన్నిరకాల వేటలు ఆడేవారో వాలితో రాముడి నోటంట చెప్పించాడు.

> మృగయుండు మృగముల నొగి బొంచి వెస జంపు
> గానకుండగ జంపు గడక జంపు
> విముఖంబులైయుండ వేచంపు మరి సమ్ము
> ఖంబున నుండగ గడగి చంపు
> వలబోను లాదిగా బలుయంత్రముల జంపు
> వడిమీరు శునకాలి విడిచిచంపు
> మరియొక్క మృగముతో మలసి పోరగ జంపు
> దీమంబునకు జేర్చి తెగువ జంపు
> వెన్ని భంగులనయిన మాంసేచ్ఛ మృగము
> నరులు చంపుదు రిల దాన దురిత మొంద

రఖిల ధర్మార్థకోవిదులైన రాజ
వరులు మృగయాభిరతులైన వారు కారె ? [కిష్కింధ. 257]

బాలకాండలో ఋష్యశృంగుని వారకాంతలు వలపించి నగరానికి తీసుకుపోయే ఘట్టంలో మల్లికార్జునభట్టు ముగ్ధశృంగారం విపులంగా వర్ణించాడు.

హుళక్కి భాస్కరునితోనూ, మల్లికార్జునభట్టుతోనూ సాటిరాక పోయినా కుమారరుద్రుడుకూడ మంచి కవి. ఇతడు "రాజవీథులందు తుటుములు తుటుములై సందులేక (46), తేనె పూసిన భీకరఖడ్గం (80), కొంతసేపు వేల్పెక్కినభంగి ఉండడం(147), నింబ భూజంబునకు క్షీరంబును గట్టి పోషించిన మాధుర్యంబు వచ్చునె (186)" మొదలైనవి అయోధ్యాకాండలో ప్రయోగించాడు. శిఖరాలను అందుకొనే కవిత్వం కన బడదు. శైలి అంతంత మాత్రం. ఇతనికన్న యుద్ధకాండ శేషాన్ని పూర్తి చేసిన అయ్యలభట్టు ఎంతో మెరుగు.

హుళక్కి భాస్కరుడు యుద్ధకాండలో 1140 పద్యాలు చెప్పాడు. వానరులు లంకకాల్చడందాకా రచించాడు. హుళక్కి భాస్కరుడి అఖరు పద్యం ఇది:

ఇంక బలిముఖుల్ బలసి రెక్కడి రావణు డేటి లంక పొం
డింకెను మేఘనాదునగ రీపెనుమంటలతోడి చిచ్చు ల
భ్రంకషశాతకుంభ శిఖరంబగు మోసల గంటి రెట్లు నా
వంక జరింప దగ్ని యవి వారి విభీషణు పుణ్య గేహముల్.

[యుద్ధ. 1140]

ఈ పద్యం తరువాత నుంచీ అయ్యలార్యుడు వ్రాసినది. బాలకాండ శ్రీకారంతో ప్రారంభం కాకపోయినా శేషకాండకు శ్రీకారం చుట్టి అయ్యలార్యుడు రచన కొనసాగించాడు. ఈ పద్యం చెప్పాడు.

శ్రీనుతమూర్తియైన రఘుశేఖరు తేజము బోలె బర్వుచున్
భానుసహస్రమండల విభాసిపమగ్రతరప్రకాశుడై
మానుగ మింటితో నొఱయు మంటలు దిక్కుల గ్రమ్మ నుగ్రవై
శ్వానరు దేవుతో నెసగె వానరరోషసముత్థుడయనన్. [1141]

భాస్కరరామాయణం వ్రాతప్రతులలో ఈ పద్యానికి ముందు "ఈఘట్టము హుళక్కి భాస్కరకవి విరచితము; ఇది మొదలు కడవరకు వేదగిరి నాయనింగారి ప్రేరణమున నయ్యలార్యుడు రచించినది" అనే వివరణలు ఉన్నాయి. ఈ వేదగిరినాయనింగారు క్రీ.శ. 1384-1394 ప్రాంతాలలో దేవరకొండను పాలించిన పద్మనాయకప్రభువు. అయ్య లార్యుడు యుద్ధకాండ శేషాన్ని ఆ మధ్యకాలంలో పూర్తిచేసిఉంటాడు.[8]

అయ్యలార్యుడు పూర్తిచేసిన యుద్ధకాండశేషం అద్యంతాలలో రకరకాల వివరాలు వివిధప్రతులలో దొరికాయని వీరేశలింగం పంతులుగారు తెలియజేశారు.[9]

1. 'ఇక్కడనుండి అయ్యలార్యుని కవిత్వం' అని కొన్ని ప్రతులలో ఉంది.

2. 'ఇకమీద శాకల్యమల్లుభట్టు చెప్పిన కవిత్వం' అని కొన్ని ప్రతులలో ఉంది.

3. 'ఈమీద దేవగిరి నాయనింవారు శాకల్యమల్లుభట్టుగారి మనుమడు అయ్యలుభట్టుగారిచేత చెప్పించిన యుద్ధకాండ శేషము' అని కొన్నివ్రాతప్రతులలో ఉంది.

4. కాండాంతగద్య కొన్ని ప్రతులలో 'అష్టభాషాకవిమిత్రకుల పవిత్ర భాస్కరసత్కవి మిత్రాయ్యలార్యరచితంబైన...' అని ఉంది.

5. వావిళ్లవారి ముద్రిత ప్రతిలో -

"ఇది శ్రీ శాకల్యమల్లకవి వీర నరసింహావరజావ్పలార్య నందనోభయభాషా కవితావిశారద శారదా చరణ కమలపరిచరణ పరిలీధ మానసాయ్యలార్య విరచితంబైన. ." అని కాండాంత గద్య ఉంది.[10]

ఈ గద్యలన్నిటిని అయ్యలభట్టు వ్రాసుకొని ఉండడు. వివిధలేఖకులు వ్రాసినవే అవాలి. అయితే గద్యల సారాంశం వల్ల కొన్ని విషయాలు --

అయ్యలార్యుడు భాస్కరకవికి మిత్రుడు అని మొదటి గద్య చెప్తూంది. రెండవ గద్యవల్ల అయ్యలుభట్టుకు శాకల్యమల్లు పెద తండ్రి అని తెలుస్తుందని

8. ఆంధ్రకవితరంగిణి-నాలుగవ సంపుటం, పుట 155లో చాగంటి శేషయ్యగారు క్రీ.శ. 1370లో ఇది జరిగిందని వ్రాశారు.

9. ఆంధ్రకవుల చరిత్ర-ప్రథమభాగం, పుట - 318.

10. భాస్కర రామాయణం, పుట - 671.

వీరేశలింగంగారు భావించారు. అయ్యలుభట్టుకు శాకల్యమల్లు తాతగారే అని చాగంటి శేషయ్యగారు నిర్ణయించారు.[11] హుళక్కి భాస్కరుడి కాలంలో అయ్యలు భట్టు లేడనికూడా చెప్పారు.

అయ్యలుభట్టుగురించి ఇతరవివరా లేమీ దొరకలేదు. ఇతడు ఉభయభాషాకవితా విశారదు డని గద్యవల్ల తెలుస్తున్నది. ఇతని తాత గారు శాకల్యమల్లుభట్టు సంస్కృతంలో లక్ష్యలక్షణ గ్రంథము రచించినట్లు అనంతర కవుల సాక్ష్యం ఉంది. మరింగంటి సింగరాచార్యులవారు తమ 'దశరథరాజ నందన చరిత్ర' అవతారికలో ఇలా వ్రాశారట;

ముసు రామాయణమున్ నిరోష్ఠ్యముగ నింపున్ మీర శాకల్యమ
ల్లనతా సంస్కృత భాష జేసినను నాలాగుగ జెవుల్ నిండగా
వినుటేగాని ధరిత్రిపై నిజముగా వీక్షింపలేదట్టి దే
దెనుగుంజేసెద నెల్లెడం గవులకుం దృష్టాంతమై యేర్పడన్.[12]

ఈ సింగరాచార్యుల వారు క్రీ.శ. 1750 ప్రాంతాల వారు. అప్పటికే శాకల్య మల్లనగారి రచనలు అంతరించి పోయా యన్నమాట. ఈ పద్యం వేములవాడ భీమకవి రాఘవపాండవీయం గురించి పింగళి సూరన్న చెప్పిన పద్యాన్ని జ్ఞాపకం చేస్తుంది.[13]

నన్నయగారి శైలి కొంత తోచేటట్లు ఎర్రయ్యగారు అరణ్య పర్వ శేషాన్ని ఎలా పూరించారో, అలా హుళక్కి భాస్కరుడు ఎక్కువగావాడే సామెతల్నీ పడికట్టుమాటలనూ వాడి అయ్యలుభట్టు యుద్ధకాండాన్ని పూరించాడు. ఎత్తుగడలో మొదటి పదిపన్నెండు పద్యాలలో 'ఉదితాగ్నికి శలభవృత్తి' (1149) అని, 'మహోజ్వల విస్ఫులింగములును' (1154) అని హుళక్కి భాస్కరుడు తరచుగా వాడేవి కనబడతాయి. వానరులు లంకకాల్చడాన్ని అయ్యలుభట్టు చాలా విస్తరంగా 17 పద్యాలలో వర్ణించాడు. చూడండి.

నొరిది మద్యము గ్రోలి చొక్కిడివారును బలునిద్రచే ద్రిటుపడెడువారు
లలనాగ్ర భుజలతాలంబితవస్త్రులు గార్ముకముద్గర ఖడ్గధరులు

---

11. ఆంధ్ర కవి తరంగిణి, 4-వ భాగం, పుట 155;

12 చాగంటి శేషయ్యగారు ఆంధ్ర కవి తరంగిణి-4 వ భాగం పుట 156లో ఉదాహరించారు. 13. సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం-చాళుక్య యుగం.

భామల గూడి తల్పముల నిద్రితులును ఖత్రదారల దేర బోవువారు
బొగసుట్టుముట్టిన బోలేనివారును గరమును చిమ్మటి గదియువారు

చేరగా రాని సెగ దాకి చిక్కువారు
బొదలు మిడుగుర్ల తాకున బొగులువారు
నైన దైత్యులు వదివేవు రగ్నియందు
బండుటాకుల కైవడి భస్మమైరి.

ఇంద్రజిత్తు యుద్ధాన్ని అయ్యలభట్టు ఇలా వర్ణించాడు:

పిడుగులొకో కావు పొడతేవు ఘనము లుల్కా సహస్రంబులో కావుధరణి
యదలదు కాల సర్పావళు లొకొ కావు పాతాళ వివరంబు బయలుపడదు
ఖరమైన ముక్కంటి కంటి మంటలొ కావు జగదవసానంబు జాడలేదు
కాలకూటార్చులో కావు మందరగోత్ర మానితాంభోరాశి గానబడదు
మొదలెరుంగ రాదు మునుకొని పుట్టిన-చొప్పు దెలియరాదు చూడ నెచట
నని కపీంద్రు లిట్టు లాజి దల్లడ మంది- రింద్రజిత్తు తూపు లేపు మాప.
(యుద్ధ. 1268)

చదివీ చదవగానే ఈ పద్యం బాగానే ఉందనిపిస్తుంది గాని లోతుకు వెళితే ఔచిత్యం లేదనిపిస్తుంది. ఇంద్రజిత్తు వేసేబాణాలకు కపిసైన్యాలు తల్లడమందుతున్నాయి. ఇవి పిడుగులా, కావు; మబ్బులు లేవు. ఉల్కాసహస్రాలా? ధరణి కంపించదు. కాలసర్పాలా, కావు; పాతాళం బయటకు కనపడదు. శివుడికంటి మంటలా, జగత్ప్రళయం కనబడదు అని కపులు తల్లడిల్లారట! ఎవడి ప్రాణం వాడికి తీపి! తన ప్రాణాలమీదికి వచ్చినప్పు డు ప్రపంచం అంతమైపోతున్నదని భావిస్తేనే సహజత్వం ఉంటుంది. ఇది జగదవసానకాలం కాదనుకోవడంలో ఔచిత్య మేముంది?

ఇటువంటి అనౌచిత్యపు రచన శివుడినోటంట చెప్పించిన మాట లలో అయ్యలుభట్టు వ్రాశాడు. రావణాసురుణ్ణి సంహరించి నందుకు శివుడు రాముణ్ణి మెచ్చుకొంటున్నాడు. వినండి, ఆపద్యం.

సురలకు గుండె తల్లడము శూరుల డెందములోని కొఱ్ఱు ఖే
చరతతి కంటిలో నలుసు సాధ్యుల కొంగున నున్న చిచ్చు భూ
సురులకు నెల్ల నాడు మెడ జుట్టిన పాము మునీంద్రకోటిపై
బొరి బడనున్న యా పిడుగు బొల్పర జేసితి వీవు రాఘవా ! (యుద్ధ. 2430)

రావణుడు భూసురులకు మెడచుట్టిన పాముట! ఇది నాగ భూష ణుడు చెప్పిన మాట ఇరవైనాలుగు గంటలూ మెడలో పామున్న వాడు స్వానుభవం వల్ల చెప్పిన మాటా ఇది? తన ఆభరణాన్ని తానే కించపరుచు కొంటాడా? ఇది అయ్యలుభట్టు రాముడితో అనే మాటలేగాని శివుడు అనేవి గావు.

పాత్రపోషణలో అయ్యలుభట్టు శ్రద్ధ తీసుకొన్నట్లే లేదు. అగ్ని పరీక్ష ఘట్టానికి ముందు రాముడు సీతమ్మతో అనే మాటలు వినండి.

ఇంతి! వినుము పురుష డెట్టివాడయినను
బరుని యింట నున్న పడతి మగుడ
బ్రాకృతుండపోలె జేకొన నేర్చునే
యింతకంటె నింద యెద్ది గలదు ? (2353)

ఘనతర సౌందర్యము గల-నిను జూచి దశాననుండు నిశ్చలమతియై
మనసిజ రాగమునొందక - మనమున ధైర్యంబు గలిగి మసలునె చెపుమా.
(2354)

భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్న తరణి సూను
వాలినందన దానవ వరులలోన
నీమనంబున కెవ్వడో నెరి బ్రియుండు
వాని జేకొను మిప్పు డు వనిత! యనిన. (2355)

వాల్మీకి రామాయణంలో ఈ భావము ఉంటే ఉండవచ్చును. ఇంత కటువుగా చెప్పించేసరికి ఉదాత్తనాయకుడి మీద పాఠకులకు ఉండ వలసిన గౌరవం పోతుంది. రంగనాథ రామాయణంలోనూ, ఎఱ్ఱయ్య గారి ఆరణ్య పర్వంలోని రామకథలోనూ రాముడు సీతను ఎక్కడికేనా వెళ్ల మంటాడు కాని ఇలా 'స్వయంవరం' చేసుకోమనడు.

పోనీ, అయ్యలుభట్టు మంచి కవి కాడా అంటే చక్కని భావాలు ఉన్నవాడాయె. రాముడు ఈ మాటలంటే సీతమ్మ "తన శరీరంలోననే తానడంగు-కరణి దెసలేని వెరవున ధరణి సొచ్చుపగిది స్రుక్కిపోయిం"దని గొప్పగా చెప్పాడు (2356). ఉత్తరోత్తరా పోతరాజుగారు అనుకరించే పద్ధతిలో కొన్ని పద్యాలు చెప్పాడు. చూడండి.

మందార భూజంబు మరగిన భృంగికి బిచుమంద శాఖిపై బ్రేమ గలదె
లలిమానసంబున మెలగెడు హంసికి వెలయ బల్వలముపై వేడ్క గలదె
మలయద్రుమంబున మలయుభుజంగికి బర్బూరతరువుపై వలపు గలదె
భాస్కరోదయమున భాసిల్లు పద్మిని కిందుకర స్పృష్టి నెలమి గలదె
రాజితానేక సద్గుణారామ రామ-ధర్మపాలన పరమ నీ ధర్మపత్ని
యైన సాధ్వికి సీతకు నన్యునందు - గూర్మి యే చందమున సమకూడునయ్య.
(2405)

పోతరాజుగారి 'మందార మకరంద మాధుర్యమునదేలు' (భాగ.7-150) అనే ప్రసిద్ధపద్యానికి ఈపద్యం ఒరవడిలాగ లేదూ!

కావ్యాన్ని ఆస్వాదించి రసానందం పొందాలని చదివేటప్పుడు అయ్యలుభట్టు చేసిన పాత్రపోషణ బాగులేదనిపిస్తుంది కాని మూల విధేయతను పాటించి రామునిచేత అలాగ అనిపించినందుకు అభినందించక తప్పదు. ఒక నాటి సాంఘిక చరిత్రగా రామాయణాన్ని అర్థంచేసుకొనడానికి మూలవిధేయత గల అనువాదాలు పనికివస్తాయి.

రామాయణం అంతా విని రాముడికి సీత ఏమౌతుందని ప్రశ్నించే వాడు వెర్రివాడు కాడు. బౌద్ధజాతకగాథల ప్రకారం రాముడు, సీత ఒక తండ్రి బిడ్డలు. జనకుడు సీతారాము లిద్దరికీ జనకుడే. పితృ కన్యలను వివాహమాడే ఆచారం-అత్యంత ప్రాచీన ఆచారం-ఈజిప్టులో ఉండేది.

రామాయణగాథ ఎక్కడ జరిగింది? అది హిందూదేశంలో తప్ప ఇంకొక చోట జరగడానికి వీల్లేదని సహజంగా అందరం భావిస్తాం. అయితే కొందరు దీనితో ఏకీభవించరు. రాజమండ్రి ట్రైనింగు కాలేజీలో వైస్ ప్రిన్సిపాల్‌గా పనిచేసి, రిటయిరయిన మల్లాది వెంకటరత్నంగారు 'రాముడు ఈజిప్టుమహాప్రభువు' (రామాదిగ్రేటెస్ట్‌ఫారో ఆఫ్ ఈజిప్టు) అనే గ్రంథాన్ని ఇంగ్లీషులో వ్రాశారు. అందులో అపూర్వమైన వాదాన్ని ప్రతి పాదించారు. "వాల్మీకికవికోకిలకు నారదులవారు చెప్పిన రామాయణగాథ హిందూదేశంలో జరిగింది కాదు. ఈజిప్టును పరిపాలించిన 'రామ్సెస్' అనే మహానుభావుని చరిత్ర. దానినే వాల్మీకి హిందూదేశపు పేర్లతో కథనం చేశాడు." ఇదీ వెంకటరత్నంగారి వాదనలోని సారాంశము.

ఈ విడ్డూరమైన వాదంలో ఎంత సత్య ముందో సమగ్రంగా చర్చిస్తేనేగాని తేలదు. దిగితేగాని లోతు తెలియదు. అయోధ్య, సరయూ నది, మిథిల, దండకారణ్యం మొదలైనవి హిందూదేశంలోని ప్రదేశాలేకదా! రామాయణం ఇంకొకచోట జరగడానికి వీలులేదు–అని మనం భావించ వచ్చు కాని, మన రామాయణగాథనే తీసుకొని తమతమ దేశాలలో జరిగినట్లు ఇతరులు చిత్రించుకున్నారు.

భారతీయ ఇతిహాసాలపై ఎ. డి. పుసాల్కర్ గారు పరిశోధనలు చేశారు. భారతీయ విద్యాభవన్‌వారు ప్రచురించిన ఒక పుస్తకంలో రామాయణం పై విపులమైన విభాగం వ్రాశారు. విదేశాలలో రామాయణ గాథెలా మారినదీ వివరించారు. టిబెట్టుదేశపు రామాయణంలోని సంఘట నలూ పేర్లూ చాలా వేరుగా ఉన్నాయట. మలయాదేశపు రామాయణాన్ని ముస్లిం ఆస్థానంలోని అభిరుచులకూ అవసరాలకూ అనువుగా ఒక కవి మార్చారట. జావా, సుమత్రా, బాలి, కంబోడియా దేశాలలోని రామాయణ గాథలో సంఘటనలు విభిన్న మయినవి. సయాం, ఇండోచైనా, చైనా దేశాలలోకూడ రామాయణప్రతులున్నాయి. మూలంతో ఇవి విభేదిస్తాయి.

లావోస్‌దేశపు రామాయణానికి, వాల్మీకిరామాయణానికి సంబంధమే లేదు. హిందూదేశపు ప్రాదేశికనామాలు కాక లావోస్‌లోని పేర్లతోటే ఆరామాయణం జరుగుతుంది. 'కుప్పు స్వామిశాస్త్రి పరిశోధక సంస్థ' ప్రచురించిన పత్రికలో 22వసంపుటిలో హెన్రీటేడియర్‌గారు లావోస్ రామాయణం పై ఒక చిన్న వ్యాసం వ్రాశారు. దానివల్ల చాలా కొత్త సంగతులు తెలుస్తాయి. వారుచెప్పిన లావోస్ రామాయణాన్ని వివరిస్తాను.

'చంద్రపురిప సత్తానాగమహా నగర' అనే ప్రదేశాన్ని (ఆధునిక వియంటైన్) దశరథ అనే రాజు పాలిస్తూ ఉండేవాడు అతని కుమార్తె పేరు 'నంగ్ చంద' ఆమెను రావణు డనేవాడు ఎత్తుకుపోయాడు. ఇతడు 'ఇంద్రపత్తా నగర' పాలకుడైన 'విరులహ' రాజకుమారుడు. రావణుని సంహరించగల పుత్రుణ్ణి ప్రసాదించమని ఇంద్రుణ్ణి ప్రార్థిస్తాడు. 'ప్రలమ్' అనే దేవపుత్రుణ్ణి ఇంద్రుడు పంపిస్తాడు. (ఇతడే రాముడు).

సోదరుని సహాయంతో రాముడు నంగచందను వియంటైన్ కు తీసుకు వస్తాడు.

రావణుడిని అతని తండ్రి బహిష్కరిస్తాడు. లంకలో రావణుడు వాసమేర్పరచుకుంటాడు. ఒకసారి ఇంద్రుడి అమరలోకవాసాన్ని చూడడానికి రావణుడు వెళ్లాడు. అక్కడ ఇంద్రుడి అజాగ్రత్తను వినియోగించుకొని రావణుడు ఒక అంతఃపురకాంత శీలాన్ని చెరుస్తాడు. ఆమె ప్రతీకారంకోసం తపస్సు చేస్తుంది. భూలోకానికి దిగివచ్చి రావణుని కుమార్తెగా జన్మించి , అతణ్ణి సంహరించడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. అంతట రావణుడు ఆమెను వెళ్లగొడతాడు. తెప్పలో కొట్టుకు పోతున్న ఆమెను ఒక ముని రక్షించి ఆమెకు సీత అనే పేరు పెడతాడు. ఆమె సౌందర్యకీర్తి దశదిశలకు విస్తరిస్తుంది. రాముడు కూడా అది వింటాడు. ఆమెను పరిణయమాడ నిశ్చయించుకుంటాడు. ఆమె తన కూతురే అన్న సంగతి జ్ఞాపకం లేక రావణుడుకూడా రాముడితో పోటీకొస్తాడు. మునియొక్క దివ్య ధనుస్సును రాముడొక్కడే వంచగలిగి సీతను పరిణయమాడతాడు. (ఇక్కడే మాయలేడి సంఘటన, సీతాపహరణం జరుగుతాయి.) రాముడు భార్యకోసం అన్వేషణ మొదలెడతాడు. అయితే అతడి విపత్కరమైనకర్మవలన మూడేండ్లపాటు రాముడు వానరుడుగా మారిపోతాడు. అతడికి హనుమాన్ అనే కుమారుడు కలుగుతాడు. రాముడు మళ్లా మానవరూపాన్ని పొందాక లక్ష్మణుడూ, హనుమా సహాయం చెయ్యగా పెద్ద వానర సైన్యంతో లంకపై దాడి వెడలి రావణుని సంహరించి సీతను వియంటైన్‌కు తీసుకుపోతాడు.

ఇదీ టూకీగా లావోన్ రామాయణ గాథ. ఇందులోని ప్రదేశాలన్నీ లావోన్ లోనివే. పైగా కావ్యంలో విపులంగా పేర్కొన్న ఆచార వ్యవహారాలన్నీ స్థానికమైనవేనట. మనదేశంలో మన రామాయణానికి ఎంత ప్రచారముందో ఈ రామాయణానికీ అంత ప్రచార ముందట. వాల్మీకి రామాయణానికి ఇది చాలా విభిన్నమైనది.

హిందూదేశపు వాల్మీకి రామాయణాన్ని లావోన్ రచయితలు తమ ప్రాదేశిక నామాలతో, తమ ప్రాచీన ఇతిహాసాలకు అనుగుణ్యంగా మార్చుకు న్నట్లు ఈజిప్టు దేశపు గాథను మన వాల్మీకికూడ ఆదిలో మార్చివేశాడనే అనుమానానికి ఆస్కారం లేకపోలేదు. మల్లాది వెంకట రత్నంగారి వాదాన్ని సులభంగా కొట్టిపారేయలేము. వేదం వెంకటాచలయ్యగారి పరిశోధనలు కొన్ని దీనికి తోడ్పడుతాయి.

"భరతవర్షం - భరతఖండం" అనేవి ఎక్కడున్నాయో తేల్చాలని వేదం వెంకటాచలయ్యగారు విపులంగా పరిశోధించారు. ప్రాచీన భారత వర్షం నేటి

భారత దేశపు సరిహద్దులకు చాలా దూరంలో వున్నదని తేల్చారు. యూఫ్రటీస్ టైగ్రిస్ నదులు ప్రవహించే ఆధునిక మెసపొటేమియా దేశమే ప్రాచీన భారత వర్షమని వారి వాదన. ఆ నదుల చరిత్రే మన గంగావతరణగాథ అని కూడా వివరించారు. మెసపొటేమియాకు ఈజిప్టు దగ్గరలోనే వుంది.

ఒక్క రామాయణ విభేదాలనే కాదు, ఇతర దేశాల పురాణగాథలను పరిశీలించినావివిధ సంస్కృతుల మధ్య ఇతివృత్తాల ఎగుమతి దిగు మతులు, ఇచ్చిపుచ్చుకోవడాలు మొదలైనవి జరుగుతూ ఉండేవని ఊహించవచ్చు. లావోస్ రామాయణంలో సీత రావణుని కూతురు. మన కట్టు కథలలోనికే ఈ అభిప్రాయము దిగుమతి అయిందో, మన దగ్గరనుండేఎగుమతి అయిందో ఊహించలేనంత కాలం గడిచిపోయింది.

ఒక ప్రఖ్యాతకావ్యంలోని సంఘటనలలోనూ పాత్రలసంబంధ బాంధవ్యాలలోనూ ఇలాంటి భేదాలుఎలా వస్తాయి? విశ్వనాథ సత్య నారాయణగారి రామాయణమే కొద్దిగా జవాబు చెప్తుంది. ఆయన సన్నివేశాల క్రమాన్ని ఔచిత్యంపేరిట మార్చారు. పరశురాముడు జనకుని దర్బారులోకి వచ్చినట్లు కల్పించారు. దీనిని చలన చిత్ర నిర్మాతలు కూడా స్వీకరించారు. అందరూ ఆమోదించిన మార్పును 'పదుగురాడు మాట పాటియై ధరజెల్లు' అని సరిపెట్టుకుందాం. ఏ కొద్దిమంది ఛాందసులో ఇటువంటి దానికి "శతాంధా: కూపం ప్రవిశంతి" అని తిట్టిపోస్తారు. స్త్రీలరామాయణం పాటలలో ఉన్న సన్నివేశాలన్నీ మూలంలో ఉన్నవేనా? తరతరాలుగా పాడుకుంటు న్నారు కదా!

భారతీయసాహిత్యంలోని ఆదికావ్యమైన రామాయణం వాల్మీకి వ్రాసినది వ్రాసినట్టుగా పూర్తిగా కాక పోయినా మూలానికి చాలా విధేయంగా అనువదించిన ఈ భాస్కరబృందం భాషకు చక్కని సేవచేశారు.

ఈ పద్మనాయకయుగంలోనే గేయరామాయణమైన అధ్యాత్మ రామాయణం ప్రచారంలో ఉందని మనం భావించవచ్చు. ఈ యుగంలోని కవి త్రిపురాంతకుడు ప్రేమాభిరామం వ్రాశాడు. దానిని అనువదించిన శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామంలో 'విద్దికూచిరామాయణం' అనే గేయ రామాయణాన్ని చెప్పాడు.

కోయల పంచమ స్వరము క్రోల్చిన భంగిని విద్దికూచి రా
మాయణ మారుకాండలును నచ్యుత జాగరవేళ బాడె నా
రాయ వితంతు రత్నమను రాగము తోడ నమశ్శివాయ శాం
తాయ సమస్త దోష హరణాయ సమానమె దాని కెవ్వరున్ ? (క్రీడా. 170)

ఈ పద్యంవల్ల విద్దికూచి రామాయణంలోఆరుకాండలుండేవని, దానిని అచ్యుత జాగరవేళల (వైకుంఠఏకాదశి) వితంతువులు పాడేవారని తెలుస్తుంది. ఇది ఆడవాళ్ళ రామాయణం పాటల్లో చేరుతుందా ? నేటికీ అధ్యాత్మరామాయణ కీర్తనలు తెలుగులో ప్రచారంలో ఉన్నాయి. విద్దికూచి రామాయణంలో "నమశ్శివాయ" అనే పాట ఉందని, శ్రీనాథుడు చెప్పాడు.[14] నేటి అధ్యాత్మరామాయణంలో కూడా "నమశ్శివాయ" అనే మొదటి పాట ఉందని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు గుర్తించారు.[15]

విద్దికూచి రామాయణం, బహుశా యక్షగాన ప్రదర్శన కోసం చేసిన రచన కావచ్చును. కూచి అంటే నాట్యకత్తె. ద్రావిడ భాషలలో నాట్యాన్ని కూత్తు అంటారు. కూత్తాడే స్త్రీని కూత్తి అని పిలుస్తారు. ఆదిలో మంత్ర చర్య చేస్తూ ఆడవాళ్ళే నాట్యంచేసేవాళ్ళు. ఇతర ద్రావిడ భాషలలోని కూత్తి శబ్దం తాలవ్యీకరణం వల్ల తెలుగులో కూచ్చి అయింది. దీర్ఘాచ్చు మీద జడ్డ లోపించి స్పర్శాక్షరం ఎక్కటి వ్యంజనమై కూచి అనే రూపం వచ్చింది. మగవాళ్ళు ఆడవాళ్ళ మంత్రచర్యల ప్రాంగణంలో ప్రవేశించి ఆడవేషాలు వేసుకొని నాట్యం చేయడం ప్రారంభించాక 'పోతు కూచి' అనే పదం పుట్టింది. మగవాళ్ళు నాట్యమాడడం సర్వ సామాన్య మయ్యాక ఆట భాగవతు లందరినీ కూచిగాళ్ళు అని పిలవడం పరిపాటి అయింది. మగవాళ్ళ పేర్లలో కూచి అన్నది చరమావయవంగా కన బడుతుంది. పాల్కురికి సోమనాధుడు బసవపురాణంలో విశస్తుల కూచి, ఆదిత్యకూచి, చిప్పనకూచి, దొడ్డనకూచి అనే అగ్రహారీకుల పేర్లను సప్తమా శ్వాసంలో చెప్పాడు.[16] కాకతీయ యుగంలో కూచి ఆటలుండేవనడానికి ఈ పేర్లేదాఖలాలు.

---

14. మణిమంజరివారు ప్రచురించిన క్రీడాభిరామం (1960)లో 'విద్దికంచి రామాయణం' అని ఉంది. 15. భారతి-ఆగష్టు 1945 (కలగూరగంప)
16. బసవపురాణం, ఆంధ్రగ్రంథమాల ప్రచురణ (1952) పుటలు 186-187

కాకతీయ యుగంలో కూచి ఆటలు ఆడే నాట్యవినోదులు పటముపన్నించి పాత్రలను ఆడించేవారని సింహగిరి వచనాలలో కృష్ణమా చార్యుడు చెప్పాడు.[17] విద్దికూచి వారు కూడా అలాగే ఆడించే వారేమో. కాకతీయ యుగంలోని నాట్యనాటిక వినోదులను పాల్కురికి సోమనాథుడు ఇలా చెప్పాడు.

రమణ బంచాంసి పేరణి యాడువారు
బ్రమథ పురాతన పటు చరిత్రములు
గ్రమ మొంద బహునాటకము లాడువారు
లలితాంగ రస కళాలంకార రేఖ
లలవడ బహురూప మాడెడువారు,......
. . . .
భారతాది కతల జీరమరుగుల
నారంగ బొమ్మల నాడించువారు
గడు నద్భుతంబుగ గంబసూత్రంబు
బడరంగ బొమ్మల నాడించువారు.

ఈ జాబితాలో పటము పన్నించి ఆడించు వారిని ప్రత్యేకంగా పేర్కొనలేదు. ఇది నాటకాలలోగాని బహు రూపాలలోగాని చేరవచ్చు. విద్దికూచి రామాయణాన్ని అలాగే ఆడేవారు కాబోలు. వాటిని చూచిన ఆడవాళ్ళు ఆ పాటలను ఇంట్లో పాడుకొనేవారేమో!

విద్దికూచి రామాయణాన్ని త్రిపురాంతకుడు మొదట ప్రేమాభిరామంలో పేర్కొన్నాడో లేదో తెలియదు. ఏమైనా శ్రీనాథుడి కాలానికి ముందే ఇది ప్రచారంలో ఉండేదని కచ్చితంగా చెప్పవచ్చు. ఒకవేళ కాకతీయ యుగంలో ప్రచారంలో ఉండిన ఆటరామాయణంనుంచో ఆడ వాళ్ళు పాడుకొనే రామాయణంనుంచో ఈ భాస్కరరామాయణకవులు ఈ కూర్పులు స్వీకరిస్తే వాళ్ళని అభినందించాలి. వాల్మీకి పట్ల భక్తితోపాటు తెలుగు తల్లులకు కూడా అంత గౌరవమిచ్చిన ఈ భాస్కరరామాయణ కవులు ప్రశంసనీయులు.

---

17. సింహగిరి వచనములు - వచనము నెం. 32.

3

శరభాంకుడు

కాకతీయరాజులలో కడపటివాడైన ప్రతాపరుద్రుడి అస్థాన జనాన్ని వర్ణిస్తూ "మల్లికార్జునభట్టు మొదలైన బ్రాహ్మణ విద్వాంసులు బంగారుపల్లకినెక్కి చనుదెంచువారు నూటయాబదియును. భాస్కరుడు మున్నుగాగల కవీశ్వరులు యిన్నూరు వుండేవా"రని ప్రతాపచరిత్ర తెలియజేస్తూవుంది.[1] ప్రతాపరుద్రుణ్ణి ఢిల్లీసేనలు చెరబట్టి తీసుకు వెళుతున్నపుడు అతని పరివారంగా వెళ్లినవాళ్ళ జాబితానుకూడ యిస్తోంది. "ఊడిగంబులవారు వేయిన్నేనూరు, పరిహాసకులు నలు బండ్రును, శాకవెల్లిమల్లికార్జునుడు మొదలుకొని విద్వాంసులు నూరును... రాజు యొక్క ఉత్తమాశ్వంబులు యేనూరును, గజంబులు యెనిమిది నూర్లును, శివదేవయ్య, శరభాంకుడు, మల్లికార్జునుడు, రంగనాధుడు మొదలుగాగలవారు యిన్నూరును... రాజుసముఖంబునకు" వచ్చుట.[2]

ఇందులో శివదేవయ్య పురుషార్థసారం రచించిన కవి, మహామంత్రి అని మనకు తెలుసు. శరభాంకుడుకూడకవే అని తెలుస్తున్నది. ఏమంటే మల్లికార్జునుడు, రంగనాధుడు అనేవాళ్లు ఆనాటి ప్రఖ్యాత కవులు. వీళ్ళతో కలిపి చెప్పటంవల్లనేకాక శరభాంకుడనే కవి ప్రతాప రుద్రుని మహమ్మదీయులు చెరపట్టినప్పు డు ఈ పద్యాన్ని చెప్పాడని సంప్రదాయం వల్లకూడా తెలుస్తున్నది.

---

1. సిద్ధేశ్వర చరిత్రము – సంపాదకులు : ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు పుట 152.
2. సిద్ధేశ్వర చరిత్రము, పుట – 169

చాపముగా నహార్యమును జక్రిని బాణముగాగ నారిగా
బాపదొరన్ బొనర్చి తలపం త్రిపురంబుల గాల్చవే మహో
ద్దీపిత తీవ్రకోపమున దేవతలెల్ల నుతింప నాటివిల్
పాపవు దిల్లిమీద దెగ బాపగదే శరభాంకలింగమా.

ఈ పద్యం మొదట 'చ'కారం, ఆరవచోట 'హ' ఉందట. అందు చేత యిది శక్తివంతమయిన తిట్టు అని చెప్పు కుంటారు. ఈ పద్యం చాలా ప్రసిద్ధమై వుంటుంది. లింగమకుంటతిమ్మకవి (క్రీ.శ. 1560) దీనిని లక్ష్యముగా ఉదాహరించాడు.[3]

శరభాంకుడు కేవలం కవేగాక ప్రతాపరుద్రుని మంత్రివర్గంలోని వాడని కూడా తెలుస్తూంది. 'లింగధారణ చంద్రిక'లో "శ్రీమద్యజుశ్శాఖా పస్తంబ సూత్ర కౌశికగోత్రపవిత్రానాది వీరశైవభక్త త్రయాంతర్భూతాయ ప్రతాపరుద్ర పృథివీశ్వర సంస్థానమంత్రిశేఖర శర భాంక వంశసంభూ తాయ" అనేవాక్యాలు వున్నాయట. దానివల్ల శర భాంకుడు ప్రతాప రుద్రుని మంత్రి అని విశ్వసించవచ్చు. లింగధారణ చంద్రికనుండి వాక్యాలను ఉదాహరించిన వావిళ్ళసంస్థవారు "శరభాంకుడు, శివదేవయ్య, విశ్వేశ్వరదేశికులు సోదరు లనియు, నీ ముప్పురు ప్రతాపరుద్రుని మంత్రు లనియు జెప్పు చున్నారుగాని, కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు సంబంధించిన చరిత్రగ్రంధములందు మా చూచినంతలో శరభాంకుని పేరు గానరాదు"[4] అని చెప్పారు. కాని, మనం ప్రతాప చరిత్రలో శివదేవయ్యతోబాటు శరభాంకుణ్ణి పేర్కొనటం ముందే చూశాం.

శరభాంకుణ్ణ కవిగా అనంతరకవులు నుతించారు 17 వ శతాబ్ది చరమ పాదంలో ఉన్న ఎడపాటి ఎర్రయ్యకవి తన మల్హణచరిత్రలో యితణ్ణి స్తుతించాడు. అప్పకవికి పూర్వుడైన రాజలింగకవి కూర్మపురాణంలో శరభాంకుణ్ణి నుతించాడు. అందుచేత శరభాంకుడు కవిగాకూడ ప్రసిద్ధుడే.

ఇతడు 'శరభాంకలింగమా' అనే మకుటంతో శతకం వ్రాశాడు. అందులోని అయిదు పద్యాలను వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ చాటుపద్యమణిమంజరి-

3. సులక్షణసారం (234 వ పద్యం) వావిళ్ల ప్రచురణ, రావూరి వారి పరిష్కరణ, పుట 147. 4. నీతిశతక సంపుటము. శరభాంకలింగ శతకము పీఠిక - పుట 175.

మొదటి భాగంలో ఉదాహరించారు.[5] వావిళ్ళ వారు 1928 లో "నీతిశతకసంపుటము" లో ఈ శతకాన్ని ప్రకటించారు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి ఉదాహృతపద్యములవలన శరభాంకలింగశతకము లోకోత్తరముగా నుండునని భ్రాంతిపడితిమి గాని భాషావిషయికదోషములు శతకమునిండ గలవు" అని వావిళ్ళవారు వ్రాశారు.[6] ఈ శతకంలో నాలుగు పాదాల పద్యాలు 60 ఉన్నాయి. 5 పాదాల పద్యాలు 40 ఉన్నాయి. ఒక పద్యంలో ఆరుపాదాలుకూడా ఉన్నాయి. దాని నెంబరు 32. ఈ శతకంలోని 70 వ నెంబరు పద్యం తరువాత అన్నీ నాలుగు పాదాలవే. అవి ప్రౌఢంగా ఉన్నాయి.

నాలుగుపాదాల పద్యాలను శరభాంకుడు వ్రాశాడనీ, అయిదుపాదాలవి ఎవరో అనంతరకవి వ్రాసి ఉంటాడనీ ఊహించవచ్చు. అదిని శరభాంకుడు నాలుగుపాదాల పద్యాలలో శతకం చెప్తే అందులో కొన్ని నష్టమై ఉంటాయి. అనంతరకవి వాటిని పూరించటానికి ప్రయత్నించి ప్రతిభా లోపంచేత అయిదుపాదాల పద్యాలు చెప్పి వుంటాడు.

నమ్మికలేక శాంకరికి నంగములో సగ మిచ్చె నీశుడున్
రొమ్మున కాంత నిల్పెను సరోజ సునాభుడు పద్మజుండు తా
నిమ్ముగ నోటనే సతిని నేమరకుంచె నఖండ వేల్పులి
కుమ్మకు నోపలేక మది కోరికనోక మునింగి రిట్లు పో,
నెమ్మది నల్పకోటి భవనిగ్రహులా శరభాంకలింగమా. (16)

అనే పద్యంలో కవి తాను వ్రాస్తున్న శతకం యేమిటో, ఏదేవుణ్ని సంబోధిస్తున్నాడో మరిచిపోయాడు. శరభాంకుడు శివుడే కదా! మరి భావనిగ్రహం లేదని శాంకరికి అంగంలో సగమిచ్చిన ఈశుణ్నే యీపద్యంలో తిడతాడేం? అనంతరకవి ఆవేశంలో యతిప్రాసలు చూసుకోటం లేదు. చూడండి యీపద్యపాదం--

"పొలతుల నమ్మకంబు పొరుగూరి సుఖంబు ధనీకుజ్ఞానమున్." (17)

ఇందులో యతి భంగముంది. ఇతడు దుష్టసమాసాలుగూడ చెప్పాడు.

"నీదు త్రిశూలపోటుల" అని ఒక ఉత్పలమాల ఎత్తుకొన్నాడు. (25). ఈ అనంతరకవి మహమ్మదీయ ప[illegible]

5. పుటలు 208, 209 6. నీతిశతకసంపుటము, పుట - 177

పాతుకుపోయిన కాలంలోని వాడని యీ పద్యమే చెపుతుంది. చూడండి--

పరులొక రివ్వరైరనుచు బ్రస్తుతి యేల దురాత్మకోటికిన్,
హరుసము లేకపోయెనని యాపద యేల పరాత్పరుండు తా
గరుణదలంచెనేని జనకంటకులెల్ల గులాము లౌదురే,
మరియును జన్మసంచితమె ? మర్మములేని సుతుండుగాక తా
ఖరులకు నమ్మియెక్కడకు బ్రాతుదయా శరభాంకలింగమా. (29)

'గులాము' లన్నమాట కాకతీయయుగంలో వాడేది కాదు, ఆ తరువాత వచ్చింది. ఈ పద్యంలోనేకాక "మొండిగులాముదాలు నతి మూర్ఖుల పాలిటి వేడ్కకత్తెబో," అని 42 వ పద్యంలో మళ్లా 'గులాము' వాడాడు. ఈ అనంతరకవి 'గ్రామ్యం' కూడా వాడాడు. చూడండి-- "నీపదపద్యఘోషములు మెచ్చుటనైన బఠించుచుండగా, పాపద యింటికాడ పనిబాయ నటందురు"

ఈనె కపీశు దంటి యిక నింతకు ఖత్తుదు ఋట్టదంటవే,
స్నానము చేయునంట మరి సందెజపంబులు వార్చునంటరో,
గానము చెప్పు నంట మనగాలియు పారక గూడదంటరో,
మానవు డీదుకాద మన మాతనికంటెను తక్కువైతిమా,
కాని యటంచ్రు మూర్ఖజన గణ్యులయా శరభాంకలింగమా. (68)

ఈపద్యంలోని గ్రామ్యాన్ని చూస్తే "కాపుకవీశ్వరుల్ కంచర యోగులు సాతానివైష్ణవుల్ . . . ." అని విసుక్కున్న కూచిమంచి తిమ్మకవి కాలంలో ఈ పంచపాదాల భాగం పుట్టినట్టు కనపడుతూంది.

70వ నెంబరుపద్యం దగ్గరనుంచి ప్రౌఢమైన కవిత్వముందని, అక్కడనుంచి అన్నీ నాలుగుపాదాల పద్యాలేనని ముందు చెప్పుకున్నాం. ఇవే ఆదిని శరభాంకుడు రచించి వుంటాడని నమ్మకంగా భావించవచ్చు. అతని భావాలను, ప్రతిభను యీపద్యాలలో చూద్దాం --

పూజకు పువ్వులు, పత్తిరి అక్కరలేదు-ప్రార్థన చాలునని చాలాచమత్కారంగా చెపుతున్నాడు. పూజచేయటానికి పత్రికోస్తే ముళ్లు గుచ్చుకుంటాయట. పూజా ఫలంవల్ల స్వర్గభోగాలు అనుభవిస్తున్నపుడు అప్సరసలగోళ్లు మొదలయినవి గుచ్చుకుంటాయట. చూడండి --

చిత్తజవైరి పూజకని శ్రీ ఫలపత్రము లోలి గోయగా

పత్తరిముండ్లు నొత్తు నమరాంగన చేతి సఖంబు లొత్తు.త
దృత్తకుచంబు లొత్తు నెరి పీపున గావున నద్దిరయ్యయా,
పత్తిరిత్రోవ నొల్ల మిక ప్రార్థనయా శరభాంకలింగమా. (74)

ఇంకోపద్యంలో "అంగజు డింటిముంగిలి నిరంతరం 'చదుక'అని యోగులు మరీ పంకపూరితమైన మకరధ్వజుని కొంపప్రాంగణం త్రొక్క " రట (71). నిజమైన యోగులగురించి ఇలా చెప్పాడుగాని దొంగసన్యాసులు ఆ కాలంలో కూడా వున్నారు. వాళ్లని ఇలా గర్హిస్తున్నాడు.

రాగిలి రాత్రులెల్ల రతిరాజ సుఖార్ణవకేళి దేలి సం
భోగమునందు బొంది తమ పోకద లేకు లెరుంగకుండగా
వేగమె వేషధారులయి వేరొక రీతి చరించు నా వృథా
యోగులు కామినీ జనుల యోగులయా శరభాంకలింగమా. (78)

కపటయోగులను యింకొక పద్యంలోకూడా దూషించాడు. చూడండి.

ముక్కిడి యాలివెంట నొక ముగ్గురు నల్గురు బిడ్డ లేగ గా,
కుక్కయు గోతి పిల్లియును గూరయు కూడునుగొంచు నిక్కుచున్,
జిక్కము తోలుబుఱ్ఱయును జిందరవందర నీతచావయున్
నుక్కున బోవు వారలును యోగులె పో శరభాంకలింగమా! (81)

నిజమైన యోగులు ఎలా వుండాలో చెపుతున్నాడు -

వాలిన యింద్రియాలయ కవాటము లన్నియు మూసి నెమ్మదిన్
దాళముబెట్టి లోని పరతత్త్వ మహత్త్వ త్రికోణ మందిరా
లాలిత నాగకన్య నుపలాలనజేసిన యోగిగాక పై
మాళవు వేషముల్ యముని మార్కొనునా శరభాంకలింగమా. (82)

శరభాంకుడు మంచిలోకజ్ఞానపు నీతులుగూడ చెపుతాడు:

పెట్టక కీర్తి లేదు వలపించక యింతికి నింపులేదు కా
దిట్టక వాదు లేదు మరి ధీరత వైరుల సంగరంబులన్
గొట్టక పేరు లేదు కొడుకొక్కడు లేక పరంబులేదు నా
పట్టపురాజుకైన నిది వద్దతి శ్రీ శరభాంకలింగమా. (90)

ఇతడు "బొందితో కైలాసం" అనే జాతీయానికి మారుగా "బొందితో

శ్రీశైలం" అని 72 వ పద్యంలో ప్రాసస్థానంలో 'శైలము' వాడాడు. 'చిట్టెడు పొట్టకోసమై' అని 92 వ పద్యంలో చెప్పాడు.
ఇతడు ముక్తపదగ్రస్తంలో మంచి భావాలు చెప్పాడు. చూడండి --

పుట్టితి మర్త్య జన్మమున బుట్టియు బుట్టి యనేక మార్గముల్
మెట్టితి మెట్టి యేదియును మెచ్చక నీ పదపద్మముల్ మదిన్
బట్టితి బట్టి పాపముల బాపితి బాపి మహత్త్వ తత్త్వముల్
ముట్టితి ముట్టి తొంటి తుదిముట్టితి నో శరభాంకలింగమా! (87)

ఈ కవి తుదముట్టా చెప్పిన శతకం మనకు దొరక్కపోవటం మాత్రం దురదృష్టమే.

4

శ్రీగిరి అయ్యగారు

ఒక కవి వ్రాసిన పద్యకావ్యాన్ని ఇంకొక కవి ద్విపదగా రచించడం, ఒక కవి ద్విపదలో వ్రాసినదాన్ని మరొక కవి చంపూకావ్యంగా చెప్పడం మన సాహిత్యంలో పరిపాటే. పాల్కురికి సోమనాథుడు ద్విపదగా వ్రాసిన పండితారాధ్య చరిత్రను శ్రీనాథుడు పద్యకావ్యంగా రూపొందించాడు. అలాగే శ్రీగిరికవి వ్రాసిన నవనాథచరిత్ర అనే పద్యకావ్యాన్ని గౌరన ద్విపదగా చెప్పాడు. ఈ సంగతి క్రింది ద్విపదలవల్ల తెలుస్తుంది.

> అవిరళయోగ విద్యాధికులైన-నవనాథవరుల పుణ్యప్రవర్తనలు
> పరగశ్రీగిరి కవి పద్యబంధములవిరచించినా దది. . . . . . . [1]

ఈ నవనాథ చరిత్రలో తొమ్మండుగురు సిద్ధుల కథలు ఉంటాయి. వీటిని పద్యకావ్యంలో చెప్పడంవల్లజనసామాన్యంలో వ్యాప్తిరాదని శ్రీశైలంలోని శాంత భిక్షావృత్తి మఠాధిపతి గౌరన చేత ద్విపదగా చెప్పించాడు. శ్రీశైలంలో పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదకావ్యాలు ఎంత ప్రబలంగా ప్రజలలో ప్రచారం చెందినదీ ఈ శాంతభిక్షావృత్తిరాయనికి తెలుసు. నవనాథుల కథలు కూడా అక్కడ అందరూ చెప్పు కొంటున్నవే. వీటిని పద్యబంధముగా కాక ద్విపదలలో ఒక కవి చేత చెప్పిస్తే మత ప్రచారం విరివిగా సాగుతుందని భిక్షావృత్తి రాయడు భావించాడు. అందుకే గౌరన చేత ద్విపద కావ్యంగా చెప్పించాడు. జనంలో

---

1 నవనాథచరిత్ర - అవతారిక.

ద్విపద ప్రచారమై అల్లుకొని పోయాక పద్యకావ్యం మరుగున పడి చివరకు నష్టమైపోయింది కాబోలు.

నవనాథచరిత్రను పద్యబంధంగా రచించిన శ్రీగిరికవి మతా చార్యుడు కాబోలు. శైవాచార్యులను అయ్యగారు అని, వైష్ణవాచార్యులను అయ్యంగారు అని పేర్కొనడం రివాజు. వీరశైవ ప్రముఖులను అయ్య వరులని పిలవడం కూడా పరిపాటి. కాకతీయ ప్రభువులలో ప్రతాప రుద్రుడు (క్రీ. శ. 1291-1323) చివరివాడు. ఇతని చివరి దశాబ్దంలో ఒక శ్రీగిరికవి ఉన్నాడు. పశ్చిమగోదావరిజిల్లా భీమవరం తాలూకాలో మోగల్లులో శకసంవత్సరాలు 1237 కి సరియైన రాక్షసనామ సంవత్స రంలో అనగా క్రీ.శ. 1315లో ఒక శ్రీగిరికవికి భూదానం చేసినట్టు ఒక శాసనం ఉంది.[2] అదే గ్రామంలో దానమిచ్చిన కాలం చెప్పని మరో శాసనంలో కూడా ఒక శ్రీగిరికవికి రాజు భూదానం చేసినట్టు దాఖలా ఉంది. ఈరాజు రెడ్డిరాజ్యాన్ని స్థాపించిన ప్రోలయవేమారెడ్డి (క్రీ. శ. 1325-1353). ఈ రెండు శాసనాల వల్లా తెలియవచ్చే శ్రీగిరి అనే కవులు ఒక ఊరివారే కనుక అభిన్నులని ఊహించవచ్చు. ఈ కవి క్రీ.శ. 1300 నుండి 1353 దాకా జీవించి ఉండేవాడని కూడా భావించవచ్చు. ఇతని పేరు శ్రీశైలక్షేత్రానికి సంబంధించినది. శ్రీపర్వతం, పర్వతం, శ్రీగిరి, సిరిగిరి అనే పేర్లు పర్యాయపదాలు.

శ్రీశైలం అత్యంత ప్రాచీన క్షేత్రం. పురాణప్రసిద్ధం. అగ్నిపురాణం దీనిని సిద్ధక్షేత్రం అని పేర్కొంది. సంస్కృత సాహిత్యంలో ఈ క్షేత్ర ప్రసక్తి చాలా సార్లు వస్తుంది. భవభూతి తన మాలతీ మాధవంలోనూ, హర్ష వర్ధనుడు తన రత్నావళి రూపకంలోనూ శ్రీశైలంలోని సిద్ధులను చిత్రించారు. ఈ సిద్ధులంతా శైవులు. వివిధ పురాణాల వల్లా ఇతర ఆకరాలవల్లా ఇరవైనాలుగు రకాల శైవులున్నట్టు తెలియవస్తూంది. వాళ్ళ పేర్లు ఇవి:

---

2. శాసన సంఖ్యా దాని కాల వివరాలను మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు 'History of the Reddi Kingdoms' లో ఇచ్చారు. పుట 499 (శ్రీ ప్రమథకవి సిరిగిరి అయ్యంగారికిని లంజెపాటి పొలాన వ్రిత్తి అఇదువుట్లు లెకాఖ x నంద్దికంబాలు వెట్టిన చేలు .... SII x 510 (శ 1237) శాసన శబ్దకోశము, కుందూరి ఈశ్వరదత్తు, P.155, ఆరోపము, నందికంబము.

1. కంకాళులు
2. సిద్ధాంతులు
3. కాపాలికులు
4. కాలదమనులు
5. కాలాననులు
6. కాలాముఖులు
7. జంగములు
8. నాకులీశులు
9. పాంచరాత్రులు
10. పాశుపతులు
11. భాట్టమతానుసారులు
12. భైరవులు
13. మహాపాశుపతులు
14. మహావ్రతధారులు
15.
16. లకులీశులు
17. లాగుడయులు
18. లోకాయతులు
19. వామాచారులు
20. వాకులీయులు
21. శైవులు
22. సిద్ధాంతమార్గులు
23. సోమసిద్ధాంతులు
24. సాములు.

ఈ పట్టికలో లోకాయతులు, వామాచారులు చేరడం గమనార్హం. తాంత్రిక విధానాలు బౌద్ధ, జైన, శైవ, వైష్ణవ మతాలలో ప్రవేశించడానికి కారణాలు లేకపోలేదు. గణజీవనవ్యవస్థలోనే కులాచారవిధానం, పంచ 'మ' కారాలూ ప్రముఖాలు. వైదికమతవ్యాప్తి వల్ల బ్రాహ్మణ్యానికి మడి మాన్యాలూ, జీవనసౌకర్యాలూ ఇనుమడించడం వల్ల వారికీ గణరాజ్యాల వారికీ పరస్పర సంఘర్షణ ఏర్పడి సాంఘికంగా, ఆర్థికంగా సమస్యలు ఉత్పన్నమయ్యాయి. తాంత్రికమతం ఈ సమస్యలను కొంతవరకూ పరిష్కరించింది. బ్రాహ్మణ్యపు వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు జైనంలో కూడా ప్రవేశించాయి. బౌద్ధసంఘం బానిసలకూ, బాకీదార్లకూ తన తలుపులు మూసివేసింది. తాంత్రిక చక్రమే వర్ణ, లింగ విభేదాలు లేకుండా అన్ని వర్గాల వారికీ తన తలుపులు తెరచి స్వాగతం చెప్పింది. అందుకే బౌద్ధ యానం లాగా శైవ, వైష్ణవాలు కూడా శాక్తాన్ని తాంత్రిక విధానాలను స్వీకరించ వలసి వచ్చింది. సిద్ధులు కాల తంతులను ప్రచారం చేశారు. నవ నాథులు ఈ సిద్ధులనుండే వచ్చారు. మత్స్యేంద్రనాథుడు మహాకాల జ్ఞాన వినిర్ణయంఅనే గ్రంథాన్ని రచించాడు. దీని వ్రాతప్రతి నేపాలులో ఉంది. క్రీ. శ. 859 నాటి ఇంకొక వ్రాతప్రతి లిపి కూడా దీని లాగే ఉంది.[3] నవనాథులలో గోరక్షనాథుడు గోరఖ్‌నాథ్ పేర ప్రసిద్ధుడు. 'గోరక్ష సిద్ధాంత సంగ్రహం' అనే గ్రంథం వల్ల ఈ మార్గప్రవర్తకులు ద్వైతాద్వైత

వివర్జితులని విశదమవుతుంది. నాథసిద్ధుల ఆచార వ్యవహారాలు కాపాలికుల తాంత్రిక విధులలాగేఉంటాయి. శబర తంత్రాలు ఇందులో ఉన్నాయి. చతుర సిద్ధులూ, అంటే ఎనభై నలుగురు సిద్ధులూ, నవనాథులూ, ఈ మార్గ ప్రవర్తకులలో ప్రసిద్ధులు.[4] మంత్ర యోగం, హఠయోగం, లయయోగం, రాజయోగం అనే నాలుగుయోగాలలోనే కాక రసయోగంలో ఈ నవనాథులు నిష్ణాతులు. తమ సిద్ధులను ప్రజలకోసం వినియోగించేవారు. కనుకనే జనులకు ఆరాధ్యులయ్యారు. శ్రీశైలానికి తూర్పు, పడమర ద్వారాలయిన త్రిపురాంతకం, అలంపురాలు ఈ సిద్ధుల ఉనికి పట్టులు, నవనాథుల కథలకు ఆటపట్టులు.

ప్రజల ఆదరాభిమానాలనూ, ఆశాధనాలనూ దోచుకొన్న నవనాథుల చరిత్రను శ్రీగిరి అయ్యగారు పద్యబంధంగా రచించాడు. ఇది శిష్ట సాహిత్యంలో చేరి కొంత ప్రాచుర్యం పొందిందని భావించవచ్చు. అయితే పండితులు మాత్రమే కాక పామరులు కూడా విని ప్రభావితులు కావాలని శాంతభిక్షారాయడు దీనిని గౌరనచేత ఉత్తరోత్తరా ద్విపదగా చెప్పించాడు.

అయితే గౌరన ద్విపద వ్రాయడానికి ముందు ఈ కావ్యాన్ని కవులూ, పండితులూ చదివేవారనీ, నవనాథులు తెలుగుదేశంలో ఆనాడు ప్రచారం పొందిన సిద్ధ పురుషులనీ చెప్పడానికి ఆనాటి సాహిత్య సాక్ష్యాలు కొన్ని మనకు దొరుకుతాయి. క్రీ. శ. 1375-1404 ప్రాంతాల మధ్య రచించిన జక్కన విక్రమార్క చరిత్రలో నవనాథుల ప్రసక్తిగల పద్యముంది. విక్రమార్కుడు భద్రసింహాసనం మీద కూర్చొని కొలువు తీరినప్పుడు ఆసభలోనికి ఒక సిద్ధుడు వచ్చాడట. అతణ్ణి జక్కన ఇలా వర్ణించాడు.

ఆదినాథుని యవరావతారము పూని మత్స్యేంద్రనాథుని మహిమ దనరి
సారంగనాథుని సామర్థ్యమును బొంది గోరక్షనాథుని గుణము దాల్చి
సిద్ధబుద్ధుని బుద్ధి చిత్తంబునం జేర్చి ఖనిరువిద్యాధిక ఘనత జేర్చి

---

3. R.S. Sarma in INDIAN SOCIETY : HISTORICAL (In Memory of D.D. KOSAMBI) P. 185.

4. DAVID.N.LORENZEN: The Kapalikas and Kalamukhas (Two lost Saivite sects) - New Delhi - 1972. P. 37.

మేఖనాథుని మంత్రవైఖరి వహియించి నాగార్జునుని కళాశ్రీగమించి
యావిరూపాక్షు దీత దన నతిశయిల్లి
యర్థి నవనాథుసిద్ధుల కైక్యమైన
మోహనాకృతి యిత దను మూర్తి దనరి
చిన్మయస్వాంతుడగు నొక్క సిద్ధవరుడు. (వి.క్ర. 6-4)

జక్కన ఈ విధంగా వ్రాయడానికి శ్రీగిరికవి పద్యకావ్యంగా వ్రాసిన నవనాథచరిత్ర చాలా ప్రచారంలో ఉండడమే కారణమనిపిస్తుంది. జక్కన ఇంచుమించుగా గౌరనకు సమకాలికుడు. అందుచేత ద్విపదకావ్య పఠనం తర్వాత జక్కన ఇది వ్రాయడాని కున్న అవకాశాలకన్న పద్యకావ్య పఠనం తర్వాత వ్రాశాడనడానికే ఎక్కువ ఆధారాలున్నాయి.

ఈ పద్యకావ్యం ఇప్పుడు దొరకదు. దీనిని వ్రాసిన శ్రీగిరికవే 'శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము' అనే ఇంకొక గ్రంథం కూడా వ్రాశాడట. ఇదికూడా నేడు అలభ్యమే. ఇతడు వ్రాసిన ఒకే ఒక పద్యం మడికిసింగన ధర్మమా అని మనకు లభ్యమవుతున్నది. శ్రీగిరి శతకంలోనిదని చెప్తూ 'రాజునకు కొరగాని గుణములు' అనే శీర్షికలో ఇది సింగన ఉదాహరించాడు.

జీతంబు గిలిబిలి చిలుకలు దూరంబు వహి జూద నది పొల్లువ్రాత కల్ల
అపరాధములుకోటినృపుజంపడను పాటి మాన్యత వెదవెదమాట బొంకు
కోపంబు ముమ్మ కోలాస నలుమద సత్యమారజమిగి జమలితొట్లు
ఆచారమెడదప్ప లాశ్రమ మట్టట్టు దొరతనం బది పూతదూరములేత
చరితమెల్ల నింద్రజాలంబు తలపెల్ల-నెల్ల దంబుమాట లల్లదంబ
మిట్టికుమతి గొలిచి యెవ్వాడు మననేవు-.జిరతరప్రకాశ శ్రీగిరీశ.
(సకలనీతి. 241)

ఈ సీసపద్యం నడక శ్రీనాథుడి తూగుకు దగ్గర్లోకి వస్తున్నది. పూర్తిగా ఆ గమనం లేకపోవడం గమనార్హమే. మడికి సింగనకాలం మనకు తెలిసిందే. ఇతడు 1374 ప్రాంతాలవాడు. శ్రీగిరికవి అంతకుపూర్వుడు అన్న సత్యాన్ని ఈ ఉదాహృత పద్యం రుజువు చేస్తున్నది. నవనాథచరిత్ర పద్య కావ్యాన్ని ద్విపదచేసిన గౌరన క్రీ.శ. 1385-1445 ప్రాంతాలవాడు కనుక శ్రీగిరి అయ్యగారి పద్యబంధ కావ్యమైన నవనాథచరిత్ర ఆ తరువాత మరుగున పడి ఉండవచ్చు.

పశ్చిమగోదావరి జిల్లా భీమవరం తాలూకాలోని మొగల్లు గ్రామంలో దొరికిన శాసనప్రమాణాల వల్ల ఈ కవి పేరు 'ప్రమథకవి శ్రీగిరి' అని తెలుస్తోంది. 'ప్రమథకవి' అన్న పదబంధం ఇంటిపేరు కావచ్చునని చాగంటి శేషయ్యగారు భావిస్తున్నారు.[5] శివకవి అనే అర్థంలో ప్రమథ గణాలను సూచించే మాట అవడానికి కూడా అస్కారముందని వారు ఊహిస్తున్నారు. అయితే ఇది వీర శైవ సూచకమైన పేరు. ఇతడు వైష్ణవ గ్రంథంగా శ్రీరంగ మాహాత్మ్యం రచిస్తాడా? ఇంతకూ శాసనాలలో కన బడే ప్రమథకవి శ్రీగిరి నవనాథచరిత్ర వ్రాసిన శ్రీగిరి ఒకరే అని తేల లేదు. వాస్తవానికి మడికిసింగన శతకం పేరు చెప్పాడేగాని దాని రచయిత పేరు విశదపరచలేదు.

నవనాథచరిత్రను శ్రీగిరి అయ్యగారు అనే కవి పద్యకావ్యంగా రచించారనీ, దీనిని గౌరన ద్విపదగా రూపొందించాడనీ మాత్రమే మనం నికరంగా చెప్పు కోవచ్చు. ఇతని ఇంటిపేరు చెన్నమల్లు కావచ్చునని కొంద రంటున్నారని చాగంటి శేషయ్యగారు అంటున్నారు.[6] శ్రీగిరి అయ్య గారు శ్రీగిరి అయ్యంగారుగా మారి శ్రీరంగమాహాత్మ్యం రాశాడేమో. గౌరన కుమారుడు తొలుత శైవుడుగా ఉండి వైష్ణవునిగామారి శ్రీరంగ మాహాత్మ్యం పద్యకావ్యంగా తొలిరాయల యుగంలో రాశాడు. శ్రీగిరిఅయ్య గారి ప్రభావం పడిందేమో చెప్పలేం.

---

5. ఆంధ్రకవితరంగిణి - 4వ సంపుటం, పుట - 153.
6. ఆదే పుస్తకంలో పుట 265.

5

రావిపాటి తిప్పన్న

ఆంధ్రులలో అక్షరాస్యులెవరైనా నన్నయగారి పేరు చెప్పినా, తిక్కనగారి పేరు చెప్పినా చేతులెత్తి దండం పెడతారు. ప్రాచీనకవులలో రావిపాటి తిప్పన్న కూడా ఆ కోవలోనివాడని శ్రీనాథుడు వల్లభరాయడి క్రీడాభిరామంలో ఇలాగ కీర్తించాడు:

నన్నయభట్టు తిక్క కవి నాయకులన్న హుళక్కి భాస్కరుం
దన్నను జిమ్మపూడి యమరాధిపు డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
వెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు చే యని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడ తగునా యిటు దోసపుమాట లాడగన ? (క్రీడా-36)

శ్రీనాథు డంతటివాడు ఈవిధంగా స్తుతించిన కవి నిజంగా మహాకవే అవుతాడు. శ్రీనాథుడు నుతించాడు కనుక అతనికి పూర్వుడవుతాడు. తిప్పన్న కాలాన్ని ఇలాగ చూచాయగా నిర్ణయించినా అతడు ఎప్పటివాడో కచ్చితంగా తెలుసుకోవడానికి ఆధారాలు అంతంతమాత్రంగానే వున్నాయి. ఇతడు క్రి. శ. 1295 మొదలు 1326 వరకు పాలించిన ప్రతాపరుద్రుని కాలంవాడు అయివుంటాడని పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు.[1] "త్రిపురాంతకుడనే కవి ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమున నున్నట్లు ప్రతాప చరిత్రమున గలదు" అని 'ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక సం. 7. పుట-7'

---

1. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 4వ భాగము, ప్రథమ ముద్రణ, పుట - 38

ప్రమాణంగా చూపిస్తూ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు వ్రాశారు. చాగంటి శేషయ్యగారు కూడా "ప్రతాపచరిత్రమున, రెండవ ప్రతాపరుద్రుడి యాస్థానమున త్రిపురాంతకు డను కవి యున్నట్లు చెప్పబడినది" అని వ్రాశారు.[2]

అయితే ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు ప్రచురించిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రములోని ప్రతాపచరిత్రలో త్రిపురాంతకుడనే కవిపేరు కనపడదు. ఆనాటి ఆస్థానజనంలో మల్లికార్జునభట్టు మొదలైన బ్రాహ్మణవిద్వాంసులు బంగారు పల్లకి నెక్కి చనుదెంచువారు నూటయాబది. . . . .

సర్వమండలచక్రవర్తి, చిలుకపలుకుల త్రిపురారి మొదలైన బిరుదుపాత్రలు యెనభైనూర్లు, భాస్కరుడు మున్నుగాగల కవీశ్వరులు యిన్నూరు ఉన్నారని తెలుస్తున్నది.[3] ప్రతాపరుద్రుణ్ణి చెరపట్టి మహమ్మదీయులు తీసుకుపోయినప్పు డు అతనివెంట వెళ్ళినవాళ్ళలో శివ దేవయ్య, మల్లికార్జునభట్టు, శరభాంకుడు, రంగనాధుడు అనే వాళ్లేగాని త్రిపురాంతకుడు కనబడడు[4]

ప్రతాపరుద్రుని ఆస్థానంలో లేకపోతే తిప్పన్న ఇంకెవరి ఆస్థానంలో ఉన్నట్టు? ఏకాలంలో జీవించినట్టు? ఆధారా లేమైనా దొరుకుతాయా అని ప్రశ్నించుకొని వెదికితే కొన్ని ఆకరాలు దొరుకుతాయి. రావిపాటి తిప్ప రాజు చాటుధార అని అప్పకవి ఒక పద్యాన్ని ఉదాహరించాడు. తన అప్ప కవీయంలో అనుస్వారసంబంధయతికి లక్ష్యంగా ఈ క్రింది పద్యాన్ని ఇచ్చాడు:

సరిపేసైరిపు లేల భాస్కరులు భాషానాధ పుత్రా వసుం
ధర నం దొక్కడు మంత్రియయ్యె వినుకొండ న్నామయామాత్య భా
స్కరుడో యా నయితే సహస్రకరశాఖ ల్లే వదే యున్నదే
తిరమై దానము సేయుచో రిపుల హేతి న్వేయుచో వ్రాయుచో.

(అప్పకవీయం-తృతీయ. 60)

ఈపద్యం సంభాషణధోరణిలో వుంది. నాటకధోరణిలో కనబడు తుంది. ఇద్దరు ఇలాగ మాట్లాడుకొంటున్నారు:

---

2. ఉదాహరణ వాఙ్మయచరిత్ర, నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు, పుట - 88.
3. సిద్ధేశ్వర చరిత్ర - ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం గారిచే సంపాదితం, పుట - 152.
4. అదే సిద్ధేశ్వరచరిత్ర, పుట - 169.

"భాషానాథా! సరి సంఖ్యలో ఉండే భాస్కరులు ఇప్పుడు బేసి సంఖ్యలో ఎందుకున్నారు ?"

"పుత్రా ! వాళ్లలో ఒకడు భూలోకంలో మంత్రిగా పుట్టాడు కాబట్టినయ్యా!"

"ఓహో! ఈ పుట్టిన వాడు వినుకొండ రామయామాత్యులవారి భాస్కరుడా?"

'ఔను."

"అయితే వెయ్యి చేతుల్లేవే ?"

"ఆ ఉన్నవే, చూడు! శాశ్వతమైన దానాలిచ్చేటప్పుడూ, శత్రువులను చంపేటప్పుడూ, వ్రాసేటప్పుడూ అతనికి వేయి చేతులుంటాయి."

సప్తఋషులు, అష్టదిక్పాలకులూ ఉన్నట్టే మనకు పదకొండుమంది రుద్రులూ, పన్నెండుమంది ఆదిత్యులూ వున్నారు. ఈ పన్నెండనే సరి సంఖ్యలో ఒకణ్ణి తగ్గించి బేసిని చేసి కవి ఇంత చమత్కరించాడు. ఈ పద్యం రావిపాటి తిప్పరాజుదే అని అప్పకవి చెప్పాడు. ఈ పద్యంలో విను కొండలో రామయామాత్య భాస్కరుడనే మంత్రిదండనాథుడు వుండేవాడని వర్ణించాడు. క్రీ. శ. 1362 ప్రాంతాలలో రాయన భాస్కరుడనే మంత్రి వినుకొండలో ఉన్నాడు. ఈ పద్యంలో 'రామయామాత్య' అనే మాట బహుశా 'రాయనామాత్య' అనే విధంగా ఉండేదని, లేఖకులు పొరబడి వ్రాశారని చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. అనవేమారెడ్డి (క్రీ.శ. 1364-1386) కాలంలో ఒక రాయన భాస్కరుడు ఉన్నాడని కొన్ని చాటువులు చెప్తున్నాయి. రావిపాటి తిప్పరాజు అప్పటి వాడు కావచ్చునని మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు భావిస్తున్నారు.[5] త్రిపురాంతకుడు క్రీ. శ. 1300 ప్రాంతాన పుట్టి తన ముసలితనంలో ఈ పద్యం చెప్పివుంటాడని చాగంటి శేషయ్యగారు సమన్వయం చేశారు. ఇది చక్కగానే కుదురుతుంది. ప్రతాపరుద్రుడు రాజ్యంచేస్తున్న కాలంలో త్రిపురాంతకుడు పాతికేళ్లవాడు. అందుచేత ఆ స్థానంలో అప్పటికి ప్రవేశం కలిగి ఉండదు. అతనికి పేరు వచ్చేసరికి కాకతీయ సామ్రాజ్యం అంతరించింది.

ప్రతాపరుద్రుడు పరిపాలిస్తున్నపుడు రావిపాటి తిప్పన్న కనీసం పాతికేళ్ళవాడైవుంటాడని ఎందుకు ఊహించవలసి వస్తుందంటే అతడు తన

5. History of Reddy Kingdoms - P - 511.

'ప్రేమాభిరామం' లో కాకతీయసామ్రాజ్యవైభవాన్ని కన్నులకు కట్టినట్టు వర్ణించి ఉండాలి. శ్రీనాథుడి వీధినాటకమైన క్రీడాభిరామంలో ఓరుగల్లు వివరాలన్నీ ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో జీవించిన కవియొక్క కావ్యానికి అనుకరణలాగే కనబడతాయి. కళ్ళారా చూస్తేనేగాని తిప్పన ఇలా వర్ణించడు. తన కాలంలోని విషయాలనే అతడు చెప్పాడు.

అప్పకవి ఉదాహరించిన చాటుధార నాటకపద్ధతిలో ఉండడం మనం గమనించాం. త్రిపురాంతకుడు నాటకాలంటే అభిమానించే కవి. అతడు దశరూపకాలలో ఒకటైన 'వీధి' నాటకాన్ని వ్రాశాడు. 'ప్రేమాభి రామం' అనే పేర ఇది సుప్రసిద్ధం. అయితే దీనిని అతడు సంస్కృతంలో రచించాడు. దీనిలోంచి శ్లోకాలను అనంతర రచయితలు ఉపయోగించారు. 'సాహిత్యచింతామణి' అనే గ్రంథంలో పెదకోమటి వేమారెడ్డి ఒక శ్లోకం వాడుకొన్నాడు. నృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యలో ఒక శ్లోకం కనబడుతుంది. ఇది రావిపాటి తిప్పన ప్రేమాభిరామంలోనిదేనని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గుర్తించారు.[6] సంస్కృతంలో వున్న ఈ 'వీధి' నాటకాన్ని అనుసరించే శ్రీనాథుడు క్రీడాభిరామం వ్రాశాడు. అందులోని తెనుగు పద్యాలకు సరిగ్గా సరిపోయే శ్లోకాలనే పైగ్రంథాలలో ఆయా రచయితలు ఉదాహరించారు. సాహిత్యచింతామణిలో పెదకోమటి వేమారెడ్డి వాడిన శ్లోకం చూడండి:

వరారి సందర్శిత సన్ని వేశా వరుత్పరాభూతపయోజకోశా,
ఇహైషమ స్థాళఫలోపమానౌస్తనౌ కియన్త్రౌ పురతో భవేతామ్.

(క్రీడా. పీఠిక, పు. 86)

ఇదిశ్రీనాథుడు ఈవిధంగా తెనిగించిన పద్యానికి సరిపోతుంది:

దొరసెమునందు చుట్టుకొని తోరణకట్టి మరోవిభాగమున్
నిరుదు పయోజకోశరమణీయత దాల్చెను, వర్తమానవ
త్పరమున నొప్పె హేమకలశంబుల బాగున, ముందటేటికిం
గరినిభయాన చన్నుగవ కౌగిలిపట్టులు గాక యుండునే ? (క్రీడా.పు.97)

---

6. క్రీడాభిరామం - వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారి ప్రచురణ - 1928, పుటలు 86, 87.

ఇంకొక శ్లోకం, ప్రేమాభిరామంలోనిదే, నృత్తరత్నాకర వ్యాఖ్యలో కనబడుతుంది.

తరుణం సర్షపశాకం నవౌదనం పిచ్ఛిలాని చ దధీని,
స్వల్ప వ్యయేన సుందరి గ్రామ్యజనో మృష్ట మశ్నాతి.
(క్రీడా. పీఠిక, పు.86)

ఇది శ్రీనాథుడు వ్రాసిన ఈ క్రింది పద్యానికి అక్షరాలా సరి పోలుతుంది:

శీతకాలంబు కడి మాడ సేయ గుడుచు
భాగ్యవంతుండురేపాడి పల్లెపట్ల
గ్రొత్త యొరెంబు నిగు రావకూరతోడ
పిచ్ఛిలంబైన నేతితో పెరుగుతోడ. (క్రీడా.పు. 18)

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గుర్తించిన ఈ రెండు శ్లోకాలూ తప్పించి ప్రేమాభిరామంలోని భాగాలు మనకేం దక్కలేదు. ఆ గ్రంథంపేరు తప్పించి మరేం దొరకలేదు. దీనిని సంస్కృతంలో వ్రాసిన తిప్పన్న తెలుగులో ప్రశస్తమైన ఇతరరచనలు చేశాడు. ప్రేమాభిరామం శృంగారరస భూయిష్ఠం. ఇటువంటి రచన చేయడానికి కవికి అనుభవం, శాస్త్ర పాండిత్యం ఉండాలి. తిప్పన కామశాస్త్రాన్ని క్షుణ్ణంగా చదవడమేకాక తెలుగులో దానిని వివరించాడు. అది 'మదనవిజయం' అనే ఎనిమిది ఆశ్వాసాల గ్రంథం. అందులో సంజ్ఞాభియోగిక్తం, భార్యాధికారం, పారదారికం, వైశికం అనే ప్రకరణాలు న్నాయట. ఈ తెలుగు పుస్తకాన్ని తాము చూచామని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాశారు.[7] అప్పటికే అది శిథిలావస్థలో వుందట. అందులోంచి ఈ రెండు పద్యాలను వారు ఉదాహరించారు:

సతిగుణవతి యగునేనియు-పతి కది రత్నంబు ప్రాణ బంధువ యమృతం
బతివయ దుర్గుణి యగునే-బతి కెడవని చిచ్చు కాలువక యది కాల్చున్.
గుణమున్ సుందరరూపమున్ విభవమున్ గూటంబు సౌభాగ్యల
క్షణముం జారుచరిత్రమున్ వినయమున్ జాతుర్యమున్ ధర్మభూ
షణముం గల్గి పతివ్రతామహిమ మించం గల్గనే దత్సతీ
మణి చింతామణి దాని దాల్పగలగన్ మర్త్యుండె మర్త్యుండిలన్.
(ఉదా. వా. పుట. 88)

7. భారతి-సం 26, సం 8. 'పూర్వ సాహిత్యవీధులు' అనే వ్యాసంలో ఈ సంగతి చెప్పినట్లు 'ఉదాహరణ వాఙ్మయం'లో 88వ పుటలో వ్రాశారు.

ఈ గ్రంథాన్ని మళ్లా చూద్దామనుకొంటే గ్రంథస్వాములు దానిని రామకృష్ణ కవిగారికి చూపెట్టలేదట. వారు ఉదాహరించిన ఈ రెండు పద్యాలే తప్ప ఆ గ్రంథంలోంచి ఇంకేమీ మనకు దక్కలేదు. ఇవాళ అది అలభ్యమైనా ఒకనాడు అది విశేషప్రచారంలో ఉండేది. తెలుగులో కొక్కోకం వ్రాసిన కూచిరాజుఎర్రనకవి తనగ్రంథాదిని కామశాస్త్రరచయిత లలో రావిపాటి త్రిపురాంతకుణ్ణి చేర్చి ఇలా నుతించాడు:

పృథివి రావిపాటి త్రిపురాంతక కవి శృం
గార కవులనెల్ల గారవించి. (కొక్కోకము-ప్రథమ. 4)

కూచిరాజు ఎర్రన ఇలా నుతించబట్టి రావిపాటి తిప్పన్న వ్రాసినది కామ శాస్త్రమని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు. ఈ మదనవిజయం స్వతంత్ర కావ్యం కాదనీ, కన్నడంలోని 'మదనతిలకం' అనే గ్రంథానికి అనువాదమనీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు చూపెట్టారు. సంస్కృతంలో స్వతంత్ర కావ్యాలు వ్రాసే తెలుగురచయిత కన్నడభాషనుండి కామశాస్త్రాన్ని అను వాదం చేయవలసినంత అవసరమేమిటొచ్చిందో!

రావిపాటి తిప్పన్న సున్నితమైన శృంగారాన్ని వ్రాయగల సరసకవి. ఈ సంగతి అతను వ్రాసిన 'అంబికాశతకం' రుజువు చేస్తుంది. పూజనీయులైనపార్వతీ పరమేశ్వరుల శృంగారాన్ని అతడు ఎక్కడా రసాభాస కానియ్యకుండా ఉదాత్తంగా వర్ణించాడు. ఈ శతకంలోని నూరు పద్యాలకు నేడు ఏడు పద్యాలు మాత్రమే లభిస్తున్నాయి. ఈ పద్యాలను 'ప్రబంధరత్నావళి' లోను, రామకృష్ణకవిగారు ప్రచురించిన 'త్రిపురాంత కోదాహరణం' లో మొదట ఉదాహరించారు.

ఆదిమ శక్తి యీ తరుణి, యాద్యకుటుంబిని యీ కుమారి, ము
త్తైదువ యీ తలోదరి, చిదాత్మక యీ సతి, విశ్వమాత యీ
పైదలి, సర్వలోకగురు భామిని యీ చపలాక్షి యంచు బ్ర
హ్మాదులు వచ్చి నిచ్చలు హిమాద్రికి విన్నౌరిగింతు రంబికా!

కూడెడి వేంద్రుకల్ విడుదకూకటి బ్రోవగ, బొట్టుపై వళుల్
జాదలు దోవ గ్రొమ్మొలక చన్నులు మించుదొలంక, సిగ్గునన్

జాదగ నేరముల్ మెరుగు జూపులు నీన హిమాద్రియింట నీ
వాడుట శూలికిన్ మనము వాడుటగాదె తలంప నంబికా!

భారతివై సరోజభవుపాల వసించి, రమావధూటివై
నీరజనాభు జెంది, ధరణీధరనందనవై మహేశ్వరుం
గోరి వరించితమ్మ నిను గొల్వక యూరక యేల కల్గు సం
సారసుఖంబు లీ మనుజ సంతతికిం దలపోయ నంబికా!

బెరగగు రత్నదర్పణము జేరిన వెన్నెల వోసి నిచ్చలున్
దుడువగ, పాలసంద్రమున దోచి సుధాకరు ఫేనికందు వో
గడుగగ,నేరటేట సితకంజము ముంపగ, నైజకాంతితో
దొడరిన తల్లి నీ మొగముతో సరిపోల్పగజాలు నంబికా!

రెప్పల బోరు దల్పులిసిరింతలు వారెడు చూపు గుంచియన్
ద్రిప్పి తళుక్కునందెరచి తిన్నని మోమున గాయు వెన్నెలల్
ముప్పిరిగొన్న వేడుకలు మూగిన సిగ్గసియాడ ప్రీతి నీ
వప్పరమేశు జూచి తను వర్థము గొంటి పొసంగ నంబికా!

వ్రాలిన కన్ను ముంగురులు వాదెరకెంపు మెరుంగు జంటిపై
గ్రాలెడు తారహారములు కంకణచారుకరంబు డావలన్
దూలుచునున్న పయ్యెదయు దోచిన కన్నులు మోడ్చి మోడ్చి నీ
పాలగు నీశుమేను సగపాలు మనంబున జేర్తు నంబికా!

లాచివరాంగనల్ పరవిలాస మనోహర విభ్రమంబులన్
చూచిన జాద ఉత్తముడు చూచిన జూచును మధ్యముండు దా
జూచిన చూడకుండినను జూచు కనిష్ఠుడు నన్ను వీరిలో
చూచిన చూడకుందు గుటి జూచిన చూపున చూడు మంబికా!

(ఉదా. వా. పుటలు 85, 86)

ఇంత సున్నితమైన శృంగార భక్తిభావాలతో ఇతడు అంబికాశతక మొక్కటే కాకుండా 'చంద్రతారావళి' అనే ఇరవైఏడు పద్యాల కృతిని కూడ రచించాడు. అందులో 'చంద్రా! రోహిణీ వల్లభా!' అనే మకుట ముంటుంది. ఈ తారావళిలోని నాలుగు పద్యాలు మాత్రమే లభించాయి. అంబికా శతకంలో చిన్నచిన్న తత్సమపదాలు, దేశ్యాలు ఎక్కువగా వుంటే ఇందులో అట్టే

పొడుగులేని సంస్కృతసమాసాలు, ఎక్కువగా తత్సమ శబ్దాలు కనబడతాయి. కవి తీసుకొన్న ఛందస్సు దానికి కారణం కావచ్చు. మత్తేభంలో ఈ పద్యాలను చెప్పాడు. తొలిరెండు పద్యాలూ మరీ ప్రౌఢంగా వున్నా మిగతారెండూ సరళంగా అంబికా శతకంలోని పద్యాల లాగే వున్నాయి. చూడండి.

చరమక్ష్మాధర చారుసింహముఖ దంష్ట్రాకోటి యానాగ సం
బర శార్దూలనఖంబు నాగ దిమిరేభ ప్రస్ఫురద్దర్వ సం
హరణ క్రూరతరాంకుశం బనగ నుద్యల్లీల మైరేఖని
త్యరుచిం బొల్పగ బెంపగు న్విదియచంద్రా! రోహిణీవల్లభా!

అమితధ్వాంత తమాలవల్లిలవన వ్యాపారపారీణదా
త్రమొ, సౌగంధికషండ కుట్మలకుటీరాజీ సముద్ఘాటన
క్రమ నిర్వాణధురీణ కుంచికయొ నాగం బెంపునవ్వికళా
రమణీయత్వము జూడ నొప్పెసగు చంద్రా! రోహిణీవల్లభా!

రతినాథుండను మాయజోగి చదలం ద్రైలోక్య వశ్యాంజనం
బతియత్నమ్మున గూర్చి మా క్తికమయంబై యున్న పాత్రంబునన్
మతకంబేర్పడ బెట్టి దాచెనన మీ మధ్యంబునన్ మచ్చ సం
తతమున్ కన్నులపండువై వెలయు చంద్రా! రోహిణీవల్లభా!

పొలకయ్యంబుల గల్గు ముద్దుటలుకన్ బుష్పాయుధారాతి మ్రొ
క్కుల దీర్పన్ దలమీద గాన నగు నీక్రొమ్మేను పుణ్యాంగనా
తిలకంబైన భవాని పాదనఖ పంక్తిం జెంద డెందంబులన్
దలతాచుక్కలతోడి మక్కువలు చంద్రా! రోహిణీవల్లభా!

(ఉదాహరణ వాఙ్మయము-పుట 87, 88)

తెలుగులో రెండు, సంస్కృతంలో ఒకటి మొత్తం మూడు ఉత్తమ కృతులనురావిపాటి తిప్పన రచించినా అందులోనివి ఒకటి అరా మాత్రమే మనకు లభించాయి. అతడువ్రాసిన 'త్రిపురాంతకోదాహరణ' మొక్కటే మనకు లభ్యమయిన సంపూర్ణకృతి.[9] ఉదాహరణాలను సంస్కృతంలో క్షుద్రకావ్యాలుగా పరిగణిస్తారు. తిప్పన బాల్యంలో కాకతీయ సామ్రాజ్యంలో నున్న విద్యానాధుడనే ఆలంకారికుడు ఉదాహరణ లక్షణాన్ని సంస్కృతంలో వ్రాశాడు. దానిని వ్యాఖ్యానిస్తూ కుమారస్వామి సోమయాజి 'క్షుద్రకావ్య

9. త్రిపురాంతకోదాహరణము-నిడుదవోలు వెంకటరావుగారిప్రచురణ,పరిశిష్టం,పుట 47.

భేదాలలో ఉదాహరణ ఒక్కటని వివరించాడు.

సంస్కృత కవులకు దేశివచనా లంటే చిన్నచూపు. దేశి సంప్రదాయాలలోంచి సంస్కృతంలోకి వచ్చి తిష్టవేసుకొని కూర్చున్న మధుర కవితను నిర్లక్ష్యం చేయలేక లక్షణం చెప్పారేకాని ఆచరించ లేదని చెప్పాలి. మన తెలుగులో కూడ పండితులూ, ప్రబంధకవులూ పద సాహిత్యాన్ని ఈసడిస్తూనే వచ్చారు.

ముదివిటులు విధవలంజలు-పదకవితలు మూరు బాస బావనవారల్
చదువని పండితపర్యులు-కదనాస్థిర వీరవరులు కడిదిపురమునన్.[10]

అని శ్రీనాధుడే అన్నాడట. ఈదృక్పథంతోనే సంస్కృత అలంకారికులు ఉదాహరణకావ్యాలను క్షుద్రమన్నారు. ఈ వాఙ్మయంపైన ప్రప్రథమంగా అమోఘమైన పరిశోధనలు చేసిన నిడుదవోలు వెంకట రావుగారు ఈ కావ్యభేదం దేశిసాంప్రదాయంలోంచి జనించిన దేనని చక్కగా రుజువు చేశారు. వీరు చెప్పిన వివరాలు .....

ఉదాహరణమంటే భాషలోవున్న ఏడు విభక్తులనూ, సంబోధనా విభక్తినీ ఉదాహరించే లఘుకృతి.

ఇందులో వృత్తాలు, కళికలు, ఉత్కళికలు, సార్వవిభక్తికపద్యము, కవికృతినామాంకిత పద్యము ఉంటాయి. వృత్తాలలో చంపక ఉత్పల మాలలు, మత్తేభ శార్దూలాలూ మాత్రమే ఉపయోగిస్తారు.

కళిక అంటే మాత్రాచ్ఛందస్సుకు సంబంధించిన రగడభేదం.

ఉత్కళిక అంటే అందులో సగం - అర్ధకళిక.

కళికలూ, ఉత్కళికలూ రమారమి పాటలవంటివి. అందుచేత వీటిలో ఆది ప్రాసలతోపాటు అంత్యప్రాసలుకూడా విధిగా ఉండాలి. పద్యాలలో కన్నా పాటలలోనే అంత్యప్రాసలు చక్కగా రక్తి కడతాయి. తెలుగులో మాత్రా ఛందస్సులలో చేసిన ఏ రచనైనా సరే ఏదో ఒక రగడ భేదానికి సరిపోతుంది.

10. చాటుపద్య మణిమంజరి - వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి

రగడలు ఎనిమిదిరకాలుగా ఉంటాయి. ఒక్కొక్క నడకకు ఒక్కొక్కపేరు పెట్టారు. సాతవాహనుల కాలంనుంచీ వాడుకలో ఉన్న ఈ రగడలను గురించి తొలితెలుగు ఛందోగ్రంథం కవిజనాశ్రయంలో ఏమీ చెప్పలేదు. అప్పటికి ఉదాహరణలనుగాని, వీటిలో ఉపయోగించే రగడలను గాని శిష్టులు కనీసం క్షుద్రకావ్యాలుగా నైనా ఆమోదించి ఉండరు. విన్నకోటపెద్దన కాలానికి ఒప్పుకొన్నారు కాబోలు. క్రీ. శ. 1402-1407 ప్రాంతాలలో ఉండిన ఇతడు తన కావ్యాలంకారచూడామణిలో రగడల లక్షణాలను ముక్తసరిగా చెప్పాడు.[11] ఆ తరువాత 1435 ప్రాంతాల జీవించిన అనంతామాత్యుడు తన అనంతుని ఛందంలో రగడభేదాలను వివరంగా విశదపరిచాడు.[12]రగడభేదాలను విపులీ కరించడమేకాక ఉదాహరణ లక్షణాన్నీ చెప్పాడు.[13]

తెలుగుకవులు సంస్కృతభాషలో సైతం రగడ భేదాలను వ్రాశారు. నన్నయగారి భారతరచనాకాలానికి ముందున్న శాసనాలలో ఈ రగడ లున్నాయి. కన్నడ భాషలో క్రి. శ.840 ప్రాంతాలనుంచీ ఇవికనబడతాయి. కవి రాజమార్గం అనే కన్నడ ఛందోగ్రంథంలో వీటిని పేర్కొన్నారు. కన్నడభాషలో రగడలున్నా ఉదాహరణకావ్యాలు లేవు. అరవంలో అంత కన్నాలేవు. అందుచేత ఇది పూర్తిగా తెలుగుతయారీ అని చెప్పవచ్చు. "పాల్కురికి సోమనాథునికి ముందు సంస్కృతభాషలో అతిప్రాచీన కాలము నుండి ఉదాహరణ లున్నట్లు ఈవరకే సూచించితిని. కానిఇట్టి యుదాహరణ మొక్కటి యేని, యుదాహరణమునకైన లభ్యము కాలేదు. మొత్తము మీద తెలుగున నున్నన్ని యుదాహరణములు సంస్కృత భాషలో లేవనియే చెప్పనగును" అని నిడుదవోలువెంకటరావుగారు వ్రాశారు.[14] సంస్కృతం లో కూడా తెలుగువాడుతప్పించి ఇంకొకడు వ్రాసిన ఉదాహరణలు దొరకలేదు.

తెలుగులో పాల్కురికి సోమనాథుడు తొలిసారిగా ఉదాహరణలు

---

11. కావ్యాలంకార చూడామణి, 4 వ ఉల్లాసం, 405వ పద్యం.

"సరి యెనిమిది రేకులచే-బరువడి నుత్సాహవృత్త పదయుగళముచే
నిరువగబడి ప్రాసంబుల - నరుదుగరచియింప రగడయగు తగురీతిన్."

12. అనంతుని ఛందం-తృతీయాశ్వాసం, 52 నుంచి 61 దాకా 10 పద్యాలు.

13. అదే పుస్తకం, అదే ఆశ్వాసం - 63, 64 పద్యాలు.

14. ఉదాహరణ వాఙ్మయం - నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు, పుట - 57.

వ్రాసినట్లు గమనించాం. రావిపాటి తిప్పన్న వ్రాసిన త్రిపురాంతకోదాహరణం తెలుగుసాహిత్యంలో మనకుదొరికే ఉదాహరణాలలో ద్వితీయమే గాని కావ్య శ్రేష్ఠతలో అద్వితియం. దానిలోని అక్షరరమ్యత, ఉదాత్త భావాలూ ఎవరి నైనా మంత్రముగ్ధులను చేస్తాయి. దేవతాస్తుతిలో ఏడు విభక్తులూ వాడు కొని పాటలాగా పాడుకొందుకు ఏభాషలోనైనా ఇంతకన్నా మంచి కావ్య ఖేదం దొరకదు. ఆధునికయుగంలో 'గోపాలోదా హరణం' వ్రాసిన విశ్వనాధ సత్య నారాయణగారు ఉదాహరణరహస్యాన్ని ఈ విధంగా విశద పరుస్తున్నారు.

ఉదాహరణ కావ్యముయొక్క గొప్పదన మిట్లనుకొందును....

> **జగత్తంతయు గ్రియారూపం**
> **సర్వ క్రియయు బరమేశ్వరునందు బర్యవసించును**
> **ధాతువు సర్వధా విభక్త్యాశ్రయము**
> **ఏవిభక్తికో సంబంధము లేక క్రియ లేదు**
> **అందుచేత నన్ని విభక్తులతో బరమేశ్వరుని**
> **జెప్పినపుడు భగవంతుడు సర్వక్రియా స్థాన**
> **భూతు దని వ్యంగ్యము.**
> **ఇది యుదాహరణ కావ్య రహస్యము.** [15]

ఇది చాలా చక్కని గూఢార్థవివరణ. భగవంతుని మీదనే కాక మానవ మాత్రులమీదకూడ ఉదాహరణలు చెప్పిన కవులు లేకపోలేదు. బసవ, శేషార్య, రఘునాథీయ, నాగేశ్వర, గోపాలోదాహరణాలు మానవపరముగా చెప్పి నవేనని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు పట్టిక వేసి చెప్పారు. మానవజీవితానికైనా క్రియే ముఖ్యం.

---

15. నిడుదవోలు వెంకటరావుగారి 'ఉదాహరణ వాఙ్మయం' అనే పుస్తకం యొక్క అట్టమడతమీద అఖర్న ముద్రించిన అభిప్రాయం.

6

చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు

శ్రీనాధుడంతటి వాడు చేతులెత్తి నెన్నుదుట కరాంజలి సమర్పించే సత్కవి మనకు పద్మనాయకయుగంలో దొరుకుతాడు. అతని పేరు చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు. వల్లభరాయని క్రీడాభిరామంలో శ్రీనాధుడిలాగ పూర్వకవుల స్తుతితోబాటు రావిపాటి తిప్పన్నను పొగిడాడు.

> **నన్నయభట్ట తిక్కకవి నాయకు లన్న హుళక్కి భాస్కరుం**
> **డన్నను జిమ్మపూడి యమరేశ్వరు డన్నను సత్కవీశ్వరుల్**
> **నెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జే యని** .... (క్రీడాభిరామం. **36**)

అమరేశ్వరుణ్ణి శ్రీనాధుడేకాక క్రీ. శ. 1690 ప్రాంతంలో ఉన్న కూచిమంచి తిమ్మకవి దాక చాలామంది కవులు నుతించారు. రామరాజభూషణుడు (క్రీ.శ. 1580కి పూర్వం) చేసిన స్తుతివల్ల అమరేశ్వరుడిది 'సహస్రముఖ దృష్టి ' అని తెలుస్తున్నది. అంగర నృసింహకవి(క్రీ. శ. 1650) చేసిన ప్రశంసవల్ల చిమ్మపూడి కుల శేఖరుడు అమరేశ్వర సత్కవి "వచః ప్రసాద సంసిద్ధుడు" అని తెలుస్తున్నది. ఇతణ్ణి స్తుతించిన కవుల పట్టిక ఇది .....

క్రీ. శ.	**1400 తరువాత**	**శ్రీనాథుడు**
,,	**1430–1490**	**కొరవి గోపరాజు**
,,	**1435 ప్రాంతాలు**	**అనంతామాత్యుడు**
,,	**1450 తరువాత**	**ప్రౌఢకవి మల్లన**

,,	1475-1500	నూతనకవి సూరన్న
,,	1580 కిపూర్వం	రామరాజ భూషణుడు
,,	1580 కి తరువాత	అయ్యంకి బాల సరస్వతి
,,	1650	అంగర నృసింహకవి
,,	1690	కూచిమంచి జగ్గకవి

ఇలాగ తొమ్మండుగురు కవులు స్తుతించారని చెప్పుకోవాలి తప్పించి చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడి గురించి మరేవివరాలూ తెలియవు. అతని ఊరేమిటో, తల్లిదండ్రులెవరో, ఏరాజును ఆశ్రయించాడో, ఏవి ఇతర కృతులుచెప్పాడో మొదలయిన భోగట్టాలు చూచాయగాకూడా తెలియవు. శ్రీనాథునితోపాటు అనంతామాత్యుడు, కొరవి గోపరాజు స్తుతించారు గాబట్టి వాళ్ళ కాలానికి ముందువాడని మాత్రం ఖచ్చితంగా చెప్పవచ్చు.

ఇతరవైనాలు ఏమీ తెలియకపోయినా ఈ కవి రచించిన 'విక్రమ సేనం' అనే రసవత్తరమైన కావ్యంలోంచి 54 పద్యాలు మాత్రం దొరుకు తున్నాయి. పెదపాటి జగ్గన్న అనే కవి 'ప్రబంధ రత్నాకరం' అనే సంకలన గ్రంథాన్ని చేశాడు. అందులో కవీంద్ర కావ్యనామాలతో వివిధకవుల బంగారంలాంటి పద్యాలను సేకరించి వాటికి సువాసనలు అబ్బజేశాడు. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుని 'విక్రమసేనం' లోంచి విరివిగా పద్యాలను సేకరించాడు. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు వారి కార్యాలయంలో 'ఉదాహరణ పద్యము' లనే పేరుతో మరొక సంకలన గ్రంథం ఉంది. ఈ రెండు పుస్తకాల్లోంచి పద్యాలను గుచ్చి చెప్పి వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు 'ప్రబంధ రత్నావళి' అనే మరొక సంకలన గ్రంథాన్ని తయారుచేశారు. నవకము, చవి, చక్కన కలిగి ఆంధ్రతావాసనలు పరిమళించే ఈ కూర్పులో చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుని మొత్తం 52 పుష్పాలను (11 వ సంఖ్యనుండి 63 దాకా) వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు దండ గుచ్చారు. ఇవిగాక కూచి మంచి తిమ్మకవి ఉదాహరించిన పద్యాలు, అప్పకవి చెప్పినవి మొదలయి నవి చేర్చుకొంటే 54 పద్యాలు లభిస్తాయి.

వీటిలో కందుకూరి వీరేశలింగంగారు[1] (16 పద్యాలు), చాగంటి

1. ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర, ప్రథమ భాగం. పుటలు 292 నుండి 299 దాక.

శేషయ్యగారు[2] (10 పద్యాలు), ఇద్దరూ ఇచ్చినవి 11 పద్యాలు – మొత్తం 37 పద్యాలు కూడా ఉన్నాయి. ఈ పద్యాలన్నిటినీ ఒకచోట చేర్చి శీర్షికల వారీగా వింగడించి, వాటిని కవి ఏ క్రమంలో వ్రాసి వుంటాడో ఉజ్జాయింపుగా ఊహించుకొంటూ ఒక 'కావ్యరూపం' తయారు చేశాను. రసవత్తరమయిన పద్యాలు 54 దొరికితే వాటి వల్ల కథను కొద్దిగా ఊహించడం కష్టంకాదు. ఇంతవరకూ అమరేశ్వరుడి విక్రమసేనం ఇలా వుంటుందని ఎవరూ ఈ వరుస వ్రాయలేదు. అమరేశ్వరుడి పూర్వులు ఏ క్రమంలో కావ్యం వ్రాశారో అదే అనుకరించి ఈ లీలా రూపం తయారుచేయ గలిగాను. ఉత్తరోత్తరా అమరేశ్వరుడి మహా కావ్యం దొరికితే మన క్రమాన్ని సరిదిద్దుకొందాం. అంత దాకా, తెలియవచ్చిన సంక్షిప్త 'విక్రమసేన' కావ్యాన్ని పఠించి అమరే శ్వరుని కవితారసాన్ని ఆస్వాదిద్దాం.

'విక్రమసేనము'

సాధారణంగా మన కవులు శ్రీకారంతో తమ కావ్యాలను మొదలు పెడతారు. నన్నయగారి కాలంనుండి హరిహర పద్మగర్భులను వరుసగా నుతించడం అలవాటు. అమరేశ్వరుడూ శ్రీకారంతో విష్ణువు ను నుతించే వుంటాడు. ఆ తరువాత శివుణ్నీ ప్రార్థించాడు. ఆ పద్యం మనకు లభించింది. అదిమన 'విక్రమసేనం' లో మొదటిది. చూడండి......

సారథి శతవృద్ధు చక్రంబు లొనగూడి జరగవు రథమున సంఘటించి
యుదకంబు సోకున కోర్వది యరదంబు చేతికి బిరుసైన రాతివిల్లు
గరి తాకు కోర్వక గడగడ వడకుచు మువ్వంకబోయెడి చివ్వనారి
మేపు నీరును లేక మెదలాడ నోపక వర్ణహీనంబైన వారువములు
నిట్టి సాధనములు నీకు నెట్టు లొదవె-త్రిపురముల నెట్లు గెలిచితి దేవదేవ!
యనుచు నగజాత చెలులాడ నలరు శివుడు-చిత్త మిగురొత్త మనల రక్షించుగాత. 1

శివుణ్ణి ప్రార్థించడంలోనే పార్వతిని కూడా పేర్కొన్నాడు. త్రిమూర్తుల దేవులను వాళ్ళను నుతించడంలో అమరేశ్వరుడు గడుసుగా ఇరికించాడా అనిపిస్తుంది. మిగతా పద్యము మనకు లభించలేదు. కాని ఇష్టదేవతా ప్రార్థనలో గణపతి ప్రార్థన దొరికింది. చూడండి........

---

2. ఆంధ్రకవితరంగిణి నాల్గవ భాగం, పుటలు 132 నుండి 139 దాకా.

పరముడు కందరస్థలము పైనిడి వేడుక ముద్దులాడగా
గరమున మౌళి గంగ యుదకంబులు మెల్పున జిల్కి యాని శీ
కరములు భూషణేందునకు గౌరవతారకలీల జేయు త
త్కరివదనుండు మత్కృతికి దాను ముఖస్థితితోడ దొడగున్. 2

గణపతియొక్క బాల్యాంకచేష్టను పేర్కొని నుతించడం కేతన మొదలుపెట్టాడు. అమరేశ్వరుడు గణపతిని అభిషేకంచేస్తున్న వాడిలా ఊహించాడు. కుమారస్వామిని మాత్రం కుమారుడిగా చిత్రించాడు. ఆరు ముఖాలతో అల్లరి చేయించాడు. చూడండి......

చనవున రెండు వక్త్రములు చన్నులపాల్ గుడువంగ నొక్క మో
ము నగగ నొక్క యాననము ముద్దు నటింపగ నొక్క యాస్యమున్
గనగ నిదేమి వల్కవని యాలపనంబున బెక్కులించు ను
బ్బున నగు షణ్ముఖుం డెలమి బొంది త్రిశక్తులు మాకు నీవుతన్. 3

కేతన తన దశకుమార చరిత్రలో షణ్ముఖుణ్ని మయూర వాహనుణ్నిగానే ప్రార్థించాడు. ఈ ఆటలేదు. నన్నెచోడుడు తాను కుమారసంభవమే వ్రాస్తున్నా ప్రత్యేకంగా కుమారస్వామిని, గణపతిప్రార్థన అయినాక, కీర్తించాడు. ఆతరువాత మన్మధుణ్ని స్తుతించాడు(1-9). అమరేశ్వరుడు కూడా మన్మధనుతి చేశాడు.

గొనయము తమ్మినూల్ చెరకు గోల ధనుర్లత పూవులమ్ములే
టును నొకమాటు తా నతనుడున్ మును నుగ్రుజయించె జీవరా
శి నొరుచు జేమి చెప్పనని చేయు నుతుల్ తగు మోహన ప్రవ
ర్తనగల కాము డీవుత ముదంబున మీకిల గామసౌఖ్యముల్. 4

తెలుగు సాహిత్యంలో మన్మధుణ్ణి నుతించిన వాళ్లల్లో నన్నె చోడుడు ఒక్కడే ఉన్నట్టు కొన్నాళ్లక్రిందదాకా అందరూ భావించేవారు. మన్మధస్తవం ప్రాచీనకాలంలో రివాజు కాబోలు. నన్నెచోడుడే కాక దశ కుమార చరిత్రలో కేతన (1-7) కూడా చేశాడు. వేములవాడ భీమకవి చేసినట్టు మనం చూశాం (మొదటిసంపుటం-పుట 245). ఇప్పుడు అమరేశ్వరుడి మన్మధస్తుతి చూశాం. ఆకాలపు నష్టకావ్యాలు యిప్పుడు లభిస్తే మన్మధస్తుతి చాలా గ్రంధాలలో కృత్యాదిని కనపడవచ్చు. దైవ ప్రార్థన అయ్యాక మన కవులు

పూర్వకవులను స్తుతిస్తారు. అమరేశ్వరుడు కూడ అలాగే చేశాడు చూడండి....

భట్టనారాయణ భాషారమాదేవి లబ్ధవర్ణుల కర్థలబ్ధి జేయు,
బాణవాగ్స్వామిని ప్రసవమంజరి విశారదుల కలంకార రమణజేయు,
రాజశేఖర భారతీజహ్ను కన్యక సుకవీంద్రులకు భావశుద్ధి జేయు
మాఘవాణీశీతమారుతగతి సారమతులకు రోమోద్గమంబు జేయు,
నని యెఱింగి వారి యడుగులు దలచి న-మస్కరించి దండిమరి మురారి
వామనుని గుణాఢ్య క్షేమేంద్రునిల నలం-కారవిదుల దలచి గారవమున. 5

ఇందులో అందరూ సంస్కృతకవులే. భట్టనారాయణుడు 'వేణీ సంహారం' అనే నాటకం వ్రాశాడు. బాణుడు కాదంబరి. హర్షచరిత్ర మొదలైన ప్రసిద్ధగద్యగ్రంథాలు వ్రాశాడు. రాజశేఖరుడు 'విద్ధసాలభంజిక' అనే ప్రసిద్ధ రూపకం రచించాడు. మాఘుడు పంచకావ్యాలలో ఒకటైన 'శిశుపాలవధ' రచించాడు. దండి, మురారి,వామనుడు, గుణాఢ్యుడు, క్షేమేంద్రుడు ప్రసిద్ధులే. వీళ్లను అమరేశ్వరుడు అలంకారవిదులన్నాడు. ఇందులో కొందరు లక్షణకర్తలు. గుణాఢ్యుని రచనలను అమరేశ్వరుడు ఏమిటి చదివాడో మరి పేర్కొన్నాడు. ఈ సంస్కృత కవుల పట్టికలో వ్యాస, వాల్మీకి, కాళిదాసులు లేరు. వాళ్లను వేరే పద్యంలో మొదటనే నుతించాడేమో. ఈపద్యంలో భట్ట నారాయణ రాజశేఖర మురారులను నాటక కర్తలను ముగ్గుర్నీ నుతించడంవల్ల అమరేశ్వరుడికి నాటకసాహిత్య మంటే ప్రీతి అనుకోవచ్చు. కాళిదాసాదుల నుతిలో భాసుణ్ణి కూడా నుతించాడేమో తెలియదు. అతడు తెలుగులో ఏకవులను స్తుతించాడో కూడా ఆపద్యాల్ని ఎవరూ ఉదాహరించలేదు.

సుకవులను నుతించాక మన కవులు కుకవులను తిరస్కరించి తమ కావ్యాన్ని వ్రాయడానికి ఉద్యుక్తులవడం చేస్తారు. అప్పు డు ఎవరో శ్రీమంతుడు నిండుకొలువుండి కవిని పిలిచి, అతడి గొప్పతనాన్ని కీర్తించి, "నువ్వు ఇంతటి కవివి కనుక నామీద ఒక కావ్యం చెప్పు " అని అర్థిస్తాడు. కవి అంతట అతని వంశాన్ని విపులంగా వర్ణించి కృతిపతికి షష్ఠ్యంతాలు చెప్పి 'నాయొనర్పంబూనిన మహాకావ్యంబునకు కథాక్రమం బెట్టిదనిన' అని కథలోకి దిగుతాడు. ముందు కథానాయకుని పురాన్ని వర్ణిస్తాడు. ఈ తతంగం అంతా పూర్తి అయ్యాకనే

అమరేశ్వరుడు పురవర్ణనకు పూనుకున్నాడనుకొందాం. అతడి కావ్యంలో మొదటి కథాభాగపు పద్యం ఇది అని ప్రస్తుతానికి మనం చెప్పవచ్చు.

ప్రత్యగ్రరచనాతి భాసురప్రాసాదనిర్జిత గోత్రావనీధరంబు,
ప్రాకార శిఖరాగ్రబంధురమణిగణ ద్విగుణిత తారకావిభ్రమంబు,
పరిఖాజలాంతర ప్రతిబింబితద్రుమ స్మారిత పాతాళభూరుహంబు,
వనపుష్ప సౌరభావర్జిత మధుపశూన్యీకృతాశా వారణేంద్రగండ,
మత్సరస్పృహణీయ లీలాతిశయవి-లాసినీ జన నేత్ర విలాసజనిత
కుసుమశరబాణ వైఫల్యమసదృశార్థ-నిర్జితాలక ముజ్జయినీపురంబు. 6

కథానాయకుని ఊరిపేరు ఉజ్జయినీపురం అని దీని వలన తెలిసింది. పురంలోని మేడలు, మిద్దెలు, వాడలు, వర్ణాలు, దొడ్లు, తోట లను విపులంగా మన కవులు వర్ణించడం, వర్ణించడం నన్నెచోడుని కాలం నాటికే మొదలైంది. నన్నెచోడుడు కుమారసంభవంలో 40 పద్యాలలో పురవర్ణన చేశాడు (7-91నుండి 130 దాకా). అమరేశ్వరుడి పద్యాలు మనకు 54 మాత్రమే దొరికాయి. అందులో 13 పద్యాలు పురవర్ణనమే. అంటే ఇతడునన్నెచోడుడంత విపులంగానూ పురవర్ణన చేశాడనుకోవాలి.

కొలదికి మీర బెద్దయగు కోటతనర్చున వస్తు సంతతో
జ్జ్వలతరసత్ప్రభాత రవిచంద్రరుచుల్ సొరనేరకున్న సం
ధ్యలు దివసత్రియామములు దత్పురి పౌరజనం బెరుంగు ద
మ్ములము చవిన్ విహంగతతి బూవులతావి రతిప్రసంగతిన్. 7

కోటగోడలు మరీ ఎత్తు అని వర్ణించాలి. ఆకాశం తాకుతాయి అని చెప్పడం కవిసమయం. ఈ ఉత్ప్రేక్షను చమత్కరించడంలోనే కవిచాకచక్యం తెలుస్తుంది. కోటగోడలు ఎంత ఎత్తు ఉన్నాయంటే సూర్యచంద్రుల కాంతులు జొరబడనంత ఎత్తు. మరి ఆ ఊళ్ళో వున్నవాళ్ళకు ప్రొద్దెలా తెలుస్తుంది? ఝాములు ఎలా తెలుస్తాయి? తెలియకేం, వేసుకొనే తమల పాకుల రుచివల్ల, పక్షుల గతులవల్ల, పువ్వుల తావివల్ల, రతిసంగతివల్ల ప్రొద్దు తెలుస్తుంది అని కవి చమత్కరించాడు. కోట ఎత్తయినదనే కాక, ఆ ఊళ్ళోవాళ్ళు భోగులు అని చెప్పాడు. ఇది విక్రమసేనంలోని పద్యమని ప్రబంధరత్నాకరంలోనూ, ఉదాహరణ పద్యసంకలనంలోనూ చేర్చినా ఇది

వాస్తవానికి నన్నెచోడుని పద్యమే. కుమారసంభవం సప్తమాశ్వాసంలోని 108వ పద్యం చూడండి.

కోట ఎంత ఎత్తుగా ఉందో దాని కొమ్మలను వర్ణిస్తూ ఇలా చెప్తున్నాడు.

తరులు వడి యుత్తరాయణ దక్షిణాయ
నముల రవితేర విడిసిన వరవ లట్లు
మెరయు గనుగొన గొమ్మలు మింటి కిడిన
కుదురు విధమున దనరారు కోటమీద. 9

కోట అంత ఎత్తు అయితే ఆ ఊళ్ళో ఉండే ఇళ్ళు ఎలా ఉంటాయి?

హరగిరి సురగిరి రోహణ-గిరులీనిన కొదమ లనగ గృహములు పురిన
చెరువగును గుద్యరత్న స్ఫురణను విలసిల్లి తగిన పాదవులతోడన్.

కైలాసపర్వతం, మేరుపర్వతం, రోహణగిరి ఈనిన పిల్లలలాగ ఉంటాయట. అయితే ఆ యింటి మేడలు కొన్ని ఆకాశాన్ని అందు కొంటాయి కదా? అవును. అందుకు సందేహమా. అయితే చంద్రుడు ఆ మేడలమీదకు వస్తాడా? వస్తాడు. ఆ బింబంలోని మచ్చకు ఆ మేడమీద ఆడుకొనే యింతులు పేరుపెడతారు, చూడండి:

ఇఱ్ఱి పావయిల్కుందేలు మఱ్ఱి యనుచు
జనులు కనుకని పలికెదు చందమామ
నడిమి మచ్చకు నెరిగి పేరిడగ నేర్తు
రప్పు రమున మేడలపయి నాదు సతులు. 10

అమరేశ్వరుడు చెప్పిన ఈ పద్యాన్ని ఆధారంచేసుకొనే చేమకూర వెంకటకవి తన 'విజయవిలాసం' లో ఒక పద్యం చెప్పాడు. చూడండి...

రేలమృతాంశులో శశము రెమ్ముదమంచు దలంచి జాళువా
మేలి పసిండిసోయగపు మేడల గుజ్జనగూళ్ల సందడిన్
బాలిక లుండి యావల జనం గని చింతిలి వంటయింటి కుం
దేలిది ఎందు బోగలదు నేటికి నేమని యందు రందులని.

(విజయ విలాసం. 1-6)

అమరేశ్వరుని పద్యాన్ని చూసే మేడమీద ఆడే వాళ్ల వంటయింటి

కుందేలు అనే కల్పన చామకూర అనుసరిస్తే ఆ కవికాలం దాకా అమరేశ్వరుని కావ్యం ప్రచారంలో ఉండేదని ఊహించవచ్చు. అంటే క్రీ. శ. 1616 దాకా దీని ప్రతులు తంజావూరులో ఉండేవి. మూడువందలా యాభై సంవత్సరాలలో ఈ కావ్యం మూలపడిందన్నమాట. లేక 1550-60 లో సంకలనం చేసిన జగ్గన ప్రబంధరత్నాకరమునే చేమకూర చూశాడా ?

కాకతీయ పద్మనాయకయుగాలలో అందరూ ఎక్కువగా జూదమాడే వారు. మొలల గోచిపాతలుమాత్రము మిగులునంతవరకు పందెము లొడ్డి జనులు పాడగుచుండిరి. (పాపద్యూతమీపన్నిదం బంగీకారము సేయు వాఎ మొలలన్ బ్రాపించుకౌపీనముల్). వ్యవసాయ వృత్తితో జీవించు హాలికుడు కూడా నీపణములకై పచ్చడములమ్ముకొని చలికాలమున బాధపడుచుండిరి (పచ్చడము లమ్ముకొన్నాడు పణము లకును). సర్వజను లీజూదపు పిచ్చియందు మునిగిపోయేవారు.[3] ఈ వాతా వరణంలో మన భాషలో జూదపు మాటలు విరివి అవక తప్పదు. జనులు చీటికీ మాటికీ అన్నింటికీ పందెంకట్టక మానరు. అమరేశ్వరుడు ఈ యుగానికి తక్షణ వారసుడు. అందుకే మనతో ఇలా పందెం కడుతున్నాడు.

నూరు క్రతువులు సేయని పారు నిల్లు
కోటి పడగలు లేని కిరాటగృహము
జాతి రత్నంబు గాని పాషాణకులము
వెదకి చూపిన నీట బన్నిదము గలదు. 11

నీర నగ్నియునికి యారయ విస్మయం
బనుచు బాడబాగ్ని కడలి యప్పు
రంబు జొచ్చె నొక్క రత్నాకరము మణు
లనగ జెలువ మమరు నాపణములు. 12

పొడవుగ నెల్లయంగడుల బ్రోవులు వోసిన నూత్నరత్నముల్
కడక ననేక వేషములు గైకొని వచ్చిన యర్థికోటికిన్
బిడికెడు లాదిగాగ బలి వెట్టుడు రప్పు రి వైశ్యభామిను
ల్కడపక హస్తకంకణ ఝుళధ్వను లొప్పగ నెల్లయప్పు డున్ 13

---

3. మన సంస్కృతి-చరిత్ర-డాక్టర్ బి. రామరాజుగారు విద్యార్థులచే వ్రాయించిన సంపుటి. పుట -242.

ఈ పద్యాన్ని విక్రమసేనంలోనిదని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు ఉదాహరణ గ్రంథంలో సంకలనకర్త చేర్చాడు గాని ఇది జక్కన విక్రమార్క చరిత్రలోనిది. సరిగ్గా ఇదే పద్యం ఆ గ్రంథంలో కనబడుతుంది. చూడండి – జక్కనపురవర్ణన (విక్రమార్క చరిత్ర 1-74.)

దానానేకపబృంహిత స్వనము గంధర్వావలీ హేషిత
ధ్వానంబున్ మృదువేదనాదమును గాంతానూపురారావమున్
గానా నూనరవంబు దూర్యబహుశంఖ స్ఫారరావంబు బె
ల్లై నీరాకర ఘోష మోయనగ నిత్యంబుం జెలంగుం బురిన్. 14

ఈ పద్యంలో రాజధానిలో వినబడే శబ్దాలను అమరేశ్వరుడు చక్కగానే వర్ణించాడు గాని ఈ ధ్వనులన్నీ నన్నెచోడునికి ప్రతిధ్వనులే. ఈ పద్యం కవిరాజశిఖామణికి అనుకరణం. చూడండి, కుమారసంభవంలోని పద్యం...

సమదానేకప బృంహితంబు హయహేషా ఘోషమున్ గీతవా
ద్యమృదుధ్వానము వేదరావము భటోద్దండో క్తులుం భూరివం
చమహాశబ్దరవంబు గూడి సుమహత్ సంక్షోభితాంభోధి నా
దమొనా దిగ్బధిరీకృతం బగుచు నిత్యంబున్ జెలంగుం బురిన్. (7-128)

ఈ సంవాదరచనవల్ల అమరేశ్వరుడు నన్నెచోడుని ప్రబంధాన్ని తప్పకుండా చూశాడని తెలుస్తున్నది. నన్నెచోడుడు చేసినన్ని ప్రయోగాలు అమరేశ్వరుడుకూడ అంత ప్రౌఢంగానూ చేశాడని భావించవచ్చు. పుర వర్ణనలో మన కవులు అందరినీ వర్ణిస్తారు గాని పతివ్రతల పేరెత్తరు. అమరేశ్వరుడు ప్రత్యేకంగా వారిని వర్ణించాడు. చూడండి.....

తరుణవయస్కుల యౌవన-పరిపాకుల వృద్ధజనుల భటులను నిజసో
దరులను గురులను గా జూ-తురు పురము పతివ్రతాసతులు పుణ్యవతుల్. 15

మన కవులు వ్రాసేవి శృంగారకావ్యాలుకనుక వాళ్ల దృష్టి విలాసినులమీదా, వారకాంతలమీదా పడేటంత ఎక్కువ పతివ్రతలపై పడక పోవచ్చు. అమరేశ్వరుడు పుణ్యవతుల తరువాత పణ్యసతులను వర్ణించాడు. చూడండి....

చూపులకట్టు పూదూపుల జేపట్టు నబలల చూడ్కుల యాయుధములు

తాయంబునకు గండుగోయిల గూయించు - బాలల వలుకులు మూలమంత్ర
మెదిరికి దేటుల నెదయాటలాడించు - నబలల యలకల యాస్త్రబలము
సవరణకుం జంద్రు జాలించు మగువల - మొగముల సేవకు దగిన మొగము
భానభవునకు; నటుగాక బలమె బలము
గాగ దిరిగెనే పెల్లుచే గాసి బడడె ?
యనగ సౌందర్య సంపద లభినవముగ
వరలుదురు దత్పురంబున వారసతులు. 16

కాకతీయయుగంలో వేశ్యలు ఉద్ధోలంగా ఉండే వారు. ఆ యుగానికి వారసులైన పద్మనాయకయుగంలోనూ వాళ్ళ ప్రాభవం ఎక్కువే. వారస్త్రీలు ఎప్పు డూ అసమాస్త్రుని ఖడ్గలతికలే. అమరేశ్వరుడు మన్మథునికి కొత్త అయుధాలు సరఫరాచేశాడు. ఇటువంటి వారకాంతలతో విహరించడానికి మంచి ఉద్యానవనాలు ఉండాలి. ఉజ్జయినీ నగరంలో ఎలాంటి వనాలున్నాయో వర్ణిస్తున్నాడు. వెళ్ళివిహరిద్దాం రండి.

పూవుల ప్రోవులై చిలుకబోదలు కోయిలవిందు మందలై
తావుల క్రోవులై యలివితానము గానము తానకంబునై
కావను బంత జాలుట ద్రికాలము గల్గ వరంబు గన్నయ
ట్టై వనరాజి పొల్పగు బురాంతికభూముల నెల్ల జూడగన్. 17

ఈ తోటలో చల్లనిగాలి వీస్తుంది. ఈ ఊళ్లో గాలికి కూడ భోగలాలసత్వం వుంది. మందానిలుడు కొంటెవాడు. ఆడవాళ్లతోనే వుంటాడు. చూడండి.

సుదతులు దప్పినచో నలంతలు వోవ సొబగుడై చలిమిరి చూపి చూపి,
యువిదలు తిలకించి యున్నచో వేడుక గొలది మీరగ నొజ్జ గుదిసి కుదిసి.
సొబగుల పెనకువచో దాన వలతియై యొరుకువ వాసన కెక్కిమెక్కి,
వెలదులు మదమున విహరించుచో సోయగంబున వీధుల గ్రాలి క్రాలి,
యతులితంబైన శృంగార రతుల విజవి
ఘూతిపొందాస సేసి తత్పురములోన
బవలు రేయును నుడుగక తవిలి తిరుగు
మిండడును బోలె మందానిలుండు లీల. 18

పురవర్ణన చేస్తున్నప్పు డు పిల్లగాలిని వర్ణించడం తిక్కనగారిలో కనబడుతుంది. వారు ఒకటికాదు, రెండు సీసపద్యాలలో మందానిల

వర్ణనచేశారు. వారి మొదటి పద్యంలోకూడా పిల్లగాలిని ఆడవాళ్ల విషయంలోనే వర్ణించారు. చూడండి....

పడతుల నెరివిగు బాలిండ్ల బెడదోపలీల బయ్యెదలు దూలించుటకును
దెరవల పూతలు మెరయంగ నాటమై నడరిన నునుచెమటార్పుటకును
మెలతల చెక్కుల మెరుగు వింతగ నవతంసమంజరుల గదల్పుటకును
గొమ్మల యలికదేశమ్ముల గ్రొత్త చెన్నొలయ గుంతలముల దెలచుటకును
విటకుమారులు తనరార వేచివేడ్క
నెదురుకొని యింపు సొంపు వహించుచుండ
నడపు మెలపున జనుల కానంద మొదవ
గంధవహు డప్పు రంబున గలయబొలయు. (విర్య. 1-59)

తిక్కనగారు తన రెండవ పద్యంలో (1-63) రాజమరాళం, కలకంఠకుమారుడు మొదల యినవాళ్లతో మందానిలుడిని పోల్చారు. అమరేశ్వరుడు తిక్కనగారి రచనలను చూసేవుంటాడు.

కథానాయకుని ప్రశంస :

ఇటువంటి మేడలు, మిద్దెలు, పుణ్యస్త్రీలు, పణ్యస్త్రీలు, తోటలు, కోటలు ఉన్న పురాన్ని విక్రమసేనుడు అనేరాజు పాలిస్తూవుండేవాడు. అతడు ఎలాంటి వాడంటే.....

కులశైలంబులలో సువర్ణగిరి దిక్కుంభీంద్రవర్గంబులో
బలభిన్నాగము లోక పాలకులలో బర్జన్యుడుగ్రోరగం
బులలో శేషుడు పెంపుగన్న కరణిం భూజ్యాధిపశ్రేణిలో
వెలసెన్ విక్రమసేన భూవిభుడు దోర్వీర్య ప్రతాపంబునన్. 19

ఈరాజు వద్దకు ఎవరో వచ్చి ఏదో దూరదేశంలోని వింతను చెప్పినట్లుంది ఆవైనం విందాం.

ధరణీశ! లవణాబ్ధి పరివేష్టితక్షితి వరలిన నేరెడు గరితకొలది
నొక్కొక్క దిక్కున కొక్కొక్క లక్షయోజనములు దన్మధ్యమునసువర్ణ
సారమై యున్నది చతురుత్తరాశీతి సాహస్రయోజన సంఖ్య మొదలి
వలము పదారువేల్గలిగి వెడల్పు ముప్పదిరెండువేలుగా బాతులోతు
మొదలివలమున యంతయై తుదిబదారు
నేసి వేలుగా మేరువన్ శిఖరి యొప్పు

దానిపై బ్రహ్మపురి చతుర్దశ సహస్ర
యోజనస్థితి గనుగొన దేజరిల్లు. 20

విక్రమసేనుడు అక్కడికి వెళ్లాలనుకొన్నాడు కాబోలు. సఖుని తోనే, ఈ వివరాలు చెప్పినవాడితోనే వెళ్ళాడు. అతనికి దారిలో కైలాసం కనిపించింది. దానిని అమరేశ్వరుడు ఇలా వర్ణిస్తున్నాడు......

కైలాస వర్ణనః

అదె కైలాసము దృగ్విలాసము విహాయశ్చారిణీ సమ్మద
ప్రదవిన్యాస ముదగ్రభాసము మరుద్భామాసదాధ్యాసమ
భ్యుదయన్యాస మసన్ని రాసము మయూరోదారవిద్యావళి
భ్యదహ్వ్రాతకృతప్రవాసము త్రినేత్రావాస మూర్వీశ్వరా! 21

ఈకైలాసపర్వతాన్ని దాటాక వాళ్ళు ఒక ఉద్యానవనంలోనికి వెళ్ళినట్లున్నారు. అక్కడ సఖుడు రాజును ఒక ప్రశ్న వేస్తాడు.

ముక్తాకేకుజమ్ము ల్పదల్చె? మొగడ ల్మన్నేమహీజంబులం
దొత్తెం? బువ్వులు నిండగా బెరిగి నేయుర్వీజముల్? పూవలన్
మొత్తంబై విలసిల్లె నేధరణిజంబుల్ ? కాయలం బండులం
జిత్తానందము జేర్చె నేక్షితిజముల్? చెల్వొందగా జెప్పు మా. 22

దానికి విక్రమసేనుడు ఏంజవాబు చెప్పాడో మనకు తెలియదు. తరువాత సఖుడు వనంలోని వృక్షాలను పేరుపేరునా వర్ణిస్తున్నాడు. వినండి.

అరుణ పుష్పావలి యగ్నిగా సంధించి యళుల నుల్కలుగాగ నావహించి,
దండడి వీతెంచు దక్షిణపవనంబు భస్త్రానిలంబుగా బరిధవించి,
చిలుకలు పికములు చేదోదు సేయంగ మాధవుండను కనుమరి గడంగి,
యంగజుండను వతియానతి బనిపూని మొగడలమ్ములుకుల మొనలుచరచు
కొలిమి యొక్కొ యనగ గురియు పరాగంబు
విస్ఫులింగములుగ విరహు లులుక
నేచిపూచియున్న యీ యశోక మహీరు
హంబు గంటె మాళవాధినాథ! 23

విక్రమసేనుడు ఆ అశోకాన్ని చూశాడు. అనాటికి ప్రొద్దు పోయిందేమో. సూర్యుడు అస్తమించా డేమో. నాయకుడు అక్కడే ఆగాడేమో. సూర్యుడు

ఎలా క్రుంకాడో కవి వర్ణిస్తున్నాడు.

తరుణుండగు శీతలకరు-మరగి ఏయల్లక్ష్మి తన్ను మాని ముదుకడున్
ఖరకరుడును నని ద్రొబ్బిన-కరణిన్ రవి పశ్చిమాద్రికడ గ్రుంకె నృపా! 24

ఈ వర్ణన కథలోని వ్యంగ్యాన్ని సూచిస్తున్నదేమో మనకు తెలియదు. ఈపద్యం విక్రమసేనం లోనిదని ప్రబంధరత్నాకరంలోనూ ఉదాహరణ గ్రంథంలోనూ ఇద్దరు సంకలనకర్తలు చేర్చినా ఇది నిజంగా బమ్మెరపోతరాజు గారి పద్యం. దశమస్కంధ పూర్వభాగంలోని 1288 వ సంఖ్యగల పద్యం అచ్చంగా ఇదే. సంకలనకర్తలు పొరబడ్డారు కాబోలు.

సూర్యుడస్తమించాక చంద్రుడుదయిస్తాడు కదా. పొడుస్తున్న జాబిలి ఎర్రగా ఉంటాడు. చంద్రబింబం దేవతల చేదలా ఉందట-చూడండి :

అమరులమృతాబ్ధిలోపలి యమృత రసము
వెండి చేరుల పటికంపు కుండగట్టి
చేదుకొని యెదరో నాగశిత రోచి
మెల్ల మెల్లన రుచులతో మిన్నుప్రాకె. 25

ఎర్రని చందమామ కొంతసేపటిలో తెల్లబడతాడు. దక్షిణాది రాజుల ఇళ్లలో దంతవజ్రాలు కడిగితే ఎంత తెల్ల బడతాయో చంద్రుడూ అలాగే ఉన్నాడట.

ఉదయరాగ మించించుక యుజ్జగించి
నిండు జంద్రుడు గన్నుల వండువయ్యె
ధావనానంతర స్నిగ్ధ దాక్షిణాత్య
రాజ శుద్ధాంత దంతవజ్రముల కాంతి. 26

ఈ పద్యం చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడిదిగా ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు సంకలనంలో ఉందిగాని, ఇది అసలు శ్రీనాథునిది. ఇది ఆయన భీమేశ్వరపురాణంలో ఉంది (2-43). ఆ మాటకు వస్తే ఇది శ్రీనాథునిదీ స్వంతం కాదు. దీనిని ఆయన బాలరామాయణంనుండి అనువదించాడు. ఆ మూలశ్లోకం ఇదిగో :

సంబంధీ రఘుభూభుజాం మనసిజ వ్యాపారదీక్షాగురుః
గౌరాంగీ వదనోపమాపరిచితః తారావధూవల్లభః

సద్యోమార్జిత దాక్షిణాత్య తరుణీ దంతావదాతద్యుతి :
చంద్రస్సుందరి దృశ్యతామయమితశ్చండీశ చూడామణి :
(దశమాంకం - శ్లో. 41)

ఇందులోని దంతద్యుతులకు బదులు శ్రీనాథుడు దంతవజ్రాలను పేర్కొన్నాడు. ఈ అనుసరణను కుందూరు ఈశ్వరదత్తుగారు చూపించారు.[4]

దాక్షిణాత్యరాజశుద్ధాంతాలతో ప్రమేయంగల పై పద్యం అమరేశ్వరుడిది కాకపోయినా, రాగముక్తుడైనచంద్రుణ్ణి పరమయోగిలా వర్ణించిన ఈ క్రిందిపద్యం అమరేశ్వరుడిదేకాబోలు!

తనరి రాగిల్లి ముక్తుడై తరతరంబ
నిర్మలత్వంబు బొందుచు నీరజారి
పరమ యోగియుబోలె సత్పథమునందు
నడువగా జొచ్చె గువలయానంద మొసగ. 27

బహుళారాజుతో వచ్చినవాడు యోగికాబోలు. తెల్లారాక వాళ్లున్న చోట ఎలా ఉందంటే ....

మదవతీగండూష మదిరాభిషేచనవడి నంకురించిన వకుళములను
నతివల మృదుపాదహతి నూత్నకోరక స్ఫురణ గైకొన్న యశోకములను
సుదతుల క్రీగంటి చూడ్కిపై బారిన దిలకించి యలరిన తిలకములను
నన్నుల యవ్వీగు జన్నుల సోకున గొమరొంది ననిచిన కురవకముల
నెరగ జరణములను నెరకలు విరిసిన-మొగదలందునుండి మొరయు తేటి
కొదమ లెలమి బొంది ఘూర్ణిల్ల నధికవి-భూతి దనరు చూతపోతములను. 28

ఇటువంటి తోటలోనికి సఖులతో కథానాయిక పువ్వులు కోయడానికి వచ్చింది. ఆ పడుచుపిల్లలు ఎలా పుష్పాపచయం చేస్తున్నారంటే :

దక్షిణ పవనంబు తమ గంధమున నూని
మలయా చలముమీది మరులు మాన
దివిచి పట్టిన లతచివుళుల చాయకు
గరతలంబుల కాంతి వరము లొసగ
గుసుమముల్ గోయుచో గోళ్ళ మెరుంగులు

4. శ్రీనాథుని కవిత్వతత్త్వము. పుట 128.

తని మొగ్గలకు గవిసెన లొనర్ప
పిలువంగ జెలగెడు పలుకులు రాజకీ
రములకు నెజ్జతనములు సేయ
గురులు నలుల పిండు బెరయగ వనమయూ
రముల గతులతోడ గమనలీల
ననగి పెనగి ప్రీతి వనకేళి సలిపిరి
వనజముఖులు వేడ్క బనువుచేయ. 29

పువ్వులు కోస్తూవుంటే వాళ్లుమదనాధిరాజ్యలక్ష్ములలాగ వున్నారట– వినండి :

అలకలు తేటిదాటులును, హస్తతలంబులు పల్లవంబులుం'
బలుకులు గీతపోతముల భాషలు, మేనులు బువ్వుదీగెలున
లలి దమలో దడంబడ విలాసవతు ల్మదనాధిరాజ్యల
క్ష్ములగతి నెల్లచో విరులు గోయుట చెన్నెసలారె దోటలన. 30

ఈ గుంపులో ఉండక ఒకర్తె విడిగావెళ్ళి పువ్వులు కోస్తున్నదట. ఆమెను కవి వర్ణిస్తున్నాడు.

నెరవుగా విరియక నెగడు నెత్తావితు
మ్మెదలచే మునుమును మిదువోక,
యకరువు నెరయక మకరంద మొలుకక
నెరిదవ్వ నొరగక కరకులేక
బింకంబు లొక్కింత ప్రిదులక జిగిసొంపు
చెదరక వేకులు చిక్కుపడక,
పొరటతో రాయక పొలుపు సొంపెదలక
సుడియుక్కిగాళిచే నూరగిలక
కరము శోభిల్లు రుచిరమంజరులు గోసి
వనిత యొక్కర్తుతనదు లావణ్యరసము
నెలమి నుద్యానమొక క్రొత్త చెలువుదాల్ప
లతలలో నాడు జంగమలతికపోలె. 31

ఈ పిల్ల చిటారుకొమ్మల పూవులు కోయబోయింది. అవి దట్టమైన ఆకులలో దాక్కున్నాయి. వెలుగు చాలదు. అంత దట్టం. ఆమెచేతులు పైకెత్తి కోయబోయింది. ఆమె బాహుమూలకాంతులు ఎత్తిన చెయ్యితోనే

ఎగ్రబాకి 'టార్చిలైట్లు' అయినాయికాబోలు. ఆవెలుతుర్లో ఆమె మొదట కోద్దామనుకొన్న పువ్వులు కోసిందట. వినండి ఈకల్పన ః

ఇరియుకుచంబులం దొకటి యించుక వీడ్వడ నెక్కకేల లే
బోర గఖళించి నిక్కుచును బూపున కెత్తిన చేతి చంక్రకా
మ్మెరుగులు హస్తముం గడచి మీదికి బ్రాకగ మున్ను గన్న యా
గురుతులు డాసి కోసె దుది కొమ్మల పూవులు కొమ్మనెమ్మితోన్. 32

ఈ ఒంటరిపిల్ల కధానాయిక కాబోలు, మనకు తెలియదు. ఈమెను నాయకుడు చూశాడో లేదో, అతణ్ణి ఆమె వీక్షించిందో లేదో కూడ మనకు తెలియదు. మిగతా వెలదులు పువ్వులు కోయడం కవి వర్ణిస్తున్నాడు. వాళ్లు మన్మధుడి దండులాగ వున్నారు. చూడండి.

పాంథుల హృదయముల్ పల్లటంబులు సేయ దర్పకు పనిచిన దండనంగ
విరహిమృగంబుల సురిగింప దివిరెడు కాయసంభవుని మొక్కల మనంగ
గడు నల్గి జైత్రునాగారంబు ముద్రింప మనసిజు పనిచిన యనుగు లనగ
సహచరుండగు గంధవహు గానగా మీనకేతను పంచిన దూతలనగ
నభినవాకారసౌందర్య సుభగలీల-లతిశయంబుగ మెలగుచు నసమబాణు
పుష్పలావికాజనముల పోలె నెరసి-కోమలాంగులు పువ్వులు గోసిరెలమి. 33

ఆడుతూ, పాడుతూ, విచ్చలవిడిగా ఆడుపిల్లలు ఒక తోటలో పువ్వులు కోసుకొంటూవుంటే, ఆ వనంలో ఏ పొదచాటునో, గుబురుచాటునో ఒక అందగాడు పొంచి వుంటే వాళ్లు అతన్ని గుర్తించకుండా వుంటారా? అతడి గాలి వాళ్లవైపు వీచి అతణ్ని పట్టివ్వకుండా వుంటుందా? ఆ పిల్లలంతా అతన్ని చుట్టుముట్టకుండా ఉంటారా? వాళ్లుచూశారు. అతడి వద్దకు వెళ్లారు. అమరేశ్వరుడు అది ఎలా చెప్పాడో వినండి.

ధమ్మిల్లభారముల్ కమ్మపూవులతోడ
బొదిగొని వెన్నుల బొలసి వ్రేల
నలికతలంబుల బొలుచు కుంతలములు
ఘర్మజలంబుల గలసియుంట
గల్హారదళముల కాంతి మిన్నక కొన్న
చెన్నున గనుగవ జేగురింప

సొలెదు వల్లుల బోలెడు మేనుల
బయ్యట గాలిచే బ్రుస్ఫురింప
ఘనపయోధరముల గాశ్మీరచర్చలు
గలగ నలసగతులు చెలువ మొంద
బువ్వుబోడు లంత బుష్పాపచయకేలి
సొలి వచ్చి రానృపాలుకడకు. 34

ఇతడు బహుశా వాళ్లకు పరిచయస్థుడేమో! లేకపోతే సొలివస్తారా? ఏమో. ఈ వనితాబృందంలో విక్రమసేనుడు కథానాయికను చూశాడు. ఆమె ఎలాగ వుంది?

వలుచని చంద్రికారసము ప్రన్నని సున్నని తేటక్రొమ్మెరుం
గుల తుదలు న్విదిర్చు నెల కొమ్మలకాంతి పసిండి నిగ్గుతో
గలిపి యలంతి వన్నెయిడి కాయజునిల్పిన రత్నపుత్రిక
న్నలువ సజీవి జేసె నొకొ నాదగు నాతివిభూతి చూడ్కికిన్. 35

నాయికానాయకులు ఒకరినొకరు చూసుకొన్నారు. కళ్లూ కళ్లూ కలుసుకొన్నాయి. మరులు కొన్నారు. మాటాడుకొన్నారు. విడిపోయారు. ప్రతిప్రబంధంలోలాగే వీళ్లుకూడా విరహంలో పడ్డారు. ఆమె ఒక పూపొద రింట కూర్చుంది. ఆమెను వర్ణించడంలో అమరేశ్వరుడు చక్కని ఉప మానాలు వాడాడు. చెంపమీద చెయ్యివేసుకొని, ఒకతొడ మడచి రొమ్మునకు ఆనించుకొని, చెమటలు పొయ్యగా కన్నీరు కారుస్తూ ఆమె కూర్చుంది. అక్కడికి ఆమె చెలికత్తెలు వచ్చిచూశారు.

పరిణత ఫణిలతాపత్రంబు గదిసిన
చివురునా జెక్కున జేయి చేర్చి
కందర్పమదకరి కరముపై జక్కవ
లెరగినా దొడగుచు మిరియమోపి
దవనంబు పొరకల గవిసిన మంచునా
బలుచని చెమట మై గలసి మెరయ
గలువరేకులు మౌక్తికముల నీనెడిననా
గన్నుల బాష్పంపు గణములురల
వేడి నిట్టూర్పు గాడ్పులు విరహవహ్ని

శిఖలు ప్రబలంగ వలవంతచింత నెగిలి
యేకతం బున్న దాని రాజేంద్రతనయ
గనిరి లతికాగృహంబులో వనజముఖులు. 36

ఆమె మనసులో ఏమనుకొంటున్నది? తను ప్రేమించిన వాడు తనకు దక్కడు. అతడిని ప్రేమిస్తే తల్లిదండ్రులు, బంధువులు ఒప్పుకోరు. "మనసా, నీ కిది తగునే, తగదే, ఆలోచించుకో!" అని ఆమె హెచ్చరిక చేస్తున్నది.'

వల్లభు డేగు దుర్లభుడు వానిదెసన్ దగులూది యిమ్మెయిన్
దల్లడ మందెదేల యుచితస్థితికిన్ నను బావచూచినన్
దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నేమనువా రెరింగిలే
నుల్లము, యిట్లు నీకు దగునో తగదో పరికించి చూడుమా.[5] 37

ఆమె మనోభావాలు ఎలా ఉన్నా ఆమె బాహ్యా రూపాన్ని చెలు... వీక్షించారు. ఆమె కన్నులు నీరు పదును పెట్టే మన్మథుడి అమ్ములలాగ వున్నాయట. చూడండి సంపూర్ణ చిత్రం.

ప్రాణంబు లెడల నభ్యాసంబు సేయు మా
ర్గం బన నిట్టూర్పు గాడ్పు లెసగ
గవ్యశాలను నేయి గ్రమ్మక్రివడి గాము
శిఖి గ్రాగి మైదీగె చెమట వోడమ
మదమనమ్ములు నీరువదను పెట్టిన క్రియ
వాలు గన్నులు బాష్పవారి మునుగ
బగ లేదుటయు నెడబడు రథాంగము చంద
మున జన్నులు ముఖోద్గముగ వడంక
ప్రాణ మెదలి నెరపువడి యొదలు
భూషణములతోడి పొత్తు విడిచి
లాతు లైరి సఖులు లలతులు వాయని
పాత్రలైరి నిషధరాజసుతకు. 38

5. ఈ పద్యం 'విజయసేనము' లోని దని చెప్తూ కాకుస్వరపళికి లక్ష్యంగా కాకునూరి అప్పకవి ఉదాహరించాడు (అప్పకవీయం3-254). అయితే ఇది 'విక్రమసేనము'లోనిదని కూచిమంచి తిమ్మకవి పేర్కొన్నాడని పండితు లంటున్నారు. చూ చాగంటి శేషయ్య. ఆంధ్రకవి తరంగిణి, 4వ సంపుటం.

నాయిక బాధను ఇష్టసఖి అర్థంచేసుకొన్నట్టు ఉంది. నచ్చ చెప్పింది, ఊరడించింది, ఆశగొలిపింది. మన్మథుడు నిన్ను బాధిస్తు న్నాడని, వాడికి భయపడకు అని ధైర్యంచెప్పింది. వినండి.......

ఏపున జెలరేగి యేయు మనోజన్ము
చెరకువిల్ రెండుగా విరిచివైతు
బలువలై వలుకు చిల్కల నాలుకల ముల్లు
విరిచి యీరములలో వెడల నడతు
మదమున మ్రోయు తుమ్మెదల జంవకలతాం
తములలో మునుగంగ నిమురింతు(?)
దగులమై వీ తెంచు దక్షిణాశాగంధ
వహు మహాహీంద్రుని వాత ద్రోతు
నేటి కులికెదు నాయట్టి బోటి కలుగ
చెలది! నీమదిలోపల వెరపకుండు
మమ్మ! ధైర్యంబు వదలకు మమ్మ! యెందు
గత్తలము గల్గు మేనికి గలదె బాధ? 39

అవును, తనలాంటి చెలికత్తియ ఉండగా ఏంభయం? ఇంతకూ మన్మథుని విల్లు మనం నమిలిపారేసే నల్లచెరుకు. వాడి అమ్ములు మనం కొప్పులో ముడుచుకొనే పువ్వులు..... అని మన్మథుణ్ణి, అతని బలగాన్ని, ఆయుధాలనూ ఈసడించింది.

మకరధ్వజుని విల్లు మనము వాయిని విడి
నమలింపుగా జేయు నల్లజెరకు
మదను బాణావళి మనము క్రొమ్ముళ్లపై
బొలుపార దురిమెడు పుష్పచయము
మనసిజాతుని యెల్లి మనము వినోదార్థ
మై పచ్చి యాడెడు మావిచిగురు
మరుతేరి హయములు మన యిండ్లలో బంజ
రంబుల బోరలు కీరవ్రజంబు
కానసంగు దట్టివాని నలంచుట
యేమి ? యతని కడిది యేమి? యతని
బీరమేమి? ధరణి బిచ్చుక యలుకేమి
వాలగ........ నేమి వాలుగంటి (?) 40

తన రాజకుమారి తరపున తాను నాయకుడి వద్దకు రాయబారం వెళతానని చెప్పింది కాబోలు. వెళ్ళి అతన్ని ఇలా అంటానన్నదేమో!

దళమైన చీకటి గుళియలు సేసి వ
ద్మాసనుం డాయువు వోసి నసగ
దొలుకారు మెరుగులు కొలదికి నరికి ఏ
రించి వాల్గనుల నూరించె ననగ
జంద్రికాసార మబ్జజుడు గట్టిగబద
నిడి యాటి పాటియు బడెసె(?) ననగ
బాటించి విధిరాగ పరమాణువున బల్ల
వితమూర్తి గాగ నిర్మించె ననగ
బొలుచు నలులను మదను నమ్ములను ముత్తి
యముల విద్రుమవల్లిక నవహసించు
దరుణి యలకలు జాడ్కులు దశనములును
నధరమును బ్రస్తుతింప నా యలవి యెట్లు? 41

తాను ప్రేమించినదానిని ఎంత వర్ణించి చెప్పినా తనివి తీరదు. నాయకుడు విని ఆనందించి వుంటాడు. ఆ మధ్యలో వచ్చిన అడ్డంకులు తీతి పోయాయి కాబోలు. ప్రేయసీ-ప్రియులు పెళ్ళి చేసుకున్నారు. పెళ్లిలో తెనుగుదేశపు ఆచారవ్యవహారాలను ఎలా వర్ణించాడో మనకు తెలియదు. వివాహమైనాక నూతన వధూవరుల జలకేళి, విలాసవిహా రాలను అతడు ఎలా వర్ణించాడో చూద్దాం. నాయకుడు ఒక సరోవరాన్ని చూశాడు. అదిఇలా ఉంది :

వరపై యొప్పెనలారు మానికపు సోపానంబులం బ్రజ్వల
ద్వరవజ్రోపలసైకతంబులను సౌవర్ణారవిందంబులన్
హరినీలాసిత వారిజంబులను జక్రాంగాది వాః పక్షివి
స్ఫురణం గల్గు సరోవరంబు గనియెన్ భూవల్లభుం డయ్యెడన్. 42

అందులో భార్యతో, చెలికత్తెలతో వనవిహారం చేద్దామనుకొన్నాడు కాబోలు. నీళ్ళల్లోకి ముందు ఒక మగువ దారితీసింది. ఎలాగ?

కటి పడకాడ నీల్గ నసికొను కరంబున నక్కులించి వి
న్నట తరళంబుతోడ నయనద్యుతి భ్రూలతలం దెలర్ప నుం

గుటములు మోపి నిక్కుచును గ్రొవ్విరి చన్నుల చాయ మోముచ
క్కటి కెసగంగజొచ్చెనొక కామిని తోయజషండ మిమ్ములన్. 43

ఆ తరువాత అందరూ నీళ్ళలోకి దిగారు. కోనేటిలో కమలాలు, చక్రవాకాలు, ఉత్పలాలు, హంసలు ఉంటాయి. ఆ మగువల మొగాలు కమలాలనూ, కుచాలు చక్రవాకాలనూ, చూపులు ఉత్పలాలనూ, నడకలు హంసలనూ తోలుతూ వుండగా వాళ్లు సరోవరంలోకి దిగారు.

మొగములు విరిదమ్ముల గుచ
యుగములు గోకముల జూడ్కు లుత్పలముల మం
దగతులు హంసల ద్రోల న
రుగుగతి జొచ్చిరి సతుల్సరోవర మెలమిన్. 44

నాయిక లీలావతితో విహరిస్తూనే విక్రమసేనుడు ఇంతమంది ఆడవాళ్ళతోనూ జలక్రీడ లాడాడు. ఏ విధంగా నంటే,

కేలి దివ్వము సేసి గ్రాలి లీలావతి
నీదించుచును నొక్కయింతి డాసి
చేయిచ్చి యిందు విచ్చేయు మంచును దన్వి
నడిపించుచును నొక్క వడతినూది
ముదిత చేకూడిన ముత్తలాడుచు నొక్క
తరుణికి నిమ్ముల దమ్మియొసగి,
రమణిపాపట బుష్పరజముబోయుచు నిదె
మిగిలె గమ్మని యొక్క మగువ కిచ్చి,
కదల బడినట్లు లొక్కతె గాగిలించి
ముంపు మునిగిన జక్కతె మోవియాని
లలిత నాయక కేలివిలాస మమర
లీల జలకేలి సలిపె భూపాలసుతుడు. 45

అతనితోనేకాక ఆడవాళ్లు వాళ్ళలో వాళ్లుకూడా ఆడుకుంటున్నారు. అందమైన మగువ మోము తామరపువ్వులాగ వుంటుంది. అయితే ఆ కోనేటిలో ప్రతిపువ్వుమీదా బోలెడన్ని తుమ్మెదలు. ఒక పువ్వును ఒక ఇంతి వేరొక అతివకు చూపితే ఆ తుమ్మెదలన్నీ తన కురుల్లాగే ఉన్నాయట. అద్దంలో గాని కనిపించని కురులు ఆమెకు అది లేకుండానే కనపడ్డాయట.

అలికలితపంకజము నొక్క యతివ దెచ్చి
చుట్టమగునట్ట వనితకు జూపుటయును
తన కురులు మోమునెదుట నద్దంబులేక
తోచె ననుచు నమ్ముగ్ధ యద్భుతము బొందె. 46

ఆ అతివలు ఒకరిపై ఒకరు నీళ్ళు చల్లుకొంటూ దెబ్బలాడు కొంటున్నారు.

సతులు చల్లు బోరాడుచో జలకణములు
నెరికురులమీద నిండి క్రిక్కిరిసి చెలువ
మమర గనుగొన నింద్రనీలములతోడ
గలయ గ్రుచ్చిన మౌక్తికంబులును బోలె. 47

నల్లని కురుల మీద తెల్లని నీటిబిందువులు పడితే ఇంద్ర నీలాలమీద గుచ్చిన ముత్యాలలాగా ఉన్నాయట. నీళ్ళల్లో ఆ ఆడపిల్లలు ఈదుతున్నారు. పొడుగాటి జడలు రాహువుల్లాగా, ముఖాలు చంద్ర బింబాలలాగా ఉన్నాయట. ఈతలో ముఖం ముందుకు వెళుతూవుంటే వేగంగా జడ కూడా కబళించడానికి అనుసరిస్తున్నట్టు తేలుతూ వస్తున్నది.

బలిమి రాహుసుధాంశుబింబంబు వెరచి
పార గదు దాసి వెనుకొనుపగిది నొక్క
యెడ సఖులు గూడి చెలరేగి యీదుచోట
నీలవేణియు మొగమును నెలత కొప్పె. 48

నీళ్ళలో మునిగినప్పు డు వాళ్ళకళ్ళు చేపలను, తలలెత్తి లేచినప్పుడు వాళ్ల ముఖాలు తామరపువ్వులను అపహసించాయట.

క్రాలుగన్నులు ముద్దు మొగములు దమకు
ననదృశప్రభావమున జెల్వగుట జేసి
మునిగి మీలను దలలెత్తి వనరుహముల
దూలపరచిరి వనకేళి వేళ సతులు. 49

ఈ జలకేళిని ముగించుకొని వాళ్లు సరోవరంలోంచి వెలుపలికి వచ్చారు. ఎలాగ?

కలయంగ నలదిన కస్తూరి పెల్లుగ జలమున కెల్లను గలుగజేసి
కుచమండలంబుల కుంకుమ చర్చల నీరెల్ల జేవురునీరు చేసి
తనులిప్తసురభిచందన కర్దమంబున వారినెల్ల బునుగువండు చేసి
మూలల నవపుష్పమాలికావితతుల వనమెల్ల దెట్టువగానగజేసి
యలక లలికవీధి నంటగస్గవల గెం-పెలయగామచిహ్నలెల్ల జెలయ
సెలరువాతు లమర జలకేళి చాలించి-కొలను వెడలి రింతులలసగతుల 50

దొరికిన 54 పద్యాలలోని 8 పద్యాలలో జలకేళి వర్ణన లున్నాయి. నన్నె చోడుడు ఏ ముహూర్తాన కుమార సంభవం తొమ్మిదో ఆశ్వాసంలో 75 నుండి 93 దాక 19 పద్యాలలో శివపార్వతుల జలకేళిని వర్ణించాడోగాని, తిక్కనగారు నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో సీతారాముల చేత ఓలలాడించారు (నిర్వ. 8-43 నుండి 66; మొత్తం 24 పద్యాలు). ఎర్రాప్రగ్గడగారు హరివంశంలో శివపార్వతులచేత మళ్ళా జలకేళి ఆడించారు (ఉత్తర.7-80 నుండి 90; మొత్తం 11 పద్యాలు). చిమ్మ పూడి అమరేశ్వరుడుకూడా తిక్కనాదుల కోవ లోని వాడే. వాళ్లలాగే విపులంగా జలక్రీడ వర్ణించాడు. కథలో నాయికా నాయకులు ఓలలాడడం ముగించాక అప్పటికి. . . .

అప్పటికి సంధ్యాసమయ మైంది. రాజులు, అంతఃపుర స్త్రీలు హాయిగా కేళిలో ఉంటారుగాని పొలాలలో పనచేసే గ్రామీణస్త్రీలు ఆ గోధూళి వేళలో ఇళ్ళకు మరలుతారు. ఎలాగ వెళతారో అమరేశ్వరుడు చక్కగా వర్ణించాడు.

మరలగబోదు రిండ్లకును మాపవునంతకు జేలలోపలం
దిరిగి యొకింత లేతవడదేరెడు మోముల జెన్ను సేయుచున్
విరిగొని క్రాలు దృగ్గుచుల పెల్లున జీకటినెల్ల బాచినం
దెరువరు లర్థిగూడ బరతేరగ బామరభామినీజనుల్. 51

సంజ ఎర్రగా ఉంటుంది. ఎందుచేత? దక్షిణదిగ్గజం చక్రవాళ పర్వతపు ఎర్రని సానువుల కోరాడితే ఆధూళి పైకి ఎగసి ఆకాశం ఎర్రబడిందట.

వామనా నేకపము చక్రవాళకుధర
ధాతుతటము గోరాడుచో దరులు విరిగి
కూలుటయు మింటికెగసెడు ధూళిపోలె

ఖర్వ నెరసంజ పదుమర వట్టుకొనుచు. 52

ఎఱ్ఱబడిన పడమటి దిశలో సూర్యుడు క్రుంకుతాడు. సరాగియై అతడు వారుణీసక్తుడై పతనమయ్యాడని కవి చమత్కరిస్తాడు.

కమలినీ కాంత యెంతయు గంది వంద
వారుణీ సక్తుడై వసువ్యయము చేసి
యరిగినట్లు సరాగియై యంబరంబు
దొరిగి పశ్చిమ జలధిలో నురికె దరణి. 53

సూర్యుడు అస్తమించాక చీకట్లు క్రమ్ముకొంటాయి. ఆ తరువాత నక్షత్రాలు కనబడతాయి. కవి ఇలా చమత్కరిస్తున్నాడు.

భూమినిండె మింట బూర్ణమై కర్కట
మకర మీనరాశి మహితమైన
హరియశస్సుధాబ్ధియందుల తుంపురు
లనగ జుక్క లొప్పె నాకసమున. 54

ఈపద్యం అమరేశ్వరుని విక్రమసేనంలోనిదిగా ఇద్దరు సంకలన కర్తలూ భావించినా వాస్తవానికి ఇది పోతరాజుగారి భాగవతం లోనిది. దశమ స్కంధం పూర్వభాగంలోని 1291 వ నెంబరు పద్యం సాక్షాత్తూ ఇదే.

నక్షత్రాలు కనబడ్డ తరువాత చంద్రోదయం, శృంగారరసోద్దీపనం..... చంద్రబింబం కాముని నిరంజనౌషధి యట.

ధరవియోగుల నెల్ల బరిమార్చ బూని హ్రా
ద్భవుడు గట్టిన వీరపట్ట మనగ
విరహులపై దండు వెడలుచో మదనున
కెత్తిన కెంజిఘ రెల్లి యనగ
దేయధి వెడ్రుంకదోచు పురందర
కుంభి సిందూరిత కుంభమనగ
గులిశాయుధుని పెద్ద కొలువున జెన్నొంద
దీపించు మాణిక్య దీప మనగ
గుముదినీ రాగరసనిద్ధ ఘుటిక యనగ
గాముని నిరంజనౌషధి కబళ మనగ

బొదువు గెంపున బింబంబు పొలుపుమిగుల
జంద్రు డుదయించె గాంతిని స్తంద్రు డగుచు. 55

ఇటువంటి చంద్రుడు ఉదయించాక అలుమగలు హాయిగా విహారం చేయుటాన్ని, నాయికానాయకుల సంభోగ శృంగారాన్ని అమరేశ్వరుడు ఇలా వర్ణిస్తున్నాడు :

అలరుల పాన్పులం దలిరుటాకుల సెజ్జల హర్మ్యవేదికా
తలముల దివెయిండ్ల సికతాశయనంబుల మున్ ఎయుక్తమై.
నలదురివందు కందువుల నప్పటి కప్పటి కింపు బెంపగ్
ర్కులు తనివారి వేడ్కవడ గూడిరి వేడుకతోడ దంపతుల్. 56

నాయకుడు అలసిపోయాక ఆమె నాధుని అధికారం తీసుకొని కేళి సల్పిందట.

నలువగు రక్తి మించిన మనంబున నుబ్బును లావు పుట్టిచెం
గలువవికాసవేళ మురుకంబు (?) నటింపగ బువ్వుబోడి మొ
క్కలమున బేర్చి నాథు నధికారము గైకొని కేలిసల్పె న
చ్చలమున సిగ్గు చాలమియు జన్గవహారము లోలిజెప్పగన్. 57

ఆమెకు సిగ్గు చాలమి! మనం పక్కకు తప్పుకుందాం.

అమరేశ్వరుని కావ్యంలోని పద్యాలను ఒక క్రమంలో చెప్పు కొంటే ఈ కథను మనం కట్టుకోవచ్చు. అతడు ఇలా కథను అల్లాడో లేదో గాని ఆ పద్యాలను అర్ధంచేసుకొందుకు ఈ కదను చెప్పుకొన్నాం ప్రబంధ రత్నాకరం లోనూ ఉదాహరణ గ్రంథంలోనూ ఇద్దరుసంకలన కర్తలూ అప్పకవీ చిమ్మపూడిఅమరేశ్వరునివనీ, విక్రమసేనంలోనివనీ ఇచ్చిన అన్ని పద్యాలను ఇలా కథలాగ చెప్పు కొన్నా, ఇందులో ఏవేవి ఇతరులవో కూడా ఆయా సందర్భాలలో జ్ఞాపకం చేసుకొన్నాం. కథావిధానం ఎలా ఉందో ఊహించుకొన్నాం. మన అదృష్టం బాగుండి అతని గ్రంథం బయటపడితే ఆ ప్రౌఢకవి ఇంతకన్నా చక్కని ప్లాటు వేసి కథచెపితే తప్పక ఆనందిద్దాం, అంతదాకా ఈ కథతోనే తృప్తిపడదాం.

సంకలన కర్తలు ఇచ్చిన పద్యాలను బట్టి అమరేశ్వరుడి 'విక్రమసేనం' విషయసూచిక

వరుస సంఖ్య	విషయం	పద్యం కొంత	ప్రబంధ రత్నాకర సంఖ్య	ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పత్రిక సంఖ్య	ఇతరము
1	ఇష్టదేవతాప్రార్థన-శివుడు	సారథి శత వృద్ధ	61	1	
2.	ఇష్టదేవతా ప్రార్థన-గణ పతి	పరముడు కందర స్థల ముపైనిడ	43	51	
3	ఇష్టదేవతా ప్రార్థన- షణ్ముఖుడు	చనవున	27	2	
4.	ఇష్టదేవతా ప్రార్థన- మన్మథుడు	గొనయము తమ్మినూల్	26	52	
5.	పూర్వ కవిస్తుతి- సంస్కృత కవులు	భట్టనారాయణ	52	3	
6	పురవర్ణన- ఉజ్జయినీ పురం	ప్రత్యగ్ర రచనాది భాసుర	49	4	
7.	,, కోట ఎత్తు	కొలదికి మీర	24	6	
8.	, కోట కొమ్మలు	తరులు వడి	31	5	
9	, గృహములు	హరిగిరి సురగిరి	63	8	
10	,, గృహములఎత్తు	ఇర్రిపావయిన్	17	7	
11.	,, బ్రాహ్మణులు, కోమటులు	నూరు క్రతువులు	40	17	
12	,, వైశ్య భామినులు	పొడవుగ నెల్లయుం గడులు	39	9	
13	,, ఆపణములు	నీరనగ్నియు	48	10	
14.	,, ధ్వనులు	దానానేకప	~~34~~	16	
15.	,, పతివ్రతలు	తరుణ వయస్కుల	29	11	
16.	,, వారకాంతలు	చూపులకట్టు	28	12	
17	,, ఉద్యాన వనములు	పూవుల ప్రోవులై	47	13	
18	" మందమారుతం	సుదతులు డస్సిన	62	15	
19.	కథానాయక ప్రశంస	కులశైలంబులలో	28	18	
20.	బ్రహ్మపురివైనం	ధరణీశ లవణాబ్ధి	37	19	
21.	కైలాసవర్ణన	అదె కైలాసము	11	20	
22	ప్రశ్న-వృక్షాల గురించి	ముక్తకేకుజముల్ సడల్పె	57	21	
23.	అశోకవర్ణన	అరుణ పుష్పావళి	12	22	
24	సూర్యాస్తమయ వర్ణన	తరుణుండగు	30	40	

వరుస సంఖ్య	విషయం	పద్యం కొంత	ప్రబంధ రత్నాకర సంఖ్య	ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పత్రిక సంఖ్య	ఇతరము
25.	చంద్రోదయ వర్ణన	అమరులమృతంబు		41	
26	,,	ఉదయరాగమించుక	..	43	
27.	,,	తన్నరిరాగిల్లు	..	42	
28.	వనవర్ణన	మదవతీగండూష	55	23	
29.	పుష్పాపచయం	దక్షిణ పవనంబు	32	28	
30.	,,	అలకలు తేటిబటులును	13	26	
31	,,	నెరవుగావివి యిక	41	27	
32.	,,	ఇరియు కుచంబులందొకటి	16	25	
33.	,,	పాంథుల హృదయముల్	46	24	
34.	పుష్పాపచయకేళి	ధమ్మిల్ల భారముల్	36	29	
35.	నాయికవర్ణన	పలుచని చంద్రికా రసము	45	49	
36.	నాయిక విరహం	పరిణత ఫణి	44	53	
37.	నాయిక స్వగతం	వల్లభుడేగు దేశ	..	.	అప్ప కవి 3-254
38	నాయిక విరహం	ప్రాణంబువెల	50	54	
39.	సఖివాక్యం	ఏపున జెలరేగి	18	56	
40.	సఖివాక్యం	మకరధ్వజుని విల్లు	54	55	
41.	దూతివాక్యం (?)- నాయికవర్ణన	దళమైన చీకటి	33	50	
42.	సరోవర వర్ణన	పరపైయొప్పెసలారు	42	30	
43.	జలక్రీడ వర్ణన- ఒకరైనీటజొచ్చె	కటివడకాడ	19	32	
44.	జలక్రీడవర్ణన- అందరూ	మొగముల విరిదమ్ముల.	58	31	
45.	,, నాయకునిలీల	కేలిదెప్పముచేసి	23	37	
46.	జలక్రీడవర్ణన పంకంచూపుట	అలికలిత పంకజ	15	36	
47.	జలక్రీడవర్ణన- చల్లుపోరాటం	సతులుచల్లు	60	34	
48.	జలక్రీడవర్ణన-ఈత	బలిమిరాహు	51	30	
49.	,, తలలెత్తుట	క్రాలుగన్నులు	25	35	
50.	,, కేళిసమాప్తి	కలయంగబడిన	21	38	
51.	సంజ వర్ణన	మరలగబోదురింఢ్లకు	56	14	

వరుస సంఖ్య	విషయం	పద్యం గొంత	ప్రబంధ రత్నాకర సంఖ్య	ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ ప్రతి సంఖ్య	ఇతరము
52	,,	నామనానేకపము	59	47	
53.	సూర్యాస్తమయ వర్ణన	కమలినీకాంత	20	44	
54	తారల వర్ణన	భూమినిండెమింట	53	39	
55	చంద్రోదయ వర్ణన	ధరవియోగుల	35	40	
56.	రతికేళి వర్ణన	అలరుల పాన్పులందలి	14	48	
57.	పురుషాయిత వర్ణన	నేలువగురక్తిమించి	38	46	

ఈవిషయసూచికలో లెక్కకు 57 పద్యాలు విక్రమసేనం లోనివని చెప్తూ ఇద్దరుసంకలన కర్తలు ఇస్తున్నా వీటిలో మూడు ఇతరుల పద్యాలని గుర్తించాము. (వరుసగా 13,24,54 సంఖ్యలుగల పద్యాలు). ఈ మూడూ పోగా నికరంగా 54 పద్యాలే అమరేశ్వరుడు చెప్పినవని తేలుతున్నాయి. అయితే ఇంకొన్ని పద్యాలు కూడా విక్రమ సేనంలోని వంటూ ఇటీవలి పరిశోధకులు చాటుతున్నారు.

1910 లో మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు. 'ప్రబంధమణి భూషణము' అనే సుకవికృత కథా కావ్యాన్ని ప్రకటించారు. ఇందులో ఏయే కృతులనుండి పద్యాలను తీసుకొని ఈ కథను రచయిత అల్లాడో చెప్పలేదుగాని కావ్యంలో మొత్తం 867 పద్యాలున్నాయి. వీటిలో 411 పద్యాలకు మాత్రమే కర్త లెవరో కవిగారు కనిపెట్టగలిగారు. ఏయే కావ్యాలలోంచి ఏయే నెంబరు పద్యాలను సంకలన కవి తీసుకొన్నాడో కవిగారు గుర్తించి విశదం చేశారు. వారు చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుని పేరుగాని, 'విక్రమసేనం' ఉనికినిగాని చెప్పలేదు. అయితే విక్రమసేనం లోని పద్యాలుకొన్ని ప్రబంధమణిభూషణంలో లేకపోలేదు.

కవిగారు ప్రచురించిన ప్రబంధమణి భూషణాన్నే 1971లో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారు మళ్ళా ప్రకటించారు దీనికి నిడుదవోలు వెంకట రావుగారు సుదీర్ఘమైన పీఠిక రాశారు. కవిగారి ప్రతికి మూలమేమిటో విశద పరిచారు. తంజావూరు సరస్వతీ మహలు గ్రంథాలయంలో ప్రబంధరత్నా కరానికి నాలుగైదు మూలప్రతులున్నాయి. (R 190 - 193) అదే గ్రంథాల

యంలో కళావతి వ్రాసిన ప్రబంధ సారము (R 192). అనే ఇంకొక సంకలన గ్రంథం ఉంది. ఈ నాలుగు వ్రాతప్రతుల నుండే కవి గారు ప్రబంధమణి భూషణాన్ని తయారు చేసినట్టు కనబడుతుంది.

ప్రబంధమణిభూషణంలో విక్రమసేనంలోని 8 పద్యాలు సంకలన కర్త ఇచ్చాడనీ, వేటూరి వారి ప్రబంధరత్నావళిలో ఇందులోని మూడంటే మూడు పద్యాలే ఉన్నాయని చెప్తూ నిడుదవోలు వారు ఇతర పద్యాలను ఇలా గుర్తించి పొందుపరిచారు.

విక్రమసేనము (క్రీ.శ. 1350)

(చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు)

ప్ర.మ.భూ	**ప్రబంధరత్నావళి**
41. గీ. ప్రత్యగ్రరచనాతిభాసుర....	49 వ
84. గీ నూఱుక్రతువులు సేయని	40 వ.
117. ఉ పూవుల ప్రోవులై	47 వ.

– ప్రబంధరత్నావళిలో లేనివి –

137 మ. శరధిప్రఖ్యము వేదమూర్తులు కుభృత్సంకాశముల్ మాయతో
ద్ధురవేగంబులు కిన్నరేశధను లుద్ధూతారు లభ్రంకష
స్ఫురణౌన్నత్యము లభ్రగేహనిభముల్ పుణ్యాప్తముల్ తత్పురే
పరిఖావిప్రగజాశ్వ వైశ్యసుభటప్రాకారసౌధోన్నతుల్.

147 సీ వికచారవిందదీర్ఘికలలో విహరించి
నలిగమ్మఁ దావులననఁగి పెనఁగి
కుసుమితనవలతావిసరంబుఁ గదలించి
యలఁదేనియలసోన నలముకొనుచు
సహకార పాదపచ్ఛాయలకైయేఁగి
శశికాంతవేదుల సంచలించి
సురతకేళిశ్రాంతి సొగియుముద్దియలపై
చిట్టాడు తనువుల చెమటలార్చి

గీ. చంచరీకంబరీతి బర్దన్యఖాతి
విరహమాడ మాడ్కిసురటిపోల్కి
నప్పురంబున సకలజనానుమోద
కరణదక్షుడు దక్షిణగంధవహుఁడు.

492 గీ. రత్నసుందరి వక్త్రేందు రమ్యలీలఁ
గాంచి వెలసిల్లె నృపనేత్రకైరవములు
పొంగెరాగబంధం నిట్టఁ బుష్పధన్వు
నగ్గమగు వారిచేష్టల నభినుతించు.

493 కం. కప్పురపురాశి యొక్కఁడు
గుప్పుల ఖస్వేద మొదలఁగూరక యున్నన్
మెప్పువడ గుండలద్వయి
నొప్పుఁగ వీడ్వరఁగరాల్పు నొక్కంటితన్

494 కం. మంచాంతమ్ము దవ పా
దాంచలమున మెట్టిగర్వహాసవికాసా
భ్యంచిత ధనసముద్రై యా
డించున కరవాలములపు డిగ్గంద్రోచునే.

ప్రబంధరత్నావళిలో లేనివంటూ నిడుదవోలు వారు ఇచ్చిన అయిదు అదనపు పద్యాలు విక్రమసేనములోనివే అని చెప్పగలగడానికి నిడుదవోలు వారికి గల ఆకరాలేమిటో వారు చెప్పలేదు. మనకు తెలియవు. కళావతి వ్రాసిన ప్రబంధసారములో ఇవి విక్రమసేనములోని వని అమె చెప్పిందా? ప్రబంధసారశిరోమణి (R 190 -193) నాలుగు ప్రతుల మూక ఉమ్మడిగద్యలో 'సకలప్రబంధములలో గలిగిన పద్యములు సారముగా సంగ్రహించి వ్రాసిన ప్రబంధసారశిరోమణి' అన్నవివరణనే కేటలాగుకర్తలు ఇచ్చారు. కళావతి గ్రంధనామాలూ, గ్రంధకర్తల నామాలూ పెదపాటి జగ్గన్నలాగే తానూ పేర్కొంటే ఆ వైనాన్ని పరిశోధకులు ఎవ్వరూ చెప్పలేదు.

ప్రబంధమణి భూషణానికి ముడిసరుకును ప్రబంధసారశిరోమణి నుంచి మానవల్లివారు తీసుకొంటే కళావతి విక్రమసేనాన్ని పేర్కొంటే ఆ సంగతి చెప్పడం విస్మరిస్తారా? ఖచ్చితమైన సాక్ష్యం దొరికేదాకా నిడుదవోలు వారు ఇచ్చిన అదనపు అయిదు పద్యాలనూ ప్రస్తుతానికి అనామతు పద్దులో చేర్చాలి.

ఈ పద్యాలలో 137 నెంబరుగల పద్యం పురవర్ణన లోనిది. ఇది నిజంగా విక్రమసేనంలోనిదే అయితే మన విషయ సూచికలో ఇచ్చిన 11వ

పద్యం తర్వాత అదనపు పద్యంగా చేర్చాలి.

147 వ నెంబరుగల పద్యం పయ్యెదకు సంబంధించినది కనుక ఈ దక్షిణ మందమారుతవర్ణన మన విషయసూచికలో 18 దిగా చేర్చుకోవాలి.

492 వ పద్యం విక్రమసేనంలోనిది కాకపోవచ్చు. ప్రబంధమణి భూషణంలోని కల్పిత కథలోని నాయిక పేరు రత్నసుందరి. ఈ పద్యంలో ఈ పేరు కనబడుతోంది. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుని కథానాయిక పేరు వేరొకటి. బహుశా ప్రబంధమణిభూషణకర్త ఈ పద్యాన్ని తన కథా గమనానికి వంతెనగా రాశాడేమో!

493, 494 నెంబరుగల పద్యాలు ఏసందర్భంలో కవి చెప్పాడో ఊహించడం కష్టం. కావ్యంలోని కథా, పాత్రలూ, సన్నివేశాలూ తెలియ నప్పుడు ఊహాగానం మంచిది కాదు.

పై అయిదు అదనపు పద్యాలను పొందుపరిచాక 'అన్నట్టు ఇందాక మరిచిపోయా, నన్నట్టు విక్రమసేనంలోని వంటూ మరో మూడు పద్యాలను కొసరుగా నిడుదవోలు వారు తమ పీఠికలో చేర్చారు. 'విజయ సేనము' అనడానికి బదులు 'విక్రమసేనము' అని పొరపాటున నిడుదవోలు వారు చెప్పినారేమో అని పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు. (అలభ్యకావ్యపద్యముక్తా వళి – సంపాదకుడు డాక్టర్ ఆర్. శ్రీహరి – పుట 147) నిడుదవోలు వారు ఇచ్చిన మూడు కొసరు పద్యాలను చూడండి. మొదట కనబడే పద్య సంఖ్యలు ప్రబంధమణి భూషణంలోని వరుస నెంబర్లు.

విక్రమసేనము

104 సీ. సుందరీ సమితికి మందయానములయి
యిరవులఁ గఱపెడు గురువులనఁగ
మధుకర బృందంబు మదజలక్షేపణఁ
జేసియాకర్షించు సిద్ధులనఁగ
జనులచూడ్కికిఁగులశైల భావంబులు
చూపి యాడెడు బహురూపులనఁగ
బరవీరభటుల నుద్ధురభీషణాకృతి
భంగుల వెఱపించుఁ గొంగలనఁగ

గీ. గతుల యొప్పును దానాంబు గంధములును
నున్నతులయొప్పు జేష్టాసమున్నతులును
నతిశయిల్లును బురిబొలుపారు చిత్ర
రంజనాకృతులగు భద్రకుంజరములు.

171 గీ. రమణివంశక్రమాగత రాజ్యలక్ష్మిఁ
గీర్తిలక్ష్మి సపత్నిగాఁగీలుకొలిపి
యేలఁగలపట్టిలేమికి నీమనంబు
కలఁగు నేదకంబముమీఁది పులుగువోలె.

172 కం. లావణ్యమెల్ల ప్రతిబిం
బావహమయిరూపుదాల్చి యాత్మజుఁడంక
శ్రీవహియించుటకంటెను
భావింపఁగనొండు గలదె పరమప్రియమై.

ఈ కొసరు పద్యాలను ఇవ్వడంలో నిడుదవేలు వారు కొద్దిగా పొరపడ్డారనక తప్పదు. ఈ మూడింటిలో తొలిపద్యం ఎక్కడిదో మానవల్లి వారు గుర్తించలేదుగాని మిగతారెండు పద్యాలూ (171, 172) బిల్హణుని విక్రమాంకదేవ చరిత్రము లోని భావములు గల పద్యాలని కవిగారు ప్రథమముద్రణ పీఠికలోనే విశదపరిచారు. 'విక్రమాంక దేవచరిత్రము' అనడానికి బదులు విక్రమసేనము అని యీ కొసరు పద్యాలకు నిడుదవేలు వారు శీర్షికను పెట్టారనిపిస్తుంది. అయితే కవిగారు చెప్పని 104 వ నెంబరు పద్యం ఎలా గుర్తించారో మరి?

"నాకు మూలము గుర్తింపరాని పద్యములు ప్రాయశః దక్షిణ దేశపు గావ్యములలోని వై యుండవచ్చును" అని మానవల్లివారు ప్రథమ ముద్రణ పీఠికలో చెప్పారు. తాము గుర్తుపట్టక వదలిన తక్కిన పద్యములేయే కావ్యములలోని వో పండితలోకమే నిర్ణయింపజాలును అని చెప్పారు. బహుగ్రంథ పరిశీలకులకు ఇంకా చేతినిండాపని మిగిలి పోయింది. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుని విక్రమసేనం లోని పద్యాలను ఇతోధికంగా నిక్కచ్చిగా గుర్తు పట్టడం చేయదగ్గపనే.

7

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ

వేగినాడులో పూర్వం కరాపర్తి అగ్రహారం ఉండేది అందులో ఎరపోతసూరి అనే వృత్తిమంతుడు క్రీ.శ. 1230 ప్రాంతాలలో ఉండేవాడు. ఆయన ప్రాచీనఋషిలాంటివాడు; విష్ణుభక్తుడు. ముఖ్యంగా అహోబల నారసింహుడు అతని ఇష్టదైవం. ఈ ఎరపోతసూరిగారి తాతగారు భీమన మంత్రి వెలనాటి చోడుల వల్ల క్రీ.శ. 1170-1180 ప్రాంతాలలో సత్కారాలు పొందాడు.[1] తాతలు ఆర్జించిన ఈ మడిమాన్యాలను ఎరపోతసూరి అనుభవిస్తూ పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిగా ఉండేవాడు.

ఈయనకు సూరన్న అనే కుమారుడున్నాడు. అతడు అప్రతిమానంగా, అద్భుతంగా ఉభయభాషల కవిత్వాలలో ప్రౌఢశబ్దార్థయోగా జ్ఞానసిద్ధిలో ఘనుడై ఉండేవాడు.[2] ఇతడు 'ప్రాజ్ఞప్రస్తుతభవ్యభోగాల'లో 'విభవస్ఫూరాత్ము'డై జీవించాడు. క్రీ.శ. 1280 ప్రాంతాలలోనే, లేక 10, 15 సంవత్సరాలు ఇటో, అటో ఇతనికొక కుమారుడు జన్మించాడు. ఆ బిడ్డకు సూరన్న తన తండ్రిపేరే పెట్టుకొని ఎర్రన్న అని పిలిచేవాడు.

తన పేరింటివాడైన మనుమణ్ణి ఎరపోతసూరి ఎప్పుడూ గారాబంగా చూసుకొనేవాడు. తాతగారు విష్ణుభక్తుడైనా మనుమడు శివభక్తుడయ్యాడు.

---

1. వాగంటి శేషయ్యగారు ఈ కాలనిర్ణయం చేశారు. చూ. ఆంధ్ర కవితరంగిణి - 4 వ సంపుటి. పుట 57.

2. నృసింహ పురాణం - పీఠిక 26.

దానికి కారణం వుంది. ఎర్రన్నకు శంకరస్వామి అనే గురువు ఉండేవాడు. ఆయన ప్రతిరోజూ ఎనిమిదిఝాములూ నియమంగా శివార్చనలు చేసేవాడు. నిత్యశివరాత్రివ్రతం నిర్వహించేవాడు. ఈ శంకర స్వామికూడ మునీంద్రుని వంటివాడు. ఈ గురువుగారు ఇంత శివభక్తుడు కనుక శిష్యుడు అంతకన్నా ఎక్కువ భక్తుడయ్యాడు. 'శంభుదాసు'డనే 'లక్షణాభి ధేయం' పొందాడు. సూరన్న 'ఆరాధ్యసర్వజ్ఞుడు.'[3] వీరశైవ మతానికీ, ఈ మాటకూ ఏదైనా సంబంధం ఉందేమో! సూరన్న వీరశైవమతం తెలుగు దేశంలో ఉధృతంగా ఉన్న రోజుల్లో పుట్టి పెరిగాడు. తండ్రి ఎరపోతసూరి విష్ణుభక్తుడైనా ఇతడు వీరశైవాన్ని ఆదరించిఉండవచ్చు; కాబట్టి కుమారుడు శంభుదాసు డయ్యాడు.

సూరన్న తన కుమారుడు ఎర్రన్నకు తనకు తెలిసిన ఉభయ భాషా కవిత్వరహస్యాలు సవిస్తరంగా నేర్పిఉంటాడు. ఎర్రయ్య జన్మించే నాటికి తెలుగుభాషలో మహాభారతరచన 'ఒక మాదిరిగా' పూర్తి అయింది. నన్నయ్యగారు కొంత తక్కువగా మూడుపర్వాలు, తిక్కనగారు తతిమ్మా పదిహేను పర్వాలూ పూర్తిచేశారు. ఉభయకవిత్వ ప్రౌఢుడైన సూరన్న తిక్కనగారి భారతానికి ప్రతి వ్రాయించుకునేఉంటాడు. బహుశా ఈ పనికి కుమారుడు ఎర్రన్నను నియోగించాడేమో!

వేగినాడులోని కరాపర్తిగ్రామంలో ఉండే ఈ కుటుంబం ఆఊరు ఏ కారణాలవల్ల విడిచిపెట్టారోగాని పాకనాడులోని గుడ్లూరుకువచ్చి స్థిర పడ్డారు. ఇది మన్నేరుఒడ్డున ఉంది. ఈ ఊళ్ళో నీలకంఠేశ్వరస్వామి ఆలయం ఉండేది. శివాలయమేకాక కేశవపెరుమాళ్ళ కోవిలకూడా ఉండేది. పామరజనాలు పోలేరమ్మను పూజిస్తూవుండేవారు. ఆ అమ్మ వారికి బంగారపు తొడుగు ఉండేది.[4] క్రీ.శ. 1300 ప్రాంతాలలో ఈ ప్రదేశం కాకతీయసామ్రాజ్యంలో ఉండేది. ఇది అద్దంకిసీమలో చేరిన భాగం. ఆనాడు అద్దంకినాయంకరాన్ని పంటవంశంలోని రెడ్లు పాలిస్తూ ఉండేవారు.

తాను నివసిస్తున్న గుడ్లూరులోని నీలకంఠేశ్వరస్వామి మీద ఎర్రయ్య

---

3. నృసింహపురాణం, పీఠిక - 26.
4. విష్ణుపురాణంలో వెన్నెలకంటి సూరన్న చేసిన గుడ్లూరి వర్ణన పీఠిక - 16

గారు కొన్ని పద్యాలు కవితాబాల్యంలో చెప్పినట్లుంది. చాలా జటిలమైన సమాసకల్పనతో ఒక చాటువు కనబడుతుంది.

విను సేవించిన గల్గు మానవులకున్ పిటీపధాటీ ఘటీ
ఘనకోటీశ కటీకటీ తటిపటీ గంధేభ వాటీపటీ
రనటీ హారికటీ సువర్ణమకుటీ ప్రచ్ఛోటికాపేటికల్
కన దామ్నాయమహాతురంగ! శివలింగా నీలకంఠేశ్వరా![5]

ఈ పద్యం అనంతర కవి అల్లసానిపెద్దనగారి ప్రఖ్యాతమైన ఉత్పలమాలిక 'పూతమెరుంగులు' అనేదాని సంస్కృతభాగానికి ఒరవడి పెట్టిందేమో! అంతకన్నా ఇది జటిలం. ఇటువంటి సమాసకల్పనతో కవిత్వం చెప్పున్న ఎర్రయ్యగారికి ఆంధ్రమహాభారతం అరణ్యపర్వంలో కొంత లోటుగా ఉండిపోవడం నచ్చలేదు. దాన్ని పూరించాలనుకొన్నారు. నన్నయగారి రచనావిలాసాన్నీ, శిల్పరహస్యాలనూ బాగా ఆకళించు కొన్నారు. తిక్కన్నగారి శైలినీ, ప్రతిభనూ అర్థం చేసుకొన్నారు. ఈ రెండు రచనలకూ వంతెన కట్టడానికి ఉపక్రమించారు.

నన్నయగారు అరణ్యపర్వంలో మూడాశ్వాసాలు పూర్తిగా చెప్పారు. 4వ ఆశ్వాసంలో 142 పద్యాలు చెప్పాక రచన ఆగిపోయింది. వారు చెప్పిన ఆఖరిపద్యం ఇది:

శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలసత్తర తారక హారపంక్తులం
జారుతరంబులయ్యె వికసన్నవకైరవ గంధ బంధురో
దార సమీర సౌరభము దాల్చి సుధాంశు వికీర్యమాణక
ర్పూరపరాగ పాండురుచి పూరములం బరిపూరితంబులై.

[అరణ్య. 4-142]

నన్నయగారు వదలిన భారతాన్ని పూర్తిచేయదలచు కొన్నవాళ్లు ఎవరైనా ఇక్కడనుంచీ రచన మొదలుపెట్టాలి. అయినా తిక్కనగారు అరణ్యపర్వశేషాన్ని ఎత్తుకొనక విరాటపర్వంలో 'శ్రీకారం' చుట్టి పదిహేను పర్వాలూ పూర్తిచేశారు. అరణ్యపర్వంలోనే నన్నయగారి రచనకు విఘ్నం రావడం, ఆ తరువాత దాని జోలికి తిక్కనగారు పోకపోవడం మొదలైన వాటి

5. హరివంశం పీఠికలో వేలూరి శివరామ శాస్త్రిగారు ఉదాహరించారు. కాని ఇదే పద్యం ఎఱ్ఱాప్రెగడగారి రామాయణంలోనిదని వివిధ ఆకరాలనుండి సేకరించిన 46 పద్యాలలో కనబడుతుంది. చూ హరివంశం, పుట-31

వల్ల అరణ్యపర్వాన్ని ముట్టుకొంటే అపద లొస్తాయన్న నమ్మకం ఉండేదని మనవాళ్ళు చెప్పు కొంటారు. ఎఱ్ఱయ్యగారు ఆ నమ్మకాన్ని ఏమాత్రం నమ్మక ధైర్యంగా అరణ్యపర్వశేషాన్ని పూర్తిచేయడానికి నడుం కట్టారు; కలం పట్టారు. (అదే-గంటం చేతపూనారు.)

మొదటి మూడాశ్వాసాలూ రాజరాజనరేంద్రునికి అంకితమైనవి. తాము పూర్తిచేయబోయే మూడున్నర అశ్వాసాలూ అతనికే అంకితమిచ్చి నన్నయగారిపేరుతోనే ఎఱ్ఱయ్యగారు ప్రకటించదలిచారు. ఇది నన్నయ్య గారిపట్ల వారికుండే భక్తిని, భారతం సంపూర్ణంగా విరాజిల్లాలనే అకాంక్షను తెలియజేస్తుంది. ఏదేనా కావ్యాన్ని వ్రాస్తున్నప్పు డు శ్రీకారం చుట్టివ్రాయడం తెలుగుసంప్రదాయం. అప్పటికి వచ్చిన లక్షణగ్రంథాలన్నీ అలాగే కావ్యారంభం చేయాలన్నాయి. ఇంకొకరి రచనను పూరిస్తున్నా 'అశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశా'లలో ఏఒక్కటైనా చేసి ముందుకుసాగే అవకాశం ఇక్కడ లేదు. అయినా ఎఱ్ఱయ్య గారు ప్రతిభావంతులు కనుక దేవతా ప్రార్థన చేయడానికి ఈ భారతభాగంలో అవకాశం చూశారు. తాము పూర్తి చేయవలసిన భాగంలో 'సరస్వతీగీత' అనే ఘట్టం ఉంది. అందులో తార్క్ష్యుడు అనే ముని భారతిని అరాధించి, ఆమె ప్రత్యక్షమైతే ఆమెవల్ల సందేహాలు నివృత్తిచేయించుకుంటాడు. అనుమానాలు నివారణచేశాక ఆ ముని 'కృతాంజలియై' ఇలా వినుతించాడు:

> అంబనవాంబుజోజ్జ్వల కరాంబుజ శారద చంద్ర చంద్రికా
> డంబర చారుమూర్తి ప్రకటస్ఫుట భూషణరత్న దీప్తికా
> చుంబిత దిగ్విభాగ శ్రుతి సూక్త వివిక్తనిజప్రభావ భా
> వాంబరవీథి విశ్రుతవిహారి ననుం గృప జూడు భారతీ. [అరణ్య. 4-216]

సంస్కృతమూలంలో తార్క్ష్యుడు వాగ్దేవతను స్తుతించలేదు. ఇది ఎఱ్ఱయ్యగారు చేసిన స్తుతి. అరణ్యపర్వశేషాన్ని రచిస్తున్నప్పు డు వారు మొట్టమొదట ఈ పద్యాన్నే చెప్పారని నేను తలుస్తున్నాను. తరువాత ఆయన శారద వేళను 'స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి' (అరణ్య. 4-143) తో ప్రారంభించి వర్ణించసాగారు. 'అరుణం' అంటే ఎరుపు. ఎఱ్ఱయ్యగారు ఈ పద్యంలో తమపేరును, తాము తలపెట్టినపనిని స్ఫురింపజేస్తున్నారని నేరి

నరసింహశాస్త్రిగారు భావిస్తున్నారు.[6]

'అంబనవాంబుజోజ్జ్వల' అనే పద్యంలో వాగ్దేవతాస్తవం చేశాక ఎఱ్ఱయ్యగారు తమ గురువు శంకరస్వామిని కూడా ప్రార్థించినట్టు కనబడుతున్నది. ఆయన తాము వ్రాసిన నృసింహపురాణంలో కృత్యాదిని భారతీస్తవం ఇలా చేశారు:

కరకమలంబునందు బటికంపు గమండలు వచ్చకాంతి భా
సురమగు మౌక్తికంపు జపసూత్రము దాల్చుట, బ్రహ్మవాదియై
పరగిన హంసముం బిలిచి బాలమృణాళము జూపు చందమౌ
సిరి దిలకింప నొప్పు బుధసేవితమూర్తి దలంతు భారతిన్.

[నృసింహ పీఠిక, 6]

ఇందులో భారతీదేవిని సన్యాసిరూపంలో అపూర్వంగా ధ్యానించారు. దీనికి నేరి నరసింహశాస్త్రిగారు ఇలాగ వివరణ ఇచ్చారు:

తండ్రికంటెను ఎఱ్ఱయ జీవితములో నాతనికి ఆదర్శప్రాయుడై యుండి మహత్త్వము చేకూర్చినది గురువు. 'శ్రీ శంకరస్వామి సంయమీశ్వర చరణసరోరుహ ధ్యానానంద సౌందర్య ధుర్యుడ'నని ఎఱ్ఱయ్య సగర్వముగా తన గద్యములన్నిటిలో చెప్పు కొన్నాడు...... శ్రీ విద్యారణ్యులు స్తోత్రము చేసిన శంకరానందగురుపాదులీతడే కావచ్చును కాకున్న నాతని సతీర్థుడై యుండును. శృంగేరి మొదలగు మూల శంకర పీఠముల స్వాములందరు భారతీ సంప్రదాయ యతులగుటచే ఎఱ్ఱయ గురువు కూడ భారతి యతియై యుండును. కర్ణాటక ప్రాంతములో శ్రీ విద్యా రణ్యులు చేసినట్టి ఉద్ధరణ కార్యమును ఈ శంకర స్వామి శ్రీశైల భూమిలో చేసి యుండు ననుటకు సందేహములేదు. శంభుదాసుడను లక్షణాభిధేయము ఎఱ్ఱయ్యకీ గురువే ప్రసాదించి యుండును.[7]

ఈ వివరణ మన ఊహకు బలమిస్తున్నది. 'అంబనవాంబు జోజ్జ్వల' అనే పద్యంలోని 'భారతి' ఇటు వాగ్దేవతకూ, అటు గురువుకూ సరిపోతుంది. ఒక్క క్రియతో రెండు కార్యాలు సాధించినట్టు ఎఱ్ఱయ్యగారు ఈ పద్యంతో

---

6. తెలుగు భాషాసమితివారి విజ్ఞాన సర్వస్వం-3వ సంపుటి: తెలుగు సంస్కృతి-పుట-735

7. తెలుగు భాషాసమితివారి విజ్ఞాన సర్వస్వం-3వ సంపుటి, పుట 734, వేలూరి శివరామ శాస్త్రిగారు 'ఇతడు కామకోటి మొదలగు పీఠములకు చెందిన అచార్యుడు కాడు' అని వ్రాశారు. నృసింహపురాణం పీఠిక, పుట-4.

ఇష్టదేవతా ప్రార్థనా, గురుస్తుతీ కావించారు. ఇది గ్రంథంలో కథతో విలీనమయే ప్రార్థన. ప్రతిభంటే ఇలా ఉండాలి.

అన్నట్టు మన తెలుగువాళ్ళకు గ్రంథాదిని శ్రీకారం ఎలా ఉండాలో అలా తమిళులకు ఆరంభంలో 'అ'కారం ముఖ్యం. వాళ్ళ తిరుక్కురళ్ అకారంతోనే మొదలవుతుంది. పద్యంలో ఎక్కడో ఒక దగ్గర 'ఉళఘు' ప్రశంస ఉండాలి.[8] నా తమిళకవిమిత్రులు సినిమాపాటైనా చిత్రంలో తొలిసారి వ్రాస్తున్నప్పు డు అకారంతోగాని, 'అన్పే' అని కరుణానురాగాత్మక పదంతోగాని మొదలుపెడతారు. 'అంబనవాంబుజోజ్జ్వల' పద్యంతో ఎర్రయ్య గారి రచన మొదలైతే అది పవిత్రాక్షరంతోనే ప్రారంభమైనట్టు మన లాక్షణికులు మరొక విశ్వాసాన్ని గ్రంథస్థం చేసుకోవచ్చు.

నన్నయగారి ఇతిహాసశైలినీ, తిక్కనగారి నాటకీయ శిల్పాన్నీ పుణికిపుచ్చుకొని ఎర్రయ్యగారు భారతరచన పూర్తిచేశారు. వారి భారత భాగంలో ఉన్న ఘట్టాలు ఇవి:

[చతుర్థాశ్వాసం]

1 కృష్ణమార్కండేయాగమనం
2. బ్రాహ్మణప్రభావ కథనం
3. సరస్వతీ గీత
4 వైవస్వతుచరిత
5. కల్పాంతప్రకారం
6. యుగధర్మ కీర్తనం
7. కామ్యాశ్వహరణం
8 ఇంద్రద్యుమ్నోపాఖ్యానం
9. ధుందుమార చరిత్ర

[పంచమాశ్వాసం]

10. పతివ్రతా చరిత్ర
11. ధర్మవ్యాధుడు చెప్పిన ధర్మాలు
12 అగ్నివంశానుకీర్తన
13. కుమారసంభవము
14. సత్యా ద్రౌపదీ సంవాదం
15. పాండవులు ద్వైతవనం చేరడం
16. ధృతరాష్ట్ర కార్యాలు
17. దుర్యోధనాదుల దుర్మంత్రం
18. ఘోష యాత్ర
19. కౌరవ గంధర్వ యుద్ధం
20. దుర్యోధనాదుల చెర
21. అర్జునుడు వాళ్లను విడిపించడం

[షష్ఠాశ్వాసం]

22 దుర్యోధన ప్రాయోపవేశం
23. పాతాళగతులైన దానవులు అతణ్ణి ఆశ్వాసించడం
24. దుర్యోధనుని వైష్ణవయాగ ప్రవర్తన

---

8. అని నామిత్రులు చల్లా రాధాకృష్ణ శర్మగారు చెప్పారు.

25. పాండవులు కామ్యకవనం మళ్ళా చేరడం
26. వ్రీహిద్రోణాఖ్యానం
27. ద్రౌపదీ హరణం
28. సైంధవ పరాభవం
29. రామాయణంలో రామ రావణుల జననం
30. రాముని వనప్రస్థానం
31. సీతాపహరణం
32. సుగ్రీవ మిత్రత్వం
33. వాలి వధ
34. త్రిజటా స్వప్న కథనం
35. రావణ దుష్ట వచనాలు [సప్తమాశ్వాసం]
36. సీతాన్వేషణం
37. లంకాభిగమనం
38. రామ రావణ యుద్ధం
39. రాఘవాభ్యుదయం
40. సావిత్రీ చరిత్ర
41. కర్ణునికి సూర్యుని హితోపదేశం
42. కర్ణుని జన్మ కథ
43. ఇంద్రుడు విప్ర వేషంలో కవచ కుండలాలు హరించడం
44. అరణీయం
45. యక్షప్రశ్నలు
46. ధర్మని వరాలు.

ఎర్రయ్యగారే మహాభారత గద్యలో ఇచ్చిన ఈ విషయాల పట్టికలో ఇరవై మాత్రమే భారతవ్యక్తులకు సంబంధించిన సూటి కథా భాగాలు. మిగతావి ధర్మరాజుగారి పురాణకాలక్షేపం. ఎర్రయ్యగారు మొత్తం 1595 గద్య పద్యాలతో భారతశేషాన్ని పూరించారు. ఇందులో మొదటిభాగంలో నన్నయగారి శైలి, రెండవభాగంలో క్రమంగా తిక్కనగారి శిల్పం కనబడతాయి.

విరాటపర్వంలోని కీచకుడు ద్రౌపదిని ఎలా వేధిస్తాడో అరణ్య పర్వంలో సైంధవుడు అలాగ బాధపెడ్తాడు. విరాటనగరంలో ద్రౌపది 'దుర్వారోద్యమ' అనే ఒకే ఒక పద్యంలో తన భర్తల ప్రభావాన్ని ఉగ్గడించి కీచకునికి హెచ్చరిక చేస్తుంది [విరాట. 2-55]. అప్పుడు ఆమె అజ్ఞాతవాసంలో ఉంది. మితంగా భాషించాలి. వ్యంగ్యంగా చెప్పాలి. అరణ్య పర్వంలో ఆ ప్రతిబంధకాలు ఏమీ లేవు. తన అయిదుగురు భర్తల ప్రతాపాన్నీ నోరార వర్ణించవచ్చు. అందుకే "ప్రకటిత శౌర్యసారుల" ఘనతను పేరు పేరునా చెప్పి 7 పద్యాలలో సైంధవునికి చీవాట్లు పెడుతుంది [అరణ్య. 6-174 నుండి 180]. ఇందులో ధర్మరాజు మదపు టేనుగులాంటివాడు, భీముడు సింహం, అర్జునుడు బెబ్బులి, నకుల సహదేవులు జంటపాములు అని ద్రౌపది చెప్తుంది. ఈ ఉప

మానాలు సంస్కృతభారతంలోనూ ఉన్నాయి.[9] అయినా ఎఱ్ఱయ్యగారి అనువాదంలో ఎంతో హుందాతనం వచ్చింది. చూడండి.

నాగం ప్రభిన్నం గిరికూటకల్ప ముపేత్య కాం హైమవతీం చరతాం,
(వ)? దండేనయూ థానవసేధ సేత్యం యోజేతు మాశంసి ధర్మరాజం.

అని మూలంలో ద్రౌపది ధర్మరాజు సంగతి చెప్తుంది. ఎఱ్ఱయ్యగారి ద్రౌపది ఎలా అంటున్నదో వినండి.

హిమవత్పాదవనాంత కేళిరతిమై నేపారి కోపారుణ
క్రమనేత్రాంచలమై ప్రభూతమదరేఖంబైన గంధద్విపేం
ద్రము డాయంజని సిళ్లు సూపుట సుమీ ధర్మాత్మునత్యుగ్రవి
క్రము గౌంతేయవరిష్ఠు నీవు దొరరంగా జూచు టూహింపగన్.

ఏనుగుకు సిళ్లుచూపడం మన జాతీయం. తిక్కనగారు విరాట. 5-84లో వాడారు. ఇక్కడ ఎఱ్ఱయ్యగారు వాడారు. 'సిడి' అంటే బరి గోల, అంకుశం అనే అర్థాలు శబ్దరత్నాకరం, ఆంధ్రవాచస్పత్యాలలో కన బడతాయి. పదబంధపారిజాతంలో 'ఏనుగునకు సిళ్లు చూపినట్లు' అనే జాతీయానికి ఇలాగ వివరణ వ్రాశారు: "ఎఱ్ఱగుడ్డలు మొదలగునవి చూపి పశువులను బెదిరించినట్లు ఏనుగును బెదరగొడితే అది విజృంభిస్తుంది. బెదిరించిన పశువులు విరుచుకొని పడడం సహజం."[10] మందలోంచి విడదీయదలచిన ఏనుగు సంగతి మూలంలో ఉంది. ఇక్కడ అది కాదు. చాళుక్య సోమేశ్వరుడు తన 'మానసోల్లాసం'లో గజవినోదం గురించి వ్రాశాడు. ఏనుగులకు మదమెక్కించి పోట్లాటలు పెట్టి రాజులు ఎలాగ క్రీడించారో వివరించాడు. ఇది ఆనాటి రాజభోగం. ఎఱ్ఱయ్యగారు దీనినే ఇక్కడ సూచిస్తున్నారు కాబోలు.

పంచపాండవులను మూలంలోని ఉపమానాలతో సరిపోల్చినా తెనుగు తనాన్ని తెచ్చారు ఏనుగుకు సిళ్లు చూపడం, సింహంజూలు పట్టుకొని ఊగడం, పులిని కోలతో కొట్టి తోసెయ్యడం, బుసకొట్టే త్రాచు పాముల్ని కాళ్లతో రాయడంవంటి సాహసాలను ఎఱ్ఱయ్యగారు పేర్కొన్నారు. ఈ హితోపదేశాన్ని సైంధవుడు లక్ష్యపెట్టలేదు. వాడు సింహాగారంబు చొచ్చే వృకంవలె

9. 268వ అధ్యాయము.

10 పదబంధ పారిజాతం - ప్రథమ సంపుటం-పుట 281

పాండవనివాసంలో జొరపడ్డాడు. ద్రౌపదిని మోహించిన కీచకుణ్ణి తిక్కన గారు రెండుమూడుసార్లు 'లేడి'తో పోల్చారు. చూడండి.

ద్రౌపదీరూప మను నురి దగిలి తనదు
హృదయ మను మృగమత్తరినుదిలగొనుచు
గాముడను బల్లిదవు వేటకాని బారి
బడుట కెంతయు నాసింహబలుడు దలరి. [విరాట. 2-25]

కీచకుని మనస్సును మృగ మనడంలో ఔచిత్యం రెండువిధాలా వుంది. ద్రౌపదిని చూసిన తొలిచూపు తరువాత ఇలాగవర్ణించిన కీచకుణ్ణి మళ్ళా నర్తనశాలలోనికి ప్రవేశిస్తున్నప్పు డు మృగంతోనే పోల్చారు. 'ఇంతి జేరగా-జనియె విధాతృలుబ్ధకవశంబున బోవు మృగంబుచాడ్పునన్' అన్నారు. [విరాట. 2-247]

పేరుకు వాడు సింహబలుడే అయినా ఈ ఘట్టంలో మృగం = బెదిరిపోయే లేడి. ఎర్రయ్యగారి సైంధవుడు అంతకన్నా తక్కువ; నక్క. సింహాగారము చొచ్చే వృకమని వాడిని వర్ణించి, వాడిమీద యుద్ధానికి పోయే పాండవులను 'అమిషంబునకుం గవియు డేగల'తో పోల్చారు. ఇలాంటి చిన్నచిన్న మాటలే ఎంతో ఔచిత్య మున్న చక్కని అర్థాలను చెప్తాయి. సైంధవుడు ద్రౌపదిని తీసుకుపోతున్నప్పు డు అడవిలో ఇంకొకచోట ఉన్న పాండవులకు అపశకునాలు కనపడ్డాయి. వాటిని చూడగానే ధర్మరాజు భయ పడ్డాడు. 'చెయివెట్టి కలచినట్లయ్యెడు చిత్తంబు, తనువు నిశ్చేష్టమయ్యె' అన్నాడు (అరణ్య. 6-194). బయటకు ఏ చేష్టా కనబడకపోయినా లోపల ఎంత క్షోభ ఉందో ఇలాంటి అలతిపదాలు చెప్తాయి.

విరాటపర్వంలో ద్రౌపది వంటశాలలో భీముని ముందు పాండవులందరిని వరసగా ఎలా పొగడుతుందో అలాగే అరణ్యపర్వంలో సైంధవుని రథంమీద నిలబడి, యుద్ధానికి వస్తున్న పంచపాండవులను తలోరెండు పద్యాలతో వర్ణిస్తుంది. మూలానికి విధేయత చూపిస్తూ ఎర్రయ్య గారు ఇక్కడ తిక్కనగారికి దగ్గరలో ఉన్నారు. సావిత్రీ చరిత్రలో వారు అక్కడక్కడ మూలంలో లేని భావాలను చెప్పారు. సత్యవంతుని తండ్రి అంధుడు. అతనికి సావిత్రి కోరిన వరంవల్ల కన్నులు వస్తాయి. కన్నులు రాగానే అతడు కొడుకుకోసం

వెతికాడు, కనబడలేదు. 'కన్నులు వచ్చి యెల్లెడలు కన్గొని వృద్ధనరేంద్రు డాత్మకుం గన్నులు బోలెనైన గాదిలిపుత్రుడు' కనబడక 'కన్నులు లేనియట్లొకడుగానక యేడ్చె సతీసమేతుడై' అని ఇక్కడ ఎఱ్ఱయ్యగారు చెప్పారు. అరణ్యపర్వంలోని సావిత్రీచరిత్ర 110 పద్యాలు (7-170 నుండి 279 దాకా) ఇది ఒక చిన్నసైజు ప్రబంధం.

ఇలాంటి ప్రబంధాలను అరణ్యపర్వశేషంలో వ్రాయబట్టే ఎఱ్ఱయ్యగారికి ప్రబంధపరమేశ్వరుడు అనే బిరుదు వచ్చింది. 'వారు అరణ్యపర్వంలో కొత్తపద్యాలేం వ్రాయలేదు. తాటాకులను పురుగులు కొట్టేస్తే శిధిలమైన అక్షరాలను పూరించారు' అనే వాదాన్ని కొందరుపండితులు లేవదీశారు.[11] ఇందులో సారం లేదని దీనిని పెద్దలు తోసిరాజన్నారు. ఎఱ్ఱయ్యగారు తాము 'అరణ్యపర్వశేషోన్నయం' నిర్వహించామని చెప్పుకొన్నారు (నృసింహ 1-17). ఈ 'ఉన్నయ' పదాన్ని మరొకసారికూడ - నన్నయగారిని నుతిస్తున్నప్పుడు వాడారు (హరివంశం, పూ. 1-8). 'ఉన్నయం' అనే మాటకు 'కడముట్టజెప్పుట' అనే అర్థాన్ని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు సిద్ధాంతకౌముది, అమరకోశం, భట్టిమొదలైన ప్రయోగాలతో చెప్పారు.[12]

అరణ్యపర్వశేషాన్ని నన్నయగారి శైలి కొంత తోచేటట్లు వారి రచనే అయేటట్లు ఉన్నయం చేశాక నన్నయభట్ట మహాకవీంద్రుని సరససార స్వతాంశప్రశస్తి నిజంగా ఎఱ్ఱయ్యగారికి చెందింది. ఈ సంగతులు వారే చెప్పుకున్నారు.

> భవ్యచరిత్రు డాపస్తంబసూత్రుండు శ్రీవత్సగోత్రుండు శివపదాబ్జ
> సంతత ధ్యాన సంసక్త చిత్తుడు సూరనార్యునకును బోతమాంబికకును
> నందనుడిల బాకనాటిలో నీలకంఠేశ్వరస్థానమై యెసక మెసగు
> గుడ్లూరు నెలవుగ గుణగరిష్ఠత నొప్పు ధన్యుడు ధర్మైక తత్పరాత్ము
> డెఱ్ఱనార్యుండు సకల లోకైక విదితు-డయిన నన్నయభట్ట మహాకవీంద్రు
> సరస సారస్వతాంశ ప్రశస్తిదన్ను - జెందుటయు సాధుజన హర్ష సిద్ధిగోరి.

---

11. నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారు ఈ వాదం బాగా ప్రచారం చేశారు. భారతి-1వ సంపుటి, 4వ సంచిక. 12. హరివంశం పీఠిక, పుట 15-అధోజ్ఞాపిక

ధీరవిచారుడు తత్కవి-తారీతియు గొంత దోప దద్రచనయ కా
నారణ్యపర్వశేషము - పూరించె గవీంద్ర కర్ణపుట పేయముగాన్

[అరణ్య 7.469, 470]

ఇవి గర్వంతో చెప్పు కొన్న మాటలులాగ కనబడతాయికాని ఎర్రయ్యగారు చాలా వినయం గలవారు. అరణ్యపర్వశేషం తర్వాత ఒక మహాప్రబంధకల్పనా కుతుహలంతో కూర్చున్నారు. ఎప్పు డో ఎంతో వినయంతో ఏవో నాలుగక్షరాలు నేర్చుకొనబట్టి సహజంగావచ్చే చాపల్యం అంటూ ఇలా చెప్పారు.

..... కతిపయాక్షర పరిగ్రహజనితంబైన నైసర్గిక చాపలంబు కతంబున

[నృసింహ పీఠిక 12]

మించిన వేడ్క వీనులకు మిక్కుటమై మధువృష్టి గ్రమ్మ రా
యంచలు కూయ గ్రౌంచమును నావల గూయ గడంగుభంగి బ్రా
ధాంచిత శబ్దసారులు మహాకవులాద్యులు కావ్య శయ్యగీ
లించిన కీర్తి సంగసుఖలీలకు నేమను గాంక్షజేసితిన్.

[నృసింహ పీఠిక 13]

ఈ కోరికతో కనులు మూసికొని భావసమాధిలో కూర్చున్న ఎర్రయ్యగారి మనసులో వారి తాతగారు అవిర్భవించారు. "నాయనా! నీవు ఉన్నత సంస్కృతాదిచతురోక్తి పదాలతో కావ్యకర్తవై, యెన్నికతో ప్రబంధపరమేశ్వరుడనే బిరుదుపొంది ఆ నన్నయభట్ట తిక్కకవినాథుల భక్తి పెంపుతో అరణ్యపర్వశేషోన్నయం ఆంధ్రభాషలో సుజనోత్సవ మొప్పగా నిర్వహించావు. శంభుదాసుడనే పేరుతో పరమేశ్వరభక్తుడవైనా నీకు గోవింద గుణాదరం ఉంది. గురుభజనపరాయణుడవు. సరసబహు పురాణ ధర్మశాస్త్ర కథా విస్తరవేదివి. వినయోదయభరితుడవు. తులలేని అనుభవ భవ్యుడవు. ప్రబంధ రచనా ప్రావీణ్యం నీకు సహజపరిణత సిద్ధమై వెలసినది. అహోబలనరసింహస్వామి నాకు ఇష్టదైవం. అతని విభవం, ఆ మహిమావతారం నీ మధురోక్తి గుంభనతో మనీషులు మెచ్చుకొనేట్టు ప్రస్తుతించు." అని తాతగారు చెప్పారు.

ఈ మాటలు విన్నాక ఎర్రయ్యగారు పులకించారు. వారి మనస్సు వికసించింది. ఆయన కన్నులు తెరిచారు. అద్భుతానందరసమూర్తిగా

అయ్యారు. "ఇది ఈశ్వరానుశాసనం. నృసింహావతార సంస్తవసరణిని ప్రబంధం రచిస్తాను అనుకొన్నారు. బ్రహ్మాండాది పురాణాలలో ఉన్న విషయాలను తీసుకొని అయిదు ఆశ్వాసాలలో 804 గద్యపద్యాలు రచించారు. నన్నెచోడుని కుమారసంభవప్రభావం ఎఱ్ఱయ్యగారిమీద పూర్తిగా పడింది. చిన్నకథను విపులమైన వర్ణనలతో ప్రబంధం వ్రాశారు. 12 పద్యాలలో సముద్రవర్ణన, 13 పద్యాలలో వైకుంఠవర్ణన, 6 పద్యాలలో నగరవర్ణన, 5 పద్యాలలో బ్రాహ్మణాధిక్య ప్రశంస, 11 గద్యపద్యాలలో హిరణ్యకశిపుని తపోవర్ణన, 16 పద్యాలలో వసంతవర్ణన (ఒక్క లయ గ్రాహి కూడా లేదు), 5 పద్యాలలో పుష్పాపచయం, 5 పద్యాలలో అచ్చరల ఆట పాటలు, 5 గద్యపద్యాలలో రాజనీతి, 27 పద్యాలలో మునుల వినుతి, 24 పద్యాలలో వెన్నెల, వేసవి వర్ణన, 10 పద్యాలలో మధుపానవర్ణన, 6 పద్యాలలో లీలావతి గర్భ లావణ్యలాలిత్యవర్ణన, 23 పద్యాలలో ప్రహ్లాద గీతాలు, 38 పద్యాలలో అహోబలక్షేత్రమహిమ ఈ ప్రబంధంలో కనబడతాయి.

ఎఱ్ఱయ్యగారు ఈ కథను బ్రహ్మాండాదిపురాణాల నుండి తీసుకొన్నా మన్నారు. అయితే బ్రహ్మాండపురాణంలో ఈ కథ అల్పాల్పం.[13] విష్ణు పురాణంలోంచి కొంత తీసుకొన్నారు. సంస్కృత నరసింహపురాణానికీ, ఎఱ్ఱయగారి పురాణానికీ పొత్తు కుదరదు. వేలూరి శివరామశాస్త్రి గారు వాస్తవ కథను ఇలా వ్రాశారు.

హిరణ్యకశిపుడు మహా పరాక్రమము గల రాజు. ఇంద్రుడును మరి యొక బలశాలి. ఇతడు ఇలావృతవర్షమునకు రాజు. ఇలావృతమునకు స్వర్గమని పేరు. ఇలావృతమునందలి వారికి దేవతలని పేరు. హిరణ్యకశిపుడు ఇంద్రునితో పోరి స్వర్గమును ఆక్రమించుకొనెను. దేవత లతనికి భీతిచెంది మనుష్య వేషములతో తిరుగ దొడగిరి. అపుడు భారత వాసులకు మనుష్యులని పేరు. వారు మనువు ప్రజలు. పూర్వకాలమున మనుష్య శబ్దార్థమిప్పటివలె ఇంత వ్యాపకము కాదు.

హిరణ్యకశిపుడు విష్ణు సమకాలికుడు. ఈ విష్ణువు వామన విష్ణువు నకు వెనుకటివాడు. ఇలావృతమునకును ఉత్తరముననున్న క్షీరోదతీర భూములకు (?) ఇతడేలిక.

ప్రహ్లాదునకును తండ్రికిని పడలేదు. హిరణ్యకశిపుడు కొడుకు నెంతయో

13. నృసింహపురాణం పీఠికలో వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు పుట-8

హింసించెను. ప్రహ్లాదుడు విష్ణువు నాశ్రయించెను. తుదకెటులో ఈ తండ్రీ కొడుకుల నడుమ సద్భావ మేర్పడెను. హిరణ్యకశిపుడు అనుతాపము చెంది ప్రహ్లాదునెడల వాత్సల్యము పూనెను. ధర్మజ్ఞుడగు ప్రహ్లాదుడును తండ్రిని పరమ భక్తితో జూడ మొదలిడెను. నృసింహుడేల హిరణ్యకశిపును వధించెనో విష్ణు పురాణము చెప్పదు. నృసింహుడు స్తంభమును బద్దలు కొట్టుకొని ఆవిర్భవించు టయు విష్ణుపురాణమున లేదు.

మృగయా విహారమున హిరణ్యకశిపుని ఒక సింహము చీల్చి చంపి యుండును. ఇతడు విష్ణు విద్వేషి కావున ఆ విష్ణువే సింహరూపమున హిరణ్య కశిపుని చంపెనని కల్పన చేసియుందురు-అని వాస్తవవాదులు అందురు. ఇది అధునాతనుల హిస్టరీ.

[నృసింహ పురాణం పీఠిక, పుటలు 10-12]

ఉత్తరోత్తరా ప్రహ్లాదుడు దేవతలతో భీకరంగా యుద్ధంచేశాడు. హరివంశం ఉత్తరభాగం 10 వ అధ్యాయంలో దేవదానవుల ద్వంద్వయుద్ధం సుప్రసిద్ధంగా జరిగిన వైనం ఎర్రయ్యగారే సవిస్తరంగా వ్రాశారు. ప్రహ్లాదుడు యమునితో చేసిన పోరాటం 19 గద్యపద్యాలలో వర్ణించారు. ప్రహ్లాదుడు, అతని కొడుకు విరోచనుడు, మనుమడు బలిచక్రవర్తి అంతా కలిసి దేవతలతో యుద్ధం చేశారు. అందుచేత నృసింహావతారం తరువాత ప్రహ్లాదుడు సంపూర్ణంగా దేవతాపక్షపాతి కాలేదు. ఈ యుద్ధానికి హిరణ్య కశిపుని వధే కారణం. "కపట నరమృగేంద్రకాయుచే నతని జంపించి, సురలు శక్రునకు తదీయసంపద ఇచ్చి ఏలించి రీజగత్ప్రపంచమెల్ల." అని బలిచక్రవర్తి సభలో దొరలు చెప్పారు (హరి. ఉ. 10-12).

ఎర్రయ్యగారి పురాణంవల్ల పోతరాజు గారి పోతవల్ల నరసింహావతారం, ప్రహ్లాదకథ ఆంధ్రదేశానికి అత్యంత ఆదరణీయాలు అయినాయి.

పోతరాజుగారి కథ "మొన్న మొన్నటివరకు తెలుగునాట బాలుర కందరకును కంఠస్థము. స్త్రీలు చల్లచిలుకుచును, మెల్ల యలుకుచును ఈ కథను కోయిలల కుగ్గపెట్టుదురు." అని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు చెప్పారు. ఎర్రయ్యగారిని బమ్మెరపోతరాజుగారు ఎక్కడెక్కడ అనుకరించి నది వారు బాగా విశదపరిచారు.

కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరములు శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ
సురరక్షకుని జూచు చూడ్కులు చూడ్కులు శేషశాయికి మ్రొక్కు శిరము శిరము

విష్ణు నాకర్ణించు వీనులు వీనులు మధువైరి దవిలిన మనము మనము
భగవంతు వలగొను పదములు పదములు పురుషోత్తమునిమీది బుద్ధి బుద్ధి
దేవదేవుని జింతించు దినము దినము
చక్రహస్తుని బ్రకటించు చదువు చదువు
కుంభినీధవు జెప్పెడి గురుడు గురుడు
తండ్రి! హరి జేరుమనియెడి తండ్రి తండ్రి. [భాగ. 7-169]

పోతరాజుగారి ఈ పద్యం జగత్ప్రసిద్ధం. దీనికి ఎఱ్ఱయ్యగారి పద్యాలు రెండుమూడు తోడ్పడ్డాయి.

హరిభక్తుల తపము తపము - హరిభక్తుల జపము జపము హరిభక్తుల భా-
సురజన్మము భవసారము - హరిభక్తులు భువన పావనైక విహారుల్.
[నృసింహ. 2-33]

- అనే పద్యభాగంతో పాటు నిషేధరూపగు ఈ క్రింది పద్యం పోతరాజుగారికి ఉత్తేజం.

వాసుదేవుని పాదవనరుహంబుల భక్తి తగదను తండ్రియు దండ్రి గాడు
వేదచోదితమైన విష్ణు ధర్మమునకు గోపించు గురుడును గురుడు గాడు
భవదుఃఖములు మాన్ప బ్రభుడైన హరిసేవనెడలించు హితుడును హితుడు గాడు
పరయోగమత మగు వైష్ణవజ్ఞానంబు వదలిన చదువును జదువు గాదు
కేశవాకారలీలలు గీలుకొని ము-దంబు బొందని తలపును దలపుగాదు
మాధవస్తోత్ర ఘనసుధామధురరుచుల - జిలుక కుండెడు జిహ్వయు జిహ్వ గాదు.
[నృసింహ. 5-22]

ఎఱ్ఱయ్యగారు విష్ణుపూజ చేయవద్దనే తండ్రి తండ్రి కాదని పద్యం ఎత్తుకున్నారు. పోతరాజుగారు హరిని చేరమనే తండ్రే తండ్రి అని పద్యాన్ని ముగించారు. ఇంకొకరి ప్రభావంతో పద్యం చెప్పినా ఇంత సహజంగా చెప్పాలి. అదే ప్రతిభ. ప్రహ్లాదుడు ఇరవైనాలుగుగంటలూ హరి నామస్మరణే చేస్తాడని పోతరాజుగారు ఈ క్రిందిపద్యంలో చెప్పారు.

పానీయంబులు ద్రావుచుం గుడుచుచున్ భాషించుచున్ హాసలీ
లానిద్రాదులు సేయుచుం దిరుగుచున్ లక్షించుచున్ సంతత
శ్రీనారాయణ పాదపద్మయుగళీ చింతామృతాస్వాదనం
ధానుండై మరచెన్ సురారిసుతు డేతద్విశ్వమున్ భూవరా!
[భాగవతం, 7-123]

దీనికి ఎఱ్ఱయ్యగారి పద్యమే ఒరవడి. చూడండి.

కుడిచినపుడు నిద్రగూరిన యప్పుడు - మేలుకాంచినయపుడు మెలగినపుడు విష్ణు
కీర్తనంబు విష్ణుచింతయ కాని - పలుక డెందు బుద్ధి దలపడెందు.

[నృసింహ. 3-150]

ఇందుగల డందు లేడని - సందేహము వలదు, చక్రి సర్వోపగతుం
డెందెందు వెదకి చూచిన, - నందందే కలడు దానవాగ్రణి వింటే?

[భాగవతం. 7-275]

అన్న ప్రసిద్ధమైన పద్యానికి, దానిముందు చెప్పిన "కల డంబోధి గలండు" అనే పద్యానికి ఎఱ్ఱయ్యగారిదే ఒజ్జబంతి. చూడండి.

కలడు మేదినియందు గల డుదకంబుల గలడు వాయువునందు గలడువహ్ని
గలడు భానునియందు గలడు సోమునియందు గల డంబరమ్మున గలడు దిశల
గలడు చరంబుల గల డచరంబుల గలడు బాహ్యంబున గలడులోన
గలడు సారంబుల గలడు కాలంబుల గలడు ధర్మంబుల గలడు క్రియల
గలడు కలవానియందును గలడు లేని - వానియందును గల డెల్లవానియందు
నింక వేయును వేల సర్వేశ్వరుండు - కలడు నీయందు నాయందు గలడు కలడు.

[నృసింహ. 5-78]

ఇలాంటి వెన్నో ఉదాహరణలు యివ్వవచ్చును. దీనివలన ఎఱ్ఱన్న పోతన్నకు అన్నయ్యని తెల్లము - అని వేలూరివారు వ్రాశారు.[14]

ఈ కావ్యం చిన్నదే అయినా కవిత్వం చాలా గొప్పది. ఎఱ్ఱయ్యగారి భావుకతకు ఇది గొప్ప తార్కాణం. చంద్రుణ్ణి అందరూ వర్ణిస్తారు. అయినా ఎఱ్ఱయ్యగారిలాగా ఎవరూ గొప్ప యెత్తులకు ఎక్కలేదేమో! చూడండి.

వెన్నెలవెల్లి పాల్కడలి వ్రేకదనంబున బేర్చి దిక్కులున్
మిన్నును ముంపనందు రజనీకరబింబము కుండలీభవ
త్పన్నగతల్పకల్పనముభంగి దనర్చె దదంతరంబునన్
వెన్నుని భంగి జాడ్యులకు వేడ్క యొనర్చె గలంకమత్తరిన్.

[నృసింహ. 3-87]

శేషతల్పశాయి అయిన విష్ణువులాగ చంద్రుడు అందరి కళ్ళకు కనబడడు. శేషశాయి అంటే ఎఱ్ఱయ్యగారికి చాలా ఇష్టం. ప్రహ్లాదుడిని

---

14. నృసింహపురాణం పీఠిక, పుట - 17

మున్నీట పడేస్తే అతడు ఎర్రయ్యగారి కళ్ళకు అలాగే కనిపించాడు.

ఘనభుజగశత ఫణావృత-తనుడై బాలుడు పయోధితరగలమీదన్
వెనుపాప సెజ్జ బవళిం-చిన వెన్నునిపాటి యగుచు జెన్నెసలారన్.

[నృసింహ. 4-175]

ఇంత అరుదైన భావాలు గల ఎర్రయ్యగారే అక్కడక్కడ న్యూనోప మానాలు వాడితే మనస్సు చివుక్కుమంటుంది. చూడండి వనవర్ణన.

పొగడ మ్రాకు మొదళ్లను బుష్పరసము
దొరగి నెత్తావియందును నెరయనొప్పె
బూచుకొరకు నై మున్న యింపులు దలిర్ప
గదగి వనలక్ష్మి యుమిసిన కళ్లయనగ. [నృ. 2-69]

గంభీర వాక్ప్రకారప్రౌఢితో ఎర్రయ్యగారు దేవశ్రవునిచేత చెప్పించిన ఈ పురాణంలో ఇటువంటి నెరసులు తక్కువే. ఎర్రయ్యగారు చాలా గడుసువారు. శివుడు వారి ఇష్టదైవం. శంభుదాసుడు అనేది వారి బిరుదు. ఈశ్వరుడు దిక్పాలకులలో ఒకడు. హిరణ్యకశిపుడు మిగతా దిక్పాలకుల చేత ఊడిగాలు చేయించుకున్నా ఎర్రయ్యగారు అతణ్ణి ఈశ్వరుడి జోలికి పోనియ్యలేదు. కారణం చాలా చక్కగా చెప్పారు.

ఎక్కడి దెద్దు భూతియును నెమ్ములు సొమ్ములు భిక్ష జీవనం
బొక్కటి కట్ట జీరయును నుండగ నిల్లును లేదు నిక్కువం
బిక్కరకు స్తపస్విజను డేచిన నయ్యెడు నేమి యంచు దా
నొక్కని శర్వునిం బరువ నొల్లడు దైత్యుడనాదరంబునన్.

[నృసింహ. 2-124]

శంభుదాసుడన్న పేరున్నా ఎర్రయ్యగారు విష్ణువును కీర్తించే టప్పుడు ప్రహ్లాదుడిలాగా ఒళ్ళు మరచిపోతారు. అకారంతో మొదలయ్యే ఏదైనా మాటతో ఒకసారి విష్ణువును పేర్కొంటే పద్యంలో చోటున్నంతవరకూ అకారం విడిచిపెట్టరు. అభవ, అక్షయ, అప్రమేయ అంటూ చెప్పుకు పోతారు. ఈ పద్ధతి భారతశేష రచనలో మొదలైంది. 'అవ్యయు నచ్యుతున్' (4-374); అదిదేవు డంబుజాక్షు డధోక్ష జుడక్షనుండు (4-375) అని వ్రాశారు. నృసింహ పురాణంలో చాలాచోట్ల, హరివంశంలో కొన్నివందల సార్లు ఈ విధానం కనబడుతుంది. హుళక్కి భాస్కరునికి విస్ఫులింగం అనే మాట

వాడడం ఎంత ఇష్టమో ఎఱ్ఱయ్యగారికి 'స్ఫురత్' అనే మాటతో సమాసం కట్టడం అంత ఇష్టం. అరణ్యపర్వ శేషంలో 'స్ఫురదరుణాంశు రాగరుచి' మొట్టమొదట కనబడుతుంది. అదే మాటను ఎఱ్ఱయ్యగారు ఈ నృసింహ పురాణంలో యధాతధంగా 'స్ఫురదరుణాంశు రాగరుచి సూరెల బర్వగ' అని వాడారు (1-73). ఎఱ్ఱయ్యగారికి విజ్ఞానం అంటే చాలా ఇష్టం. ఈ మాట చాలాసార్లు వాడారు. నృసింహపురాణం విజ్ఞానాత్మక వాఙ్మయం అన్నారు (పీఠిక 26). తపస్సు చేసుకుంటున్న హిరణ్యకశిపుడు "నిశ్చలకళా విజ్ఞాన సర్వస్వమో" అన్నట్లు ఉన్నాడట (2-88) ప్రహ్లాదుడు విజ్ఞాన పరవశుడు (5-73). అనంతర కవులు పడికట్టు సమాసాలలాగ వాడే మందస్మిత సుందర వదనార విందుడు మొదలైనవి ఎఱ్ఱయ్యగారు అరణ్య ్షంలోనూ, ఇందులోనూ వాడారు.

అనంతరకవులు ఎఱ్ఱన్నగారిని బాగా చదువుకొన్నారు. శతక కవులు కూడా అనుసరించారు. చూడండి కృష్ణశతకంలో ఈ పద్యం చాలా ప్రసిద్ధం.

హరి యను రెండక్షరములు-హరియించును పాతకంబు లంబుజనాభా!
హరి! నీ నామమహత్త్వము-హరిహరి పొగడంగ వశమె హరి శ్రీకృష్ణా!

దీనికి ఎఱ్ఱయ్యగారి పద్యం ఆధారం

హరి యను రెండక్కరములు-దొరకొన దీపాసగు జిహ్వాతుది నెవ్వనిక
న్నరుడొక డిభ్యుడు భవసా-గర నిస్తరణప్రకార కౌశలమునకుఁ![నృసింహ. 2-34]

వ్రాస్తున్నది పురాణమే అయినా ఎఱ్ఱయ్యగారు తమ సమకాలిక విషయాలను కొన్ని వర్ణించారు. 'స్వర్గానికి వెళ్లినా సవతిపోరు తప్పదు' అన్నట్లు వైకుంఠంలోకూడా బిళ్ల బంట్రోతుల అట్టహాసం ఉంటుంది. విష్ణుమూర్తిని కొలుచుకొందుకు వచ్చిన వాళ్ళను పడిహారులు సర్ది కూర్చో పెడుతున్నారు. చూడండి.

అవసరం బిప్పు డ యగు నంతదాకను బగళమై నిలుదు దిక్పాలవరులు
సందడిసేయక యందరు నించుకసేపు కూర్చుండుడు సిద్ధమునులు
దండియలును మీరు దడియంగ బడకయంతక యటు వొందుగంధర్వముఖ్యు
లిందాక బొగడితి రించుకపడి యింక జగడంబు మానుడు చారణేంద్రు
లనుచు నుద్ధత వేత్రదండాభిరామ-హస్తులై పడిహారు లందంద నిలువ
నధికమై యొప్పె సమ్మర్దమాదిదేవు-భూరిమందిరతోరణభూమియందు.

[నృసింహ. 1-80]

ఎర్రయ్యగారు తమ కాలంలో ఉన్న పణిహారులనే వర్ణించారన్నది స్పష్టం. క్రీ.శ. 1300 ప్రాంతాలలో పాకనాటి అద్దంకిసీమను పంటరెడ్లు పాలించేవారని ముందు చెప్పుకొన్నాం. ఆ ప్రభువుల హజారంలోని పణిహారులను ఎర్రయ్యగారు చూసిఉంటారు. రెడ్డిరాజ్యం స్థాపించిన వేమారెడ్డికి మల్లారెడ్డి అనే తమ్ముడున్నాడు. ఈయన ఎర్రయ్యగారిని ఆదరించి అభిమానించాడు.

ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తిని బంధించి ఢిల్లీసైన్యాలు తీసుకుపోయాక కాకతీయసామ్రాజ్యం అంతరించింది. ఒక పక్క పద్మనాయక రాజ్యం, ఇంకొక పక్క సంగమరాజ్యం, పాకనాటిలో రెడ్డిరాజ్యం స్థాపన జరిగిందని చెప్పుకొన్నాం. అద్దంకి రాజధానిగా ప్రోలయవేమారెడ్డి రాజ్యాన్ని స్థాపించి పరాక్రమంతో భూములు ఆక్రమించి అనుజులకు, తనుజులకు, బంధువులకు, మిత్రజనులకు ఇచ్చాడు. తన తమ్ముడు మల్లారెడ్డికి సముద్రతీరస్థగ్రామాలమీద అధికారం, ద్వీపాంతర వ్యాపారంమీద పెత్తనం ఇచ్చాడు. మల్లారెడ్డి వర్తకాన్ని బాగా అభివృద్ధిచేసి రత్నాలు, గుర్రాలు మొదలైనవి సేకరించి అన్నగారికి ఇచ్చేవాడు. రత్నాల నిచ్చినట్టే కవిరత్నాన్ని కూడా ఇచ్చాడు. ఎర్రయ్యగారిని మల్లారెడ్డి ఆదరించి వేమారెడ్డికి ఇచ్చాడు.

మల్లారెడ్డి ఆదరించాక ఎర్రయ్యగారు మన్నేరుమీద నున్న గుడ్లూరు వదలిపెట్టి గుండ్లకమ్మతీరాన ఉన్న చదలువాడకు వెళ్లి అక్కడ నివాస మేర్పరచుకొన్నారు. అక్కడ మల్లారెడ్డివల్ల మడిమాన్యాలు పొందినట్లుంది. మల్లరథినీ నాథుడు ఎర్రయ్యగారిని ఆతతశ్రీతోడన్ సముపేతుచేశాడని ఎర్రయ్యగారే ఒక పద్యంలో చెప్పుకొన్నారు.[15] మల్లా రెడ్డి రామభక్తుడు. చదలువాడలో ఆలయం కట్టించి రామలక్ష్మణుల విగ్రహాలను ప్రతిష్ఠచేయించాడు. క్రీ.శ. 1325లో ప్రోలయ వేమారెడ్డి స్వయంగా చదలువాడకు వచ్చి తమ్ముడు కట్టించిన ఆలయంలోని దేవుడికి ఒక అగ్రహారం ఇచ్చాడు. ఒక చంద్రగ్రహణంనాడు గుండ్లకమ్మనదిలో ఒక ఇసుకతిన్నెమీద కూర్చొని వేమారెడ్డి ఈ అగ్రహారాన్ని ఇచ్చినట్టు ఒక శాసనం చెప్తున్నది.[16] దీనికి తన తమ్ముడు మల్లారెడ్డిపేర మల్లవరం అని పేరు

15. హరివంశం-పూ.1-39. 16. రెడ్డిసంచిక-అనుబంధం-పుట 15.

పెట్టారు. మల్లవరం నేటికీ చదలువాడకు అర్ధక్రోసుదూరంలో ఉంది. అందులో రామాలయం ఉంది.

ప్రోలయవేమారెడ్డి చదలువాడకు వచ్చినప్పుడే మల్లారెడ్డి తాను చేపట్టిన ఎఱ్ఱయ్యగారిని తన అన్నగారికి ఇచ్చిఉంటాడు. రామాలయానికి ఒక గ్రామాన్ని దేవభోగంగా ఇస్తున్న సందర్భంలో ప్రోలయ వేమారెడ్డి ఎఱ్ఱయ్యగారిని రామాయణం రచించమని కోరినట్లుంది. రెడ్డి మల్లవరంలో రామలక్ష్మణ ప్రతిష్ఠకు, రామాయణానికి ఏదో సంబంధం ఉందని వేలూరి శివ రామశాస్త్రిగారు ఊహించినది సత్యమే. ఎఱ్ఱయ్యగారుసంపూర్ణంగా రామాయణం రచించినట్లు హరివంశంలోని ఈ క్రిందిపద్యంవల్ల తెలుస్తున్నది.

> **గా తమ్ముండు ఘనుండు మల్లరథినీనాథుండు నిన్నాతత**
> **శ్రీతోడన్ సముపేతుజేసి యెలమిం జేపట్టి మాకిచ్చుటం**
> **జేతోమోద మెలర్ప రామకథ మున్ జెప్పించి యత్యుత్తమ**
> **ఖ్యాతిం బొందితి నింక నేను దనియన్ గావ్యామృతాస్వాదనన్.**
>
> **[హరి. పూ. 1-39]**

ఎఱ్ఱయ్యగారు రామాయణం పూర్తిగా వ్రాసినా అది నష్టమై పోయింది. క్రీ.శ. 1756 ప్రాంతాల జీవించిన కూచిమంచి తిమ్మకవి కాలం దాకా ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడగారి రామాయణంప్రతులు దేశంలో ఉండేవి. తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహంలో ఎఱ్ఱయ్యగారి రామాయణం నుండి 9 పద్యాలను ఉదాహరించాడు. ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలోని ఒక సంకలన గ్రంథంలో ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడగారి రామాయణంలోని 28 పద్యాలు కనబడ్డాయట. వీటిని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రకటించారు.[17] ఈ పద్యాలున్నాయేమో అని శాస్త్రిగారు భాస్కరరామాయణం, భారతారణ్య ప ్వములోని రామకథ, భాగవతంలో ఉన్న రామచరిత్రను, మొల్ల రామాయణాన్ని, రామాభ్యుదయాన్ని, ఘనగిరి రామకవి సకలవర్ణనాపూర్ణ రామాయణాన్నీ పరిశీలించి చూశారు. ఈ పద్యాలు వాటిలో ఎక్కడా కనపడలేదు.

వివిధ ఆకరాలనుండి సేకరించి వేటూరివారు ప్రకటించిన ఎఱ్ఱయ్యగారి రామాయణం పద్యాలను వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారుకూడ వావిళ్ల వారి

17. రెడ్డి సంచిక - ఎఱ్ఱాప్రగడ రామాయణం-పుటలు 399-413

హరివంశంలో ప్రకటించారు. ఇవి 46 పద్యాలు. ఇందులో మూడు పద్యాలు గణపవరపు వెంకటకవి తన ప్రయోగరత్నాకరంలో ఉదాహరించినవి. వెంకటకవి కాలం 1674 ప్రాంతాలు. ఇతడు ఎర్రయ్య గారి పద్యాలు సంక్షేపరామాయణంలోనివని చెప్పాడు. ఎర్రయ్యగారు మూడు సార్లు రామకథ వ్రాశారు.

1. భారతం అరణ్యపర్వంలో:	షష్ఠాశ్వాసం 267 నుండి 409	= 143
,,	సప్తమాశ్వాసం 1 నుండి 168	= 168
	మొత్తం గద్య పద్యాలు	= 311
2. వేమారెడ్డి చెప్పించినవి (దొరకినవి)		42
3. హరివంశం పూర్వభాగంలో 4-57 నుండి 4-68 దాక		12

ఇలాగే నరసింహావతారాన్ని కూడా ఎర్రయ్యగారు మూడుసార్లు వ్రాశారు.

1. నృసింహపురాణం	804	గద్యపద్యాలు
2 హరివంశం పూర్వభాగంలో 4-18 నుండి 4-38 వరకు	21	,,
3. హరివంశం ఉత్తరభాగంలో 9-211 నుండి 9-257 దాకా	47	,,

అరణ్యపర్వంలోని రామోపాఖ్యానంలో ఎర్రయ్యగారు మూలంలో లేని విషయాలను వ్రాశారు. మూలంలో 288వ అధ్యాయంలో రావణుడు ఇంద్రజిత్తును పిలిపించి రామలక్ష్మణులను సంహరించి రమ్మని చెప్పాడు. కుమారుని పరాక్రమాన్ని తండ్రి మెచ్చుకొంటాడు. ఎర్రయ్యగారు మాత్రం ఇంద్రజిత్తు వస్తూనే తండ్రిని ఊరడించడం వ్రాశారు.

కూడిన కొండ్రముచ్చులను గ్రోతుల నుగ్రత ముట్టి కిన్క జెం
దాడెద నుజ్జ్వలోగ్ర వివిధాంబకఖండితదిఙ్ముఖుండనై
యాడెద వీరనృత్యము రయంబున బార్థివ సూను లిద్దరం
గ్రిదయపోలె గిట్టి పెడకేళ్ళుగ గట్టిద బట్టి తెచ్చెదన్. [అరణ్య. 7-111]

ఇందులోని వీరనృత్యం పద్మనాయకయుగంలో ప్రబలిన 'రణముకుడుపుట'ను సూచిస్తున్నదేమో. సమకాలిక ఆచారాలేకాక చక్కని జాతీయాలు, పలుకుబళ్లు అరణ్యపర్వరామాయణంలోనే ఉన్నాయి. 'కలవారెల్లను మడిసిరి. కలిగియు లేడయ్యె కుంభకర్ణుడు' అని రావణుడు వాపోయి (7-93) కుంభకర్ణుణ్ణి లేపిస్తాడు. అతనితో రాముడు 'మమ్మెల్లను

నేలకుం గోలకుం దెచ్చుచున్నవాడు' (7-96) అని మొరపెడతాడు. అరణ్యపర్వరామాయణంలోనే ఇన్ని దొరుకుతూఉంటే అసలు రామాయణంలో ఎఱ్ఱయ్యగారు ఎంత చక్కని కవిత్వం వ్రాశారో మరి!

రామరాజ్యం ఎలా ఉంటుందో ఎఱ్ఱయ్యగారు హరివంశంలోని సంక్షేపరామావతారంలో వ్రాశారు.

మునులును సురలును వేడుక-మనుజులలో గలసిమెలసి మనుచుందురు రెం
దును గురుపుడు గట్టుదు గొను-దను మాటలు వినగవచ్చు నఖిలక్షోణిన్.
[హరి. పూ 4-67]

ఎక్కడ చూసినా తినండి, కట్టుకోండి, తీసుకోండి అనే పుష్కలమైన మాటలు వినబడితే అంతకన్నా మంచి రాజ్యం ఎక్కడుంటుంది?

ఇతర రామాయణాలలో రాముడి పాత్ర దెబ్బ తిన్నట్టు కనబడుతుంది. సీతమ్మ అగ్నిప్రవేశానికి ముందు రాముడు చాలా కర్కశంగా మాట్లాడుతాడు. భాస్కర రామాయణంలో అనకూడని మాటలే అంటాడు. ఆ అగ్నిపరీక్ష అయ్యాక, ఎవరెవరో ఎంతెంతగానో సీతమ్మశీలాన్ని ప్రస్తుతించాక రాముడు నిరుత్తరుడై ఒక్కింత విచారించి తీసుకొంటాడు. ఎఱ్ఱయ్యగారు రాముడిచేత తన కఠినమైన మాటలకు కనికరంలేని పరీక్షకు కారణం అగ్నిహోత్రుడికే చెప్పించారు. చూడండి.

అవనిజనంబు లెల్లను దశానను సంతిపురంబునందు బె
క్కవు దివసంబులున్న జనకాత్మజ శోధిత జేయకే యనా
ర్యవిహితవృత్తి దెచ్చె రఘురాముడు బాలిశు డంచు నెంచరా
భువనము లెల్ల నమ్ముటకు బో యిటు సేసితి హవ్యవాహనా![18]

ఇప్పుడు రాముడిమీద మనకు వచ్చే కోపం పోతుంది. అతడి పాత్రలో ఔచిత్యం కనబడుతుంది. రాముడు తన అంతరాంతరాలలో సీత 'నిప్పు వంటి మహనీయచరిత్ర' గలదనే నమ్ముతున్నట్టు ఎఱ్ఱయ్యగారు వ్రాశారేమో. చూడండి ఈ పద్యం.

---

18. నెంబర్లు ఇవ్వలేదు గాని 'హరివంశం'లో ప్రకటించిన రామాయణం పద్యాలలో 20వ పద్యం-పుట 29;

ప్రకటతరాత్మబలంమున రక్షిత యా మిథిలాధిరాజక
న్యకను బయోధివేల బలె నాశరు డెందు నతిక్రమింప డె
న్నికకును నివ్వు వంటి మహనీయచరిత్రము గల్గు నిట్టి జా
నకిని దరంబె వానికి మనంబున నేనియు జుల్కజూడగాన్.[19]

ఇతర రామాయణాలకన్న విలక్షణమైన పాత్ర పోషణేకాక ఎఱ్ఱయ్య గారి రామాయణంలో ఛందస్సులలో వింతలుకూడా ఉన్నట్లు న్నాయి. సాధారణంగా మన కవులు స్రగ్ధర, మహాస్రగ్ధరవృత్తాలు వీర రసానికే వాడుతారు మహాస్రగ్ధరలో ఎఱ్ఱయ్యగారు స్త్రీవర్ణన చేశారు. శూర్పణఖ రావణుని ముందర సీతమ్మను వర్ణించే ఈ మహాస్రగ్ధరా వృత్తాన్ని చూడండి.

కరిణీయానంబు నవ్వున్ గతి, నవలతికాకార మంగంబు, చంద్రున్
బురుడించున్ ముద్దుమో, మంబురుహదళములం బోలు గన్ను ల్పికపంచ
స్వరసంకాశంబు పల్కున్, జలదళినిచయస్పర్ధియై యుండు వేణీ
భర, మాతన్వంగి కింద్రప్రముఖనిఖిలదిక్పాలకాఖిలశార్యా.[20]

ఈ పద్యాన్ని, ఇంకొక రెండింటిని నేలటూరి వెంకటరమణయ్య గారు గుర్తించారట. ఆనెగొందిలో దొరకిన భాస్కర రామాయణపు తాళ పత్ర ప్రతిలో అరణ్యకాండలో కొన్ని పద్యాలు కనవచ్చాయట. ప్రభాకర శాస్త్రిగారు సేకరించి ప్రకటించిన పద్యాలలో కొన్ని ఎఱ్ఱయ్యగారి రచనల్లాగ కనబడదని నేరి నరసింహశాస్త్రిగారు అభిప్రాయ పడుతున్నారు.[21] ఎఱ్ఱయ్యగారి రామాయణం తాళపత్రప్రతి ఎన్నడేనా ఆంధ్రుల అదృష్టం కొద్దీ దొరికితే అప్పు డుగాని ఈ నలభై ఆరు పద్యాలలో ఏవేవి ఎఱ్ఱయ్యగారివే తేలుతాయి. అంతదాకా కవిత్రయంలోని ఒక ప్రముఖుని ప్రశస్తరచన పోయిందే అని విచారమొక్కటే మనకు మిగులు. ఈ రామాయణం చెప్పించే కదా 'అత్యుత్తమ ఖ్యాతిని' పొందినట్టు ప్రోలయ వేమారెడ్డి సగర్వంగా పేరోలగంలో ప్రకటించాడు.

ఆ నిండు సభలోనే ప్రోలయవేమారెడ్డి సవినయంగా ఎఱ్ఱయ్యగారిని పూజించి, "అయ్యా, నీవు సకల భాషాకవిత్వ విశారదుడవు. నిత్య సౌమ్య

19. అందులోనే 21వ పద్యం; 20. అందులోనే 45వ పద్యం.
21. తెలుగు భాషాసమితి-4వ సంపుటి.

మతివి. భవ్యుడవు. అందుచేత నీవంటే నాకు పక్షపాతం. హరివంశం భారతపరాంశమని యింపారగా పెద్దలు చెప్పు కొంటారు. ఆ రమ్యకథను నీవు తెలుగుగా నిర్వహించి మాకు తెలుపు!" అని అడిగాడు. అప్పు డు ఎఱ్ఱయ్యగారు ప్రహర్షిత పులకిత దేహులయ్యారు. కృతార్థతా కలిత వృత్తమైన చిత్తంతో ఆ సంప్రార్థన స్వీకరించి -

నన్నయభట్టతిక్కకవినాథులు చూపిన త్రోవ పావనం
బెన్న బరాశరాత్మజమునీంద్రుని వాఙ్మయమాది దేవుఁడా
వెన్నుని వృత్త మీవు కడు వేడుకతో విను నాయకుండ వి
ట్లెన్నియొ సంఘటించె మదభీప్సితసిద్ధికి రాజపుంగవా. [హరి. పూ. 1-42]

"కాబట్టి కల్యాణావహమైన మహనీయరచన హరివంశాన్ని చెప్తాను, అవధరించు" అని ఎఱ్ఱయ్యగారు ఉపక్రమించారు.

నిజానికి హరివంశం రచించకపోతే భారతరచన పూర్తికాదు. "హరివంశము భారతమునకు ఖిలము. ఖిలమనగా పరిశిష్టము. ఆది పర్వము మొదలుకొని స్వర్గారోహణ పర్వమువరకు గల గ్రంథము భారత మనియు హరివంశముతో గలిసిన గ్రంథమును మహాభారత మనియు నందురు" అని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు వివరించారు.[22] నన్నయగారు తమ పర్వానుక్రమణికలో "హరివంశంబు భవిష్యత్ప ర్వంబునను శత పర్వంబులు గలిగి"న భారతాన్ని పేర్కొన్నారు. అందుచేత హరివంశం కూడా వివరిస్తేనే భారతాన్ని పూర్తిచేసిన కృతార్థత సిద్ధిస్తుంది.

భారతమంత ప్రశస్తమైన ఈగ్రంథం పద్దెనిమిది పర్వాల భారతం కన్నా ఎక్కువ పవిత్రమైంది కాబోలు. ఇప్పటికీ నేపాళదేశంలో న్యాయ స్థానాలలో సాక్షులు హరివంశం తమ తలమీద పెట్టుకొని ప్రమాణం చేస్తారట.[23]

ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశంలో పర్వవిభాగం లేదు. రెండు భాగా లున్నాయి. పూర్వభాగంలో తొమ్మిది ఆశ్వాసాలూ, ఉత్తరభాగంలో పదీ

22. హరివంశం పీఠిక - పుట 21.

23. ఇలాగ History of Indian Literature లో (Vol. 1. P.452) వింటర్నిట్జిగారు వ్రాశారని రెడ్డి సంచికలో కిళాంబి రంగాచార్యులుగారు వ్రాశారు. పుట - 257.

ఉన్నాయి. పూర్వభాగంలో 2044 గద్యపద్యాలున్నాయి. ఉత్తరభాగంలో 2660 ఉన్నాయి. మొత్తం 4704 గద్యపద్యాలు. ఇప్పు డున్న సంస్కృత హరివంశ ప్రతులనుపట్టి చూస్తే ఎఱ్ఱయ్యగారు ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానం, హంసడిభకోపాఖ్యానం వదలివేశారనిపిస్తుంది. "ఎఱ్ఱయ్యకు లభించిన మూలప్రతి ఎట్టిదో నిర్ధారణ చేయనిది అతడేమైన వదలినదీ లేనిదీ తేల్చుటకు వీలులేదు. అతడు ప్రధానకథలు వదలు వాడు కాడు." అని నేరి నరసింహశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.[24]

ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశం 'సమస్త విస్తరప్రశస్తం'గానే ఉంది (పూర్వ 1-50). 'కొరతపడకుండ ప్రత్యక్షపరిచితమైంది,' (పూర్వ 1-52). అది విశ్రుతమైన పురాణం. పూర్వభాగంలో ఉన్న కథలు కొన్ని మళ్ళా ఉత్తర భాగంలో వస్తాయి. విష్ణుమూర్తి అవతారాలలో కొన్ని పూర్వ భాగంలోనూ ఉత్తరభాగంలోనూ రెండుసార్లు కథనం చేశారు. ఉత్తర భాగంలో దశమాశ్వాసం తొలినుంచీ 283వ పద్యందాకా వామనావతారమే. నిజానికి ఉత్తరభాగంలో అష్టమాశ్వాసంతోనే హరివంశం పూర్తిఅయి పోయింది. ఉషాపరిణయమైనాక వరుణుడితో యుద్ధం చేశాక శ్రీకృష్ణుడు ఇంద్రాదిదేవతలతో ద్వారకాపురానికి రావడంతోనే కథ సంపూర్ణమైంది. అందుకే అష్టమాశ్వాసంలో 332వ పద్యంలోనే వైశంపాయనుడు ఫలశ్రుతి చెప్పేశాడు. తరువాత రెండాశ్వాసాలూ నిజానికి హరివంశం కాదు. జనమేజయుని సంతానం గురించి వివరణ. అతనికి వేదవ్యాసులవారు అనాగతం చెప్పడం, జనమేజయుడు అశ్వమేధం చేయడం మొదలైనవి ఉన్నాయి. పూర్వభాగంలో సంక్షేప రూపంలో చెప్పిన అవతారాలను విస్తరించమని జనమేజయుడు వైశంపాయనుడిని కోరడం, అతడు చెప్పడం ఉన్నాయి. చివర మహా భారతాన్ని-అంటే ఆదిపర్వంనుంచి హరివంశం దాకా నూరుపర్వాలు విని ఏ సత్కార్యాలు చేయాలో, ఎన్నిసార్లు వింటే ఏఏపుణ్యాలు లభిస్తాయో వివరణ ఉంది.

సరసఘృత శర్కరాయుత-వరమాన్నంబులను భక్ష్యపానముల గడున్
బరితుష్టి జేయవలయును-హరివంశము భక్తి విని మహా ద్విజతతికిన్.
[ఉత్తర. 10-325]

---

24. తెలుగు భాషాసమితి విజ్ఞానసర్వస్వం-3వ సంపుటి-పుట 736.

అని ఎఱ్ఱయ్యగారు చెప్పారు. నా ఉద్దేశంలో అక్కర్లేదనిపిస్తున్నది. ఏమంటే ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశం వింటే చాలు పంచభక్ష్యపరమాన్నాలతో భోంచేసినట్లు కడుపు నిండిపోతుంది అంత తృప్తినిచ్చే కవిత్వం ఇందులో ఉంది. పోతరాజుగారికి వరవడి పెట్టిన కృష్ణలీలలు చదువుతూంటే సస్య శ్యామలమై పాడిపంటలతో వర్ధిల్లే పచ్చని తెలుగుపల్లెటూళ్లలో స్వచ్ఛమైన ప్రాణవాయువులను పీలుస్తున్నట్టు ఉంటుంది.

అరణ్యపర్వశేషం ఎత్తుగడలో ఎఱ్ఱయ్యగారు 5 పద్యాలలో శారదా గమనం వర్ణించారు. నన్నయగారి శైలితో తులతూగడానికి "శారదరాత్రు లుజ్జ్వల" అన్న పద్యానికి తరువాయిగా చెప్పడం వల్ల ఆ ధోరణి వేరు. హరివంశంలో పది పద్యాలలో శరన్నవసంపదను వారు వర్ణించిన తీరే వేరు. శరదంబరం రాజచిహ్నాలతో అమరిందట. చూడండి.

మును వర్షోదక ధారలన్ ముదముతో మూర్ధాభిషేకంబు గై
కొని శుభ్రాభ్ర కిరీటశోభి యయి సంక్షుభ్య న్మరాళావళుల్
ఘనవాలవ్యజనంబులై మెరయగా గాంతేందు బింబాతప
త్రనిరూఢిన్ శరదంబరం బమరె నుద్యద్రాజ చిహ్నంబులన్.

[పూర్వ. 7-111]

సముద్రపు కెరటాలను కౌగలించుకొనడానికి ఏరులు ఉత్తలపడు తున్నాయి.

తెలివప్పు ల్వెలిదమ్మి నెమ్మొగములం దీపార నేపారు చూ
పులు దారై మదలోల భృంగరచన ల్పొల్పార వీచీ భుజా
వళి యాలింగనకేళి కుత్తలపడన్ వార్ధిందగం గూడుచో
గలకల్లేరి తనర్చె నేరులు శరత్కల్యాణ కల్యాకృతిన్. [పూ. 7-112]

ఏడాకుపొన్నకొమ్మల వావిలిపూతీగెలు తొగపువ్వులతో ఒప్పారే కాసారాలు గుప్పించి వర్ణించిన ఈశరత్కాల వర్ణన ఎంతో సహజంగా ఉంది. సంస్కృతకవిసంప్రదాయానుసారంగా వచనంలో "..శంకరవిహారంబులుం బోలె ననపేతవృషంబులు, శ్రుతివిభవంబులుంబోలె లోకోద్ధారకంబులు, విష్ణుకీర్తనంబులుంబోలె శ్రవణమంగళంబులు" అంటూ సుదీర్ఘంగా వర్ణించినా అది ఆ కాలంలో కొత్తగా పాకుతున్న సాహిత్యఫేషను. తిక్కన గారు విరాట

పర్వంలో "వివేక రహితహృదయంబునుంబోలె దమో దూషితంబును, విదగ్ధవనితా ప్రేమంబునుంబోలె దుర్నిరూపంబును..." అని ఒక వచనం వ్రాశారు (విరాట. 2-325). దీనిని అనుసరించి ఇక్కడ ఎర్రయ్యగారు, ఉత్తర హరివంశంలో నాచన సోముడు ఈ వచనాలు వ్రాశారు. అనంతర కవులు గుడ్డిగా అనుకరించారు. "ఇట్టి వచనములు భావపుష్టిలేక శిరోవేదనా జనకములగుగాని కవితాకళ కెంతమాత్రముప యోగ పడవు." అని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.[25]

ఇది అక్షరాల నిజమే. అయితే ఎర్రయ్యగారు తెలుగుతనం వుట్టి పడే వచనాలు వ్రాయడంలోనూ సిద్ధహస్తులు. వానా వంగుడూ వస్తే గోవులూ గోపాలురూ ఎన్ని పాట్లు పడతారో కళ్లముందు చిత్రించారు. చూడండి.

"అట్టి సమయంబున నిరంతరధారాపాతంబునం దడిసి నలుదెసలం బరచి వ్రేయు వాయువున గొందలపోయి యొండొంటి చాటున కొదింగి కదగానక నిలువంబడియు గొమ్ములొడ్డి కన్నులు మోడ్చి కదరెప్పల నీళ్లుగారం దలలు డిగ్గవైచి నెమరులుడిగి మూర్ఛలువోయినట్లుండియు వడకు సొచ్చి యరచు క్రేపుల ముందటబెట్టుకొని గంగడోళ్ళం బొదువుకొని యంభారవంబుల క్రాక్రందించియు వెల్లువకతన దెంకి లేక నిలువు జాలుండియుండి యోటరికాళ్లు వడంక సైరణ దప్పి నెరిదవ్వం బెనురొంపిలోనం ద్రెళ్ళియు బెలుచ మెరచు మెరుంగులం బెదరి యదరంట నురుముపేరురుముల బమ్మెరపోయి మందపట్లు విడిచి యిట్టునట్టు నుందెరల దిరిగియు నాహారంబు లేక యీదచాటువడి మేయంజాలక యెత్తువడి తెవులుగొంట్లు ముదుసళ్ళును నుడియ బలవంతంబులైనవియు జేవదక్కియు బసులు పెక్కు బాధలం దల్లడిల్ల బశుపాలురును గుడిసెలు గూలి బండ్లు (దడబడం) దూలి సొమ్ములు శిథిలపడి పాకాదిక్రియలు మాలి దోహనంబులు నిలిచి మహాక్లేశంబున గొందలంబునొంద నందరు కృష్ణకృష్ణ కావుము, గోవులకు మాకును దిక్కు నీవ యని యాక్రోశింప". [పూర్వ. 7-171]

శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావుగారు ఒక అనువాదంలో ఇలా వ్రాశారు:

అంతేలే పేదల కన్నులు
అశ్రువులే నిండిన కుండలు
తుఫానులో తడిసిన జడిసిన
గోమాతల కన్నుల తమ్ములు.[26]

---

26. "సోముడు" - ఉత్తరహరివంశ విమర్శ అనే పుస్తకంలో - పుట 23.
26. మహాప్రస్థానం.

ఎఱ్ఱయ్యగారు వర్ణించిన సంపూర్ణ చిత్రం కళ్లముందు కనబడ్డాక దీని అర్థం బోధపడుతుంది. ఎఱ్ఱయ్యగారు చేసే వర్ణనలలో సూక్ష్మాంశాలు ఉంటాయి. ఏదీ ఒదిలెయ్యరు. పాఠకుణ్ణి విసిగించరు. చూడండి. కాళీయుని మడుగులోనికి దుమికేముందు కృష్ణుణ్ణి ఎలా వర్ణిస్తున్నారో.

ఒడి సిక్కగాన జెక్కి మడిసంది నునిచిన తలుగులు ద్రాళులు దొలగనైచి
దాకేలబట్టిన ఢక్కయు జంకదాల్చిన వేణువును నన్నుచేతి కిచ్చి
పొలుచు పింఛపుదండ పుచ్చి వెండ్రుకల నొప్పెదు జడగా నల్లి ముడి యమర్చి
మొలగచ్చగట్టుపై మలగిన పచ్చని సునుగొంగు దిండుగా నునిచి చుట్టి
చెప్పు లూడ్చి కదంబకస్ఫీతతరువు
బ్రాకి పెరబొబ్బ యిడి యార్చి యాకగొనక
మడువులోనికి నురికె నున్మత్తలీల
నెగసి తత్తోయకణములు నింగిబొదువ. [పూర్వ. 7-13]

ఎఱ్ఱయ్యగారికి ఒక ఊరునుంచి ఇంకొకఊరు వలస వెళ్లడం బాగా అనుభవం. వేగినాడులో కరాపర్తినుంచి గుడ్లూరు, అక్కడనుంచి చదలు వాడ, అక్కడనుంచి అద్దంకి వారు మారారు. వ్రేపల్లె నుండి బృందావనానికి వలస వెళ్లే గోకులాన్ని ఎలా వర్ణించారో చూడండి.

బండ్ల మెట్టింపుపై బరువు లెక్కింపుమీదళ్ళను బూన్చు కావళ్ళ నునుపు
పదిలంబుగా నేతిపనటులు క్రొత్తగోనియల బియ్యము వడ్లు నెమిలివడ్లు
వెదిపెరి ప్రాలును నొనరంగ బోసి చాపలు మంచములు మీద బలియగట్టు
దామెనలును వల్లెత్రాళ్లును దలుగులు గవ్వము ల్గాదపలి కత్తిసూదు
గొడుపు వాదోళ్ళ మొదలుగా జెదకయుండ
వలయు ముట్లెల్ల దెమ్ముకంటలపుబెడ్ల
నాయితము సేయు ముదుసళ్ళ వాడు వారి
గంపమోపులు ముందర గదలు మనుము. [పూ. 6-22]

అని మఱియు బెక్కుభంగుల యెలుంగుల నొక్కకోలాహలం బెసంగ మందయంతయు నొక్క పెట్ట కదలి లావుమానుసులు కదుపులం గొని ముందరం బోవ బిరుంద బండ్లును బండ్లజాడం దక్కిన ప్రజయును నడువం దరుణతరుణీ జనంబు లొండరుల తోడి మేలంపుటాలాపంబులం బ్రమోదకరంబులగు వినోదంబుల నదటుమీరి కడచి చనం బంగ్వంధజరఠ ప్రముఖులు గ్రుస్సియొలాకువడ నెడనెడం గావలియై తగువారు నడిపింప నవ్విధంబునం జని బృందావనంబు బ్రవేశించి యుచితప్రదేశంబులు నివేశంబులుగా నిరూపించి గోపాలముఖ్యులు నిలువ నాక్షణంబ. [పూర్వ. 6-23]

ఈ వలసలో ఎంత తెనుగుతనం కనబడుతుందో శ్రీకృష్ణుని బాల క్రీడాభివర్ణనలో అంతకు రెట్టింపు ముందే చూపించారు. చూడండి. తెలుగు ఇళ్లలోని పసిబిడ్డగా కృష్ణుణ్ణి ఎలా మార్చారో.

పాలుపారంగ బొరగిలి పాన్పునాల్గుమూలలకును వచ్చును మెలగి మెలగి
లలి గపోలంబులు గిలిగిలింతలు వుచ్చి నవ్వింప గలకల నవ్వి నవ్వి
ముద్దులు దొలకాడ ప్రోకాల గేలను దడవుచు నెందును దారితారి
నిలుచుండబెట్టి యంగుళులూతసూపగా బ్రీతి దప్పదుగులు వెట్టి పెట్టి
యన్నగంటి దండ్రినిగంటి నయ్యగంటి
నిందు రావయ్య ఎందుల ఎంద వనుచు
నర్థిదనుబిలువగ నడయాడియాడి
యుల్లసిల్లె గృష్ణుడు శైశవోత్సవముల. [పూ. 5-193]

యశోద బాలకృష్ణునికి వెన్న, పాలు ఎలా పెట్టేదో, ఏం చేసేదో వర్ణిస్తున్నారు చూడండి.

ముదముతో గద్పునకు బెట్టి మూతిజిడ్డు
మోమునను మేన జమరి యమ్ముదిత యక్కు
గలయనిమురునేనుగు దిన్న వెలగపండు
నాగ నొప్పు గృష్ణుడు చారునయను డగుచు. [పూ. 5-197]

ఈ పద్యంలో యశోదాకృష్ణులు పూర్తిగా తెలుగు వాళ్లయ్యారు. ఈ ఘట్టం అంతా చదివి ఆనందించాలేగాని ఒకటి రెండు ఉదాహరించినందు వల్ల తృప్తివుండదు. ఇల్లిల్లు తప్పక కొంటెకృష్ణుడు చేసిన దుండగాలు ఎఱ్ఱయ్య గారు విపులంగా వర్ణించారు. వ్రేపల్లెఅంతటినీ కృష్ణుడు 'నేలకుం గోలకుం'[27] చేస్తున్నాడని విసుగెత్తిన గోపికలు యశోదవద్దకు వెళ్లి ఫిర్యాదు చేశారు.

ఎక్కడికేనియు బోయెద-మిక్కష్టపు బాటువడగ నే మోర్వము నీ
చొక్కపు గొడుకును నీవును-నొక్కతలయు నొక్క మూరి నుండుడు నెమ్మిన్.
[పూర్వ. 5-231]

ఈ పద్యమే ఉత్తరోత్తరా పోతరాజుగారికి వరవడి అయింది.

---

27. ఇవే మాటలు ఎఱ్ఱయ్యగారు అరణ్యపర్వ శేషంలో చెప్పిన రామకథలో వాడినట్టు మనం చూశాం.

ఓయమ్మ నీకుమారుడు-మాయిండ్లను పాలుపెరుగు మననీడమ్మా!
పోయెద మెక్కడికైనను-మాయన్నల సురభులాన మంజులవాణీ!
[భాగ. పూర్వ. 10-330]

పోతరాజుగారి యశోద ఈ ఫిర్యాదు విన్నాక గోపికలతో ఇలా అంటుంది.

అన్యమెరుగడు, తనయంత నాడుచుండు
మంచివాడీత, డెగ్గులు మానరమ్మ
రామలార త్రిలోకాభిరామలార
తల్లులార గుణవతీమతల్లులార! [భాగ. పూ. 10-333]

అని వారల నెడంబరచి పంపించిందట. వాళ్ల అందాన్నీ గుణాలనీ ఎంత పొగడినా 'మావాడు మంచివాడు, మీరు ఎగ్గులుమానండి' అంటే, దెబ్బలాటకు వచ్చిన అమ్మలక్కలు వెళ్లిపోతారా? ఎఱ్ఱయ్యగారి యశోద ఏం చేసిందో చూడండి.

మీసేగు లెల్ల నచ్చెద-వేసరకుడు మీరు లేక వేగునె మాకుఁ
జేసిం జేయడు బాలకు-డాసురవుంబసులు నిజము లనియెదరు బలే!
బొంకాడెదు గరితలె మీ-రింకిట జూచుకొను డితని నెట్లడిచెదనో
కింకయును గలకయును మది-శంకయుబోవిడిచి చనుడు సదనంబులకున్.
[హరి పూ. 5-233, 234]

'మీకు కలిగిన నష్టాన్ని అచ్చుకుంటాను' అని ముందు చెప్పింది. 'మీరు అబద్ధమాడరు' అంది "వీడిని ఎలా అణచేస్తానో చూడండి. మీ కనుమానంవద్దు. ఇళ్లకు వెళ్లండి" అంది. ఇంత చెప్తేకదా ఇంటిమీద పడి దెబ్బలాటకు వచ్చిన వాళ్ళు వెళ్లారు! ఎఱ్ఱయ్యగారి యశోద లోకజ్ఞు రాలు. వాళ్లు వెళ్లగానే కొడుకును ఆమెకూడా పోతనగారి యశోదలాగ దండించ లేదు. పైగా లాలించింది.

ఏలా యిందును నందు బాలెదవు నీకేత్రాతియే వెన్నలుం
బాలుం బాలక చాలజేసె నిదె నాపాలిండ్లు పెన్నొనలై
పాలొక్కుచ్చుడి గ్రమ్ముచున్నవి నీ భావంబునం దృప్తిగా
గ్రోలం జాలవె యింతపట్టకట యీగోసేల చుట్టాలలోన్? [హరి. పూ. 5-237]

తల్లి చనుబ్రాలు గుక్కెడైనా అవి తక్కినవాటితో పుట్టెడుకు సమానమట.

ఈ సామెత అబద్ధమైంది రా నాయనా అని వాపోయింది. పాలు ఇచ్చాక

ఏడిచిన నెవ్వటి చని యా
గడములు సేసెదవు నిన్ను గాచుట మాకుం
గడుఁద్రేగు దుర్జనుని నిల
దడయక యెరుకమెయి ద్రోవ తగు మందెందున్. [5-243]

ఇందు రమ్మని మెత్తని జంకెతోడి బింకంబునం గాడుకుం గేలు పట్టి యొయ్యన తివిచికొనుచుంబోయి పెయ్యదామెన త్రాటం గొని శకటసమీపంబున బలితంబగు రోల నుదరంబు బంధించి నున్నని సెలగోల చేతంగాని [5-244]

కదలిన మొత్తుదు నెక్కడ
గదలెద వటు గరదులాడ కదలునమ యేజా
చెద ననుచుబోయి యిమ్ముల
ముదితనిజకుటుంబకార్యముల దత్పరయై. [5-245]

కదిలితే మొత్తుతాను, ఎక్కడకు వెళ్తావు, కదులు చూస్తాను అని అన్నది కాస్తా ఇంటిపనులలో మునిగిపోయింది. ఎఱ్ఱయ్యగారి యశోద అచ్చంగా తెలుగుతల్లి!

ఈ సొగసులన్నీ ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశం చదివితే తెలుస్తాయి. అయితే దురదృష్టంకొద్దీ తెలుగువాళ్లు తమ కవులపేర్లను స్మరిస్తారేగాని ఆ కవుల రచనలు శ్రద్ధగా చదవరు. ఆంధ్రుల ఔదాసీన్యం గురించి వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు ఏమంటున్నారో చూడండి.

"1901లో అచ్చయిన ప్రతి మరల 1960లో అచ్చగుచున్నదనిన రమారమి 60 ఏండ్లకుగాని వేయిప్రతులు అమ్ముడుపోలే దన్న మాట. గ్రంథమా భారతోషము! కవియా ఎఱ్ఱాప్రెగడ! కవిత్రయంలో నొకడైన ఎఱ్ఱయ గ్రంథమునే తెలుగువారు చదువుకొనుట లేదన్న మాట".[28]

కవిత్రయంవారి ప్రయోగాలే మాకు ప్రమాణమనే పండితులు సైతం ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశం బాగా శోధించలేదన్న సంగతి స్పష్టం. శబ్దాలంకారాల మోజులో పడ్డ అనంతరపాఠకులు ఎఱ్ఱయ్యగారి హరి వంశానికి చిన్న పీట వేసి నాచనసోముని ఉత్తరహరివంశంవైపు మొగ్గడమే కవిత్రయంలో

28. హరివంశం - పీఠిక, పుట - 25.

మూడవమనీషిపైన ఉన్న భక్తిని చూపెడుతుంది. ఎన్నో విధాలుగా పోతరాజుగారికి ఒరవడిపెట్టిన ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశంలోని కృష్ణలీలలకు దశమస్కంధంలోని పద్యాలంత ప్రచారం జనసామాన్యంలో లేకపోవడం శోచనీయమే!

నడకుదుటి వీరరాజుగారికి ఎఱ్ఱయ్యగారిమీద ఏ మాత్రం గౌరవం లేకపోవచ్చునుగాని వారి ధర్మమా అని మన పండితులు ఎఱ్ఱయ్యగారి గురించి చర్చలు చేశారు. ఎఱ్ఱాప్రెగడగారు నాచనసోముని తరువాతివాడనీ, ఆయన సోముని ఉత్తరహరివంశం చదివి తమ హరి వంశంలో అనుకరించారని వీరరాజుగారి వాదం. అయితే ఎఱ్ఱయ్యగారు, నాచనసోముడు సమకాలికులని మన విమర్శకులలో చాలా మంది తేల్చారు.

ఎఱ్ఱయ్యగారిపైన ఎంతగానో పరిశోధనలు చేసిన వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు నిష్పక్షపాతంగా నలభైఏళ్ల కిందట ఇలా వ్రాశారు:

"నాచనసోముని యుత్తరహరివంశమును నెఱ్ఱాప్రెగడ హరివంశమును నొకమారు గ్రమక్రమముగా జదువుచుబోవగా సోమననే యెఱ్ఱన యనుకరించినటులు నాకు దోచినది. విద్యాస్నాతకులు సత్యమునకు నిశ్చాయకు లగుదురుగాక!" 29

అయితే నాకుమాత్రం సోముడే ఎఱ్ఱయ్యగారిని అనుకరించాడని పిస్తున్నది. సోముని ఉత్తర హరివంశాన్ని ఎఱ్ఱయ్యగారు చదివివుంటే అతడు అనువదించిన హంసడిభకోపాఖ్యానం వదిలివేయరుకదా. తమ మూలప్రతిలో అది లేకపోతే కర్ణాటకమండలంనుంచి తెప్పించుకొనరా! రెడ్డి రాజ్యస్థాపకుని ప్రాపకంలో ఉండి అతని అభ్యర్థనమీద హరివంశాన్ని విస్తరప్రశస్తంగా చెప్పదలచిన ఎఱ్ఱయగారు ఈ ఘట్టాన్ని సోముని హరి వంశం చదివితే ఎంతమాత్రం వదలరు. ప్రోలయ వేమారెడ్డికి చెప్తే అడిగిన వెంటనే అంచె గుర్రాలమీద నాచనసోముని మూలాన్ని తెప్పించడా? ఎఱ్ఱయ్యగారికి, నాచనసోమునికి గల తేడాపాడాలు, పోలికలు అతని చరిత్రలో చెప్పుకొందాం. ఇద్దరి ఉత్తరహరివంశాలనూ అక్కడే అక్క డక్కడ తైపారువేద్దాం.

ఎఱ్ఱయ్యగారు నాలుగు పుస్తకాలు వ్రాశారు. అవి వరుసగా ఇవి:

29. సోముడు - ఉత్తరహరివంశ విమర్శ, పుట 15.

1. అరణ్యపర్వశేషం 3. రామాయణం
2. నృసింహపురాణం 4. హరివంశం

ఒకటీ రెండూ ఒక జంట. మూడోదీ నాలుగోదీ ఒక జంట. నృసింహపురాణంలో అంతకు పూర్వం అరణ్యపర్వశేషాన్నుయం చేసినట్టు చెప్పారు. హరివంశంలో దానికి ముందు రామాయణం రచించినట్టు చెప్పారు. ఈ నాలుగింటిలో ఏ జంట ముందు వ్రాశారో, ఏ జంట తరువాత వ్రాశారో నిర్ణయించడం కష్టమే. అయితే మనం వేసుకొన్న నెంబర్లవారీగానే రచన జరిగి ఉండడానికి ఆస్కారం లేకపోలేదు.

ఏది ఏమైనా హరివంశరచన క్రీ.శ. 1335కు పూర్వమే జరిగి ఉండాలి. ప్రోలయవేమారెడ్డి ఆ సంవత్సరంలో శ్రీశైలానికి, అహోబలానికి సోపానపంక్తి నిర్మించాడు. ఈ సంగతి ప్రప్రథమంగా ప్రోలయ వేముడి చీమకుర్తిశాసనంలో కనబడుతుంది. అది క్రీ.శ. 1335లో వేయించిన శాసనమే. హరివంశంలో ఎర్రయ్యగారు ప్రోలయవేముని దాన ధర్మాలను ఈ విధంగా వర్ణించారు:

అగ్రహారములు విద్యా తపోవృద్ధ విప్రులకిచ్చి యజ్ఞకర్తలుగ జనిచె
గోమఠార చెరువులు గుళ్లు ప్రతిష్ఠించి లోకసంభావ్యంబులుగ నొనర్చె
నిధులు నల్లిండ్లను నిలిపె దోటలు సత్రములు చలిపందిళ్లు వెలయబెట్టె
హేమాద్రిపరికీర్తి తామిత వ్రతదాన విపహంబులన్నియు నిర్వహించె
జేసి జేయుచు నున్నాడు సేయనున్న
వాడు పునరుక్త కృతి శుభావలుల నెల్ల
ననగ శ్రీవేమవిభునకు నలరు పేర్మి
వశమె వర్ణింప దద్భాగ్యవైభవంబు. [హరి. పూర్వ. 1-19]

హరివంశరచన క్రీ.శ. 1335 తరువాత జరిగితే శ్రీశైల అహోబల సోపాననిర్మాణం గురించి ఇందులో చెప్పేవారు కదా! అందు చేత ఆ మెట్లు కట్టించడానికి ముందే హరివంశరచన జరిగింది అని చెప్పాలి. ఈ పద్యంలో నిధులు, నల్లిండ్లు అనే మాటలున్నాయి. నల్లిండ్లు అంటే అగ్రహారాలు అని నిఘంటువులలో అర్థమిచ్చారు. కాని నల్లిల్లు అంటే ఎర్రయ్యగారి కాలంలో అగ్రహారం కాదేమో. పద్యం ఎత్తుగడలో అగ్రహారాన్ని చెప్పారు. మళ్ళా అదే

అర్థంలో నల్లిల్లు వాడవలసిన అవసరం ఏముంది?

వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు దీనికి చక్కని అర్థం ఇచ్చారు

నల్లార్ అంటే వేదవిదులని అర్థం.... 'నల్లవారి'కి ధర్మవివాహం చేయించి భూములిచ్చి ఇండ్లు కట్టించి ఇచ్చి వారి ఇండ్లను (కుటుంబము లను) నిలుపుటచేతనే (పెండ్లిచేసి వారిని ఒక్కొక్కరిని ఒక ఇంటి వాంగ్రనుగా చేయుటచేతనే) నల్లిండ్లు నిలుపుట మొదట ధర్మవివాహముగా నుండి తర్వాత నల్లిల్లు అగ్రహారము అను వ్యవహార మేర్పడుటకు కారణ మిట్లుండునని నాకు తోచినది అని వివరించారు.[30]

ఎఱ్ఱయ్యగారి కాలానికి 'నల్లిండ్లు నిలుపుట. అనేది అగ్రహారానికి విభిన్నమైనదని చూశాం. ప్రాచీనార్థాన్నే వాడిన ఎఱ్ఱయ్యగారి కాలాన్ని మాత్రం వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు క్రీ.శ. 1364-86 అన్నారు. [31] నాచన సోముని కాలాన్ని 1347 అన్నారు మడికి సింగన అదేకాలం లోనివాడనీ, సింగన ఎఱ్ఱయ్యగారిని పేర్కొనలేదు కాబట్టి వారు అర్వాచీనులని వేంకటరాయశాస్త్రిగారి అభిప్రాయం. ప్రోలయవేమారెడ్డి కాలాన్ని 1325-1353 అని సరిగ్గా ఇచ్చి అతడికే హరివంశాన్ని అంకితమిచ్చిన ఎఱ్ఱయ్యగారిని వేదంవారు 1364-86కు తీసుకొని పోవడానికి కారణం కనబడడం లేదు. ఇది అనవేమారెడ్డి కాలం. ఇతడు ప్రోలయవేముని కొడుకు. హరివంశంలో స్పష్టంగా ప్రోలయవేముని పేరు యతిప్రాసల స్థానాలలో ఎన్నెన్నో చోట్ల వస్తుందే! ప్రోలయ వేముడికి తప్ప మల్లారెడ్డి అనే తమ్ముడు లేడు కదా, మరి వేదంవారు ఇలా ఎందుకు నిర్ణయించారో!

ఈ 'అగ్రహారములు' అనే పద్యంలో 'పునరుక్తకృతి శుభావలులు' అనే మాటను మీరు గమనించేఉంటారు. పునరుక్తిలాంటిదే ఆమ్రేడిత మనే మాటనుకూడా లాక్షణికులు వాడుతారు. ఎఱ్ఱయ్యగారు ఇది రెండు సార్లు వాడారు. చూడండి.

ఆదిలి బేలమాట లవియన్నియు వమ్మయిపోయె నస్త్రసం
తాదన శక్తి గీడ్పడియె దథ్యము బ్రాహ్మణశక్తి యెక్కుడే
నేడుదు వామదేవునకు నోజనసంఘములార సజ్జనా
మ్రేడిత కీర్తి నిమ్ముని నమిత్రనిషూదను నాశయించెదన్. [అరణ్య. 4-358]

30. నన్నెచోడుని కవిత్వం పుట 49. 31. అదే పుస్తకంలో, అనుబంధం (ఆ), పుట-9

హరివంశాన్ని ఎనిమిదిసార్లు వింటే వచ్చే పుణ్యాన్ని ఇలా చెప్పారు:

వేడుక వేల్పుదొయ్యలుల విగు చనుంగవమీద మన్మథ
క్రీడల వ్రాలి నిద్రల సుఖించి ప్రభాతములందు సాదరో
త్పాదన లబ్ధతచ్చరణ తామరసాంచిత నూపురంబు లా
మ్రేడితనిస్వనంబులయి మేల్పున దెల్పగనొందు భోగముల్.

[హరి. ఉత్తర. 10-306]

ఒక కావ్యంలో వ్రాసిన సంగతిని ఇంకొక కావ్యంలో అప్రయత్నంగా వాడుకోవడం కవులకు నైసర్గికమే. ఎఱ్ఱయ్యగారుకూడ అలాగే చేశారు. హరివంశంలో కాలనేమి దిక్పాలకుల్ని జయించి మొగము మీద చప్పటులు పెడతాడు(పూర్వ 4-154). నృసింహపురాణంలో ఇంతకుముందు హిరణ్యకశిపుడుకూడా అలాగే మొగము మీద చప్పట్లు పెట్టడం ఎఱ్ఱయ్య గారు వర్ణించారు. చిన్నచిన్న పాఠాంతరాలతో ఒకే పద్యం రెండు కావ్యాల లోనూ కనబడుతుంది.

మెచ్చక యెదురైన మృత్యువుమెడ ద్రొక్కి
క్రొవ్వాడికోరలు ద్రెవ్వ రాచి
కిన్కతో జంకించి కింకరకోటుల [32]
బొంకంబు చెడ గొంకువోవ నడిచి
మదురువుగొని మారుమలయు కారెనుపోతు
నొడిసి కొమ్ములు పట్టి ముడుగద్రోచి [33]
మండెడు పటుకాలదండంబు చేతుల
బిసికి వేడిమి యార్చి బెండుచేసి
[34]పేధ్రప్రాణుల శౌరిగాను బిరుదు మగడ
వగుదు వీవని యందంద మొగముమీద
జప్పటులు వెట్టె దైత్యుడు [35] జమువిలాపు
జేవయును బొల్లుగా గాకుచేసి విడిచె. [నృసింహ. 2-119]

మొగం మీద చప్పట్లు పెట్టడం జాతీయంలాంటిమాట. ఎఱ్ఱయ్య

32. 'కిన్నెరగణముల' అని హరివంశంలో పాఠాంతరము. 33. 'మడగ ద్రొబ్బి' అని హరివంశంలో. 34. 'పిరికిప్రాణుల' అని హరివంశంలో ఉంది 35. 'యాతడు' అని హరివంశంలో పాఠాంతరం.

గారు సామెతలు, జాతీయాలు వాడడంలో సిద్ధహస్తులు. మూడు రచనలలోనూ కోకొల్లలుగా వాడారు. కొన్నింటిని మచ్చుకు చూద్దాం.

అరణ్యపర్వశేషం:

నేరరుగంగ ప్రేలుట (4-197), ఎరువు సతమగునే (4-347), కొరవిగొని వ్రెరినే తలగోకికొనగ (5-19), శుభం బిచ్చునె చావు రెండును (6-53) ఏనుగుకు సిళ్లుచూపడం (6-175), పులిగోలంగొని వ్రేయడం (6-177), చెయ్యిపెట్టి కలచినట్లు అవడం (6-194), ఏనులు గొరవింగొని చూడినయట్లు (6-303), పిడుగడచిన క్రియ (6-303) బెబ్బులి మీసలురక యెవ్వారు నేడూచికొనియె (6-315), నేలకుంగోలకుం దేవడం (7-96), చెవుల గొరవిగొని చూడినట్లు (7-118), మొదలు నరక నొరగు కదళిచందంబున (7-158), సడికంటె చావు మేలు (7-293).

నృసింహపురాణం:

పుక్కిటి బంటి నీట (2-20) నాలుకాదు (2-28) తోడునీడ (2-49) చిందిలి మందిలి (2-53) అడవిగాచిన వెన్నెలలు (2-90) చెవిటికూదిన సంకువిధమున (2-90) త్రవ్వితండముగొను (2-116) శంకయు గింకయు (3-61) కుంపటిలో తామర మొలచినక్రియ (3-127) మూడేండ్లలేని సద్బుద్ధి ముప్పదేండ్లలేదు (3-151) ఒకగ్రుద్దు మురిగి పోయిన నేమి (4-25) కాదు కూడదు (4-28) నిప్పు న కెదలంటునె (4-32) నేరుమూయ పెడతల వాపోయె (4-37) నొరొత్తు (4-39) దేవుడు గివుడు (4-95) చదివిన యెరుకలకు సరియె చదువని యెరుకల్ (4-105) గొడ్డుపోయె (4-135) చప్పిడినేరు (4-173) తామరపాకున నీరువోలె (4-182) బలవంతపు వ్రెరి (5-74).

హరివంశం:

కరతలామలకం (పూర్వ. 1-13) ఏనుగు తిన్న వెలగపండు నాగ (5-197) బంగారము బోలెడు కొడుకు (పూ. 5-248) పుట్టిబుద్ధెరుగుట (పూ. 6-3) ముప్పు నకు నోముదయ్యెనే (పూ. 7-42) నిప్పు నీరు నోదివి నట్టులున్న (7-67) అబాలవృద్ధులు (7-145) చీమ చిటుక్కను (ఉ. 5-21) హస్తి మశకాంతరం (ఉ. 5-75) గాలిదాకని దీవియ కరణి వెలుగు (ఉ. 5-200) నిచ్చేయుము (వెళ్ళు అను వెటకారపు అర్థంలో) (ఉ. 6-129) ఏరు విడిచి చిక్కుల పారుటిదియ (ఉ. 6-153) తలవగ బువ్వల కతనం దలకెక్కెను; నార లను విధంబున (ఉ. 8-303) తగవు-ధర్మము (ఉ. 10-197) కడుపు చల్లనయ్యెడు (ఉ. 10-216)

ఎఱ్ఱయ్యగారికి ప్రబంధపరమేశ్వరుడనే బిరుదు వుందని తెలుసు

కున్నాం. అనంతర ప్రబంధకర్తలు ఎవరెవరు ఎర్రయ్యగారిని ఎలా అనుసరించారో చూద్దాం.

ఎవ్వరిదాన వంబుజదళేక్షణ యేకత మిట్టు లేల నీ
వివ్వన భూమియందు జరియించెదు నావుడు దండ్రి పంపునం
దివ్వనభూమియందు జరియించెద సద్వరు గేరి కన్య నే
నెవ్వరిదాన గావలయు నేర్పడ జెప్పు ము రాజనందనా! [అరణ్య. 4-324]

దీనిని అల్లసాని పెద్దనగారు మనుచరిత్రలోనూ (2-39), మడికి అనంతయ్యో ఎవరో విష్ణుమాయానాటకంలోనూ (3-149) అనుకరించారు.

తనను కామించిన రావణాసురునితో సీతమ్మ పర్ణశాలవద్దనే ఇలా అంటుంది:

మహితకమలమధుర మధురసాస్వాదన
పరవశాత్మయైన భ్రమరకాంత
రిత్తబుద్ధి నకట రేగుపువ్వుల రసం
బాను నెట్లు బేలవైతిగాక? [అరణ్య. 6-341]

దీనిని పోతరాజుగారు 'మందారమకరందమాధుర్యమునదేలు' అనే పద్యంలో అనుకరించినట్టుంది (భాగ. 7-150). అయితే ఈ పద్యం పోతరాజుగారికి ప్రోద్బలం ఇతరకవుల రచనలోంచి కూడా వచ్చింది.

ఎర్రయ్యగారిని శ్రీనాథుడు ఎంతగానో ప్రశంసించి 'పరిఢవింతు ప్రబంధపరమేశ్వరుని లేవ సూక్తివైచిత్రినెక్కొక్కమాటు' అని చెప్పాడు (కాశీ.1). శ్రీనాథుడు ఎక్కడ ఎర్రయ్యగారిని అనుకరించినదీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చూపించారు. ఈ క్రింది పద్యం ఎర్రాప్రెగడగారి రామాయణంలో లక్ష్మణమూర్ఛఘట్టంలోనిది.

కందక గాజువాఱక మొగంబు వికాసము జెంది జేతులి
యందము లైన కాళ్లు నరుణాంబురుహంబుల లీల జూడ జె
న్నొందెడు జీవహీనులిటు లుండరు ప్రాణముతోడ నున్నవా
డిందు సహోదరుండు ధరణీశ్వర నీకు విషాద మేటికిన్?

ఇందులోని సూక్తి వైచిత్రిని శ్రీనాథుడిలా పుణికి పుచ్చుకున్నాడు.

కందళ గాజువారక వికాసము డిందక మందహాస ని
ష్యందము చెక్కుటద్దముల నారక నెమ్మది నిద్రపోవున
ట్లందము నొంది ధాత్రి సిరియాలకుమారుని వక్త్రచంద్రు డా
నందము నొంది నవ్వు దెలనాగ మనంబును భర్తచిత్రముం. [హర. 2-118]

ఎర్రయ్యగారి కవితాగుణాలలో శబ్దవైచిత్రి ప్రముఖమైనదని విక్రమార్కచరిత్ర వ్రాసిన జక్కనమాటలవల్ల తెలుస్తుంది. పూర్వకవి స్తుతిలో ఇలా నుతించాడు.

ఈత్రయి దా ప్రబంధపరమేశ్వరుడై విరచించె శబ్దవై
చిత్రి నరణ్యపర్వమున శేషము శ్రీనరసింహరామచా
రిత్రములున్ బుధవ్రతగరిష్ఠత నెఱ్ఱయ శంభుదాసు డా
చిత్రకవిత్వవాగ్విభవజృంభితు గొల్చెద భక్తియుక్తితోన్. [విక్ర 1-14]

ఇందులో జక్కన హరివంశాన్ని పేర్కొనలేదు కాబట్టి జక్కయ విక్రమార్కచరిత్ర రచించేనాటికి హరివంశరచన జరగలేదని చాగంటి శేషయ్యగారు భావించారు.[36]

జక్కన రచనాకాలం క్రీ.శ. 1390 తరువాతనే కావాలి; అతని కృతిపతీ, అకృతిపతికి ఆశ్రయమిచ్చిన పోషకుడు అప్పు డున్నవాళ్ళే కాబట్టి, ఈ పద్యంలో "అరణ్య పర్వమున శేషము" అనే పాఠం కాక "అరణ్యపర్వమును శేషము" అనిగాని, "అరణ్యశేషమును శేషము" అని గాని పాఠాంతరాలు ఉండి ఉంటేనే హరివంశం కూడా పట్టికలో ఉంటుంది. హరివంశం భారత శేషమే కదా! ఏమైనా జక్కన చెప్పిన శబ్దవైచిత్రి ఎర్రయ్యగారిలో ప్రస్ఫుటంగా ఉంది.

ఎర్రయ్యగారి గ్రంథాలలోంచి పట్టికలు తయారు చేసుకొని చూస్తే ఎన్నో భాషా విశేషాలు కనబడతాయి. నన్నయ తిక్కనల పద ప్రయోగ సూచీలు తయారు చేయించిన సాహిత్య అకాడమీవారు ఎర్రయ్యగారి రచన లకు కూడ పదప్రయోగ సూచిక చేయించాలి. అప్పటికిగాని కవిత్రయ భాష సంపూర్ణంగా మన కోశాలకు ఎక్కదు. సలహా సంఘ సభ్యునిగా నేను ఎన్నిసార్లు

36. ఆంధ్రకవితరంగిణి-4వ సంపుటి, పుట 216.

మొత్తుకున్నా అకాడమీవారు ఈ పథకాన్ని మూల పడేశారు. ఇప్పుడు అకాడమీయే లేదు. తెలుగు విశ్వ విద్యాలయం ఈ మంచి పని చేపట్టే సూచనలు కనపడవు. గుడ్డిలో మెల్ల! కొన్ని పదాల పట్టికలను వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు నృసింహపురాణం, హరివంశగ్రంథాలకు అనుబంధంగా ఇచ్చారు.

కర్మణి ప్రయోగాలను చేయడం ఎర్రయ్యగారికి ఇష్టమే- 'పుట్టింపబడిన యా మనుష్యులు' (అరణ్య. 4-170); కల్గింపంబడు విశిష్ట ద్రవ్యంబులన్నియు (అరణ్య. 4-215); ఇలాగ 'బడు' ధాతువులు చాలా చోట్ల కనబడతాయి. వారి కాలంనుంచీ ఇవి తెలుగుభాషలో జీవిస్తున్నాయి.

ఎర్రయ్యగారు ఎంత కాలంవరకూ జీవించారు అన్నది కూడ కాలనిర్ణయంలాగ వివాదగ్రస్తమే.

ఎర్రాప్రెగ్గడ వాడిన వృత్తాలు

వ.స. వృత్తాలు	అరణ్య పర్వం	నృసింహ పురాణం	హరివంశం పూ.భా	ఉ.భా	మొత్తం
1. అంబురుహం	.....	1	.....	.....	1
2. ఆటవెలది	91	19	27	33	170
3. ఆటవెలది (సీస)	62	2	11	10	85
4. ఉత్పలమాల	126	116	125	134	501
5. ఉత్సాహ	2	.....	.....	.....	2
6 కందం	414	221	548	813	1996
7. క్రౌంచ పదవృత్తం	.....	...	.....	1	1
8. గీతం	.....	1	.....	....	1
9. గీతం (సీస)	.....	92	.....	.....	92
10. చంపకమాల	137	105	99	160	501
11. చూర్ణిక	.....	.....	.....	1	1
12. తరల	8	.....	.....	1	9
13. తరువోజ	2	.....	2	1	5
14. తేటగీత	110	56	221	260	647
15. తేటగీత (సీస)	40	3	164	188	395

16. తోటకము	.....	.....	.....	1	1
17. తోదకము	.....	.....	.....	1	1
18. దండకం	.....	1	.....	.....	1
19. పృథ్వి	.....	1	.....		1
20. భుజంగ ప్రయాతం	.....	1	.....	.....	1
21. మందాక్రాంతం	.....	1	.....	1	2
22. మత్తకోకిల	13	2	2	1	18
23. మత్తేభం	69	25	134	209	437
24. మధురాక్కర	2	.....	.....	.....	2
25. మధ్యాక్కర	1	.....	.....	.....	1
26. మహాస్రగ్ధర	2	3	.....	6	11
27. మాలిని	1	3	9	9	22
28. లయగ్రాహి	1	.....	.....	.....	1
29. వచనం	492	160	621	756	2029
30. వనమయూరం	1	1	.....	.....	2
31. శార్దూలం	18	24	74	61	177
32. శ్లోకం	.....	1	.....	1	2
33. సీసమాలిక	102	97	175	198	572
34. స్తంభోద్భవ వచనం	.....	1	.....	.....	1
35. స్రగ్ధర	2	2	.....	3	7
36. స్రగ్విణి	1	1	.....	.....	2
మొత్తము	1595	843	2037	2651	7126

1335 నాటికే ఎఱ్ఱయ్యగారు తనువుచాలించి వుంటారని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.[37]

ప్రోలయవేముని జ్యేష్ఠకుమారుడు అనపోతారెడ్డి రాజ్యకాలములో (క్రీ.శ. 1353-1364) కూడ ఎఱ్ఱయ జీవించియున్నట్లు తోచును. అనపోతారెడ్డి కొల్లూరు దానశాసనములో ఆ రాజు తమ్ముడు అనవేమ భూపతి 'యఱ్ఱయప్రగడగారికి' కేసర పాటి యాభైపుట్ల చేను ధారపోసి కొల్లూరునే కలపినట్లున్నది. అతడును ఎఱ్ఱయయే యగును. కావున నితడు తనపేరిట వాడగు తాతగారివలెనే పూర్ణపురుషాయుషజీవిక ధన్యుడన వచ్చును. సుమారుగా క్రీ.శ. పదునాలగవ శతాబ్దము మొదటి 75 సంవత్సరములలో జీవించియుండెననదగును.

37. హరివంశం పీఠిక, పుట - 10

అని నేరి నరసింహశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.[38]

ఈ కొల్లూరు గ్రామం తెనాలి తాలూకాలో ఉంది. దీనితో కలుపుకొని ఎఱ్ఱయ్యగారి నివాసస్థలాలు 5 అవుతున్నాయి.

1. వేగినాటిలో కరావర్తి
2. మన్నేరుమీది గుడ్లూరు
3. మల్లవరందగ్గర చదలువాడ
4. అద్దంకి
5. తెనాలి తాలూకా కొల్లూరు

ఎఱ్ఱయ్యగారు హరివంశంలో ఒకచోట "మన భూమిబోలు భూమి యెందును బుట్టదు" అన్నారు (ఉత్తర. 2-102). ఇది వారికి ఒక్కొక్క వూరు చూచినప్పుడల్లా పాతవూరును గురించి వచ్చిన తలపులాంటిది కావచ్చు. కొల్లూరు దగ్గర చదలువాడ అనే గ్రామం ఎఱ్ఱయ్యగారి వల్లనే ఏర్పడిందేమో. అనపోతారెడ్డి తమ్ముడూ వేమయ్య ఇచ్చిన దానం స్వీకరించి అక్కడ స్థిరపడ్డాక వారినిబట్టి ఆ గ్రామానికి ఆ పేరు రావచ్చు. ఎఱ్ఱయ్య గారి సంతతికి చదలువాడవారనే ఇంటిపేరుకూడా ఇందువల్ల వచ్చింది.

అనవేముని పుట్టుక ఎఱ్ఱయ్యగారికి తెలియదని, అందుకే హరి వంశంలో ఆ పేరు లేదని వేలూరివారు వ్రాశారు. 1336లోనే ఎఱ్ఱయ్య గారు చనిపోయిఉంటారని వ్రాశారు. హరివంశం 1335కు పూర్వం వ్రాసిన వారు అనవేముని ధ్యానాలు పుచ్చుకొనేటంత కాలం బ్రతక వచ్చు. ఈ విషయంలో శివరామశాస్త్రిగారి అభిప్రాయం ఏమైనా వారు ఎఱ్ఱయ్య గారి గురించి చెప్పిన ఈ క్రిందిమాటలు అక్షరాలా నిజం.

ఎఱ్ఱయ జన్మతః కవి. భావుకత అతనికి పరివేషము. అతని కవితా శయ్య పుష్పగుంఫితము. హృదయము రసప్రస్రవణము.[39]

ఎఱ్ఱయ్యగారు నృసింహపురాణంలో నన్నయ తిక్కనలను ఇలా స్తుతించారు:

---

38. తెలుగుభాషాసమితి వారి విజ్ఞానసర్వస్వం: సంపుటి 3, పుట 734. ఇందులో వీరు పేర్కొన్న కొల్లూరు శాసనం రెడ్డిసంచిక అనుబంధంలో 19-20లో ఉంది.

39. నృసింహపురాణం - పీఠిక, 17

భారతభారతార్థములభంగులు నిక్క మెరుంగనేరమిన్
గాసటబీసటే చదివి గాథలు ద్రవ్వ తెనుంగువారికిన్
వ్యాసమునిప్రణీతపరమార్థము తెల్లగ జేసినట్టి య
బ్బాసనకల్పులం దలతు నాద్యుల నన్నయతిక్కనార్యులన్.

ఈ ఆర్యులలో చేరి భారతాన్ని అక్షరాలా పూరించిన ఎర్రయ్య గారు లేకపోతే వ్యాసముని ప్రణీతపరమార్థము తెలుగువారికి తెలిసేదే కాదు.

ఈ విజ్ఞానఖనికి మనం ఎప్పుడూ ఋణపడివున్న వాళ్లమే.

8

నాచన సోముడు

నన్నయగారు అంకితమిచ్చిన రాజరాజుకే తామూ అంకితమిచ్చి అన్ని ఆశ్వాసాలలో అదే గద్య ఉంచి 'తద్రచనయకా' అరణ్య పర్వ శేషాన్ని ఎర్రయగారు పూరించారు. అలాగే మిగతా పదిహేనుపర్వాల భారతాన్ని రచించిన తిక్కన గారి పేరునుకూడా తన గద్యలో వాడి వారు రచించకుండా విడిచిపెట్టిన భారతశేషం హరివంశాన్ని పూరిస్తున్నట్లు తోపిస్తూ రచించిన కవి నాచన సోముడు. ఈయన తిక్కన గారు అంకితమిచ్చిన హరిహర నాథునికే తన రచన అంకితమిచ్చాడు.

ఇతడు గొప్ప కవి అనీ, ఉత్తర హరివంశం లోకోత్తరంగా వ్రాశాడనీ రసికలోకం చెప్పు కొనడమేగాని ఇతని గురించి వివరా లేమీ ఏభై సంవత్సరాల క్రిందటి దాకా ఎవరికీ తెలియవు. 'ఆంధ్రుల చరిత్ర' వ్రాసిన చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు 1910 లో ఆంధ్రపత్రికలో ఒక శాసనాన్ని ప్రకటించారు.[1] దాని వల్ల నాచనసోముని జీవిత విశేషాలు కొన్ని దేశానికి తెలియవచ్చాయి.

క్రీ.శ. 1355-1377 సంవత్సరాల మధ్య సంగమ వంశపు రాజు మొదటి బుక్క రాయలు విద్యానగరాన్ని పాలిస్తూ ఉండేవాడు. ఇతడు తన అన్నగారు మొదటి హరిహరరాయల తరువాత రాజ్యానికి వచ్చాడు. అన్నగారు ఏలుతూ ఉన్నప్పు డు ఇతడు యువరాజుగా ఉండి అగ్ర హారాలూ మొదలైనవి దానాలు ఇస్తుండేవాడు. క్రీ.శ. 1344వ సంవత్స రంలో ఇతడు

---

1. చూ. సోముడు - ఉత్తర హరివంశ విమర్శ. వేలూరి శివరామ శాస్త్రిగారి గ్రంథం, మొదటి పుట.

నాచనసోమునికి ఒక అగ్రహారం దానం చేశాడు.

దానశాసనంలో చెప్పిన విషయాలను బట్టి నాచన సోముని కాలం గురించి, జీవించిన ప్రదేశం గురించి, ఆశ్రయించిన రాజుల గురించి వివరాలు తెలుస్తున్నాయి. శాసనంలోని భాగాన్ని వేటూరి శివరామ శాస్త్రి గారు ఇలా అనువదించారు.

అపస్తంబసూత్రుడును, భారద్వాజగోత్రుడును, యజుశ్శాఖా బ్రాహ్మణుడును, నాచన వంశాంబుధి చంద్రుడును, సకలాగమవేదియును, అష్టాదశ పురాణాభిజ్ఞార్థ వేదియును, అష్టభాషాకవిత్వ శ్రీయుతుడును, ఏకోపించి మహాకవియు, సకలాగమవేదియు నగు సోమయాఖ్యునకు సంగమ భూపాలుని తృతీయ పుత్రుడును, విద్యానగరాధిపతియు నగు బుక్కరాయలు పంపాతటంబునందలి భాస్కర క్షేత్రంబునందుండిన శ్రీ విరూపాక్షస్వామి సన్నిధిని శాలివాహనశకము 1266 తారణ సం॥ చైత్రశుద్ధ నవమినాడు [2] పినాకినీ తటమునందలి బుక్కరాయపురమను నామాంతరము కల పంచాకలదిన్నయను గ్రామము నగ్రహారముగా దానము చేసి ధారపోసిననియు అంతట సమ్మహాకవి యిమ్మహారాజును చిరంజీవి యగునటుల నాశీర్వదించెననియు జెప్పబడినది"[3]

శాసనంలో ఇంత స్పష్టంగా తారీఖు ఇస్తే ఏ చిక్కూ ఉండదు. సంస్కృత శాసనంలో శకవర్షాలని "అలంకృతశకస్యాబ్దే రసర్తునయనేందుభిః" అని చెప్పారు. ఇక్కడ వ్రాత సందిగ్ధంగా ఉంది. అందుచేత వివిధ పండితులు వివిధరకాలుగా దీనిని పఠించారు. 'రసర్తునయనేం దుభిః' అని చదివితే ఆరు రసాలు ఆరు ఋతువులు రెండుకళ్ళు ఒక చంద్రుడు ఉన్న శకాబ్దాలు ఎడమ నుంచి లెక్కిస్తే 1266 వస్తుంది. ఈ మాటను 'రసర్తునయనేందుభిః' అని చదవక 'రసాభ్రనయనేందుభిః' అని చదివితే ఆరు రసాలు, ఒక ఆకాశం, రెండు కళ్ళు, ఒక చంద్రుడు అంటే 1206 వస్తుంది. అంటే క్రీ.శ. 1284 అన్నమాట. అప్పటికి ఇంకా బుక్కరాయలు పుట్టలేదు. విద్యానగరము కట్టలేదు. అందుచేత ఇలా చదవకూడదు. కొందరు 'రసభూనయనేందుభిః' అని చదివారు. అంటే క్రీ.శ 1216 అవుతుంది. అయితే దానికి సరియైన సంవత్సర నామం తారణ కాదు.

పండితులు ఇన్ని రకాలుగా చదివిచదివి చివరికి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

2. అంటే క్రీ.శ. 1344లో. 3. సోముడు, పుట 4.

గారు నిర్ణయించిన 'రసర్తునయనేందుభిః' అన్న పాఠాన్నే అంగీకరించారు. శాసన కాలం క్రీ.శ. 1344 అవుతుంది. అసలు పండితులు ఇలా పాఠాలు మార్చి మార్చి చదవడానికి వేరే కారణముంది. మన ఆంధ్ర సాహిత్యంలో ఆ రోజుల్లో రెండు పార్టీలుండేవి. ఒకటి నాచన సోముని పార్టీ; రెండోది ఎర్రాప్రెగ్గడ పార్టీ. మొదటి వాళ్ళు నాచనసోముడు గొప్పవాడు, అతడు వ్రాసిన హరివంశాన్ని చూసే ఎర్రయ్య అనుకరించాడు అనేవాళ్ళు. వాళ్ళే తమ వాదానికి బలం చేకూర్చడానికి నాచనసోముని కాలాన్ని ఎంత ప్రాచీనం చేయాలో అంతా చేయడానికి ఇలా ప్రయ త్నించారు. శాసనకాలం క్రీ.శ. 1344 అయితే నాచనసోముడు ఎర్రాప్రగడగారికి సమకాలికుడు; ఒకరకంగా కొద్దిగా చిన్నవాడు అవుతున్నాడు. అందుకే సోముని పార్టీవారు తారీఖు మార్చాలని ప్రయత్నించారు. ఇవాళ వేటూరివారి పాఠాన్ని అందరూ ఆమోదించారు.

నాచనసోముని గురించి వివరాలు చెప్పే శాసనం గురించి చర్చించాక అతడి గురించి మరికొన్ని వివరాలు చెప్పే అతడి గద్యను చూద్దాం.

ఇది శ్రీ మదుభయ కవిమిత్రకొమ్మనామాత్య పుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభారత కథానంతరంబున శ్రీ మత్సకల భాషాభూషణ సాహిత్యరస పోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి సంపూర్ణకీర్తి నవీనగుణ సనాథ నాచనసోమనాథ ప్రణీతంబైన ఉత్తర హరివంశంబు.

ఈ రెండు ఆకరాలనుంచీ నాచనసోముని గురించి తెలిసే సాహిత్య విషయాలను బేరీజు వేద్దాం. ఇతడు

1. సకలాగమవేది
2. అష్టాదశ పురాణాల అభిజ్ఞార్థవేది
3. అష్టభాషా కవిత్వ శ్రీ
4. శ్రీవాణీ విజిత సంపద గలవాడు
5. సకల భాషాభూషణుడు
6. సాహిత్య రసపోషణుడు
7. సంవిధాన చక్రవర్తి
8. సంపూర్ణ కీర్తి
9. నవీనగుణ సనాథుడు

ఈ పట్టికవల్ల ఇతడు నవవిశేషణాలున్నవాడు. ఇతని ఉత్తర హరి వంశరచన పెంచుకదిన్నె శాసనకాలానికి ముందుగానే ఉంటుందేమో అని

ఆలోచించాలని కొందరి అభిప్రాయం.[4] పై శాసన కాలానికి ఇరవై సంవత్సరాలకు పూర్వం ఉత్తరహరివంశరచన జరిగి ఉంటే ఎర్రాప్రగడగారి హరివంశం, ఇదీ ఏక కాలంలో పుట్టి ఉంటాయనీ, ఒకరి రచన ఇంకొకరు చూసి ఉండరనీ చాగంటి శేషయ్య గారు అభిప్రాయపడుతున్నారు.[5] ఒక వేళ ఒకరి రచన ఇంకొకరు చూడడమే తటస్థపడితే నాచనసోముడే ఎర్రయ్యగారి రచన చూసి ఉండాలని చెప్తున్నారు.[6] "సోముని హరి వంశమును, ఎర్రన హరివంశమును పోల్చి చూచినచో ఎర్రన్న ననుసరించియే సోముడు వ్రాసె ననుటలో సందేహము లేదు" అని రాళ్ళ పల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు వ్రాశారు.[7]

మనం కూడ ఎర్రయగారి చరిత్ర చెప్పు కునేటప్పు డు వారునాచన సోముని హరివంశం చూడడానికి అస్కారం లేదని, చూస్తే హంస డిభకోపాఖ్యానం వదిలెయ్యరని చెప్పుకొన్నాం. సోముని హరివంశంలో ఏవేవి ఉన్నాయో చూద్దాం.

1. ప్రథమాశ్వాసంలో పూర్తిగా నరకాసుర వధ.

2. ద్వితీయాశ్వాసంలో విప్రకుమార రక్షణ, రుక్మిణి పుత్రదానం చేయ మనడం, కృష్ణుని తపోయాత్ర, ఘంటాకర్ణుడి కథ, శివ కేశవుల సమాగమం.

3. తృతీయాశ్వాసంలో పౌండ్రక వాసుదేవుని దాడి, సంకుల సమరం, కృష్ణుడు ద్వారకకు వచ్చి పౌండ్రుని చంపడం, కృష్ణుడు రుక్మిణీ సత్యభామలతో జూదమాడడం, ఒకవంక జూదమాడుతూనే కృత్యను చంపడం. చతుర్థాశ్వాసం పూర్తిగా హంసడిభకోపాఖ్యానం.

4. పంచమ, షష్ఠాశ్వాసాలు పూర్తిగా బాణాసుర వృత్తాంతం, ఉషాపరిణయఘట్టాలు.

సంస్కృతహరివంశంలోని చాలా విషయాలను నాచన సోముడు అనువదించ లేదు. అందులో లేని నెత్తాలాటను తీసుకొచ్చాడు. సంస్కృత హరివంశంలో మూడుపర్వాలు ఉన్నాయి. హరివంశపర్వంలో సృష్టి ప్రకారం, మన్వంతరాలు, సూర్యవంశవృత్తాంతాలు ఉంటాయి. విష్ణు పర్వంలో శ్రీకృష్ణుని

4. సోముడు–శివరామశాస్త్రిగారు, పుట 9; 5. ఆంధ్ర కవితరంగిణి, 4వ సంపుటి, పుట122; 6. అదే పుస్తకం, పుట 120; 7. సారస్వతాలోకం, పుట 53.

చరిత్ర సంపూర్ణంగా ఉంటుంది. ఇందులో రెండు భాగాలు. పూర్వభాగంలో పారిజాతాపహరణం దాకా ఉంది. ఉత్తరభాగం ఉషాపరిణయం దాకా ఉంది. ఈ విష్ణుపర్వం రమారమి భాగవత దశమ స్కంధంలాగ ఉంటుంది. ఇక మూడవ పర్వమైన భవిష్యపర్వంలో చాలా గాథలు ఉన్నాయి. ఇందులో జనమేజయ వంశవర్ణన, భూతోత్పత్తి ప్రకారం, యజ్ఞకర్మఫలం, మధుకైటభ సంహారం, అవతారప్రశంస, శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్ర, ఘంటాకర్ణవృత్తాంతం, పౌండ్రకవాసుదేవవధ, హంసడిభకోపాఖ్యానం మొదలైనవి ఉన్నాయి.[8]

నాచనసోముడు ఉత్తరహరివంశం అని పేరుపెట్టినా ఇందులో జరాసంధుడు మధురమీద దండెత్తడం, రుక్మిణీపరిణయం, పారిజాత వృత్తాంతం తెనిగించలేదు. పురాణమంతా అనువదించకుండా కొద్దిపాటి కథలు మాత్రమే తీసుకొని ప్రబంధాలు రచించడం సోమునితోనే మొదలైంది. నాచనసోముడు తీసుకొన్న అయిదు కథలలోని అంతరార్థాన్నీ వాటిని ఆ క్రమంలోనే చెప్పడంలో ఉన్న మహాశిల్పాన్ని విశ్వనాథసత్యనారాయణగారు చాలా గొప్పగా వివరించారు.[9] మొదటి కథ నరకాసుర వధ భూమికి పుట్టిన బిడ్డను చంపడం, రెండవ కథ బిడ్డలుపోయిన భూసురుడి కుమారులను బ్రతికించి తీసుకురావడం, మూడవ కథ తాను స్వయంగా సంతానం కోసం తపస్సు చేయడం, మిషగా శివకేశవుల సమాగమం. నాలుగవ కథలో దుష్టశిక్షణ. అయిదవ కథలో శివతత్త్వంకంటె విష్ణుతత్త్వం అధికమని నిరూపించడం. "ఈ కథలు వ్రాయుటలో నాచన సోమన్న తన కావ్యమున కొక మహాప్రయోజన మభిలషించెను. ఇట్టిదానికి ప్రబంధధ్వని యని పేరు. ఈ ప్రబంధ ధ్వని విషయము మహెూత్తాలమైన కొలది ప్రధానముగా కవి మహాకవి యగుచున్నాడు" అని విశ్వనాథసత్యనారాయణ గారు విశదపరిచారు.

---

8. రెడ్డి సంచికలో కిళాంబి రంగాచార్యులుగారి వ్యాసాన్ని అనుసరించి ఇచ్చిన విషయాలు. పుట 258.

9. తెలుగు భాషాసమితి విజ్ఞాన సర్వస్వం – 3వ సంపుటం: తెలుగు సంస్కృతి. పుటలు 1221 – 1228.

వరుస సంఖ్య	కవి పేరు	గ్రంథం	తొలి పద్యం
1.	నన్నయ	ఆదిపర్వం	శ్రీవాణీగిరిజాశ్చిరాయ
2.	పావులూరి మల్లన	సారసంగ్రహగణితం	శ్రీవాణీందుసురేంద్ర
3.	నన్నెచోడుడు	కుమారసంభవం	శ్రీకంఠం సగుణం
4.	మల్లియరేచన	కవిజనాశ్రయం	శ్రీకాంతాతిప్రియ
5.	పండితయ్య	శివతత్త్వసారం	...
6.	తిక్కనగారు	1. నిర్వచనోత్తర రామాయణం	శ్రీరాస్తాం
		2.విరాటపర్వం	శ్రీయనగౌరినాబరగు
7.	కేతన	1.దశకుమారచరిత్రము	శ్రీరమణీ గృహాంగణము చెన్ను వహింప
		2.ఆంధ్రభాషాభూషణం	శ్రీవాణీగిరిశేశా
		3. విజ్ఞానేశ్వరీయం	"
8.	మారన	మార్కండేయ చరిత్ర	శ్రీ తరుణీముఖోజ్వల
9.	మంచెన	కేయూరబాహు చరిత్ర	శ్రీవసియించు గాత
10.	బద్దెన	నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి	శ్రీవిభుడ
11.	ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ	1. నృసింహపురాణం	...
		2. హరివంశం	శ్రీకిం ప్రేమపదంబు
12.	భాస్కర రామాయణ కవులు	...	...
		...	...
13.	మడికి సింగన	1. పద్మపురాణం	...
		2. జ్ఞానవాసిష్ఠం	శ్రీమద్దివ్యమునీంద్ర చిత్త నిలయం
		3. సకలనీతి సమ్మతం	శ్రీమహిళాకటాక్ష
14.	రావిపాటి తిప్పన	త్రిపురాంతకోదాహరణం	శ్రీనగ చక్రవర్తి ...
15.	మడికి అనంతయ్య	విష్ణుమాయా నాటకం	భాగవత ముఖ్యుడగు శుకబ్రహ్మ
16.	గోనబుద్ధరాజు	రంగనాథ రామాయణం	శ్రీకామినీనాధు జితదైత్యనాధు
17.	గోనసోదరకవులు	ఉత్తరకాండ	...

సోముడు నవీన గుణసనాథుడు కదా. అతడు శ్రీకారం చుట్టి ఆ తరువాత వెనువెంటనే చెప్పిన పద్ధతిని అనంతర ప్రబంధ కవులు తూచా తప్పక వాడుతున్నారు. నాచన సోముని మొట్టమొదటి పద్యం చూడండి.

శ్రీసర్వమంగళాకుచ - వాసంతీ వకుళగంధవద్యసమాలా
వాసుకి విలాసవేద - వ్యాసముని మనోనివాస హరిహరనాథా.

ఈ పద్యంలో ఎత్తుగడలోనే అమ్మవారి వక్షోజాల ప్రశంస ఉంది. ఏ తెలుగు ప్రబంధం తెరచినా మొదట 'శ్రీవక్షోజ' అనో, 'శ్రీరామాకుచ మండలీ' అనో కనబడుతుంది. తెలుగు కవికుమారులందరూ వాస్తవానికి 'చంటి' వారని చెప్పడానికి ఇలాగ గ్రంథాదిని మంగళాచరణంలో అమ్మవారి పాలిండ్లను మొదటే నేటపట్టడంవల్ల రూఢి అవుతున్నా మొదటి 'చంటి'వాడు నాచన సోముడు. పట్టిక (150 పేజి) చూడండి. అతనికి ముందున్న గ్రంథాలలో మొదటి పద్యం ఎలా ఉందో.

ఈ పట్టికవల్ల నాచనసోముని నవీనగుణాలు దేశంలో ప్రచారం లోనికి వచ్చేదాకా కృత్యాదిని శ్రీకారం పద్యాలు శృంగారరసంతోకాక భక్తి భావాలతో ఉండేదని తెలుస్తుంది. నాచన సోముని పుణ్యమా అని ఇలాగ మారాయి. నాచనసోముని తరవాత అతని సమీపకాలస్థుడైన జక్కన ఇలా చెప్పాడు.

ప్రతి పద్యము చోద్యముగా - కృతిచెప్పిన గొప్పగాక కృతినొక పద్యం
బతిమూఢుడైన జిత్రత- బ్రతిపాదింపడె ఘుణాక్షర న్యాయమునన్. [విక్రమ. 1 - 17]

ప్రతిపద్యం చోద్యంగా చెప్పడ మనేది జక్కన నాచనసోముని వద్దనే నేర్చుకున్నాడు. (జక్కనకృత్యాది పద్యం: శ్రీగౌరీకుచనీల మౌక్తికమణి శ్రేణీ...) వాస్తవానికి నాచనసోముని ప్రతిపద్యంలోనూ శబ్దాలంకారమో, చమత్కారంతో ఉండే సంభాషణో, వర్ణనో, హాయిగా ఉండే సామెతలో ఉంటాయి. 1487 పద్యాలలో ఎన్నెన్నో సామెతలు, జాతీయాలు, పలుకు బళ్ళు బళ్ళనిండా దొరుకుతాయి.

తలపువ్వు వాడదని (1-21); కారుచిచ్చునకు గాద్పులుదోడగు చందం (1-23); చీరపుబొత్తము గట్టుకొని (1-32); ఇటురా చూతువు చేతిలావనుచు (1-45); చిల్కవేయునం బంజరమేమిసేయ (1-72); ఎంతదరిగిన మిరియాలు జొన్నలంతచేయవా

(1-75); క్రొరెవ్వడింటి కంబముసేసెన్ (1-94); శిరసుందగా మోకాలను సేసలుపెట్టుట (1-96); తనకుగానని దయ్యంబెదిరికి వరమిచ్చుననుట (1-97); చీమచిటుకనుట (1-131); గతజలసేతుబంధనం (1-187); మంత్రపునీళులు సల్లవచ్చునే (2-19); పారెడు బండ్లకు గాళ్లుసావగా (2-31); కడుపు చల్లనికాంతలగలుపునన్ను (2-76); మడుటవట్టంగట్టడం (2-154); చిట్టకాలకులోనగుట(2-184); జితేంద్రియులకేటి సంతతి (2-189); నాలుక ఆడనిపాటి (3-8); పేచ్చారితనం (3-10); మంటలో మిడుత తీరము సూపుట (3-14); విశ్వామిత్రసృష్టి (3-21); జట్రాతిపైపోతలై (3-30); తామరపాకునీరువలె దల్లడమందిరి(3-35); జొక్కాకుతో రాయడం (3-41); కుమ్మరావమున రాగిముంతలేరంగ గలవె (3-48); జీలుగువెరిగినమాలెకు గంబంబు (3-50); పిడుగుచిట్లినభంగిన్(3-83); లజ్జకండయొదల గలదే(3-98); బొమ్మకట్టుట (గెలుచుట)(3-117); చుక్కయెదురు (3-147) పెన్నిధిగని పొంగుచున్న పేదలక్రియ (4-15); నీరముంచిన సొరకాయనెగసినట్లు(4-28); వరుగుతోడాగరయునెండ వలసినట్లు (4-54); తపుడుతినిచచ్చువానికి విషముపెట్టువాడు వెర్రిగాడె (4-62); దాగంబోయి తలారివానియెదురన్ దాగంగ (4-92); చెట్టెరుగువారికాకులు సిదుమనేల (4-95); పులిపేదవడిన బసులవాండ్రే యెక్కాడిరనుకత (4-102); ముద్దులుమునింగి పార వెంపళ్ళు తమకెంత బంటియనుట (4-124); దావటికాలబొమ్మ (4-137); చల్లకువచ్చి ముంత దాచినగతి (4-149); పాముకాటు సీరదుడిచినంబోవునె (4-150); గాజులుందొరవుగా గల్పించిరా (4-157); వెదకంబోయినతీవ కాలదవిలెన్ (4-163); దువ్వజూచి నక్కయొదలు గాల్చికొన్న వడువున (4-165); వెర్రివారపిడుగు వ్రేసిన దలటొప్పియగునె (4-166); కరవగ వచ్చునే బలిమిగాడిదకుం బులితోలుగప్పినన్ (4-188); కరాసిధారచే వచ్చడి చేయడం (4-196) చిచ్చునుంగాడ్పును కూడినట్లి (4-199); పావటపై అడిదంపెట్టడం (4-208); మంగలములోని పేలాల మాడ్కి (4-216); వెలుగుచేన్మేసిన గాచువారలెందుకలరే (5-40); నిప్పు జెదలంటునటే (5-88); ముల్లువుచ్చి క్రొరడిచినచందం (5-101); ఏనొకటి చేయదలచిన తానొకటి దలంచెవిధి (5-135); నేమిటికిబోయిన నీళ్ళకు గట్టవెట్ట (5-155); నువ్వుల కండ్లనునేరబోసికొన్నారము (5-156); ప్రేవులలోన సురియ్యద్రిప్పిన కలవన (5-161); వయ్యేరదూది (5-179); తగరంబుచరచు కెంతటిభారము (5-182); చుట్టాలసురభి (5-276); కన్నుంద కంటిపాపంగొన్నట్లు (5-286); వట్టిదుచోటు కాల్చుకొను బాలిశుడుంగలడే (5-303).

ఈ జాతీయాలనూ, సామెతలనూ చూస్తే నాచన సోముడు తన కాలపు శిష్టవ్యావహారికాన్ని, సమకాలికపు సంభాషణలనూ గ్రంథస్థం చేశాడని చెప్పాలి. తిక్కన గారు ఎలాగైతే పాతబడ్డ మాటల్ని ఏవగించు కున్నారో నాచనసోముడూ

అలాగే నిరసించాడు. సజీవమైన జాతీయాన్ని, నిత్యజీవితంలోని మాటల్ని వాడాడు. 'ఉత్తర హరివంశమునందలి సామెతలు, జాతీయములు' అనే శీర్షికతో నాచనసోముని తెలుగుతనాన్ని శ్రీమతి పి. యశోదా రెడ్డిగారు ప్రశంసించారు. "ఈ గ్రంథము రాసిబోసిన జాతీయముల ప్రోవు. కుప్పబోసిన సామెతల కాటపట్టు. సూక్తి వైచిత్ర్యమునకు నెలవైన యీ గ్రంథమునందు సాధారణముగ నితరకవు లెవ్వరును తెలుగువాఙ్మయమునందు ప్రయోగించి యెరుగని యుప మానములను, అర్థాంతరన్యాసములను, దృష్టాంతములను, సామెతలను చూడవచ్చు" అని ఆమె వ్రాశారు.[10] ఈ సామెతలకు తోడు నన్నెచోడుడు సంవిధానంలో చేసినగమ్మతులన్నింటినీ తానూ వాడాడు. పద్యంలో రెండేసి క్రియాపదాలు వాడడం, ఒక మాట వాడితే పక్కనే దానినే పోలిన ఇంకో మాట వాడడం, అనుప్రాసం, నిరోష్ఠ్యం మొదలైన అన్నింటినీ చక్కగా వాడాడు. ఇతని సంవిధానం కొట్టవచ్చినట్లు కనబడుతుంది.

అందుకే ఇతణ్ణి చాలామంది అనంతరకవులు పద్య రచనా విధానంలో పూర్తిగా అనుకరించారు. నరకాసురవధ ఘట్టంలో రాక్షసుడు వేసిన బాణంవల్ల కృష్ణుడు మూర్ఛపోయాడు. అప్పుడు సత్యభామ యుద్ధం చేసింది. సోముడు ఆమెను ఇలా వర్ణించాడు.

అరిజూచున్ హరిజూచు జూచుకములం దందంద మందారకే
సరమాలామకరందబిందు సలిలస్యందంబులందంబులై
తొరుగంబయ్యెద కొంగొకింత దొలగందోర్తో శరాసారమున్
దరహాసామృతపూరముం గురియుచుం దన్వంగి కేళీగతిన్.

పుట - 130 [ఉత్తరహరి. 1-162]

ఇదే ఘట్టంలో ఇదే సన్నివేశాన్ని బమ్మెరపోతరాజు గారు తమ భాగవతంలో వర్ణిస్తూ సోముణ్ణి అనుకరించారు చూడండి.

పరుజూచున్ వరుజూచునొంప నలరింపన్ రోష రాగోదయా
విరతభ్రూకుటి మందహాసములతో వీరంబు శృంగారమున్
జరగన్ గన్నుల గెంపుసొంపు బరగన్ జండాస్త్రసందోహమున్

---

10. కావ్యానుశీలనము - యం. కులశేఖరరావు - పి. యశోదారెడ్డి వ్యాసాలు, పుట 41.

సరసాలోకసమూహమున్ నెరవుచున్ జంద్రాస్య హేలాగతిన్
[భాగ. దశమ. ఉత్తర 178]

పోతరాజు గారి సత్యభామలో పయ్యెదకొంగు ఒకింత తొలగలేదు. సోముని భామలో ఆ తొలగిన పైటను కృష్ణుడే పొందుపరచ వలసి వచ్చింది. సోముని సత్యభామ యుద్ధం చేసినందుకు సంతోషించి కృష్ణుడు చేసిన దేమిటో చూడండి.

చెలువచెక్కులనెలకొన్న చెమటదుడిచి
తరుణినుదుటపైకొన్న కుంతలములొత్తి
రమణికుచమధ్యమునను హారములుద్రోచి
పొలతి పయ్యెదకొంగుపై బొందుపరచి. [ఉత్తరహరి. 1-170]

ఆ తరువాతనే ఆమె చేతిలోని విల్లు అందుకొన్నాడు. అతడు పొందు పరిచేదాకా అది తొలగే ఉంది. భార్య పయ్యెదకొంగును ఎంత మహాకవి తొలగించినా ఏ మగవాడు ఊరుకుంటాడు?

ఇతని కాలందాకా తెలుగుగ్రంథాలలోని పాత్రలు సమకాలిక మనస్తత్వాలతో, చేష్టలతో ఆట్టే ఉండేవి కావు. పురాణపురుషులు ధీరో దాత్తులు, హితభాషులు. అందరూ చాలా హుందాగా బింకంగా ఉండే వారు. నాచన సోముడు ఆ పాత్రలను తన కాలపు వాళ్ళను చేశాడు. నరకాసురుడు ఓరుగల్లుమీద దండెత్తిన తురకసరదారులాగ, ఊర్వశి ఏ మాచల్దేవిలాగనో కనబడుతుంది. లక్ష్మీదేవి అవతారంలాంటి రుక్మిణే జూదంలో అబద్ధం ఆడుతుంది. సత్యభామ మగడంటే లక్ష్యంలేని అందరు గయ్యాళిపెళ్ళాలలాగే మొట్టమొదట భర్తను నిందిస్తుంది. జూదరివి, సుమాళివి, నెరవాదివి, తసుకరివి అని పడపడ తిడుతుంది (3-113). నరకాసురుడి సేనలు అనాడు జరిగే దండయాత్రలలోలాగానే ఇళ్ళు దోచుకుంటారు. ఇల్లాళ్ళను చెరపడతారు. చూడండి:

మరియును మగలు దిగవిడిచిపోవుటయును మానంబుతోడన క్రమంది మందిరంబుల నడంగియున్న మగువల దెగువతోడ వెడలం దిగిచి తెచ్చి చక్కనివారి నేర్పరిచి మొక్క మొదం గూడబెట్టు ధూర్తదనుజులును, గడిచిపోవచ్చిన నొడిచి

కచభరంబులు పట్టికొన్న 'నన్నన్న! నీ చెలియలి' నని విడిపించుకొని కన్నీరు దొరుగు మొగంబుల బయ్యెదలొత్తుకొని యేడ్చు సుదతుల నదలించు నిర్దయ-దైతేయులును, నవరనిపావలందడవితడవి తమ యేలికకుం గానికగా నీవలయు నని కొనిపోవచ్చిన బైపడి విడువజాలక పెనంగు తల్లుల బ్రల్లదంబునం ద్రెళ్ళంద్రోచి తిట్టుచు నైకవుంబైదలిమూకలగవడెనని చెలంగు ఘాతుకదైతేయులును, వెండియుం గదుసరి దానవులు మిసిమి గల పసిడి కాస చేసి పద్రోసి గాసింబరచిన ప్రాసాదంబులునుం జతురులగు దితిసుతులు దమతమ నికేతనంబులకుం గొనిపోవుటకై విరుగకుండం బెరికించి సురకుమారకుల తలలకెత్తి(ంచి)న ఘటిత మణికోటికోటీమండిత కవాటసంఘాతంబులును .... (1 – 53)

ఏ తురకసేనే దండయాత్ర తరవాత కొల్లగొట్టడం ఇందులో కనబడుతుంది. సోముడు యుద్ధాన్ని ఎంత సమకాలికదృశ్యాలతో వర్ణించాడో వేటనుకూడ అలాగే వర్ణించాడు.

ఇవ్విధంబున నెగసిన యుర్రి నాలుగుకాళ్ళునుం ద్రెవ్వనొక్కమ్ముననేసి చనునెడ మరియు నప్పటప్పటికిం జొప్పరులవలన నుప్పతిల్లిన చప్పుళ్ళకు దెప్పరంబైన తుప్పలం దూరు దుప్పులును (విడువేటకార్లు) (వేటకుం) గడంగిన నడికినడికి కడవారికి నెడగాక తొడిగిన యమ్మున పడి పారలు పిదుల విడువక చిదిమిడిపడుకడతులును నీటెలకుం బోటబ్బక సూటిమెయి దాటియు వేటచే విటతాటంబైన లేటికదుపులును బిరుంద రొప్పు చొరిగారకుగాక వెరచరచి పరచునెడ దెరపి నురికిన తొరుద్రొక్కునం గుక్కలచే బరివరి యైన యురుములును గొందరు గొందరు ముందటం గొందలం బంది యందంద సందడి గ్రిందుమీదుగా వైచినం జిందరవందరలుగా బ్రమందిన కుందేళ్ళును నేదెస దొలంగినను నూదిపిరింద్రితాడై యాదిగొని పాదులవారిచే యాదులకాదులచే మూదలించిన సిదరంబులతో బాదుకొనిన యేదులును నివ్వలవ్వలనుండి యెద్రెవ్వకుండ ద్రవ్విన యోదంబులం బడి క్రొవ్వరక మవ్వంబు నివ్వటిల్లంబట్టువడిన చివ్వంగులునుం గలిగినం గనుంగొనుచు వెండియు గ్రిగాలినోలిం జాలుకొలిపిన కాలువలలకుం బాలుపడి లోలోవలం గళవళించియు దోర్త్రద జోడెంపు వలలకు లేటివేడెంబు చేసినం గూడబడియును మున్ను పన్నిన కన్నెవలల సన్న సన్నంబోవక యన్నునం గన్ను దిరిగి పడి సన్నసున్నంబుగా దన్నుకొనియును నడ్డగించి నించిన యొడ్డు వలలకు సడ్డించి వెడ్డునంబడక గడ్డురికియు మృగంబులనేకంబులు వొలియుటయును, వేట చాలించి ..... (4 – 29)

ఇలాగే కోటలు లగ్గలుపట్టుకు వర్ణించాడు.

వంకదారకు జేరి వాకిటి దడ్డడంబులు సేర్చి కొమ్మల ప్రోకువైచి
ప్రాకి లోపల జొచ్చి వలుగాడిదెరచిన వంతగార్లకు మున్న బ్రద్దవరుల

తేన నిచ్చెన లెక్క లేని కొత్తళములో బురజించి చొచ్చిన పోటుమగల
వాడి మెచ్చక యాళువరిమీద ఖాళెలవారిదాకించిన వాసిబిరుదు
లచ్చెరువునొంద మేదలు సొచ్చి యార్చు
దొడ్డకార్లచే బరిపోయె దూర్పుదిక్కు
రాలవాటుల నేటుల రంతుమిగిలి
తరిమి రచ్చటి బలము గొందరు గదంగి. [3-34]

నాచనసోముడు తాను సాహిత్యరసపోషకుణ్ణి అని చెప్పు కున్నాడు. అయితే అతని రసపోషణ అందరికీ నచ్చదు. రుక్మిణిచేత బొంకించి నందుకు వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారి మనస్సు చివుక్కుమంది.[11] అది కవి బొంకేగాని రుక్మిణిది గాదన్నారు. ఊర్వశీ-నరకుల సంభాషణ బజారు స్థాయిలో సాగినందుకు రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు నొచ్చుకున్నారు.[12] అయితే ఈ ఊర్వశీ-నరకుల సంభాషణలోని ఔచిత్యాన్ని చూపెడుతూ ఇందులోని రచనాశిల్పానికే 'సంవిధానచక్రవర్తి' అనే బిరుదు నాచన సోమునికి సార్థకమవుతుంది అని విశ్వనాథసత్యనారాయణగారు వ్యాఖ్యానం చేస్తూ వ్రాశారు.[13]

నరకాసురుడు ఊర్వశిమీద వ్యామోహంతో ఆమెను నిండుసభ లోనికి పిలిపించాడు. ఆమెకు అతని మీద ఇష్టం లేదు. అతడు "నీకను దోయి వెన్నెలలు నిండక కోర్కులు నాకు నిండునే" అన్నాడు. "నీలోగిట చేర్చనే యుభయ లోకసుఖమ్ములు నన్ను పొందినన్" అన్నాడు. 'ఇదంతా ప్రేమ కాదు, ఇతడు సరసుడు కాడు' అని ఊర్వశి నిండుసభలో రుజువు చేయాలి. ఇంత చక్కటిమాటలు వచ్చిన అతని నోటంటే జుగుప్సా కరమైన పలుకులు రావాలి. అందుకు ఆమె గడుసుగా సంభాషణలోనికి దింపింది.

"నామీద ఇంత మక్కువ అయితే ఒక్కనాడైనా వచ్చి నన్ను గారవించావా?" అని అడిగింది.

---

11. సోముడు – పుట 51

12. 'సోముడు'లో 'ఆంధ్రవాఙ్మయమున నాచన సోమున కీయదగిన స్థానం' అని రాళ్ళపల్లి వారు వ్రాసిన వ్యాసంలోని ఉదాహరణ. పుటలు 54 – 58. 13. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పత్రిక – సంపుటి 43: సంచిక 4 లోనూ, తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞాన సర్వస్వం – 3 వ సంపుటి పుట 1224 లోనూ.

"పగవాడి ఊరికి నేను మిండరికానికి వస్తానా? వస్తే నాకు అపద కాదా" అన్నాడు అతను. 'మిండరికం' అనే మాట రాగానే అతనిది ప్రేమ కాదు, కామం అని తేలిపోయింది. 'నాకు ఆపద కదా' అనడంలో శౌర్యం, సత్తా బయట పడింది.

"నిన్ను రమ్మనడం పొసగదుసరే! నన్ను ఒక్క నాడైనా రప్పించుకోలేదేం? నా కామాత్రం చనువు లేదా?" అంది ఊర్వశి.

"పగవాడి కొలువులో వున్న దానిని నేను పిలిపించుకొనడమా! చాలు చాలు! ఇలాంటి లంజెమాటలు ఎక్కడైనా వున్నాయా?" అన్నాడు రసికత లేని నరకాసురుడు.

ఎప్పుడైతే అతని నోటంట 'లంజె' అన్న మాట వచ్చిందో అప్పుడే అతని పరాజయం మొదలయింది. ఆమె అటువంటి పతనం కోసమే కాచుకొనిఉంది. ఈ మాటను పట్టుకొని నిర్మోహమాటంగా అతనితో సంభాషణ కొనసాగించింది. "లంజనైనను నీవు లంజయని యన్నచో కోపమువచ్చును. ఇట్టి మాటనేర్పు మీద మానవప్రకృతి మీద గడుసు దనము మీదనే సంవిధాన సౌధమును నాచన సోమన నిర్మించినాడు. ఇంత గడుసుగా సంవిధాన నిర్వహణము చేసిన తెనుగు కవులు లేనేలేరని చెప్పవచ్చును" అని విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు వ్రాశారు.[14]

ఇలా వ్యాఖ్యానం చేస్తే నాచన సోమనలో ఎన్నో సొగసులు కనబడతాయి. అయితే రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు చాలాకాలం క్రిందట ఇలా వ్రాశారు:

తనశక్తినంతయు నుపయోగించి యింత దీర్ఘముగ వ్రాసినను సోముడు వారినెంత నీచాతినీచపాత్రములుగా దేవజేసినాడో పరిశీలింపుడు! నరకాసురు డెంతనీచుడగు కిరాతస్వభావుడగు రాక్షసు డని యనుకొన్నను, వారిద్దరి కిట్టి రసాభాసమగు సల్లాపము నిండుసభలో నడచియుండదు. ఒక వేళ నడచి యుండ వచ్చు ననుచో, కవి దా నిట్లు వ్రాయుట ప్రమాదము. ఇందుగల మిండరికము, లంజెతనము మొదలగు పదముల దలచుకొన్న నెవ్వరికి రోత జనింపదు! కావ్యము సౌమనస్య ప్రధానము. కావున స్వభావోక్తినే వర్ణింపదలచిన వాడైనను కవి యా సౌమనస్యముపై ముఖ్యముగ దృష్టి

14. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం – 3వ సంపుటి – పుటలు 1125.

యుంచవలయును. అట్లు గాదేని యుత్తమ పాత్రములం దింత నీచస్వభావము నెంతయో సొగసుగ వర్ణించిన శుకసప్తతికారుడగు కదిరీపతినాయకుడు మహాకవి యని చాటవలసి యుండునుగదా! (నిజముగా నతని మహాకవిత్వమునందు బుద్ధిమంతులెవరును సంశయింపరు.) ఎక్కువ చాతుర్యము జూపబూనిన విపరీతమగు ననుట కీ ఘట్టము ప్రథమోదాహరణము.[15]

మిండరికము, లంజెతనము అనే మాటలు సోముడు కావాలని నీచత్వం కోసం వాడిన మాటలు కావు. అతని సమకాలిక సమాజంలో వాటిని వాడేవారు. పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణంలో 'మిండరికం' అనే మాట పలుమార్లు ముఖ్యంగా ముగ్ధ సంగయ్య కథలో కనబడుతుంది. అలాగే వేశ్యను లంజ అనే ఆచ్ఛిక పదముతోనే పిలిచేవారు. మన కాలపు మర్యాదస్తులు వాడే మాటలను నాచనసోముడు ఊర్వశీ నరకాసురుల నోట వాడలేదని తప్పు పట్టక్కర్లేదు.

ఈ ఊర్వశీ నరకాసుర ఘట్టాన్ని ఎఱ్ఱయ్యగారు తమ హరివంశంలో రెండే రెండు పద్యాలలో తేల్చారు. చూడండి:

వాసవసింహాసనం బెక్కి యూర్వశి రావించి ఖావం బనురాగ తరళంబుగా నత్తరళనయనతోడ

వరుణుం దోలితి నర్థపుం జదిపితిన్ వైవస్వతున్ గెల్చితిన్
హరి బోఁజోపితి నేన యీశ్వరుడ సర్వామర్త్యసిద్ధోరగా
సురగంధర్వవియచ్చ రాదులకు మెచ్చుల్మీర నీ వింక న
న్నరవిందానన సత్కరింపుము మనోజానీకసంక్రీడలన్.

అనుటయు నప్పుగాక్షి యిది యట్టిద యంతటివాడవైన నీ
వెను వసదే తలంప రిపుభేదనసంయమికోటిభక్తితో
నిను నఖిలాధ్వరంబులను నిత్యసమర్చితుజేసిరేని నే
నును ముదమొప్ప గైకొని వినూత్న విహారరసాబ్ధి దేల్చెదన్.

అంతటి మహాత్త్వంబు గని నన్నుం గామింపు మనిన నట్లుకాకయని యనంతరంబ యతండు .... [హరి. ఉత్తర. 4-41 నుండి 44]

"ఎఱ్ఱన ఈ భాగమును రెండు పద్యములలో నెంతయు గంభీర ముగ,

15. సోముడు – పుటలు 57, 58లో వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు ఉదాహరించారు.

మధురముగ ముగించినాడని రా.అ.గారు తలంచుచున్నారు. ఇయ్యది సత్యమేకాని 'వినూత్న విహార రసాబ్ధిదేల్చెదన్' అని యూర్వశి పల్కుటయు, 'మెచ్చులిమ్మర నీ వింక నన్నరవిందానన సత్కరింపుము మనో జానీక సంక్రీడలన్' అని నరకుడు పల్కుటయు నేమిసొబగుగా నున్నది? ఎవడైనను ఇట్టి విషయమును రచ్చయొనర్చుచో జుగుప్సను పుట్టింపక మానడు" అని వేలూరి శివరామశాస్త్రి గారు వ్రాశారు.[16]

ఇటువంటి సంభాషణలకు తిక్కనగారు వరవడి పెట్టారు. నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో రంభారావణ సంవాదంవంటిదే ఈ ఊర్వశీ నరకాసుర సంభాషణ. తిక్కన గారు చిట్టచివర రావణుడు రంభను ఎంగిలి చేశాడని వ్రాశారు. సూటిగా వాచ్యం చేయకపోవడంవల్ల ఔచిత్య ముంది. ఉషాకన్య "కలలో గుమారు డొకడేమో చేసినం దాల్మి పెంపేదన్ దిగ్గన మేలుకాంచి"నది అని నాచనసోముడు కొద్దిగానే పోనిచ్చాడు(5-62). కలలోని కలయికకు ఆ ముద్దరాలు బయపడి ఎలుగెత్తి ఏడ్చింది.

మా తండ్రి కొలువులో మానినీతిలకంబ రమ్మన నా పేరు వమ్ముపోయె
నాతోడి నీడలై నను చిన్న పెద్దగా నవరించు మీ చూపు జారువారె
బ్రతిదేవతలు నన్ను బయలనెత్తిన దివ్వె యరచేతి మానిక మనుట దప్పె
నల్లపొల్లెరుగని నాకులం బను మంచి మడుగుజీరకు జాల మైల సోకె
నింక మెచ్చునివారు మోమెత్తి చూడ
గూడు చవిగాగ గుడుచుట గూడునమ్మ
నమ్మ కిటమీద నేను బ్రాణాన గలిమి
చెలిమి మరువక తలపుమి చిగురుబోడి. [5-90]

అని వెక్కి వెక్కి ఏడ్చిందట. నాచనసోముడు ఒక్కమాటలో 'ఏమోచేసి' అని తప్పించుకొన్నది ఎర్రయ్యగారు అంతకు ముందు బాగా విస్తరించి వ్రాశారు.

కలలోన నయ్యింతి గదిసి మోమున నవ్వుగదలొత్తదియ్యని పలుకు పలికి
కెంగేలితో గేలు గీలించి నెమ్మేను మేనను బెరయించి మెలపుతోడ
బిగియారగాగిట సొగియించి మనసులు రెండును గరగి యొక్కండ కాగ
నేకోర్కు లేమిటి కెలసిన వానికి జుబ్బనచూరలై చొప్పడంగ

16. సోముడు – పుట 60.

జతురసంభోగరసములు చవులవెంట-నిద్దరును గ్రొత్తగా గని యేపుమిగుల
నట్టి చందంబుగా నించి యాత్మమూర్తి-యబల తలపున నచ్చొత్తినట్లుసేసె.

తదనంతరంబ

ఉదరిపడి మేలుకని కన్ను లువిద విచ్చి
చూచి కానద యట్టి యాసొబగు నచట
భయము లజ్జయు మోహంబు బాలమనసు
పొదివె దమము మంచును దమ్మి బొదువుమాడ్కి

అది కలలోని కానుపయి యంబికయానతిమున్న కల్గియ
ట్లొదవుట ముగ్ధతం దలప కుగ్మలి నిక్కము కాగ జూచి పె
ల్లొదవెదు బాష్పవారి నయనోత్పలపీద యొనర్ప రోదనా
భ్యుదయ మనోజ్ఞమై వదన మొప్ప వదంకుచు నార్తి నొందగాన్.

[హరి. ఉత్తర. అ. 7-96 నుండి 99]

కాబట్టి ఎర్రయగారు కుదించిన కొన్ని చోట్ల సోముడు విస్తరించాడు. విస్తరించిన చోట్ల కుదించాడు. ఇద్దరూ సరి సమానంగా వ్రాసిన ఘట్టాలూ ఉన్నాయి. హరిహరనాథునికి తన గ్రంథాన్ని అంకిత మివ్వక పోయినా ఎర్రయ్య గారు శివకేశవులు ఇద్దరూ ఒక్క దగ్గర ఉన్నప్పుడు చూపరులకు ఎలా కనబడ్డారో మనోజ్ఞంగా వర్ణించారు. చూడండి:

హరిజాతురు హరుజాతురు-హరిజాతురు గ్రమ్మరంగ హరుజాతురు ని
ర్జరులును మునులును నిమ్మెయి-హరిహరతత్త్వముగ విస్మితాలోకనులై.

అందరు నయ్యిరువురకుం బ్రణామంబులు సేసి యంజలిపుటంబులు ఘటించి

యజ్ఞరక్షకుడును యజ్ఞవిధ్వంసియు నై లోకనుతుల బెంపారువారు
కందర్పజనకుండు గందర్పదర్పైకదమనుండు నై లీల దనరు వారు
భువనసంభర్తయు భువనసంహర్తయు నన నాత్మగుణకృత్యులైనవారు
భూధరోద్ధారియు భూధరావాసియు నగుట నిత్యప్రీతి నెగడువారు

నిషధిజాతంబు లగు రత్న నిషము లురము
గప్పు కంఠంబు గైసేయ నొప్పు వారు
భుజగశయనుండు భుజగవిభూషణుండు
నెపుడు గరుణతో వరదు లయ్యెదరు మాకు.

[హరి. ఉత్తర. 6-39 నుండి 41]

ఎఱ్ఱయగారు ప్రబంధధోరణిలో వ్రాసిన ఈ ఘట్టాన్ని నాచన సోముడు కూడా మొదట ప్రబంధధోరణిలోనే వ్రాశాడు. శివకేశవులు ప్రక్క ప్రక్కల నిలబడగానే

ఇత్తెరగున నయ్యిరువుర-చిత్తముగతి నొదలు గలసి సిద్ధాంతపరా
యత్తులగు మునుల యెఱుకకు-విత్తై చెలువారె జమిలి వేల్పని తెలుపన్.

అట్టియెడ

అభ్రంకషంబైన యాలపోతు నితండు త్రుంచినా డీతండు పెంచినాడు
సాధుసమ్మతముగా సామజంబు నితండు గాచినా డీతండు ద్రోచినాడు
బర్హిర్ముఖార్థమై పర్వతేశు నితండుదాల్చినా డీతండు వ్రాల్చినాడు
ఫణపరంపరతోడి పన్న గేంద్రు నితండు మెట్టినా డీతండు సుట్టినాడు
నేడు నాడును నాడును నేడు మనకు
జూప జెప్పంగ జెప్పంగ జూపగలిగె
ననుచు గొనియాడు సంయమిజనుల కొదవె
రజతగిరిమీద హరిహరారాధనంబు.

[ఉత్తరహరి. 2–178 నుండి 180]

ఆ తరువాత పురాణపద్ధతిలో వ్రాశాడు. శివకేశవులు వాళ్ళలో వాళ్ళు ఎక్కువగా మాట్లాడుకొనడం, పిమ్మట అక్కడనున్న సకల దేవతా ముని సంఘాన్ని కనుగొని

ఆద్యబీజాయ విశ్వకర్త్రే ఒక్షరాయ
నిర్గుణాయ గుణాత్మనే నిర్మలాయ
హరిహరాత్మనే ప్రవరదివ్యాయ యజ్ఞ
సూక రాయ నమో యనుచు న్నుతింతు. [ఉత్తరహరి. 2–219]

అని మహేశ్వరుడు మునులు వినగా "ఇది పురాణ ముఖ్య స్తోత్రం" అని చెప్పడం నాచనసోముడు వ్రాశాడు. గంభీరంగా ఉండవలసిన ఘట్టాలలో ఏ మాత్రం చమత్కారాలకూ పోక సీరియస్‌గానే వ్రాశాడు.

విస్తరించి వ్రాయకుండా చిన్నచిన్న మాటలలో నాచనసోముడు కూడా మన కళ్ళముందు మంచి దృశ్యాలు నిలబెట్టగలడు. పాంచజన్యం పూరిస్తున్న కృష్ణుని ఎలా వర్ణించాడో చూడండి.

అంగిరుడు పెల్లగిల్లిన-సంగరజయ మమర బాంచజన్యము బూరిం
చెం గంసవైరి ముందర-గ్రమింగిన శశి సుమియు నీలమేఘమపోలెన్.

[ఉత్తరహం. 6-47]

కరుణరసం వ్రాయడంలో కూడ సోముడు తన కాలపు విషయాలను వ్రాస్తాడు. చూడండి: పుట్టిన బిడ్డలు చచ్చిపోతూ ఉంటే, ఈసారి కానుపైనా కాపాడమని కృష్ణునితో మొరపెట్టుకొనే బ్రాహ్మణుడు ఎలా రోదిస్తున్నాడో.

తడియొత్తు చీరతో దాదికౌగిట జేర్చి చూపంగ గన్నార జూడనైతి
దడవి యాడక యున్న తట్టాడు మని పట్టి పడకంగ సెజ్జపై వ్రాల్పనైతి
నల్లంత దవ్వుల నప్పలప్ప లనంగ నెదురుగా బరతేర నెత్తనైతి
నియ్యాలచే నిచ్చి వేడుక నను వారు తిట్టింప విని దప్పిదేరనైతి
నకట మిథ్యామనోరథుం డైతి గాని
కొడుకులం గని దమవారు గొండసేయ
నుండలేదయ్యె సంపద లుబ్బెనేని
లేబరమకాదె బిడ్డలు లేని బ్రతుకు. [ఉత్తరహం. 2-16]

అల్లంతదూరంలో 'అప్పలప్పలన'డం, నియ్యాల చేనిచ్చి వేడుకకు వాళ్ళు తిట్టిస్తే వినడం - ఎంత సహజమైన తెలుగుతనం వర్ణించాడో! తెలుగు దేశంలో కాకతీయ యుగం నుండీ ఆడే పాచికల ఆటను పాల్కురికి సోమనాథుడు వర్ణించినట్టే సోముడు ఈ యుగంలో విపులంగా వర్ణించాడు. (ఉత్తర హరి. 109-142). పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్ర-- పురాతన ప్రకరణంలో కుమారపాల ఘూర్జరుని కథలో నెత్తాల ఆటను వర్ణించి ద్యూత పరిభాషను విరివిగా వాడాడు. దుగ, ఇత్తిగ, దచ్చొక, తీవంచ మొదలైనవి అనాటి పారిభాషిక పదాలు. పాల్కురికి సోమనాథునిలాగే నాచన సోమనాథుడు కూడా ద్యూత వర్ణనను సవిస్తరంగా వర్ణించి ఒక ఫ్యాషనుగా చేశాడు. అందుకే విష్ణుమాయా నాటకం కర్తకూడా లక్ష్మీనారాయణుల చేత సొగటాలాడించాడు. (2-11 నుండి 21). ఈ పద్యాలనుండి ఈ ఆటను ఎలా ఆడేవారో సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు వివరించారు.[17] నాచనసోముని ఉత్తరహరి వంశంలో ఎన్నో సాంఘిక విషయాలను సేకరించవచ్చు. ఇప్పుడున్న ఉత్తర

17. ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర. పుటలు 85 – 92.

హరివంశం సంపూర్ణం కాదని, మిగతా భాగం దొరికితే ఎన్నో కొత్త విషయాలు దొరుకుతాయని రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ గారు వ్రాశారు.[18]

ఉన్న గ్రంథంలోనే కొంత దొరకలేదనే విచారం ఉన్నా ఇతడు వ్రాసిన ఇతర గ్రంథా లేమిటో తెలుసుకొందాం.

నాచన సోమన ఉత్తరహరివంశాన్నే కాక 'వసంత విలాసం' అనే కావ్యాన్ని కూడా రచించాడు. ఇది కాల గర్భంలో కలిసిపోయింది. లాక్షణికులు, సంకలనకర్తలు క్రోడీకరించిన నాలుగైదుపద్యాలు తప్ప ఈ కావ్యంలో మరే భాగం మనకు దక్కలేదు. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ ప్రబంధ రత్నావళి అనుబంధంలో ఈ క్రింది పద్యాన్ని ఉదాహ రించారు.[19]

ప్రాలేయవ్రతిసీరసేన బరపెన్ బైపై వసంతంబులన్
గాలోన్మీలితకోరకోదరపరాగప్రౌఢ కోపాగ్నియై
హాలాపానవిహారశారమహిళాహంకారదోస్ఫారమై
హేలాపల్లవహేతి ఖండితమహాహేమంతసామంతమై.

క్రీ.శ. 1656లో ఉన్న అప్పకవి ముకారయతులు పేర్కొన్న సందర్భంలో 'వసంతవిలాసం' లోంచి ఈ పద్యాన్ని ఉదాహరించాడు.

అత్తరివిటనాగరికులు–చిత్తమున వసంతకేళి చిగురొత్తంగా
మొత్తములు గట్టి తెచ్చిరి–ముత్తెపుఝల్లరులతోడి ఖుర్రటకొమ్ముల్.

(అప్ప. 3–73)

ఇదే పద్యాన్ని బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు 'ఖుర్రట కొమ్ము' అనే మాటకు అర్థం వ్రాస్తున్న సందర్భంలో శబ్దరత్నాకరంలో ఉదాహరించారు. అయితే ఇది వైజయంతీ విలాసంలోనిదని చెప్పారు. దీనికే విప్రనారాయణ చరిత్ర అనే మారుపేరు ఉంది. దీనిని 1510 ప్రాంతాలలో జీవించిన సారంగు తమ్మయ్య వ్రాశాడు. బహుజన పల్లివారు చెప్పారు గాని ఈ పద్యం 'వైజయంతీ విలాసం'లో లేదు.[20] ఇది అప్పకవి పేర్కొన్న 'వసంత విలాసం'

18. సారస్వతాలోకం, పుట 78
19. పుట 184. ఈ పద్యం ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో ఉన్న ఉదాహరణ పద్యాల సంధాత సంగ్రహించినదని పట్టికలో వేటూరివారు చెప్పారు.
20. వావిళ్ళవారు 1909లో ప్రకటించిన ప్రతిలో.

లోనిదే కావచ్చు. పద్యాలను ఉదాహరిస్తున్నప్పుడు కర్తలపేర్ల విషయంలోనూ, గ్రంథాల పేర్ల విషయం లోనూ అప్పకవి పొరబడకపోలేదు. నాచనసోముని ఉత్తరహరి వంశంలోని 'ఒక నాడిందుధరుండు' (5-47) అనే పద్యాన్నే అప్పకవి ఆదిపురాణం లోనిదని చెప్తూ ఉదాహరించాడు. (3-118). హరి వంశానికి ఆదిపురాణ మనే మారుపేరుండేదేమో అని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు సందేహ పడుతున్నారు.[21] ఇటువంటి కారణాంతరం లేకపోతే నాచన సోముడు 'ఆదిపురాణం' అనే మరొక గ్రంథం కూడా వ్రాసి అందులో ఉత్తర హరి వంశంలోని 'ఒక నా డిందు ధరుండు' అనే పద్యాన్నే వాడుకొన్నాడేమో అని కూడా శివరామశాస్త్రిగారు అనుమానిస్తున్నారు. ఈ ఆదిపురాణాన్నే ఆదిత్యపురాణ మని అప్పకవీయంలో అధోజ్ఞాపికలో వావిళ్ళ వారు వివరించారు.[22]

అప్పకవి 'సోముని హరి వంశమునందు' అని చెప్పి ఈ క్రింది పద్యాన్ని సంయుతాసంయుత ప్రాసముల ప్రసక్తిలో చెప్పాడు.

నాతో మార్కొనలేరు నిర్జరపురీనాగేంద్రబృందారకా
రాతుల్మున్నుగ దేవసంఘములు పోర న్థిరసంగ్రామకుం
డీ త్రైలోక్యమునందు గల్గడు రణంబెచ్చోట లేకుండగా
జేతుల్వేయువృథాభరంబగుచు వచ్చె న్దేవ యీ మేనికిన్. (అప్ప. 3-319)

ఇది బాణాసురుడు శివునితో చెప్పే పద్యం. అయితే సోముని ఉత్తర హరివంశము వ్రాతప్రతులలో ఈ పద్యం కనబడదు అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాశారు. ఇది పంచమాశ్వాసంలో 19, 20 సంఖ్యలు గల పద్యాల క్రమంలో ఉండాలి. 21వ నెంబరు పద్యంలో "నావుడు దేవ దేవుడు మనంబున నించుక నవ్వి" అనే మాటలున్నాయి. దీనికి ముందు గానే "నాతో మార్కొనలేరు" అనే పద్యానికి అస్కారముంది. కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుని 'అనిరుద్ధ చరిత్రము'లో గాని, రంగాజమ్మ 'ఉషా పరిణయము'లో గాని ఈ పద్యంలేదు. ఎర్రన్నగారి 'హరివంశం'లో కూడ లేదు. పోతరాజుగారి దశమస్కంధంలో సైతం లేదు. అందుచేత అప్పకవి చెప్పినట్లు సోముని

21. ఉత్తరహరివంశ విమర్శ, పుట. 10.
22. 1934 ముద్రణలో, 143వ పుట.

హరివంశంలోనే 'నాతో మార్కొనలేరు' అనే పద్యం ఉండవచ్చు. ఇది వ్రాత ప్రతులలో కనబడకపోవడంవల్ల అప్పకవి నాటి ఉత్తరహరివంశపు ప్రతులు నష్టమైపోయాయే అన్న విచారం కలుగుతుంది.

'అత్తరి విటనాగరికులు' అనే పద్యం నాచనసోముని వసంత విలాసం లోనిదే అని అప్పకవి చెప్పిన విషయం వాస్తవమే. దీనికి కూచి మంచితిమ్మకవి సాక్ష్యముంది. సర్వలక్షణ సారసంగ్రహంలోని విశ్రమ ప్రకరణంలో ఎక్కటి యతుల సందర్భంలో ఈ పద్యాన్నే తిమ్మకవి నాచన సోముని వసంత విలాసంలోనిదని ఉదాహరించాడు.[23] అయితే తిమ్మకవి కూడా పుస్తకాల పేర్ల విషయంలో పొరబడి ఉండడానికి అవకాశం ఉంది. సోముని ఉత్తరహరివంశంలో నరకాసురుడు ఊర్వశితో సంభాషించిన ఘట్టంలో ఈ క్రింది పద్యముంది.

అంజెదవుగాక నను జెం–తం జేరగనిక యెంత దరిసిన[24] మిరియా
లుం జొన్నల సరిపోవే– లంజెతనములందు గమిరెలన్ గెలువనటే[25]
ఉత్తర. [1-75]

ఇదే పద్యాన్ని పాఠాంతరాలతో కూచిమంచి తిమ్మకవి ఉదాహరిస్తూ ఇది సోముని వసంతవిలాసంలోనిదన్నాడు.[26] ఇది ఉత్తరహరివంశంలో సుప్రసిద్ధమైనది. ఇటువంటి ఘట్టమే వసంతవిలాసంలోకూడా ఉందని, అందుకే అదే పద్యాన్ని మళ్ళా వాడుకొన్నాడని ఇంకొకసారి మనం భావించడం కన్నా తిమ్మకవి పొరబడి ఉండడానికి అవకాశాలున్నాయను కొనడం మంచిది.

అడిదం సూరకవి తన కవిసంశయవిచ్ఛేదంలో ఒక శార్దూలంలోని మొదటిపాదంలో కొంతమాత్రమే ఉదాహరించి అది నాచనసోముని వసంత విలాసంలోనిదని చెప్పాడు. ఈ పద్యం పూర్తి పాఠాన్ని మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు తమ క్రీడాభిరామం పీఠికలో ఇవ్వడమే గాక ఇది ఆ కావ్యంలోని తొలి పద్యమని చెప్పారు.[27] ఎత్తుగడలోనే కాక మొత్తంమీద పద్యం కృత్యాదిని ఉండే దానిలాగే కనబడుతుంది. చూడండి.

23. మంత్రిప్రగడ భుజంగరావుగారి ముద్రణ (1901) పుట 148, పద్యం నెం. 110.
24. 'తగ్గిన' అని పాఠాంతరము. 25. గెలువనికో అని పాఠాంతరం.
26. "సర్వలక్షణసారసంగ్రహం" – మంత్రిప్రగడ భుజంగరావుగారి ముద్రణ, పుట 18, పద్యం నెం. 13. 27. అలభ్యకావ్య ముక్తావళి – డాక్టర్ ఆర్. శ్రీహరి. పుట 120.

శ్రీ చన్నుంగవక్రేవఁ గ్రొమ్మెఱుగులన్ శృంగారవుం దోటకుం
బ్రాచీనం బగుచున్న వింశతినఖ ప్రోథిన్ సుఖాంభోధివే
లా చంద్రోదయమైన దేవుఁడు కృపాలంకార చిత్రంబునం
జూచున్ మాచయ బ్రహ్మధీమణిఁ గవిస్తోమైక చింతామణిన్.

తిరుపతి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలోని బాలబోధ ఛందస్సు అనే లక్షణ గ్రంథంలో విశాళచౌపదకు ఉదాహరణంగా నాచనసోముని వసంతవిలాసం నుండి ఈ కింది వచనం ఉదాహరణంగా ఇచ్చారు.

వీణనాదముల్ వెన్నెల తేట
రాణ మీఱఁగా రమణులయాట
ప్రాణమైన పిన బ్రాహ్మణువీట
జాణలు మెత్తురు జాజరపాట. [R. 1212].

నాచన సోముని వసంతవిలాసం లోనిదంటూ వీరేశలింగంగారు ఒక పద్యాన్ని ఆంధ్రకవుల చరిత్రలో ఉదాహరించారు.

లంజె వశ్యగాక ననుజెం
తం జేరగనీక యెంతతగ్గిన మిరియా
లుం జొన్నల సరిగావే
లంజతనము లందు కొమిరెలం గెలవనికో. (పుట 355).

ఇదే పద్యాన్ని కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహంలో అచ్చ తెనుగు ప్రకరణంలో 'లంజె' అనుటకు ప్రామాణిక ప్రయోగం చూపిస్తూ ఇది ఉదాహరించాడు. 1901లో మంత్రిప్రగడ భుజంగరావుగారు ప్రచురించిన సర్వలక్షణ సార సంగ్రహంలో ఈ పద్యం నాచన సోముని వసంత విలాసంలోనిదని స్పష్టంగా చెప్పారు. (2-13 పుట 18) అయితే కోవెల సంపత్కుమారగారు పరిష్కరించి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారు ప్రకటించిన కూచిమంచి తిమ్మకవి 'లక్షణసార సంగ్రహం'లో ఈ పద్యాన్నే నాచన సోముని 'హరివిలాసము' లోనిదని చెప్పారు. (1-83, పుట 17). సంపత్కుమారగారు 1914లో నందివాడ చలపతి రావుగారు ఏలూరు మంజువాణీ ప్రెస్సులో ముద్రించిన ప్రతిని చూశారు గానీ అదే ప్రెస్సులో 1901లో ప్రచురితమైన

ప్రతిని చూడలేదు.

నా గ్రంథాలయంలో ఇంకొక ముద్రిత ప్రతి ఉంది. దీనిని ఎవరు ముద్రించారో, ఎప్పు డు ముద్రించారో తెలిపే ముఖపత్రం లేదు. దీని పేరు 'సర్వలక్షణ సార సంగ్రహం' అని కాక ఉత్త 'లక్షణ సార సంగ్రహము' అని ఉంది. ఇందులో కూడా 'అంజెదవుగాక' అనే ఈ పద్యం 'దేశ్యగ్రామ్య ప్రకరణం'లో ఉదాహరిస్తూ నాచన సోముని వసంత విలాసము నుండి తీసుకొన్నదే అని చెప్పారు. (పుట 11). (ఈ ముద్రిత ప్రతి రెంటాల సుబ్బారావుగారు వివిధ లక్షణ గ్రంథాలను కలిసికట్టుగా బైండు చేయించిన సంపుటంలో ఉంది. ఈ ప్రతి యతి ప్రకరణంతో ఆగిపోయింది.)

వీరేశలింగం గారూ, మంత్రిప్రగడ వారూ, మరొకరూ వసంత విలాసంలోనిదని ఉదాహరించిన పద్యం 'హరి విలాసం'లోని దంటూ ఇతర ఆకరం వల్లనే, ఆకరాల వల్లనే సంపత్కుమారగారు పరిష్కరించిన ప్రతిలో చోటు చేసుకొంది.

అయితే నాచన సోముడు హరివిలాసమనే, హరవిలాసమనే ఒక ప్రబంధాన్ని రచించాడన్నది వాస్తవేతర విషయం కాదు. గణపవరపు వేంకట కవి రచించిన ఆంధ్ర ప్రయోగ రత్నాకరములోనూ, కస్తూరి రంగకవి చేసిన ఆనందరంగరాట్ఛందంలోనూ సోముని ఈ గ్రంథం నుండి ఉదాహరణ పద్యాలు ప్రామాణిక ప్రయోగాలుగా కనబడుతున్నాయి. ఎటొచ్చీ కస్తూరి రంగ కవి తన ఛందోగ్రంథంలో ఒక చోట ఒకలాగ ఇంకొక చోట మరొకలాగ కావ్యనామం చెప్పాడు.

"ఆద్యక్షర హల్లుతో అచ్చుకూడి ఉన్నందున హల్లునకైనను, అచ్చునకైనను యతి యుండ జెప్పితే అది ప్రాది యతి యగును" అంటూ ఆ ప్రాది యతికి ప్రామాణిక ప్రయోగాన్ని చూపిస్తూ కస్తూరి రంగకవి నాచన సోముని 'హరి విలాసమున' అని ఈ పద్యాన్ని ఇలా ఉదాహరించాడు.

శంబర వైరి విభంజన
సాంబ శివా యంధక ప్రశాసక గజచ

ర్మాంబర ధరయని నీదుప
దంబులు పూజించువాడు ధన్యుఁడు సుమ్మీ? (3-214)

కావ్యనామం హరివిలాసమని చెప్పున్నా ఇందులో హరుని ప్రస్తుతి కనబడుతోంది. ప్రాదియతులలోనే 'అజ్' అనే ఉపసర్గలోని హల్లుకు ప్రమాణంగా "నాచన సోముని హర(రి) విలాసమున" అని ఈ క్రింది పద్యాన్ని కస్తూరి రంగకవి ఉదాహరణగా ఇచ్చాడు.

మౌని తిలక సజ్జన సం
తాన మహీరుహ! భవత్సుధాలాపమునా
వీనులకు విందొనర్చెన్
మేనున గల తాప మణచె మృషగాదు సుమీ! (3-357)

నాచన సోముడు హరిహర నాథ భక్తుడు కనుక ఇది హరి విలాసమైనా, హరవిలాసమైనా శివకేశవుల కథలు రెండూ ఇందులో చెప్పాడని లాక్షణికులు ఉదాహరించిన పద్యాల వల్ల తెలుస్తున్నది. నాచన సోముని 'హరి(ర) విలాసం' నుండి లభించే 12 పద్యాలను డాక్టర్ ఆర్. శ్రీహరి గారు వివిధ ఆకరాల ద్వారా క్రోడీకరించారు.[28] వీటిలో ఒకటి మాత్రం వసంతవిలాసంలోనిది. మిగతావి హరి(ర) విలాసంలోనివే అని భావించవచ్చు. ఒకటి మినహాయించి, శ్రీహరిగారు సేకరించిన 11 పద్యాలను కృతజ్ఞతలతో పొందుపరుస్తున్నాను.

1. జయవిజయవినుత జన్మా
వ్యయ దూరానందరూపభాసుర దత్తా
భయ హరిహయముఖనిర్జర
నయనన్నక్షతయూథ నళినీనాథా![3]

2. భూకాంతవర్య పుణ్య
శ్లోకులు నీవలననే ఫలోన్నతి చాలం
గైకొందురు నిజముగ నని
రేకల తెఱఁగెల్ల విస్తరింప గదంగెన్ [4]

3. మౌని తిలక సజ్జనసం
తానమహీరుహ భవత్సుధాలాపము నా

28. అలభ్యకావ్యముక్తావళి – పుట 196 నుండి.

వీనులకు విందొనర్చెను
మేనునఁ గల తాప మణచె మృషగాదు సుమీ![5]

4. చెంగలువల తళతళమను
కంగవనిద్దావసింది కలకల నగు మే
నంగజుని కుంభికుంభము
లం గేరు సరోజములు వెలంతకుఁ దనరెన్ [6]

5. సకియా! వినవే నీతో
నిఁక యేమి వచింతు నాదు హృదయేశ్వరునీ
దకు తోడి తెమ్ము లేదే
ని కదలు ప్రాణములు మేన నిలువకయున్నన్ [7]

6. జపము చాలించి యత్తపసి యచ్చరకన్ని
యను కంట నింపెసలారఁ జూచె
చూచి వెంబడి [8]

7. జయమగుటకు నీ మది సం
శయమేటికి విను మనుచు సముంచితకరుణా
లయుఁడగు మునీంద్రుఁడెంతయుఁ
బ్రియముగ మంత్రంబు జెప్పె నృపవరుఁ దెలమిన్ [9]

8. అభవుఁ డాహవమదోద్ధతుఁడైన యంధకా
సురుబారి గొనకేల శూల మూని [10]

9. రేదొరయల్లుడు మెఱయన్
గేదఁ గితేకు తెలిగచ్చునె జనుగుమ్మెన్
పైదలి గుబ్బల నడుమను
వాదుడుకగు బలము చుట్టువారు వరాంగన్ [11]

10. శంబరవైరి విభంజన
సాంబశివా యంధకారిశాసన గజచ
ర్మాంబరధర యని నీదు ప
దంబుల్ పూజించువాఁడు ధన్యుఁడు సుమ్మీ [12]

11. గొదనరపాల మానిశేఖరుల వార్త
కృష్ణకథ విన్నయట్టి నీ కింక నేను

క్లప్తి గాక హర్యవతారలీలలెల్ల
తెలివిడిగ వచియించెద తెలిసికొనుము [13]

డాక్టర్ పి.యశోదారెడ్డిగారు నాచన సోముడు హరివిలాసమని ఒక గ్రంథం, హరవిలాసమని ఇంకొక గ్రంథం రచించాడని భావిస్తున్నారు. హరి విలాసంలో శ్రీకృష్ణుని బాల్యాన్నీ ఇతర లీలా విలాసాలనూ వర్ణించాడనీ ఈ కావ్యం దేనికీ అనువాదం కాదని యశోదారెడ్డిగారి విశ్వాసం. ఈ విషయాన్ని "నాచన సోముడు - అతని కాలము - రచనలు" అనే ప్రకరణంలో విపులంగా చర్చించారు.[29]

మొత్తం మీద లాక్షణికులలో, సంకలనకర్తలో ఉదాహరించడంవల్ల నాచన సోముని కృతులు నాలుగు ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. అవి 1. ఉత్తర హరి వంశం; 2. ఆది పురాణం లేక ఆదిత్యపురాణం; 3. వసంత విలాసం; 4. హరి(ర) విలాసం.

ఈ నాలుగింటిలోనూ మొదటిదే (అందులోనూ కొన్ని పద్యాలు లోపించి) నేడు దొరుకుతూంది. ఇదైనా కొంత దక్కినందుకు మనం సంతోషించాలి.

ఈ పుస్తకం నాచన సోముడు వ్రాయడం వల్లనే మన సాహిత్యం పురాణ ధోరణి నుండి ప్రబంధ పద్ధతికి మారింది. అనంతకృష్ణ శర్మగారు చెప్పినట్లు తరువాత కవులలో "వస్తుకళ చాలా వరకూ అంతరించి రచనపై దృష్టి ప్రబలింది. శబ్దార్థముల చిత్రరచనలు పుంఖానుపుంఖ ములుగా శాఖోపశాఖలుగా అల్లుకొన్నది. క్రమంగా రచనలో కూడ అర్థము కన్న శబ్దములు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము వహించి నిలిచినవి. సరసత్వము కంటే చమత్కారమే ఎక్కువ సాహిత్య ధర్మముగా మారినది."[30]

దీనికి ఎక్కువ కారణభూతుడు నాచన సోముడు. దీని మంచి చెడ్డల కీర్తి పూర్తిగా అతనిదే.

---

29. యశోదారెడ్డి, పి. తెలుగులో హరివంశములు – హైదరాబాదు, 1973.
30. సారస్వతాలోకము, పుట 64.

9

గోనబుద్ధరాజు

చిత్తశుద్ధితో, ప్రేమతో జేసిన ఎటువంటి సేవనైనా తెనుగువాళ్ళం 'ఉడతా భక్తి' అంటాం. ఇది తెలుగు జాతీయం. సేతువు కడుతున్నప్పుడు రాములవారికి తోడ్పడిన ఉడత పూర్తిగా తెనుగుదే. వాల్మీకి రామాయణ మూలంలో లేని ఈ ఘట్టం తెలుగురామాయణాలలో వుంది. మొదటి సారిగా ఈ ఉడతాభక్తిని గ్రంథస్థం చేసినవాడు గోనబుద్ధ రాజు. ఇతడు పాడుకోటానికి అనువైన ద్విపదచ్ఛందస్సులో రామకథ చెప్పాడు. దీనినే రంగనాథరామాయణం అని లోకం చెప్పుకొంటున్నది. ఈ ద్విపద రామాయణం ఎలా ప్రభవించిందో తెలుసుకుందాం.

క్రీ.శ. 1294 ప్రాంతాలలో కదనప్రచండ, మీసరగండ, ఉభయ బలగండ గోన గన్నయరెడ్డిగారు వర్ధమాన పురంలో సుఖసంకథా వినోదంతో పృథివీరాజ్యం చేస్తూ ఉండేవాడు. ఆ రాజ్యానికి రక్షామణియైన విట్ఠలనాథ భూనాథుడు ఆదవాని, తుంబుళం, మాలువ, హాలువ మొదలైన దుర్గాలు సాధించి తదనంతరం రాచూరి పట్టణప్రవేశాభిముఖుడై సుఖసంకథా వినోదంతో పృథ్వీరాజ్యం చేస్తూ శా.శ. 1216కు, అంటే క్రీ.శ. 1294 కు సరియైన జయ సంవత్సర మార్గశిర శుద్ధసప్తమినాడు సర్వరాష్ట్ర సమస్త ప్రజారక్షణార్థమైన దుర్గం రచించాడని రాయచూరి శాసనం చెపుతున్నది.[1]

---

1. గోనవారి రాయచూరిశాసనం. కాకతీయసంచిక నుండి. బాగంటి శేషయ్యగారు ఉదాహరించినది. ఆంధ్ర కవితరంగిణి, 4. పుట 20.

బహుశః ఈ విట్ఠలనాథ భూపతి ఆ దుర్గంలోనే కాబోలు కొన్నేళ్ళ తరువాత కొలువు ఉన్నాడు. ఆ సభలో బహుపురాణజ్ఞులు, బహుశాస్త్ర విదులు, బహుకావ్యనాటక ప్రౌఢమానసులు, హితులు, మంత్రులు, పురోహితులు, ఆశ్రితులు, సుతులు, రాజులు, బహుశ్రుతులు ఉన్నారు. భూలోక దేవేంద్రుడిలాగ విహారివుంటూ, రసికులు భారత రామాయణాది రసగోష్ఠి చెల్లిస్తూ వుండగా, రసిక శేఖరుడు విట్ఠలనాథుడు రామకథా సుధా రసరక్తుడై ఆ సభలో అందరినీ చూచి "రమణీయంగా తెలుగులో రామాయణం క్రమమొప్పగా చెప్పడానికి ఘనకావ్య శక్తిగలవాళ్ళెవరు భూమ్మీద వున్నారు" అని ప్రశ్నించాడు. అప్పుడా సభలో ఉన్న విబుధులు "మీ అబ్బాయి బుద్ధరాజు కన్న రామాయణమర్మం తెలిసిన వాళ్ళెవ్వరున్నారు?" అని విన్నవించుకున్నారు. అప్పుడు విట్ఠలనాథుడు తన కుమారుణ్ణి పిలిపించాడు. "భూమ్మీద కవులూ, విబుధులూ మెచ్చుకొనేటట్టు రామాయణ పురాణకావ్యం నా పేర తెలుగులో చెప్పి దానిని ప్రఖ్యాతం చెయ్యి" అని అనతిచ్చాడు.

తండ్రి ఆజ్ఞను శిరసావహించి బుద్ధరాజు పనిబూని అరిగండభైరవ మీసర గండాంకుడైన తన తండ్రి పేర రాజులు, బుధులు, రసికులు, సుకవి రాజులు గోష్ఠిని రాగిల్లి పొగిడేటట్టు పదాలు, అర్థాలు, భావాలు, గతులు, పదశయ్యలు, అర్థసౌభాగ్యాలు, యతులు, రసములు, గుంభన ములు, ప్రాస సంగతులు, అసమానమైన రీతులు అన్నీ ఉండే కావ్యం ఆదికవీశ్వరుడైన వాల్మీకి చెప్పిన పద్ధతిని రామాయణాన్ని చెప్పడం మొదలుపెట్టాడు.

రాయచూరి శాసనంలోని విట్ఠలనాథుడే కొడుకు చేత రంగనాథ రామాయణం వ్రాయించినాడనడానికి ఆస్కారం ఉంది. ఆ శాసనంలో 'మీసర గండ' అనే బిరుదు గోన గన్నయరెడ్డికి ఉంది. అతని రాజ్యరక్షామణి అయిన విట్ఠలనాథుడికి కూడా ఆ బిరుదు ఉండవచ్చు. సాధారణంగా ఏలికల బిరుదులను అణకువగా ఉన్నవాళ్ళు ధరిస్తారు. రంగనాథ రామాయణం వ్రాయించిన విట్ఠలనాథుడికి కూడా 'మీసరగండ' బిరుదు ఉంది. ఈ బిరుదులు కాలక్రమానుగతంగాకూడా వస్తాయి. క్రీ.శ. 1294 ప్రాంతాలలో ఉన్న విట్ఠలనాథుడేకాక అతని మనుమడో, ముని మనుమడో ఎవరైనా ఈ బిరుదు ధరించడానికి అవకాశం లేకపోలేదు.

రంగనాథరామాయణంలో కవి తన వంశాన్ని వర్ణిస్తూ మొట్ట మొదట గోన కాట భూపతిని పేర్కొన్నాడు. గోనవంశం వారి శాసనాలు కొన్ని తెలంగాణాలో దొరికాయి. అందులో గోనకాటభూపతి పేరుమాత్రం కనపడడం లేదు. చెంగల్పట్టుజిల్లా తిరుప్పుక్కు శాసనంలో ఒక గోన కాటయ పేరు కనపడుతూందని మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు గుర్తించారు.[2] ఈ కాటయకాలం క్రీ.శ. 1250 ప్రాంతాలు. ఇతడే రంగనాథరామాయణంలో పేర్కొన్న కాటభూపతి అయితే వాళ్ళ వంశవృక్షం వివిధ కాలనిర్ణయాలలో ఇలాగ వుంటుంది.

గోనకాటభూపతి	క్రీ.శ. 1250
రుద్రనరేంద్రుడు	క్రీ.శ. 1275
....	క్రీ.శ. 1300
బుద్ధభూవిభుడు	క్రీ.శ. 1325
విట్ఠలభూనాథుడు	క్రీ.శ. 1350
బుద్ధభూపతి	క్రీ.శ. 1375

సోమశేఖర శర్మగారు చేసిన కాలనిర్ణయం మనం అంగీకరిస్తే రంగనాథ రామాయణం వ్రాయించిన విట్ఠలనాథుడికీ రాయచూరి శాసన కాలానికీ 55 సంవత్సరాల వారడి కనపడుతుంది. రాయచూరి శాసనం అతడి పహిలా పచ్చీసులో వ్రాయించి ఉంటే అతడు కనీసం క్రీ.శ. 1270 లో పుట్టి ఉండాలి. అప్పుడుగాని క్రీ.శ. 1294 లో రాయచూరి దుర్గరచన జరగదు. రాయచూరు విట్ఠలనాథుడికి అతని పహిలా పచ్చీసులోనే బుద్ధరాజు జన్మించాడనీ, రామాయణమర్మమంతా కరతలామలకం చేసుకొనే వయసు అయిన ముప్ఫయ్యో సంవత్సరం బుద్ధరాజుకు వచ్చాకనే విట్ఠలరాజు సభలో అటువంటి ప్రశ్న వేయడం జరిగిందనీ అనుకుంటే ఆకాలం క్రీ.శ. 1294+30=1324 వ సంవత్సర మవుతుంది. అది ప్రతాపరుద్రుడు అస్తమించిన సమయం. రాజ్యం అల్ల కల్లోలంలో వున్నది. అటువంటి పరిస్థితులలో స్తిమితంగా కావ్య రచనకు అనతివ్వడంగాని, వ్రాయడంగాని

2. రంగనాథరామాయణం: రాయలప్రచురణ- పీఠిక, పుట 7.

జరగదు. అందుచేత మరికొన్ని సంవత్సరాలు, కనీసం 10-15 సంవత్సరాలు పోయాక ఆంధ్రదేశానికి ఢిల్లీ సుల్తాను సేనల బెడద తప్పినకాలంలో కాపయ నాయకుడు శాంతిని సుస్థిరం చేసేదాకా ద్విపద రామాయణరచనకు అనతివ్వడం జరక్కపోవచ్చు. అంటే ఇది క్రీ.శ. 1339-40. సోమశేఖర శర్మగారు చేసిన కాలనిర్ణయానికి ఒక పురుషాంతరంపైన పదేళ్ల తేడా కనపడుతున్నది. కాస్త కుడి ఎడంగా ఇది సరిపోతున్నది.

బుద్ధరాజు కొంచెం వయస్సు పైబడ్డాకనే రామాయణం రచించాడనటానికి ఆస్కారం కనపడుతున్నది. ఇతడు పూర్వరామాయణం ఆరుకాండలు రచించాక తన కుమారులను పిలిచి ఉత్తరరామాయణం రచించమని ఆనతిచ్చాడట. నిండుయవ్వనంలో పూర్వరామాయణంరచన మొదలు పెడితే బుద్ధరాజే ఉత్తరరామాయణం పూర్తిచేసేవాడు. కొడుకు మీద ఆ భారం పెట్టాడంటే పూర్వభాగరచన పూర్తయ్యేసరికి అతడు ముసలివాడై వుండాలి. "పూర్వభాగం వ్రాశాను. ఉత్తరకాండ వ్రాయడం ఎలాగ?" అని బుద్ధరాజు చింతిస్తూ ఉన్న సమయంలో దేవుడే కనిపించి "నీ వింక మము గూడనెమ్మి నేతెమ్ము. నీకామితార్థముల్ నిర్వహింపంగ నీ కుమారులున్నారు, వాళ్లను నియోగించ" మని చెప్పాడట.[3] అంటే అప్పటికి బుద్ధరాజు కాటికి కాళ్లుజాచుకున్నట్టే కదూ!

ఏతావతా విట్ఠలనాథుడు తన డెబ్భయ్యోసంవత్సరం లోనే, ఆ తరవాతనో తన యాభై సంవత్సరాల కుమారుణ్ణి బుద్ధరాజును తన పేర రామాయణం వ్రాయమని అడిగి ఉండవచ్చు. పూర్వరామాయణాన్ని ముగించి బుద్ధరాజు తన డెబ్భయ్యోయేటనే, ఆ తరవాతనే తన కుమారులను ఉత్తరరామాయణం వ్రాయమని ఉండాలి.

రచించిన రోజునుండి నేటిదాకా రంగనాథరామాయణం ఆంధ్రదేశంలో చాలా ప్రచారంలో ఉంది. ముగ్గురు ప్రకాశకులు దీనిని ప్రచురించారు. వావిళ్ళప్రతి ప్రాచీనం. నాగపూడి కుప్పుస్వామయ్యగారు మొదటి కూర్పుకు పీఠిక వ్రాశారు. 1960 లో వేదం లక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రిగారు పరిష్కరించారు.

---

3. ద్విపదరామాయణం - ఉత్తరకాండ. కర్తలు: గోనకాచవిభుడు, విటలరాజు. అవతారిక.

ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయంప్రచురణ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారి ఆధ్వర్యంలో జరిగింది; పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు పీఠిక వ్రాశారు. రాయలు అండ్‌కోవారు ప్రకటించిన దాన్ని మల్లంపల్లి సోమ శేఖరశర్మగారూ, టి.ఎ. రంగాచార్యులుగారూ పరిష్కరించారు. ఈ మూడు ముద్రణల పీఠికలలో చాలా విషయాలు మనకు తెలుస్తాయి. "ఈ గ్రంథము బుద్ధభూవిభుడు రచించెను. తనతండ్రి విట్ఠలుని పేర ప్రఖ్యాతము చేసెను. గ్రంథమున గోచరించు నాధారము లివ్వి. తండ్రిపేర ప్రఖ్యాతముసేయుట యనగా అతని పేర రామాయణమును పిలుచుట" అని ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు వ్రాశారు.[4] బుద్ధరాజు తండ్రిపేరు విట్ఠలనాథుడు. మరి రామాయణానికి రంగనాథరామాయణం అనే పేరు ఎలా వచ్చింది? లక్ష్మీకాంతం గారు ఇలా వివరించారు:

ఈ యర్థమున దీనికి విట్ఠలరామాయణమనియో, విట్ఠలనాథ రామాయణమనియో పేరుండదగును. అటులలేదు. రంగనాథరామాయణ మని యున్నది. ఇటులున్నను విట్ఠలు పేరనే వెలయించుటయే యగునేమో మన మాలోచింపవలయును. అగుననియే యొక యూహచే నాకు తోచుచున్నది. విట్ఠలుని పూర్తిపేరు" పాండురంగ విట్ఠలనాథు" డై యుండవచ్చును. విట్ఠలు డనునది పండరీపురములో వెలసిన పాండురంగ విట్ఠలనాథుని పేరు గనుక). దీనికి ఉచ్చారణసౌలభ్యము గల "రంగనాథరామాయణము" అని కర్త పేయమైన పేరు పెట్టియుండవచ్చును. 'నామైకదేశే నామగ్రహణం' శాస్త్రసమ్మతమేకదా! అథవా, అతని పేరు ప్రఖ్యాతము సేయుట యనగా కృతియిచ్చుట యగునేని, తండ్రికి కృతి యిచ్చిన యీ కావ్యమును ధర్మపురి, లేపాక్షి రామాయణములవలె ఏ క్షేత్ర దేవతాపరముగనో కవిపిలిచియుండవచ్చును. ఈ రెంటిలో మొదటి పక్షమే నాకు బలవత్తరముగా తోచుచున్నది.[5]

ఈ వివరణ కొందరికి రుచించలేదు. శిష్ట్లా రామకృష్ణశాస్త్రిగారు ఇలా వ్రాశారు :

ఈ విషయ మేమాత్రము సమంజసముగాలేదు. ఇందనౌచిత్యములనేకములు .... నామైకదేశేనామగ్రహణ మను వాక్యమునకు నామమందలి పూర్వార్థముగాని, యుత్తరార్థముగాని స్వీకరింపనగును గాని యొక నామమును నాలుగైదుముక్కలు చేసి యిష్టమువచ్చిన యక్క డక్కడి ముక్కలను చేర్చినచో నేక దేశసంప్రదాయము సిద్ధింపదు. పాండు-రంగ-విట్ఠల-నాథ అను భాగములో రెండు, నాలుగు భాగములను గూర్చి

4. గౌతమవ్యాసాలు – పుట 121.   5. గౌతమవ్యాసాలు – పుట 122–123.

మధ్య 'విట్ఠల' పదమును త్యజించినచో లక్ష్మీకాంతంగారి సంకల్పము నెరవేరు నేమోగావి రసాభాసము మాత్రమగును. ఏలన, విట్ఠలనాథుడు పాండురంగ క్షేత్రమందలి స్వామి. రంగనాథుడు శ్రీరంగ క్షేత్రమందలి స్వామి. అయ్యవారిని జేయబోయిన కోతియైనట్లున్నది వీరి యూహ. కాన రంగనాథరామాయణము కృతిపతి ననుసరించి వచ్చిన దనుట కల్ల."[6]

బుద్ధరాజు తన తండ్రి విట్ఠలనాథునిపేర రామాయణం చెప్పాడన్న మాటకు తండ్రిపేరు తన గ్రంథానికి పెట్టాడనుకోడంవల్ల ఇన్ని చిక్కులు వస్తున్నాయి. ద్విపద సంప్రదాయంలో ఎవరైనా 'ఒకరిపేర' కావ్యం చెప్పడ మంటే వారికి అంకితమివ్వడ మనే అర్థం. చూడండి. ఈ శతాబ్దంలోనే ఉన్న మడికిసింగనకవి ద్విపదభాగవతాన్ని ఎలా వ్రాశాడో !

అని యిట్లు నయనిర్ణరామాత్యు పేర-ధనధాన్యమణిమయదానాఢ్యు పేర
భూభరణక్షమభుజసారు పేర - ఔభళమంత్రి కందామాత్యుపేర
గోరి భారద్వాజగోత్రసంజాతు-దారూఢమతి నయ్యలార్యనందనుడు
శృంగారరసకళా శ్రితవచోధనుడు-సింగయామాత్యుడు చెలువగ్గలింప
సలలితరసభావశబ్దగుంభనల-వలనొప్ప శ్రీభాగవతపురాణమును
మహనీయమగు దశమస్కంధసరణి-విహితలీలల నొప్పు విష్ణుచరిత్ర
ప్రాకటంబగు మధురాకాండ మనిన-నాకల్ప మాకల్పమగుభంగి జెప్పె.
(ద్విపదభాగవతం, మధురకాండ, 682-688. పుట 63)

మడికి సింగన వ్రాసిన భాగవతాన్ని కందామాత్యుని పేర చెప్పినా దానికి ద్విపదభాగవతం, దశమస్కంధం అనే పేర్లేగాని కందామాత్య భాగవతం అనే పేరు లేదుకదా! ఇలాంటి ఉదాహరణలు ఎన్నయినా ద్విపదకావ్యాలలోంచి చూపవచ్చు. గౌరన మల్లికార్జునదేవు పేర 'నవనాథ చరిత్ర' చెప్పాడు. దానికి మల్లికార్జున నవనాథచరిత్ర అన్న పేరు లేదు. ఆచార్య లక్ష్మీకాంతంగారు "అథవా అతని పేరు ప్రఖ్యాతముచేయుటయనగా కృతినిచ్చుట యగు నేని"... అని సక్రమంగానే ఊహించినా ఇది బలవత్తరం కాదని త్రోసిపారేసి వేరే సమర్థింపులకు పాల్పడడంవల్ల ఇలా జరిగింది. వారు ఇంకా ఇలా వ్రాశారు:

మొదలు రంగనాథరామాయణ మన్న పేరు తొల్లింటినుండియు గలదా?

---

6. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసర్వస్వము. పుటలు 555 & 556.

మధ్యకాలమున వచ్చినదా? నడుమవచ్చినదని చెప్పసాహసించువారెవరును ఉండరు. ఉన్నచో, తొలినాటి పేరేమైయుండునని యడిగినపుడు చెప్పలేరు. అదిగాక, ఎంత ప్రయత్నించి ప్రచారము చేసినను నడుమ వచ్చిన పేరులు తొల్లిటివానిని తుడిచి వేయలేవు. కావున, ఈగ్రంథమునకు మొదటినుండియు రంగనాథరామాయణ మనియే పేరు.[7]

అయితే మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు ఇలా చెప్తున్నారు.

బుద్ధభూపతికాలములోగాని,అతని కుమారుల కాలములోగాని దీనికి రంగనాథ రామాయణ మను పేరు వచ్చియుండదు. ఇది తమ పేరుతో నున్నపుడు రామాయణకర్త బుద్ధక్ష్మానాథుడుకాని, అతని కుమారులుకాని దీనిని రంగనాథ రామాయణ మనుట కంగీకరింపరుకదా. అట్లంగీకరించుట తమ ప్రతిష్ఠకే భంగము. కావున బుద్ధనృపాలునికి జాల తరములకు దరువాత, ప్రాయికముగా రంగనాథుడు రచియించె నను ప్రతీతి యెట్లో యేర్పడి, యది యక్కడక్కడ వ్రాతప్రతులలో రంగనాథరామాయణ మని పేర్వడి క్రమముగా నది లోకవ్యవహారమున నల్లుకొనిపోయి ముద్రణము వచ్చినపిదవ రూఢమైనట్లు తోచుచున్నది. తంజావూరు శరభోజిమహారాజు సరస్వతీమహల్ లైబ్రరీలోని రంగనాథ రామాయణము ప్రతులున్నవి. ఆలైబ్రరీలో పుస్తకముల పట్టికలో నిది వట్టి రామాయణ మనియే కలదు కాని రంగ నాథరామాయణ మని లేదు. "ఈ రామాయణమునకే (బుద్ధభూవిభుడు కర్త) రంగనాథరామాయణమని వాడుక కలదు" అని యాపుస్తకముల పట్టిక తయారు చేసినవారు వ్రాసియున్నారు (పుట 118)[8]

రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మగారుకూడా ఇది మధ్యలో వచ్చిన పేరే అని నమ్ముతున్నారు.

మరి యీ రంగనాథరామాయణ మను పేరెవరు పెట్టిరి? కర్తగాని, యుత్తర కాండము వ్రాసిన బుద్ధారెడ్డి కొడుకులుగాని యీ పేరెక్కడను సూచింప లేదు. వారే ఆపేరు పెట్టినారని లక్ష్మీకాంతంగారన్న మాట నిరాధారము .... వ్యవహారములో అనుకూలమునకై యెవరో, ఎప్పు డో పెట్టియుండ రాదేమి? .... కాబట్టి దానికి రంగనాథరామాయణమనునది నడుమంత్రపు పేరు కావచ్చును. ఇట్లనుకొనుటలో సాహసమేమియును లేదు.

అని స్పష్టపరిచారు.[9] ఈ గ్రంథానికి ఈ పేరు ఎవరు పెట్టి వుంటారో ఇంకొక చోట అనంతకృష్ణశర్మగారు ఊహించారు.

రంగనాథుడను ఒక కవి యుండి ఈ రామాయణముఁవ్రాసి బుద్ధరాజుపేర

7. గౌతమవ్యాసాలు, పుట 123. 8. రంగనాథరామాయణము – రాయలముద్రణ, పీఠిక, పుటల 13 & 14. 9. సారస్వతాలోకం, పుట 115.

ప్రకటించుట, దీని నెరిగిన సమకాలికుల మూలమున దీనికి రంగనాథరామాయణ మను పేరు నిలుచుటయు అసంభవములు గావు. మరి బుద్ధరాజే రచించి యుండుటయు అసాధ్యముకాదు. కొంతవరకు అసంభవ మనిమాత్రము చెప్పక తప్పదేమో!

– అని సందేహపడుతున్నారు.[10]

అనంత కృష్ణశర్మగారి సందేహంలో కొంత సబబుకూడా ఉందనిపిస్తున్నది. బుద్ధరాజు కవిపోషకుడు. అతణ్ని ఆశ్రయించుకొన్న వాళ్ళల్లో ఒక రంగనాథుడు వుండి ఉండవచ్చు. బహుశా అతడు అచ్చవెల్లి రంగనాథుడు కావచ్చు. ఉత్తరోత్తరా పుష్పగిరి తిమ్మన కంకంటి పాపరాజుకు సహాయం చేసినట్టు, కిరీటికి శౌరి తోడైనట్లు రంగనాథుడు బుద్ధరాజుకు తోడ్పడ్డాడేమో! 'పాయక పాకశాసనునికి' అని నన్నయగారు నారాయణభట్టు సహాయాన్ని చెప్పు కొన్నట్టు బుద్ధారెడ్డి చెప్పకపోవడంవల్ల రంగనాథ సహాయక పాత్రను తెలిసినవాళ్ళు దీనికి రంగనాథుని సంబంధాన్ని ప్రచారం చేశారేమో! ఏది యేమైనా బుద్ధరాజు సామాన్యుడు కాడు. అతని విద్వత్తును సాటికాలపువాళ్ళు ఇలాగ పొగిడారు:

సర్వజ్ఞుడనఘుండు, చతురవర్తనుడు
సర్వపురాణ విచారతత్పరుడు
కమనీయబహుకళాగమ విచక్షణుడు
సుమనీషి పోషణోత్సుక సుఖోన్నతుడు
కవిసార్వభౌముండు, కవికల్పతరువు
కవిలోకభోజుండు, కవిపురందరుడు. (రంగనాథ. 1-84,86)

ఈ 'కవికల్పతరువు' ను ఆశ్రయించుకొన్న ఏ కోకిలో గొంతెత్తి పాడిన స్వరాలు కొన్ని ఈ రామాయణంలో మారుమ్రోగితే వింత లేదు. గోన బుద్ధ రాజుకు సర్వజ్ఞబిరుదు ఉండడంకూడా గమనించతగ్గది. ఇతని సమకాలికుడు కుమారసింగ భూపాలునికి కూడా ఇదే బిరుదు ఉంది. రాచకొండ ఏలికలాగ బుద్ధరాజు కూడా సర్వజ్ఞ బిరుదును పెట్టుకొన్నాడేమో, ఇతనికి కవిసార్వభౌమ బిరుదు కూడా ఉంది. మన ఛందోగ్రంథాలలో 'కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు' అనే నామాంతరమున్న 'కవివాగ్బంధనము' ఒకటుంది. దీనిని తిక్కనగారు వ్రాసినట్టు చెప్పుకొంటారు. బహుశా దీనికీ బుద్ధరాజుకూ ఏదైనా సంబంధం ఉందేమో,

10. సారస్వతాలోకం, 106.

పరిశోధిస్తేగాని తేలదు. ద్విపదలో గ్రంథాలు వ్రాసిన గౌరన ఒక లక్షణగ్రంథాన్ని సంస్కృతంలో రచించాడు. అలాగే బుద్ధరాజుకూడా తెలుగులో రచన చేశాడేమో!

బుద్ధరాజుకొలువులో రంగనాథుడు ఉన్నాడోలేడో తేల్చి చెప్పలేంగాని కవిభల్లటుడు ఉన్నట్టు ఒక శ్లోకంవల్ల తెలుస్తున్నది. భల్లటుడు ఒక వ్యాకరణం వ్రాసినట్లు చెప్పు కుంటారు. దానిని బుద్ధరాజుప్రోత్సహించి వ్రాయించాడేమో. రంగనాథరామాయణంలోని ప్రయోగాలు లాక్షణిక సమ్మతాలు. వాళ్ళకు ప్రమాణాలు. పండితులకు ఇది ఎలా ఆమోద కరమైందో సామాన్య ప్రజలకు అలా శిరోధార్యమైంది. "ఈ రామాయణము నుండి కొన్ని ప్రకరణములను పాటలుగా పాడుకొను నారీమణు లిప్పటికిని గలరు. రామాయణకథాప్రదర్శనముల వేళ తోలుబొమ్మలవారు గానము చేయు గ్రంథ మిదియే."[11] అని పింగళిలక్ష్మీకాంతంగారు వ్రాశారు. ఈ కావ్యంలో ఎన్ని ద్విపదలు ఉన్నాయో చూద్దాం:[12]

బాలకాండ	-----	2,493
అయోధ్యాకాండ	-----	1, 834
అరణ్యకాండ	-----	1, 560
కిష్కింధాకాండ	-----	1, 345
సుందరకాండ	-----	1, 177
యుద్ధకాండ	------	8, 881
మొత్తం		17,290

బాలకాండనుండి సుందర కాండదాకా కలిపి 8, 409 ద్విపద లున్నాయి. యుద్ధకాండలోనే అంతకన్నా 472 ద్విపదలు ఎక్కువున్నాయి.

'వాల్మీకి చెప్పిన తెరగున' తను రామాయణం వ్రాస్తానని బుద్ధరాజు చెప్పినా వాల్మీకిరామాయణంలో లేని కథలను ఇతడు విపులంగా వ్రాశాడు. ఈ కథలు కొన్ని భాస్కరరామాయణంలో కూడా వున్నాయి. వాటిని వివిధ పండితులు వివిన్నరామాయణాలతో తైపారువేశారు. ముఖ్యంగా మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు వివిధరాష్ట్రాలరామాయణాలతో సరిపోల్చారు. ఆ పరిశోధనలను ఒక చోట క్రోడీకరిద్దాం.

11. గౌతమవ్యాసాలు. పుట 132.

12. 'రంగనాథరామాయణం' (రాయలప్రచురణ) నుండి.

వివిధరామాయణాలలోని అవాల్మీక గాథలు

విషయము	భాస్కర	రంగనాథ	ఆనంద (మహారాష్ట్ర ప్రసిద్ధం	లాహోరు ప్రతి	ఇటాలియన్ ప్రతి క్రి. శ.1850
బాలకాండ :					
1. అహల్య రాయిగా అవడం	నెం. 527	1481, 1482	......	......	......
2. ఇంద్రుడు కోడై కూయడం	......	నెం 1470	......	.. .	......
అయోధ్యకాండ :					
1. మంథరకు రామునిమీద కోపానికి కారణం	నెం. 57	145, 146	.....	.....	......
2. కాకాసుర వధ (మూలంలో సుందరకాండలో ప్రసక్తి)	292	1144, 1155	....	.. ...	......
అరణ్యకాండ :					
1. జంబుకుమారుని వృత్తాంతం	ప్రథమ 118 నుండి 125	270, 352	సప్తమసర్గ (40-45, పేరు సాంబుడు)	. ...	. . .
2. లక్ష్మణుడు ఏడుబరులు గీయడం	. ..	960, 961	. . . .	......	. ..
యుద్ధకాండ :					
1. విభీషణుడిని రావణుడు సభలో తన్ని వెళ్ళగొట్టడం	... ..	538, 540	.. .	...	. .

2. బహిష్కారము పొందిన విభీషణుడు తల్లిని చూడడం	155 - 162	559, 612	......	......	......
3. శ్రీరాముడు ఉడుత భక్తిని మెచ్చుకొనడం	....	1093, 1120	......	......	....
4. కైకసి నీతిబోధ – రాముని మహిమ రావణుడికి చెప్పడం, జలప్రళయం చెప్పడం	....	1237, 1312, 1316, 1342, 1343, 1347	......	......	....
5. రావణుడు రాముని విలువిద్యను మెచ్చుకొనడం	......	2192, 2201	......	......	......
6. నాగపాశబద్ధులైన రామలక్ష్మణుల వద్దకు నారదుని రాక	609, 626	2627, 2660	......	26వ సర్గలో ఉంది	.....
7. రావణునితో మండోదరి రాముని బలపరాక్రమాలు చెప్పటం	766, 782	3130, 3155	.....	35వ సర్గలో ఉంది	ఇందులో ఉంది
8. సులోచన పతిభక్తి	......	5835, 5996	11వ సర్గలో ఉంది	......	......
9. కాలనేమి వృత్తాంతం	1618, 1724	6607, 6801	,,	81వ సర్గ (51 - 110)	......
10. రెండవసారి సంజీవికోసం వెళుతున్న హనుమంతుణ్ణి భరతుడు చూడడం	......	......	.....	......	82వ సర్గ 62వ శ్లోకం నుండి
11. సంజీవి తెస్తున్న హనుమంతుణ్ణి భరతుడు చూడడం	1739, 1752	6837, 6870	......	......	......

12. సంజీవి తెస్తున్న హనుమంతుడితో మాల్యవంతుని యుద్ధం	1753, 1766	6871, 6908	......	......	......
13. శుక్రునివద్ద రావణ విలాపం	1830, 1836	7074, 7090	......	82వ సర్గ	82వ సర్గ 122వ శ్లోకం దాక
14. రావణుడి పాతాళ హోమం	1838, 1839	7091 నుండి	......	"	......
15. అంగదుడు మండోదరిని ఈడవడం	1869, 1876	7162, 7192	.....	"	......
16. మండోదరి రామమహిమ చెప్పడం	1878, 1886	7225, 7269	......	......	......
17. యుద్ధంలో రావణుడి శిరస్సులు మొలవడం, విభీషణుడు ఉపాయం చెప్పడం	మాతలి చెప్పాడు 2186, 2187	7748, 7750	.....	ఉపాయం మాతలి చెప్పాడు. అమృత ప్రస్తావన లేదు.	......

ఈ క్రోడీకరణ వివరణలలో లాహోరు ప్రతి అని ఒకటీ, ఇటాలియన్ ప్రతి అని ఇంకొకటీ కనబడతాయి. దేశంలోని ఇతర రాష్ట్రాలలోనూ విదేశాలలోనూ రంగనాథరామాయణం ప్రతులు ఉన్నట్టు ఇందువల్ల తెలుస్తుంది. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు చెప్పిన ఈ ప్రతులే కాక ఇతరప్రతులు విదేశాలలో ఉన్నట్టు ఇటీవల నాపరిశోధనల వల్ల తెలుసుకున్నాను.

లండన్‌లోని ఇండియా ఆఫీసు గ్రంథాలయంలోని ప్రాచ్యభాగంలో రెండు రంగనాథరామాయణం వ్రాత ప్రతులను నేను చూశాను. వాటి వివరాలు ఇవి.

1) TEL-MSS-UR 5397 కాగితం ప్రతి. ఇది బాల అయోధ్య కాండలున్న గ్రంథం. వ్రాతప్రతి లేఖనకాలం 1844 సంవత్సరం మార్చినెల 10వ తేదీ వరకు. గ్రంథాన్ని 1890 జాన్ నెల 15వ తేదీనాడు జి.ఇ.హే అనే దొరగారి దగ్గర గ్రంథాలయం వారు కొన్నారు. సి.పి. బ్రౌను మాత్రమే కాక ఇతర తెల్ల దొరలు కూడా తెలుగు సాహిత్యగ్రంథాలు సేకరించేవారని ఇందువల్ల తెలుస్తుంది. ఈ ప్రతిని అచ్చుకు సిద్ధం చేసినట్టు కనబడుతుంది.

2) TEL-MSS-OR.8841. తాళపత్రప్రతి. ఇది చాలా చరిత్ర గల ప్రతి. ఆకులు అరచేయి అంత వెడల్పు, మూరెడు పొడుగూ ఉన్నాయి. ఇటువంటి పెద్దకమ్మలున్న ప్రతులను శ్రీతాళం, రాజతాళం అని పిలుస్తారు. ఇది లంకను సాధించిన ముత్తుస్వామి అనే తెలుగు దాక్షిణాత్యుని పారాయణ గ్రంథం. క్రీ.శ. 1517 నుండి 140 సంత్సరాలు కోటకట్టుకొని లంకను పాలించిన డచ్చివారిని ఓడించి 1796లో ఇంగ్లీషు వారు ఆ రాజ్యాన్ని ఆక్రమించారు. ముత్తుస్వామి 1802 దాకా కాండీని పాలించాడు. అప్పుడు శత్రువులు యుద్ధంచేసి ముత్తుస్వామినీ, బ్రిటిషు వారినీ ఊచకోత కోశారు. ఈ రంగనాథరామాయణం ప్రతిని ముత్తుస్వామి సేవకుడు రక్షించి ముప్ఫయ్యేళ్ళు భద్రంగా రహస్యంగా ఉంచాడు. తరవాత 1883లో హార్వీ అనే తెల్లదొరకు విక్రయించాడు. ఈ చరిత్ర నంతా ఒక యాదస్తులో నివేదిస్తూ ఈ గ్రంథాన్ని హార్వీదొర బ్రిటిషు గ్రంథాలయానికి బహూకరించాడు. నేను ఈ అరుదైన తాళపత్రప్రతిని కొంత పరిశీలించాను. సమగ్రంగా ఉంది. విపుల పరిశోధన

అవసరం. కొత్త పాఠాలు దొరకవచ్చు.

ఒక్క బ్రిటన్‌లోనే కాక ఫ్రాన్సుదేశంలో పారిస్ నగరంలో కూడా ఒక రంగనాథరామాయణం వ్రాతప్రతి ఉంది. జెసూటు ఫాదరీలు తెలుగునాట క్రైస్తవమత ప్రచారం చేస్తూ తమ మతంలో కలుపుకొన్న తెలుగువారి దగ్గర ఉండే భారతీయ మత గ్రంథాలను సేకరించి పారిస్‌లోని రాజుగారి గ్రంథాలయానికి పంపించారు. ఈ గ్రంథాలలో రంగనాథరామాయణం ప్రతి ఒకటి ఉంది. దీనిని పారిస్ నగరంలోని నేషనల్ లైబ్రరీలో భద్రపరిచారు. (కార్డునెంబర్-38-938- H.271. 1) కర్తపేరు గోన బుద్ధభూపతి అని స్పష్టంగా నాకు చేరిన కేటలాగు వ్రాతప్రతిలో ఉంది. దీనిపైన కూడా పరిశోధన అవసరం.

భారతదేశంలో ఉన్న ప్రతుల మాట అటుంచి మన తెలుగు ప్రచురణ కర్తలు ప్రకటిస్తున్న ప్రతులలోని పాఠాలనే పీఠికాకర్తలు శ్రద్ధగా చదివినట్టు కనబడదు. ఉదాహరణకు వావిళ్ళవారి ప్రతిలో ఒక పీఠిక వ్రాసిన వేదము లక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రిగారు ఇలా రాశారు.[13]

> **"అకంపను మాట మీద రావణుడు రామునిజంప బయలుదేరి వచ్చును. త్రోవలో మారీచుని యుపదేశము విని లంకకు మరలి వచ్చినట్లును తర్వాత శూర్పణఖ ప్రేరణమున మరల నుద్యుక్తుడైనట్లును మూలమున నుండ కవి రంగనాథరామాయణమున ప్రేరకత్వమంతయు నొక్క శూర్పణఖకే యారోపించి యా ఘట్టమున సరసతగూర్చినాడు. అంతేకాదు యకంపనుని వృత్తాంతమును పూర్తిగా వదలినాడు."**

ఈ మాటలలో సరసత లేదు. ఈ ఆరోపణ పూర్తిగా వాస్తవానికి దూరం. ఏ ప్రతిలో ఈ మాటలు రాశారో ఆ ప్రతిలోనే 145 వ పుటలో ఒకటి కాదు రెండుకాదు ఇరవై ద్విపదలలో అకంపనుడు రావణునికి సమాచారం చెప్పడం, సలహాలు ఇవ్వడం కవి వర్ణించాడు. రాముణ్ణి చంపడానికి రావణాసురుడు ఉద్యోగిస్తే అకంపనుడే

కదనము వలన దాకాకున్నకులుని

---

13. రంగనాథరామాయణము–వావిళ్ళ ప్రచురణ (పీఠిక రచనా కాలం 22–1–60) పుట 17.

దేవిలావణ్యవార్ధిని దెచ్చి తేని
యావియోగాగ్నిని హతుడగునతడు -

అంటూ మార్గోపదేశం చేస్తే రావణుడు పొంగిపోయి అకంపనుని పదినేళ్ళ బొగడి బంగారు రథమెక్కి వెళ్ళాడు. కవి ఇంత స్పష్టంగా అకంపనుని సంగతి చెప్తే పీఠికాకర్తలు అరనేటితో కూడా ఆ మాటను చెప్పక పోవడం దురదృష్టకరం. రంగనాథరామాయణ శారదాకాంతులు ఇటువంటి మేఘావృతాలు కాకూడదు.

రంగనాథరామాయణాన్ని రచిస్తూ బుద్ధరాజు 'హారకర్పూరనీహార గోక్షీర తారకాకృతిశారదాదేవి'ని కొలిచాడు. ఈ భావాలు కొన్నిబమ్మెరపోతరాజుగారి "శారద నీరదేందు.." అనే స్తవంలో కనబడతాయి. బుద్ధరాజు రామాయణంలో పాత్రలు ప్రవేశపెట్టడంలోనే ఎంతో ఔచిత్యం కనపరుస్తాడు. అయోధ్యను వర్ణించి "ఆపురి దశరథుం డను మహారాజు చాప విద్యాపర శైలకార్ముకుడు" పరిపాలిస్తున్నాడని చెప్తాడు దశరథుని విలువిద్యను ఎత్తుకొనడంలోనే ప్రస్తుతించడంలో ఎంతో వ్యంగ్యాత్మకమైన సూచన ఉంది. విలువిద్యలో తన కున్న ప్రావీణ్యాన్ని నమ్ముకొని "వీనుల వీక్షించి వెస శబ్ద వేధులు" వేశాడో అదే అతని శాపానికి కారణమైంది. అవసానదశలో తండ్రి వద్ద వుండకుండా రాముడు అడవులపాలవడానికి అదే కారణమైంది. కైక వరాలు అడగడ మనేది ఆ శాపాగ్నికి తోడ్పడ్డ గాలి.

కైక అలిగి తల కట్టుకొని పడుకొన్నప్పు డు బుద్ధరాజు దశరథుని చేత ఓదార్పుకోసం అనిపించినమాటలలోకూడ ఎంతో ఔచిత్యం వుంది.

వనిత నీకొరకునై వధ్యులుగాని - అనఘచరిత్రులనైన జంపెదను
జంపంగదగిన దుర్జనకోటినైన - గంపించి నీమాట గాచివుచ్చెదను
నీకు ప్రియంబైన నిరుపేదనైన - జేకొని రాజుగా జేసెద నెలమి
భామిని! నీదయబాసినయట్టి - శ్రీమంతునైన దరిద్రుజేసెదను.

సరిగ్గా అలాగే చెయ్యవలసివచ్చింది. కైకదయ బాసిన రాముణ్ని దరిద్రుణ్ని చేసి అడవులకు పంపకతప్ప లేదు. బుద్ధరాజుగారి దశరథుడు మాటవరుసకన్న మాటలుకూడ తప్ప లేదు. రాముడు తాపసి కాకతప్పలేదు.

అయితే కైక కోరినట్లు భరతుడు పట్టం కట్టుకోలేదు. వ్రతం పట్టాడు. అందుకే బుద్ధరాజుగారి రాముడు భరతుణ్ణి తలచుకొని "పట్టంబు దొలగి తాపసి నైతి నేను. పట్టంబుగలిగి తాపసియయ్యె నతడు" అని బాధపడతాడు. సీతాపహరణం మొదలు సీత అగ్ని ప్రవేశం దాక రాముడు ఆమెకోసం తలచుకొని పడిన బాధమ క్రమక్రమంగా బుద్ధరాజు వర్ణించాడు. తనతో సీత ఉన్నంతకాలం తాను వనవాసం చేస్తున్నట్లు రాముడు భావించలేదు. ఆమె ఎడబాయగానే ఇలా అంటాడు:

ఇదిమహారణ్యమై యిప్పు డు తోచె-నిది పర్ణశాలయై యిప్పు డుతో చె;
నిది నాకు దవమని ఇప్పు డు తోచె-నిదినాకు దుఃఖమై యిప్పు డుతోచె;
నేల మహీపుత్రి !యేలెమృగాక్షి! యేలెసరోజాక్షి! యేలెలతాంగి!
నేల వధూమణీ! ఇన్ని చందముల-గాలుచునున్నాద; 'గటకటా' యనవు!

అని విలపిస్తాడు. సీత చనిపోయిందా అని భయపడతాడు. ఆమె నడక, చాయ, దీప్తులు, పలుకులు అన్నీ అక్కడే ఉన్నాయి. అయితే ఆమె లేదు. అందుకే ఇలా విలపిస్తాడు:

అలసయానముల బా గంచల కిచ్చి-లలితాంఘ్రిరుచి ప్రవాళంబుల కిచ్చి
వరకుచోన్నతి చక్రవాకుల కిచ్చి-కరముల కెంపు పంకజముల కిచ్చి
మెయిచాయ క్రొక్కారు మెరుగుల కిచ్చి-నయనవైభవముమీనములకునిచ్చి
చల్లని ముఖదీప్తి చంద్రునకిచ్చి-తెల్లని నగవుచంద్రికలకు నిచ్చి
చెలువంపు బలుకులు చిలుకలకిచ్చి-యలకల నునుగాంతి యళులకు నిచ్చి
రదముల యొప్పు వజ్రంబుల కిచ్చి-పొదలు మైతావులు పూవులకిచ్చి
సన్నపునడు మాక సంబునకిచ్చి-నిన్ను దైవము మ్రింగనే నేడు సీత!

ఈ భావాలు గురజాడ అప్పారావుగారి 'పు ర్ణమ్మకథ'లో చివరిన కనబడతాయి. పూర్ణమ్మ మరణించి నప్పు డు అప్పారావు గారు ఎలా వర్ణించారో చూడండి:

చీకటి నిండెను కొండల కోనల
మేతకు మెకములు మెసలజనెన్
దుర్గకు మెడలో హారము లమరెను
పూర్ణమ యింటికి రాదాయె.

కన్నులకాంతులు కలవల చేరెను
మేలిమి జేరెను మేనివసల్
హంసల జేరెను నడకల బెడగులు
దుర్గను చేరెను పూర్ణమ్మ.

"పూర్ణమ్మ కథ" నాకొక ఏకాంక విషాదాంతనాటికగా కనపడుతుంది" అని చెప్పి చివరిచరణం ఉదాహరించి "ఒక మహాకావ్యాన్ని చదివి ముగించిన అనుభూతి ఈ చరణంలో మనకు లభిస్తుంది" అని శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు గారు వ్రాశారు.[14] రంగనాథరామాయణంనుండి గురజాడ ఉత్తేజులవబట్టే ఔచిత్యంతో తమ ఖండకావ్యాన్ని ముగించారు.

బుద్ధరాజుగారి రాముడు సీతావియోగంవల్ల "మదన వేదనలనున్మత్తు చందమున - బెదరిచూచుచు దన పెంపెల్ల మరిచి" విలపించిన వాడు. అందుకే –

వెలత! నీవిరహాగ్ని నీదులావణ్య- జలరాశి మునుగక చల్లార్పరాదు!
తగిలి యీశోకాబ్ధి దరుణి ! నీ మేను-తగు తెప్పగా కెట్లు తరియింపవచ్చు?
మగువ ! నీపాలిండ్ల మరుగు లేకున్న- నొగి గాము శరవృష్టికోర్వంగరాదు

అని శోకిస్తాడు. అనంతర కవుల కావ్యాలలో లాగ మరీ ముఖం మొత్తేట్లు కనబడే పద్ధతిలోనే సీతకోసం గాలిస్తాడు.

నెలదీగ! కానవే యెలదీగబోడి?-జలజంబ! కానవే జలజాతగంధి ?
హరిరాజ! కానవే హరిమధ్య నీవు?-కరిరాజ! కానవే కరిరాజగమన?
హరిణంబ! కానవే హరిణాయతాక్షి?-పరభృత! కానవే పరభృతవాణి?
నళినాథ! కానవే యలినీలవేణి?-దిలకంబ! కానవే తిలకాంచితాస్య ?
జందన! కానవే చందనగంధి ?-గుందంబ! కానవే కుందాభరదన ?
ననుచు విభ్రాంతుడై..........

వెలది కోసం రాముడు వెతికాడు. కొన్నాళ్ళకు వెలలేని నగలు సుగ్రీవుడు చూపించాడు. రావణుడు తీసుకుపోతున్నప్పుడు ఆమె ఆ నగలను తీసి చీర చెంగు చింపి మూటకట్టి పడేసింది. ఆ నగలను చూడగానే రాముడు–

---

14. ముత్యాలసరాలు (విశాలాంధ్రప్రచురణాలయం), పరిచయం, పుట 11.

మున్ను గా వగలనుమున్నీట మునిగి -కన్నీట నాసొమ్ము కసటెల్ల గడిగి
యందందయురమున నాభూషణములు-పొందించి పొందించి భూమిజదలచి

బాధపడ్డాడు. చిరిగిన చీర చెంగును చూచి చింతించాడు.

ఇదికాక ప్రాణనాయికయైన సీత-కుదురునిండిన గబ్బిగుబ్బలమీద
కాయని ఈజిల్గువయ్యదచీర-కీయవస్థలు వచ్చె నేమనవచ్చు?

ఏమంటాం? "పన్నీట నా పాదపద్మములు కడిగి చీరతో వత్తేది. దానితో నాకు విసిరేది. అడుగులకు మడుగులు వేసేది" అని అన్నీ జ్ఞాపకం చేసుకున్నాడు.

దుఃఖసముద్రంలో ఇంత అల్లాడి, సముద్రానికి సేతువు కట్టి, ఉత్తరోత్తరా భీకరయుద్ధానికి ఉపమానంగా ఉండే 'రామరావణయుద్ధం' చేశాక, ఏ సీతకోసం ఇంత కథ జరిగిందో ఆ సీతను తన దగ్గరకు తీసుకొని వచ్చాక రాముడిలో వచ్చిన మార్పు చూచి పాఠకులందరూ తల్లడిల్లుతారు. సీతమ్మ చిరవిరహాగ్నుల చెచ్చెర ఆర్పి పరమాను రాగసంభరితాత్మ అయింది. రాముణ్ణి చూచి అవనతవదనయై అశ్రుపూరాలు ధవళవిలోచ నేత్రాలాల తొరుగ భయంతో ప్రియంతో పైపాటు సిగ్గు పైపడుతూఉంటే సీతమ్మ నిలబడింది. రాముడు ఆత్మలో కోపం ఉప్పొంగుతూ ఉంటే ఇలా అన్నాడు: "పగవాని యింటిలోపల నున్న నిన్ను దగిలి వరించుట ధర్మము కాదు. ఆలిని పోగొట్టుకొని మళ్ళా తేలేక పోయాడనే తిట్టు పాటుకు వెరచి ఇంత చేశాను. అంతే. నిన్ను ఒల్లను. ఒరపైన చోట్ల నువ్వుండు!" అని నిర్దయతో చెప్పాడు.

ఈమాటలు విన్న సీతమ్మా, పాఠకులూ నివ్వెరపోతారు. అప్పటి సంతోషమంతా మరచి, చెప్పనేరాడక, చేష్టలు దక్కి, తాపం పొంది, ఉత్తలమందీ, కోపించి, వగచి, డగ్గుత్తిక పెట్టి రాముణ్ణిచూచి సీతమ్మ మొర పెట్టుకుంది. ఆమెతరఫున రామునితో వాదిద్దామని మన కనిపిస్తుంది. వాళ్ళిద్దరి ప్రవర్తనలూ చూసినవాళ్ళం మనం. ఇతర రామాయణాలలోని సీతమ్మకన్నా బుద్ధరాజుగారి సీతమ్మ ఎంతో ఉచితజ్ఞురాలు. ఇతర రామాయణాలలో ఒక్క అశోకవనం లోనే ఆమె గడ్డిపోచను అడ్డంపెట్టుకొని రావణుడితో మాట్లాడినట్లు వుంది. బుద్ధరాజుగారి సీతమ్మ అరణ్య కాండలోనే రావణుడిని గడ్డిపోచలాగ భావించింది.

చూడండి–రాములవారి భార్యను ఎత్తుకుపోవడానికి స్వాములవారి వేషం వేసుకొన్న రావణుడు ఆమె అందం చూచి–

నీమందహాసంబు నిత్యంబు నాదు–ప్రేమాంబునిధికి జంద్రిక యగుగాక
రమ్ము నాలంకాపురమ్మున కనుదు–నమ్మాట విని సీతయతిఖితయగుచు
ధీరగావున వాని దృణముగా జూచి–తీరున దనచేతితృణముజూచుచును

– జవాబు చెప్పింది. అది వినిపించుకొనక రావణుడు ఆమెను చెర పట్టి తీసుకుపోయాడు.అప్పు డామె శోకిస్తే భూదేవి వణికింది. గోదావరి పారకుండా గ్రక్కున నిలిచిపోయింది. ఈ ఒక్క భావన చాలు–బుద్ధరాజు మహాకవి అని చెప్పడానికి. ఇటువంటి భావాలు ఎన్నెన్నో ఈకావ్యంనిండా అతని ప్రతిభకు గుర్తుగా నిలిచిపోయాయి. ఇందులోని భావాలనే నాటినుంచి నేటిదాకా తెలుగుతల్లులు పాడుకొంటున్నారు. వాస్తవానికి 'ఊర్మిళా దేవినిద్ర', 'లక్ష్మణదేవర నవ్వు' మొదలయిన మధుర ఖండాలకు బీజాలు ఈ రామాయణంలో ఉన్నవే.

సీతా, రామ, లక్ష్మణులు శృంగబేరపురంలో ఉన్నప్పుడు పధ్నాలు గేళ్ళు నిద్రపోకుండావుంటానని లక్ష్మణుడు నియమం ఏర్పరచుకొనడమే యితరరామాయణాల్లో కనబడుతుంది., బుద్ధరాజు అక్కడ లక్ష్మణస్వామికీ నిద్రాదేవికీ ఒక 'కాంట్రాక్టు' ఏర్పాటు చేయించాడు. చూడండి:

పదునాలు గేండ్లును బగలును రేయి–నిదురవోవకయుండ నియమంబుసేసి
తమయన్నసెజ్జకుదవ్వుల నిలిచి–యలమలమానసుడునై యటుగొల్చియుం
నారాత్రి నిద్ర మాయారూపు దాల్చి–ధీరు డాలక్ష్మణదేవుని జేరి
'యేను నిద్రాదేవి; మేర్పడ దెల్పు–మా నాకునింకెట్లు మానాథ ! యంత
విధి విధించెను వెంటవెంట వర్తింప;– విధ మేది నిన్ను నే విడుచుట కింక ?
ననిన'నూర్మిళయందు నహరహంబులును–జనియుండు; మంత నీ
సమయంబు దీర్చి
వచ్చినగైకొందు వరుస వి'న్ననిన–నిచ్చ 'నౌగా' కంచు నేగె నిద్రయును;
నలరుచు'నీదేవతానుగ్రహంబు–గలిగెనా' కనుచు లక్ష్మణదేవుడుండె.

శ్రీరామపట్టాభిషేకమ్మైనాక నిండుకొలువులో లక్ష్మణదేవుడు ఫక్కున నవ్వాడు. దానికి కారణం ఇన్నాళ్లూ రాని నిద్ర అనాడు రావడమే. బుద్ధ రాజు

కొద్దిగా సూచించిన కథాలేశాలను తెలుగుతల్లులు విస్తరించి పాడుకొంటున్నారు. బుద్ధరాజు సీతారామలక్ష్మణులను తెలుగుదేశంలో సుస్థిరంగా కట్టివేశాడు తెనుగుతల్లులు ఆ రామాయణ పాత్రలను తమచిత్తమొచ్చినట్లు తిప్పుకొంటున్నారు.

తెలుగునాట రామాయణం ఇంత నాటుకుపోవడానికి కారణం బుద్ధరాజు దానిని తన తండ్రి పేర ప్రఖ్యాతంచేయడమే. భారతజాతీయ కావ్యాన్ని ఆంధ్రులసొమ్ము చేయడానికి బుద్ధరాజు యధాశక్తి సేవచేశాడు. అది ఏదో 'ఉడతాభక్తి' కాదు. కొండంత సేవ. బంగారుకొండకు వేసిన రత్నాల నిచ్చెన.

10

కాచభూపతి, విట్ఠలరాజు

పోయిన ప్రకరణంలో గోనబుద్ధరాజు ఉత్తర రామాయణం కూడా వ్రాద్దామనుకుని వయస్సు ముదిరిపోవటంవల్ల ఆ భారాన్ని తన కుమారులు కాచభూపతి, విట్ఠలరాజులమీద పెట్టినట్లు చెప్పు కొన్నాం. ఆ అన్నదమ్ములు బహు పురాణజ్ఞులు, బహుకళాన్వితులు, బహుకార్య కోవిదులు, కవిరాజభోజులు, ఉరుతర ప్రావీణ్యులు – అని ఉత్తరకాండ అవతారికలో వాళ్ళు చెప్పు కొన్న మాటలనుబట్టి తెలుస్తున్నది. ఆరు కాండలూ వ్రాసిన అనంతరం బుద్ధరాజు మానసంలో భగవంతుడు కనబడి 'ఇంక నువ్వు మాతో ఉండటానికి రా. నీ వాంఛితార్థాన్ని నిర్వహించటానికి నీ కుమారులను నియోగించు' అని చెప్పాక బుద్ధరాజు కుమారులను పిలిపించి, "నాకూర్మి సుతులు కాబట్టి నేను పూనిన కథ ఎల్లజనులూ మానుగా కొనియాడేటట్లు మధుర వాక్యాలలో చెప్పండి" అని ఆదేశించాడు. వాళ్ళు తమ తండ్రి ప్రతిన చిరకీర్తులు పెంపొందగా చెల్లించడం పరమ ధర్మమని భక్తితో ఉత్తర రామాయణం తుదముట్టా చెప్పారు.

అప్పటికి తిక్కనగారి నిర్వచనోత్తర రామాయణం దేశంలో బాగా ప్రచారమైంది. అయితే తిక్కనగారు తమ కావ్యాన్ని శుభాంతం చేయటం కోసం లక్ష్మణస్వామి, రామచంద్రుడు నిర్యాణం చెందడం వ్రాయలేదు. గోన సోదరులు తమ తండ్రి ప్రతిన నెరవేర్చటానికి వాల్మీకిరచన అనుకొన్నదంతా చివరివరకూ చెప్పారు. తిక్కనగారు విడిచిపెట్టిన చివరి భాగాలనే కాక

మధ్యలో కొన్ని కథలను కూడా విపులంగా చెప్పారు. ఉదాహరణకు అహల్యకు గౌతముడు శాపం ఇవ్వడం, లక్ష్మణుడు రామునికి వృత్రాసురకథ చెప్పడం, రాముడు అతనికి ఇలుని కథ, బుధుని కథ చెప్పడం మొదలైనవి ఇందులో ఉన్నాయి.

ఒకటి రెండు ఘట్టాలలో తిక్కనగారి రచనకు, ఈ గోనసోదరులు రచనకు పోలికలు చూద్దాం. తిక్కనగారి రంభారావణ సంవాదం ప్రసిద్ధమైనది. వారు రంభను ఎలాగ వర్ణించారో చూడండి. రావణుడు వెన్నెలలో కూర్చున్నాడు.

అప్పు డొకర్తు గొంచెమగు నాభరణంబులు సన్నపూతయుం
గొప్పిడి త్రిప్పిలో జెరివికొన్న నడంగిన పూవులుం బయం
గప్పిన చేలకొంగునునుగప్పు ను మెల్పున నేగు మెట్టెలే
జప్పు డు చెన్ను జేయుగతి చందము వింతగ బోవునయ్యెడన్.

(నిర్వ. 6-58.)

నాలుగే పాదాలలో తిక్కనగారు వ్రాశారు. గోన సోదరులు ఎలా వర్ణించారో చూడండి.

అందంద రుచిజాల మడరంగ వెలుగు
చందురు జూచు నా సమయంబునందు
రోలంబకుల నీలరుచి బోల్పు కచము
బాల చంద్రుని బోలు ఫాలరేఖయును
సోముడు కామారి సూడు సాధింప
గాము నమ్ములు విల్లు గైకొన్న కరణి
మురిపెంబునిండారు ముఖమండలమున
సొరిది చెన్నగు వాడి చూపులు బొమలు
యవిరళ రేఖమై నమరంగ బొల్పు
నవకుందకళికల నవ్వు దంతములు
పానాఖిరతి దన్ను బట్టినవారి
మానువజాలని మధురాధరంబు
కందుసుధాధార గడిగిన వెలుగు
నిందు బింబముతోడ నెనవచ్చు మోము
కంబు సన్నిభమైన కంఠంబు పసిడి
పంబిన జిగిమించు బాహుమూలములు

గరమొప్పు నవపుష్పకాంతి జెన్నారు
కరపల్లవంబులు గల బాహులతలు
నిండారు పెంపున నిక్కి క్రిక్కిరిసి
యొండొంటితో రాయు నురుకుచద్వయము
వారు చెన్నారులు నాస్తి వాదమున
కారంగ నవకాశమైన నెన్నడుము
రోమావళీ ధూమరుచిరమై కాము
హోమ కుండముక్రియ నొప్పు నాభియును
మదను జయోత్సవమహిమ సూచించు
కదళికాయుగళంబు గతి యూరుయుగము
రతిరాజవర తపోరాశినా దనరు
నతి దీర్ఘ మేఖలంబగు నితంబమును
భావజు వాటించు పసిడి తూనికల
కైవడి చిత్తంబు గలచు జంఘలును
జిత్తంబు లలరంగ జిగుళుల గడచు
మెత్తని యడుగులు మెరుపారు నడువు
కనక రేఖాకాంతి గడగడ పరచు
తనువల్లికయు విజదలిపించు నెలుగు
చెన్నారు నప్సర స్త్రీలలో నెల్ల
మున్నెన్నదగు జగన్మోహన స్ఫురణ
చారులక్షణ కళా సౌభాగ్యవతుల
కారయ నుపమాన మగుచున్న రంభ
యున్నతస్తనకుంభకు యుగళ భారమున
నన్నువు కొదీగె యసియాట కులికి
చెలువున సేమంబు చింతించె ననగ
గొలది భూషణములు కొమరార బూని
కొన్నియు విరులొప్ప గొప్పున దురిమి
సన్నవు నునుబూత చదునుగా ఖూసి
కట్టిన పుట్టంబు కప్పు దన్గప్ప
మెట్టుచో మట్టియల్ మెలపున దాక
మనసిజ మంత్రంబు మరవక లోన
మునికినట్లందియల్ మొగి నొయ్య మొరయ
నవిరళగతి గాము దమరించు కోలు

దివిరి యా కెంగేలు దీప్తి రాగిల్ల
వలనొప్ప మన్మథ ధ్వజమీనరుచుల
గెలిచి దృష్టులు ఛీతి గెలకుల బొలయ
దాలిమి దూలించి తావి లేజమట
....
తరళభావంబగు తమకంబుతోడ
నరుగంగ బొడగని యడ్డమేతెంచి. [1]

(రంగ.ఉత్తర.పుటలు 69,70)

తిక్కనగారు వ్రాసినది నాలుగుపాదాలే అయితే ఈ సోదరకవులు ఇరవైఎనిమిదిరెళ్లు - యాభైఆరు ద్విపద పాదాలు వ్రాశారు. తిక్కనగారు 'కొంచెమగు నాభరణాలు' చెప్తే వీరుకూడా కొలది భూషణాలే రంభకు మంజూరు చేశారు గాని ఎన్నో ఉపమాలంకారాలను వాడేశారు. తాము కూడా కొలదిగానే అలంకారాలు వాడితే అందంగాను ఉండేది. తిక్కన గారిలాగ వీళ్లు రంభ వంటిమీద 'సన్న పునుపుపూత' పూసినా గ్రంథంలో వర్ణనలు ఎంతగానో పులిమేశారు.

తిక్కనగారిరంభ 'నీళ్లుల పట్టున నేయి మందొక్కొ' అంటే వీళ్ల రంభ కూడా అలాగే 'నీరువట్టయినచో నేయి ద్రావెదనె' అని రావణునితో మొగమాటం లేకుండా విరసవచనాలు చెప్తుంది. ఆ మాటలు విన్నాక తిక్కనగారి రావణుడు ఉన్మత్తుని గతి అంతా విన్నా వినిపించుకోకుండా రంభను పట్టుకొన్నాడు. ఈ సోదరకవుల రావణుడు ఇంకా వాదంపెట్టుకొంటాడు.

..................నీదిట్ట - తనము వేశ్యల కెందు ధర్మంబు గాదు
వెలయాలుజెలమయు వీధియు వనము- జలిపందిరియు సర్వజనులకుసమము
లంజె యెవ్వని యాలు? లలన ! యీమేర- కంజనేటికి నీకు నప్సరాంగనలు
కాముదీమంబుల కరణికాముకుల- తామసంబున ముంచి తమకంబు పెంచి
వలరాజువలకు దీవలతురుగాక-వలతురె మదిలోన వారకామినులు?

(రంగ.ఉత్తర.పుట 71)

---

1. రంగనాథ రామాయణం ఉత్తరకాండను శతావధానులు దివాకర్ల తిరుపతిశాస్త్రి గారు పరిష్కరించారు. చెలికాని లచ్చారావుగారు 1930లో ప్రచురించారు. [ముద్రితాంధ్ర గ్రంథసర్వస్వం - 5వ గ్రంథం.

అని హితోపదేశం చేస్తాడు. ఇవి వేశ్యామాత మాటలులాగున్నాయిగాని ఉన్మత్తుని గతిలో ఉండవలసిన కాముకుని మాటలులాగ లేవు. ఎంత డబ్బిచ్చి వారకాంతదగ్గరకు వెళ్లినా మగవాడు తాత్కాలికంగా వలపు కోరుతాడు. సానిదానికి ప్రేమ యేమిటే అనేవాడు సరసుడే కాడు.

తిక్కనగారి రావణుడు అంగనను పొదివిపట్టుకొని సగాఢాలింగనగాత్రామచూడలీలా చతురానంగ క్రీడాసంగతికి మదము నేడ్తేర మిగుల 'ఎంగిలి' గావించాడు. తిక్కనగారు ఇలాగ అల్పాక్షరాలతో అనల్పార్థాన్ని స్ఫురింపజేశారు. గోనసోదరకవులు ఇలా వ్రాశారు:

కుటిలంపు గనుబొమల్ కొరారు విండ్లు-పటుకటాక్షంబులు బాణజాలములు
భామిని పలుకులు బాణమంత్రములు-కాముకచిత్తముల్ ఘనశరవ్యముల
గాలిల మెలగు నిన్ననుగొన్న మీద-దాలిమి గలుగు నె తనుమధ్య యనుచు
లాతిమించుల చూపులలితకక్షములు-బ్రాతిచన్నులు దోపబయ్యెద దొలగ
బలువిడి నంటగ బట్టి వూకొమ్మ - వలచినట్లాలింగనంబు గావించి
కుంభికుంభస్థలగురునితంబమును-రంభానిభోరులు రణితమేఖలయు
గంభీరనాభియు గడుకాంక్ష బెనచి-సంభోగమిమ్ములజరిపి పొమ్మనియె.

(రంగ.ఉత్తర.పుట 71)

ఇష్టం లేని రతిలో నలిగిన రంభను ఎంతో సానుభూతితో తిక్కన గారు ఇలా వర్ణించారు.

పగరాజు పైవచ్చి బలువిడి బరిభవించిన దలంకిన పురశ్రీవిధమున
సమదద్విపము కేళి సలిపిన జాల నలంగిన యుద్యానలక్ష్మికరణి
ఘనలులాయము సొచ్చి తన యిచ్చ నాడిన గలగిన నెత్తమ్మికొలనిభంగి
గడు బెట్టిదపు గాలి సుడిసిన నెరిదప్పితిరిగిన మవ్వంపు దీగమాడ్కి

మున్ను గైసేసి యలవడ్డ చెన్నుదప్పి
మెలమి బ్రియుపాలి కేగెదులలి యదంగి
వేరచందమై యెంతయు విన్ననయ్యె
నసుర గారించివిడిచిన నప్పుగాకి. (నిర్వ.6-75)

ఈ సోదరకవులు ఈ భావుకత్వాన్ని మించకపోతే పోయె పూర్తిగా అనుకరించలేదు. 'అంత నా రంభయు నంభోజ సరసి దంతిసొచ్చిన చొప్పు

అని ఒక్కటే ఉపమానం చెప్పారు. కచకుచాదుల వర్ణనలో అంత ఉదారంగా ఉండే ఈ కవులు ఇటువంటి చోట్ల చాలా మితభాషులు. తిక్కనగారి నిర్వచనోత్తర రామాయణంతో ఈ ఉత్తర కాండను తైపారువేసి చూస్తే ఎన్నోవిషయాలు తెలుస్తాయి.

ఈ సోదరకవులు అవతారికలో చెప్పిన విషయాలవల్ల తెలిసే చారిత్రకాంశాలు పరిశోధకుల్ని మా చెడ్డ ఇబ్బందిలో పెట్టాయి. పూర్వ రామాయణంలో బుద్ధరాజు తన తండ్రి పేరు విట్ఠలనాధుడని చెప్పాడు. ఉత్తర కాండలో ఈ సోదరకవులు తమతండ్రిపేరు బుద్ధరాజని తాతపేరు మాత్రం గన్నయ్య అని చెప్పారు. ఈమాట యతిస్థానంలో ఉంది. చూడండి.

కోనవంశార్ణవకువలయ ప్రియుడు
నానొప్పు కోనగన్న క్షితీంద్రునకు
ననుకూలమై యున్న యన్నమాంబికకు
దనయుండు సాహిత్యతత్త్వకోవిదుడు
దానప్రసిద్ధుండు ధర్మశీలుండు
భూనుతాచారుండు బుద్ధభూవిభుడు.[1]

ఈ పేర్లలో ఉండే వైరుధ్యానికి సంజాయిషీలు చెప్పడానికి పరిశోధ కులు ఎంతెంతో ప్రయత్నించారుగాని ఏదీసంతృప్తిఇవ్వదు. బుద్ధ రాజు మేనత్త కుప్పాంబ వేయించిన బూదపూరుశాసనం [2] సహాయంతోనూ, ఇతర ఆకరాలతోనూ కొంత ఊహించి కోనవారి వంశవృక్షాన్ని రచించవచ్చు.

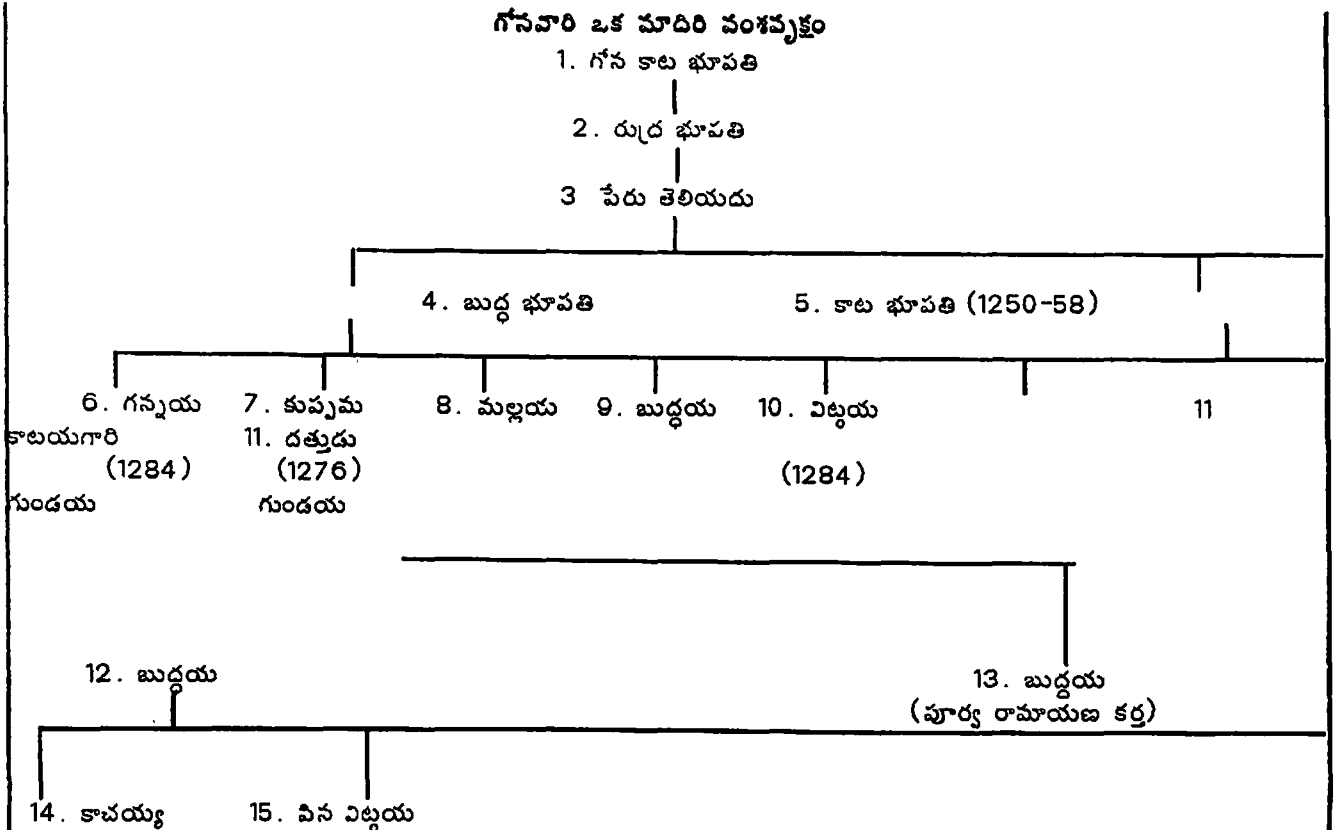
శాసన ప్రమాణంకన్నా ఊహాగానమే ఈ వంశవృక్ష రచనకు ఎక్కువ అవసరమవుతుంది. ఇంకకొన్ని నికరమైన శాసనాలు బయటపడితే గాని విశ్వసనీయంగా, అందరికీ ఆమోదకరంగా ఉండేటట్లు ఈ నామధేయ వైరుధ్య సమస్యను పరిష్కరించలేము. చాగంట శేషయ్యగారు ఇలావ్రాశారు.[3]

ఉత్తర రామాయణంలో 'నానొప్పు గోనగన్న క్షితీంద్రునకును' అను ద్విపదను[4]

---

1. రంగనాథరామాయణం-ఉత్తరకాండ 5 నుండి 10 దాకా పాదాలు.
2. తెలంగాణా శాసనాలు-సంపుటి 1. నెం. 36-పుట 78
3. ఆంధ్రకవితరంగిణి-4వ సంపుటి, పుట 24
4. 'నానొప్పువిట్ఠల' అని ఉండాలి. లేకపోతే మాత్రాధిక్యం.

గోనవారి ఒక మాదిరి వంశవృక్షం

సూచన :- 11వ సంఖ్యగల వ్యక్తులు ఇద్దరూ ఒక్కరే.

ఈ వంశ వృక్షంలో 5,6,7,10 సంఖ్యలు గల కాటభూపతి, గన్నయ, కుప్పమ, విట్ఠయల శాసనాలు దొరుకుతున్నాయి. చెంగల్పట్టు జిల్లా కాంచీపురం తాలూకా తిరుప్పుకుక్కు గ్రామంలో గోనకాటయ శాసనం ఒకటి ఉంది. ఇది క్రీ.శ. 1250-58 ప్రాంతాలదని మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు నిర్ణయించారు. * అయితే ఈ కాటయను వారు ఒకటవ సంఖ్యగల కాటభూపతిగా గుర్తించారు. ఆ వ్యక్తి కాలం 1250-58 అయితే మిగతా శాసన కాలాలను సమన్వయం చేయడం పడదు. ఒకటవ నెంబరు వ్యక్తి క్రీ.శ. 1250-58 ప్రాంతాల వాడైతేయ అతని మునిమనవడియొక్క కూతురు (7వ నెంబరు వ్యక్తి) క్రీ.శ. 1276లో ఎదిగిన కొడుకుల తల్లి అయి ఉండడానికి అస్కారం లేదు. ఈమె శాసనం ఒకటి బూదపూరులో దొరికింది. దానిలో కాలం అసందిగ్ధంగా ఇచ్చారు. అది శాలివాహన శకవర్షాలు 1195 ధాతసంవత్సర మాఘశుద్ధ దశమి, అంటే క్రీ.శ 1276. అందుచేత తిరుప్పుకుక్కు శాసనంలోని కాటయ ఈమె తండ్రి కాలినికి వస్తాడు. ఈమె తండ్రి బుద్ధరాజు అనీ, ఈమెకు మల్లయ, బుద్ధయ, విట్ఠయ, కాటయ కొడుకు గుండయ అనే తమ్ములున్నారన్న విషయాలు ఈమె శాసనం వల్ల తెలుస్తాయి. ఈమె కడగొట్టు తమ్ముడు గుండయను కాటయకు దత్తత ఇచ్చారు కాబోలు. అందుచేత తమ్ముళ్ళ జాబితాలో 'కాటయ కొడుకు గుండయ' అని చెప్పారు. లేక పినతండ్రి కొడుకును తమ్ముడుగా చెప్పు కొన్నా చెప్పు కోవచ్చును. ఈ కాటయ తిరుప్పుకుక్కు కాటయ కావడానికి రెండు శాసనాలలోని కాలాలూ సరిగా అతుకుతాయి.

కుప్పమ్మ సోదరులలో విట్ఠయ ఒకడున్నాడని బూదపూరు శాసనం వల్ల తెలుస్తున్నది. గోన గన్నయకు రాజ్య రక్షామణిగా పలుదుర్గాలు సాధించిన ఒక విట్ఠలభూపతి గురించి రాయచూరు శాసనం వల్ల తెలుస్తుంది. దీని కాలం క్రీ.శ. 1284. ఈ విట్ఠలభూపతే రంగనాథ రామాయణకర్త బుద్ధరాజు తండ్రి. ఇతనికి బుద్ధరాజేకాక ఇతర సంతానం కూడా వుంది. రంగనాథ రామాయణం కృత్యాదిని విట్ఠలనాథుని కొలువును కవి వర్ణించాడు. అందులో "హితులు, మంత్రులు, పురోహితులు, ఆశ్రితులు, సుతులు, రాజులు, బహుశ్రుతుల్లు" కొలుచుకొంటున్నారని చెప్పాడు. ఈ సుతులందరిలోనూ బుద్ధరాజు కడగొట్టువాడు ఉండవచ్చును. ఇతడు తన పెద తండ్రి కొడుకు గన్నయగారి బుద్ధయకు పుట్టిన బిడ్డలు కాచవిభుడు, పిన విట్ఠలరాజులను దత్తత చేసుకొన్నాడేమో

* రంగనాథ రామాయణం - రాయల ప్రచురణ

'నానొవ్వు విఠలనరనాధమణికి' అని సవరింపనైన సవరింప వలయును. లేదా యాద్విపదకును తరువాతి ద్విపదకు నడుమ గన్నారెడ్డికిని, విఠలనాధునకును గల సంబంధమును దెలుపుచు విఠలుని పేరుదాహరించి మరి రెండు ద్విపదల నైనను జేర్పవలయును. ఇంతకంటే నీసమన్వయమునకు మార్గాంతరము లేదు. భావిపరిశోధనమున నీకఠిన సమస్య పూరింపబడునేమో చూడవలసియున్నది.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ఈ సమస్యను చర్చించారు. "పితామహునిపేరు ఈ విధముగా నుండుటకు కారణము నూహింప లేము. ఈవిషయమున చిక్కు విడదీయుటకు ప్రయత్నించుట నేలవిడిచి సాము చేయుటయే. ప్రమాణ రహితములైన కల్పనలతో, ఊహలతో ఈ సమస్యను పరిష్కరింప బూనుటకంటె దీనిని భావి పరిశోధకులకు వదిలి పెట్టుట యుక్తము".[5]

చాగంటి శేషయ్యగారు భావించేటట్టు సవరించటం కన్నా సోమశేఖర శర్మగారు చెప్పినట్టు ఆగడమే మంచిది.

కుశలవులలాంటి ఈ కోనసోదరకవులు రంగనాథరామాయణాన్ని ఏనాడో పూర్తి చేశారు. ఈ తొలి జంట కవుల రచన మీద పరిశోధనలు మాత్రం ఇంకా పూర్తికాలేదు.

---

5. రంగనాథరామాయణం (రాయలు అండ్ కో ముద్రణ). పీఠిక, పుటలు 11-12

11

దోనయామాత్యుడు

కవికులగురువు కాళిదాసు తన మేఘ సందేశంలో ఆ కావ్యానికి ఆధారభూతమైన మేఘుణ్ణి ప్రత్యేకంగా ఒక 'మంచి' రోజున కథలోనికి ప్రవేశపెట్టారు. చూడండి శ్లోకభాగం.

అషాఢస్య ప్రథమదివసే మేఘ మాశ్లిష్టసానుం
వప్ర క్రీడాపరిణతగజప్రేక్షణీయం దదర్శ. (ప్రథమ - 2)

ఈ శ్లోకంలో 'అషాఢస్య ప్రథమ దివసే' అనడంలో ఎంతో వాతావరణ శాస్త్రి పరిజ్ఞానం ఉంది. మూడు వందలా అరవై రోజులలోనూ మరేదీ కాకుండా అషాఢ శుద్ధ పాడ్యమిని కాళిదాసు ఎంచుకొనడంలో మహత్తరమైన ఔచిత్యముంది. ఈ సంగతి తెలియక కొందరు 'ప్రథమ దివసే' అనే మాటను మార్చి 'ప్రశమదివసే' అనే పాఠాన్ని కల్పించడానికి ప్రయత్నించారు. అది అసంగతమని మల్లినాథ సూరి తెగ చీవాట్లు పెట్టాడు.[1] కాళిదాసు పని గట్టుకొని అషాఢశుద్ధ పాడ్యమినే పేర్కొనడానికి కారణం మల్లినాథసూరి చెప్పకపోయినా తెలుగు వాఙ్మయంలో ఒకానొక కవి ధర్మమా అని మనం ఊహించగలం. అతని పేరు దోనయామాత్యుడు. అతడు 'సస్యానందం' అనే శాస్త్రి గ్రంథం వ్రాశాడు. అందులో ఇలా ఉంది.

---

1. సంజీవినీవ్యాఖ్య - కేచి 'దాషాఢస్య ప్రథమదివస' ఇత్యత్ర ప్రత్యాసన్నే నభసీతి వక్ష్యమాణనభోమాస ప్రత్యాసత్త్యర్థం 'ప్రశమదివస' ఇతి పాఠం కల్పయంతి. త దసంగతమ్

....

పొలుపగు నాషాఢంబున-తొలుపాడ్యమి మృగశిరంబుతో గూడి ఘనా
వలి యాకసమున బన్నిన-వెలయుం ధర బూర్వసస్యవితతులు తరుచై (2-42)

ఏ సంవత్సరం ఆషాఢశుద్ధ పాడ్యమి మృగశిరా నక్షత్రముతో కూడి ఉండగా మేఘాలు దట్టంగా పట్టుతాయో ఆ యేడు తొలుకారు పంటలు బాగా పండుతాయి అని చెప్పాడు. అంతే కాదు.

అమరగురుడు చెప్పె నాషాఢమాసంబు
పెంపుపాడ్యమందు పెల్లు రేగి
యస్తమానవేళ నభ్రాళి పడమర
బన్నెనేని నవని బాయు కఱవు (2-43)

అషాఢశుద్ధ పాడ్యమినాడు సూర్యుడు అస్తమించే సమయంలో పడమటివైపు దట్టంగా మేఘం పట్టితే ఆ సంవత్సరం కరువు ఉండనే ఉండదని బృహస్పతి చెప్పాడు.

యక్షుడు తన కరువుతీరా సందేశం చెప్పి పంపించే మేఘం కాబట్టి క్షామనివారణమై, క్షేమదాయకమైన అషాఢశుద్ధపాడ్యమి మేఘాన్ని కాళి దాసు కావ్యంలో ప్రవేశ పెట్టాడు. ఈ కవితా శిల్పరహస్యాన్ని అర్థం చేసుకొనడానికి తోడ్పడిన దేనయామాత్యునికి మనం ముందు కృతజ్ఞత చెప్పు కొని అతని గురించి తెలుసుకొందాం.

ఇతడు వ్రాసిన సస్యానందం వర్ష శాస్త్రం. వానలు రావడానికీ, రాక పోవడానికి లక్షణం అందరికీ బోధపడేటట్టు వ్రాశాడు. ఇదే తన మాటలలో ఇలా అన్నాడు. "ప్రవర్ష వివర్షణంబులు జనులకు బోధసేయుటకునై సస్యానందము జెప్ప నుద్యోగించితి'! (1-8) ఫలానా పరిస్థితులలో వానలు పడతాయని జ్యోతిష్యం చెప్పడం సాహసమే. అయినా మన పూర్వులు వాతావరణాన్ని బాగా పరిశీలించారు. చుక్కలు, దిక్కులు, గాలులు, మేఘాలు, వీటి పరస్పర సంబంధాలు కనిపెట్టారు. పశుపక్షులు వాతావ రణంలోని మార్పులకు ఏ విధంగా చేష్టలు చేసేవీ గుర్తించారు. వాతావరణ శాస్త్రాన్ని జ్యోతిష్యంలో భాగంగా వ్రాసుకొన్నారు. అయినా వాన రాకడ, ప్రాణం పోకడ చెప్పలేమని మన సామెత. దీనినే సస్యానందంలో ఇలా చెప్పాడు.

దానవసురఖచరాదులు
గానరు మానినుల చిత్తగతియును ధరలో
వానల రాకయు బోకయు
మానవు లది దెలియు టకట మాన్యము గాదే ! (1-7)

దేనయామాత్యుడు వానరాకడ తెలిసిన మాన్యుడే. ఏయే గ్రహాలు ఏయే ఇళ్లలో వున్నపుడు వానపడుతుందో జ్యోతిష శాస్త్రం ప్రకారం చెప్పడమేకాక ప్రకృతిలోని మార్పులను కూడా క్రోడీకరించాడు. మెట్ట కప్పలు కూసి నప్పుడు, జంతువులు నీళ్లలో దిగినిలిచినప్పుడు, చిన్న చిన్న చేపలు ఎగిరిపడుతున్నపుడు, తామరల పుప్పొడిలో తొండపొర్లాడి నప్పుడు అన్ని పంటలూ బాగా పండేటట్లు వాన పడుతుంది.[2] భూనాగాలు మెట్టన విడువకుండా పొర్లాడి నప్పుడుగాని, పశువులు కారణం లేకుండానే పుట్టలమీదా, మిట్టలమీదా ఎక్కినప్పుడుగాని వానలు దట్టంగా కురుస్తాయి.[3] ఊరి పొలి మేరలలో వున్న పశువులు దట్టించి 'తోక లెత్తుకొని చెవులు నిక్కబొడుచుకొని, అంభారావాలు చేస్తూ' గ్రామాలలోకి ప్రవేశించినా, సంతోషంతో చీమలు ముక్కుల గ్రుడ్లు కరచుకొని బారులు తీరిపోతున్నా వానలు పడతాయి.[4]

దేనయామాత్యుడు క్రోడీకరించిన వాతావరణ సూచన లన్నింటిని అతని సమకాలికులు, అనంతర కవులు వర్షకాల వర్ణనలలో వాడు కున్నారు. శ్రీనాథుడు హరవిలాసంలో ఇరవై ఒక్క రోజులవర్షాన్ని గొప్పగా వర్ణించాడు. హర 2-16 నుండి 23 దాకా ఎనిమిది గద్య పద్యాలలో వర్ష సూచన మొదలు కుంభవృష్టి దాకా వర్ణించాడు. శ్రీనాథునిలాగే జక్కన తన విక్రమార్క చరిత్రలో వర్షసూచనలు వర్ణించాడు, చూడండి.

గగనరత్నము కట్టు మొగులతో నుదయించె
జరమదిక్కున దోచె శక్రధనువు
పూర్వాపరవ్యాప్తి బొలుపారెజల రేఖ
లాలోలగతి వీచె మూల గాలి
మెరుగు మొత్తంబులు మొరసె నుత్తరమున
గడగె దక్షిణపు మేఘములగములు
ప్రాలేయ భానుండు పరివేషగతు డయ్యె

2. సస్యానందం-3-21. 3. అందులోనే. 3-22. 4. అందులోనే 3-27

జాతకంబులు నింగి సంచరించె
నెరల పెనుపిట్ట నేలపై గొరలజొచ్చె
మొనసి చీమలగమి గ్రుడ్లు మోవదొణగె
గుజముకొన కొమ్మడిగి క్రిందికొమ్మ మీది
నిలుపుగైకొను పురుగుల యెలుగు లెచ్చె.
తూనిగలాడె దేయనిధి దోరవు మ్రోత జనించె బంక్తులై
కానబడెన్ బలాకములు కప్పుయెలుంగు చెలంగె నిర్ఘల
స్థానములందు గుంజము తుదం గృకలాసము నిల్చి నింగికై
యానన మెత్తె భూమిరజ మంగములన్ బెరయించె విచ్చుకల్
తదనంతరంబ జనముల-కిది పగలిది రాత్రి యనుచు నేర్పరుపంగా
హృదయముల కగోచరమై-చదలం బొదలంగ జొచ్చె జలధరవితతుల్
ధారుణిగల మేలెల్లను - ధారాళకరాళ వర్ష ధారల చేతన్
నీరామనిగా గలదని-పూరాల్పన భంగి ముసురు పొరిబొరి గురిసెన్.

(విక్ర. 4-27 నుండి 30)

వాయుప్రసారం తెలుసుకొనడానికి మన పూర్వులు దుప్పట్లు నేసే ముతకనూలుతో ఎనిమిదిమూరల పొడవూ, రెండుమూరల వెడల్పూగల వస్త్రాన్ని నేయించి పెట్టుకొనే వారు. దాన్ని పతాకంగా నిర్మించి నలభై ఎనిమిదిమూరల పొడుగున్న వంకరలేని కర్రకు కట్టి ఆషాఢశుద్ధ పూర్ణిమ నాడు తెల్లవారుతున్నప్పు డు నిలబెట్టి జాగ్రత్తతో చూసే వారు. ఆ జెండా గాలివల్ల తూర్పువైపు పోతే పంటలు బాగా పండుతాయి. ఆగ్నేయదిశకు పోతే వానలు పడవు. దక్షిణపు దిక్కుగాగాని, నైఋతిమూలగా గాని పోతే మేఘాలు పట్టివిడిపోతాయిగాని, వానలు పడవు. పడమటి దిక్కుకుపోతే అతివృష్టితోపాటు గాలి; వాయవ్యంగాపోతే అతివృష్టి, సుడిగాలి; ఉత్తర దిక్కుగా పోతే పంటలు బాగా పండడానికి తగినంత వాన; ఈశాన్యదిశగా పోతే మధ్య రకంగా పంట లుంటాయి. అన్ని వైపులకూ తిరుగుతూ మెలికలుగా పడుతూవుంటే పంటలు పండే సమయంలో వానలు దట్టంగా పడి చేలు చెడిపోతాయి. వానలు పడి చెడిపోకపోతే శత్రువులైనా చెడగొడతారు.[5]

---

5. సప్యానందం - 2-52, 2-53, 2-54.

ఒకానొక ప్రత్యేకమైన రోజున గాలివాటాన్ని బట్టి మనవాళ్లు ఇటు వంటి ఫలితాలు చెప్పేవారు. అలాగే ఒక రాత్రి కురిసిన మంచును బట్టికూడా వాన ప్రమాణాన్ని చెప్పడం వుంది. పుష్యమాసంలో పున్నమి నాడు ఒక ప్రయోగం చేసేవారు. ఆనాడు ప్రదోషసమయంలో పలిమెడు దూది నాగలికి తగిలించి ఆరుబయట పెడతారు. ఆ దూదికి, ఆకాశానికి మధ్య అడ్డేమి ఉండకూడదు. మర్నాడు ఉదయందాకా అది అలాగే ఉండాలి. ప్రొద్దుటే ఆ దూదిని పిండాలి. నీళ్లు ధారగా వస్తే వచ్చే ఏడు వానలు సమృద్ధిగా ఉంటాయి. కొన్ని చుక్కలే పడితే మధ్యరకం వానలు. దూది ఏ మాత్రం మంచుకు తడవకపోతే మీదటికి అనావృష్టి అని చెప్పాలి.[6]

ఇవాళ మనం వాతావరణఫలితాలు పత్రికలో ముందుగా చదువు కుంటున్నాం; రేడియో, టి.వీ లలో చెప్తే వింటున్నాం. ఆధునిక శాస్త్రీయ పద్ధతులలో విద్యావంతులు వాతావరణ పరిశోధనలు చేసి వీటిని కనుక్కొని మనకు చెప్తున్నారు. పూర్వులు ఏయే విధాలుగా వానరాకడ తెలుసుకొనే వారో మనం తెలుసుకొనడంకూడా సరదాగా ఉండే విషయమే.

ఈ విషయాలన్నింటినీ దేనయామాత్యుడు తన సస్యానందంలో చక్కగా వివరించాడు. ఇతని పుస్తకం మన దేశంలో బాగా ప్రచారంలో ఉండేదని చెప్పవచ్చు. "ఇందలి పద్యములు పల్లెలలో చాలా వ్యాప్తిలో వున్నవి" అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు వ్రాశారు.[7] తమ చిన్నప్పు డు నాగలికి దూది పెట్టి వర్ష సూచనగురించి తులాపరీక్ష చేసి అందులో నిజముందని తెలుసుకొన్నామని శేషయ్యగారు వ్రాశారు.[8] ఈ పుస్తకాన్ని క్రీ.శ.1891లో, 1921లో, 1955లో మూడుసార్లు ముగ్గురు ప్రకాశకులు అచ్చువేశారట. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో తాళపత్ర, కాగిత ప్రతులు కొన్ని ఉన్నాయి. వీటన్నిటిని పరిశోధించి నిడుదవోలు వెంకట రావు గారు ఈ కవిమీద మంచి వ్యాసం వ్రాశారు.[9]

---

6. సస్యానందం, 1-42. 7. భారతి-జూన్ 1946.
8. ఆంధ్రకవితరంగిణి-4 వ సంపుటం, పుట 145.
9. భారతి - జూన్ 1946.

ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో ఉన్న డి.2385 సంఖ్యగల 'సస్యా నందం' కాగితం ప్రతిలో ఈ గ్రంథరచన శకసంవత్సరాలు 1278 అంటే క్రీ.శ. 1356 లో జరిగిందనటానికి ఈ కింది దాఖలా కనబడుతుంది.

కరినగ దినకర శకవ
త్సరములు భువి బరగుచుండ సస్యానందం
బిరవుగ శ్రీగిరినాథున
కరుదుగ రచియించె దోనయామాత్యుడిలన్.

ఈ కాలం నికరమైన దనడానికి గ్రంథంలో అంతరంగిక సాక్ష్యం ఉంది. కవి ఇలా చెప్పు కున్నాడు.

వసుధలోన బరమవంశవిభూషణ-మైన నన్నుపేంద్రుడాదరింప
శ్రీకరముగ సర్వలోకాశ్రయము జెప్పి మిన్నుముట్ట కీర్తి గన్నవాడ.[10]

విశాఖపట్నం జిల్లాలో ఎలమంచిలి సర్వసిద్ధిని పాలించిన చాళుక్య వంశంలో ఆరుగురు ఉపేంద్రులు ఉన్నారు. వీరికి సర్వలోకాశ్రయ బిరుదు వుంది. ఈ వంశంలోని మూడవ ఉపేంద్రుడే దోనయామాత్యునికి పోషకుడని చెప్పవచ్చు. అతడు 1356 నుండి 1364 దాకా ఎలమంచిలి కళింగాన్ని పాలించాడు. కవికూడా ఆ ప్రాంతాల వాడని చెప్పడానికి కృత్యాదిని ఇలాదైవప్రార్థన చేశాడు.

దురితమహోల్క పెంపుదిపి దుఃఖదవానల మార్చి చక్రవి
స్ఫురణతటిల్ల తామహిమ సొంపు వహింపననారతంబు నా
దరమున సింహశైలమున దద్దయు వేడ్క జరింపుచున్న
సుందరజలదంబు ధాత్రికి సుధాంతకృపామృతవృష్టి జేయుతన్. (సస్యా 1-2)

కవి తను వ్రాస్తున్నది వర్షశాస్త్రం కనుక దైవాన్ని మేఘంతో పోల్చడంలో ఔచిత్యముంది. ఈ పద్యం సింహాచలంలోని దేవుణ్ణి పేర్కొంటుంది. కవీ, అతని పోషకులూ ఆ ప్రాంతాలవాళ్లే. అయితే సస్యా నందంలో శ్రీశైలమల్లికార్జునునిపేరు ఇంచుమించు అన్ని పద్యాలలోనూ వస్తుంది. సిద్ధవటపురారి అనే సంబోధన రెండుసార్లుంది. (1-34 ; 1-46) కవి

10. సస్యానందం 1 - 14.

నెల్లూరు జిల్లాలోని సిద్ధవటం ప్రాంతాలవాడేమో, ఎలమంచిలి ప్రాంతాలకు వెళ్లాడేమో అనే అనుమానం సహజంగా కలుగుతుంది. అయితే అద్దంకి లింగకవి అనే వ్యక్తి ఈ ప్రక్షిప్తాలను చేర్చాడు. ఇతడు దోనయామాత్యుని అవతారికను మార్చివేశాడు. డి. 2388 నెంబరు గల ప్రతిలో ఇతని పేరుగల పద్యాలున్నాయి. డి. 2387 నెంబరు ప్రతిలో చివర ఈ పద్యం ఉంది.

ఈ సస్యానందమునకు
భాసురముగ గ్రమము లెరిగి పరమార్థముగా
నీసుడిగి యెరుగుడ స్మృతి
వాసన నందవర లింగ వర్యుడు చెప్పెన్.

ఈ నందవర లింగ కవే శ్రీశైల మల్లికార్జునునీ, సిద్ధవటపురీశుని తీసుకొచ్చి గ్రంథంలో చేర్చాడు. దోనయామాత్యుని కృతిని సంగ్రహించి అద్దంకి లింగకవి తనదిగా వెలయించుకున్నాడని, గద్యలో ఇది సకల జనస్తుత్య దోనయామాత్యపుత్ర సజ్జన విధేయ అద్దంకి లింగయ నామధేయ ప్రణీతంబైన సస్యానందము అని వ్రాసుకున్నాడని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ఆరోపిస్తున్నారు.[11] అయితే ఈ గద్యను మనం పట్టించు కొంటే దోనయ ఇంటి పేరు అద్దంకి వారనీ, అతడు నందవరీనుడనీ లింగయ అనే కొడుకు ఉన్నాడనీ, అతడు పైతృకమైన రచనలో చేర్పులు చేశాడనీ ఊహాగానం చేయడానికి ఆస్కారముంది.

దోనయామాత్యుని గ్రంథాన్ని "శాస్త్రీయదృష్టి చేతనేగాక భాషా వాఙ్మయ విషయదృష్టి చేతను పరిశీలింపదగి యున్నది" అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు వ్రాశారు. నిజమే. ఈ పుస్తకంలో రసానందం కలిగించే కవిత్వం లేక పోయినా వా ఙ్మయవిశేషాలను, చాలా కొత్త వాటిని చెప్తుంది. "రచన ప్రాచీనధోరణి ననుసరించియున్నది. తరువోజ, తోటకము మున్నగు ప్రాచీనవృత్తములు వాడబడినవి"[12] అని వెంకట రావుగారు వ్రాశారు. అయితే ఇందులో తరువోజలు పున్నట్టు ముద్రిత ప్రతులలో, బహుశా వ్రాతప్రతులలోనూ పొరపాటున లేఖకులు వ్రాయబట్టి ఆయన అలా చెప్పారేగాని

11. భారతి అక్టోబరు 1965 పుట 72. 12. భారతి - జూన్. 1946, పుట 500

తరువోజలులేవు. చూడండి ఈ పద్యం.

మానుగా వైశాఖమాసంబు[13] గృష్ణ
పాడ్యమి యాదిగా బరగెడి[14] నాల్గు
దినములు బరగు నాదినమునై పార
మహిమీద శ్రావణమాసంబు లాది

గా నాల్గు నెలలకు గాన యద్దివస
ముల గాలియును నెండ మొయిలులు[15] గలుగు
నన్నెల పరవని రార్యజనములు[16]
సితపద్మసంకాశ శ్రీగిరివాస.[17] (సస్యానందం 2-5)

దీనిని ముద్రాపకులు తరువోజ అని అచ్చువేశారు. అయితే ఇది మంజరీద్విపద. అలాగే ఇంకొక పద్యాన్ని కూడా వాళ్లు అక్కడ తరువోజ అని అచ్చువేశారు. అదీ మంజరీద్విపదే-చూడండి.

మానుగా జేష్ఠమాసము[18] పెంపులోను
వుడుపతి యాషాఢయుగముల నొందె
మానవైరోహిణి మద్యంబు నొందె
జనజొచ్చి వెడలిన జలధార లవని
భాసిల్లు గర్భ సంపద పెంపువెలుచ
గాక నవ్వని వానకాలంబులోన
వానలు లేవని వలను మీరంగ
మునుజెప్పె కైలాసమున నీశ్వరుండు. (సస్యానందం, 2-18)

ఇందులోకూడా ప్రాసలు లేవు. ప్రాచీనతరువోజ లక్షణాలయిన ఏకయతినియమం పాటించలేదు. ఈ పద్యాలను చూశాక క్రీ.శ.1356 ప్రాంతాలలోనే మంజరీద్విపదలు తెలుగుసాహిత్యంలో ప్రవేశించాయని చెప్పుకోవాలి. పాల్కురికి సోమనాథుడు ద్విపదచ్ఛందస్సును కొత్తగా

---

13. 'మాసంబులో' అని ముద్రిత పాఠం. 14. 'బరగు' అని ముద్రితపాఠం; 15. మెరుగులుగలుగు అని ముద్రితపాఠం-యతిభంగం; 16. అర్యజనులు అని ముద్రితపాఠం-గణభంగం. 17. శ్రీగిరీశ అని ముద్రితపాఠం-గణభంగం. ఇవన్నీ బరూరు త్యాగరాయశాస్త్రులువారి 1921 సం॥ ప్రతిలో. 18. యతిభంగం - పాఠం సరిచేయడానికి అస్కారం కనబడడం లేదు.

సృష్టించినందుకు లాక్షణికులు తిట్టిపోయడం జరిగి అర శతాబ్దంకూడా తిరగలేదు. అప్పు డే మంజరీద్విపదకూడ ప్రవేశించిందా అనే అనుమానం సహజమే గాని ఒకటిమాత్రం నిశ్చయం. క్రీ.శ.1407 ప్రాంతాలలో వున్న విన్నకోట పెద్దన తన కావ్యాలంకారచూడామణిలో మంజరీద్విపదకు లక్షణం చెప్పాడు-చూడండి.

శక్రత్రయంబును సవిత్రుండు బాద
విక్రీడుతులు మృదుద్విపదకి నెపుడు
వళియుప్రాసంబులు వలయు దీనికిని
వలదు ప్రాసం బంద్రు వరుసమంజరికి. (కావ్యా. అష్టమ-62)

దేనయామాత్యుని పోషకునియొక్క మనుమనికొలువులోనే ఈ విన్న కోట-పెద్దన్న వుండేవాడు. దేనయామాత్యుని మంజరీ ద్విపదలను పెద్దన చూసేవుంటాడు. అయితే ద్విపదలను పద్యకావ్యాలలో ఇలాగ ఎనిమిదేసి పాదాలుగా వాడడం అపురూపం. మొత్తం కావ్యాన్ని ద్విపదలో చెప్పడమే ఆనాటి సంప్రదాయం. ఆరోజులలో చంపూకావ్యాలలో రగడలను వాడడమే అరుదు. అటువంటప్పు డు తన సస్యానందంలో వాడడం గమనించదగ్గ విషయమే. చూడండి ఒక మధురగతిరగడ.

ఎసగగ సితునకు నేరగు చోటన్
మసలిన శనికిని మానుగ నోముల్
వెసగను గూడిన వెసమేఘుంబుల్
వసుమతి నుడుగని వానలు జేయన్ (సస్యానందం. 4-18)

దీనిని బరూరు త్యాగరాయశాస్త్రులువారు 'మణిమంజరి' అనే ఛందస్సు పేర అచ్చు వేశారు.[19] అటువంటి వృత్తమే లేదు అని రావూరి దొరస్వామి శర్మగారు చెప్పారు. మధురగతిరగడను దేనయామాత్యుడు పద్య గ్రంథంలో వాడడంవల్ల ఇతరకవులు కూడా ఆకాలంలో అలాగ వ్రాసేవారేమో అనిపిస్తున్నది.

ఛందస్సు విషయంలో కొన్ని క్రొత్తసంగతులు చెప్పి నట్టే దేనయా మాత్యుడు మన భాషలో ఆనాడు వాడుకొనే కొన్ని మాటల గురించి కూడా మనకు చెప్పాడు. ఇవి మనకు తరచుగా కనబడని ప్రయోగాలు, మన

19. పుట - 61.

తిథులలో ద్వాదశి మన కెంతో పుణ్యమైనది. దానికి పారశి అనే పర్యాయ పదమున్నట్టు దేనయామాత్యుడు యతి ప్రాసస్థానంలో వాడినందువల్ల తెలుస్తున్నది.

తోరంబై మాఘములో
పారశిపాద్యములయందు పర్వోత్తరమున్
చారుతరయిష్టముల హిమ
మారుతములు గలుగ జ్యేష్ఠమాసము విచన్.[20] (సస్యానందం, 1-43)

దేనయామాత్యుడు కొన్ని విలక్షణమైన యతులను వాడాడు. తెలుగు లాక్షణికుల మతం ప్రకారం పఫబభలకు 'మా' తోయతిలేదు. తమిళంలో 'వ' కారం 'మ' కారం యతి చెల్లుతుంది. తెలుగులో వకారానికి పఫబభలకు మాత్రమే యతిఉంది. దేనయామాత్యుడు 'మ' కార 'బ' కారాలకు యతి చెప్పాడు చూడండి.

మానితంబగు చున్న యమ్మధుమాసవేళల కృత్తికన్
బూని రెండవ యంశ భానుడు బొల్పునయ్యెడ చంద్రుడున్
మానుగా కరివైరి జెందిన బస్తలో గురు డుండగా
వానలుం జెలువారు మేదిని వారిజారి కళాధరా! (సస్యానందం, 2-9)

ఈ మత్తకోకిల మూడవపాదంలో ఈ యతి ప్రయోగం కన బడుతుంది. ఇటువంటి దేశీయయతులు దేనయామాత్యుడు అక్కడక్కడ వాడాడు. ఇతడు వ్రాసిన ఈ ఒక్కపుస్తకంలోని 228 పద్యాలలో నాలుగాశ్వాసాలలో ఇన్ని వింతలు కనబడుతూంటే ఇతని రెండవ పుస్తకం 'సర్వలోకాశ్రయం' దొరికితే అందులో ఎన్ని దేశీయసంప్రదాయాలు తెలిసేవే!

దొరకనిదానికి బాధపడి లాభం లేదు, దొరికిన దానిలోని మరికొన్ని విషయాలు తెలుసుకుందాం. మేఘాలను వర్ణించడంలో దేనయామాత్యుడు 'కాటుకక్రోవులు' (2-39) అని ఒక దగ్గర అన్నాడు. రైతులు వాడుకొనే 'ఓదెలు' అనే మాటనుప్రయోగించాడు (3-3). ఓరంతప్రొద్దు (1-44 ; 3-

20. బరూరువారి ప్రతి-పుట 14లో దీనికి నేరి గురులింగశాస్త్రుల వారి శిష్యుడు సంగ శేషాచలశాస్త్రిగారు "మాఘమాసములో ద్వాదశి యందును పాడ్యమియందును" అని అర్థం వ్రాశారు.

26); నూలి పున్నమ (2-60) అనే జాతీయాలు వాడాడు. నేరకొలదులు అనే ప్రయోగం (1-16) ఇతనికి ముందు నన్నెచోడుడు, మంచెన చేశారు.

సస్యానందంలాంటి గ్రంథాలు సేద్యగాళ్ళకు చాలా ప్రయోజన కారులు. ఇందులోని విషయాలను కృషీవలులు స్వానుభవం వల్లనే తెలుసుకొంటారు. రైతులకు ఎప్పు డూ కళ్ళు పొలంమీదనే లేకపోతే ఆకాశం మీదనో ఉంటాయి. అక్షరజ్ఞానం లేకపోవచ్చునుగాని వాళ్ళకు లోకానుభవం ఎక్కువ. ప్రకృతిమాత హావభావాలు ఏమాత్రం మారినా వారికి తెలుస్తాయి. వాటి అర్థాలను వాళ్ళు కచ్చితంగా చెప్పగలరు. జ్యోతిష్య శాస్త్రజ్ఞులు గ్రంథాలలో వ్రాసిన విషయాలను గ్రామపండితులు చెప్తే విని తెలుసుకొన్నా మానినా రైతులు అహర్నిశలూ వాతావరణాన్ని ప్రకృతినీ పరిశీలించి నేర్చుకొన్నది ఎంతో ఉంది. నక్షత్రాలకూ గ్రహాలకూ తమ పేర్లు వేరే పెట్టుకొన్నారు. ముఖ్యంగా శుక్రునికీ, గురునికీ తెలుగు రైతులు ఎన్నో పదాలను పెట్టుకొన్నారు.[21]

శుక్రునిపేర్లు : అలబొద్దు చుక్క; కుందేటి చుక్క.

పర్యాయపదాలు : ఎదురుచుక్క, కోడికూతచుక్క, గంటచుక్క, గుడ్డిచుక్క, చాకలిచుక్క, చాయజొన్నలచుక్క, తెలగాయచుక్క, తెల్లవారుచుక్క, పడమటి చుక్క, పసరం చుక్క, పసులచుక్క, పెద్దచుక్క, పొద్దుపొడుపు చుక్క, మోటచుక్క, వలచుక్క, సందెచుక్క.

శుక్రునిపేరుతో ఉండే చుక్క పొద్దుపొడిచే ముందు తూర్పున కొన్ని నెలలు, పొద్దుగూకేముందు పడమట కొన్ని నెలలు ప్రకాశవంతంగా ఆకాశంలో కనిపిస్తూంటుంది. ఇది పొడిచిం తర్వాత సాయంకాలం కుందేళ్ళు మేతకు పోతాయట. అందుకే గ్రామీణులు దీనిని కుందేటి చుక్క అంటారు.

గురునిపేర్లు : మూలచుక్క, జాముచుక్క, తెలగాయచుక్క, దొంగచుక్క, (ఒక్కొక్కప్పు డు రాత్రి రెండు జాములకు పొడుస్తుంది) నడిజాముచుక్క, రెడ్డిచుక్క, రెడ్డిపొడుపుచుక్క, రేచుక్క, రేయినడుపుచుక్క, (రాత్రుళ్ళు ఉదయాస్తమానాలున్న నక్షత్రం), వడ్లచుక్క, సందెచుక్క, సందుచుక్క, సందె

21. మాండలిక వృత్తిపదకోశం - ప్రథమ సంపుటం - సంపాదకులు భద్రిరాజు కృష్ణమూర్తి, పుట 427 నుండి.

(కాడ) చుక్క. బృహస్పతి పేరుతో ఉండే నక్షత్రం ఒక్కొక్కప్పు డు సూర్యుడు గ్రుంకిన తర్వాత పడమట కనబడుతుంది. రాయలసీమలో ఒకచోట దీన్ని 'కాపు చెరువు చుక్క' అంటారు. ఇది జ్యేష్ఠ ఆషాఢ మాసాలలో రాత్రి ఒంటిగంటకు పొడుస్తుంది. దీన్ని చూసి తెల్లవారిందనే భ్రమతో ఒక రైతు పొలానికి వెళ్ళి అపాయంతో మరణించాడట. ఇది కొన్ని నెలలు సంధ్యవేళ, కొన్నినెలలు అర్ధరాత్రివేళ, కొన్ని నెలలు తెల్లవారు ఝామున పొడుస్తుంది.

బృహస్పతి పేరుతో ఉన్న నక్షత్రం ఈశాన్య మూలలో పొడుస్తుంది. కనుక గ్రామీణులు దీనిని మూలచుక్క అని వ్యవహరిస్తారు.

తెలుగు రైతులు ఈ రెండు గ్రహాలకు ఇన్ని పేర్లు పెట్టుకొనడానికి తగినంత కారణముంది. తెలుగుదేశపు వాతావరణంలో మార్పులకూ, ఈ గ్రహాలకూ సంబంధం ఉందని లోకానుభవంగల గ్రామీణులకు తెలుసు. అందుకే ఆ గ్రహాల ఉదయాస్తమయాలనూ, ఆకారాలనూ ప్రత్యేకతలను అంత పరిశీలించారు. భారతదేశంలో ఏయేగ్రహాలు ఏ ప్రాంతాలపై అధిపత్యం వహిస్తాయో దేనయామాత్యుడు ఇలా చెప్పాడు.

వింధ్య శిఖరినుండి వేడ్కగోదావరి
గురుతుగాగ దేవగురుడు రాజు
మీరియేలు గౌతమీ కృష్ణ వేణ్యుత్త
రంబు భార్గవుండు రాజమౌళి. (సస్య 4-3)

దేనయామాత్యుడు చెప్పిన పద్యాల ప్రకారం నవగ్రహాలలో ఆరింటికి ఆధిపత్యం ఇలా ఉంటుంది.

నెం.	గ్రహం	ప్రదేశం
1	శని	హిమాలయం నుండి గంగామధ్యదేశం
2	బుధుడు	గంగానది నుండి వింధ్యదాకా
3	గురువు	వింధ్య నుండి గోదావరి దాకా
4	శుక్రుడు	కృష్ణా గోదావరుల మధ్యదేశం
5	అంగారకుడు	కృష్ణ నుండి లంక దాకా
6	చంద్రుడు	మూడు లోకాలనూ

ఈ అధిపత్యుల పట్టికలో రాహుకేతువులూ, సూర్యుడూ లేరు. అయినా మనపూర్వులు సూర్యుణ్ణి బాగా పరిశీలించేవారని చెప్పవచ్చును. దోనయామాత్యుడు ఇలా చెప్పాడు.

ఒనరగ భానుబింబమొక యూష్మ తెరంగున గోకిలంబునే
పునగడి కున్న యిట్టిగతి బొల్పెసలారెడు నట్టి లాంఛనం
బున దివసంబు రోహిణిని బూర్ణశశాంకుడు నుష్ణరోచియున్
దనరగ గూడి యుండి నను ధారుని మృత్యుభయా కులంబగున్

(సస్యానందం 2-63)

వృషభ మాసంలో రోహిణీ నక్షత్రం నాడు సూర్యబింబములో ఉబ్బులాగ, కోకిలంలాగ, కున్నలాగ అంటే బిడ్డలాగ కనిపిస్తే ఆ సంవత్సరం మృత్యుభయం ఉంటుందట. ఈ పద్యంలో కూన అనే అర్థంలో 'కున్న' అన్న ప్రయోగం ఉంది. దీనిని ప్రాచీనులలో ఎర్రాప్రెగ్గడవారు నృసింహపురాణం (5-17)లో, పాల్కురికి సోమనాథుడు బసవపురాణం -(35 పుట) లో చేశారు. దోనయామాత్యునిదీ అనాటి ప్రయోగమే. ఇంతచిన్న గ్రంథంలోనే ఇన్ని విలక్షణ ప్రయోగాలు కనబడితే ఇది ఒక విశేషమే.

శాస్త్రగ్రంథాలనేకాక కథాకావ్యాలనుకూడ దోనయామాత్యుడు వ్రాసి ఉంటే దేశిపద్ధతులలో రచించేవాడనుకోవచ్చు. ఇతని సస్యానందంలో రసానందం కలిగించే కవిత్వం లేకపోయినా కాళిదాసుయొక్క 'ఆషాఢస్య ప్రథమదివసే' అనే శ్లోకంలోని అంతరార్థం మనం తెలుసుకొనునట్లు చేసిన ఇతని కావ్యంలో అందమైన అర్థాల ఆ గడపలు కొన్నే ఉన్నాయి. అవి వర్షించిన చిన్నజల్లు ఉల్లాసకరమైనదే.

12

పశుపతి నాగనాథ కవి

పద్మనాయక ప్రభువులలో ఆరవవాడైన మొదటి అనపోతనాయని గారి ఆస్థానంలో క్రీ.శ.1369 ప్రాంతాలలో నాగనాథకవి ఉండేవాడు. ఇతని తండ్రిపేరు పశుపతి. అందుచేత ఇతణ్ణి పశుపతినాగనాథుడు అని పిలుస్తారు. ఈయన సంస్కృతాంధ్రభాషలు రెండింటిలోనూ మంచికవి. సంస్కృతంలో ఇతడు 'మదనవిలాసమనే భాణం వ్రాశాడు. తెలుగులో విష్ణు పురాణాన్ని అనువదించాడు. ఈ రెండు గ్రంథాలూ నేడు దొరకవు.

భాణం అన్నది దశరూపక భేదాలలో ఒకటి. రంగ స్థలంమీద ఆడే ప్రతిదాన్నీ మనం నాటకం అంటున్నాం. చిన్నదైతే నాటిక అంటున్నాం. ఒక్కటే అంకమైతే ఏకాంకిక అంటున్నాం. అయితే మన పూర్వులు రంగస్థల ప్రదర్శనకు యోగ్యమైన రచనలను రూపకాలు అనేవారు. అవి పదిరకాలు. నాటకం, ప్రకరణం, అంకం, వ్యాయోగం,భాణం,సమవకారం, వీథి, ప్రహసనం, డిమం,ఈహామృగం అని వీటి పేర్లు. ఒక్కొక్క దానికీ కొన్ని కొన్ని లక్షణాలూ, నియమాలూ ఉన్నాయి.

భాణం ఎలా ఉండాలంటే, రంగస్థలం మీదకు ఒకేఒక పాత్ర ప్రవేశిస్తాడు. తాను అనుభవించిన విషయాలను గురించి చెప్తాడు. లేకపోతే ఇతరులు అనుభవించిన విశేషవిషయాలను వర్ణిస్తాడు. ఆకాశంలో ఉన్న పురుషు డొకడు ఏదో చెప్తున్నది విని వాటికి తగిన ప్రతివచనాలను అభినయ పూర్వకంగా చాలారకాలయిన చేష్టలతో నివేదించాలి. ఈ పాత్ర ధూర్తుడుగాని, విటుడుగాని

అయిఉండాలి. భాణంలో ఒకేఒక అంకం ఉంటుంది. ఇందులోని ఇతి వృత్తం కల్పితమే కావాలి.[1]

పశుపతినాగనాథుడు ఈ లక్షణాలతో మదనవిలాసం రచించాడని మాత్రం మనం చెప్పగలంగాని అందులోని కవితామాధుర్యం మనం ఆస్వాదించలేం. ఈ మదనవిలాసంనుంచి నాలుగైదు పంక్తులనుమాత్రం మన సాహితీ వేత్తలు ఉదహరిస్తున్నారు.[2] చూడండి :

రేచర్ల వంశరత్నా కరేణ ....శ్రీసింగభూపాల పూర్వాచల ప్రభాకరేణ..... కేసమాంబికా కల్పప్రసూన గుచ్ఛేన .... శ్రీయనపోతభూపాలేన సతత సన్నిధీకృత కల్యాణ నారాయణస్య వసంతోత్సవ .... భావర్య జాన్వయ పరిపూర్ణ రత్నాకరస్య గురువిశ్వేశ్వరకవి చంద్రస్య ప్రియశిష్య నాగనాథకవి:

ఈ భాణం అముద్రితమని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు[3] దాని అసంపూర్ణ ప్రతి దొరుకుతున్నదని చాగంటిశేషయ్యగారు[4] వ్రాశారు. వీరిద్దరూ ఉదహరించిన ఈ కొద్ది వాక్యభాగాలు తప్ప ఈ భాణం గురించి మనకేం తెలియదు. అయితే ఇందులోంచి కొన్ని విషయాలను మనం ఊహించవచ్చు. నాగనాథుని గురువు విశ్వేశ్వరకవి చంద్రుడు చాలా గొప్పవాడు. ఇతడు 'చమత్కారచంద్రిక' అనే కావ్యాలంకారగ్రంథం వ్రాశాడు. ఇందులో కావ్యగుణ దోషాలు చక్కగా చర్చించాడట. ఈ 'చమత్కారచంద్రిక' లో ప్రసక్తి వచ్చినప్పు డల్లా 'ఈ విషయం రసార్ణవ సుధాకరంలో చెప్పడమైనది, అందులో చూడండి'. అని చెప్పడ మొందట. రసార్ణవ సుధాకరం సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు వ్రాసినది అంటారు. అయితే అందులో చెప్పిన కొన్ని కవికృత గ్రంథాలను చమత్కారచంద్రికలో విశ్వేశ్వరకవి తాను చెప్పిన వాటినిగా పేర్కొన్నాడు. కందర్పసంభవం, కరుణాకం దళం, వీరభద్రవిజృంభణం మొదలైన సంస్కృత రచనలను విశ్వేశ్వరకవి చేశాడు. నాగనాథుడు ఈ గురువుకు తగిన శిష్యుడనుకోవచ్చు.

---

1. నాట్యశాస్త్రము-డాక్టరు పోణంకి శ్రీరామ అప్పారావుగారు. పుట 528.

2. 1945 జూలై భారతిలో నిడుదవోలు వెంకటరావుగారూ, ఆంధ్రకవి తరంగిణి 5-వ సంపుటం-పుట 112 లో చాగంటి శేషయ్య గారు ఇవే పంక్తులు ఉదాహరించారు.

3. 1945 జూలై భారతిలో వ్యాసం. 4. ఆంధ్ర కవి తరంగిణి, నాలుగవ సంపుటం, పుట 149.

తెలుగులో రచించిన ఇతరుల భాణాలనుంచి కొన్ని ఉదాహరణలు లక్షణ గ్రంథాలలో దొరుకుతున్నాయి.

వార్తాకవి రఘునాథయ్య తన లక్షణదీపికలో ఒక మత్తేభ భాగాన్ని, ఉప్పులూరి వెంకటరెడ్డి తన సకలలక్షణసారసంగ్రహంలో ఒక పూర్తి మత్తేభవృత్తాన్ని ఉదాహరించి ఇవి అంబాల భాణంలోనివని పేర్కొన్నారు. ఈ భాణాన్ని రచించిన కవిపేరు తెలియదు. 'పశుపతినాగనాథునికి ఇతడు పూర్వుడో, అర్వాచీనుడో కూడా తెలియదు. అంబాల భాణం తెలుగు రచన బహుశా సంస్కృత మాతృకకు అనువాదంకావచ్చు. అంబాల భాణం గురించి ఈ మాత్రమైనా తెలుస్తుంది గాని, నాగనాథుని భాణం గురించి చూచాయగానైనా సూచనలు లేవు.[5]

మదన విలాసభాణంలో ఎటువంటి శృంగారముంటుందో తెలియదు గాని, ఇతడు విష్ణుపురాణంలో వ్రాసిన ఒక పద్యంవల్ల ఇతని తెలుగురచనతో మనకు ప్రత్యక్షపరిచయం కలుగుతుంది.

మాసరమయ్యె నంత మధుమాసము పాంథవిలాసినీజన
త్రాసము పుష్పబాణనవరాజ్యవిలాసము వల్లరీవధూ
హాసము మత్తకోకిల సముంచిత పంచమనాదమంజిమ
వ్యాసము జీవలోక హృదయంగమ సౌఖ్యవికాస మెంతయున్

(ప్రబంధరత్నావళి, 183)

ఇది పురాణంలోనిదైనా ప్రబంధధోరణిలో వుంది. క్రీ.శ. 1530-1555 ప్రాంతాల వుండే వెన్నెలకంటి సూరన కూడా విష్ణుపురాణాన్ని తెనిగించాడు. తనకు ముందు రమారమి రెండువందల సంవత్సరాల క్రిందట పశుపతి నాగనాథుడు అనువదించిన గ్రంథాన్ని పేర్కొనకపోవడం, పూర్వ కవిస్తుతిలో అతని పేరు చెప్పి నమస్కరించకపోవడం చిత్రంగానే వుంది. వెన్నెలకంటి సూరన విష్ణుపురాణం ప్రచారంలోనికి వచ్చాక నాగనాథునిది మాటునపడిపోయింది కాబోలు. అందులోనిది ఒక పద్యమైనా లభించింది. ఇంత చక్కటిధార, శైలి గల కవిరచన సంపూర్ణంగా కాకపోతే మానె కనీసం మరికొన్ని పద్యాలైనా దొరకనందుకు విచారించాలి. ఇతని కవిత్వంలోంచి

5. అలభ్య కావ్య పద్యముక్తావళి – డాక్టర్ ఆర్ శ్రీహరి.

కాకపోయినా ఇతరరచనలలో కొన్నిభాగాలు లభ్యమవు తున్నాయి.

నాగనాథుడు అనపోతనాయనింగారి ఆస్థానంలోవుంటూ సంస్కృ తాంధ్ర భాషలలో శాసనాలు కూడా వ్రాసేవాడు. అతడు రచించిన ఒక శాసనం చారిత్రక దృష్ట్యా చాలా విలువైనది. శకసంవత్సరాలు 1291 అంటే క్రీ.శ. 1369 లో పాలించిన పద్మనాయక ప్రభువు అనపోత నాయకుని అయినవేలు శాసనానికి నాగనాథుడు కర్త.[6] ఇందులో కొంత భాగం మొదట సంస్కృతంలోనూ, తరువాత కొంత తెలుగులోనూ ఉంది. ఈ తెలుగు భాగాన్ని చాగంటిశేషయ్యగారు తమ పుస్తకంలో ఉదాహరించారు.[7]

ఈ శాసనంవల్ల నాగనాథుని భోగట్టాలు మనకు తెలియవు. ఇతడిని పూర్వకవిగా నుతించినవాడు కొరవి గోపరాజు ఒక్కడే.

అనఘుహుళక్కి భాస్కరు మహామతి పిల్లల మర్రి వీరరా
జును ఘను నాగరాజు గనిసోముని .... (సింహా 1-12)

అనే పద్యంలోని నాగరాజే నాగనాథు డని నిడుదవోలు వెంకటరావు గారి భావన.[8] కొరవి గోపరాజు పెదతండ్రులు అనపోతనాయనింగారి కుమారుడు సింగమనాయనింవారి ఆస్థానంలో మంత్రులు. అందుచేత అప్పటికి ఆ పద్మనాయక రాజ్యంలో వున్న నాగనాథుణ్ణి గోపరాజు నుతించాడు కాబోలు.

రెడ్డిరాజుల కాలంలో ఆస్థానకవిగా ఉన్న శ్రీనాథుడు విద్యాధికారి హెూదాలో శాసనాలు రచించాడు. బహుశా పశుపతి నాగనాథుడుకూడా పద్మనాయక రాజ్యంలో విద్యాధికారి హెూదాలో ఉండేవాడేమో? ఇతని గురించి ఇంతకంటె ఎక్కువ ఏమీ ఊహించలేం. ఒక్కటి మట్టుకు చెప్ప వచ్చు. ఇతని తండ్రి పశుపతి పండితుడేగాని ఇతడు పండితపుత్రుడు కాడు ! మంచి కవి !!

---

6. History of Reddy Kingdoms - P-531.
7. ఆంధ్రకవితరంగిణి-5, పుటలు 108-109 8. భారతి, జూలై 1945.

13

ప్రకాశ భారతీయోగి

పూర్వం రాజులు, సామంతులు, మాండలీకులు, సాధారణ భక్తులు దేవాలయాలలో వేయించే శాసనాలను కొన్నింటిని పద్యాలలో వ్రాయించేవారు. వైభవం గల రాజులైతే వాళ్ళ ఆస్థానంలోని మహాకవులే ఆ పద్యాలను రచించేవారు. లేఖకుడు గండరించేవాడు. నన్నయగారిలాంటి పెద్దకవులు శాసనకావ్యాలు వ్రాయడం మనం గమనించాం. మహాకవుల ఇతరరచనలు దొరికినప్పుడు ఈ శాసనకావ్యాలను మనం పట్టించుకొనం. ఇంకే రచనలూ దొరకక శాసన పద్యాలు మాత్రమే లభించేటప్పుడు అవే పదివేలని ఆ కవి గురించి తెలిసినంతమట్టుకే చెప్పుకొని తృప్తిపడాలి.

క్రీ. శ. 1381 ప్రాంతాలలో ప్రకాశభారతీయోగి అనే కవి ఒకడు ఉండేవాడని శాసనపద్యాలవల్ల తెలుస్తున్నది. జయంతి రామయ్యపంతులు గారు ఈ రెండు పద్యాలను ఉదాహరించారు.

నందిదీపావళి నాట్యకల్యాణ హేమశనివార గయార్క మంటపములు
దిరుచుట్టుమాలియ దివ్యలింగమ్ముల గుళ్ళు వజ్రంపుఠాకోట గోపు
రములు వాతాళగేహములు సోపానభాండాగారవివిధ ధాన్యాలయములు
వంటయిండులు చతుర్ద్వార కవాటములు వేమ దాక్షారామ భీమనాథు

నగరనాచంద్రతారకోన్నతులు దిశల
వెలయజేయించె ననవేమ వేమరాను (?)

(విజయ) చండధాముని జగనొబ్బగండ దహిత
ఖండనోద్దండదోర్దండమండనుండు.

(ప్రకాశ భారతీయోగికావ్యం, పెద్దనాచార్యలిఖితం) శ్రీ

అమరాద్రిభీమేశ్వరావాసమబ్ధిసప్తకము శ్రీసప్తగోదావరంబు
వలయాచలేంద్రంబు వజ్రపు ఱాకోట గుల పర్వతంబులు గోపురములు
దిరుచుట్టుమాలియ యరవిందజాండంబు మర్త్యలోకము నాట్యమంటపంబు
పరివారదేవతాభవనంబు లీచతుర్దశభువనంబులు ద్వారకములు

గనకకుంభతతులు గాగ దాక్షారామ
మన్న వెంకువేమనానుజుండు
గడు నపూర్వసృష్టి కావించి వాసన
కెక్కె శ్రీవేమసితయశుండు

(ప్రకాశభారతీయోగికావ్యం - పెద్దనాచార్యలిఖితం.)[1]

ఈ రెండూ వివిధశాసనాలలోని పద్యాలు అయినా ఒక కవి రచించినవే. ఒక శిల్పి గండరించినవే. ఈ రెండు పద్యాలలోనూ వజ్రంపు ఱాకోట, తిరుచుట్టుమాలియ మొదలైన పదాలు సమానంగా వాడినవి వున్నాయి. ఈపద్యాల వల్ల దేవాలయాలలో ఎన్నిరకాల కట్టడాలు ఉండేవో తెలుసుకోవచ్చు. ఈ పద్యాలలోని విషయాల పట్టిక చూడండి.

1.	నంది దీపావళి	9.	వజ్రంపు రాకోట
2.	నాట్యమంటపం (రెండుపద్యాలలోనూ ఉంది.)	10.	గోపురాలు
		11.	పాతాళగేహాలు
3.	కల్యాణ మంటపం	12.	సోపానాలు
4.	హోమమంటపం	13.	భాండాగారాలు
5.	శనివారమంటపం	14.	వివిధ దాస లయాలు
6.	గయార్కమంటపం	15.	వంటయిండ్లు
7.	తిరుచుట్టు మాలియ	16.	చతుర్ద్వారకవాటములు
8.	దివ్యలింగంబుల గుళ్ళు	17.	పరివారదేవతా భవనములు

ఈ రెండుపద్యాలే తప్ప ప్రకాశభారతీయోగి వ్రాసినవేమిటో మనకు తెలియవు. ఇతర వివరాలు కూడా తెలియవు. ఇతడు అనవేమారెడ్డి ఆ

1. శాసనపద్యమంజరి, ప్రథమభాగం, నెం.70, 71. పుటలు 92, 98.

స్థానంలో ఉండేవాడేమో. అనవేముడు క్రీ. శ. 1364 నుండి 1386 దాకా పాలించాడు. ఎంతోమంది విద్వాంసులను, కవులను పోషించాడు. అయితే ఇతనిపై చాటువులే తప్ప ఇతనికి ఎవరూ గ్రంథాలను అంకితమిచ్చినట్లు కనబడదు. సప్తసంతానాలలో ఒకటైన గుడులు ఎన్నో కట్టించాడు. ప్రకాశ భారతీయోగి చెప్పిన పై వివరాలవల్ల తెలియవచ్చే ఆలయ విషయాలు చెప్పు కొందాం.

దేవాలయాలలో మంటపాలు నిర్మిస్తారు. గర్భగుడిలో మూలవిరాట్టు లుంటారు. మంటపాలలో నిర్ణీత సమయాల్లో ఉత్సవ విగ్రహాలను ప్రత్యేకమైన అవసరాల నిమిత్తం నిలుపుతారు. ప్రకాశభారతీయోగి అయిదు మంటపాలను పేర్కొన్నాడు.

1. అర్కమంటపం: సూర్యమంటపం. ఇది రథాకారంగల మంటపవిశేషం. రథసప్తమినాడు స్వామివారి సేవచేయడానికి ఆలయంలో నిర్మించే ప్రత్యేకమంటపం ఇది. భారతీయోగి అర్కమంటపాన్ని గయార్కమంటపం అన్నాడు. ఎందుకోమరి.
2. కళ్యాణమంటపం: దేవుని కళ్యాణోత్సవాలకోసం నిర్మించిన ప్రత్యేకమంటపం.
3. నాట్యమంటపం: దైవసన్నిధిలో నృత్యగీతాదిభోగాలు జరిపే మంటపం. ఇది ముఖమంటపం కన్నా విభిన్నమైనది.
4. శనివారమంటపం: కొన్ని దేవాలయాలలో శనివారమహోత్సవాలు జరుపుతారు. అటువంటి ఉత్సవాలకోసం ప్రత్యేకంగా నిర్మించిన మంటపాన్ని ఈ పేరుతో పిలుస్తారు.
5. హోమమంటపం: దేవాలయాలలో యాగాది క్రతువులు చేయటానికి నిర్మించిన మంటప విశేషాలు.

ప్రకాశభారతీయోగి రెండుపద్యాలలో ఇన్ని ఆలయవిశేషాలు చెప్పాడు. ఇతని కావ్యాలు దొరికితే ఇంకేవి తెలిసేవో!

14

కందనామాత్యుడు

నేటి కరీంనగరు జిల్లానూ, వరంగల్లు జిల్లా అనుమకొండ ప్రాంతాన్నీ పూర్వం సబ్బినాడు అని పిలిచేవారు. ఇది గోదావరికి దక్షిణాన మాత్రమే ఉండేది. ఈ సబ్బి రాష్ట్రాన్ని రాయగిరిదుర్గం రాజధానిగా క్రీ. శ. 1350 ప్రాంతాలలో గురిజాల ముప్ప భూపాలుడు పాలించేవాడు. ఇతని దగ్గర వానసవారి వంశంలో జన్మించిన కేసనామాత్యుడూ, అతని తమ్ముడు కందనామాత్యుడూ మంత్రులుగా ఉండేవారు. కందనామాత్యుడు వెలిగందల గ్రామాంపై అధికారిగా ఉండేవాడు కాబోలు, అతనికి వెలిగందలామాత్యుడనే పేరు కూడ ఉంది.

ఈ అన్నదమ్ములిద్దరూ చాలా వైభవంగా జీవించారు. దాన ధర్మాలు చేశారు. గుళ్లూ గోపురాలూ కట్టించారు. కేసన మంత్రి ధర్మపురిలో అన్నసత్రం పెట్టించాడు. ఆ వూళ్లో ఉండే నరసింహస్వామికి ఉత్సవాలు చేయించేవాడు. రామగిరి దుర్గంలో కేశవస్వామికి ఆలయం కట్టించాడు. ఈ కేసన మంత్రిని మడికిసింగన ఇలా వర్ణించాడు.

తన నీతి ముప్పడి ధరణీశు దేలెడి ధరణికి వజ్రపంజరము గాగ
దన మంత్ర ముద్దండ దండనాయకులకు బంచిన వాగ్బంధనంబుగాగ
దన దాన సంపద ధారుణీసురులకు జెలువార బండిన చేను గాగ
దనకీర్తి దిగ్వధూధమ్మిల్లములమీద మహనీయ పుష్పదామంబుగాగ
గౌరి భూజనయనచకోరములకు

దన విహారంబు వెన్నెల తనువు గాగ
సురుతరైశ్వర్యలీలల నొప్పు చుండు
మంత్రి మణియైన కేసన మంత్రివిభుడు.[1]

(పద్మపురాణం అవతారిక.)

ఈ కేసన మంత్రి రాయదుర్గంలో తాను కట్టించిన కేశవాలయానికి హేమకుంభ శిఖరాలు ఎత్తించాడు. ఇది సూర్యునిలాగ ధగధగ మెరుస్తూ ఉంటుందట.

అన్న ఎంతటి సుప్రసిద్ధుడో, ఎంత వైభవంగా జీవించాడో కంధన మంత్రి కూడా అలాగే ఉండేవాడు. ఇతడు ముప్ప భూపాలునికి అఖిల సామ్రాజ్యభారదురంధరుడు. నీతి చాతుర్య వివేక విశేషగుణ గణా లంకారుడై ఆ మహారాజు మన్నన పొంది విశేష వస్తువాహనాలు, ఛత్రాలు, చామరాలు, పల్లకీలు మొదలైన రాచచిన్నెలు పుచ్చుకున్నాడు. ఒకే ఒక పద్యంలో ఇతనికి ఇరవై విశేషణాలను మడికి సింగన వాడాడు. కందనా మాత్యుడు ఎలాంటివాడంటే

1.స్వామిభక్తుడు, 2. కార్యచతురుడు, 3. బహుకళావేది, 4. నీతిజ్ఞుడు, 5.విప్రహితుడు, 6. సరససల్లాపుడు, 7. సప్తాంగ రక్షణక్షముడు, 8. భావజ్ఞుడు, 9. సర్వసులభుడు, 10. అరిమంత్ర భేదనపరుడు, 11. ధర్మాత్ముడు, 12.సుందరాకారుడు, 13. సజనవినుతుడు, 14. ఉరుదయాపరుడు, 15.నిత్యోత్సవాసక్తుడు, 16. సద్గుణాధారుడు, 17. సౌమ్యమూర్తి, 18. సతత గురుదేవతా పరిచారరతుడు, 19, గుణ సముద్రుడు, 20. మదనసదృశుడు.

ఈ కందనామాత్యునికి ఇద్దరు భార్యలు. వారి పేర్లు మల్లమాంబ, కాచమాంబ. ఈ ఇల్లాళ్లు ఎల్ల సంపదలకూ ఎల్లలై ఎప్పు డూ దానధర్మాలు చేస్తూ ఉండేవారు. కందనామాత్యుని పోషకుడైన ముప్ప భూపాలుడు ఎలా ఉండేవాడంటే - చూడండి. పూలరంగడి లాగుండేవాడు.

సంపెంగ విరులతో జాజులుం గురువేరు కొమరార నునుసేసకొప్పు వెట్టి
మృగమదకర్పూర మిశితమౌ పన్నీరు తనుపార మేన జందన మలంది
యుదయ భానుప్రభ నుల్లసంబాడెడు మణిభూషణ స్ఫూర్తి మారుమలసి
పరపైన వెన్నెల నురువుల పోలిక ధనరారు ధవళవస్త్రములు గట్టి

---

1. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంవారి వర్ణనాత్మక కేటలాగు మొదటి సంపుటి, పుట - 32.

మానినీకర చామర మరుత చలిత
కుంతలుండయి తగ నిందు కొలువునందు
దనువు గిర్తియు గల పుష్పధన్వు దనగ
జాడ నొప్పారు ముప్పయ క్షోణివిభుడు.

ఈ రాజుగారి వర్ణనవల్ల ఈ కాలంలో మగవాళ్లు కూడా కొప్పులో పువ్వులు పెట్టుకొనేవారని తెలుస్తున్నది. ఈ భోగరాజు పోషణలో ఉండే కందనామాత్యుడు కూడా బంధుజన ముక్తావళి మధ్య రత్నంలాగ ఉండేవాడు. విద్వజ్జనులు, సరసకవిగాయక కామినీజనాలు పరివేష్టించి ఉండగా సకల పురాణేతిహాసగోష్ఠి వినోదాలలో ఉండేవాడు. ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్రలో పదిసార్లు చెప్పుకోవలసిన మడికి సింగనకు ఈ కందనామాత్యుడు పోషకుడే కాక అతి స్నేహబాంధవుడు. అందుకే మడికిసింగన తాను వ్రాసిన పద్మపురాణం (ఉత్తరకాండ), భాగవత దశమస్కంధం కందనామాత్యునికే అంకితమిచ్చాడు.

కందనామాత్యుడు కేవలం కృతిపతేకాక కృతికర్త అని కూడా మడికి సింగన మూలంగానే తెలుస్తున్నది. కందనామాత్యుడు అపూర్వ వచన రచనా బంధుర కావ్యరసాభిజ్ఞుడు అని సింగన చెప్పాడు.[2] సింగన సహవాస సౌఖ్యంచేత కావ్యవిద్యాసుఖకేళిలో శిష్టజనవర్గం చేత పొగడ్తలు పొంది తాను ధన్యుడనయ్యానని కందన కృతజ్ఞతలు చెప్పుకొన్నాడు. పద్యాలు కూడా చెప్పాడేమో కందనామాత్యుడు."నీతి తారావళి" అనే కృతి ఒకటి రచించాడు కాబోలు. వివిధ గ్రంధాల పేర్లు చెప్తూ "కందనాతారావళి" అనే గ్రంధానామాన్ని సింగన పేర్కొన్నాడు. అందుచేత కందన కృతికర్త అనుకోవచ్చు. అయితే సింగనే పద్యాలు రాసి తన కృతిభర్తపేర వాటిని చెలామణి చేశాడని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారూ, నిడుదవోలు వెంకటరావు గారు భావిస్తున్నారు. సకల నీతిసమ్మతంలో తనసొంత పద్యాలను చేర్చినప్పుడు "మదీయము" అని ప్రత్యేకంగా సింగన చెప్తూ వచ్చాడు. నీతి తారావళి పద్యాలను అలాగ చెప్పలేదు. 'కందనామాత్య నీతి తారావళి' అని పేర్కొని ఇందులోని 12 పద్యాలను మడికి సింగన తాను సంకలనం చేసిన సకల నీతి సమ్మతంలో చేర్చుకొన్నాడు. మొదటి పద్యం కృతి ప్రశంస.

---

2. వాసిష్ఠ రామాయణం 1 - 10.

అమలమగు సప్త సంతానములం దనిశంబు యశమునకు గుదురై నా
శములేక నెగడు సత్కావ్యము ధారుణిలోన నాఖళార్యునికందా !
(సకలనీతి. 23)

కృతి చెప్పి దేవతలను మెప్పించవచ్చునని కందనామాత్యుడు ఒక పద్యం చెప్పాడు.

అమరగ వేల్పులచే గబ్బము చెప్పియ కాదె వరపం వడసిరి మును బా
ణ మయూరాదులు సత్కా-వ్యము జెప్పిన బడయరాని వస్తువు గలదే ?
(సకలనీతి. 24)

కందనామాత్యుడు చెప్పినదని మడికిసింగన ఈ పద్యాన్ని సకల నీతిసమ్మతంలో చేర్చినా ఇది యథాతథంగా 'కవిజనాశ్రయంలో' సంజ్ఞా ప్రకరణంలో ఒక పద్యంగా కనబడుతుంది. ప్రతుల లేఖకులు పొరబడ్డారా?

కందనామాత్యుడు వ్రాసిన ఇంకొక పద్యంకూడా మరొక కవి గ్రంథంలో కనబడుతున్నది. చూడండి. ఆ రోజులలో దుష్ప్రయోగాలు చేసే వాళ్ల మీద అతడు చెప్పిన పద్యం :

తెలుగని చెప్పి సంస్కృతము తీపును నారడిబుచ్చి శబ్దముల్
తెలుగునుగాక యే సభల దెల్పగరాని యపప్రయోగముల్
పలుమరు గ్రుచ్చి వాదరువ బాడుచు గబ్బపుదెబ్బ ముండ్లచే
బెలుచన కర్ణముల్ పొడుచు బేలు గవిం గవిగా దలంతురే ? (సకలనీతి. 27)

ఈ పద్యంలోని భావాలు, అనుకరణ కొరవి గోపరాజు వ్రాసిన పుస్తకంలో కనబడతాయి, చూడండి.

తెనుగున దేటగా గథలుచెప్పిన కావ్యము పొందులేదు మె
త్తన పసచాలదంద్రు విశదంబుగ సంస్కృత శబ్దమూద జె
ప్పిన నవిదర్పముండ్లనుచు బెట్టరు వీనులగావునన్ రుచుల్
దనరదెనుంగు దేశియును దద్భవముంగలయంగ జెప్పెదన్. (సింహా. 1- 32)

కొరవిగోపరాజుకాలం క్రీ.శ. 1430-1490 అని చాగంటి శేషయ్య గారు నిర్ణయించారు.[3] గోపరాజు తన సమీపకాలంలో ఉన్న కందనా మాత్యుని

3. ఆంధ్రకవితరంగిణి, ఆరవసంపుటి, పుట 147.

రచన చదివే ఈ దబ్బుముళ్ళ ప్రయోగం చేసి ఉంటాడు. సకలనీతిసమ్మతంలో 23 వ పద్యంనుంచి 28 వ పద్యం దాకా ఆరు పద్యాలు 'కందనామాత్యు నీతి తారావళి'లోనివని ముద్రితప్రతిలో కనబడతాయి. ఇందులో కొన్ని ఇతర కవి కృతాలు-ఇక్కడ లేఖక దోషాలు ఉన్నాయేమో.

కందనామాత్యునికి సామెతలు వాడటమంటే చాలా సరదా కాబోలు! దొరికిన పన్నెండు పద్యాలలో నాలుగు సామెతలవంటివి దొరికాయి. వడ్లు, పెరుగు పిసికినట్లు (26) అనీ, చెలమలు త్రవ్వినట్లగునె చెర్వులుగట్టుట (సకలనీతి.28) అనీ, పాన్పుకులమీద తేనెపూసిన భంగిన్ (411) అనీ, ఇలనూనెయు కర్పూరము కలసిన విషమైనట్లు (888) అనీ వాడాడు. తన కాలంలో ఉండే కావ్యదోషాలేమిటో కందనమంత్రికి బాగా తెలుసు. వాటి పట్టిక ఇచ్చాడు చూడండి.

గ్రామ్యంబు దుస్సంధి కాకువిరోధోక్తి పొలుసంక్లిష్టంబు జల్లిపాదవు
వ్యర్థబంధంబు విరర్థంబు పునరుక్తి దోషం బలంకార దూషణంబు
రసవిరుద్ధము క్రియారాహిత్య మస్పష్టభావంబు గణయతి భంగశబ్ద
భంగంబు లెరుగక సంగతంబుగ పట్టిమాటలు పురికొల్పి మచ్చరమున
బెనచి వడ్లను బెరువును బిసికినట్లు
కెలను నవ్వంగ బిలిబిలికృతులు సవ్పి
వాదులడువంగ బరతెంచువారు కవులె
గోపికా జాలసుఖలోల గోపబాల ! (సకలనీతి. 26)

ఇందులో చివరిపాదం ఒక శతకంలోని మకుటం లాగ కనబడుతున్నది. 'గోపబాల' అనే మకుటం గల కొన్ని పద్యాలు సకలనీతి సమ్మతంలో 'మదీయము' అంటే సింగన రచనలుగా కూడా ఉన్నాయి. కొన్ని పద్యాలు దేవుణ్ణి సంబోధిస్తూ, కొన్ని పద్యాలలో తనను తాను సంబోధించు కొంటున్నట్లు కందనమంత్రి పేర సింగన 'నీతి తారావళి' చెప్పాడు అని తోస్తే తప్పు లేదు. కానీ 'కందనామాత్యు నీతి తారావళి' అని స్పష్టంగా గ్రంథంలో ఉండటం వల్ల కందన కొన్ని స్వయంగా స్వానుభవంతో చెప్పి ఉండొచ్చునని కూడా భావించవచ్చు. కుకవినింద ఎలా చేశాడో చూడండి.

పలుకులు గొన్ని పేర్చి వడి ప్రాసము నందుల దోపనేర్చు ఖం
గుల నెటువంటి పద్యములుగూర్చిన గూర్చగవచ్చు గాక తద్
జ్ఞులు పొగడం ప్రబంధములు చోద్యముపుట్ట రచింపవచ్చు నే?
చెలమలు ద్రవ్వినట్లగునె చెర్వులుగట్టుట భూతలంబునన్ ?

(సకలనీతి. 28)

చెరువులు కట్టడం ఎంతకష్టమో స్వానుభవంమీద తెలుసుకునే కందనామాత్యుడు ఇది చెప్పాడు. వాళ్ళ వానసవంశంలో పూర్వులందరూ చెరువులు తవ్వించినవారే. కందనామాత్యుని ముత్తాతగారి తండ్రి గన్నయ మంత్రి గణపతిదేవ చక్రవర్తి కాలంలో (క్రీ.శ. 1198-1262) ఉండేవాడు. ఆ మంత్రి తమ స్వగ్రామము మొలగూరి పడమటి గవనిలో రుద్ర సముద్రం తవ్వించాడు. అనాటినుంచి ఈ వానసవంశంలోని మంత్రులందరూ రాజులు కట్టించవలసిన గుళ్లూ, గోపురాలు కట్టించినవాళ్ళే. తవ్వించవలసిన చెరువులూ, బావులూ తవ్వించినవాళ్ళే. అందుకే కందనమంత్రి 'చెలమలు త్రవ్వినట్లగునె చెరువులు కట్టడం' అన్నాడు. ఇప్పటికి ఇతడి పద్యాలు ఐదు విపులంగా చర్చించుకున్నాం. మిగతా ఏడూ చూడండి.

బహ్వర్థ ప్రతిపాదకంబు లయి శబ్దంబుల్ నిరాయాసభా
వాహ్వానం బొనరింపగా రసనవీనాపాదనంబుల్ చతు
ర్వాహ్యాంఘ్రీ ప్రభవాపగా మహిమ దోపం జూపలేకుండినన్
జిహ్వాకేందువు పొంటె మేలె కవిరాట్ప్రల్పంబు లల్పంబులే.

(సకలనీతి. 25)

పలుకుల తీపును సరసము
చెలువము నడబెడగు బంధచిత్రము సొబగున్
గలకలన జూపవలదే
కలకంఠియుబోలె కవిత కందనమంత్రీ! 30

ధరనొప్పు నీతిమార్గము - బరికింపగ దిరుగు మంత్రివని మంత్రములే
కురువిష భుజగము పట్టిన - కర ణి సుమీయాభళార్య కందనమంత్రీ!

బలవంతుడు మన్నించిన
బలహీనుడు బలియుడనగబడు ధారుణిలో
పలరాయుడు చేపట్టిన
యలరులు బాణములుగావె యాభళకందా!

తన్నని నమ్మిన శ్రీవక-రాన్నాకులమీద దనెబూసిన భంగిన్
నున్నని మాటలయన్నల-మన్ననలేమందు మబ్బుమంత్రియ కందా!

వివిధ కళాకోవిదుడై-సవినయుడై యీగిగలిగి సంగరజయుడై
నిపుడని నృపతుల బొందునె-యువిదయు గీర్తియును నౌభళోత్తరు కందా.
(791)

ఖలుసంగతి గూడిన ని-ర్మలచిత్తుండైన జేయు ప్రతికూలుండై
యలనూనియ కర్పూరము-గలసిన విషయమైనయట్లు కందామాత్యా
(988)

ఈ కందామాత్యుని ఇతర రచనలేమీ దొరకలేదు. కందనా మాత్యుడు కవి కాడనుకొంటే అతనిపేర సింగన చెప్పిన రచనల పేర్లు కూడా తెలియవు. ఈకవితా పోషకునిపేరిట కమ్మనిపద్యాలు కనీసం పన్నెండు మనకు ఇచ్చినందుకు మడికిసింగనకు మనం కృతజ్ఞత చెప్పుకోవాలి. ఇంక అతని జీవిత కథ తెలుసుకుందాం.

15

మడికిసింగన

ఆపరమేశ్వర మకుట
వ్యాపితగంగా ప్రవాహవరకవితాస
ల్లాపు డగు మడికిసింగన
జేపట్టక కీర్తి గలదె శ్రీమంతునకున్?[1]

ఇలా సగర్వంగా ధిషణాహంకారంతో చెప్పు కొన్న మాటలు అక్షరాలా నిజమే. క్రీ.శ. 1350 ప్రాంతాలలో మడికి సింగన్నను చేబట్టిన శ్రీమంతులు కందనామాత్యుడూ, ముప్పభూపాలుడూ కీర్తివంతులు అయ్యారు. అయితే కొంత మంది కవులపేర్లు, వాళ్ల గ్రంథాల నామాలు, అందులోని కొన్ని పద్యాలూ నేటికీ సజీవంగా ఉండడానికి నిస్సందేహంగా వాళ్లను మడికిసింగన్న చేపట్టడమే కారణం.

కాకతీయ యుగంలో సుమారు అరడజనుమంది అజ్ఞాత కవులను గురించి మనం మడికి సింగన్న ధర్మమా అని సవిస్తరంగా చెప్పు కోగలిగాం. ఇతడు సంకలనం చేసిన 'సకలనీతి సమ్మతం' అనే గ్రంథం ప్రాచీననీతి మంజరి; భవ్యకవితా పారిజాతం. ఆ సుమాలు ఎప్పటికీ వాడవు. ఆ సువాసనలు ఎన్నటికీ తగ్గిపోవు. "అల్లకల్లోల మైన పాలసముద్రాన్ని చిలికి

---

1. పద్మపురాణం అవతారికలో పద్యం – ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారంవారి కేటలాగు – సంపుటి I (1915) పుట 34.

దేవామృతం తేటతేల్చిన విధంగా గంధకారుడు మున్నుగల వస్తువులు అందంగా కూర్చి సుగంధం జతచేసి నట్లు అడివిపువ్వుల తేనెను తుమ్మెదలు జున్నుపెట్టే విధంగా తన నేర్పు కనబడేటట్టు ముత్యాలను సైజుల వారీగా పేర్చి హారాలు గుచ్చేటట్టు పూర్వం చెప్పిన కృతులన్నింటిని తవ్వి ఒక్కచోట కనబడేటట్టు సకలనయశాస్త్రాల మతాలు సంగ్రహించి లోకోపకారం కోసం గ్రంథం చేస్తాను. ఇది అక్రమం అనకండి. అన్నింటినీ వర్గువులు చేసి చెప్పిన వరుస జూచి సమస్తం తెలుసుకోండి. కడివెడుపాలలో కొంచెడు చల్ల పోసి తోడు వేసినట్టు అక్కడక్కడ ఒక్కొక్క పద్యం వ్రాసి 'మదీయం' అని పేర్కొంటాను.'' అని స్పష్టంగా మడికి సింగన్న ఈ కావ్యం సంకలనం చేశాడు.

అతడు ఈ కావ్యం సంకలనం చెయ్యకపోతే ఇవన్నీ నష్టమయ్యేవి. నిజానికి అతడు రచించిన పుస్తకంలోకూడా 3 ఆశ్వాసాలుమాత్రమే మనకు దొరికాయి. మిగతా ఆశ్వాసాలలో ఎందరు కవులను పేర్కొని ఎన్ని పద్యాలు ఏయే అపూర్వ గ్రంథాలలోంచి ఇచ్చాడో మనకు తెలియదు. అతడు చేసిన వర్గువులు చూడండి.

1. షష్ఠ్యంతములు, 2. దుర్గసంరక్షణము, 3. ప్రజాపాలనము, 4. రాజనీతి, 5. అంగీకరించి విడుచుట, 6. కరణీకపునీతులు, 7. వాచకలక్షణము, 8. వైద్యనీతులు, 9. యాజ్ఞికుడు, 10. విద్వాంసుడు, 11. చారులనీతులు, 12.రాజభృత్యనీతులు, 13.రాజులకు గొరగాని భృత్యులు, 14.సేవకు గొరగాని రాజులు, 15.సామము, 16.భేదోపాయము, 17. మాయోపాయము, 18. షాడ్గుణ్యము 19. పానవ్యసనము, 20. అనసూయత, 21. శకునజ్ఞానము, 22. ప్రయాణవ్యసన పరీక్ష, 23. కార్యత్వరితనీతులు, 24. చోరనీతులు, 25. నీతిశాస్త్రప్రశంస, 26. ఆజ్ఞాపాలనము, 27. రాజాదాయవ్యయ ప్రకారము, 28. రాజునకు గొరగాని గుణములు, 29. విషపరీక్షా లక్షణము, 30. రాయసము- కరణము, 31. బ్రాహ్మణాచారము, 32. పురోహితనీతి, 33. జ్యోతిషికుడు, 34. రాయబారప్రకారము, 35. సేనాపతిలక్షణము, 36. భృత్యులకు గొరగాని రాజుల లక్షణము, 37. సేవకనీతులు, 38. షోడశసంధిప్రకారము, 39. దానము, 40. దండోపాయము, 41. ఉపేక్షోపాయము, 42. అష్టాదశవ్యసనములు, 43. మంత్రరక్షణార్థములు, 44. దండయాత్ర, 45. యుద్ధ దానప్రకారము, 46. కూటయుద్ధము, 47. అధికాధముల సయోధ్య ప్రకారము, 48. శత్రునపనమ్మికనీతులు.

ఈ వర్గువులలో మడికిసింగన ఏయే గ్రంథాలనుంచి ఎన్నెన్ని పద్యాల

తీసుకొన్నాడో క్రోడీకరించి అకారాదిగా కేటాయించి ఆగ్రంథాల కర్తల పేర్లు తెలిసినవి జోడించి ఒక పట్టిక తయారు చేశాను. చూడండి:

సకలనీతి సమ్మతములోని గ్రంథములు

వరుస సంఖ్య	గ్రంథములు	గ్రంథకర్త	ప్ర	ద్వి	తృ	మొ
1.	అజ్ఞాతము		5	25	17	47
2.	కామందకము		68	131	109	308
3.	కుమారసంభవము	నన్నెచోడ	1		1	2
4.	కేయూరబాహుచరిత్ర	మంచెన		1	1	2
5.	చాటువు		3	4	10	17
6.	చారుచర్య	అప్పనమంత్రి	1			1
7.	ధృతరాష్ట్రనీతి	తిక్కనగారు	2	4	2	8
8.	ధామ్యనీతి	తిక్కనగారు	1	5		6
9.	నీతితారావళి	కందనామాత్యుడు	9	1	2	12
10.	నీతిభూషణము	ఆంధ్రభోజుడు	14	4	7	25
11.	నీతిసారము	రుద్రదేవుడు	44	21	57	122
12.	పంచతంత్రి		31	77	68	176
13.	పద్మపురాణము	మడికిసింగన	1			1
14.	పురుషార్థసారము	శివదేవయ్య	38	25	29	92
15.	బద్దెన నీతి	బద్దెన	19	12	6	37
16.	భీష్మ పర్వము	తిక్కనగారు	1			1
17.	మదీయము	మడికిసింగన	24	7	8	39
18.	మార్కండేయము	మారన	1		2	3
19.	మిత్రనీతులు				1	1
20.	ముద్రామాత్యము	క్షేమేంద్రలక్కాభట్టు	8	14	17	39
21.	విదురనీతి	తిక్కనగారు	1	4	3	8
22.	శాంతిపర్వం	తిక్కనగారు			2	2
23.	శాలిహోత్రము				1	1
24.	శ్రీగిరిశతకము	శ్రీగిరి	2			2
25.	శ్రీరామాయణము				1	1
26.	సభాపర్వం	నన్నయగారు	9	12	2	28
27.	సౌప్తికపర్వం	తిక్కనగారు	2	2	6	10

ఇందులో 'మదీయం' అని కవి గ్రంథం మధ్యలో వ్రాసినవి 39 పద్యాలు మాత్రమే. సకలనీతిసమ్మతం ఒక్కటే మడికి సింగన్న కృతిగా లోకానికి దొరికి వుంటే 39 స్వంతపద్యాలతో ఇతడు కవిగా చలామణి అయ్యాడన్న అపవాదు నిలిచిపోయేది. ఇతడు వ్రాసిన ఇతరకృతులు- అందులోనూ ఎన్నతగ్గవి; మంచివి-మరోమూడు ఉన్నాయి. అందులోని కవిత్వం అఖండ గౌతమిలాగ సజీవంగా ఉంటుంది.

మడికి సింగన్న గోదావరి ప్రాంతంవాడే. ఇతని తండ్రి అయ్యల మంత్రి గోదావరికి ఉత్తరపు దిక్కున పెద్దమడికిలో స్థిరమైన తోటలూ, పొలాలూ చాలా ఆర్జించి అఖిలజగత్తుకు అన్నదాత అనే కీర్తితో జీవించాడు. ఈ అయ్యలమంత్రి తొయ్యేటి అనపోతనాయకునికి మంత్రిగా ఉన్నాడు. ముసునూరి కాపయనాయకుని ప్రతినిధిగా అనపోతనాయకుడు రాజ మహేంద్రవరాన్ని రాజధానిగా చేసుకొని పాలించాడు. కాపయనాయకుని కాలం క్రీ.శ. 1345 నుండి 1367 అని చరిత్రకారులు చెప్తున్నారు.[2] అనపోత నాయకుని శాసనం ఒకటి దాక్షారామంలో ఉంది.[3] ఇది క్రీ.శ. 1347 నాటిది. ఈ కాలంలో అయ్యలమంత్రి జీవించడం వల్ల అతని కుమారుడు మడికిసింగన్న కూడా ఇప్పటివాడే అవుతాడు. మహా అయితే ఒక తరం అర్వాచీనుడు కావచ్చు. తరానికి ముప్ఫయి సంవత్సరాలు లెక్కించినా మడికి సింగన్న 1377 వాడు కాగలడు.

తొయ్యేటి అనపోతభూపతిని చోడ భక్తిరాజు క్రీ.శ. 1355లో వధించాడు. ఆ సంవత్సరం నుంచి రాజమండ్రి ప్రాంతాలు చోడభక్తి రాజు స్వాధీనంలో ఉన్నాయి. అంతదాకా రాజమహేంద్రవరంలో మంత్రులుగా ఉన్న మడికివారు రామగిరిదుర్గానికి వలసపోవలసి వచ్చింది. ఈ వంశంలో వలసలు వెళ్లడం కొత్త కాదు. అసలు మడికివారి కుటుంబానికి ఆయింటి పేరు రాకముందు, వాళ్ళు గుంటూరుజిల్లా గుంటూరు తాలూకా రావెల గ్రామంలో ఉండేవారు. సింగన్నమంత్రితాత అల్లాడమంత్రి కృష్ణానదికి దక్షిణపు దిక్కున రావెల అగ్రహారాన్ని మొత్తంగా ఏకభోగ్యంగా ఏలుతూఉండే వాడు. ఈ అల్లాడమంత్రి

2. ఆంధ్రకవి తరంగిణి - 4వ సంపుటి, పుట - 174.
3. History of Reddy Kingdoms - P – 514.

తక్కువవాడు కాడు. తన ఊళ్ళో ఒక కోవెల కట్టించాడు. అందులో కృష్ణుణ్ణి ప్రతిష్ఠించాడు. అన్ని వైభవాలతోనూ అతిశయిల్లి మనుజమందారుడని వాసికెక్కాడు. ఈ అల్లాడమంత్రి సాక్షాత్తూ తిక్కనసోమయాజిగారి మనుమరాలి భర్త.[4] [వాసిష్ఠ 1-29].

రావెలలో కోవెల కట్టించిన అల్లాడమంత్రీ, అతని కొడుకు అయ్యలమంత్రీ కృష్ణానది దక్షిణతీరం నుంచి గోదావరి ఉత్తరతీరానికి వెళ్లవలసిన అవసరమేమొచ్చింది? తొయ్యేటి అనపోతభూపతి పూర్వం గుంటూరు మండలం వాడే. అతని పెదతండ్రికుమారుడు కాపయ నాయకుడు ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యం అంతరించాక ఓరుగల్లుకు ప్రభువయ్యాడు. రాజ్యానికొచ్చాక కాపయనాయకుడు తన బంధువులను వివిధ ప్రాంతాలను పరిపాలించడానికి నియమించాడు. తొయ్యేటి అనపోత నాయకుణ్ణి కాపయ్య గోదావరి మండలానికి పాలకుణ్ణిగా నియమించాడు. అనపోతుడు పోతూ పోతూ తనతో అయ్యలమంత్రిని కూడా తీసుకొని వెళ్లి ఉంటాడు. మడికిలో వాళ్ళకు పొలాలూ తోటలూ ఇచ్చిఉంటాడు.

తొయ్యేటి అనపోతనాయకుడు పోయాక మడికివారి వంశం మరో కొమ్మ పట్టుకొనవలసివచ్చింది. రాజమండ్రి నుంచి రామగిరిదుర్గానికి వెళ్లారు. అది గోదావరికి ఇద్దరిని తెలంగాణాలో నేటి కరీంనగర్ జిల్లాలో ఉంది. మడికివారు ప్రత్యేకంగా రామగిరిదుర్గం రాజధానిగా సబ్బిరాష్ట్రాన్ని పాలిస్తున్న ముప్పభూపతి పూర్వీకులు గుంటూరుజిల్లానుంచి వెళ్ళినవారే. వారి ఇంటి పేరు 'గురిజాల,' ఈ రాజుల వద్ద మంత్రులుగా ఉన్న వాణస వారూ, మడికివారూ బంధువులు కాబోలు. వాణస కందనామాత్యుడు మడికి సింగనకు అతి స్నేహబాంధవుడు.

రామగిరిదుర్గానికి వెళ్ళి సింగన్న కందనామాత్యుణ్ణి ఆశ్రయించాడు. అతని పోషణలో ఉండి సకల పురాణేతిహాస గోష్ఠులలో పాల్గొనేవాడు. మడికిసింగన సహవాసం వల్ల కందనామాత్యునికి మంచి పేరు వచ్చింది. ఆ మంత్రి ఇలా అన్నాడట:

4. ముని మనుమరాలి భర్త అని కొందరంటారు.

నీ సహవాస సౌఖ్యముల నెమ్మి జరించుట చేసి దిక్కులన్
వాసికి నెక్కి శిష్టజనవర్గముచే బొగడొంది కావ్య వి
ద్యా సుఖకేళిబేర్చి కడు ధన్యతతో బహుదానలక్ష్ములన్
భాసురకీర్తిమై నెగడి ప్రస్తుతి కెక్కితి మర్త్యకోటిలోన.[5]

అట్లు గావున

కృతిపతుల కీర్తి దిక్కుల
నతులితమై యునికిజేసి యనవరతంబున్
గృతివాంఛ కలదు నన్నుం
గృతిపతి గావింపుమీవు కీర్తి యొసగెడున్.

కందనామాత్యుడు ఏదో ఒక కృతిని చెప్పమనలేదు. అష్టాదశ పురాణాలలో సాత్త్వికమైనదీ, ధర్మార్థకామమోక్ష ప్రదమైనదీ, విష్ణు కథా ప్రధానమైనదీ అయిన పద్మపురాణాన్ని తెలుగు చేయమన్నాడు. మడికి సింగన అంగీకరించాడు. అయినా 'సత్యనిరతుడైన సాత్యవతేయుడు చెప్పిన అర్థమంతా తప్పకుండా తెలుగుచేయడం నలువకైనా చేత కాదు. భక్తి కారణంగా కథ రచిస్తాను' అని ఉపక్రమించాడు.

ఇది పదకొండు ఆశ్వాసాల గ్రంథం. ప్రతి అశ్వాసం చివరా గద్యలో విషయసూచికను చెప్పాడు. ఇందులో భాగవత, రామాయణగాథలు ఎక్కువ. ఈ విషయసూచికను చూస్తే ఈ గ్రంథం యొక్క ప్రాముఖ్యం తెలుస్తుంది. చూడండి.

పద్మపురాణం విషయాలు

ప్రథమాశ్వాసం :- (1) పూర్వఖండకథాసూచన, (2) దిలీపుడు వేటకు వెళ్ళడం, (3) వైఘానసదర్శనం, (4) వసిష్ఠాశ్రమానికి వెళ్లడం, (5) భృగువిద్యాధర సంవాదం, (6) పురూరవుచరితం, (7) మాఘమాసస్నానవిశేషకథనం, (8) వృక్షకాంగణ చరిత్రం.

ద్వితీయాశ్వాసం :- (1) సుందోపసుందోపాఖ్యానం, (2) హేమకుండలు చరిత్రం, (3) అతని తనయులు శ్రీకుండల, వికుండలులు యమసదనానికి వెళ్ళడం, (4) వికుండలుడు యమదూతవలన అఖిల ధర్మాధర్మములు విని తన పూర్వజన్మ సుకృతఫలం ఇచ్చిన నరకంలో ఉన్న శ్రీకుండలుణ్ణి ఉద్ధరించుట, (5) కాంచన మాలినీచరిత్ర.

---

5. పద్మపురాణం, అవతారిక, ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారంవారి వర్ణనాత్మక కేటలాగు, (డి - 18) పుట 34.

తృతీయాశ్వాసం :- (1) ఇంద్రు డహల్యను పొందుట, (2) గౌతముని శాపంవలన పదభ్రష్టుడైన ఇంద్రుడు మాఘస్నానవిశేషం వల్ల ఇంద్రపదవిని పొందుట, (3) ప్రయాగ మొదలైన బహుతీర్థ మాహాత్మ్యం, (4) గంధర్వకన్యలు ఘోషతీర్థం విప్రతనయుణ్ణి చూచి విరహాక్రాంతలు అవడం, (5) విప్రకుమారకన్యకల అన్యోన్యశాపం, (6) పిశాచరూపులైన వారు వేదనిధి కనుగొనుట, (7) రోమశముని దర్శనం, (8) అతనివల్ల సకలతీర్థస్నాన ఫలవిశేషాలు వినుట, (9) వీరసేన చరిత్ర, (10) క్షుద్రకచరిత్ర.

చతుర్థాశ్వాసం :- (1) దేవద్యుతితపోమాహాత్మ్యం, (2) పుండరీకాక్షుడు తనకు ప్రత్యక్షమగుట, (3) యోగసారస్తోత్రకథనం, (4) చిత్రసేనచరిత్ర, (5) కేరళ విప్రపథిక సంవాదకథనం, (6) ప్రయాగజలపానం, (7) కేరళుడు ప్రేతత్వవిముక్తి పొంది దివ్యలోకమునకు చనుట, (8) మాఘమాసస్నానంవల్ల గంధర్వకన్యకలు, మునికుమారుడు శాప విముక్తులై దివ్యశరీరము దాల్చుట, (9) ప్రయాగ తీర్థదర్శనం.

పంచమాశ్వాసం :- (1) ద్వయమంత్ర ప్రభావం, (2) సుదర్శన ధారణ మాహాత్మ్యం, (3) ఊర్ధ్వ పుండ్రధారణ, అష్టాక్షరీ మంత్ర ప్రభావ కథనం, (4) లక్ష్మీ స్వరూపం, (5) మూలప్రకృతి స్వరూపం, (6) నారాయణ దివ్యస్వరూపం, (7) విష్ణు లోకావరణభేదం.

షష్ఠాశ్వాసం :- (1) సర్వభూతాంతర్యామి అయిన విష్ణువు ప్రకృతియందు పొందుట, (2) మహదాది సర్గ ప్రతిసర్గమాహాత్మ్యం, (3) సకలభూత సంభవ కథనం, (4) చతుర్వ్యూహ మాహాత్మ్యం, (5) మత్స్యావతారం, (6) దూర్వాసుడి శాపంవల్ల మహాలక్ష్మి అణగుట, (7) సముద్ర మథనకథనం, (8) కూర్మవిభవం, లక్ష్మిపుట్టడం, (9) ద్వాదశి వ్రత మాహాత్మ్యం, (10) పాషండ కథనం, (11) త్రిగుణ స్వరూపస్మృతి పురాణ విశేషం.

సప్తమాశ్వాసం :- (1) సనకాదుల శాపం, జయవిజయులు భూమిమీద జన్మించుట, (2) వరహావతార కథనం, హిరణ్యాక్షునివధ, (3) హిరణ్యకశిపు తపోమహత్వం, (4) పితాపుత్రవివాదం, (5) నరసింహావతారం, హిరణ్యకశిపుహరణం, (6) వామనావతారం (7) పరశురామ చరిత్ర.

అష్టమాశ్వాసం :- (1) స్వాయంభువ మనువు తపోమహత్వం, (2) రావణ కుంభకర్ణుల జన్మం, (3) శ్రీరామజన్మం, (4) తాటకవధ, (5) సీతా వివాహం, (6) పరశురాముని వివాదం, (7) వనవాసగమనం, (8) కాకాసుర రక్షణ, (9) విరాధవధ, (10) శూర్పణఖ నాసికాచ్ఛేదనం, (11) ఖరదూషణాది రాక్షసవధ, (12) సీతాపహరణం, (13) జటాయుమరణం, (14) సుగ్రీవ దర్శనం, (15) వాలివధ, (16) సీతాన్వేషణ, (17) లంకాదహనం, (18) సేతువుకట్టడం, (19) రావణ కుంభకర్ణవధ, (20) విభీషణ

పట్టాభిషేకం, (21) అయోధ్యా నగర ప్రవేశం, (22) శ్రీరామ పట్టాభిషేకం.

నవమాశ్వాసం:- (1) శ్రీరామ అష్టోత్తర శతనామ కథనం, (2) భూభారాన్ని తగ్గించడానికి దేవకీ వసుదేవులకు కృష్ణుడు పుట్టడం, (3) వసుదేవుడు కృష్ణుణ్ణి రేపల్లెలో వుంచి యశోదకు పుట్టిన యోగమాయను తేవడం, (4) రేపల్లెలో బలరామకృష్ణులు పెరగడం, (5) కృష్ణుడు పూతనను చంపడం, (6) శకటాసుర సంహారం, (7) కుక్కుటాసుర వధ (8) యమళార్జునమోక్షం, (9) బకాసుర వధ, (10) వస్త్రాపహరణం, (11) కాళీయమర్దనం, (12) అఘాసురవధ, (13) ధేనుకాసుర సంహారం, (14) ప్రలంబాసుర వధ, (15) అరిష్ట దళనం, (16) కేశి మరణం, (17) బృందావన క్రీడ, (18) గోవర్ధనగిరి ఎత్తడం, (19) బలరామకృష్ణులను అక్రూరుడు మధురకు తీసుకొనిరావడం, (20) కువలయాపీడ, చాణూర ముష్టికాదులతోబాటు కంసుణ్ణి వధించడం, (21) సాందీపని కొడుకును బ్రతికించుట, (22) జరాసంధ యుద్ధం, (23) కాలయవనుని చంపడం, (24) ముచికుందుని మోక్షం.

దశమాశ్వాసం :- (1) రుక్మిణీ పరిణయం, (2) సత్యభామాది మహాదేవుల వివాహం, (3) శమంతకమణి కథనం, (4) కృష్ణుడు జాంబవంతుణ్ని ఓడించి జాంబవతిని పెళ్లాడడం, (5) సులక్షణ, సుశీల స్వయంవరం, (6) నరకాసురవధ, (7) పదహారువేల రాజకన్యకలను పెళ్ళాడడం, (8) పారిజాతాపహరణం, (9) ఉషాకన్యకోసం చిత్రరేఖ అనిరుద్ధుని తీసుకొనిపోవడం, (10) బాణాసుర భుజావచ్ఛేదనం, (11) పౌండ్రకవధ, (12) కృత్యా విధ్వంసనం, (13) భీమునిచేత జరాసంధుణ్ని చంపించడం, (14) శిశుపాల దంతవక్త్రుల వధ, (15) నందవ్రజ నివాసులకు విష్ణులోకప్రాప్తి, (16) స్వర్గగతులైన విప్రబాలురను తెచ్చి వారి తల్లి తండ్రుల కర్పించడం, (17) భారత కథా సూచన, (18) యాదవుల పరిక్షయం, స్వర్గలోక గమనం, (19) ద్వారావతి సముద్రంలో మునిగిపోవడం, (20) అర్జునుని తపశ్చర్య.

ఏకాదశాశ్వాసం :- (1) వాసుదేవార్చన కథనం, (2) నిత్యనైమిత్తిక పూజా విశేషం, (3) శ్రీరామ అష్టోత్తరశతనామ జపాన్ని శంకరుడు అంబికకు తెలియజేయుట, (4) భృగుడు దధుపాణులను శపించుట, (5) విష్ణువు పరమ బ్రాహ్మణ్యదైవమని కొనియాడడం, దిలీపుడు పరమపదమున కేగడం.

ఆంధ్రదేశంలో 'చేసేవి మాఘస్నానాలూ, దూరేవి దొమ్మరిగుడిసెలు' అనే సామెత ఎందుకు ప్రచారమైందో పద్మపురాణవిషయసూచిక చూస్తే తెలుస్తుంది. ఈ పురాణం మాఘస్నానాల మహిమను వేనోళ్ల చాటుతుంది. సర్కారు జిల్లాలో ఈ పద్మపురాణం వ్రాతప్రతులు విరివిగా దొరికేవని బ్రౌను

దొర వ్రాశాడు. ఆయన జూలూరి అప్పయ్యపంతులుచేత ఒక తీర్పు ప్రతిని తయారుచేయించాడు. అప్పయ్యపంతులు ఇలా పీఠిక వ్రాశాడు.

ఈ తెలుగు పద్మపురాణమునకు అయిదు ప్రతులు తెప్పించి వ్యత్యాసములు యెక్కించి నిర్దోషముగా నియమించుకోవడమైనది. ఇదిగాక గీర్వాణమందు అధ్యాయములు బయలుదేరిన స్థలములందు వాటి లెక్కకూడా తగిలించినాము. ఈ తెలుగు కవి గీర్వాణగ్రంథం కొంత మట్టుకు బాగా తెనిగించుకొని తర్వాత వేరే భాగమునందు కొన్ని అధ్యాయములు తెచ్చి గ్రంథ మధ్యముగా పెట్టియున్నాడు.

పద్మపురాణోత్తర ఖండమును సింగనకవి లెస్సగా తెనుగుచేసి యుండగా కాలాంతరమందు లేఖక దోషములచేత ననేక స్థలములయందు చెడిపోయి శుద్ధ ప్రతి లేకయుండుట చేతను అనేక ప్రతులు తెప్పించి గీర్వాణమునకు సరిగా అధ్యాయసంఖ్య యేర్పడేటట్టున్ను నిర్దోషముగా నుండేటట్టున్ను పార్శ్వములయందు ఆయా కథాభాగములయందలి వర్ణనాంశములు మొదలైన వాటియొక్క సూచనలు వ్రాయబడియుండే టట్టున్ను యీప్రకారము తీర్పుచేయవలసినదని మచిలీపట్టణ న్యాయకర్తలైన మహారాజశ్రీ చా.పి. బ్రౌన్ దొరగారు అనుజ్ఞ యిచ్చినందున శాలివాహన శకవర్షములు 1754 అగు నేటి నందననామ సంవత్సరమునకు సమానమైన ఇంగిలీషు యుగ 1832 సంవత్సరమందు బందరులో జూలూరి అప్పయ్య సంపూర్ణముగా పదకొండు ఆశ్వాసములున్ను తీర్పుచేసి గీర్వాణము నకున్ను తెనుగునకున్న కొన్ని స్థలములయందు భేదములు వచ్చియుండగాను అధ్యాయ క్రమ వ్యత్యయములు ఆయా స్థలములయందు విశదపరచడమైనది. ఈ పద్మ పురాణమందు ఉత్తర ఖండము మాత్రము తెనుగు అయినట్టు తెలియబడుచున్నది గాని కడమ ఖండములను తెనుగు చేసినట్టుగా యెక్కడనున్ను మాకు కనుపడలేదు.

మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో దీనికి నెం. 18 నుండి 26 దాకా తొమ్మిది ప్రతులు ఉన్నాయి. రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయంలోని తాళపత్ర విభాగంలో ఇప్పటికీ రెండు పద్మపురాణ ప్రతులు ఉన్నాయి. (నెంబర్లు 44 ; 123) ఈ గ్రంథం 1885 లో, అంటే నూరు సంవత్సరాల క్రిందట అచ్చుపడింది. ఆ తరువాత వావిళ్ళ సంస్థ వంటి ప్రఖ్యాత ప్రచురణాలయం వారు సైతం దీనిని ఉపేక్షించి ఎందుకో అచ్చువేయలేదు. ఇది పూర్తిగా ధర్మపన్నాలు చెప్పే పురాణశైలి లోని గ్రంథం కాదు. చక్కని శృంగార పద్యాలుకూడా ఉన్నాయి. వెంకటగిరి సంస్థానాశ్రితుడు శ్రీమోదీ జగన్నాథమల్ సేకరించి ప్రకటించిన శృంగార పద్యరత్నావళిలో పద్మ

పురాణంలోంచి 17 పద్యాలు ప్రచురించారు. ఇప్పటికైనా ఎవరైనా ప్రచురణకర్తలు ఈ పురాణాన్ని ప్రచురిస్తే భాషకు ఎంతో సేవచేసిన వాళ్లవుతారు.

తృతీయాశ్వాసంలో మడికిసింగన్న 67 పద్యాలలో అహల్యా సంక్రందనుల కథ వ్రాశాడు. ఇది ఒక చిన్నసైజు శృంగార ప్రబంధం. నాయకుడు ధీరోదాత్తుడు కాకపోయినా, విషయం పరదారాగమనం కనుక. పాపభూయిష్ఠమైనా ప్రయోజనం మాఘస్నానమహిమను చెప్పడం కనుక మడికి సింగన దీనిని చాలా రసవత్తరంగా రచించాడు.

ఆడవాళ్ళను వర్ణించడంలో మడికిసింగన హద్దులు దాటడు. ఔచిత్యవంతంగా భావుకతతో వ్రాస్తాడు. శూర్పణఖ సీతమ్మను రావణుని ముందు ఎలా వర్ణిస్తుందో వినండి.

పసిడిసలాక పూవిలుతు బాణముసోగసుధారసంబుపై
మిసిమిదలంప వెన్నెలల మీగడ జేసిన బొమ్మకందులో
నుసిమిన చంద్రరేఖ బెళుకొందనికారు మెరుంగుతీగయా
శశిముఖి రాముదేవి సడిసన్నది యొప్పు న రాక్షసేశ్వరా.

[పద్మ. 8-168]

త్రేతాయుగంలోని సీతమ్మే ద్వాపరయుగంలో రుక్మిణిగా జన్మించిందని హిందువుల నమ్మకం. రుక్మిణీదేవిని ఎలా వర్ణించాడో చూడండి.

కదలని క్రొమ్మెరుంగు కసుగందని కెందలిరాకు నాచుతో
జోదువని తూడు బంగరవుపుత్తడి మవ్వపుబువ్వు భర్మతో
నెదురని కామునమ్ము ఫణి యెంగిలికాని సుధాంశురేఖనా
నొదవుచునుండె రుక్మిణిపయోరుహనాభుని భాగ్యరేఖగాన్.

[పద్మ. 10-15]

ఈ రుక్మిణీదేవిని రాక్షసవివాహపద్ధతిలో శ్రీకృష్ణుడు ఎత్తుకుపోయి. పెళ్లి చేసుకున్నా మడికిసింగన్న మాత్రం వాళ్ళకు శాస్త్రోక్తంగా పెళ్లి చేశాడు. అందులోనూ తెలుగు పెళ్లి చేశాడు. నన్నెచోడుని కాలం నుంచి కావ్యాలలో పెళ్లిళ్లు తెలుగుతనం తెచ్చుకొనడం మొదలుపెట్టాయి. కుమారసంభవం

అష్టమాశ్వాసం అంతా పెళ్లిప్రయత్నాలే. (1) పెళ్లిమాటలకు వెళ్లిన మునులు వచ్చి పార్వతిని వర్ణిస్తారు. (2) శివుడు పెళ్లికి తరలివెళతాడు. (3) ఊరేగింపు, పౌరకాంతలు శివుణ్ణి చూస్తారు. (4) శివుడు విడిదిలో దిగుతాడు. (5) పెళ్ళివారు విడిదిలో విశ్రమిస్తారు. కథా విశ్రమిస్తుంది. అన్నీ వర్ణనలే. ఇంత పూర్వరంగం ఉన్నా పెళ్లిలో తెలుగుఆచారాలు లేవు. తిక్కనగారికాలం వచ్చే సరికి కొన్నికొన్ని తెలుగుపద్ధతులు ద్వాపర యుగంలోని వ్యక్తులకు నేర్పారు. ఉత్తరాభిమన్యులు తలంబ్రాలు పోసు కొంటారు. మడికిసింగన మాత్రం పెళ్లిమంటపానికి తీసుకురావడం దగ్గర్నుంచి పెద్దల కాళ్లకు మొక్కించడందాకా తంతు అంతా జరిపించాడు. మధ్యలో తెరపట్టడం, పౌరోహితులు మంగళాష్టకాలు చదవడం, పేరంటాళ్లు పాటలు పాడడం అన్నీ ఉన్నాయి. చూడండి రుక్మిణీకృష్ణుల వివాహం:

అప్పుడు వసుదేవుండు సకలబాంధవరాజసమూహంబును నుద్ధవాది మహాద్రుభంబును సర్వపూజలం దృప్తిసలిపి విప్రానుమతంబున బుణ్యాహవచనాది కృత్యంబు లాచరించిన వాసుదేవరుక్మిణులకు మంగళస్నానంబు చేయించి దివ్యాంబరాభరణమాల్యానులేపనంబుల నలంకరించి వివాహ సమయంబగుట ననేక వృద్ధపుణ్యాంగనలు సేసలుబెట్టుచు నుద్యానమంటపంబునకుం దెచ్చి[49]

తెరచీరపట్టుయిరువురు - నిరువంకల నిలువబెట్టి యింపుదలిర్పఁ
సురయక్షసిద్ధకిన్నర - నరకాంతలు మము భజించి నలి గీర్తింపన్.[50]

సుముహూర్తమనుచు భూసురులు నల్గడ నిల్చి లలిమంగళాష్టకములు పఠింప
నిత్యమంగళమని నిఖిలార్థవరులును జెలువార గైవారములు పఠింప
జయజయధ్వనులకు సకలదేవతలును జదల నెల్లెడ నిల్చి సంస్తుతింప
నత్యంతకల్యాణ మనియు పేరంటాండ్రు పాటించి పెండ్లిపాట బాడ
దేవదుందుభులును దివ్యగానంబులు - బుణ్యకీర్తనములు భూరిసుతులు
రూఢి జెలగె నపుడు రుక్మిణీకృష్ణుల - వరవివాహవైభవంబు వొలిచె.[51]

అప్పుడు శుభగృహంబునం దెరదిగవిరచుటయు నవ్వధూవరు లత్యంత ప్రేమాతిశయంబునం బొంది యొండరులం గనుగొనునప్పుడు [52]

తరుణి చేతను బ్రాలు వరు మౌళి బోయుచో జనుగ్రేవ మెరుగులు చౌకళింప
నన్యోన్యముఖవీక్షణాసక్తులైనచో గలువలు దమ్ములు జెలిమిసేయ

ప్రథమ సంగమకాంక్ష ప్రసరింపు దలపులు పొదవి మేనుల యందు బులక
[లలయ

కన్నియబతికరగ్రహణంబు సేయుచో బంచబాణుడు పునర్భవుడు గాగ

గల్పతరువును లతయును గలసి మెలసి
యొక్క కుదుటను మొలచి పెంపొదవినట్లు
బెండ్లిపీఠంబుపై నుండి ప్రేమ లొలయ
నవ్వధూవరు లొప్పారి రపుడు చూడ.

ఇవ్విధంబున హోమానంతరంబున యుద్ధవుండు తద్దంపతులను వసుదేవాగ్ర
సేన బలదేవులకును దేవకీరోహిణులకును నభివందనంబు సేయించి.

[పద్మ. 10. 49 నుండి 56]

తలంబ్రాలు పోసుకోవడం వర్ణిస్తున్నప్పు డు మడికిసింగన పూర్తిగా తిక్కనగారిని అనుసరించాడు. అతడు రుక్మిణీకృష్ణులు ఒక్కకుదుట మొలచిన కల్పతరువూ లతాలాగ ఉన్నారన్నాడా? తిక్కనగారూ ఈ తరువూలతా పోలికే తెచ్చారు.

పెనుగుదుటనిడినచూతం -బును నవమాలికయుబోలె బొలుపొంది రతం
డును నమ్ముగ్ధయు నేకా-సనమున నున్నపుడు నూత్న సౌభాగ్యమునన్.

[విరాట. 5-401]

తిక్కనగారిని అనుసరించినా మడికిసింగన వ్యక్తిత్వం గల రచయిత. అతడు యశోదను చిత్రించిన తీరు వేరు. భాగవతంలో పోతరాజుగారు "మన యశోద చిన్ని మగవాని గనెనట, చూచి వత్తమమ్మ సుదతులార"[6] అని వర్ణించి గోపెమ్మలచేత "పాపనికి నూనె తలయంటి, పసుపు బూసి-బోరుకాడించి హరిరక్ష పొమ్మటంచు-జలము లొక కొన్ని చుట్టి రాజిల్లి తొట్ల నునిచి దీవించి" పాడించారు.[7] పోతరాజుగారి కృష్ణుడు లోకుల సొమ్ము. మడికి సింగన మాత్రం యశోదచేత యివన్నీ చేయించారు, చూడండి.

అంత యశోదయు నతిభక్తి పుత్రుల నూరులపై నిడి యుగ్గువెట్టి
తలల నూనియలంటి తనువు లల్లన దోము సడలజేతులు గాళ్లు సాగదిగుచు
నలుగిడి నులివేడి జలము దోయిట బట్టి తరమి వీపులమీద జరచుగడుపు

6. భాగ. దశమ. పూర్వ. 184; 7. అందులోనే, 189.

లదుము మేనుల బసపార్చు దోసిటి నీళ్లు బదసి పోద్రిప్పు ను మతమమన్ను

లలికమున బెట్టి యంగుళు లదుము జెవుల
గొర్లవి తిర్రిప్పు రెప్పలు విరిచి యూదు
గాటుకలు వెట్టు నుయ్యేల గట్టి చీర
లచ్చి పరపించు పొదుగుళ్ళ దెచ్చి యునుచు. [9-108]

తిరుమణి వెట్టు నొదలల తెల్లని చీరలుగప్పు జిన్నియా
భరణములెల్ల బెట్టు తగు భంగుల దగ్గరి చన్నులిచ్చునే
భరముగ నూచి జోలలును బాడు ముదంబుననందగోపసుం
దరియిది నిత్యకృత్యముగ దా బెనిచెందగ రామకృష్ణులన్. (9-109)

తను పెట్టుకునే తిరుమణి తన దేవునికి కూడ మడికిసింగన పెట్టాడు. అతడు తాతల కాలంనుంచీ విష్ణుభక్తుడు. కృష్ణునిమీద ఉన్న భక్తితోనే అతడు భాగవతంలోని దశమస్కంధాన్ని కూడ అనువాదం చేశాడు. ఇది చంపూకావ్యంగా కాక ద్విపదగా రచించాడు. పోతరాజుగారి కన్నా ఒక అరవై సంవత్సరాలు ముందుగానే ఈ అనువాదం జరిగింది. భాగవత దశమస్కంధాన్నికూడ మడికి సింగన కందనామాత్యునికే అంకిత మిచ్చాడు.

దశమస్కంధాన్ని 'ద్విపద భాగవతం' అనే పేర తంజావూరు సరస్వతీ మహల్‌వారు 1950 లో అచ్చు వేశారు. ఇందులో మధుర కాండ, కల్యాణకాండ, జగదభిరక్షకాండ అని మూడు కాండలున్నాయి. గ్రంథం పూర్తిగా లభించలేదు. ఉన్నంతమట్టుకు అచ్చు వేశారు. మడికి సింగన ఇందులో అట్టే సవిస్తరంగా కవిత చెప్పలేదు. వర్ణనలకోసం, పాత్ర చిత్రణ కోసం ఎక్కువసేపు ఆగక కథ చెప్పు కొని పోతాడు. అలాగని కట్టె-కొట్టె-తెచ్చె అన్నట్టు ఉండదు.

మడికిసింగన కాలంలో ఎర్రయగారి హరివంశం గాని, నాచన సోముని హరివంశంగాని ఇంకా ప్రచారం లోకి వచ్చినట్టు లేదు. సింగన రెండు సార్లు నరకాసురవధ వర్ణించాడు. ఒకసారి పద్మపురాణంలో, రెండోసారి దశమ స్కంధంలో, రెండు సార్లూ సత్యభామ యుద్ధం లేనేలేదు. ఊర్వశీ నరకాసుర సంవాదం కూడా లేదు.

పద్మపురాణంలో అంతచక్కగా రుక్మిణీ కల్యాణం వర్ణించిన సింగన ఇందులోనూ ఉదాత్తంగా వర్ణించాడు. హరివంశంలో రుక్మిణి బ్రాహ్మణుని

చేత రాయబారం పంపడమన్నదే లేదు. నారదుడే ఆకాశంలో పోతూపోతూ ఆమె అందాన్ని చూసి మెచ్చుకొని పనికట్టుకొని ద్వారకలో దిగి కృష్ణుని చెవిని వేసిపోతాడు. ఆ తరువాత ప్రకృతివర్ణనలూ అవీ అయ్యాక నారదుని మాటలు కృష్ణుడు జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొంటాడు. ఇది ఎఱ్ఱయగారు వ్రాసింది. నాచనసోముడు అసలు రుక్మిణీ కల్యాణమే వ్రాయలేదు. మడికిసింగన పద్మ పురాణంలో పురోహితుని కొడుకుచేత రుక్మిణి రాయబారం పంపినట్లు వ్రాశాడు. చూడండి.

ఇత్తెరంగున వివాహ మహోత్సవంబునకు వచ్చిన రాజలోకంబు గనుంగొని రుక్మిణీదేవి విచారించి చతురమానసుండగు తన పురోహిత పుత్రుం బిలువంబంచి యేకాంతంబున,

తనకుం గృష్ణుని రూపము-మనమున దగులుటయు నతడు మగడుగ వ్రతమున్
మునుకొని సలుపుటయును జై-ద్యుని రాకయు దెలియ నతనితో నెరిగించెన్.
[పద్మ. 10-19, 20]

పద్మపురాణంలో పంపించిందేగాని ఆ బ్రాహ్మణుడు వెళ్లాడో లేదో, చెప్పాడో లేదో, వస్తాడో రాడో అన్న తహతహ లేదు. ద్విపదలో చక్కని పాత్ర పోషణ, భావసంచలనం ఉంది.

.... మంగళ తూర్య నినద
మెదవక మ్రోయంగ నెరిగి రుక్మిణియు
కలగి మ్రాన్పడి నిల్చి కళవళంబందు
బెలుకురులో దారు పెదవులు దడవు
బలుక కూరకనుండు బలుమాటలాడు
నిలువనేరక వ్రాలు నిట్టూర్పు పుచ్చు
నంతయు హరి జేర్చు నంతరంగమున
సంతాప మొదవంగ జర్చించి చూచు
"నక్కట! యెక్కడి కరిగెనో! విప్రు
డెక్కడ బోయెనో ఏలకో తడసె!
హరికి యిక్కడి వార్త లందెనో! నడుమ
దిరిగెనో! శౌరి దోతెచ్చుచున్నాడొ!
ఈ కార్య మెరిగింప నిందిరావిభుడు
కైకొన కుండునో! కడు వేడ్కతోడ
వచ్చునో! ఎవ్వరే వలదందురొక్కొ!

మచ్చికతో నన్ను మన్నించు నొక్క!
నెదమకన్నును జన్ను నెదమభుజంబు
పడి నదరెడి హరి వచ్చు నిశ్చయము. [కల్యాణ. 70 నుంచి 78]

ఈ భావాలే పోతరాజుగారి "ఘనుడా భూసురుడేగెనో" (దశమ. పూర్వ. 1730) అనే ప్రసిద్ధపద్యానికి మేలుబంతులు. సంసారసుఖాలు అనుభవిస్తున్నప్పుడు రుక్మిణి శ్రీకృష్ణునికి రాజోపచారాలు ఎలా చేసిందో మడికి సింగన వర్ణించాడు.

కర్పూర మిశ్రితాలైన క్రముక భాగాలు గాజులు అల్లల్లాడగా చేచాచి కృష్ణుని అరచేతికి ఇస్తుందట. తెల్లని పండు తమలపాకులు కూడ గోర సవరించి చూర్ణమిశ్రంచేసి మడచి చిటికవేస్తే శ్రీకృష్ణుని చేతికి అందించేదట. తన పాలిండ్లు శ్రీకృష్ణుని పాదాలకు అన్ని అతని కాళ్లు పట్టేదట. (కల్యాణ. 669-682).

ఇటువంటి వర్ణనలూ అవీ చేయడంవల్లనే ఈ కావ్యం 'గద్య'లో "శృంగార రసకళాశ్రితవచోధనుడు" అనే బిరుదును మడికిసింగన తగిలించుకొన్నాడు. పద్మపురాణం రచించిన దగ్గర్నుంచి అతనికీ పట్టం కట్టినట్టుంది. హేమంతాన్ని ఎలా వర్ణించాడో చూడండి.

వలరాజున కాశ్రయమగు-చెలువల పాలిండ్ల పంచ చేరక యున్నన్
చలి పింఛ మడచకుండునె-నొలవక పెనుగిరుల మరువు సొచ్చిననైనన్.
[పద్మ. 3]

ఈ పద్యం చూడండి:

తడిసిన చీర పెందొడల దార్కొనలోజగి చొకళింపగా
బడువగు కొనుదీగె కుచభారమున న్వెడ వ్రాల వెన్నడిన్
దొడవగు వేణియం దురలి తోరవు దీర్ఘపు బిందు లొప్పగా
నడుగుల కాంతి కెందలిరుటాకుల యందము డిందజేయగన్[8]

ఎంత శృంగార రసకళాశ్రితవచోధనుడైనా మడికిసింగన వేదాంతం వైపు మొగ్గుతాడు. తాను వ్రాసి అంకితమిచ్చిన రెండుకావ్యాలకూ సంతోషించి కందనామాత్యుడు సింగన్నకు రాజాశ్రయం ఇప్పించాడు. ముప్ప భూపాలుడు

---

8. మోథీ జగన్నాథమల్ ఉదాహరించిన పద్యం నెం. 189.

సింగన్నకు రామగిరిసీమలో పెక్కువృత్తులూ, గ్రామాలూ ఇచ్చాడు అతని ఆశ్రితులందరిలోనూ అధికుడని, చతురుడని సింగన ధన్యత పొందాడు.[9] అయినా ముప్పభూపాలునికి ఏ పుస్తకం అంకితం ఇవ్వలేదు. అతడే ప్రసక్తి తెచ్చి వ్రాసినా జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణాన్ని అతడు అహోబలనరసింహస్వామికి అంకితమిచ్చాడు. అంతకుముందు వ్రాసినదో ఆ తరువాత చెప్పినదో గాని సకలనీతి సమ్మతం కూడా దైవాంకితమే చేశాడు. కందనమంత్రి అన్నగారు కేసన కట్టించిన ఆలయంలోని కేశవేశ్వరునకు సమర్పించుట పరమ పూజావిశేషంబకావుత మని మనస్సులో ఉపక్రమించాడు.[10]

ఈ పూజావిశేషం అన్నది తిక్కనగారికి ఆధ్యాత్మికమైన అనుకరణ. ఆయన "పుణ్యప్రబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించు టయు నొక్క యారాధనావిశేషం బగుటం చేసి" అన్నారు. (విరాట. 1-31) ఆధ్యాత్మికంగా తిక్కన గారిని ఇలా అనుసరించిన మడికి సింగన ఎర్రయ గారిని కూడా అనుసరించాడు. "తొల్లి హరిభక్తిరసావేశంబున గతిపయాక్షరా భ్యాస చాపలంబునం జేసి, విష్ణువిభవాభిరామకథా ప్రభూతంబులం బద్మ పురాణో త్తరఖండంబును భాగవతదశమ స్కంధంబును దెనుంగున రచియించి" అని జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణంలో చెప్పు కొన్నాడు (1-10). ఇలాగే ఎర్రయ్యగారు "కతిపయాక్షరాభ్యాస కాలంలో ...." అని నృసింహపురాణంలో చెప్పు కొన్నారు. ఎర్రయ గారిని ఈ విధంగా అనుకరించిన సింగన వారిని ఎక్కడా ప్రస్తుతించలేదు. కారణం తెలియదు. పద్మపురాణం రచనాకాలం నాటికి ఎర్రయగారికి పేరు రాలేదనుకోవచ్చు గాని వాసిష్ఠ రామాయణం నాటికి వచ్చిఉండాలి.

వాసిష్ఠ రామాయణంలో రామాయణం ఏమీ లేదు. దీనిని సంస్కృతంలో యోగవాసిష్ఠం అంటారు. శ్రీరామచంద్రునికి నూనూగు మీసాలు రావడానికి ముందే సంసారం మీద విరక్తి, సాధుజనగోష్ఠిలో ఆసక్తి జనించాయి. విశ్వామిత్రుని సలహాపైన వసిష్ఠుడు రామునికి జ్ఞాన బోధ చేస్తాడు. ఇది అయిదు ఆశ్వాసాల గ్రంథం. చిన్నచిన్న కథలుంటాయి. వాటిని దృష్టాంతాలుగా చూపించి

9. వాసిష్ఠ రామాయణం, 1-40.

10. సకలనీతి సమ్మతం, 1-9.

జ్ఞానబోధ జరుగుతుంది.

వైరాగ్యం, ముముక్షుత, ఉత్పత్తి, స్థితి, ఉపశమనం, నిర్వాణం అని జ్ఞానోపదేశం అరు ప్రకరణాలు

వ్రాస్తున్నది వేదాంత గ్రంథమే అయినా సింగన్న దీనినిండా సామెతలు, జాతీయాలు, చక్కని ఉపమానాలు గుప్పించాడు.

ఎలుకలు త్రవ్విన ఇంటి చందంబున నీ మేను మిగుల దస్సె. [1-76]

దూరము పని గలగతి జను-నూరక యిల్లిల్లు సొచ్చు, నొగి జీయ
గూరదు సిగ్గున; సుజనుల-జేరదు చిత్తంబు, గ్రామసింహము పోలెన్. [1-99]

సూది పిరుదన చనుదెంచు సూత్రమట్లు (2-97); వడ్లను పెరుగును గలుపు భంగి నకట వికటంబు (2-172); ముక్కున వేలిడి; శిరంబు లూచి (2-163); ఇనుమును ఇనుముచే దునుమునట్లు (2-244); ఎలుకలు తిన్న చామలట్లు (3-32); ప్రియుని యిల్లు తస్కరించినట్లు (3-33); యోహరి సాహరింబెనగి (3-39), వ్వెవెదుక మణి యిచ్చినట్లు (5-138); కుచములమీద బెన్నిదుర గూరిన బాలుని దల్లి గానలే కెచటికి బోయెనో యనుచు నేడ్చినయట్లు (5-249).

అదిమ చాళుక్యయుగాలలో మన భాషలో మధ్యాక్కరలు చాలా ప్రచారంలో ఉండేవని చెప్పుకొన్నాం. యుద్ధమల్లుని శాసనంలో ఛందస్సు ఉందని, నన్నయగారు వీటిని వాడారని చెప్పుకొన్నాం. అక్కరలు అయిదు రకాలు - 1. మహాక్కర, 2. మధ్యాక్కర, 3. మధురాక్కర, 4. అంతరాక్కర, 5. అల్పాక్కర.[11]

చిత్రకవి పెద్దన తన ఛందోగ్రంథంలో అయిదు రకాల అక్కరలు చెప్పి 'ఎక్కువ సత్కవులు కృతుల నిడుదురు వీనిన్' అన్నారు [12] దీని మీద రావూరి దొరస్వామి శర్మగారు ఇలా వ్యాఖ్యానం చేశారు.

ఇందు చిత్రకవి 'ఎక్కువ' శబ్దమును ప్రాసపూజా కుసుమముగా నుపయోగించెగావలయు. ఏయే కృతులలో నేయే సత్కవులు ఎక్కువగా నక్కర

---

11. వీటిలో రెండింటినే నన్నయగారు (39 మధ్యాక్కరలు, 1 మధురాక్కర-ఆది-449) చెప్పారు ఎర్రయ్యగారు ఒక మధ్యాక్కర, 2 మధురాక్కరలు చెప్పారు (అరణ్య. 4-310; 5-352; 7-109) మిగతావి ఎవరూ, ఎప్పుడూ వ్రాయలేదట.

12. సర్వలక్షణ సారసంగ్రహం, ద్వితీయాశ్వాసం. 102.

లుపయోగించిరో. అక్కరల నెక్కువ యిడిన గ్రంథము లన్నియు నక్కరకు రాక కాలగర్భమున దాగెనా?

మడికి సింగన జ్ఞానవాసిష్ఠంలో ఒక అల్పాక్కర చెప్పాడు.

మీరిందు శంబరు మెచ్చిచూడ
నారూఢి నేనొక్క హయము నెక్కి
దూరించి పో వనదుర్గభూమి
భారంబుగా జొచ్చె వాజి వేగ. [వాసిష్ఠ. 2-223]

అజ్ఞాతకవులనేకాక అజ్ఞాతఛందస్సులు కూడా మడికి సింగన మనకు ప్రసాదించినందుకు ధన్యవాదాలు చెప్పాలి. ఇతడీజ్ఞానవాసిష్ఠం చిన్న వయస్సులో, అంటే ప్రౌఢనిర్భర వయఃపరిపాకంలో చెప్పాడా అన్న అనుమానం కలగడానికి ఇందులో ఒక పద్యం కనబడుతున్నది. అతడు ఇలా కుకవి నింద చేశాడు.

కదిసిన నోరవోయి, యొరుకబ్బపు దొంతుల సత్పదార్థముల్
గదుకుచు, నెట్టివారి బొడగన్నను గుర్రని, స్నేహ సౌఖ్యముల్
మదికి నసహ్యమై శునకమార్గమునం జరియించుచున్న దు
ష్పదకవు లెల్ల మత్కవిత దప్పు లుపట్టక వింద్రుగావుతన్. (వాసిష్ఠ. 1-7)

'ఎట్టివారి బొడగన్నను' సరిగ్గాచూడరనే ఆరోపణ కొంచెం వయస్సు తక్కువగా ఉన్నప్పుడే వుంటుంది. ఇది సింగన్న తన నలభయ్యోఏట చెప్పాడేమో. ఇంతకు పూర్వమే పద్మపురాణ, భాగవతరచనలు జరిగాయి. అయితే పద్మపురాణం క్రీ.శ. 1420 లో రచించిఉంటాడని ఈ పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నది:

మంగళ మహా శ్రీ వృత్తము

ఆ కరయుగానల మృగాంక శకవత్సరమునై వరగు శార్వరిని బుణ్య
ప్రాకటిత మార్గశిర పంచమిని బొల్పనుడు పాలసుత వాసరమునందున్
శ్రీకరముగా మడికిసింగన దెనుంగున రచించె దగ బద్మ పురాణం
బాకమలమిత్ర శశిరాంశువుగ గందసచివాగ్రణికి మంగళ మహాశ్రీ.
[కేటలాగు. పుట 36]

కర = 2, యుగ = 4, అనల = 3, మృగాంక = 1. అంకెలు కుడి నుండి లెక్కించాలి కనుక 1342 శాలివాహన శకవత్సరాలు. దీనికి 78 కలిపితే క్రీ.శ. 1420 అవుతుంది. అయితే ఈ పద్యం అన్ని ప్రతులలోనూ లేదు. కనుక నమ్మకక్కర్లేదు అని మల్లంపల్లిసోమశేఖర శర్మ గారూ[13] వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారూ చెప్తున్నారు.[14] ఈ పద్యంలోని కాలాన్ని విశ్వసించి చాగంటి శేషయ్యగారు ఇలా వ్రాశారు.

పద్మపురాణమును ముగించునాటికి సింగనకవికి నలువది అయిదేండ్లుండెనని యనుకొందుమేని అయ్యలమంత్రికి 45-సంవత్సరముల వయసున, ననగా క్రీ.శ. 1375 సంవత్సర ప్రాంతమున సింగన జన్మించి యుండునని యూహింపవలసి యున్నది. ఈ యూహ సరియైనదనియే నా అభిప్రాయము.

చాగంటివారు ఇలా కాలనిర్ణయం చేయడానికి రెండు ఇబ్బంది కరమైన తారీఖులున్నాయి. ఒకటి క్రీ.శ. 1345లో తొయ్యేటి అనపోత భూపతి రాజ్యానికొచ్చి ఉండవచ్చు. క్రీ.శ. 1420లో పద్మపురాణ రచన జరిగిందని పై పద్యం చెప్తున్నది. ఈ రెండు సంవత్సరాలకు మధ్య 75 సంవత్సరాల సుదీర్ఘకాలముంది. క్రీ.శ. 1345 నాడు మంత్రిత్వం చేసే వ్యక్తికి కనీసం ఇరవై సంవత్సరాల ప్రాయం ఉండాలి కదా! అంటే అయ్యల మంత్రి జననం 1325 అవుతుంది. అంటే తండ్రి జననానికీ, కొడుకు మొదటి రచనకూ 95 సంవత్సరాల ఎడం వస్తుంది. ఇది ఎలా సరిపెట్టడం? అందుచేత శేషయ్యగారు అయ్యలమంత్రికి 45వ యేడు వచ్చేదాకా మొదటిబిడ్డను ప్రసాదించలేదు. సింగన్నకు నలభైయవ ఏడు వచ్చేదాకా మొదటి పుస్తకం రాయనివ్వలేదు. అంతదాకా మొదటి పుస్తకం వ్రాయకుండా అతడేం చేసినట్లు? 'ఆ కరయుగానల' పద్యాన్ని నమ్మితే ఈ బెడద తప్పదు. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారూ, వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి గారూ చేసిన కాలనిర్ణయమే గ్రాహ్యం.[15]

---

13. History of Reddy Kingdoms – P. 514.
14. నన్నెచోడుని కవిత్వం, పుట-82.
15. ఆంధ్రకవి తరంగిణి, 4వ సంపుటి, పుట-194.

మొదటి పుస్తకంలో 'ఆ పరమేశ్వర మకుట వ్యాపిత గంగా ప్రవాహా వరకవితా సల్లాపుడు' అనే ధిషణాహంకారాన్ని ప్రకటించిన మడికిసింగన తన అఖరి పుస్తకంలో అహంకారం గురించి ఒక చక్కని మాట చెప్పాడు. చూడండి.

ఎరుక పడకున్న నహమర్థ మెద్దియేని
మలిన రూపంబు దోచి దంభకము నొందు
నెరుకపడియున్న నహమర్థ మెద్దియేని
యదియ పరమాత్మ నభము తానై వెలుంగు.[16]

ఇది సత్యం.

16. వాసిష్ఠ. 3.43.

16

మడికి అనంతయ్య

ఒక కవి వ్రాసిన పద్యం ఇంకొక కవి గ్రంథంలో కనబడడం, ఒక కవి వ్రాసిన పుస్తకం మరొకరి పేరుమీదుగా ప్రచారంకావడం మన సాహిత్య చరిత్రలో కొత్తకాదు. కేయూరబాహుచరిత్ర వ్రాసిన మంచెన రచించిన 'బాలరసాలసాల నవపల్లవ కోమల కావ్యకన్యకన్' అనేపద్యం బమ్మెర పోతరాజుగారి రచనగా చెలామణీకావడం ఇంతక్రుముందు గుర్తించాం అలాగే ఎర్రయ్యగారు భారతంలో వ్రాసిన 'అంబనవాంబుజోజ్జ్వల' అనే పద్యం భాగవతంలో కనబడుతుంది. ప్రతులకు పుత్రికలను వ్రాసుకొనే లేఖకులు వారి చిత్తమొచ్చిన మార్పులు, కూర్పులు చేయడంవలన మన చరిత్రలో ఎంతకూ విడని చిక్కులు ఏర్పడ్డాయి. అటువంటి సమస్యలలో విష్ణుమాయానాటకం ఎవరు వ్రాశారన్నది ఒక సమస్య.

ఇది అయిదాశ్వాసాల రసవత్తర కావ్యం ఇందులోని ఇతివృత్తాన్నే అనంతరకవులు నలుగురు అనుసరించారు కాబట్టి ఇది ఎంత చక్కని కథాసన్నివేశాలు గల కావ్యమో తెలుసుకోవచ్చు. ఇందులో పుండరీకుడనే నియమం నిష్ఠాగల సదాచారవంతుని కథ ఉంది. అతడు విష్ణుమాయ వల్ల ఒక బోయదానిని పెళ్ళిచేసుకొని సంసారం చేసి పామరుడై జీవించి తుట్టతుదకు ముక్తిని పొందుతాడు. అగ్రవర్ణంలో జన్మించి ఉన్నతసంస్కారం ఉండికూడా విషయభోగాలలో చిక్కుకుని పతనమై హేయమైన జీవితాన్ని గడిపి నిష్కృతి లేని నికృష్టులైన వ్యక్తులు మోక్షాన్ని పొందిన చరిత్రలంటే మన కవులకు

చాలా ఇష్టంలాగ కనబడుతుంది. చూడండి ఇదే ఇతివృత్తం ప్రధానంగా ఉన్న కావ్యాల పట్టిక.

పతితులు మోక్షం పొందిన కథలు

	రచన	కవి	కాలం
1.	విష్ణుమాయానాటకం	?	?
2.	కాశీఖండం (గుణనిధికథ)	శ్రీనాథుడు	1370-1450
3.	శివరాత్రి మాహాత్మ్యం (సుకుమారుని కథ)	శ్రీనాథుడు	1370-1450
4.	ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర (మదాలసుని కథ)	తెనాలి రామలింగడు	1505-1575
5.	పాండురంగ మాహాత్మ్యం (నిగమశర్మ కథ)	తెనాలి రామకృష్ణుడు	1505-1575
6.	తారకబ్రహ్మరాజీయం	చింతలపూడి ఎల్లన	1520-1530 ప్రాంతాలు
7.	నిరంకుశోపాఖ్యానం	కందుకూరి రుద్రకవి	1568-?
8.	విష్ణుమాయావిలాసం యక్షగానం	కంకంటి పాపరాజు	1550-1560
9.	విష్ణుమాయావిలాసం ద్విపద	కంకంటి నరసరాజు	1560-1625
10.	విష్ణుమాయావిలాసం కావ్యం	దోసనూరి వెంకటపతి	1700-1760
11.	విష్ణుమాయావిలాసం కావ్యం	ఎర్రగుడిపాటి వెంకటకవి*	?

* ఇతడు ఈ కావ్యం రాసినట్టు కోరాదరామకృష్ణయ్యగారు చెప్పారు.

వీటన్నింటిలో విష్ణుమాయానాటకాన్ని మనం అగ్రస్థానంలో నిల బెట్టడానికి కారణముంది. దాని ప్రభావం వల్లనే ఈ ఇతర కావ్యాల రచన జరిగిఉండవచ్చు. అయితే దాని రచయిత ఎవరో తేల్చకుండా ప్రస్తుతానికి మనమొక ప్రశ్నార్థకపు గుర్తు అక్కడ పెట్టాం. విపులంగా చర్చించాక కవి పేరుండవలసిన స్థానంలో మనం నిర్ణయించుకొన్న పేరు వ్రాద్దాం.

విష్ణుమాయానాటకానికి మూడు ప్రతులు దేశంలో దొరుకు తున్నాయి. ఒకటి కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు కార్యాలయంలో ఉంది. ఇది అసమగ్రం. ఇంకో రెండు ప్రతులు మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక

భాండాగారంలోనివి. ఇందులో ఒకటి మాతృక; రెండోది దీనిని చూసి వ్రాసిన ప్రతిక. కాకినాడప్రతిలో గద్యం ఇలాగ ఉంది.

ఇది శ్రీమదనగోపాలప్రసాదలబ్ధకవితావిలాస భారద్వాజస గోత్రపవిత్ర అయ్యలామాత్యపుత్ర అనంతనామధేయప్రణీతంబైన విష్ణు మాయానాటకం బను మహాప్రబంధంబునందు బంచమాశ్వాసము.

అయితే మద్రాసుప్రతులలో మాత్రం గద్య వేరుగా ఉంది చూడండి:

ఇది శ్రీమదనగోపాలచరణకమల సేవాధురీణసత్కళాపారీణకృష్ణ భట్టారక పౌత్ర చింతలపూడికామయ ప్రభుసుపుత్ర సుకవివర్య రాధామాధవ యెల్ల నార్య ప్రణీతంబైన విష్ణుమాయానాటకము."

చింతలపూడి ఎల్లనార్యుడు సుప్రసిద్ధుడు - మలిరాయల యుగంలో వాడు. కృష్ణదేవరాయలే ఇతని రాధామాధవ కావ్యంలోని కవిత్వాన్ని మెచ్చుకొని 'రాధామాధవకవి' అని బిరుదు ఇచ్చాడు. ఇంత సుప్రసిద్ధుడే విష్ణుమాయానాటకం వ్రాసిఉంటాడని ఈ గద్యలు రెండూ చూశాక చటుక్కున స్ఫురిస్తుంది. అయితే సాహిత్యచరిత్రలో తరచిచూసి నిర్ణయించిన విషయాలనే మనం చేర్చుకోవాలి.

విష్ణుమాయానాటకాన్ని మద్రాసు యూనివర్శిటీ వారు 1933లో ప్రచురించారు. దానిని కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు పరిష్కరించి విపులమైన పీఠిక వ్రాశారు. ఈ ముద్రణ సంతృప్తికరంగా లేదని పిఠాపురం రాజావారు ఇంకొకసారి అచ్చువేయించారు. దానికి టేకుమళ్ల అచ్యుత రావుగారు పీఠిక వ్రాశారు. ఈ యిద్దరు పరిష్కర్తలూ చింతలపూడి ఎల్లనార్యుని గద్యనే స్వీకరించి అతడే విష్ణుమాయానాటకాన్ని వ్రాసినట్టు నిర్ణయించారు.

కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు అనంతయ్యను 'తరువాతికాలపు సాహసికుడి'గా భావించారు. ఎల్లనార్యుడు కృత్యాదిపద్యాలు లేకుండా రచించిన గ్రంథానికి అనంతయ్య తన పేరు గద్యలో చేర్చుకొన్నాడని విశ్వసించారు. సంపూర్ణగ్రంథచౌర్యానికి ఇది ప్రథమోదాహరణంగా చూపించారు.[1] అయితే అనంతయ్యే ప్రాచీనుడనీ, ఎల్లనార్యుడే అర్వాచీనుడనీ చాగంటి

1. విష్ణుమాయానాటకం (మద్రాసు యూనివర్సిటీ ప్రచురణ) - పుటలు 6, 7.

శేషయ్యగారు ప్రతిపాదించారు. మడికి సింగన తమ్ముడు అనంతయ్య ఒకడున్నాడు. కాలం క్రీ.శ 1374 - 1400 ప్రాంతాలు. ఇతడే విష్ణుమాయానాటకం వ్రాశాడని ఇందులో వున్న ఒక కథ లాంటి కథనే చింతలపూడి ఎల్లనార్యుడు 'తారకబ్రహ్మ రాజీయం'లో వ్రాశాడు కనుక తరువాతి లేఖకు లెవరో అనంతయ్య గ్రంథంలో ఎల్లనార్యుని తారకబ్రహ్మ రాజీయపు గద్యను చేర్చిఉంటారని శేషయ్యగారు ఆరోపించారు.[2]

మడికి సింగనకు అనంతయ్య అనే తమ్ముడున్నట్లు ఈ క్రింది పద్యంవల్ల తెలుస్తున్నది. సింగన తన తల్లిదండ్రులను గురించి చెప్పాక ఇలా విశదపరిచాడు.

ఒనరగ సర్వధూవరు లహోబిలదేవుని గొల్చి తద్వరం
బున నొగి సింగనార్యుని నమోఘగుణాఢ్యు ననంతునిన్ మహీ
జననుతు నేబయాంకు బుధసన్నుతిపాత్రుని నారయాహ్వయుం
గని నరసింహనామములు గారవమారగ బెట్టి రందరున్.

[వాసిష్ఠరామాయణం, 1-34]

ఇతడు కవి అని సింగన చెప్పలేదు అంతమాత్రాన కవి కాకపోడు అని చాగంటి శేషయ్యగారు అన్నారు.[3] మడికివాళ్లది భారద్వాజగోత్రమే. ఈ సోదరుల తండ్రిపేరు అయ్యలార్యుడే. విష్ణుమాయానాటకం కాకినాడ ప్రతిలోని గద్యలో చెప్పిన విషయాలు మడికి అనంతయ్యకు సరి పోతున్నాయి. గ్రంథంలోని అంతరంగిక సాక్ష్యాన్ని బట్టికూడా అనంతయ్యే దీనిని రచించివుంటాడన్నది చాగంటి శేషయ్యగారి ఉద్దేశం. ఆ విషయాలను చెప్పు కొని మరికొన్ని కొత్తవిషయాలతో మనం దానిని పరిశీలిద్దాం

విష్ణుమాయానాటకంలో గోదావరీపరీవాహప్రదేశ ప్రశంస, సర్పవర క్షేత్రమహిమ ఉన్నాయి. "మడికి అనంతయ్య ఈ మండలంవాడే చింతలపూడి ఎల్లన రాయలసీమవాడు. అచ్యుతదేవరాయల వద్ద మంత్రిగా ఉండి కందాచారము లెక్కలువ్రాసే నంజతిమ్మయ్యకు ఎల్లన బంధువు. గోదావరి

2. ఆంధ్రకవితరంగిణి-4 వ సంపుటం. పుటలు 189 నుంచి 195.
3. అదేపుస్తకం, పుట 193.

మండలం వాడైన అనంతయ్యే తన నివాససీమను విష్ణుమాయా నాటకంలో గొప్పగా ప్రశంసించా"డని చాగంటి శేషయ్యగారు వాదిస్తున్నారు.

తారకబ్రహ్మ రాజీయం ద్వితీయాశ్వాసంలో ఎల్ల నార్యుడు వ్రాసిన కథకూ, విష్ణుమాయానాటకంలోని మూడవ ఆశ్వాసంలో కథకూ చాలా పోలికలున్నాయి. మహారాష్ట్ర దేశంలోని ఒక బ్రాహ్మణుడు తీర్థయాత్రలు చేస్తూ దారిలో ఒక బోయదానిని చూసి కామించి మరులుకొని దానిని తీసుకొనిపోతాడు. ఆ బోయదాని భర్త బ్రాహ్మణుని కత్తితో పొడిచి రాజ సభలో చంపుతాడు. చనిపోయే సమయంలో రాజుగారు పెంచే పెంపుడు చిలుక చేసే రామనామం విని బ్రాహ్మణుడు సద్గతి పొందుతాడు. ఇది తారకబ్రహ్మ రాజీయంలోని కథ.

ఇక విష్ణుమాయానాటకంలోని కథ చూద్దాం. యమునానది ప్రాంతాలలో మధురా పురంలో పుండరీకుడనే మహాభాగవతుడున్నాడు. ఈ భక్తుని వద్దకు నారదుడు వచ్చి విష్ణుమాయ గురించి చెప్పాడు. ఆ మాయ ఏమిటో తెలుసుకోవాలని పుండరీకుడు గాఢంగా వాంఛించాడు. ఒకనాడు ఇంట్లో ఆబ్దికం వచ్చింది. భార్య సావిత్రిని వంటచేయమని చెప్పి మధ్యాహ్నం నదికి స్నానానికి వెళ్లాడు. నీట్లో మునుగుతూ "స్వామీ, నీ మాయ చూడాలని వుం"దని విష్ణువుని ప్రార్థించాడు. మునిగి లేచేసరికి అదేనదికి ఒక బోయది వచ్చింది. దానిని చూసి పుండరీకుడు మోహించాడు. పెళ్లి చేసుకున్నాడు. ఎక్కడికో పోయాడు. ఆ ఇద్దరూ ఇరవై సంవత్సరాలు కాపురం చేశారు. ఆ తరువాత గొప్ప కరువు వచ్చింది. గోదావరీపరిసరాలు సుక్షేత్రాలని పుండరీకుడు బోయదానినీ, కొడుకునూ తీసుకొని వలసపోయాడు. వాళ్ళనొక చెట్టుకింద కూర్చోబెట్టి అగ్రహారంలో బిచ్చమెత్తడానికి వెళ్లాడు. ఒక ఇంటిముందు నిలబడి "భిక్షాం దేహి." అని అరిచాడు. ఆ యింటి ఇల్లాలు "అయ్యా! వేళకాదు తిరిగిరా." అంది. అతడు "అమ్మా. నా ఆలుబిడ్డలు చెట్టుకింద ఆకలితో అలమటిస్తున్నారు. లేదనక పెట్టమ్మా!" అన్నాడు. ఆ ఇల్లాలు బయటికొచ్చి చూచింది. పుండరీకుడు తన ఇంటికే వచ్చి తన భార్య సావిత్రినే బిచ్చం పెట్టమన్నాడు. ఆమె 'భర్త నదికి వెళ్లాడు, ఎంతకీ రాడేం- కుతపకాలంలో తద్దినం పెట్టాలే' అని ఆతృతతో ఉంది. భర్తను చూచింది.

అతడు హాస్యానికి బిచ్చం పెట్టమంటున్నాడనుకొంది. అతడు మాయాభ్రాంతుడు, అది తన యిల్లు. ఆమె తన భార్య. తాను ఏటికి వెళ్ళి ఆరోజునే కొద్దిసేపటిలో తన ఇంటికి వచ్చినట్టు తెలియదు. మాయవల్ల ఎంతో కాలం బోయదానితో కాపురం చేసినట్టు, కరువు వచ్చినట్టు భావిస్తున్నాడు. చివరకు సావిత్రి పాతివ్రత్యంవల్ల ఈ మాయే విడుతుంది.

పోలికలున్న ఈ రెండు కథలనూ తెలుసుకొన్నాం కాబట్టి వీటిని బట్టి పూర్వపరిశోధకులు ఏం వ్రాశారో చూద్దాం. చాగంటి శేషయ్యగారు ఇలా చెప్పారు. "తారక బ్రహ్మరాజీయమునందు విష్ణుమాయా నాటకంలోని పుండరీకుని కథవంటి కథ యొకటి యుండుటచే ఈ రెండు గ్రంథములు రచించిన దొక్కడేయని శ్రీరామకృష్ణయ్యగారు పీఠికలో వ్రాసి యున్నారు. ఈ కారణము వలననే యీ గ్రంథకర్తలు భిన్నులని తలంప వలయునని నా యభిప్రాయము. ఏ కవియును ఒకమారు తాను వ్రాసి యుండిన కథను మరల నింకొక గ్రంథమున వ్రాసి యుండడనియు, రామనామ మాహాత్మ్యమును తెలుపుటకై చెప్పిన కథను విష్ణుమాయా ప్రభావమును బోధించుటకై రెండవమారుపయోగింపడనియు, తన రెండవ గ్రంథమున నింకొక కథను గల్పించి చెప్పి తన ప్రతిభను వెల్లడింప బ్రయత్నించు ననియు నా యుద్దేశము.[4] ఈ వాదనలో బలంలేదు. శ్రీనాథుడు కాశీఖండంలో గుణనిధి కథనూ శివరాత్రిమాహాత్మ్యంలో సుకుమారుని కథా చెప్పలేదా? అలాగే తెనాలి రామకృష్ణుడు ఉద్భటారాధ్య చరిత్రలో మదాలసుని కథ, పాండురంగ మాహాత్మ్యంలో నిగమశర్మ కథా కథనం చేయలేదా? ఎల్లన కూడా ఈ దారిలోనే పయనించాడనుకోవచ్చు కదా.

విష్ణుమాయానాటకంలోని కథగాని, తారకబ్రహ్మరాజీయంలోని ఇతివృత్తం గాని ఏ పురాణంలోనూ లేదు. కవి ఈ కథను ఎక్కడి నుండి స్వీకరించి ఉంటాడన్నది ప్రశ్న. మడికిసింగన వాసిష్ఠరామాయణం వ్రాసినట్టు మనం తెలుసుకొన్నాం. అందులో మాయా వైభవం గురించి ఎన్నో చిన్న చిన్న కథలున్నాయి. దానిలో లవణరాజు కథ ప్రసిద్ధమైనది. లవణుడనే రాజు

4. ఆంధ్రకవితరంగిణి. 4-వ సంపుటం. పుట 206.

కొలువుకూటంలో కూర్చున్నప్పు డు ఒక ఐంద్రజాలికుడు వచ్చి తన విద్య ప్రదర్శించాడు. ఆ ప్రభావంలో రాజు ఒక గుర్రాన్ని ఎక్కిపోతున్నట్టు, దారిలో ఒక చెట్టుకు తాను తగులుకున్నట్టు, తనను ఒక బోయ వనిత కాపాడినట్టు భావించాడు. ఆమె అందానికి ముగ్ధుడై పెళ్ళి చేసుకొని కాపురం చేసి, కరువువస్తే పెళ్లాం బిడ్డలతో వలసపోయి, వాళ్లు మరణిస్తే ఆ వియోగం భరించలేక నిప్పులలో పడి చనిపోతాడు. ఇంత కథా త్రుటికాలంలోనే జరిగింది. రాజు కళ్లు తెరిచేసరికి కొలువులోనే వున్నాడు. ఎదుట ఐంద్ర జాలికుడూ వున్నాడు.

విష్ణుమాయా నాటకంలోని పుండరీకుని కథకూ దీనికీ ఎక్కువ పోలికలున్నాయి. రెండూ చిత్తభ్రమను సూచిస్తాయి. లవణరాజు కళ్లు తెరిచి తన కొలువులోనే ఉంటాడు. పుండరీకుడు నీళ్లలోంచి వచ్చి తన యింటికే వెళతాడు. సింగన వాసిష్ఠరామాయణంలో కథవల్లనే కవి ఉత్తేజితుడై విష్ణుమాయా నాటకంలో ఈ కథను వ్రాసివుండవచ్చు. కథలో ఇన్ని పోలికలున్నాయి. రచనలో ఉన్నాయేమో పరిశీలిద్దాం. చూడండి. లవణరాజు చూసిన మాలదానిని మడికి సింగన ఎలా వర్ణించాడో:

చేతులగాజులున్ జెవుల జిట్లును బొట్టును దాటియాకులున్
వా తెరతీరునై పరపు వాలిన కన్నులు నల్లరూపునున్
భాతి దలిర్ప నొక్కతి యనామిక గ్రద్దన గంపమోచి కొం
చా తెరువట్టి చేనికడ కంబలి తండ్రికి గొంచుబోవగన్ [వాసిష్ఠ. 2-227]

ఇక విష్ణుమాయానాటకంలో పుండరీకుడు చూసిన బోయవనితను కవి ఎలా వర్ణించాడో గమనిద్దాం.

పచ్చగాజుల యొప్పు పచరించు చేతుల సంకుటుంగరముల చాయ లెసగ
నిగనిగల్ దొలకాడు బిగువు చన్నుల మీద గురు వింధపూసల సరముదనర
ధవళ తాళపలాశ తాటంకరుచి మించు చెక్కుల జిరునవ్వు జీరువార
గొప్పున కందని కురుల నించుక దోమనుదుటి జేపురుబొట్టు కుదురు మెరయ

సన్న బలిపెంపు టొల్లియ సగముగట్టి
సగము ముసుకిడి యొయ్యారముగ మెరుంగు

కంచు మెట్టెలు మెరయంగ గదకవచ్చు
నవ్విలాసిని దగమెచ్చె నవనిసురుడు. [విష్ణు. 3-137]

పుండరీకుని కథలోనూ, లవణరాజు కథలోనూ కరువు వస్తే వలస పోవడము ఉంది. సింగన వ్రాసిన పద్యాన్ని, విష్ణుమాయా నాటకంలో అనుసరించిన పద్యాన్ని కూడా చూద్దాం. సింగన ఇలా వర్ణించాడు.

కడపులు కాపటందు నిడ్రగక్కున మూపున మోచి బిడ్డనిన్
దడయక వీపునం దునిచి తక్కిన ముప్పర దోడుకొంచు, నా
పడతియు గంప మోచికొని పల్మరు దిట్టుచు వెంటగూడిరా
నడవికి నేగి పెక్కిడుము లందితి నయ్యెడ నేమి సెప్పు దున్?
(వాసిష్ఠ. 2-234)

ఇక అర్వాచీనుడి పద్యాన్ని చూద్దాం

కొడుకు జంకట నిడికొని బోయయిల్లాలి జక్కగా వీపునసంతరించి
గంజి చిత్తడికి నీగలు పోక ముసిరెడు నుగ్గంపుకుండచే నొకటివూని
యొక్క కరంబున నెక్కుడించిన విల్లు గోలల పిడియంబు గూడ బట్టి
నడు నెత్తిపై ద్రాట మడచి చుట్టిన చింపి యాతాకు చాప వహించి క్రుంగి

పీనుగుల నెత్తుకొని నిజస్థానమునకు
జరుగు నెక్కురు బదుగుపిశాచమనగ
మైలపట్టిన మైచాయ మ్రాగుపడుచు
పుండరీకుండు గౌతమీ భూమి కరిగె.

ఇతర విషయాల సాక్ష్యంతో చాగంటి శేషయ్య గారు అనంతయ్య కర్తృత్వాన్ని ఎంత బలంగా ప్రతిపాదించినా దానిని ఈ ముఖ్యమైన పోలికలను బట్టి ఎవరైనా పూర్వపక్షం చేయవచ్చు. విష్ణుమాయా నాటకంలో పుండరీకుని చరిత్రేకాక నారదుడు సంసారం చేసిన కథకూడా ఉంది దీనిని కూడా విష్ణుమాయా నాటకకర్త సింగన గ్రంథంలో పేర్కొన్న చిన్న సన్నివేశంలోనుంచే స్వీకరించి వుంటాడు వాసిష్ఠ రామాయణంలో నారదుని సంతానం ప్రసక్తి ఉంది. శిఖిధ్వజుడనే రాజుకు చూడాల అనే భార్య ఉంది. అతడు వైరాగ్యం పొంది రాజ్యాన్ని భార్యకు అప్పగించి తపస్సుకు పోతాడు. ఆమె అతణ్ణి

కర్మబంధ విముక్తుణ్ణి చేయడం కోసం ఒక బ్రహ్మచారియై వెళుతుంది. అతడు నువ్వెవరవు అని ప్రశ్నిస్తే ,

నేను నారదపుత్రుండనన, నన్నరపతి యమ్మహాముని కెట్లు పుత్రుండవైతెరింగింపవేయన, నక్కుమారుండిట్లనియె.

నారదుడొక్కనాడు మును నాకనదిన్ విహరించుచో మీరు
న్నారులు నీటిలో వివసనంబులతో దమియింప వారియా
కారము లెల్ల జూచి ముని గ్రక్కున సంస్ఖలనంబు నొందినన్
గోరి మయోఘు వీర్య మొక కుంభమునం దిడనందు బుట్టితిన్.

(వాసిష్ఠ. 5-146, 147)

మడికి సింగన పుస్తకంలో ఉన్న ఈ నారద సంతాన ప్రసక్తిని చూశాక విష్ణుమాయా నాటకకర్త ఇతరపుస్తకాలు వెదకి దేవీ భాగవతంలోని నారద సంసారపుగాధలు చదివి సర్పవర క్షేత్రమాహాత్మ్యంగా దానిని రచించి ఉంటాడు.

శ్రీనాథుడు చాలాగ్రంథాలను మలచడంలో ఘటికుడు. అతడు నందనందన చరిత్ర అనే కావ్యంఒకటి రచించాడని లాక్షణికులు విశ్వసిస్తారు. ఆ నందనందన చరిత్రమే ఈ విష్ణుమాయానాటకమని బాలాంత్రపు వెంకటరావుగారి ప్రతిపాదన. విష్ణుమాయా నాటకంలో "నందనందన గాధామరంద ధార" అనే సమాసం ఒకటి ఉంది. (1-30) అందుచేత ఇది శ్రీనాథ రచితమైన నందనందన చరిత్రమని బాలాంత్రపు వారు విశ్వసించారు. వీధినాటకాన్ని వల్లభరాయని పేరుమీద ప్రకటించినట్టే విష్ణు మాయా నాటకమైన నందనందన చరిత్రను మడికి అనంతయ్య పేరిట లోకం మీదకు వదిలాడని ఆయన వాదం.

మడికి అనంతయ్య విష్ణుమాయా నాటకాన్నే రచించి ఉంటాడని చాగంటి శేషయ్యగారు ఎంతగట్టిగా నమ్ముతున్నా కర్తృత్వం అతనికే దఖలు పర్చలేం. ప్రస్తుతానికి అతడు మడికి సింగన తమ్ముడు మాత్రమే. అయితే ఏ లేఖకుల ఔదార్యం వల్లనే విష్ణుమాయానాటకం గద్యలో అతని పేరు కనబడుతుంది. భావిపరిశోధన కొత్త విషయాలను తెలియ చేస్తుందేమో.

17

కొరవి సత్యనారన

ఆంధ్ర కవిపితామహుడనే బిరుదు గల పూర్వ కవులలో కొరవి సత్యనారన ఒకడు. ఈయన రామాయణం వ్రాశాడని ఇతని చిన్నన్నగారి మనుమడు కొరవి గోపరాజు వ్రాసిన పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నది. గోపరాజు 'సింహాసన ద్వాత్రింశిక' అనే కావ్యం రచించాడు. అందులో తన వంశం గురించి చెప్పు కుంటూ పినతాతగారిని ఒక పద్యంలో వినుతించాడు.

రామాయణకృతి కృతియై-తా మెరయుచు నాంధ్రకవిపితామహుడనగా
భూమిని మించిన భీమన[1] -నామంబున నెరగె సత్యనారన ఘనుడై.

[సింహా. 1-49]

గోపరాజు ఈ పద్యం సింహాసన ద్వాత్రింశికలో వ్రాయబట్టి సత్య నారన అనే కవి ఉన్నాడనీ, రామాయణం వ్రాశాడనీ, అతనికి భీమన అనే మారుపేరు ఉందనీ తెలుస్తున్నది. ఈ పద్యంలోని మొదటి పాదంలోని 'కృతి కృతియై' అనే పదానికి 'కృతిపతియై' అనే పాఠాంతరం ఉంది గాని, ఇతడు 'ఆంధ్ర కవిపితామహుడు' అనే బిరుదు పొందిన వాడే కనుక రామాయణ రచన ఇతనిదే అయిఉంటుందని భావించి పండితులు 'కృతిపతియై' అనే పాఠాంతరాన్ని తోసి రాజన్నారు.

---

1. 'భూమిన్ చినభీమన యను' అని శిష్టావారి పాఠాంతరం. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర సర్వస్వం, పుట 597.

సింహాసన ద్వాత్రింశికలోనే ఇంకో పద్యంలో గోపరాజు తన పినతాత గారిని స్మరించాడా అనే అనుమానం కలుగుతున్నది. చూడండి ఈ పద్యం.

భీమనపద్యమన్న గడు బ్రీతి వహించుచు మేలుమేలునా
నేమిది చెప్పినార మననిక్కమె ప్రాసము గూర్చె నాడ వా
నేమిది కాదు దీని వడి కిక్కడి కర్థమిదెట్టి దీగణం
బేమని పెట్టినా దవని ఎగ్గులువట్టు గుబుద్ధి పెద్దలన్. [సింహా. 1-18]

భీమన ఈ పద్యం చెప్పాడంటే భళిభళి! అని మెచ్చుకొంటారట. నేను చెప్పాను అంటే 'ఔను మరి. నిజమే. ప్రాసపెట్టావు. ఇది సరిపోదు. ఈ యతికి ఇక్కడ అర్థమేమిటి? ఈ గణం ఎందుకిలా వేశావు?' అని కుబుద్ధులయిన పెద్దలు తప్పు లు పట్టుకొంటారట. ఈ పద్యంలోని భీమన ఎవరు? వేములవాడ భీమకవేనా? మన సాహిత్యంలో భీమన అనే పేరు కనబడగానే వేములవాడకవే అనుకోవడం పరిపాటి. గోపరాజు ఇతణ్ణి పూర్వ కవి స్తుతిలో వినుతించాడుగాని ఈ పద్యంలో అతడు వేములవాడ భీమకవిని గాని, మరే ప్రఖ్యాతులైన ఇతరేతర భీమకవినిగాని స్మరించడు. తన పినతాత గొప్పకవి కనుక తాను వ్రాసిన పద్యం ఆంధ్రకవిపితామహుడైన భీమన సత్యనారన వ్రాసినదని చెప్తే తన చిన్నతనంలో ఎవరైనా మెచ్చుకొని వుంటారు. తనదే అని బయటపెడితే స్తనశల్యపరీక్ష చేసివుంటారు. ఈ పద్యంలో భీమన నిజంగా గోపరాజు పినతాత అయితే ఆనాడు అతనికి మంచి సాహిత్య జీవన ముండేదనీ, పలుకుబడి ఉండేదనీ విశదమవుతుంది.

కొరవి వారిది ప్రఖ్యాతమైన కుటుంబం. సత్యనారన యొక్క పెద తండ్రి అన్నయామాత్యుడు ప్రసిద్ధమైన ముప్ఫయి ఇద్దరు మంత్రులలో ఒకడు. గండపెండెము దాల్చినవాడు.

ఘనదానకర్ణుడై గండపెండెము దాల్చె
గొరవియన్నామాత్యకుంజరుండు.[2]

అని 32 మంత్రుల సీసమాలిక అతనిని పేర్కొంటుంది. ఈ అన్నయ మీదనే ఇంకొక పద్యముంది:

---

2 చాటుపద్యమణిమంజరి - ప్రథమభాగం.

హరి సిరిని వలచుసిరియును-నరుదుగ హరిగోరు గొరవియన్నయయెపుడున్
వరకీర్తిసతిని వలచును-వరుసన్ వరకీర్తి యతని వలచు సతతమున్.[3]

అన్న మంత్రిని ప్రశంసిస్తూ, ఇలాంటి పద్యాలున్నా ఆయనను గురించి గోపరాజు ఏమీ వ్రాయలేదు. అయితే అతని కొడుకు పెద్ది రాజును ప్రస్తుతించాడు. ఈ పెద్దిరాజూ, సత్యనారనా ఒక తరంవాళ్లు. పెద్దిరాజు పల్లికొండ రాజయిన మల్లన బేతరాజుచేత కుంచెలు అందలాలు బహుమానం పుచ్చుకున్నాడు. తన పెదతండ్రికొడుకు పల్లికొండ రాజుల వద్ద ఉన్నాడు కనుక సత్యనారన అక్కడి వాడేనేమో అనే అనుమానానికి ఆస్కారం ఉంది.[4]

అయితే కొరవి వంశంలోనివాళ్లు వివిధ రాజన్యుల వద్ద వున్నవాళ్లు. ఈ వంశంలోని మొట్టమొదటివాడు వెన్నయామాత్యుడు వెలనాటి చోళుల వద్ద పృధ్వీశ్వరుని కాలంలో మంత్రిగా ఉండేవాడు (క్రీ.శ. 1220). అప్పటి వెలనాటి రాజధాని సదనవేలు. ఇది గుంటూరు మండలం లోనిది. ఈ వంశంలోని మొట్టమొదటివాడు గుంటూరు మండలంలో వుంటే కట్ట కడపటి వాడు గోపరాజు తన స్వగ్రామం వేముగల్లు అని చెప్పేడు. ఇది ప్రస్తుతం నిజామాబాదు జిల్లా ఆరుమూరు తాలూకాలో ఉంది. దీనిని చేముగల్లు అని కూడా అంటారు. వీళ్ల ఇంటిపేరుకు మూల కారణమైన కొరవి రాష్ట్రం వరంగల్లు ప్రాంతమే.

సత్యనారన తెలంగాణాలోని వాడని మాత్రం చెప్పవచ్చు. ఇతడు నల్లగొండ జిల్లాలోని 'రాచకొండ' వాడు కావచ్చు. చాగంటి శేషయ్యగారు అలాగే నిర్ణయించారు.[5] సత్యనారన యొక్క అన్నకొడుకులు సర్వజ్ఞ సింగమనాయని మంత్రులు. రాచకొండ, దేవరకొండలు రాజధానులుగా పాలించిన పద్మనాయక యుగంలో సత్యనారన ఉన్నాడన్నది సత్యం. వెన్న మంత్రి కాలంనుంచి తరానికి పాతికేళ్ళు చొప్పున లెక్కేస్తే ఇతడు క్రీ.శ. 1320-1345 ప్రాంతంవాడని చెప్పవచ్చు.

---

3. సింహాసనద్వాత్రింశిక, పీఠిక, పుట 18.

4. పల్లికొండ అనే గ్రామం నేటి ఉత్తరఆర్కాడులో గుడియాతంవద్ద ఉందని చాగంటి శేషయ్యగారు ఆంధ్రకవితరంగిణి - 6 వ సంపుటం (పుట 144) లో వ్రాశారు.

5. ఆంధ్రకవితరంగిణి - 4 వ సంపుటి - పుట 152.

ఇతడు రామాయణం వ్రాశాడని గోపరాజు చెప్పాడే గాని, లాక్షణికు లెవరూ ఇందులోని పద్యాలను ఉదాహరించలేదు. అనంతర కవులు ఇతణ్ణి కీర్తించలేదు. ఆంధ్ర కవిపితామహుడనే బిరుదు వహించినా ఇతడి కవిత ఏ కారణంవల్లనే దక్కలేదు. ఇతని రామాయణంలోని మంచి పద్యాలను లేఖకులు వ్రాసుకున్నవాటిని అంతకుముందున్న ప్రఖ్యాతమైన ఇతర కవుల రామాయణ ప్రతులలో ఆయా ఘట్టాలలో పొందుపరచడం వల్ల తమ వ్యక్తిత్వాన్ని కోల్పోవడం జరిగిందేమో! కవిత్రయంలో ఒకడైన ఎర్రన గారు వ్రాసిన రామాయణంలోని పద్యాలే ఇతర గ్రంథాలలో చేరి పోయాయి. సత్యనారన రచనకూడా ఇలాగే లుప్తమై వుంటుంది.

ఈ కవి చరిత్రవల్ల ఒక్కటి మాత్రం నికరంగా తెలుస్తుంది. ఇవాళ ఆంధ్ర దేశంలో సర్వసాధారణమైన 'సత్యనారాయణ' అనే పేరు పద్మనాయక యుగంలో కూడా పెట్టుకొనేవారు.

18

పిన్నకోట పెద్దన

అలంకారాలు కోరని ఆడవాళ్లు ఉండరు. అలాగే ఆడవాళ్లతో పోల్చబట్టి కావ్యకన్యకలు కూడా ఎన్నో అలంకారాలు చేయించుకొంటారు. రచనా చమత్కృతితో ఉండే రకరకాల సొగసులకు లాక్షణికులు అలంకారాలని పేరుపెట్టారు. శబ్దాన్ని బట్టి కొన్ని, అర్థాన్ని బట్టికొన్ని చాలా అలంకారాలను సృష్టించారు. వీటికి నగిషీలు పెట్టిన మహానుభావులు ఎందరో వున్నారు.

సంస్కృతంలో అలంకారశాస్త్రం ఒక సముద్రం లాంటిది. ఒడ్డున నిలబడితే దాని తరంగాలు మహా భీకరంగా కనబడతాయి ముంచెత్తేస్తాయి. లోతుకు వెళ్లిన వాడికి రత్నాలు దొరుకుతాయి అది ఎంత గంభీరమో తెలుస్తుంది. ఈ సముద్రాన్ని దాటడానికి చిన్న తెప్పలు, పెద్దపడవలు, విశాలమైన ఓడలు నిర్మించినవాళ్లు లేక పోలేదు. తెలుగు వాళ్లు కట్టిన నావలు చాలా గొప్పవి.[1]

---

1. సంస్కృతంలో అలంకార శాస్త్ర గ్రంథాలు వ్రాసిన తెలుగు వాళ్ళ సంఖ్య 50. వీళ్ళ పేర్లు, గ్రంథాలు, రచించిన కాలాలు ఒక పట్టికగా ఈయూణ్ని వెంకట వీరరాఘవాచార్యులవారు పొందుపరిచారు. ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశోభూషణం, సాహిత్య కుసుమాంజలి అనుబంధం 1, పుటలు 80, 81.

రెడ్డి రాజుల కాలంలో భౌతికంగా సముద్రయానం, విదేశ వ్యాపారం, సుగంధ ద్రవ్యాల దిగుమతి అధికమైంది. అలాగే ఈ యుగంలో సంస్కృత సాహిత్య సముద్రయానం చేయడం, అందులో అలంకారాలనే సుగంధ ద్రవ్యాలను తెలుగులోనికి దిగుమతి చేసుకోవడం జరిగింది. ఈ సాహిత్య బేహారిపేరు విన్నకోట పెద్దన. ఇతడు వ్రాసిన పుస్తకం పేరు కావ్యాలంకార చూడామణి. దీనిని రచించిన కాలం క్రీ. శ. 1402 - 1407 మధ్య. ఇది చాళుక్య రాజు విశ్వేశ్వర భూపతికి అంకితం.

ఆంధ్రదేశ చరిత్రలో మొదటిసారిగా దీర్ఘకాలం విశాల సామ్రాజ్యాన్ని పాలించిన రాజులు చాళుక్యులు అని మనం తెలుసుకున్నాం. ఈ చాళుక్యులే మొదట మార్గ కవిత దేశంలో వుండే టప్పుడు దేశి కవిత పుట్టించి ఆంధ్రవిషయంలో నిలిపారు. లక్ష్య గ్రంథాలను రచింపజేసిన చాళుక్యుల వంశంలోని రాజే లక్షణ గ్రంథ శాఖలలో ప్రముఖమైన అలంకారశాఖను తెలుగులో పుష్పింపజేయడం కేవలం యాదృచ్ఛికమే అయినా గమనించతగిన విషయమే.

తెలుగు దేశంలో చాళుక్యరాజ్యాన్ని స్థాపించినవాడు కుబ్జవిష్ణు వర్ధనుడు. అతని కుమారుడు జయసింహుడు క్రీ. శ. 633-663 మధ్యకాలంవాడు. ఇతడు ఈనాటి విశాఖపట్నం జిల్లా ఎలమంచిలి ప్రాంతాలను అనాడే తన పాలనలోనికి తెచ్చుకొని ఊళ్లు కట్టించాడు. ఇతనికి సర్వసిద్ధి అనే బిరుదు వుంది. అందుచేత అతడు కట్టించిన పెద్ద పట్టణానికి సర్వసిద్ధి అనే పేరు వచ్చింది. ఆ పేరుతో నేటికీ ఒక తాలూకా వుంది. నెల్లూరు నెరజాణలకు ఎలా ప్రసిద్ధమో సర్వసిద్ధి సరసులకు అలా ఆటపట్టు. "నెల్లూరి నెరజాణలయాట ఈ సర్వసిద్ధి సరసులకడ సాగిరాలేదు." అని గొబ్బూరి వెంకటానంద రాఘవరావుగారు వ్రాశారు.[2]

జయసింహుని కాలంనుంచి సర్వసిద్ధి, దానికి అను బంధమైన ఎల

---

2. కళింగ సంచిక : 'కళింగము - ఎలమంచిలి'. పుట 289.

మంచిలి చాళుక్య చరిత్రలో ప్రముఖస్థానాన్ని ఆక్రమించాయి. చాళుక్య వంశ వృక్షంలో ఒక శాఖ బాగా విస్తరించి ఇక్కడ ఫలించింది. క్రీ. శ. 633 నుండి క్రీ. శ. 1407 దాకా సుమారు ఎనిమిదివందల సంవత్స రాలు ఇది తూర్పు చాళుక్యుల పీఠం. అయితే నెల్లూరు సిద్ధిరాజులతో పుల్లరి తగాదా పెట్టుకొని పోరాడిన కాటమరాజు పూర్వీకులు ఈ ఎలమంచి లినే పాలించారని యాదవ గ్రంథాలు చెప్తున్నాయి. కాటమ రాజు చెల్లెలి పేరు పాపనూకమ్మ ఎలమంచిలి కొండమీద నూకి పాపమేడ ఉంది.[3] కాటమరాజు తాత తండ్రులు బహుశా విశ్వేశ్వర భూపతికులం వాళ్లు కావచ్చు. ఈ సర్వసిద్ధి సరసులే నెల్లూరు నెరజాణల వద్దకు వెళ్లి పోరాటం పెట్టుకొన్నారు కాబోలు.

విశ్వేశ్వరభూపతి వేదశాస్త్రరహస్య విధులన్నీ పరికించాడు. చతుర్వర్గ ప్రశస్తి పొందాడు రాజ విద్యా తంత్రరక్తి సంభావించాడు. వర్ణ క్రమాల వలను ఎరిగాడు. జ్యోతిషాయుర్వేద సంగతిని ఎగడు పొందాడు. సంగీత సాహిత్యసరణి నేర్చుకొన్నాడు.[4] గజాశ్వాల ఆరోహణాదుల విశ్రుతికెక్కినాడు. ఆయుధవిద్యలలో అతిశయించాడు. అక్కడా అక్కడా కావ్యాగమాలను సత్కవుల సౌకర్యసిద్ధికోసం ఒకచోట ఒడగూర్చడానికి ఉత్సహించాడు. తన ఆస్థానంలో ఉండే విన్నకోట పెద్దనను లాలించాడు.

---

3. విశాఖపట్నం జిల్లా మాన్యువల్, పుట 74.

4. తన ప్రభువు సంగీతం బాగా నేర్చినవాడు కనుక విన్నకోట పెద్దన ఇలా సరిగమ పధనిసలలో అతన్ని నుతించాడు

నీసరి పని నీసరి ధని-నీసరి మాధారి గరిమ నీ సరిగారీ

నీ సరిగా నిగమాగమ-గోసారులునుం జళుక్యకుల విశ్వేశా.

ఇది కల్యాణిరాగంలో రూపకతాళంలో (రెండు కాళ్ళ చౌకం) పాడుకొంటే శ్రావ్యంగా ఉంటుందని నా మిత్రుడు వైణిక సార్వభౌముడు చిట్టిబాబు 72 మేళకర్తలలోనూ పాడిచూపి చెప్పాడు.

విమలాదిత్యుడు
|
రాజరాజనరేంద్రుడు - మహాభారతకృతిభర్త
|
కులోత్తుంగుడు
|
విజయాదిత్యుడు
|
మల్లపదేవుడు - i. (లక్ష్మీదేవి)
|
ఉపేంద్రుడు - i. (గంగాంబ)
|
మల్లపదేవుడు - ii. (చోడాంబ)
|
(క్రీ.శ. 1283) ఉపేంద్రుడు - ii. (మల్లాంబ)
|
కొప్పరాజు (గంగాంబ)
|
ఉపేంద్రుడు - iii. (భీమాంబ) సస్యానందమున పేర్కొనబడినరాజు
|
- చెన్నేశ
- ఉపేంద్రుడు - iv. (మనుమోపేంద్రుడు- లక్కాంబిక)
  |
  విశ్వేశ్వరరాజు
  (కావ్యాలంకారచూడామణి' కృతిభర్త)

పెద్దన కావ్యక్రమవేది, కళాకౌశలుడు, చతురుడు. అతనితో రాజు ఇలా అన్నాడు.

> భావరస ప్రపంచమున బర్వునలంకృతి లక్షణంబు, ఛం
> దోవిచితి ప్రచారము, గుతూహల దస్ఫుర దంధ్రదేశ భా
> షా వివిధ ప్రసంగముల చందము, నందముగా నొనర్చి వి
> ద్యావిధి గానుపించుట గదా చతురత్వ మనంగ మేదినిన్. (కావ్యా. 1-11)

ఇలాగ అన్న విశ్వేశ్వరవిభుని అనుమతి అనే కొత్త ఓడ ఆధారంగా

విన్నకోట పెద్దన ఘనరసరత్నాకరం కనుగొని కబ్బపుమణులు ఒడగూర్చి యిస్తానన్నాడు. కావ్యాలంకార చూడామణి అనే గ్రంధాన్ని రచించాడు. సాధారణంగా కావ్యాలలో విభాగాలను సంస్కృతంలో సర్గలంటారు. తెలుగులో ఆశ్వాసాలు అంటారు. దృశ్యకావ్యాలలో అంకాలు ఉంటాయి. గద్యకావ్యాలలో ఉచ్ఛ్వాసం; లంబకాలు ఉంటాయి. ఈ సంగతి పెద్దన్నే ఇలా చెప్పాడు.

సర్గబంధంబు కావ్యంబు సంస్కృతమున,
బ్రాకృతంబున నాశ్వాస భాసురంబు,
నాటకము లెల్ల నంక సనాథకములు,
గద్య ముచ్ఛ్వాస లంబకాంకంబయండ్రు. (కావ్య. 4-7)

తెలుగుకావ్యాలలో వివిధప్రకరణాలకు ఆశ్వాసాలనే పేర్లు ఉంటాయని చెప్పిన పెద్దన తన పుస్తకంలో అధ్యాయాలకు ఉల్లాసములు అని పేరు పెట్టాడు. ఉల్లాసమంటే ప్రకాశమని అర్థం వుంది. పుస్తకం పేరు కావ్యాలంకారచూడామణి. మణి ప్రకాశిస్తుంది. కనుక ఉల్లాసమనే పేరు పెట్టడం సముచితమే. అయితే ఇందులో ఒక సొగసుగూడ వుంది. అర్థాలంకారాలలో ఒక అలంకారం పేరు ఉల్లాసం. దీనిలో ఒకరి గుణదోషాలను ఇంకొకరి గుణదోషాలను యెత్తి చెప్పడంతో సూచిస్తారు. ఆంధ్ర వాచస్పత్యంలో ఇలా అర్థంచెప్పారు.

ఉల్లాసాలంకారము : అర్థాలంకారములు నూరింటిలో నొకటి. గుణముచే దోషము, దోషముచే గుణము కల్పించబడుట. ఉదా : గంగానదిలో సాధ్వి స్నానము చేసి, నన్ను బవిత్రురాలిం జేయుతమని కోరుచున్నది.

అయితే విన్నకోట పెద్దన 36 అర్థాలంకారాలే చెప్పాడు. అందులో ఉల్లాసం అనే పేరు లేదు. అతని కాలంనాటికి అర్థాలంకారాలు 36 మాత్రమే అనుకోవడానికి వీలులేదు. ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణం అనే అలంకార శాస్త్రగ్రంథాన్ని విద్యానాథుడు క్రీ. శ. 1327 కు ముందే వ్రాశాడు. దానిని చెలమచర్లరంగాచార్యులుగారు చక్కగా అనువదించారు. ఇందులో 66 అర్థాలంకారాలు ఉన్నాయి. (వీటిలోనూ ఉల్లాసం అనే పేరు లేదు).

ప్రతాపరుద్రయశోభూషణంలో విద్యానాథుడు లక్షణాలు చెప్పి వాటికి

లక్ష్యాలను ప్రతాపరుద్రపరంగా రచించాడు. అలాగే కావ్యాలంకార చూడామణిలో ఎిన్నకోటపెద్దన లక్ష్యాలను విశ్వేశ్వరభూపతి పరంగా చెప్పాడు. అయితే కావ్యాలంకారచూడామణి విద్యానాధుని గ్రంధానికి అనుసరణ కాదు. విద్యానాథుని మతాన్ని పూర్తిగా ఎిన్నకోట పెద్దన ఆమోదించాడని కూడ చెప్పలేం. ఇద్దరికీ అభిప్రాయభేదాలు ఉన్నాయి.

విద్యానాథుని మతంలో రీతులు మూడే. అవి: వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి. పెద్దన నాలుగు చెప్పాడు. అందులో విద్యానాథుడు చెప్పినవికాక లాటి అధికంగా ఉంది. విద్యానాథుడు 18 శృంగారచేష్టలు పేర్కొన్నాడు. పెద్దన 20 చెప్పాడు (2-15). విద్యానాథునితోనే కాక ఇతర అలంకారికులతో కూడ పెద్దన భేదిస్తున్నాడు. రాజశేఖరుడు పదిరకాల కవులను చెప్పాడు. పెద్దన వీళ్లు విభాగించిన పద్ధతిలో కాక ఇంకోరకంగా కవుల స్వభావాలను కేటాయించాడు. అతని ఉద్దేశంలో కవులు ఏడు రకాలు.

వాచికార్థులు శిల్పిక రౌచికులును
భూషణార్థియు మార్దవ స్ఫురణకరుడు
నల వివేకియు ననగ సప్తాహ్వయముల
గవులు వెగడుదు రీహిత కావ్యములను. (కావ్య. 3-80)

ఈ సప్తవిధ కవుల స్వభావాలను ఏడు పద్యాలలో పెద్దన వివరించాడు. వాటిని చెలమచెర్ల రంగాచార్యులు గారు ఇలా క్రోడీకరించారు.[5]

1. వాచికుడు : పదాడంబరము గల కవిత చెప్పు వాడు.

2. ఆర్థికుడు : మితములైన పదములతోనే విపులమైన అర్థమును స్ఫురింపజేయువాడు.

3. శిల్పకుడు : బహువిధ యమకాదులగు శబ్దాలంకారముల నభిమానించువాడు.

4. రౌచికుడు : వెదకి వెదకి మృదు మృదు పదములతో కవన మల్లెడి నేర్పుగలవాడు.

5. భూషణార్థి : అర్థాలంకార భూయిష్ఠమైన రచనచేయువాడు.

5. ప్రతాపరుద్రయశోభూషణం - కావ్యప్రకరణం, పుట 58.

6. మార్దవానుగతుడు : సరళములగు శబ్దములను విరళములగు అర్థములను చూపుచు వీనుల కింపుగా రసప్రధానముగా కావ్యమును రచించువాడు.

7. వివేకి : బహుముఖ శాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నుడును, శబ్దార్థగుణదోష వివేక పూర్ణుడును, రసవదుత్తమ కావ్యనిర్మాణ చాతురీధురీణుడు నైనవాడు. ఈ వివేకియే సర్వకవి మూర్ధన్యుడు, మహాకవి విఖ్యాతుడు.

ఇన్నిరకాల కవులను చెప్పి, ఛందోలంకారాదుల పొందు ఎరిగినా, ఏది లేకపోతే పొసగదో అది కవితా సుందరి శక్తి ; ఆకందువ తెలిసినవాడే కవి అని చెప్పాడు.

శక్తి వెలియైన కావ్యోక్తి సాధనంబు
లెల్ల జీకటియింటిలో నిడిన సరకు ;
లెన్ని ఋతువులు గల్గిన నెట్లు పూచు
మహి వసంతాగమము లేక మావిమోక ? (కావ్య. 3-89)

విన్నకోట పెద్దన శక్తిమంతుడే. ఇతడు వ్రాసిన ఇతరకావ్యాలు ఏమీ దొరకలేదు. లభిస్తే కథాకథనం, పాత్రోన్మీలనం, రసపోషణ మొదలైనవి ఏమి చేశాడో చదువుకొనేవాళ్ళం. ఇతడు ప్రద్యుమ్న చరిత్ర మనే ప్రబంధం రచించినట్లు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు చెప్పారు. రెండు పద్యాలు ఉదాహరించారు.[6] అయితే అవి పొన్నాడ పెద్దిరాజు రచించిన గ్రంధము లోనివి. విన్నకోట పెద్దనను కూడా పెద్దిరాజు అని అనంతర కవులు పిలిచేవారు. కావ్యాలంకార చూడామణికి 'పెద్దిరాజు అలంకారం' అనే వ్యవహారనామం వుంది. ఇందులోంచి అనంతర లాక్షణికులు ఎన్నో నిర్వచనాలను తీసుకొన్నారు. పెద్దనే తొలిసారిగా తెలుగులో ఉదాహరణ లక్షణాలను, రగడలను మొదలైనవాటిని చెప్పాడు. అందుచేత అతడే కొన్ని విషయాలకు పరమ ప్రామాణికుడు.

పెద్దన తన కాలం నాటికి ఉదాహరణలు బహుళ ప్రచారం పొందడంచేత విస్తరంగా లక్షణం చెప్పాడు. ఎనిమిదిరకాల విభక్తులను చెప్పి వాటికి

---

6. కుమార సంభవ టిప్పణంలో ఇచ్చారని వీరేశలింగంగారు ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర - ప్రథమభాగం (పుట 287) లో చెప్పారు.

నామాంతరాలుగా అధిదేవతలను పేర్కొన్నాడు.[7] మన లాక్షణికులు ఎప్పుడైతే ఏవైనా విభాగాలకు అధిదేవతలను పేర్కొంటారో అ ప్పు డవి శంఖంలో పోసిన తీర్థాలు అవుతాయి. విభక్తుల నామాంత రాలను, అధిదేవతలను పెద్దన ఏ లక్షణగ్రంధంనుంచి తీసుకొన్నాడో తెలియదు. అతడు స్వతంత్రించి సృష్టించి ఉండడు. చూడండి. అతడు చెప్పినవాటికి చేసిన పట్టిక.

వరుస నెం.	విభక్తి	మారుపేరు	అధిదేవత
1.	ప్రథమ	వాణి	వీరావళి
2	ద్వితీయ	ఝట	కీర్తిమతి
3.	తృతీయ	కీర్తి	సుభగ
4.	చతుర్థి	దేవలాలిని	భోగమాలిని
5.	పంచమి	పాటి	కళావతి
6.	షష్ఠి	మోటి	కాంతిమతి
7	సప్తమి	ఘోటి	కమల
8.	సంబుద్ధి	సరసావళి	జయవతి

ఇది ఏదైనా శాస్త్రీయ గ్రంథంలోనుంచే తీసుకొని ఉండాలనడానికి కారణం లేకపోలేదు. గ్రంథం చివర ఈ పద్యంవుంది.

లలి నన్యోన్యముఖావలోకనము లీలం జేయగాలేని యా
విలసత్కావ్యకళా చతుష్టయము లుర్విం బర్వ నేకస్థలిం
గలిగించెం బదవాక్యవేదియు నలంకారజ్ఞుడున్ భూవరో
జ్జ్వల విద్యావిభవోన్నతుండు నగు విశ్వఖ్యావిభుం డిమ్ములన్. (కావ్యా 9-172)

అన్యోన్య ముఖావలోకనం లేని శాస్త్రీయ గ్రంథాలను పెద్దన క్రోడీకరించాడనడానికి సంధేహం లేదు. పూర్వం కల్పిత శాస్త్రాను గతంబుగా సంగతంగా లక్షణం చెప్పున్నానని ఒకచోట చెప్పనే చెప్పాడు (3-77). వివిధ సంస్కృత సాహిత్య లక్షణ గ్రంథాలను కూడా అనుసరించాడు. సంస్కృత

7. విభక్తులకు ఈ అధిదేవతలనే అనంతామాత్యుడు తన ఛందోదర్పణంలో చెప్పాడు. అయితే విభక్తులనామాంతరాలు, ఉదాహరణ భేదాలూ చెప్పలేదు. (అనంతుని ఛందం, 3-64)

లక్షణ గ్రంథాలలో చిత్రకవితను శబ్దాలంకార ప్రకరణంలో చెప్పారు. పెద్దన కూడా తన గ్రంథంలో అలాగే చిత్రబంధ కవిత్వాలను శబ్దాలంకార విభాగంలోనే 6వ ఉల్లాసంలో చెప్పాడు.

ఈ గ్రంథంలో 9 ఉల్లాసాలు ఉన్నాయి మొదటి ఆరు ఉల్లాసాలూ అలంకార శాస్త్రం. ఏడు ఎనిమిది ఉల్లాసాలు ఛందస్సుకు సంబంధించినవి. తొమ్మిదో ఉల్లాసం వ్యాకరణం. చాళుక్యరాజు మొదలుగ పలువురు దేశి కవిత పుట్టించి ఆంధ్ర విషయంలో నిలిపిన కాలాన తెలుగులో ఛందోగ్రంథంగాని, వ్యాకరణంగాని లేదు. రేచన కవిజనాశ్రయం వ్రాసి ఛందో గ్రంథం లేని లోటు తీర్చాడు. కేతన వ్యాకరణం లేని కొరత తీర్చాడు. వేదం వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు చెప్పినట్లు-

> ఇట్లు ఛందోవ్యాకరణాదులైనంతట రసభావాదులు కావలసి వచ్చినవి. అవియు క్రమముగా చూడామణియందు వెలసినవి. సంస్కృతమందును ఇవి వేర్వేరుగ్రంథములుగానే వెలసినవి. అన్నింటిని కలిపిన కావ్యాలంకారచూడామణివంటి పాఠ్యగ్రంథము గీర్వాణమున కూడా లేదు.

సంస్కృతంలో కూడా లేని పుస్తకాన్ని పెద్దనచేత రచింపజేసిన విశ్వేశ్వర భూపతి ప్రశంసనీయుడు. ఇతడు స్వతహాగా ఛందశ్శాస్త్ర వివక్షుడు; సత్కృతి పరిష్కారక్రియా దక్షుడు. (7-ఆశ్వాసాంతం) ధీశాలేకాక ధైర్యోజ్జ్వలుడు ఇతడు క్రీ.శ. 1402 లో చాలా పెద్ద యుద్ధంలో పాల్గొని విజయం సంపాదించాడు.

> చతురుపాయ బాహుశక్తిక్షమావళి - బారవిడిచి చిత్రభానుసాక్షి
> బారె సర్వసిద్ధివదమేది ధరణీప - రాహమునకునోడి రాచకదుపు.
>
> (కావ్యా. 7-41)

ఈ పద్యంలోని 'చతురుపాయబాహుశక్తిక్షమ' అనే సమాసం శకసంవత్సరాలనుకూడా సూచిస్తుంది. ఇందులోని రాచకదుపు ఆంధ్ర సైన్యమని ఒక శాసనంలోని శ్లోకంవల్ల తెలుస్తుంది. సరిగ్గా అదే అర్థం వచ్చే శ్లోకం ఎలమంచిలిదగ్గర ఉన్న పంచధార్ల ఆలయంలోని శాసనంలో ఉంది.[9]

---

8. కావ్యాలంకారచూడామణి - ఉపోద్ఘాతం, పుట 7.
9. దక్షిణభారతశాసనాలు, 6-665.

ఈ యుద్ధంలో జయించి విశ్వేశ్వరభూపతి రాజమహేంద్రవరందాకా రాజ్యాన్ని విస్తరించిఉంటాడు. రాజమహేంద్రవరమున వెలనాటిచోడరాజుల ప్రాభవము తగ్గి రెడ్డిరాజులు అధిపతులగునట్టి సంధి కాలమున అత్యల్పకాలము విశ్వేశ్వరభూపతి రాజమహేంద్రవరము నాక్రమించియుండెనేమో యనునది చక్కగా పరిశోధించినగాని తెలదు.

అని వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.[10]

కావ్యాలంకార చూడామణిలో పురవర్ణన లక్షణానికి లక్ష్యంగా రాజమహేంద్రవరాన్నే పెద్దన వర్ణించాడు (3-94). అయితే ఇది విశ్వేశ్వరుని రాజధాని కాదు. అది తాత్కాలికంగా అతనికి వచ్చిన అభ్యుదయం. ఈ "అభ్యుదయ పరంపరల కకంపితస్థితి యావహిల్లు నట్టుగా" పెద్దన కావ్యాలంకార చూడామణి చెప్పాడు. (1-16). సాధారణంగా ఇతర కవులు షష్ఠ్యంతాలయ్యాక కృతిపతికి 'అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా' కావ్యాన్ని చెప్తున్నామంటారు. పెద్దన అభివృద్ధికి బదులు 'అకంపితస్థితి' అనే మాటను వాడడంలో ఏదో విశేషార్థం ఉండి ఉంటుంది.

విశ్వేశ్వర భూపతి ధరణీరాజ్యానికి కంపితస్థితి వచ్చిందేమోగాని కావ్యాలంకార చూడామణిలో సాహిత్య రాజ్యానికి అకంపితస్థితి నిజంగా అవహిల్లింది. అన్నిరకాల అలంకారాలూ తయారుచేయించి పెద్దన అతని కీర్తి కాంతకుపెట్టాడు. ఈ నగలన్నింటికి విడివిడిగా ఉల్లాకువేయడం అవసరం.

ఈ కావ్య కన్యక తనకు లోపించిన మరికొన్ని అలంకారాలను కోరుకొంటూఉంది. ఉన్ననగలతో తృప్తిపడక పోవడం ఆడవాళ్లకు నైజం కదా మరి !

10. కావ్యాలంకారచూడామణి - ఉపోద్ఘాతం, పుట 5.

19

జన్నమంత్రి, కవిరాక్షసుడు

వచనరచనలో శిష్టవ్యావహారికం వాడుకున్నా పద్యం రాయాలనే సరికి నేటికీ మన కవులు పాతబడ్డమాటలే వాడుతారు. సమకాలంలో సజీవంగావుండే రూపాలను వాడరు. పద్యంలో కూడా శిష్టవ్యావహారికం వాడిన శతక మొకటి మనకు ప్రాచీనమైనదే లభిస్తున్నది. దానిపేరు దేవకీ నందన శతకం. ఇది తెలుగుదేశంలో చాలా ప్రసిద్ధమైనది. దీని మకుటంలో 'కృష్ణా . దేవకీనందనా!' అని వుంటుంది. క్రీ.శ. 1656లో ఉన్న అప్పకవి తన గ్రంథంలో ఈ క్రిందిపద్యాన్ని దేశ్యనిత్యసమాస విశ్రాంతుల సందర్భంలో ఉదాహరించాడు.

> చతురంభోధిపరీత భూవలయరాజన్యాతికోటీరరం
> జితమాణిక్యవిరాజిత చ్చరణరాజీవుండు ధర్మాత్మజుం
> డతికార్పణ్యము తోడ మత్స్యపతి దా నాసింపడే నీదు శా
> శ్వతకారుణ్యము గల్గునంతకును గృష్ణా! దేవకీ నందనా!
>
> (అప్పకవి. 3-209)

ఈ శతకాన్ని ఎవరు వ్రాశారో అప్పకవి చెప్పలేదు. ఇందులో పద్యాన్ని ఉదాహరించడంవల్ల ఇది అతని కాలానికే చాలా ప్రసిద్ధమని మాత్రం తెలుసుకోగలం. 'విక్రమార్కచరిత్ర' అనే కావ్యంలోని వంశావళి పద్యాలవల్ల దేవకీనందన శతకం, ఎవరు వ్రాసినదీ మనం వూహించవచ్చు విక్రమార్క చరిత్రను జక్కన వ్రాశాడు. వెన్నెలకంటి సిద్ధన మంత్రికి అంకితమిచ్చాడు. కృతిపతి తండ్రిపేరు జన్నమంత్రి. అతణ్ణి జక్కన యిలాగ వర్ణించాడు.

విమలవర్తనమున వేదశాస్త్రపురాణవాక్యార్థసరణికి వన్నె బెట్టి
పరమహృద్యంబైన పద్యశతంబున దేవకీతనయు విధేయు జేసె
రసికత్వమున దేవరాయమహారాయకరుణా కటాక్షవీక్షణముగాంచె
గర్ణాటకటకముల్ గలయంతయును మెచ్చ గణకవిద్యాప్రౌఢి ఘనత కెక్కె
గురుల బోషించె సత్కవివరుల మనిచె
ప్రజల బాలించె భాగ్యసంపద వహించె
హరితముని ముఖ్య వంశరత్నాకరేంద్ర
చంద్రుడై యొప్పు సిద్ధయజన్నమంత్రి. (విక్రమార్క. 1-44)

ఈ పద్యంలోని రెండవపాదంలో దేవకీతనయుని పద్యశతంతో విధేయుణ్ణి చేసినట్టు జన్నమంత్రిగురించి జక్కనచెప్పాడు. మూడవ పాదంలో దేవరాయల కరుణను జన్నమంత్రి పొందాడని కూడా చెప్పాడు. ఈ రెండు సీసపాదాలవల్లా జన్నమంత్రి కృతిపేరే కాక అతని కాలంకూడా చాలా సునాయాసంగా మనకు తెలుస్తున్నాయి.

దేవరాయలు సంగమవంశపు రాజులలో ప్రసిద్ధుడు. క్రీ.శ. 1377 - 1404 దాకా పరిపాలించిన రెండవ హరిహరరాయల కుమారుడు. దేవరాయలు క్రీ.శ. 1406 నవంబరు 5వ తేదీన సింహాసనానికి వచ్చాడని చరిత్రకారులు చెప్తారు. క్రీ. శ. 1406లో పట్టాభిషేకం చేసుకొన్నా దేవరాయలు తన తండ్రి జీవితకాలంలోనే యువరాజపదవిలో ఉదయగిరిని పాలించాడు. క్రీ.శ. 1372లో అతడు యువరాజుగా వేయించిన శాసనం ఒకటి నెల్లూరుజిల్లాలో కనబడుతుంది.[1] అప్పుడు అతనిదగ్గర చామరుసు అనే మంత్రి ఉండేవాడు. ఈ చామయ్య గారిని నమ్ముకొని వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి కుమారుడు సిద్ధన ఉండేవాడని ఈ క్రింది పద్యంవల్ల తెలుసుకోవచ్చు.

దేవరాయమహారాయధీవిధేయ-మంత్రివల్లభచామనామాత్యదత్త
చామరచ్ఛత్ర శిబికాదిసకలభాగ్య-చిహ్నముల నొప్పుజన్నయ సిద్ధమంత్రి.
[విక్రమార్క. 1-50లో ఎత్తుగీతి]

---

1. బట్టర్‌వర్తు వేణుగోపాలచెట్టిగార్ల నెల్లూరిశాసనసంపుటి, 1వ సంపుటం, పటులు 668, 693.

"వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి దేవకీనందన శతకం వ్రాశాడు. ఇతడు క్రీ.శ. 1372 ప్రాంతాలవాడు. సంగమవంశపు రాజు దేవదరాయల కరుణకు ఈ కవి పాత్రుడైనాడు ..." అని నాలుగుముక్కలలో కవిచరిత్రను ముగించుకొని, ఇతడు వ్రాసిన శతకంలోని సొగసులను చూడడానికి మనం ఉపక్రమించవచ్చుగాని మన కవులచరిత్రలు ఇంత సునాయాసంగా తేల్చుకొనేవి కావు. ఈ దేవకీనందన శతకాన్నే కవి రాక్షసుడు రచించాడనే నమ్మకం కొంతకాలం దాకా దేశంలో వుండేది. ఈ శతకం కొన్నిప్రతులలో చిట్టచివర ఈ పద్యం ఉంది.

సదయామూర్తికళన్ ఘటించు కవిరక్ష శ్శ్రేష్ఠ దామోదియా
పదివేల్ పద్యములందు నూటనిమిదౌ పద్యంబు లర్పింప మీ
పదనీరేజములందు దివ్యతటినీపాథః ప్రపూర్ణాఖిము
ఖ్యదశం గాంచిన దొట మీకరుణ కృష్ణా! దేవకీనందనా![2]

ఈ పద్యంలో కవిరక్షశ్శ్రేష్ఠుడు అనే మాటవల్ల 'కవిరాక్షసుడు' అనే ప్రసిద్ధుడు ఈ శతకాన్ని వ్రాసివుంటాడని పండితులు భావించారు. ఒక్క గద్వాలవారు వేయించిన ప్రతిలోనేకాక కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావుగారు ప్రకటించిన దేవకీనందనశతకంలో కూడా ఈ పద్యమే కొద్దిపాఠాంతరాలతో చిట్టచివరన వుంది. అడయారు గ్రంధాలయంలో వున్న తాళపత్రప్రతిలో కట్టకడపట ఇంకోమోస్తరుగా ఇదే ఛందోబద్ధమైంది.

కవనాచాతురి మీర మున్న కవిరక్ష శ్శ్రేష్ఠ దామోదియై
భువి గావించినయట్టి కృష్ణశతకంబున్ భక్తితాత్పర్యవై
భవ మొవ్వన్ లిఖియించె సద్వరకవిప్రావీణ్యుడౌ భాస్కరా
ర్యవరగ్రామణి మీలసత్కరుణ కృష్ణా ! దేవకీనందనా.[3]

ఇదిలేఖకుడు వ్రాసుకొన్న పద్యం అయినా కవిరక్షశ్శ్రేష్ఠుడు ఈ శతకాన్ని చెప్పినట్టు దీనివల్ల తెలుస్తుంది. కవిరాక్షసుడు అనే ప్రసిద్ధుడు దేవకీనందన శతకాన్ని చెపితే ఆ సంగతి జక్కనకు తెలియకపోదు. ఏమంటే

2. గద్వాలసంస్థానంవారు ప్రచురించిన ప్రతిలో ఉందని చాగంటి శేషయ్యగారు వ్రాశారు ఆంధ్రకవితరంగిణి-నాలుగవభాగం, పుట 243.

3. ఆంధ్రకవితరంగిణి, నాలుగవసంపుటం, పుట 247.

ఏ విక్రమార్క చరిత్రలో శతకంచెప్పి దేవకీతనయుని జన్నమంత్రి విధేయుణ్ణి చేశాడని జక్కన వ్రాశాడో అదే పుస్తకంలో కవిరాక్షసుణ్ణి కూడా నుతించాడు, చూడండి :

శ్రీహర్షు శివభద్రు జిత్తవు శివదాసు సౌమిల్లిని సుబంధు సార్వభౌము
కర్ణామృతకవీంద్రు గామందకు గళింగు గవిరాక్షసుని భాసుని గాళిదాసు
.. .. గవి రాజు నాత్మదలచి.

(విక్రమార్క. 1-11)

వీళ్ళందరూ సంస్కృత కవులే. ప్రసిద్ధులే సంస్కృతంలో కవిరాక్షసీయ మనే అన్యోక్తుల కావ్యముంది ; అది శతశ్లోక కావ్యం. అందులో కవి ఇలా చెప్పు కొన్నాడు:

సాక్షరేషు భవతీహ జగత్యాం-సర్వఏవ హృది మత్సరయుక్తః
సాక్షరం కవిజనేషు తమేకం-లోక ఏష కవిరాక్షసమాహ.

దీనిని మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు ఉదాహరించారు [4] సంస్కృత కవుల శ్రేణిలో కవిరాక్షసుణ్ణి నుతించిన జక్కన తెలుగులో ఒక కవిరాక్షసుడు తనకాలానికి ముందుంటే చెప్పడా? అందులోనూ ఆ కవిరాక్షసుడు తన కృతిపతి తండ్రి వ్రాసినట్టే దేవకీనందనుని పై శతకం వ్రాస్తే ఆ సంగతి విస్మరిస్తాడా? ఒకటి, జక్కనకాలానికి ముందు తెలుగు కవి రాక్షసుడు లేకపోవాలి. ఉంటే దేవకీనందన శతకం వ్రాసి ఉండక పోవాలి; లేదా ఇంకో దేవకీనందన శతకానికి సంబంధం వున్న 'తెలుగు' కవిరాక్షసుడు జక్కనకు అర్వాచీనుడుగావాలి.

'తెలుగు' కవిరాక్షసుడు అని ఎందుకు చెప్పవలసివస్తున్నదంటే మన లాక్షణికులలో కూడా కవిరాక్షసుడు ఒకడున్నాడు. కాకునూరి అప్పకవి (క్రీ.శ. 1656) కవి రాక్షసునిగురించి ఇలా వ్రాశాడు:

ఆదిని శబ్దశాసనమహాకవి చెప్పిన భారతంబులో
నేది వచింపగాబడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదన లేమిచే దెనుగుపల్కు మరొక్కటి గూర్చిచెప్పగా

4. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర - లౌకికవాఙ్మయం, పుట 336.

రాదని దక్షవాటి కవిరాక్షసుడే నియమంబు జేసినన్.
ఆ మూడు పర్వములలో -నా మాన్యుడు నుడువు తెరగు లరసికొనికృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కసు-భీమణి మొదలైన తొంటి తెనుగుకవీంద్రుల్.

[అప్ప. పీఠిక, 46, 47]

మొదటి పద్యంలో కవిరాక్షసుని పేరు చెప్పి అతని అనుశాసనాన్ని వివరించిన అప్పకవి పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహంలో 'కవిరాక్షసీయం' అనే లక్షణ గ్రంథాన్ని పేర్కొన్నాడు.[5] అప్పకవికి నూరేళ్లతరవాత క్రీ.శ. 1750 ప్రాంతాలలో వున్న కస్తూరిరంగకవికూడా కవిరాక్షసుణ్ణి పేర్కొని 'కవిరాక్షస చ్ఛందం' అనే అతని పుస్తకంపేరు చెప్పాడు.[6] అందులో నుంచి పద్యాలను ఉదాహరించాడు.

"శ్రీదైతా! యతులిర్వ దొక్కటియగుర్జ" అని 21 విధాలైన యతులను చెప్పే పద్యాన్ని కవిరాక్షసచ్ఛందంలోని దని కస్తూరి రంగకవి ఇచ్చాడు.[7] కవిరాక్షసుడు చెప్పిన 21 విధాలైన యతులలో నాలుగింటి లక్షణాలను ఆ గ్రంథంనుంచే తీసుకొని ఇస్తున్నట్టు చెప్పాడు.

1. **అభేదయతి : ళళలకు లడలకు నొకటొక టలవుగ బ్రాసంబు యతియునౌ ....**
   (ఆనంద. 3-52)
2. **ప్రాదియతి : ప్రాదినిత్యసమాసశబ్దములుగాక ...[8] (ఆనంద. 3-211)**
3. **ఆదేశయతి : ద్వీవనాకాంతరీవప్రతీపశబ్దములకు .. (ఆనంద. 3-219)**
4. **విభాగయతి : సంఖ్యకును బరిణామసంజ్ఞకును .. (ఆనంద. 3-254)**

కవిరాక్షసుడు చెప్పిన యతుల సంఖ్యనుబట్టి అతని కాలాన్ని నిర్ణయించవచ్చు. మన భాషలో మొట్టమొదటి లక్షణగ్రంథాన్ని భీమన వ్రాశాడని మన లాక్షణికమతం. భీమన పదియతులే చెప్పాడన్నారు. ఆ తరువాత వాటిని అనంతుడు ఇరవైనాలుగుదాకా పెంచాడు. ఇరవైఒకటి చెప్పిన కవిరాక్షసుడు అనంతునికి పూర్వుడే అవుతాడు. అనంతునికాలం క్రీ. శ. 1435. అందుచే కవిరాక్షసుడు చేసిన నియమాన్ని అనుసరించి తిక్కనాదులు నన్నయగారి ప్రయోగాలనే చూసి కావ్యాలు వ్రాశారని అప్పకవి

5. అప్పకవీయం, 1-5, 6. ఆనందరంగరాట్ఛందం, 1-7, 7. అదేపుస్తకంలో, 8-12; 8. ఇదేపద్యం అనంతుని ఛందంలో ఉంది. 1-92.

చెప్పాడు. అందుచేత కవిరాక్షసుడు నన్నయగారికి, తిక్కన గారికి మధ్య కాలంలో ఉండేవాడని కూడా భావించవచ్చుగాని అప్పకవి ఇచ్చే ఇతర కవుల కాలంలో తారీఖులలో చాలా తకరార్లు ఉంటాయి.

కస్తూరి రంగకవి కవిరాక్షసచ్ఛందంలోని వని చెప్పి. ఉదాహరించినా కవిరాక్షసుడు సంస్కృతంలోనే వ్రాసిన లాక్షణికుడని కచ్చితంగా చెప్పవచ్చు. గౌరన అనే తెలుగుకవి సంస్కృతంలో తెలుగు కవిత్వానికి లక్షణం చెప్పాడు. తన గ్రంధానికి 'లక్షణదీపిక' అని పేరుపెట్టాడు. ఇందులో తెలుగు లాక్షణికులు వ్రాసిన తెలుగుపద్యాలను కూడా ఉదాహరించాడు. గౌరన ఒక్కసారి యీ కవిరాక్షసుని పేరు చెప్పి అతని సంస్కృత శ్లోకాన్నే ఉదాహరించాడుగాని ఒక్క తెలుగుపద్యాన్నికూడా వాడుకోలేదు. చూడండి:[9]

తథాచ కవిరాక్షసః

అనంతపదవిన్యాసచాతుర్యం సరసంకవేః
బుధో యది సమీపస్థో నకుజన్మా పురో యది.

కవిరాక్షసునిపేరు చెప్పి అతని శ్లోకాన్ని ఉదాహరించిన గౌరన, నిజంగా కవిగాక్షసుడు తెలుగులో లక్షణ గ్రంథాన్ని రచిస్తే అందులోనుంచి లక్షణాలను పేర్కొనడా? కవిరాక్షసుడు తెలుగులో గ్రంథం వ్రాయలే దనుకోవాలి. గౌరన ఉదాహరించడంవల్ల క్రీ.శ. 1400-1450 ప్రాంతాలలోనే కవిరాక్షసుడు ప్రసిద్ధుడని చెప్పాలి.

తన పేరుమీద ప్రసిద్ధమైన ఛందాన్నే కాక కవి రాక్షసుడు ఏ యితర గ్రంథాలు వ్రాశాడో తెలియదు. ఇతడు ఆదినారాయణచరిత్రం అనే గ్రంథం వ్రాశాడట. అందులోనిదని ఈ పద్యాన్ని ఒకానొక లక్షణ గ్రంథంలో ఉధాహరించాడట.

శ్రీయుతలోచనోజ్జ్వలమరీచులు భానుమరీచివిస్ఫుర
త్తోయజకాంతితోడ దులతూగెడు పచ్చని పట్టుగట్టియ

---

9. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ పుస్తకభాండాగారంలో 1391వ నెంబరుగల తాళపత్ర ప్రతిలోని బాగం.

త్యాయతశంఖచక్రరుచిరాసిగదాధరు డేగుదెంచె నా
రాయణు డార్తరక్షణపరాయణు డాకరిరాజుపాలికిన్. [10]

ఇది గజేంద్రమోక్షఘట్టంలోని దని పద్యమే చెప్తున్నది. అది నారాయణ చరిత్రలో ఇంకా ఏయే విషయాలుంటాయో ఊహాగానంచేసి ప్రయోజనంలేదు

దేవకీనందనశతకంలో 'కవిరక్షశ్శ్రేష్ఠుడు' అనే మాట ఉండబట్టి కవిరాక్షసుని గురించి ఇక్కడే ఇంత చర్చించుకొన్నాం. మూడు ప్రతులలో ఈ పద్యం కనబడుతున్నది కాబట్టి దానిని తేలికగా కొట్టిపారేయకూడ దని ఇలాగ తరచిచూశాం.

ఒకటి మాత్రం కచ్చితంగా చెప్పు కోవచ్చు. జక్కన చెప్పిన దానిని బట్టి వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి దేవకీనందన శతకం చెప్పాడు. ఇప్పు డు దేశంలో ఒక్కటే ఒకశతకం ప్రచారంలో వుంది. దానిని అతడే వ్రాశాడ నడానికి ఆస్కారముంది. శతకకర్త తను సాధారణకవినని వినయంగా ఇలా చెప్పు కొన్నాడు

కొండల్యంటి కవీశ్వరుల్ శతకముల్గూర్పంగ గోటానకో
ట్లుండన్ నీవును చెప్ప బూనితి వదేమో యంటివా వింటివా
వండే నేర్పుల వెక్కురితుల రుచుల్ వర్ణింపవే శాకముల్
దండిన్ నామన వాలకింపు మది కృ..... 10

తాను 'కొండంతకవి' కాకపోయినా చక్కగా రాయగలవాడినని వినయంతోనే తన కావ్యాన్ని రుచిచూడమంటున్నాడు.

అలని కాలంలో చిన్నపిల్లవాళ్ల అలంకరణ ఎలా ఉండిందో ఈ చక్కని బాలకృష్ణుని వర్ణనతో మనం తెలుసుకోవచ్చు

10."కవిరాక్షసుని యాదినారాయణచరిత్రములోని దని యొకానొక లక్షణ గ్రంథములో నీక్రింది పద్య ముదాహరింపబడినది." అని కందుకూరి వీరేశలింగంగారు ఈ పద్యాన్ని కవులచరిత్ర - ప్రథమ భాగం (669వ పుట)లో ఇచ్చారు. ఏ లక్షణ గ్రంథమో వారు పేరు చెప్పలేదు. పరిశోధిస్తేగాని పేరు, కాలం, లాక్షణికుని ఉదాహరణలోని చారిత్రక ప్రామాణికబలం తెలియదు. ఏపద్యాన్ని ఏపుస్తకంలోంచి ఎన్నోపుటలోంచి తీసుకొన్నారో మన పరిశోధకులు చెప్పకపోతే తరువాతి సాహిత్య విద్యార్థులకు ఇబ్బంది

అందెల్ చిన్ని పసిండిగజ్జియలు మ్రోయన్ మేఖలాఘంటికల్
క్రందై మ్రోయగ రావిరేక నుదుటన్ గంపింప గోపార్భకుల్
వందారుల్ గన వెన్నముద్దలకు నై వర్తించు మీ బాల్యపుం
జందం బాదివిజుల్ నుతించుటలు కృష్ణా! దేవకీనందనా! 5

దీని ముందు పద్యంలోకూడా బాలకృష్ణవర్ణన అతి మనోహరంగా ఉంది. చూడండిః

నీరల్‌దేరెడు చెక్కుటద్దములతో నిద్దంపు గమ్మోవితో
కూడీకూడని చిన్నికూకటులతో గోపార్భకశ్రేణితో
వ్రీడాశూన్యకటీరమండలముతో వేడ్కన్ వినోదించుచు
న్నాడాశైశవమూర్తి నేదలతు గృ 4

ఈ పద్యంలోని 'కూడీకూడని' అనే ప్రయోగం ఇతని విలక్షణత్వాన్ని చూపిస్తున్నది. తన కాలంలోని సజీవ భాషను కవిగ్రంథంలో నిస్సంకో చంగా వాడుకొన్నాడని ఈ వ్యావహారికరూపం చెప్తున్నది. ఇటు వంటిదే 'వండే నేర్పు' అనే మాటకూడ. ఇప్పటి వ్యాకరణశాస్త్రీల రీత్యా 'వండెడి నేర్పు' అన్నదే సాధువు. 'కూడియుగూడని కూకటుల్' అనమంటుంది వ్యాకరణం. సజీవభాషలోని ప్రయోగాలను మన లక్షణ గ్రంథాలు చూసీ చూడవు. వాటిని లక్ష్యపెట్టకుండా జన్నమంత్రి తన కాలంలోని ఉచ్చారణ రూపాలను చక్కగా వాడాడు.

జన్నమంత్రి ఇటువంటి ప్రయోగాలతో బాటు 'విహరించే కరి' (39), 'ఏలింది', 'ఇబ్బంది' (100) వంటి రూపాలను హాయిగా , వీనుల విందుగా ప్రయోగించాడు. ఇతని పద్యాలలోని భావాలకు సుమతి శతకకర్త భావాలకు పోలికలున్నాయి. చూడండి ః

చీమలుపెట్టిన పుట్టలు-పాముల కిరవైనయట్లు పామరుడు దగన్
హేమంబు గూడబెట్టిన-భూమీశుల పాలజేయు భువిలో సుమతీ.
(43-వ పద్యం)

ఇదే భావం దేవకీనందనశతకంలో జన్నమంత్రి చక్కగాచెప్పాడు:

చీమల్ పుట్టలు పెట్టుచుండ నవి విస్తీర్ణంబు గావించినన్
పాముల్ జేరినరీతి లోభిజనసంపన్నార్థరాసుల్ వృథా

భూమిపాలుల పాలుగాక చనునా పుణ్యంబులేలొల్లరో
సామాన్యంబు ధనాధినాథులకు గృ 72

ఇతడు రసికత్వంలో దేవరాయలను మెప్పించాడని జక్కన చెప్పాడు. ఆ రాసిక్యత ఏమిటో చూద్దాం. జన్నమంత్రి మంచి శృంగార కవిత్వం చెప్పేవాడని కొన్ని పద్యాలవల్ల తెలుస్తుంది చూడండి:

ఇలగోవర్ధన మెత్తితీ వనుచు బ్రహ్మేంద్రాదు లెంతో నినుం
బలుమారు న్నుతులొప్ప జేసెదరు పద్మాక్షా కుచాగ్రంబునం
జులక న్నెత్తిన రాధ నెన్నరిదిగో సొంపొంద సత్కీర్తిని
శ్చలపుణ్యంబునగాక చొప్పదునె కృ 15

ఇంట్లో ఉన్న పదహారువేలమంది భార్యలు చాలక ఊరివాళ్లమీద పడ్డావని కృష్ణుణ్ణి దెప్పు తున్నాడు చూడండి ;

విలసిల్లన్ పదియారు వేలసతులన్ వీక్షించి వారిండ్లలో
వలవర్తించుచునుండవిటగలగోపస్త్రీల నెల్లన్ గడుం
బలిమిన్ బట్టిరమించి నాదవు భళి ప్రాజ్ఞుండవివాదుభూ
స్థలి నీవేకద కొంటెదేవరవు కృ 12

శృంగారంతోబాటు సున్నితమైనహాస్యంకూడా ఈ కవిలో ఉంది భార్యలకు చనువిస్తే నెత్తికెక్కుతారన్నవిషయాన్ని 'మృదువుగా' చెప్తున్నాడు చూడండి :

నొసటన్ గన్నులగట్టి వేల్పుసతినెంతోభక్తితో జూడగా
నిసుమంతైనభయంబులేక తలమీదెక్క న్నదట్లుండని
వసుధన్ భర్తలు స్త్రీలకెవ్వరయినన్ వశ్యాత్ములైమట్లులే
కసమియ్యం దలకెక్కకుండుదు రె కృ 66

ఇతడు జీవితాన్ని బాగా అనుభవించిన తరువాతనే ఈ శతకాన్ని చెప్పినట్టు ఈ క్రింది పద్యంవల్ల తెలుస్తుంది.

బాలక్రీడల గొన్ని నాళ్ళు పిదపన్ భామాకుచాలింగ నా
లో లాభ్యున్నతి గొన్ని నాళ్ళుమరి యిల్లున్ ముంగిలింగొన్నినా
ళ్ళులీలన్ విహరించితిన్ సుఖఫలం బెందేనియున్ లేదుగా
చాలన్ నీపదభక్తి జేసెదను కృ 82

భక్తి భావంతో ఇతడు చెప్పిన ఈ క్రింది రెండు పద్యాలూ తెలుగు దేశంలో చాలా సుప్రసిద్ధమైనవి:

అరయం జందనగంధిపై విదురుపై నక్రూరుపై గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపై గుచేలకునిపై నందవ్రజ స్త్రీ లపై
బరగంగల్గు భవత్కృపారసము నాపై గొంత రానిమ్ము నీ
చరణాబ్జంబుల నమ్మినాడ హరి కృ 91

కరి నేలింది హుళక్కి ద్రౌపదికి కోకల్ మెచ్చి యిచ్చింది ద
బ్బర కాకాసురునిం గటాక్షమున జేపట్టిం దబద్ధం బహూ
శరణన్నన్ బగవాని తమ్మునికి రాజ్యం బిచ్చుట ల్కల్లయి
త్తరి నన్నేలిన నిక్క మీకథలు కృష్ణా! దేవకీనందనా ! 100

చిన్న చిన్న తెలుగుపదాలతోనే కాక సుదీర్ఘ సంస్కృత సమాసాలతో కూడా ఇతడు పద్యం చెప్పగలడు.

కుటిలారాతినిశాటకోటికదళీకూటాట విభంజనో
ద్భటమత్త ద్విప కేళిలోలము సముద్యా వీర్యదైత్యాంగనా
స్ఫుట ముక్తామణిరత్న హారతిలకాపుంజాతలూన క్రియా
చటులజ్వాలము నీసుదర్శనము కృ 96

ఇటువంటి పద్యాలు చెప్పడానికి తెలుగుసాహిత్యంలో మిగతా కవులెందరో ఉన్నారుగాని తన కాలంనాటి ఉచ్చారణతో శిష్టవ్యావహారికాన్ని గ్రంథస్థం చేసిన వాళ్ళు అరుదు. చూడండి ఈ పద్యం:

గట్టాలన్ బలుకానలన్ గుహల గంగాసింధు దేశంబులన్
వట్టారావుల దేహమెల్ల జెదరన్ వర్తించినన్ మేరువున్
చుట్టా యేబదిమార్లు మెట్టిన మనశ్శుద్ధుండు గాకుండినన్
చట్టావాని ప్రయాస మంతయును గృష్ణా! దేవకీనందనా ! 77

వెన్నెలకంటి జన్నయ్య తాను కొండంత కవిని కానని చెప్పుకో వచ్చును గాని నిజంగా 'కొండ అద్దమందు కొంచమై ఉండదా' అనిపించే టంత ఉన్నతుడు

అతడు మొదటి వ్యావహారిక భాషాకవి !

20

శ్రీనాథుడు

కాకతీయ సామ్రాజ్యం మూడుపువ్వులూ, ఆరు కాయలుగా ఉంటున్నప్పుడు సామ్రాజ్యాధిపతిచేత మన్ననలు పొందిన ఒక సరస సాహిత్య సామ్రాజ్యచక్రవర్తి తీరాంధ్రంలో ఉండేవాడు. అతని పేరు కమల నాభామాత్యుడు. అతడు తూర్పుతీరాన ఉన్న కాల్పట్టణమనే ఒక కరపట్టణానికి అధికారి ఇది బహుశా మచిలీపట్టణానికి దగ్గర్లో ఉన్న కాళీపట్టణం కావచ్చు. లేకపోతే దానికి సమీపంలో ఉన్న 'కలపటం' అవటానికి కూడా ఆస్కారం లేకపోలేదు. ఈ రెండు పట్టణాలూ కాకపోతే ఒంగోలు తాలూకాలో సముద్రానికి సమీపాన ఉండే 'కాల్ స్థానకోట' అనే గ్రామం కావచ్చు.[1]

కమలనాభామాత్యుడు సరససాహిత్యచక్రవర్తే కాక కవితావిద్యా ధరుడు. పద్మపురాణసంగ్రహాన్ని ఈయన రచించాడో, లేక కృతి పుచ్చుకున్నాడో తెలియదు. ఈయన క్రీ.శ.1320 ప్రాంతాలలో ఈ కరపట్టణంపై అధికారం నెరపుతూ ఉండివుంటాడు. ఇతనికి మారయ్య అనే కుమారుడున్నాడు. అతడుకూడా తండ్రిలాగే అమాత్యుడు-అంటే రాజోద్యోగి. ఈ మారయ్య విద్యారాజీవభవుడు. తండ్రంత తానూ చదువు కున్నవాడు కాబోలు. ఈయన భీమాంబిక అనే 'పుణ్యాచార' శీలను పెళ్ళిచేసుకున్నాడు. ఈ దంపతులకు

---

1. ఈగ్రామాన్ని ఒకరు పేర్కొన్నారని బండారుతమ్మయ్యగారు "శ్రీనాథమహాకవి" అనే వ్యాసంలో వ్రాశారు. చూ రెడ్డి సంచిక, పుట 270.

క్రీ.శ. 1370 కి అయిదా రేళ్లు ఇటో అటో ఒక కుమారుడు జన్మించాడు. అతనికి శ్రీనాథుడు అనిపేరు పెట్టారు.

కమలనాభామాత్యుని కుటుంబంవారికి యజుర్వేదం ప్రమాణం. శ్రీనాథునికి ఉపనయనం చేశాక వేదం చెప్పించారు. "అధ్వర్యు వేదశాఖా ధీతి నిష్ణాతు" డయ్యాడు. ఈ లోగా అక్షరాభ్యాసం చేసినదాదిగా సంస్కృత పంచకావ్యాలు తాతదగ్గరో, తండ్రిదగ్గరో నేర్చుకొనివుంటాడు. తాత వ్రాసిన పద్మపురాణ సంగ్రహం చదివి పద్యాలు అల్లడం చిన్నప్పు డే మొదలు పెట్టి ఉంటాడు. అప్పటికి తెలుగులో వచ్చిన తిక్కనగారి భారతం, మార్కండేయ పురాణం, ఎర్రయ్యగారి హరివంశంకూడా క్షుణ్ణంగా చదువు కొని ఉంటాడు. చిన్నారిపొన్నారి చిరుతకూకటి వయస్సులో బాల శ్రీనాథునికి మరుత్తరాజుకథ బాగా నచ్చింది. దీని నతడు పద్యకావ్యంగా వ్రాశాడు. ఈకథ అతనికి అంతగా నచ్చటానికి అందులో చాలా చక్కని నాటకీయత ఉంది. పట్టుదల ఉంది. కథ వినండి;

అనగనగా కరంధముడనే రాజు. అతని భార్యపేరు వీరమహాదేవి. ఈ దంపతులకు అవీక్షితుడనే కుమారుడు పుట్టాడు. అతడు పెరిగి పెద్దవాడై పెళ్ళీడు కొచ్చేసరికి విశాలరాజపుత్రిక వైశాలినికి స్వయంవరం చాటించారు. ఆ అమ్మాయిని పెళ్ళి చేసుకోవడానికి అతడు వెళ్ళాడు. కాని దురదృష్టవశాత్తూ ఇతర రాజ కుమారులు అసూయ చెంది అతణ్ణి పట్టి బంధించారు. కొడుకు బంధితుడయ్యాడని తెలియగానే కరంధముడు సైన్యాలతో వెళ్ళి యుద్ధం చేసి కొడుకును విడిపించాడు. స్వంత శక్తి సామర్థ్యాలతో కాక తండ్రివల్ల విడుదల పొందినందుకు అవీక్షితునకు వల్లమాలినంత సిగ్గువేసింది. తలయెత్తుకోలేక పోయాడు. ఇటువంటి చేతకాని వాడికి పెళ్ళిఏమిటనుకున్నాడు; రాజ్యమెందు కనుకున్నాడు. తండ్రి ఎంత చెప్పినా వినక శాశ్వతబ్రహ్మచర్యం అవలంబిస్తానని వెళ్ళిపోయాడు.

ఇంత పౌరుషమున్న చిన్నవాణ్ణి తప్ప ఇంకొకరిని పెళ్ళాడటం ఇష్టం లేక ఆ వైశాలిని కూడా పట్టు పట్టి అడవులకు పోయి తపస్సుచేసుకొంటోంది. ఆమెను ఒకనాడు ఒక వృద్ధనాగేంద్రుడు తనతో నాగలోకానికి తీసుకుపోయాడు. అతనికే దురుద్దేశమూ లేదు. ఈమెకు పుట్టబోయే బిడ్డ నాగజాతికి రాబోయే ఆపద తప్పించ గలడని అతనికి తెలుసు. దేవుడు మేలు చేసి ఆ బిడ్డ పుట్టి పెద్దవాడయ్యాక నాగరక్షణచేసి నపుడు ఈమె వారిస్తుందని ఇప్పటినుంచి మంచి చేసుకుంటున్నాడు.

అయితే శాశ్వత బ్రహ్మచర్యం చేస్తానని పంతం పట్టిన అవీక్షితునికీ, ఈమెకు

పెళ్ళి ఎలా అవుతుంది? బిడ్డ ఎలా పుడతాడు? అది ఒక ప్రశ్న. తపస్సు చేసు కుంటున్న అవీక్షితునికి ఒక వ్రతం ఉంది. తన తల్లి నోమునోచే వేళలో ఎవరేది అడిగితే అది ఇవ్వాలని అతని నిర్ణయం. ఒకనాడు అతని తండ్రే కుమారుణ్ణి ఆ నోమువేళలో ఒకటి ఇస్తావా అని అర్థించాడు. కొడుకు ఇస్తానన్నాడు. 'అయితే మన కులాన్ని ఉద్ధరించేవాడిని కను' అన్నాడు. ఇచ్చిన వరం కోసం పట్టిన పంతాన్ని అవీక్షితుడు కొంచెం సడలించి పెళ్ళికి సుముఖుడయ్యాడు.

కొన్ని ప్రత్యేకమైన పరిస్థితులవల్ల వైశాలినీ, అవీక్షితులు కలుసుకున్నారు పెళ్ళిచేసుకున్నారు. వాళ్ళకు ఒక కుమారుడు జన్మించాడు. అతనికి మరుత్తుడు అని పేరుపెట్టారు. ఇతడు పెరిగి పెద్దవాడై తాతగారి రాజ్యాన్ని ఏలుతూ ఉండేవాడు ఇతడు ఎంత పరాక్రమవంతుడంటే ఇంద్రునికే యుద్ధాలలో తోడ్పడేవాడు. ఇతని ఘనత చూసి ఇంద్రునికే కన్ను కుట్టింది. మరుత్తుడు చేసే యాగాలలో ఉపద్రష్టగా ఉండవద్దని బృహస్పతి చెవుల్లో ఇల్లు కట్టుకొని ఇంద్రుడు చెప్పాడు. బృహస్పతి సరేనన్నాడు. మరుత్తుడు యాగం మొదలెట్టి బృహస్పతిని రమ్మన్నాడు. ఆయన రాలేదు "నువ్వు రాకపోతే మీతమ్ము డున్నా" దని మరుత్తుడు సంవర్తుడనే ఋషిని తన యజ్ఞానికి ఉపద్రష్టగా చేసుకొన్నాడు.

ఇంతలో మరుత్తుని నాయనమ్మ మునమడి కో కబురు పెట్టింది నాగులు మునులను చంపుతున్నారనీ, ఏర్లూ, కోనేర్లూ విషపూరితాలు చేస్తున్నారనీ, అందుచేత నాగసంహారం చెయ్యమనీ ఆదేశించింది నాయనమ్మమాట తల దాల్చి మరుత్తుడు అందుకు ఉపక్రమించాడు అతడు పుట్టకముందే మరుత్తుని తల్లిని మంచిచేసుకొని మాట పుచ్చుకున్న నాగులు వైశాలిని అంద చేరారు. 'నీ కొడుకుచేత ఈ సంహారానికి ఉపసంహారం చేయించు' అని ప్రార్థించారు. ఆమె తన భర్త అవీక్షితునివద్దకు వెళ్ళి అబ్బాయిని వారించండి' అని చెప్పింది. అవీక్షితుడు వెళ్ళి చెప్పాడు మరుత్తుడు వినలేదు. ఇద్దరూ వాదించుకున్నారు. లాభం లేకపోయింది. ఆయుధాలు పట్టుకొని యుద్ధానికి దిగారు. భూమి దద్దరిల్లింది ఆకాశం పొగచూరింది. తండ్రీకొడుకుల యుద్ధాన్ని ఆపడానికి వాళ్ళ తాతలు, దేవతలు దిగి వచ్చారు . ...

తరువాతి కథ, అందరికీ తెలిసినట్టే, సుఖాంతమవుతుంది. ఏ ఒక్క కావ్యంలోనూ ఇంత సూటిగా లేదు ఒక్కొక్క పుస్తకంలో ఒక్కొక్క లాగుంది. ఈ కథలన్నింటిని, బహుశా తెలుగుకావ్యాలలోనే, చదువుకొని ఉత్తేజితుడై బాలశ్రీనాథుడు కావ్యాన్ని వ్రాశాడు. అప్పటికి అతనికి పదమూడు, పధ్నాలుగు సంవత్సరాలకన్నా ఎక్కువవయసు ఉండదు. ఈ కావ్యం శ్రీనాథుడు ఎంతో రసవత్తరంగా వ్రాశాడు కాబోలు, తన ఇతర రచనలలో దీనిని ప్రస్తుతిస్తూ

వచ్చాడు.

> చిన్నారిపొన్నారి చిరుతకూకటినాడు
> రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర. [కాశీ. 1-7]

అని అతడే రచనాకాలం చెప్పాడు. బాలశ్రీనాథుడు ఈ రచన చేస్తున్న కాలంలో కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యాన్ని అనవేమారెడ్డి పాలిస్తూ ఉండే వాడు. ఇతడు ఏటేటా ఎంతో వైభవంగా వసంతోత్సవం చేస్తూ ఉండేవాడు. ఈ ఉత్సవాలు చూడడానికి వచ్చినవాళ్ళమీద చందనం, పన్నీరు, కస్తూరి మొదలైనవాటితో పాటు ఈ రాజు కర్పూరఖండాలు వెదజల్లేవాడు. ఏటేటా వసంతోత్సవాలు నిర్వహించడంవల్ల అనవేమారెడ్డికి వసంత రాయడనీ, వచ్చినవాళ్ళపై కర్పూర ఖండాలు వెదజల్లుతుండటంచేత కర్పూర వసంత రాయడనీ బిరుదులుండేవి.

వచ్చిన జనం అందరిమీదా వెదజల్లడానికి తగినంత కర్పూరం సరఫరా చేయాలంటే మాటలుకాదు. ఈ సుగంధ ద్రవ్యాలను దేశదేశాల నుంచి తెప్పించి, నెల్లూరిపావాణిసెట్టి గారి కుటుంబంలోని వాళ్ళు సప్లయి చేసేవారు. ఈ కాలంలో విదేశ వ్యాపారం బాగా వృద్ధి చెందింది. రెడ్డి రాజ్యాన్ని స్థాపించిన ప్రోలయ వేమారెడ్డి నౌకా వ్యాపారం వృద్ధిచేయించడానికి తన తమ్ముడు మల్లారెడ్డిని నియోగించాడు. అతడు మోటుపల్లి రేవును బాగుచేయించాడు.

రెడ్డిరాజుల కాలంనాటి ఆంధ్రప్రదేశం (పటం)

ప్రోలయ వేమారెడ్డి అవచి దేవయసెట్టికి ప్రాపై ఉండేవాడు. రెడ్డి రాజ్యం క్రమేణా అలా విస్తరించింది. అనవేమారెడ్డి కాలం వచ్చే సరికి అవచి దేవయసెట్టి కొడుకు తిప్పయ్యసెట్టి ద్వీపాంతర వ్యాపారం స్వయంగా చూచుకుంటూండేవాడు. రెడ్డి రాజ్యానికి ముఖ్యమైన రేవుపట్టణం మోటుపల్లి. దేశి, పరదేశి, నానాదేశి అనబడే 'చాలుమూల సమస్త పెక్కండ్రు', బేహారులు మోటుపల్లికి వచ్చి వ్యాపారం విరివిగా సాగిస్తూ ఉండేవారు.[2] అందుచేత తిప్పయ్యసెట్టి అప్పుడప్పుడు మోటుపల్లికి వచ్చినప్పుడల్లా కొన్నాళ్ళపాటు అక్కడే ఉండేవాడు.

ఈ మోటుపల్లి శ్రీనాధుని జన్మస్థానమైన కాల్పట్టణానికి 50, 60 మైళ్ళ చేరువలో ఉండేది కాబోలు. శ్రీనాధుడు చిన్నప్పుడే తిప్పయ్య సెట్టితో బాగా స్నేహం చేశాడు. తన పద్యాలూ, కావ్యాలూ, అతనికి వినిపిస్తూ ఉండేవాడు. తిప్పయ్యసెట్టి తనతోబాటు అతణ్ణి కొండవీడు తీసుకువెళ్ళి వసంతోత్సవం చూపించాడు కాబోలు. చిన్నప్పుడు కళ్ళారా చూసిన ఆ వసంతోత్సవ వైభవాన్ని శ్రీనాధుడు తన అనంతర కావ్యంలో ఇలా వర్ణించాడు.

తిప్పయ్యసెట్టితో బాటు కొండవీటికి వెళ్ళిన శ్రీనాధుడు రాజ దర్శనం చేసుకున్నాడని చెప్పలేం. కావ్యం వ్రాసినా అతడు చిన్నవాడు. మంత్రుల దర్శనం మాత్రం చేసుకున్నాడు. అనవేమారెడ్డి దగ్గర 'మామిడి' వారి కుటుంబంలోని వ్యక్తులు మంత్రులుగా, దండనాధులుగా ఉంటు న్నారు. మామిడి పెద్దన మంత్రి అనవేమారెడ్డికి మహా ప్రధాని. అతనికి ముగ్గురు కుమారులు. పెద్దతని పేరు వేమనామాత్యుడు (పెద్దన తన రాజు పేరే పెద్దకొడుక్కు పెట్టుకొన్నాడు). రెండో కొడుకు పేరు ప్రెగడన్న. మూడో కుమారుని పేరు సింగన్న.

శ్రీనాధుడు కొండవీడు వెళ్ళినపుడు ఈ మంత్రి కుమారులు మహా వైభవంతో ఉండేవారు. వీళ్ళ స్నేహం, ప్రాపకం శ్రీనాధునికి లభించింది. మామిడి వేమయ్య ఈ బాలకవిని చేరదీసి ప్రోత్సహించినట్లుంది. మరుత్త రాట్చరిత్ర బహుశా ఇతనికి అంకితం ఇచ్చాడేమో. ఈ వేమనా మాత్యుణ్ణి

2. విజ్ఞానసర్వస్వం - తెలుగుభాషాసమితి, 3వ సంపుటి, పుట 313.

శ్రీనాథుడు తన అనంతర కావ్యంలో ఇలా వర్ణించాడు.

> కాలకంఠ కఠోరకంఠహుంకారంబు చెవులు సోకనినాటి చిత్రభవుడు
> కుపిత రాఘవఘనక్రూరనారాచంబు తనువు నాటని నాటి వనధి రాజు
> క్రుద్ధ కుంభోద్భవ భ్రూలతాకౌటిల్య వికృతి గ్రుంగని నాటి వింధ్యశిఖరి
> వీరభద్రోదారఘోరవీరావేశ విహృతి గందని నాటి తుహినకరుడు
> చక్కదనమున గాంభీర్యసారమునను - బ్రకటధైర్యకళాకలాపములయందు
> దండనాయకచూడావతంసమైన - మంత్రిమామిడి వేమనామాత్యు తెలిమి.
>
> [నైషధం, 1–35]

ఈ వేమయ్యకు శ్రీనాథుడు తన మరుత్తరాట్చరిత్ర అంకిత మిచ్చాడని ఇప్పటికి ఎవరూ చెప్పలేదు. ఊహించనూ లేదు. అయితే శ్రీనాథుడు తరువాత ఎప్పు డో చెప్పిన ఒక పద్యంవల్ల ఇది ఊహించవచ్చు. ఈ మామిడి పెద్దన్న గారి కుమారులు ముగ్గురిలో ఇద్దరికి శ్రీనాథుడు తన కావ్యాలను అంకితమిచ్చాడు. కడగొట్టువాడైన సింగన్న ఇలా అన్నాడట:

> జగము నుతింపగ జెప్పితి - ప్రెగడయ్యకు నాయనుంగు బెద్దనకు గృతుల్
> నిగమార్థ సారసంగ్రహ - మగు నాయారాధ్య చరిత మాదిగ బెక్కుల్.
>
> [నైషధం. 1–14]

ప్రెగడయ్య ఈ సింగనకు పెద్దన్న కాడు . చిన్నన్నే. వేమయ్య అతనికి పెద్దన్న. తన అనుగు పెద్దన్నకూ, ప్రెగడయ్యకూ కూడా శ్రీనాథుడు కృతులు అంకిత మిచ్చినట్టు సింగన్న ఈ పద్యంలో చెప్పాడని భావించడమే సముచితం.

మామిడి పెద్దన్నగారి పెద్దకొడుకు వేమయ్యకు ఒక పుస్తకాన్ని అంకితమిచ్చిన తరువాత చిన్నబ్బాయి ప్రెగడయ్యకు పండితారాధ్య చరిత్ర అనే పద్య కావ్యాన్ని బాల శ్రీనాథుడు కృతి ఇచ్చాడు. అప్పటికే ద్విపదలో పాల్కురికి సోమనాథుడు వ్రాసిన పండితారాధ్య చరిత్ర దేశంలో ప్రచారం పొందింది. శైవులందరూ దానిని భక్తిశ్రద్ధలతో పఠించేవారు. దానిని సోమనాథుడు జనసామాన్యం కోసమే వ్రాసినా అది ప్రౌఢపాకంలో బాగాపడి సామాన్య పాఠకుల స్థాయిని మించిపోయింది.[3] అందుచేత కథాభాగాన్ని పద్య ప్రబంధం

---

3. ఇది బండారుతమ్మయ్యగారి అభిప్రాయం. చూ 'శ్రీనాథ మహాకవి' రెడ్డిసంచిక, పుట 281.

చేయమని ప్రెగడయ్య కోరిఉంటాడు. సోమనాధుని ద్విపదలు తన కావ్యంలో పొందుపరుస్తూ శ్రీనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్ర వ్రాశాడు. ఇది ఇతడు ఇలా రచిస్తే, మిగిలిపోయిన సోమనాధుని ఇతర ద్విపద కావ్యమైన బసవపురాణాన్ని పిడుపర్తి సోమనాథుడు పద్యకావ్యాన్ని చేశాడు. అలా చేస్తున్నప్పుడు పండితారాధ్య కథను శ్రీనాథుడు ఇంతకుముందే ప్రబంధంగా వ్రాసినట్లు చెప్పాడు.

అప్పటికి శ్రీనాథునికి నూనూగు మీసాల నూత్న యవ్వనంవచ్చింది. ఆ రోజుల్లో అష్టభాషాపాండిత్యం విద్వాంసులకు అవసరం. సంస్కృత నాటకాలలో పాత్రోచిత భాషలు వాడుతారు కాబట్టి వాటిని కరతలామలకం చేసుకోవడానికి సంస్కృతంతో బాటు ప్రాకృత, మహా రాష్ట్రి, శౌరసేని మొదలైనవీ తెలుగు పండితులు . గట్టిగా మథించి నేర్చుకొనేవారు. శ్రీనాథుడు ప్రాకృతం అభ్యసించాడు. ఆ భాషలో హాలుడు సంకలనం చేసిన గాథాసప్తశతి రసవత్తరమైన గ్రంథం. దానిని యువక శ్రీనాథుడు అనువదించాడు. ఈ ఏడువందల గాథలనూ అతడు తెలుగు చేసే ఉంటాడు. అయితే ఈ అనువాదం నష్టమైంది. మూడు పద్యాలు మాత్రమే లభిస్తున్నాయి వాటి ప్రాకృతమూలం సంస్కృతఛాయ, ఆంధ్రానువాదం చూడండి.

గాథ :

విక్కి ణ ఇ మాహమాస - మ్మి పామరో పా ఇడింప ఇవేణ
ణిద్ధూమముమ్ముర విఁ ఆ - సామలి యథణో పడిచ్ఛన్తే.

ఛాయ :

విక్రీణీతే మాఘమాసే పామరః ప్రావరణం బలివర్దేన
నిర్ధూమమ్ముర్మురనిభౌ శ్యామల్యాః స్తనౌ పశ్యన్. (3-88)

అనువాదం :

మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండ
బచ్చడం బమ్ముకొన్నాడు వసరమునకు
ముదితచన్నులు పొగలేని ముర్మురములు
చలికి నొరగోయి కేలుందు సైరికుండు? (క్రీడా.262)

సైరికుడు అంటే దున్నేవాడు, రైతు. ఒరగోయ అనే వీరోచితమైన మాట వాడబట్టి సైనికుడు లాగ ధ్వనించే సైరికుడు అనే మాటను మూలంలోని పామరునికి వాడాడు. స్త్రీ వక్షోజాలు పొగలేని కుంపట్లట. వాటి వెచ్చదనం చూసుకొని, పులిలాంటి మాఘమాసపు చలిమీద కత్తిదూసి రైతు పచ్చడం అమ్మి పశువులను కొన్నాడని కల్పన. రగ్గుకన్నా రమణి ఉరోజాలే వెచ్చన అని చమత్కారం. ఈ గాథనే ఇటీవల రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారు ఇలా సూటిగా అనువదించారు:

పొగయకుండు కుమ్ముబోలెడు చామచ-న్గవను బడసి శీతకాలమందు
పల్లెసేద్యగాడు పచ్చడంబును విల్చి -క్రొత్త యెద్దు దెచ్చుకొనియెజాడు
(గా.స. సారం,191)

చలిలో ప్రియురాలి ఖరవసా చూసుకున్న రైతుబిడ్డ గడుసుదనం ఈ పై గాథ మనకు చెప్తే, వర్షాకాలంలోని జవరాలి విరహాన్ని ఈ క్రింది గాథ చెప్తుంది.

గాథ :.

ఝ ఝ్ఝావా ఉత్తణివి - ఘరమ్మి రో ఊఱ ణీసహిణిసణ్ణమ్
దా వే ఇ వ గ అ వ ఇఅం - విజ్జుజ్జో ఓ జలహరాణం.

ఛాయ :

ఝ ఝ్ఝావాతో త్తృణితే - గృహేరుది త్యా నిస్సహనిషణ్ణామ్
దర్శయతీవ గతపతికాం - విద్యుదుద్యోతో జలధరాణామ్. (4-15)

అనువాదం :

పటుఝంఝూపవనోత్తృణాలయములో ఛిద్రంబునం బట్టికం
కటిపై ముచ్చు ముడింగి నిర్భరవియోగగ్లాని శోషించి యె
క్కటి నిద్రించుచునున్న పాంథవనితన్ గర్జావచః ప్రౌఢిమగా
దటిదుద్యోతము చూపు నట్టనడురే ధారాధర శ్రేణికిన్.(క్రీ.60)

వర్షాకాలం విరహాన్ని ఉద్రేకపరుస్తుంది. నాయకుడు ఊళ్ళోలేడు. నాయిక ముచ్చుముడిగి నిర్భరవియోగ దుఃఖంలో సొమ్మసిల్లి ఒక్కర్తే పట్టెమంచంమీద పడుకొంది. ఆమె అవస్థను చూస్తే సాటి ఆడదానికి గుండె కరుగుతుంది. అందుకే మెరుపుకన్నె తన వెలుగులోఆమె దుస్థితిని మొయిలు రాయడికి చూపించి కనికరించమంది. ఇదీ ఈ పద్యంలోని భావం. ఈ గాథనే

అనంతకృష్ణ శర్మగారు ఇలా అనువదించారు.

పూరికపోదు గాలిత్రోపునకు జెదర
నేల గతిలేక యేడ్చుచు గూలబడిన
పలసపోయిన యాతని చెలిని జూడు
మెరసె మేఘంబునకు జూపుకరణి మెరపు. (గా.స సారం.247)

శ్రీనాధుడు చేసిన రెండు గాధల అనువాదాలూ మనకు క్రీడాభిరామం అనే ఇతర కావ్యంలోనుంచి దొరకుతున్నాయి. పూర్వం వ్రాసిన కావ్యాలలోని పద్యాలను తరువాతి కృతులలో వాడుకోవడం మన కవులకు పరిపాటే. కొన్ని లక్షణ గ్రంధాలలో ఈ క్రింది పద్యం శ్రీనాధుని సప్తశతిలోనిదని చెప్పారట. ఆ సంగతి చెప్తూ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు దానిని ఉదాహరించారు [4]

వారణసేయ దావిగొనవా? నవవారిజమందు దేటి క్ర
వ్వారుచునుంట నీ వెరుగవా? ప్రియ! హా! తెరగంటిగంటి కె
వ్వారికి గెంపురాదు తగవా మగవారల దూర నీ విభుం
డారసి నీనిజం బెరుగునంతకు నంతకు నోర్వు నెచ్చెలి !

ఇది 'కస్సవ ణహెూ ఇరోసొ' అనే గాధకు అనువాదం అని రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మగారు చెప్పారు.[5] శ్రీనాధుని తరువాత ఈ గాధా సప్తశతినిధి జోలికి అనంతకృష్ణ శర్మ గారు తప్ప ఇంకెవరూ పోలేదు. శ్రీనాధుని కాలంలో పెదకోమటి వేమారెడ్డి ఒక నూరు గాధలు తీసుకొని సప్తశతీ సారం అనే పేర వాటికి మంచి టీక వ్రాశాడు.

పెద కోమటి వేమారెడ్డి ఆ రోజుల్లో అంటే శ్రీనాధునికి నూనూగుమీసాల నూత్నయవ్వనం వచ్చిన రోజుల్లో చందవోలులో యువరాజు గానే, రాజుగానే ఉండేవాడు. ఇతడు ప్రోలయ వేమారెడ్డి గారి అన్నగారి మనుమడు. కొండవీటికి అణకువగా చందవోలులో ఆవంశం రెడ్లు పరిపాలన చేస్తూ వచ్చేవారు. మామిడి పెద్దన్నగారి కుమారులలో కడగొట్టువాడైన సింగన ఉత్తరోత్తరా ఈ పెదకోమటి వేముడికి మంత్రి అయ్యాడు. క్రీ.శ. 1385

4. కుమారసంభవం - పూర్వభాగం (1908) 4వ అశ్వాసం - 568వ పద్యానికి అధోజ్ఞాపికలో ఇది ఇచ్చారు. 5. గాథాసప్తశతీ సారం - పీఠిక, పుట 23.

ప్రాంతాలలో ఈ ముగ్గురు అంటే శ్రీనాథుడు, మామిడి సింగన్న, పెదకోమటి వేమారెడ్డి కలిసి సాహిత్య వ్యాసంగం చేస్తూ వుండేవారు కాబోలు. శ్రీనాథుడు సప్తశతిని తెనిగించే రోజుల్లో పెదకోమటి వేముడు కొన్ని గాథలకు టీక వ్రాసివుంటాడు.

ఆ తరువాత కొన్నాళ్ళపాటు పెదకోమటి వేమునికి సాహిత్య గోష్ఠులు జరిపేటంత తెరపి ఉండేది కాదని చెప్పాలి. ఏమంటే క్రీ.శ. 1386 లో అనవేమారెడ్డి మరణించాడు. ఆ గద్దెమీద అనవేమారెడ్డి గారి అన్నకొడుకు కొమరగిరిరెడ్డిని రాచమరిది కాటయవేముడు నిలబెట్టాడు. కోమటి వేముడు కొండవీటి గద్దెకోసం తాను ప్రయత్నాలు చేశాడు. ఒకప్రక్కనుంచి కటకం కళింగాధిపతులు, మరో మూలనుంచి విజయ నగరం రాయర్లు రెడ్డి రాజ్యాన్ని కబళించాలని చూశారు. కొండవీడు, చందవేలు రాజ్యాలలో అంతఃకలహాలు జరిగాయి. కాటయవేముడు ఏ చాణక్యతంత్రం నెరపాడో తెలియదుగాని కోమటివేముడు శాంతించాడు కొమరగిరి రెడ్డి బ్రతికున్నంతకాలం అతడు కొండవీడు పాలించేటట్టూ, ఆ తరువాత పెదకోమటి వేమునికి గద్దె సంక్రమించేటట్టూ సంధి షరతులు పెట్టుకున్నారు. పెదకోమటి వేముడు తృప్తిపడి చందవేలులో రాజ్యం చేసుకుంటున్నాడు. అతనితో మామిడి సింగన్న మంత్రిగా, శ్రీనాథుడు కవిగా చందవేలులోనే వుండిపోయారు. తమ విద్యా గోష్ఠులు కొనసాగించారు.

మామిడి సింగన్నకూడా సంస్కృతంలో దిట్ట. జ్యోతిష్య మంటే చెవి కోసుకుంటాడు. అందులోనూ సిద్ధాంత భాగమంటే ఇష్టం. సోమసిద్ధాంతా నికి వ్యాఖ్యానం వ్రాశాడు. అందులో తాను "జ్యోతిర్విద్యానిరాఘాట సరస్వత్సార దృశ్వ" డనని చెప్పు కున్నాడు. ఈ వ్యాఖ్యానాన్ని అతడు క్రీ.శ 1418 లో వ్రాశాడుగాని క్రీ.శ 1386 దాటాక మంచి నిండు యవ్వనంలో శ్రీహర్షుని నైషధీయ చరిత్ర అంటె ఒళ్ళు మరచిపోయేవాడు. అందుకే ఒక పద్యంలో శ్రీనాథుడు ఈ మామిడి సింగన్నను ఇలా సంబోధించాడు.

> **శ్రీహర్ష సుకవి కవితా-వ్యాహార కథా సుధా సాస్వాద సుఖ**
> **శ్రీ హర్షోదయ నిత్య స-మాహిత మహి తాంతరంగ మామిడిసింగా.**

[నైషధం, 3-1]

శ్రీహర్షుడనే సుకవి యొక్క కవిత్వంచేత భాషిత మైన కథామృతరసాన్ని ఆస్వాదించుటచేత జనించిన సౌఖ్యానంద శ్రీలవల్ల నిత్యం కందళించిన డెందం కలవాడా, అని దీని అర్థం. అంటే ఇరవై నాలుగు గంటలూ హర్షుని కావ్యామృతంలో మామిడి సింగన్న మునిగి తేలుతూ ఉండేవాడు. ఈ ప్రౌఢకావ్యాన్ని తెనిగింపజేయాలని మామిడి సింగన్న అనుకొన్నాడు. దీనికి తగినవాడు శ్రీనాథుడే అని నిశ్చయించుకున్నాడు. అప్పటికి శ్రీనాధుడు ఉద్దండ పాండిత్యం కరతలా మలకం చేసుకున్నాడు అతడు ఏయే కవుల గ్రంధాలు చదివాడో చూడండి :

వ్యాసవాల్మీకి మహర్షుల వాక్సుధా సముద్రాల కెరటాలపై ఓలలాడాడు. భట్టబాణుని కాదంబరీ, హర్షచరిత్రలతోపాటు మయూరుని సూర్యశతకంలోని సౌభాగ్యగరిమనూ సంగ్రహించాడు. సంస్కృతంలో నాటకాలు వ్రాసిన భాసుడు, సౌమిల్లుడు మొదలైనవారి ప్రతిభాసమున్మేష హేలావిశేషాలను మెచ్చుకున్నాడు. మాఘుని శిశుపాల వధలోనూ, భారవి కిరాతార్జునీయంలోనూ ఉండే వచోమకరంద నిష్యంద మాధుర్యానికి ఆనందం పొందాడు. కాళిదాసును ఎప్పు డూ మనస్సులో ప్రార్థించుకొంటూ ఉండేవాడు. బాలరామాయణ నాటకం వ్రాసిన రాజ శేఖరుణ్ణీ, సంస్కృతంలో రెండర్థాలు వచ్చే రాఘవపాండవీయ మనే కావ్యం వ్రాసిన కవిరాజునూ మెచ్చుకొనేవాడు ఇంత మంది సంస్కృత కవుల కావ్యాలను మథించి వీళ్ళ రచనలతోపాటు తెలుగులో కవిత్రయంవారి కావ్యాలలో వెన్నతీసి ముద్దచేసుకున్నాడు. వీటితోపాటు బ్రహ్మాండాది పురాణాల తాత్పర్యార్థం నిరూపించిన బ్రహ్మ జ్ఞానంకూడా తెలిసినవాడు.

అందుకే ఇంతటి పండితుడైన శృంగారకవిని శ్రీనాథుని పిలిపించి సింగన ఇలా అన్నాడు.

బ్రాహ్మీదత్తవరప్రసాదుడ వుదుప్రజ్ఞావి శేషోదయా
జిహ్మ స్వాంతుడ విశ్వరార్చన కళాశీలుండ వభ్యర్థిత
బ్రహ్మాండాది మహాపురాణచయతాత్పర్యార్థనిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞానకళానిధానమవు నీ భాగ్యంబు సామాన్యమే? (నైషధం, 1-13)

అసామాన్యమైన కవితాభాగ్యం గలవాడని ఎంచే శ్రీనాధునితో శ్రీహర్షుని

గొప్పతనం వివరించి అతని గ్రంథాన్ని తెనుగుచేయమని ఇలా చెప్పాడు.

కవిరాజరాజిశేఖరహీరముకుటంబు, శ్రీహీరకులవార్ధి శిశిరకరుడు
మామల్ల దేవికుమారరత్నంబు, చింతామణీమంత్ర చింతనఫలంబు
కవికులాదృష్టాధ్వగమనాధ్వనీనుండు, కాశ్మీరనృపసభాకమలహేళి
ఖండన గ్రంథ సంగ్రంథకర్కశబుద్ధి, షట్కర్మమర్త్యైకచక్రవర్తి
భట్టహర్షుండు ప్రౌఢవాక్పాటవమున
నెద్ది రచియించె బుధలోకహితము పొందె
నట్టి నైషధ సత్కావ్యమాంధ్రభాష
ననఘ యొనరింపు నాపేర నంకితముగ. (నైషధం, 1-16)

అయితే సంస్కృతంలోని నైషధం ఉత్తనారికేళపాకరచన. దానిని అర్థం చేసుకోవాలంటే ఎన్నో వ్యాఖ్యానాలు చదవాలి. ఇటువంటి గ్రంథాలను మానసికంగా సోమరి పోతులైన వాళ్ళు హర్షించలేరట. అందుకే శ్రీనాథుడు ఈ పద్యం చెప్పాడు

పనివడి నారికేళ ఫలపాకమునం జవియైన భట్టహ
ర్షుని కవితానుగుంభములు సోమరిపోతులు కొందరయ్య లో
నని కొనియాడ నేర రది యట్టిద లేజవరాలు చెక్కుగీ
టిన వసవల్చు బాలకుడుడెందమునం గలగంగ నేర్చునే ? (నైషధం, 1-17)

మాంచి పైలాపచ్చీసులో ఉన్న పడచుపిల్ల చెక్కిలి మీద చిటిక వేస్తే యువకుల మనస్సులు ఉయ్యాలలూగుతయిగాని చంటి వాళ్ళకేం చలనముంటుంది? ఈ విధంగా చెప్పి మామిడి సింగన్న బహుమానంగా కర్పూర తాంబూలం ఇచ్చాడు. దానిని స్వీకరించి శ్రీనాథుడు నైషధాన్ని శృంగారనైషధంగా అనువాదం చేశాడు. ఎలా చేశాడో తానే చెప్పుకున్నాడు, వినండి.

నైషధశృంగారకావ్యం బాంధ్రభాషావిశేషంబున నశేషమనీషి హృదయంగ మంబుగా

1 శబ్దంబనుసరించియు,
2 అభిప్రాయంబు గురించియు,
3. భావం బుపలక్షించియు,
4. రసంబు పోషించియు,
5. అలంకారంబు భూషించియు,

6. ఔచిత్యం బాదరించియు,

7. అనౌచిత్యంబు పరిహరించియు.

మాతృకానుసారంబున చెప్పబడిన యీ భాషానైషధకావ్యంబు .. విలసిల్లు నాచంద్రతారార్కంబు. (నైషధం, 8-202)

ఇన్ని శ్రద్ధలు తీసికొని అనువదించిన నైషధ కావ్యాన్ని ఇలా పూర్తిచేశాడో లేదో, క్రీ.శ 1395 లో ఒక రాచకార్యం శ్రీనాధునిపై వచ్చి పడినట్టు ఉంది. కాటయవేమునితో పెదకోమటి వేముడు ఒక ఒప్పందానికి వచ్చాడని ఇందాకా చెప్పు కొన్నాం. ఈ ఒప్పందం క్రీ.శ. 1390 ప్రాంతాలలో జరిగి ఉంటుంది. ధానిప్రకారం కొమరగిరి రెడ్డి తరువాత కొండవీటి రాజ్యం ఎంత ఉంటే అంత పెదకోమటి వేమునికి రావాలి. అయితే క్రీ శ. 1395 లో కొమరగిరి రాజ్యంలో కొంత భాగాన్ని రాచమరది కాటయవేమునికి ఇచ్చేశాడే. అందువల్ల కొండవీటి సామ్రాజ్యానికి క్రొత్త రాజధాని అయిన రాజమహేంద్రవరం కాటయవేముని చేతికి వచ్చింది. ఇది పెదకోమటి వేమునికి బాధ అనిపించింది. ఎలాగైనా కాటయవేముని తప్పించి కొండ వీటి రాజ్యాన్ని కైవసం చేసుకోవాలనుకొన్నాడు. అయితే కాటయవేముడు అసాధ్యుడు. విజయనగరం రాజులతో ఉన్న సఖ్యతను బంధుత్వంవల్ల ముందే గట్టిపరచుకొన్నాడు. ఏదైనా యుద్ధం వస్తే విజయనగరం రాజులు కొండవీటికి కాటయవేమునికి తోడ్పడతారు. ఈ సహాయం వారికి లభించకుండా చేయాలి. అప్పుడు కాటయవేముడు బలహీను డవుతాడు.

విజయనగర రాజులవద్దకు వెళ్ళి ఈ మంతనాలు ఎవరుచేయ గలరు? ఒక్కడే ఒక్కడున్నాడు. అతడు అవచి తిప్పయ్య సెట్టి. క్రీ.శ. 1395 ప్రాంతాలకు తిప్పయ్య "ఇంతింతై వటు డింతయై" అన్నట్టు భారతదేశమంతా వ్యాపారం చేస్తున్నాడు. పండువా, ఢిల్లీ, రాఢాధి పట్టణాల అధిపతులు తిప్పయ్యసెట్టి తెప్పించే రత్నాలను కిరీటాలలో దాలుస్తున్నారు. అతని వ్యాపారం ఎలా ఉందో శ్రీనాధుడే హర విలాసంలోని ఒక పద్యంలో (పీఠిక, 26) ఇలా వర్ణించాడు.

పంజారగర్పూర పాదపంబులు తెచ్చె జలనోగి బంగారు మొలక తెచ్చె
సింహళంబునగంధసింధురంబులు దెచ్చె హురుమంజిబలు తేజిహరులుదెచ్చె

గోపసంశుద్ధ సంకుమద ద్రవముదెచ్చె యవననాటి ముత్యాలదెచ్చె
ఘోటగస్తూరికాటంకమ్ములందెచ్చె జీని చీనాంబర శ్రేణిదెచ్చె
జగదగోపాలరాయ వేశ్యాభుజంగ –పల్లవాదిత్య భూదాన పరశురామ!
కొమరగిరి రాజేంద్రు కూర్మిహితుడు – జాణజెగ జెట్టిరామయ్య చామసెట్టి

ఇటువంటి వ్యాపారం చేయటంవల్ల అవచి తిప్పయ్యసెట్టి విజయ నగరం పాలించే హరిహరరాయలకు, ఫిరోజిషాకు, కటకం రాజులకు విశ్వాసపాత్రుడై, చాలా ఆంతరంగికుడై వుంటాడు. అవచితిప్పయ్యసెట్టి చేత చెప్పిస్తే హరిహరరాయలు రెడ్డిరాజుల అంతర్యుద్ధాలలో ఎవరికీ సహాయం చేయకుండా ఊరుకుంటాడు. మరి తిప్పయ్యసెట్టికి ఎవరు చెప్తారు? అతని బాలసఖుడు శ్రీనాథుడు ఉండనే ఉన్నాడు. అందుచేత సున్నితమైన ఈ రాచకార్యాన్ని పెదకోమటి వేముడూ, మామిడిసింగన్నా శ్రీనాథునిపై పెట్టారు.

అవచితిప్పయ్య అప్పటికే ముసలివాడయ్యాడు. కంచిలో స్థిరపడి హెడ్ ఆఫీసులో వ్యవహారాలు చూసుకుంటున్నాడు. ఎదిగొచ్చిన పిల్లలు మిగతా వ్యాపారం చేస్తున్నారు అందుకే శ్రీనాథుడు పనికట్టుకొని కంచి కెళ్ళాడు. చిన్ననాటి సఖుడైన తిప్పయ్యను చూశాడు. వెళ్ళిన వెంటనే రాచకార్యాల ప్రసక్తి తేలేదుకాబోలు. తనకళ్ళముందు కవిగా పెరిగిన శ్రీనాథుని చూసి తిప్పయ్య పొంగిపోయాడు.

ఉభయభాషా కవిత్వ ప్రయోగకుశలుడని గౌరవించాడు శ్రీనాథుడు తాను వ్రాసిన నైషధాన్ని చదివి వినిపించాడు. అది మామిడి సింగన్న మంత్రికి అంకితమని చెప్పాడు. తిప్పయ్యసెట్టి మనసులోకోరిక పుట్టింది శ్రీనాథునితో ఇలాగ అన్నాడు :

కంటివివిశు న్సంతతి – వింటిబురాణములు పెక్కు విశ్వము వొగడన్
మంటి బహువత్సరంబులు – గొంటి యశోధనము సుకవికోటి నుతింపన్.
(హర పీఠిక, 9)

ఆగమజ్ఞాననిధివి తర్కార్థఖనివి-బహుపురాణజ్ఞుడవు శుభభవ్యవతివి
బాలసఖుడవు శైవప్రబంధ మొకటి-యవధరింపుము నాపేర నంకితముగ.
(హర. పీఠిక, 12.)

తిప్పయ్యసెట్టి ఇలాగ అడగగానే శ్రీనాథుడు అంగీకరించి శుభ ముహూర్తాన 'హరవిలాసం' అనే 7 అశ్వాసాల ప్రబంధం చెప్పాడు. 1,2 అశ్వాసాలలో తిప్పయ్యసెట్టి పూర్వీకుడయిన సిరియాళుని కథను వ్రాశాడు. 3,4 అశ్వాసాలలో గిరిజాకల్యాణాన్ని చెప్పాడు. 5 వ అశ్వాసంలో పరమేశ్వరుని దారుకావనవిహారం, 6 వ అశ్వాసంలో హాలాహలభక్షణం, 7 వ అశ్వాసంలో కిరాతార్జునీయం రచించాడు. వివిధ మూలగ్రంధాలనుండి ఈ కథలను తీసుకొన్నాడు. సిరియాళుని చరిత్ర స్థానికంగా విన్నదీ, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణంలో చదివినదీ, అప్పటికి ఆడవాళ్ళు పాడుకొనేదీ సమన్వయించి శ్రీనాథుడు రసవత్తరంగా వ్రాశాడు. కాళిదాసు కుమారసంభవంలోని శ్లోకాలను అనువదిస్తూ గిరిజా కల్యాణం చెప్పాడు. భారవికృతినుంచి కిరాతార్జునీయఘట్టం గ్రహించాడు.

ఈ ఏడాశ్వాసాల గ్రంధాన్ని శ్రీనాథుడు త్వరత్వరగా ఒకటిరెండు నెలల్లో ముగించినట్టున్నాడు. 6 వ అశ్వాసంలో హాలహాలభక్షణగాధను శివునిచేత పార్వతికి చెప్పించాడు.[6] 64 పద్యాలదాకా శివుడు ఆ కథను ఉత్తమపురుషలో చెప్పాడు. ఆతరువాత శ్రీనాథుడు ఈ కథను శివుడు చెప్తున్నాడని మరచిపోయి తాను చెప్పసాగాడు. ప్రధమపురుషలో కథనం చేశాడు. 6-65 లో విరూపాక్షుడు, 6-66 లో ఈశ్వరుడు, 6-68 లో శివుని హస్తసరోరుహం, 6-69 లో మృడుడు అంటూ వరుసగా శివుని చేత అనిపించాడు. చాలా తొందరగా వ్రాయడంవల్లనే ఇటువంటి పొరపాట్లు రచనలో దొర్లాయి. రాచకార్యాలు ముంచుకురావడంవల్లనే తొందరగా వ్రాయడం జరిగింది.

కృతిసమర్పణ జరిగాక శ్రీనాథుడు తన రాకలోని అంతరార్థాన్ని సున్నితంగా తిప్పయ్యసెట్టికి చెప్పిఉంటాడు. బాలసఖుడూ, తనకు కృతి నంకితమిచ్చినవాడూ కోరిన కోరికను తిప్పయ్య మన్నించాడు. చేయవలసిన ఏర్పాట్లు చేసి చెప్పవలసిన వాళ్లకు చెప్పి శ్రీనాథుడు కోరిన రాచకార్యాలను చక్కబెట్టాడు.

---

6. బహుశా, వాయుపురాణం చూసి ఇలా చెప్పించాడేమో. వాయుపురాణం ఆధారంగా బమ్మెర పోతరాజుగారు వ్రాసిన వీరభద్ర విజయంలో ఈ కథనమే ఉంది.

శ్రీనాథుని కంచికి పంపించి మామిడి సింగన్న ఊరుకోలేదు. అతడు 'యవనాధీశ సభా నిరంకుశవచో వ్యాపార పారాయణుడు.' యవనభాషలో అనర్గళంగా మాట్లాడగలడు. బహుశా అతడు ఫిరోజిషా ఆస్థానానికి వెళ్ళి కొన్ని రహస్య సమాలోచనలు చేసివుంటాడు. ఇటుతానూ అటు శ్రీనాథుడూ కావించిన రాజనీతివల్ల చక్కని విప్లవ పరిస్థితులు పరిపక్వమైనాయి.

1. (మామిడి సింగన్న మంతనాలవల్లనే, బహుశా,) ఫిరోజిషా కొండవీటిపై దండెత్తి వచ్చాడు.

2. (శ్రీనాథుడు చెప్పించడంచేత తిప్పయ్యమాటలు విని బహుశా,) విజయ నగరం వారి సహాయం కాటయవేమునికి లభించలేదు.

3. పెదకోమటి వేమారెడ్డి ఏ రాజతంత్రం ప్రయోగించాడోగాని, కుమారగిరి రెడ్డి సామంతులు మొదట విశ్వాసంగా కొండవీడు ప్రక్కనే పోరాడి ఉన్నట్టుండి శత్రువులతో చేరారు.

4. పెదకోమటి వేమారెడ్డి చిట్టచివరకు కొండవీడు జయించి రెడ్డి రాజ్యానికి పట్టం కట్టుకొన్నాడు.[7]

తన రాజ్య లాభానికి కారణభూతులలో ఒకడైన శ్రీనాథుణ్ణి పెదకోమటి వేముడు సముచితంగా సన్మానించాడు. అతణ్ణి విద్యాధికారిగా నియమించాడు. ఆశ్రితుడూ, అన్ని విధాలా ఉపకారం చేసినవాడూ అనే కారణాల వల్లనే కాక అర్హుడని కూడా యోచించే కోమటివేముడు ఈ పదవిని శ్రీనాథునికి ఇచ్చాడు. ఈ మహోన్నత పదవిలో పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు రాజభోగాలను అనుభవిస్తూ శ్రీనాథుడు కాలం గడిపాడు. ఈ ఉద్యోగంలో అతడు ఏయే విధులు నిర్వర్తించాడో చాగంటి శేషయ్యగారు ఈ విధంగా ఊహించారు.[8]

1. ప్రభువు చేసే దానాలకు శాసనాలు వ్రాయడం.

2. రాజసభలో తీరిక వేళల్లో విద్యాగోష్ఠులు నిర్వహించడం.

3. రాజసభకు వచ్చే పండితుల సామర్థ్యాన్ని పరీక్షించి వారివారికి తగినట్టు బహుమానాలు ఇప్పించటం.

4. రాజు చదివే గ్రంథాలలో కఠిన ఘట్టాలకు అర్థ విచారణ చేసి స్పష్టార్థం నిర్ణయించి చెప్పటం.

---

7. ఈ చారిత్రక విషయాలను క్రోడీకరించి శ్రీనాథుని రాజకీయ పాత్రను మిత్రులు వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు అంచనా వేశారు – శృంగారనైషధ సర్వంకష, ప్రకాశక విజ్ఞప్తి (1961). 8. ఆంధ్ర కవితరంగిణి, 5-వ భాగం, పుట 25.

5. రాజు ఏదైనా గ్రంథాలు రచిస్తూ ఉంటే వాటిలోని తప్పొప్పు లు చూసి వివరించి సహాయం చేయటం.

6. రాజు ఇచ్చే సమస్యలను పూరించే కవుల పద్యాలలోని గుణగణాలు చెప్పటం, తాను స్వయంగా సమస్యలను పూరించటం.

7. ప్రాచీన, అధునాతన గ్రంధ సముదాయాలకు ప్రతులు వ్రాయించటం, వాటిని పరీక్షించటం, పుస్తక భాండాగారాన్ని సంరక్షించడం, రాజుకు పండితులకు కావలసిన పుస్తకాలు తెప్పించడం, ఇప్పించడం మొదలైనవి.

8. రాజపోషణలో ఉన్న పాఠశాలలను పరీక్షించడం, అందులో పండితులను నియోగించడం, వాళ్ళకు తగిన వేతనాలిప్పించడం మొదలైనవి.

ఈ అధికారాలలో చాలావాటినిశ్రీనాధుడు నిర్వర్తించే వాడని చెప్పడానికి అతనిమాటలే ఉన్నాయి. క్రీ.శ.1402 నుంచి 1420 దాకా అతడు విద్యాధికారిగా రచించిన శాసన కావ్యాలు 12 దొరుకుతున్నాయి. ఇవి సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో ఉన్నాయి. వాటి వివరాలు ఇవి :-

	కాలం	శాసనం	ప్రతిగృహీత, లేక శాసనవిషయం
1.	క్రీ.శ. 1404	కల్యపాయల తామ్రశాసనం	గోదావరీతీరాన యజ్ఞం చేసిన పెద్దయజ్వ
2.	క్రీ.శ. 1404	పొన్నుపల్లితామ్రశాసనం	భూలోకధన్వంతరి, భాస్కరాచార్యుడు
3.	క్రీ.శ. 1404	కసుకుర్రు తామ్రశాసనం	--------
4.	క్రీ.శ. 1405	వినపాడుతామ్రశాసనం	శంకరదేశికడు, మామిడి సింగన్నగారి గురువు
5.	క్రీ.శ. 1408	పొన్నుపల్లితామ్రశాసనం	పెద్దవిళ్ళ సింగనార్యుడు (తర్క మీమాంస వ్యాకరణ శాస్త్ర పండితుడు)
6.	క్రీ.శ. 1408	పొట్లపాటితామ్రశాసనం	వినిపాటి రామభద్ర సోమయాజి
7.	క్రీ.శ. 1409	ఫిరంగిపుర శిలాశాసనం	పెదకోమటివేమునిభార్య తవ్వించిన సంతానసాగరం అనే తటాకప్రతిష్ఠ. ఇందులోని తెలుగు భాగంలో శ్రీనాథుడు

			సీస పద్యాలు వ్రాశాడు.
8.	క్రీ.శ. 1411	నందమూరుతామ్రశాసనం	ఒకటవనెంబరు శాసనం లోని పెద్ద యజ్వ మరొక దానం
9.	క్రీ.శ. 1412	అలపాడు తామ్రశాసనం	సకలకవి సార్వభౌముడు విశ్వేశ్వర విద్వాంసునికి తుంగభద్రా తీరంలో అలపాడు అగ్రహారం
10.	క్రీ.శ. 1415	పుల్లరిబోడు శిలాశాసనం	పెదకోమటివేముని కొడుకు రాచవేముడు తన తల్లి తవ్వించిన సంతానసాగరానికి జగ నొబ్బ గండ కాలువ తవ్వించాడు. ఆ సందర్భంలో వ్రాసిన శాసనం. ఒకే సీస పద్యం ఉంది.
11.	క్రీ.శ. 1418	రుద్రవరం తామ్రశాసనం	పెద్దయజ్వ కుమారుడు రామచంద్ర జ్యోతిష్కుడు.
12.	క్రీ.శ. (?)	ములగూరమ్మ కొండపై	ములగూరమ్మగుడికి ప్రాకారనిర్మాణం శాసనం (రెండు సీసపద్యాలు, కొంతవచనం).

ఈ పన్నెండు శాసనాలూ శ్రీనాథుడు వ్రాసినవే అని నికరంగా చెప్పవచ్చు. ఇవికాక ఇంకొకరెండు అతడు వ్రాసినవే అని ఊహించేవి వున్నాయి. క్రీ.శ.1404లో వేయించిన కురుసూతల శిలాశాసనం ఒకటి.[9] ఆసంవత్సరమే షడ్దర్శనాల వల్లభసోమయాజులగారికి ఇచ్చిన పెదపూడి తామ్రశాసనం రెండోది.[10] ఇంతమందికి ఇన్ని అగ్రహారాలు ఇప్పించిన శ్రీనాథుడు తాను స్వయంగా ఏమీ అర్థించలేదు. పుచ్చుకోలేదు. ఈ శాసనాలకాలాలను పరిశీలిస్తే క్రీ.శ.1405-1408లకు మధ్య పెదకోమటి వేముని దానాలు

9. శృంగార శ్రీనాథం, పుటలు 111-112.

10. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 5-వ భాగం, పుట 31.

ఏమీ తెలుగుదేశంలో కనబడవు. దానికి కారణం అతడు ఆసంవత్సరాలలో కాశీయాత్ర చేయడమే. 1408 తరవాత వేయించిన ఫిరంగిపుర శాసనంలో ఈ క్రిందిశ్లోకముంది:

> శ్రీశైలే స్థిరమూలతా ముపగతా వృద్ధిం కుమారాచలే
> పంచారామతలే ప్రతానసుషమాసింహాచలేంద్రే తతః
> శ్రీకూర్మే పురుషోత్తమే కుసుమితా యద్ధర్మకీర్తిర్లతా
> కాశ్యాం విశ్వపతేఃపురఃఫలవతీ నిత్యోపహారోచితం.

ఇది శ్రీనాథుడే వ్రాశాడు. పెదకోమటివేమారెడ్డి కీర్తిలత శ్రీశైలంలో స్థిరమూలమై కుమారాచలంలో వృద్ధిపొంది పంచారామాలలో సింహాచలంలో పందిరల్లి శ్రీకూర్మంలోనూ, పురుషోత్తంలోనూ పుష్పించి కాశీలో విశ్వనాథుని ఎదుట నిత్యనైవేద్యానికి పనికివచ్చేటట్లు ఫలించిందని ఈ శ్లోకానికి అర్థం. అంటే కాశీలోనూ, కాశీకి వెళ్ళే దారి పొడుగునా పెదకోమటివేముడు దానధర్మాలు చేశాడు. తన ప్రభువుతో శ్రీనాథుడు కూడా కాశీయాత్ర చేశాడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు భావించారు.[11]

ఈ భావన సమంజసమే. ఉత్తరోత్తరా శ్రీనాథుడు కాశీఖండం అనువదించాడు. అందులో కాశీపట్టణాన్ని చూసినట్టు విపులంగా వర్ణించాడు. కాశీకి వెళ్ళే దారిలో ఉన్న పుణ్యక్షేత్రాలపై శ్రీనాథుని చాటువులు, పద్యాలు ఉన్నాయి. ముఖ్యంగా సింహాచలంలో చెప్పినవి ఎక్కువ. సింహాద్రి అప్పన్న చందనయాత్రసందర్భంగా అక్కడికి వచ్చిన వివిధ జాతుల నాతుల సౌందర్యాన్ని శ్రీనాథుడు కళ్ళకు కట్టేటట్టు వర్ణించాడు.

ఆంధ్రనియోగిభామ:-

హరినీలముల కప్పు నణగించు నునుగొప్పు విడిపువ్వుదండదావీడబార
గోటిచందురు దాలు గోటుసేయగజాలు మొగముకుంకుమచుక్క సొగసుగులుక
నలజక్కవల జిక్కు అణగద్రొక్కగ నిక్కు పాలిండ్లపై నాచుపైటజార
నిసుకతిన్నెల మెట్టి పసిడి చెంపలగొట్టు పిరుదుపై మొలనూలు బెళుకుదేర
జిగురు గెమ్మోవి బగడంపు జిగియు మెరయు
మాటలాడగ గనుదోయి తేట అమర

11. శృంగారశ్రీనాథం, పుట 128.

చెమటలూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగగుణధామ యాంధ్రనియోగిభామ.

వేపారిభామ:-

రాపాడంగల గుబ్బచన్నుగవతో రాకేందుబింబంబుపై
దూపేయంగల ముద్దునెమ్మొగముతో దోరంపుమైచాయతో
జూపు న్వద్దను బాలసంఘములతో సొంపారు లేనవ్వుతో
వేపార్యంగన వచ్చె కాసెబిగితో వేణీభరచ్ఛాయతోన్.
విడిన కొప్పు న జాజివిరులొప్ప గారాలచిట్టి కుంకుమచుక్క బొట్టు చెదర
జక్కగా బటువార సందెడు కుచ్చెళ్ళు జిలుగుమట్టియలపై జిందులాడ
గొదమగుబ్బలబైట కొంగు సయ్యనజాల ముక్కునత్తొక వింతముద్దుగులుక
మొలగంట లిమ్మగు మ్రోతతో రంజిల్లుగనకంపుటందియల్ గల్లురనగ
పొసగ గర్పూరవీడ్యము ల్బొందుపరచి
యనుగుజేడెలతో ముచ్చట లాడికొనుచు
నలరు సింహాద్రిపై కెక్క హర్షమునను
వచ్చె గలకంఠి వేపారిముచ్చెకంటి.

అగసాలివన్నెలాడి:-

పొలుపొందగ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలి పై దళుకొత్త జెమట లుత్తలపడంగ
సొగసు గా బూదండ జోపిన కీల్గొప్పు జారగా నొకచేత సరుదుకొనుచు
బిగిచన్నుగవమీద బిరుసుపయ్యెద చెంగుదిగజారి శివమాత్ర మగుపడంగ
ముక్కునపూరుమంజి ముత్యాలముంగరకమ్మవాతెరమీద గంతులిడగ
గొను జవ్వాద మట్టియల్ గదిపి మ్రోయు
గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మ యనగ
మెల్లమెల్లన సింహాద్రిమీది కేగె
కన్నెపూబోడి యగసాలి వన్నెలాడి

సాతానివెలది:-

మీగాళ్ళ జీరాడు మేలైన కుచ్చెళ్ళు దేరగా మడిచీర దీర్చికట్టి
బిగువుగుబ్బలమీద నిగనిగల్గళుకొత్తు నేరపయ్యెదకొంగు జారవైచి
వలపులకొక వింత గలుగగా గొప్పలో కురులు నున్నగ దువ్వి కొప్పువెట్టి
నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుంచి తిరుచూర్ణ మామీద దీర్చుచేసి
యోరచూపుల విటులదానూరడించి-గిల్కు మెట్టెల రవరవల్ గులకరింప
జికిలిచేసిన తామ్రంపుజేతబూని-విధినేతెంచె సాతాని వెలది యొకతె.

ఒడ్డెవనిత:-

మకరధ్వజుని కొంప యొకచెంప గనుపింప జీరకట్టినదయా చిగురుబోణి
యుభయకక్షములందు నురుదీర్ఘతరములౌ నెరులు పెంచిన దయా నీలవేణి
పసుపు తావులుగ్రమ్ము పైటచేలము లెస్స ముసుగు వెట్టినదయా ముద్దుగుమ్మ
పూర్ణచంద్రునిబోలె బొసగ సిందూరపుబొట్టు పెట్టిన దయా పొలతి నుదుట
యెమ్మెమీరగ నిత్తడిసొమ్ము లలర
నోరచూపుల గుల్కు సింగార మొల్క
గల్కి యేతెంచె మరుని రాచిల్క యనగ
వలపులకుచేటి యొక యొడ్డెకులవధూటి.

ఆడవాళ్ళ సౌందర్యాన్ని నిశితంగా పరీక్షించడంలో, సహజంగా వర్ణించడంలో శ్రీనాధుడు అందె వేసిన చేయి. ఇటువంటి పద్యాలను అతిగా చెప్పడంవల్ల అతడు స్త్రీలోలుడు అనే అపకీర్తి అతణ్ణి అలము కొంది. శ్రీనాధుడు అవినీతి పరుడుకాడు. రసికుడు. ఆనాడు శాస్త్రాలు, సమాజం అంగీకరించిన విధంగా భోగంవాళ్ళ దగ్గర తన రాసిక్యత చూపి సుఖించాడే కాని మగనాలి జోలికి పోలేదు. చూడండి-ఆకాంక్ష నీయమైన ఒక వనితను భోగందానిగా చేయక దాసరివనితగా పుట్టించినందుకు విధిని తిడుతున్నాడు.

వాసనగల్గు మేను విడువాలుకనుంగవ గబ్బిగుబ్బలున్
గేసరిమధ్యమున్మదనకేళికి నింపగు బాహుమూలవి
న్యాసముగల్గి నట్టి యెలనాగను బోగముదాని జేయ కా
దాసరిదాని జేసిన విధాతను నేమనవచ్చు నీశ్వరా!

ఇలాగే ఇంకొక పద్యంలో వగలాడిని మగనాలిగా సృష్టించినందుకు బ్రహ్మను నిందిస్తున్నాడు. చూడండి:

గుబ్బలగుమ్మ లేజిగురు గొమ్మ సువర్ణపు గీలుబొమ్మ బల్
గబ్బి మిటారి చూపులది కాపుది దానికి నేల యొక్కనిన్
బెబ్బులి నంటగట్టితివి పెద్దవునిన్నవరాదుగాని దా
నబ్బ! పయోజగర్భ!మగనాలికి నింత విలాస మేటికిన్?

వారకాంతలతో వినోదించటమేగానీ కులస్త్రీల జోలికి శ్రీనాధుడు పోడని పై పద్యాలు రుజువు చేస్తున్నాయి. వేశ్యలలో కూడా రాసిక్యత లేనివాళ్ళంటే అతనికి గిట్టదు. చూడండిఈ పద్యం.

చీరయ ముక్కు ముంగరము జెంపల గంధము జుక్క బొట్టు మం
జీర ఝుళంఝుళారవము జేతుల గంకణనిక్వణంబు నొ
య్యారపు జారుకొప్పు ను గయాళితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింత లేదనుట గంటిని నీపురి వారకాంతలన్

ఈ ఊరేమిటో తెలీదు. వెళ్ళిన ప్రతిఊళ్ళోనూ ఉన్న అంద చందాలను, చూడదగ్గప్రదేశాలను, కూడవలసిన వారకాంతలను చూసి చాటు పద్యాలు చెప్పటం శ్రీనాధునికి సరదా. వెళ్ళిన ప్రతీచోటా కొత్తలూరించే భోజనం చేసి దానిని పద్యంలో చెప్పటం కూడా ఇష్టమే. అంత మాత్రాన అతడు స్త్రీలోలుడై తన కుటుంబాన్ని నిర్లక్ష్యం చేశాడని, తిండిపోతని అనుకోనక్కరలేదు. అతడు చక్కని భోజనాన్ని ఎంత మెచ్చుకుంటాడో సహపంక్తిని గూర్చున్న బంధువులతోకూడా అంత చక్కగా పరిహాసోక్తులు పలుకుతూ ఆదరిస్తాడు. చూడండి ఈ చాటువు- తాటికాయంత ముద్దలు చేసితినే బంధువును వెక్కిరిస్తున్నాడు.

గ్రామము చేతనుండి పరికల్పిత ధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచే గడతేరెగాక మా
రామయమంత్రి భోజన పరాక్రమ మేమని చెప్పవచ్చు నా
స్వామి యెరుంగుదత్కబళ చాతురి తాళఫలప్రమాణమున్.[12]

ఈ రామయమంత్రి ఎవరో శ్రీనాధునికి హాస్యమాడదగిన బావ మరుదుల వరుసలోని వాడై వుంటాడు. అయితే శ్రీనాధునికి సాక్షాత్తు బావమరుదులు ముగ్గురు ఉన్నారు. వాళ్ళు దగ్గుపల్లితిప్పయ్యగారి కుమారులు పోతన, ఎర్రన,దుగ్గన్న అనేవాళ్ళు. శ్రీనాధుని బావ మరుదులలో ఒకపోతన్న ఉన్నాడు. కనుక అనంతరకవులూ, ప్రజలూ పొరపడి బమ్మెరపోతన్న గారినే శ్రీనాధునిబావమరదిగా భావించి కట్టు కథలు కల్పించారు. దగ్గుపల్లి పోతన్న కవికూడా కాడేమో. అయితే బావ మరుదులలో మూడవవాడు దుగ్గన్న మంచికవి. శ్రీనాధునికి అతడంటే ఇష్టం.

శ్రీనాధుడు వివాహం చేసుకొన్న దగ్గుపల్లి వారి అడపడుచు పేరేమిటో తెలియదు. అత్తవారి ఊరైన దగ్గుపల్లి కృష్ణాజిల్లా గూడూరుకు చేరువనున్నది

12. చాటు పద్య మణిమంజరి-I పద్యసంఖ్య 367.

కావచ్చు. శ్రీనాథుడు తనకడగొట్టు మరిది దుగ్గన్నను శిష్యునిగా చేసుకొని తనతో తిప్పు కున్నాడు. శ్రీనాథునికి పుత్రసంతానం వుందో లేదో తెలియదు. ఒక కూతురును కొండవీడులోనే ఇచ్చి పెళ్ళి చేశాడు. ఈమెకుమారుణ్ణే అతడు యింట్లో పెట్టుకొని పెంచాడట. అందు చేత ఆ అబ్బాయిని,అతని సంతతిని శ్రీనాథునివారని లోకులు పిలవసాగారట.[13]

బంధుమిత్రులతో, భార్యాదుహితలతో శ్రీనాథుడు హాయిగా క్రీ.శ.1402 నుంచి 1420 దాకా పెదకోమటి వేమారెడ్డి ఆస్థానంలో ఉండే వాడు. ఈ కాలంలో అతడు శాసనాలను, చాటుపద్యాలను మాత్రమే రచిస్తూ విద్వాంసులతో గోష్ఠిలో పాల్గొంటూ వేమారెడ్డికి అఖిలపురాణ విద్యాగమాలు వినిపిస్తూ సుఖంగా ఉండేవాడు. అయితే ఈ పద్దెనిమిదేళ్ళ సుదీర్ఘకాలంలో అతడు ఏ ఒక్క గ్రంధాన్ని వ్రాయకపోవడం కొంచెం విచిత్రంగానే కనబడుతుంది శ్రీనాథుని గ్రంధాలుగా తెలియవస్తూ నేటికి దొరకని కొన్ని గ్రంధాలు ఉన్నాయి. (1) నందనందనచరిత్ర (2) వల్లభాభ్యుదయం (3) కామశాస్త్రం (4) ధనంజయవిజయం అనేవి వీటిలో ఉన్నాయి. ఈ గ్రంధాలలో చిట్టచివరిది శ్రీనాథుడువ్రాసి ధాన్యవాటి గన్న భూపాలునికి అంకితమిచ్చినట్టు అనంతరకవుల సాక్ష్యం ఉంది. దంతులూరి బాపిరాజు అనేకవి 19వ శతాబ్ది లో 'మూర్తిత్రయోపాఖ్యానం' రచించాడు. అందులోని ఈ పద్యభాగాన్ని చూడండి.

....

శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజయంబనుసత్కావ్య మంది వెలసె
నృపతిమాత్రుండె నిజపాదనీరజాత
ఘటితకోటీరవైరిభూకాంతమాన
సాంతరభయాపహారి! శ్రీదంతులూరి
గన్నభూపాలమౌళి దోర్గర్వశాలి.[14] (మూర్తిత్రయోపాఖ్యానం)

శ్రీనాథుని కాలంలో ధాన్యవాటిని పాలించే గన్నభూపాలుడొకడు ఉన్నాడు. అతడు సాక్షాత్తు పెదకోమటి వేమారెడ్డికి మామగారు. తన ప్రభువుల మామగారి పేర ఒక కావ్యం వ్రాసి శ్రీనాథుడు అంకిత మిచ్చాడేమో! అతడు

13. శృంగార శ్రీనాథం, పుట 35.

14. శృంగార శ్రీనాథంలో వేటూరివారు ఉదాహరించారు పుట 87.

వ్రాసిన ఫిరంగిపుర శాసనంలో -

శ్రీధాన్యవాటిపురాధిపతియుంగ్రిష్ణవేణ్ణాజలక్రీడావినోదుండ్డునగుగన్నభూపాలు

అనే ప్రసక్తి ఉంది.[15] ఇవి శ్రీనాథుని మాటలే.

భారవికిరాతార్జునీయాన్ని సంపూర్ణంగా అనువదించి శ్రీనాథుడు ఈ గన్నభూపాలునికి అంకితమిచ్చివుంటాడు. ఈ గాధను కొద్దిగా హర విలాసం ఆఖరి అశ్వాసంలోచెప్పాడు. అది తృప్తినివ్వక విస్తరించి వ్రాశాడేమో. తరువాత శ్రీనాథుడే వ్రాసిన కాశీఖండంలో 18 గద్యపద్యాలలో ఒక ధనంజమోపాఖ్యానం ఉంది. (5-59 నుంచి 76 దాకా) అయితే ఈ కథను శ్రీనాథుడు పెంచి కావ్యంగా వ్రాశాడని చెప్పడానికి అస్కారం ఏ మాత్రంలేదు. విశ్వేశ్వరాజ్ఞ లేనిదే కాశీలో ఎవరూ ప్రవేశింపలేరని ప్రవేశిస్తే పడరానిపాట్లు పడతారని ఈ ధనుంజయోపాఖ్యానం చెప్తుంది. శ్రీనాథుడు వ్రాసినది ధనుంజయవిజయం కనుక కథ పాండవమధ్యముని విజయగాధ కావచ్చు. గ్రంధం దొరికితేనేగాని మరేమీ చెప్పలేం. ఈ కావ్యాన్ని శ్రీనాథుడు క్రీ.శ.1409 తరువాత వ్రాసిఉండవచ్చు. ఆసంవత్సరం పెదకోమటి వేమారెడ్డి భార్య భూరి సద్గుణనికురుంబ సూరమాంబ సంతాన సాగరం అనే తటాకం నిర్మించింది. దాని ప్రతిష్ఠకు అమె తండ్రి గన్నభూపాలుడు వచ్చి వుంటాడు. తన క్రిష్ణ వేణ్ణాజలక్రీడావినోదాన్ని యధాలాపంగా శిలాక్షరాలలో చెక్కించిన శ్రీనాథుని మెచ్చుకొని అతనిచేత కృతి అందుకొని వుంటాడు. అవి సప్తసంతానాలలో కృతి ముఖ్యమని తలచే రోజులు కదా.

శ్రీనాథుడు విద్యాధికారిగా పనిచేసిన పద్దెనిమిది సంవత్సరాలూ కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యంలో ఒడిదుడుకులులేవనుకోకూడదు. రాజమండ్రికి కొండవీటికి పచ్చగడ్డివేస్తే భగ్గున మండుతూనే ఉంది. ఈ అంతః కలహములను ఆసరా చేసుకొని విజయనగరరాజులు వెలమదొరలు, గజపతులు ఈ రాజ్యాలను కబళించటానికి ఎత్తులు వేస్తున్నారు. వీటికి తోడు అంతకుముందు రాజమండ్రిని పాలించిన చోడభక్తి రాజకుమారుడు అన్నదేవుడు పద్మనాయకులనూ వాళ్ళ ప్రభువులైన బహుమనీ సుల్తానునూ ఆశ్రయించి

15. శాసనపద్యమంజరి, ప్రథమభాగం, జయంతిరామయ్యగారు. పుట-24

రెడ్డిరాజ్యాలపై తళ్లు తెచ్చాడు ఈ అన్న దేవునితో పెదకోమటివేముడు చేతులు కలిపాడు. కాటయవేమునికి విజయనగరం వాళ్ళకూ వియ్యముంది. అందుచేత వాళ్లు పెదకోమటి వేముణ్ణి ఇరకాటంలో పెట్టివుంటారు. క్రీ. శ.1411లో దేవరాయలు కొండవీటిపై దాడి చేశాడు. రెడ్డిరాజ్యంలో కొంత ఆక్రమించుకొన్నాడు. క్రీ.శ. 1417 లో పెదకోమటివేమన ఫిరోజపాతో చేతులుకలిపి రాజమండ్రిపై దాడిచేశాడు. ఫిరోజ్‌షాతో రెడ్లతో కలిశాడని వెలమవారు మండిపడ్డారు. వాళ్ళు విజయనగరం వాళ్ళతో కలిశారు. పద్మనాయక వంశం లోని లింగమనేడు పెద్దసైన్యంతో కొండవీటిమీదకి దండెత్తి వచ్చి పెద కోమటి వేముని ఓడించి అతనికి బొమ్మవెట్టాడు. అంతే అతని బొమ్మను తన ఎడమకాలి గండపెండెరానికి కట్టుకున్నాడు ఇంతటితో ఊరుకోక పెదకోమటివేముని సింహాలాంఛనాన్ని, 'సందికంతపోతురాజు కఠారి'ని తీసుకొని పోయాడట.

ఈ పరాజయాలు రెడ్డిరాజులకు తలవంపులయ్యాయి. బహుశా యివి క్రీ. శ.1419లో జరిగాయికాబోలు. 1420లో పెదకోమటి వేముడు మరణించాడు. ఈ రాజకీయ విప్లవాలలో శ్రీనాధుడు తలమునకలుగా మునిగిపోయి ఉంటాడు. అందుచేత గ్రంధరచన చేసివుండడు. పెద కోమటి వేముని అనంతరం రాజ్యం సుస్థిరంగా లేదు; సుభిక్షంగా లేదు. పెదకోమటివేముని కొడుకు రాచవేముడు తండ్రంతసమర్థుడు కాడు; పరాక్రమవంతుడు కాడు. పైగా ప్రజాకంటకుడు. పురిటిమంచంమీద పన్నువేసిన మహానుభావుడు. ఈ పురిటిపన్ను వసూలుచేయబోతూ వుంటే సవరంఎల్లయ్య అనే బలిజనాయకుడు రాచవేమారెడ్డిని పొడిచి చంపివేశాడట. ఇతడు రాచలెంక. స్వామిభక్తి పరాయణత్వం వెల్లివిరిసే రోజుల్లో ఒక భృత్యుడు ప్రభువును పొడిచి చంపాడంటే అదెంత కర్కోటకత్వమో తెలుస్తుంది. రాచవేమారెడ్డితో కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యం అంతరించింది. ఒక మహావటవృక్షం కూలిపోయింది. ఆ కొమ్మల మీద గూడుకట్టుకొన్న పక్షులు వేరే చెట్లు వెతుక్కోవలసివచ్చింది.

పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు విద్యాధికారిగా మహోన్నత పదవిలో ఉండి, ఇరవై నాలుగు సంవత్సరాలు ఒక వంశాన్ని నమ్ముకొని ఆ రాజ్యపు శత్రువులకు

శత్రువై రాజుకు మంత్రులకు తలలో నాలుకై ఒడి దుడుకులకు లోనై అష్టైశ్వర్యాలు అనుభవించి కష్టాలను తట్టుకొన్న శ్రీనాధుడు క్రీ.శ.1424 ప్రాంతాలలో ఇంకొక రాజును ఆశ్రయించవలసి వచ్చింది. రాజమండ్రి రెడ్డిరాజుల ప్రాపకం తనకు కావాలనుకొన్నా వెను వెంటనే లభించేది కాదు. ఇద్దరికీ మొఖంచెల్లదు. అందుకే శ్రీనాధుడు పల్నాటి ప్రాంతాలకు రాజాశ్రయంకోసం వెళ్ళివుంటాడు.

అప్పుడుకూడా పల్నాడు వెనుకబడిన రాజ్యమే. కొండవీటిలో రాజభోగాలు అనుభవించిన శ్రీనాధునికి ఈ ప్రాంతాలు రుచించకపోవటంలో వింత లేదు

చిన్నచిన్న రాళ్లు చిల్లరదేవుళ్లు-నాగులేటినీళ్లు నావరాళ్లు
సజ్జజొన్న కూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు-పల్లెనాటి సీమ పల్లెటూళ్లు.

అని వాటిని పేర్కొన్నాడు. రాజమందిరాలలో విడిది చేసిన శ్రీనాధుడు ఈ చిన్న పల్లెటూళ్ళలో పురోహితుని యింట్లో బసచేయవలసి వచ్చింది. అతనికి శుచీ శుభ్రతా లేకపోతే పరమరోత. పురోహితుని ఇల్లు ఇలా వర్ణించాడు.

దోసెడు కొంపలో బసుల ద్రొక్కిడి మంచము దూదరేణమున్
బాసిన వంటకంబు పసిబాలుర శౌచము విస్తరాకులున్
మాసిన గుడ్డలున్ దలకుమాసిన ముండలు వంటకుండలున్
రాసెడు కట్టెలున్దలపరాదు పురోహితునింటి కృత్యముల్.

బహుశా ఈ పురోహితుని ఇల్లు కారెమపూడిలో ఉండివుంటుంది. శ్రీనాధుడు అవూరు చూశాడు. అంతకుముందు అతడు పెదకోమటి వేమునితో కాశీకి వెళ్ళాడు. కారెమపూడిని కాశీతో సరిపోలుస్తూ ఈ పద్యం చెప్పాడు.

వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుడు తల్లి పోతురా
జారయ గాలభైరవుడు నంకమశక్తి యు నన్నపూర్ణయున్
గేరెడి గంగధార మడుగే మణికర్ణికగా జెలంగునీ
కారెమపూడి పట్టణము కాశిగదా పలినాటి వారికిన్.

పల్నాడులో సంచరిస్తున్నప్పు డే శ్రీనాథుడు వీరుల కథలను విని ఉత్తేజితుడై ఉంటాడు. బ్రహ్మనాయుడు, కల్లు ప్రతిష్ఠ, బాలచంద్రుని యుద్ధం మొదలైన ఘట్టాలను జాన పదులు ద్విపదగా పాడినపుడు శ్రీనాథుడు ఉప్పొంగిపోయిఉంటాడు.

ఆప్రదేశాలలో తిరిగినపుడు స్థానికులు ఎక్కడెక్కడ ఏమేమి జరిగాయో చూపించివుంటారు. దానిని శ్రీనాథుడు ఇలా ఛందోబద్ధంచేశాడు.

ఇచ్చోట భుజియించి రేక కార్యస్థులై సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటజింతించెనిచ్చునుపాయంబున నళినాక్షి యార్వెల్లి నాయకురాలు
నిజమునుశుద్ధికై నిప్పు ల యేటిలో నేలాడె నిచ్చోట బీలసాని
ఇచ్చోట బోరిరి యిలపణంబుగ గొల్ల సవతితల్లుల బిడ్డ లవనిపతులు
ధీరులగువార లేవ్వరు వీరపురుషు
లై మదోద్ధతి నిచ్చోట నాజిబడిరి
యనుచు జెప్పెదు రైతిహ్యమచటనచట
జనపపెద్దలు పల్లెదేశములయందు [క్రీడా. 122.]

స్థానికులు ఆ ప్రదేశాలు చూపిస్తున్నప్పు డు శ్రీనాథుని కళ్ళ ముందు ఆ వీరచరిత్ర మళ్ళా కనబడి వుంటుంది. విన్నపాటను, కన్న ఆటను సమన్వయం చేసుకొని వుంటాడు.

ఇంతటి ఉద్రేక పూరితమైన కథనాన్ని, ఉత్తేజవంతమైన కథను విన్నప్పు డు ఏ కవీ ఊరుకోడు. అందుచేత శ్రీనాథుడు పల్నాటి వీర కథలోని కొన్ని భాగాలను ఆశువుగా ద్విపదలో రచించి ఉంటాడు. కోళ్ళ యుద్ధంలో వైదికోపమానం చెప్పటం శ్రీనాథునివంటి వానికే తగును. చూడండి.

వృత్రాసురుండు దేవేంద్రుండు మరల
వైరముల్ పొడమగా వారి ఉపగిది
రూపులు మార్చి యారూఢివిక్రములు
కయ్యంబు చేయంగ కడగిరో యనగ. [16]

కోళ్ళు దెబ్బలాడాయట. పలనాటి వీరభారతాన్ని శ్రీనాథుడు ఎంత చెప్పాడో తెలియదు. కల్లు ప్రతిష్ఠ, బాలచంద్రుల యుద్ధాలకు ఆద్యంతాలలో

16. పల్నాటివీరచరిత్ర, విశాలాంధ్రప్రచురణ, పుట 142.

అతని పేరుంది. మిగతా భాగాలలో ద్విపదకవులు అతణ్ణి స్మరించాకనే రచన చేశారు. కాటమరాజు చరిత్రను వ్రాసిన కవులు సైతం శ్రీనాథుణ్ణి స్మరించి అతని వచనపద్ధతిలోకావ్యం వ్రాస్తున్నామన్నారు.[17] అందుచేత శ్రీనాథుడు కాటమరాజు చరిత్రను కూడా చెప్పాడేమో అని పండితులు భావిస్తున్నారు.[18] అయితే దీనిని శ్రీనాథుడు వ్రాయడానికి ఆస్కారం లేదేమో. పల్నాటి వీరచరిత్ర లాగా అప్పటికి కాటమరాజు కథ ప్రచారంలోనికి రాలేదు. శ్రీనాథుడు చాటువుగా పల్నాటి వీరులను గురించి చెప్పినట్లు కాటమరాజు కథలోని వ్యక్తులపై ఒక్క పద్యం కూడా వ్రాయలేదు. కాటమరాజు కథలాగా ప్రచారంలోకి వచ్చింది తాళ్ళపాక తిరువెంగళనాథుని కాలంలోనే. ఇతడు అన్నమాచార్యులవారి మనుమడు. క్రీ.శ.1530-1550 ప్రాంతాలవాడు. ఇతడు తన అష్టమహిషీ కల్యాణంలో కాటమరాజు కథలోని పేర్లయిన 'ఎరనన్న, నలనన్న' మొదలైన పేర్లు, గొల్లల శివాలు పేర్కొన్నాడు.[19] పల్నాటి వీరుల శివాలను శ్రీనాథుడు ఇలాగా వర్ణించాడు.

గర్జించి యరసి జంఘాకాండయుగళంబు వీరసంబెట కోల వ్రేయునొకడు
ఆలీఢ పాదవిన్యాస మొప్పగ వ్రాలి కుంగశాఖినయము గైకొను నొకండు
బిగువుగన్నుల నుబ్బు బెదరు జూపులతోడ ఫీట్కార మొనరించు బెలుచ నొకడు
పటుభుజావష్టంభపరిపాటి ఘటియిల్లధరణి యా స్ఫోటించి దాటు నొకడు
ఉద్ధి ప్రకటింప నొక్కరుండోలనాడు
బయలు గుఱ్ఱంబు భంజళ్ళ బరవు నొకడు
కొదుము దాటింపుచుమ బెద్ద గొలువులోన
బడతి పల్నాటివీరుల బాడునపుడు. (క్రీడా.117)

కాటమరాజు కథ విషయంలో శ్రీనాథుడు ఒక్కపద్యం కూడా ఇటువంటిది చెప్పినట్లు లేదు. పల్నాటి వీరచరిత్రలోకూడా శ్రీనాథుని పోకడలు గ్రహణం పట్టిన సూర్యునికాంతిలాగా కనబడుతాయేమో గాని కాటమరాజు కథలో అటువంటి ఘట్టాలే లేవు.

---

17. కాటమరాజు కథ - మదరాసు ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయం వారి ప్రచురణ, అవతరణిక, మొదటి పేజి. 18. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు, శృంగార శ్రీనాథం, పుట 255, బంగారు తమ్మయ్యగారు; శ్రీనాథ మహాకవి - రెడ్డి సంచిక, పుట 281.

19. అష్టమహిషీ కల్యాణం, పుట, 80..

ద్విపద సాహిత్యం చేసుకొన్న అదృష్టంకొద్దీ శ్రీనాధుడు కొన్నాళ్ళ పాటు పల్నాటిసీమలో సంచరించాడు. ఆ గాధను గ్రంథస్థం చేశాడు.

అయితే ఆ సీమపైన అతనికి మక్కువ లేదు. తిండిరుచించదు. ఊరు బాగులేదు. సన్నన్నం తినే అతనికి ఆ ప్రాంతంలోని జొన్నకూడు నచ్చలేదు.

జొన్నకలి జొన్నయంబలి-జొన్నన్నము జొన్న పిసరు జొన్నలుతప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ-పన్నుగ బలినాటి సీమప్రజలందరకున్.

ఈ జొన్నన్నానికి తోడు చింతకూర, బచ్చలికూరా కలిపివండిన ఉడుకు పులుసు ఒకటి. ఆ చేదు శ్రీనాధుడు భరించలేకపోయాడు. తానేమిటి, తనను పుట్టించిన జేజెమ్మ కూడా తినలేదు. శ్రీనాథుడు శ్రీకృష్ణుణ్ణి ఇలాగ సవాలు చేశాడు:

ఫుల్లసరోజనేత్ర యల పూతన చన్నుల చేదు త్రావినా
నల్లదవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కెదవేల?తింత్రిణీ
పల్లవయుక్తమౌ నుడుకు బచ్చలిశాకము జొన్నకూటితో
మెల్లన నొక్క ముద్ద దిగమ్రింగుము నీపస గానవచ్చెడిన్.

పోనీ ఈ హాలాహలాన్ని ఎలాగో దిగమింగుదామనుకుంటే నీళ్ళు కూడా కరువు. పై పద్యంలో శ్రీకృష్ణుణ్ణి సవాలు చేస్తే ఈ క్రింది పద్యంలో పరమేశ్వరుణ్ణి ఎత్తి పొడిచాడు.

సిరిగలవానికి జెల్లును - దరుణులు బదియారువేల దగబెండ్లాడెన్
దిరిపెమున కిద్దరాంద్రా-పరమేశా! గంగవిడుము పార్వతి చాలున్.

ముష్టెత్తుకునేవానికి ఇద్దరు పెళ్ళాలెందుకు, గంగను విడిచిపెట్ట మన్నాడు. పల్నాటి సీమలో శ్రీనాధునికి అక్షరాలా నీళ్ళు పుట్టలేదు కాబోలు. అందుకే విసుగెత్తిపోయాడు. ఈపద్యాలు చెప్పాడు.

అంగడి యూరలేదు వరియన్నములేదు శుచిత్వమేమిలే
దంగనలింపులేరు ప్రియమైనపనంబులులేవు, నీటికై
భంగపడంగ జాల్పడు కృపావరు లెవ్వరులేరు దాతలె
న్నంగను సున్న, గాన బలనాటికి మాటికి బోవనేటికిన్?

రసికుడుపోవడు పల్నా-తెనగంగా రంభయైన నేకులెవడకున్
వసుధేశుడైన దున్నను-గుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూరే కుడుచున్.

పల్నాటికి 'గుడ్‌బై' చెప్పి, అంగన లింపుగా ఉండే చోటు, వనాలుండే ప్రదేశం, శుచిగా వుండే పరిసరాలు గల గోదావరీతీరానికి వెళ్ళాడు. పెదకోమటి వేమునితోపాటు కాశీకి వెళ్ళినపుడు ఈ ప్రదేశాలను అతడు చూశాడు. మెచ్చుకొన్నాడు. దాక్షారామంలో భీమేశ్వరా లయానికి తన బంధువు బెండపూడి అన్నమంత్రి మొగలివాకిట మండపం కట్టించాడు. ఆ ప్రాంతాలకు వెళ్ళడమే ఉత్తమ మనుకొన్నాడు. 1428 ప్రాంతాలలో అక్కడకు వెళ్ళాడు.

సరిగ్గా అదే కాలానికి సాంపరాయని తెలుగురాయలు కూడా అశ్వారూఢుడై సింహాచలయాత్రకు వెళుతున్నాడు. శ్రీకాకుళంలోని ఆంధ్ర విష్ణువు పేరు ఆరోజుల్లో చాలామంది పెట్టుకొనేవారు. ఆంధ్రవిష్ణువు తెలుగురాయడు. వ్యక్తులకేగాక గ్రామాలకు కూడా ఈ పేరు ఆరోజులలో ఉండేది. నెల్లూరు మండలంలో ఆత్మకూరుతాలూకాలో 'తెలుగురాయని పుర' మొకటి ఉంది. కృష్ణాతీరంలో శ్రీకాకుళాన్ని అనుకొని తెలుగు రాయని పాలెం ఒకటి వుంది. సింహాచలం వైపు వెళుతున్న తెలుగు రాయలు ఏగ్రామంవాడో తెలియదుకానీ అతడు "కన్నడదేశంలోని సంబు రాయని కొడుకు" అని ఒక శాసనం వల్ల తెలుస్తున్నది.[20] ఇతడు అశ్వారూఢుడై నపుడు చూసి శ్రీనాథుడు ఇలాగ దీవించాడు.

ధాటీ ఘోటకరత్న ఘట్టనమిళద్ధ్వాఘిష్ట పల్యాణ ఘం
టా టంకార విలుంఠలుంఠన మదోన్మత్తాహితక్షోణీ భృ
త్కో టీ రాంకిత కుంభినీధర సమాత్కూటాటవి ఝూట క
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకు బ్రహ్మాయువౌ

కర్ణాటాంధ్రాధిపుడైన ఈ తెలుగురాయలు గోదావరీతీరమండలంలో ఉండేవాడేమో. ఇతని పేరుతో కలిసిన సాంపరాయణగ్రామం తుల్య భాగా నదీ తీరాన ఉంది. ఇది సాధారణమైన గ్రామం కాదు. ఆరోజుల్లో అది మహా

---

20. సింహాచలం శాసనం. దక్షిణభారత శాసన సంపుటి, 6వ భాగం, నెం 905.

గ్రామం.[21] ఇది దాక్షారామానికి చేరువలో ఉంది. ఈ సాంపరాయణ గ్రామంలో ఉండే తెలుగు రాయల్ని యాచించి శ్రీనాథుడు కస్తూరి పుచ్చు కున్నాడు. తాను వెళుతున్నది అప్సరసల్లాంటి సానికూతు లున్న దాక్షారామం. వాళ్ళకు బహూకరించటానికి కస్తూరి కావాలి. అందుకే దాపరికం లేకుండా తాను కస్తూరి ఎందుకు యాచిస్తున్నాడో దాతకు చెప్పాడు చూడండి.

అక్షయ్యంబుగ, సాంపరాయని తెలుంగాధీశ ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయరా సుకవిరాడ్బృందారక శ్రేణికిన్
దక్షారామ పురీ విహారవర గంధర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ కుంభికుంభములపై వాసించు దద్వాసనల్! [22]

శ్రీనాథుడు తన కింకేరాజుల ప్రాపకం లేనప్పు డు గోదావరీ మండలంలో సంచరిస్తున్నప్పు డు దాక్షారామానికి వెళుతూ సాంపరాయణ మహాగ్రామంలో ఆగినపుడు అక్కడి తెలుగురాయల్ని కస్తూరి యాచించా డనడమే సమంజసం.[23] "శ్రీనాథుడు ఈశ్వరార్చనాకళాశీలుడు గనుక అతడేమాత్రం వేశ్యాలోలుడు కాడు. ఈ యాచించిన కస్తూరిని అతడు భక్తి శ్రద్ధలతో స్వామివారికి సమర్పిస్తే ఆ ప్రసాదాన్ని గుడినినమ్ముకున్న సానులు మానులు పుచ్చుకొని తమ వక్షస్థలాలపై తామే వ్రాసుకొనెడివారని శ్రీనాథుని హస్తాలు వేశ్యావక్షోజద్వయసంపర్కంచేత మైలపడలేదని కొందరు భావించి ఇలా వ్రాశారు.

శ్రీనాథుని భావనలో దాక్షారామ రామాజనమంతయు భీమేశ్వర సేవకై సముపలబ్ధ జన్మముగల దేవగంధ ర్వాప్సరో జాతి వనితా సమితియే గాని మానవ భామినీ జన మేమాత్రమూ గాదు. యా దేవవేశ్యలు దేవతో భోగయోగ్యాలు గావలయు నట్టులేగాని మానవోపభోగయోగ్యులై యుండినట్టులు శ్రీనాథుని రచనాపద్ధతినిబట్టి యెచ్చటను తెలియవచ్చుట లేదు. [24]

21. సాంపరాయ మహాగ్రామ సవిధనిలయు' భీమ 2-74. 22. దాక్షారామ పురీవిహార వరగంధర్వాప్సరో భామినీ - అని పాఠాంతరం. 23. బండారు తిమ్మయ్యగారు ఈ గ్రామాన్ని సరిగ్గా గుర్తించారు. గాని ఈ పద్యం వేములవాడ భీమకవిది అంటున్నారు చూ.రెడ్డి సంచి, పుట 312. 24. ఇది మిత్రులు చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు "శ్రీనాథుని కవితా సమీక్ష" - "శ్రీనాథుడు శృంగారియా?" అనే గ్రంథంలో 'చాటువులు' శీర్షికలో వ్రాసిన మాటలు. పుట 19-20.

అయితే శ్రీనాథుని దృష్టిలో వాళ్ళు మానవోపభోగ యోగ్యులు కూడా అని చెప్పవచ్చు. భీమనాథుని సేవలో ఎలా ఆడి పాడుతారో మంత్రిగారి భార్య నెలతప్పినా ఆ సీమంతోత్సవంలోనూ మేజువాణీ కట్టి నడివీధులలో ఆడి పాడుతారు.[25] భీమనాథునికేగాక మంత్రిగారి భార్యకు కూడా చామరాలు వీస్తారు. శుభకార్యంలోకావలసిన పనులు చూడండి.

పూజకుండలు నిల్పె బువ్వుబోడి యొకర్తు శుభవితర్దిక చతుష్కోణములను
జాజాల పాలెల సర్వౌషదులు నించి ప్రోక్షించె నొక్కవద్మాక్షి జలము
కాంత యొక్క తె సన్నెకలు బొత్తరంబెను దోరించె వటశాఖతోడగూడ
పీఠికంబులు వెట్టె బింబోష్ఠి యొక్క తె మడుగుబట్టము గప్పె నడుగు మునుగ
రమణి యొక్క తె వింజామరంబు దాల్చె
దరుణి యొక్క తె తాళవృంతంబు పూనె
లలన యొక్కతె పసిడి సంబెల ధరించె
వాలవట్టంబు ధరియించె నతివయొర్తు. (శివరాత్రి.2-56)

శ్రీనాథుని కాలంలో పంచారామవిలాసినులవల్ల ఇటు వంటి భోగాలు అనుభవించిన మంత్రి బెండపూడి అన్నమంత్రి. అతడు భీమేశ్వరునికి మహా వైభవోపేతంతో వసంతోతత్సవం జరిపించేవాడు. ఇతడు కట్టించిన మండపంలోనే ఏటేటా భీమేశ్వరునికి కల్యాణ మహోత్సవాలు, సానికూతుల అభినయప్రదర్శన జరుగుతూండేవి. ఆ వేశ్యలు స్వామివారి కటాక్ష వీక్షణాలకోసం ఎంత సేవించేవారో. మంత్రిగారి ఆదరాభిమానాలకోసం అంతప్రాకులాడేవారు. అన్నమంత్రిగురించి వీళ్ళ గురించి ఒకే పద్యంలో శ్రీనాథుడు ఇలా చెప్పాడు.

కాంచీకంకణ తారహార కటకగ్రైవేలేయ భూషావళుల్
లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లీల న్బెండపూడన్ననిన్
బంచాస్త్రోపము దారతారకవయః ప్రార్థించి లోలోపలన్
బంచారామములందు బల్వేలతపురం ధ్రాధేందుబింబాననల్. (భీమ.1-78)

---

25. శ్రీనాథుని శివరాత్రి మహాత్మ్యంలో యజ్ఞదత్తుని భార్య నెల తప్పితే పంచారామ లీలావతులు పదునాలుగు జాతులవారూ వచ్చారు."వేడ్క నృత్యంబులాడిరి వీధులందు - బాడి రెలుగెత్తి పికకుహూ పంచమమున - బంజళంబున ధవళప్రబంధ గీత - కముల నవ్వేళ కర్ణాటకమలముఖులు" (2-54,55)

దాక్షారామంలోనే లేక రాజధానిలోనే శ్రీనాథుడు బెండపూడి అన్న మంత్రిని కలుసుకున్నాడు. కొండవీటికి రాజమండ్రికి గల విరోధాలు మరిచిపోయేటంత మార్పులు వచ్చాయి. కాటయవేముడు పోయాడు. పెదకోమటివేమారెడ్డి మరణించాడు, కాటయవేముని వియ్యంకుడు అల్లాడరెడ్డి కూడా పోయాడు. అతని సోదరులు రాజ్యాన్ని ఆక్రమించు కుంటే పినతండ్రుల చేతిలోంచి అల్లాడవేమారెడ్డి వీరభద్రారెడ్డి స్వాధీనం చేసుకొన్నారు. పాత రాజకీయ విప్లవం, వాటిలో శ్రీనాథునిపాత్ర విస్మరించి అతణ్ణి ఆదరించే తరుణం వచ్చింది. శ్రీనాథునికి రాజమండ్రీ రెడ్డి రాజుల ప్రాపకం కలిగించాలని అన్నమంత్రి తలచాడు. దానికి ప్రాతిపదికగా తానొక కృతి అంకితం పుచ్చుకొని శ్రీనాథునిపట్ల ప్రభువులను సుముఖులను చేయాలనుకొన్నాడు. శ్రీనాథుణ్ణి చూసి ఇలా అన్నాడు:

వినిపించినాడవు వేమభూపాలున కఖిలవు రాణ విద్యాగమములు
కల్పించినాడవు గాఢపాకంబైన హర్షనైషధకావ్యమాంధ్రభాష
భాషించినాడవు బహుదేశబుధులతో విద్యాపరీక్షణవేళలందు
వెదజల్లినాడవు విశదకీర్తి స్ఫూర్తి కర్పూరములు దిశాంగణములందు
బాక నాటింటినాడవు బాంధవుడవు
కమలనాభుని పౌత్రుడవమలమతివి
నాకు గృపసేయు మొక ప్రబంధంబు నీవు
కలితగుణగణ్య! శ్రీనాథకవివరేణ్య! (భీమ.1-23)

'సప్తసంతానాలు' నాకు సంభవించాయి. ఒక్క కృతిమాత్రం వెలితిగా వుంది. ఆలోటు తీర్చటానికి శివపురాణం తెనుగుగా చేసి అంకితం కావించు- అని అన్నమంత్రి అడిగాడు. స్కాందపురాణంలో గోదావరీ ఖండ మనేది విదీకనబడలేదు. ఇది శ్రీనాథుని స్వకపోల కల్పితమని, అతని తెలుగుభీమఖండాన్ని చూసి అర్వాచీనులు సంస్కృతీకరించి తెలుగు లిపిలోనే వ్రాసిపెట్టుకున్నారని పండితులు కొందరు భావిస్తున్నారు. మరి కొందరు ఈ ప్రవాదం నిరాధారమని శ్రీనాథునికి ముందే సంస్కృత గోదావరీ ఖండం ఉందని అది వ్యాసప్రోక్తమే అని విశ్వసిస్తున్నారు.[26] ఆమూలాన్ని మాత్రం వ్యాసులవారు

26. శ్రీభీమేశ్వరపురాణం (సరస్వతీ గ్రంథమండలి ప్రచురణ), చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారి పీఠికలో పుట 11.

శ్రీనాథునిలాగే భీమఖండంలో ప్రతిమూలా తిరిగి వ్రాశారనీ చెప్పాలి. మూలాన్ని సాకుగా పెట్టుకొని శ్రీనాథుడు తాను భీమ ఖండంలో చూసిన ప్రతిచిన్నవిషయాన్ని ఇందులో చొప్పించాడు. మూలం లోంచి నాలుగు నూలుపోగులు తీసుకొని వాటిని తన వర్ణనల జలతారుతో నేశాడు. కథ లేక పోయినా ఫరవాలేదు కమ్మని వర్ణన లుంటే చాలు అనే దృక్పథాన్ని మన సాహిత్యంలో ఇతడు ఈ కావ్యంతో ప్రవేశపెట్టాడు.

పేరుకు ఆరు ఆశ్వాసాల కావ్యమైనా మొదటి ఆశ్వాసమంతా అవతారికే. మిగతా ఆశ్వాసాలలోకూడా వర్ణనలే ఎక్కువ. వ్యాసుల వారియాత్రలో మజిలీల వర్ణన మూడోఆశ్వాసంలోగాని వ్యాసులవారు దాక్షారామంలో అడుగుపెట్టరు. అన్నట్లు చెప్పటం మరిచిపోయాను. వ్యాసుల వారు ఎప్పుడూ కాశీలో ఉండేవారు. వారికీ శిష్యులకీ ఒకసారి కాశీలో భిక్షదొరకలేదు. దాంతో వారు అలిగి కాశిని శపించబోయారు వారిని వారించి కడుపునిండా భోజనం పెట్టించి అన్నపూర్ణా విశ్వేశ్వరులు ఆయన్నే శపించి కాశీనుంచి వెళ్లగొట్టారు. వ్యాసులవారు దక్షిణకాశి అనే దాక్షా రామానికి వచ్చి స్థిరపడ్డారు. ఇంతకు పూర్వం వేరే కారణాలవల్ల కాశీని వదిలిపెట్టిన అగస్త్యులవారు ఈయన్ని కలుసుకున్నారు. ఇద్దరూ ఉమ్మడిగా తూర్పుగోదావరిజిల్లాలో కొంత సంచారం చేస్తారు. కావ్యం వ్యాసులవారు కాశీవదిలిపెట్టడంతో మొదలవుతుంది. మూడో ఆశ్వాసంలో ఆయన అగస్త్యులవారితో కలిసి దాక్షారామంలో ప్రవేశిస్తారు. చతుర్థ ఆశ్వాసంలో క్షీరసాగరమథనం, హాలాహలభక్షణం మొదలైన శివపురాణకథ లున్నాయి. ఈ విషయాలను శ్రీనాథుడు ఇంతకుముందు హరవిలాసంలో వ్రాశాడు. అయితే అప్పుడు చూపెట్టని సొగసులు కొన్ని ఈ కావ్యంలో చూపించాడు.

హరవిలాసంలో దేవతలు సముద్రమథనం ప్రారంభించే ముందు విఘ్నేశ్వరపూజ చేస్తారు. ఉండ్రాళ్ళు నూపిండి పెడతారు. ఒక దండకం చదువుతారు. (హర.2-15 నుంచి 2-58. ఎనిమిది గద్యపద్యాలు) ఇంతచేసినా హాలాహలం పుట్టింది. ఇది విఘ్నమే. అందుచేత భీమ ఖండంలో శ్రీనాథుడు కథ మార్చాడు. సముద్రమథనం ప్రారంభించే ముందు సురాసురులు వినాయకపూజ మరచి పోతారు. ఉపక్రమించి శ్రమించగానే హాలాహలం

పుట్టింది. దేవదానవులు పంచబంగాళమై పారిపోయారు. చివరకు శివుడు హాలాహలం మ్రింగి 'మనం వినాయకుణ్ణి పూజించటం మరచిపోయాము. అందుకే ఈ విఘ్నంవచ్చింది' అని చెప్తాడు. అప్పుడు సురాసురులు తాండవవిఘ్న నాయకునికి పూజలు చేస్తారు. సముద్రమథనం తిరిగి ప్రారంభిస్తారు. ఈసారి అమృతం వగైరాలు లభిస్తాయి. అమృతం పంపకంలో జరిగిన అన్యాయానికి మండి పడి దానవులు కక్షకడతారు. త్రిపురాసురుడు విజృంభిస్తాడు. శివుడు అతణ్ణి నిర్జిస్తాడు.

ఆ తరువాత శివుడు"పాయ కొక చోట చతికిలబడగనుండ నైననేమి ఫలము? ఊసుపోక వినోదంబులు పరీక్షింపగ ఆంధ్రక్షమాస్థలి కి పోదామా?" అనుకొంటాడు.[27]

దాక్షారామానికి మకాం మార్చేసి అతడు పరీక్షించిన వినోదాలు ఒకటా? రెండా? శ్రీనాథుడు భీమనాథునికి తన మనస్సునకు నచ్చినట్టు బుద్ధులు మప్పాడు. కట్టూ బొట్టూ మార్పించాడు.

గజచర్మ మెన్నఁడొకాని నిచ్చలుకట్టు
        పసిఁడికమ్ముల పట్టుపచ్చడమ్ము
భసిత మెన్నఁడొకాని ప్రతిదినమ్ము నలందు
        మలయజమ్ము కురవంగ మదము గూర్చ
నిడుదపాముల రాజు తొడవు లెన్నఁడొ కాని
        తారహారములు నిత్యము ధరించు
నృకరంకరుండమాలిక లెన్నఁడో కాని
        ధరియించు గల్హారదామ మెపుడు
కాటినడు చక్కి నెన్నఁడో గాని యుండు
దక్షవాటి సువర్ణ సౌధములమీద
నెన్నఁడొ పిశాచులను గాని యిందుముఖుల
నెల్లకాలంబు దలచు భీమేశ్వరుండు. (భీమ.1-116)

ఎల్లకాలం ఇందుముఖులను తలచడమే కాక శ్రీనాథుని భీమ నాథుడు కొంచెం ధూర్తుడు. అంతఃపురాంగవల కన్నుగప్పి సానివాడకు వెడతాడు.

---

27. భీమఖండం, 5 - 15, 16.

ఎసయంగల్గిన కూర్మి భృంగిరిటిగానీ తండుగానీ నికుం
ఖునిగానీ కయిదండ వట్టుకొని సంభోగేచ్ఛ నంతఃపురాం
గనలంగన్ను మొరంగి యప్పు రమునన్ గన్నేరుకాదారి ప్రొ
ద్దున భీమేశుడు సానివాడ కరుగున్ ధూర్త ప్రకారంబునన్(భీమ.1-112)

శివుడు పద్నాలుగు మహాయుగాల ముసలివాడు. ఇతనికి సానిపెళ్ళి ఎప్పు డు ఎందుకు మొఖంమొత్తదు? అది దాక్షారామ మహిమ! శ్రీనాథుని శివుడే కాదు. పాల్కురికి సోమనాథుని శివుడు కూడా "దాక్షారామ మందు అహర్నిశలు కాంతా సుఖోపభోగంబులందుచు" ఉంటాడు.[28] శివునికి సాక్షాజ్జగదంబసమానులధికంబు గలరు దాక్షారామ మందు అని శ్రీనాథుడు చిన్నప్పు డే బసవపురాణం చదువుకొంటున్నప్పు డు తెలుసు కొన్నాడు.[29] శివుని విషయంలో చెప్పలేంకాని శ్రీనాథుడు భీమఖండంలో షష్ఠ్యంతాల తరువాత గంటం పుచ్చుకొని ఒం ప్రథమంగా చేస్తున్న దాక్షారామ వర్ణనలో ఆడవాళ్ళే మొదటి పాదంలో అడుగుపెట్టారు.

పర్యంత మందార పారిజాతకవనీరమమాణ కిన్నరీ సముదయంబు. (భీమ.1-88)

ఇంక రెండోపద్యం నుండి 7 పద్యాలలో ఆవూరిసానులనే వర్ణించాడు. వీలుచిక్కినప్పు డల్లా వాళ్ళచేత ఆడించాడు. పాడించాడు. ఈ కావ్యంలో ఆద్యంతాలు శృంగారవర్ణనలే ఉన్నట్లు తోస్తోందికానీ ఉదాత్తమైన భక్తిభావాలు, స్తుతులు, చక్కనిగద్యాలు, వచనాలు వున్నాయి. పంచమాశ్వాసంలో 156 నుంచి 198 దాకా 43 గద్యపద్యాలు గల శివగీత వుంది.

తత్పదార్థంబు పరమాత్మ తలిరుబోణి
త్వంపదార్థంబుజీవుండు తలచిచూడు
దత్వ మారుత వేదసూత్రంబులోని
యర్థమిది చిత్తమందున నవధరింపు.(భీమ.5-180)

ఇలా సులభశైలిలో వేదాంతంకూడా అందులో లేకపోలేదు. బమ్మెరపోతరాజుగారికి వరవడిపెట్టినట్లు లాటానుప్రాసంలో చెప్పిన శివభక్తి మయమైన పద్యం కూడా లేకపోలేదు. చూడండి.

---

28. బసవపురాణం - చతుర్థాశ్వాసం - హలాయుధుని కథలో ద్విపద నెం.1181
29. బసవపురాణం - తృతీయాశ్వాసం - ముగ్ధసంగయ్య కథలో ద్విపదనెం. 348

శ్రీభీమనాయక శివనామధేయంబు చింతింపనేర్చిన జిహ్వ జిహ్వ
దక్షవాటీపురాధ్యక్ష మోహనమూర్తి చూడంగ నేర్చిన చూపుచూపు.
దక్షిణాంబుధి తటస్థాయి పావనకీర్తిచేనింప నేర్చిన చెవులు చెవులు
తారకబ్రహ్మవిద్యాదాత యాదలవిరులు పూన్పగనేర్చు కరముకరము
ధవళకరశేఖరునకు బ్రదక్షిణంబు-నర్థిదిరుగంగ నేర్చిన యడుగు అడుగు
అంబికానాయకధ్యానహర్షజలధి-మధ్యమున దేలియాడెడి మనసుమనసు.

(భీమ.3-197)

అయితే "సాని ఈశానియై" ఆడిన ఆటలు, పాడినపాటలు మెచ్చి శ్రీనాథుడు కావ్యం అంతా సానికూతుల సౌందర్యం మెచ్చుకోవడానికి వ్రాసినట్టే అపోహపడేవాళ్ళు మొట్టమొదట అతని సమకాలికులే. అతడు రాజమండ్రిలో అడుగు పెట్టాక పండితంమన్యులకు కన్నెర్ర అయింది. వాళ్ళు కూప మండూకాలు. చదువుతక్కువ, గర్వం బోలెడు. అంతకుముందు ఏపుస్తకంలోను చేయని కుకవినింద శ్రీనాథుడు భీమఖండంలో చేయవలసివచ్చింది. వాళ్ళను ఇలా నిరాకరించాడు.

బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
శాంతి విప్రచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము
కూపమండూకములబోలె గ్రించె మెరిగి
పండితంమన్యులైన వైతండికులకు. (భీమ. 1-13)

వీళ్ళు కూపమండూకాలు కనుకనే శ్రీనాథునిశైలిని, భాషను తప్పు పట్టారు. కొందరు తత్సమపదభూయిష్టమైన అతని పద్యాల ప్రౌఢిని మాత్రమే చూసినవాళ్ళు శ్రీనాథుని భాష సంస్కృతం అన్నారు. పలుకు నుడికారం విన్నవాళ్ళు ఆంధ్రభాషే అన్నారు. ఎవ్వరేమనుకుంటేనేం, అని శ్రీనాథుడు తన భాషేమిటో తనే ఇలా వివరించాడు.

ప్రౌఢి బరికింపసంస్కృత భాష యండ్రు
పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాష యుండు
ఎవ్వరేమండ్రుగాక నాకేటి కొరత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాట భాష (భీమ. 1-15)

తన భాష కర్ణాట భాష అనడంలో శ్రీనాథుడేమిటి ఉద్దేశించాడోకాని

అందులోని అర్థం, అంతరార్థం ఇవాళ మనకు స్పష్టంగా తెలియదు. ఈ మాటకు నేటి పండితులు తలొకరూ తలో అర్థం చెప్పున్నారు. ఈమాట పట్టుకొని కొందరితడు కన్నడదేశంవారన్నారు.[30] కర్ణాటకదేశంలో జనించి కొండవీటికి చిన్నప్పుడే వచ్చాడని సమర్థించుకున్నారు. కొంతమంది, కర్ణాటక భాష అంటే ఆ భాషామర్యాదలను పాటించే తెలుగుకవిత్వం అని అర్థం చెప్పారు.[31] కొందరిది మాండలిక భేదాలను సూచిస్తుందన్నారు.[32] ప్రౌఢి పలుకునుడికారాలను వేరుగా చెప్పి నాభాష కర్ణాట భాష అనడం వల్ల ఇది ఆరెండిటి మిశ్రమాన్ని సూచించే శైలీ భేదమేమో అనిపిస్తుంది. అయితే కొత్త పరిశోధనలవల్ల తప్ప శ్రీనాథుడు ఉద్దేశించిన అంతరార్థం ఏమిటో చెప్పలేమని మాత్రం చెప్పవచ్చు.

శ్రీనాథుడు పాకనాటివాడు. "పాకనాటింటివాడవు, బాంధవుడవు- కమలనాభుని మనుమడవమలమతివి" అని బెండపూడి అన్నయ్య చెప్పాడు. (భీమ.1-23). కమలనాభుడు తూర్పు సముద్రతీరంలో ఉన్న కాల్పట్టణానికి అధీశ్వరుడేకాని వాళ్ళది పాకనాడు. శ్రీశైలం అడివార నుండి తూర్పు సముద్రందాకా విస్తరించిన సీమను పాకనాడు అని పిలిచేవారు: శ్రీనాథుని స్వస్థానాన్ని ఆనాడు కర్నాడు అని కూడా వ్యవహరించేవారు.

కర్ణినాడు, కర్నాట, కణ్ణవిషయ అన్నవి ప్రాచీననామాలు. నందికొట్కూరు, కర్నూలు, నంద్యాల తాలూకాలోని కొన్ని భాగాలు కలిసి ఒకప్పుడు కరునాడు అని చెలామణీ అయ్యేవి. సాతవాహనుల కాలంలోని కర్ణిరాజుల ఏలుబడిలోని ప్రాంతాలను కర్ణినాడు అని పిలిచే వారు. కణ్ణ విషయమని వ్యవహరించేవారు. సాతవాహనికోటకు రూపాంతరమైన సాతానికోట ఇప్పటికీ ఈ ప్రాంతాలలో ఉంది. కులోత్తుంగ చోళుని కాలంలో కరునాడులోనివారు వడుగు అంటే

---

30. అక్కిరాజు ఉమాకాన్తం గారు: పల్నాటివీరచరిత్ర (వావిళ్ళ ప్రచురణ), ప్రథమభూమిక, పుట 46.

31. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు: ఆంధ్రులచరిత్ర, మూడవ భాగం, పుటలు 214–217. కందుకూరి వీరేశలింగంగారి ఆంధ్రకవుల చరిత్ర, ప్రథమభాగం, పుట 511. వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు: శృంగార నైషధసర్వంకష, ప్రథమముద్రణావతారిక, పుట 7.

32. కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు: 'శ్రీనాథుని కవిత్వతత్త్వము', పుటలు 27 – 28.

తెలుగు మాట్లాడేవారు కళింగత్తుపరణి కావ్యంలో జయంగొండాన్ కవి ఇలా రాసాడు.

> మఘులై చిరుమొఘియిల్, చిలవడగుం, చిలతమఘు
> కురిత్తరు కరునాటియర్ కురికిక్కరై తిరమిన్.

దీన్నినేను ఇలా అనువదించాను.

> మురిపించుతూ కొన్నిముద్దు తెలుగుపదాలు
> అరవమ్ముతో కలసి అచటచట వారబడుచు
> చిరుతీపి పలుకులు చెవులు విందులుసేయ
> కరునాడు యువతులు గడియతియంది.

కులోత్తుంగుని కాలంలో కాదుపాల్కురికి సోమనాథుని కాలంలో కూడా కర్నూలు ప్రాంతాలను కర్నాడు అని పేర్కొనేవారు. కర్నూలు తాలూకాలోని గొబ్బూరును కర్ణాటక భూమికి కుటీరమని సోమనార్యుడు చెప్పాడు. శ్రీనాథుని కాలంలోనే పాకనాడులోని కొన్ని ప్రాంతాలకు పాలకుడైన తెలుగురాయణ్ణి "కన్నడదేశమందులసాంబురాయని కొడుకు తెలుగు రాయడు." అని పేర్కొనడం శాసనాల కెక్కిన విషయం.[33] ఈ తెలుగు రాయని కొడుకు తిరుమలయ్య దేవుడు గుంటూరు మండలంలోని నూతలపాడు ఏలిక.

శ్రీనాథుని కాలంలో కొంత పాకనాడు కొంత కమ్మనాడు కలిసి కర్నాడుగా చెలామణి అయ్యేవని చెప్పవచ్చు. అందుకే తన భాష ప్రౌఢి వల్ల సంస్కృతం పలుకునుడికారం వల్ల తెలుగూ అయినా 'మొత్తంమీద కర్ణాటక భాష అని శ్రీనాథుడు చాటుకొన్నాడు. కొండవీడు, రాజమండ్రి మొదలైన చోట్ల ఎన్నాళ్ళుండినా అతని నెల్లూరి యాస పోలేదు కాబోలు. ఇతరులు 'మారుబాపనవారలో' అయిపోయి వుంటారు. యాసమాత్రమే కాదు శైలి కూడా చాలా తేడా ఉన్నదే.

శ్రీనాథుని శైలిని కొందరు ఆక్షేపించటానికి కారణం ఉంది. 'గాఢపాకంబైన హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాష'లో కల్పించానని శ్రీనాథుడు సగర్వంగా

---

33. History of Reddi Kingdoms – P. 518.

చెప్పుకుంటాడు. అయితే కొన్ని అయువుపట్టు శ్లోకాలను అతడు యథాతథంగా తెలుగులోకి దించి చివర 'డుములు' చేర్చినట్టు కనబడుతుంది. అందుకే సంస్కృతపండితులు 'నీడుములు నువ్వు తీసుకొని మా నైషధం మాకిచ్చేయి' అని శ్రీనాథునితో అన్నారని చెప్పు కుంటారు. ఇటువంటి కథలకు యీ క్రింది పద్యాలు కారణాలు. నైషధంలో శ్రీహర్షుడు సంస్కృత వ్యాకరణంలోని విషయాలను, పారిభాషిక పదాలను వాడి చక్కగా కల్పనలు చేశాడు. హంస నలునితో తను నానా దేశాలు చూశానని అన్నప్పు డు హర్షుడు గడుసుగా ఒక సకర్మకక్రియతో ఆడుకొన్నాడు.

సరసీఃపరిశీలితుం మయా గమికర్మీకృతనైకనీవృతా
అతిథిత్వ మనాయసాదృశోసదసత్సంశయగోచరోదరీ. (నైష.2-40)

'గమ్' అనే క్రియకు కర్మగా చేయబడిన అనేక దేశములు కలవాడనై సరస్సులు పరిశీలిస్తూ ఉందోలేదో అనే సందేహానికి అస్పదమైన నడుము కలదానిని చూశానని మూలంలోని భావం. దీనిని శ్రీనాథుడు మొదట ఇలాగ అనువదించాడు.

మృదురీతిం బ్రతివాసరంబు గమికర్మీభూతనానానదీ
నదకాంతారపురీశిలోచ్చయుడనై నైకాద్భుత శ్రీజిత
త్రిదివంబైన విదర్భదేశమున నారీరత్నముం గాంచితిం
సదసత్సంశయగోచరోదరి శరత్సంపూర్ణ చంద్రాననన్. (శృం.నైష.2-20)

మూలంలో 'గమి కర్మీకృత...' అనే సమాసం ఉంటే అనువాదంలో 'గమీకర్మీ భూత...........:.'అనే సమాసం ఛందస్సు వల్ల వచ్చింది. ఇది శ్రీనాథునికి నచ్చలేదు. నైషధాన్ని అనువాదం చేస్తున్నప్పు డు అతడు కొన్ని, నియమాలు పెట్టుకొన్నాడు. శబ్దానుసరణ మొదటి నియమం. మూలంలో ఉన్న శబ్దాలను అవసరం అనుకొన్నంత వరకు అనుసరించడం మంచిదని భావించాడు. ఈ పద్యానువాదంలో 'గమీకర్మీకృత నైకనీ వృతా' అనే సమాసం

34. 'నేను అనేకదేశాలు వెళ్లాను' అనే వాక్యంలో 'నేను' కర్త; 'అనేక దేశాలు' కర్మ; 'వెళ్లాను' అన్నది క్రియ. ఈ మాటను డొంకతిరుగుడుగా చెప్పాలంటే వెళ్ళు అనే క్రియకు కర్మగా చేయబడిన అనేకదేశాలు కలవాడనై అని చెప్పాలి. సంస్కృతంలో శ్రీహర్షుడు ఇదే చెప్పాడు

రాలేదు. అంచేత మళ్ళీ ఈ శ్లోకాన్ని ఇంకోలాగ అనువదించాడు. అది ఈ పద్యం.

కమలేందీ వరషండమండితలసత్కాసారసీవారతిన్
గమికర్మీకృతనైకనీవృతుడనై కంటిన్ విదర్భంబునన్
రమణీంబల్లవపాణి వద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమవీనస్తని నస్తి నాస్తి విచికిత్సా హేతుశాతోదరిన్. (శృ.నై.2-21)

ఈ పద్యంలో మూలంలోని 'గమీకర్మీకృతనైకనీవృత' అనే సమాసం దిగుమతి అయినా తొలి పద్యంలో లాగ 'సదసత్సంశయ గోచరోదరి' అనే మూలంలోని సమాసం రాలేదు. ఇది తెలుగు ఛందస్సులోని ప్రాసవల్ల వచ్చిన చిక్కు. ఈ సమాసాలను యథాతథంగా దించాలంటే మత్తేభవృత్తం లోని ఏ పాదంలోనైనా మొదటి పదకొండు అక్షరాలలో నే సాధ్యం అవుతుంది. ఈ రెండు సమాసాలలోనూ రెండో అక్షరాలు విభిన్నమైనవి. అందుచేత ఈ రెండూ ఒకే పద్యంలో ఇమడ్చడం సాధ్యం కాదు. అవ్వా కావాలి, బువ్వాకావాలి అంటే కుదరక పోవచ్చుగానీ శ్రీనాథుడు బువ్వ తిని అవ్వదగ్గిర కూర్చుంటానని రెండుపద్యాలలో అనువాదం చేసి తన గడుసుదనం చూపించాడు.

'గమీకర్మీకృత...' అనే పదబంధం శ్రీనాథునికిష్టం. శృంగారనైషధంలోనే కాక భీమఖండంలోకూడా 'గమీకర్మీభూత కైవల్యమున్' అని వాడాడు (భీమ 6-37). "తెలుగున గమనార్థమైన క్రియలేనపుడు 'గమీకర్మీకృతనైకనీవృతుడనై' అనుట కంటే 'అనేక దేశములు తిరిగిన వాడనై' అను అర్థమిచ్చు వేరొక వాక్యమును వాడుటయే సముచితమని తోచుచున్నది. ఇట్టి భాషాంతరములు సంస్కృత పాండిత్యముకల విద్వాంసులకే గానీ సామాన్యాంధ్రభాషాజ్ఞానము కలవారికి బోధపడవు" అని కందుకూరి వీరేశలింగంగారు వ్రాసిన మాటలు అక్షరాలా నిజం.[35]

ఈ పద్యానికే ఇలా అనుకుంటే 'అతనికంటె ఘనుడు ఆచంట మల్లన్న' అని దీని పితృపితామహవర్గంలో ఉండే నిగూఢశాస్త్రార్థమున్న పద్యం మరొకటి ఉంది. చూడండి.

---

35. ఆంధ్రకవులచరిత్ర, ప్రథమభాగం, పుటలు 447-48.

ప్రాతఃకాలము వాయసంబు పణినాపత్యోక్త శాస్త్రంబులో
దాతజ్ స్థానులు చెప్పు డెవ్వి యను చందంబొప్ప గాకాయనం
జాతుర్యం బలరార నుత్తరము విస్పష్టంబుగా గోకిల
వ్రాతం బిచ్చె దుహీ తుహీ యని గృహారామ ప్రదేశంబులన్. (శృ.నై.8-19)

కాకులు 'కావ్‌కావ్' అంటాయి. కోయిలలు 'కుహుకుహు' అంటాయి. కవిగారి చెవులకు కాకులు 'కా?కా?' అని కూస్తున్నట్లు, కోయిలలు 'తుహీతుహీ' అన్నట్టు వినిపించాయి. ఈ శబ్దాలమీద తన పాణినీయ పాండిత్యాన్ని ప్రదర్శిస్తూ చమత్కరిస్తున్నాడు. వ్యాకరణ పరి భాషలో ఆదేశములు, స్థానులు అనేమాటలు ఉన్నాయి. మాటవరుసకు మన తెలుగులో 'కచటతప'లకు కొన్ని చోట్ల 'గసడదవ' లు ఆదేశ మవుతాయి. వీటిలో కచటతపలు స్థానులు గసడదవలను ఆదేశాలు అని చెప్పు కోవచ్చు. సంస్కృతంలో తు, హి అనే అక్షరాలకు బదులుగా కొన్ని సందర్భాలలో తాత్(ఙ్) అనేది వస్తుంది.[36] అప్పు డు తు, హిలు స్థానులు తాత్(ఙ్) ఆదేశం. నైషధంలో కాకి తాతఙ్స్థానులు ఏరెండు (కా) ఏరెండు(కా) అని ప్రశ్నిస్తే కోకిలలు తుహీ తుహీ అని జవాబు చెప్పాయట.

ఇటువంటి ప్రౌఢిని పరికిస్తే శ్రీనాథుని భాష సంస్కృతం అనడానికి ఎవరూ వెనుకతీయరు. అయితే యీ పద్యాలు వ్రాసిన శృంగారనైషధం లోనే అతడు పలుకునుడికారంలో తీయందనాన్ని చూపించాడు. కొన్ని చూద్దాం.

---

36. "పాణినీయ వ్యాకరణ శాస్త్రంలో 'తు' 'హి' యనెడు లోట్ప్రత్యయములకు బదులుగా తాఙ్ (ఙ్) అనునది వచ్చును అని తుహ్యోస్తాత ఙాశిష్యన్యతరస్యామ్' అను సూత్రముచేత జెప్పబడియున్నది. బదులుగా వచ్చుదానికి ఆదేశమనియు, దేనికి బదులుగా వచ్చునో దానికి స్థానియనియును వ్యాకరణమందు సంజ్ఞలు. అట్లే 'యా' ధాతువునకు లోట్ప్రథమపురుషైకవచనరూపములు 'యాతు' 'యాతాత్' (పోవుగాక) అనునవి; లోణ్మధ్యమపురుషైకవచనరూపములు 'యాహి' 'యాతాత్' (పొమ్ము) అనునవి. 'కౌ' అనునది కింశబ్ద ప్రథమాద్వివచనము. 'తుహీ' అనునది తుశ్చ హిశ్చ తుహీ - తు శబ్దమునకు, హి శబ్దమునకు ద్వంద్వసమాసము, ప్రథమాద్వివచనము. తెల్లవారగానే ఇండ్ల తోటలయందు కాకులు 'కౌ కౌ' అనియు, కోయిలలు 'తుహీతుహీ' యనియు కూయుట ఎట్లుండెననగా 'తాతఙ్గునకు' స్థానులేవని యడుగుటగాను, 'తుహులు' అని యుత్తరము చెప్పుటగాను ఉండినది" అని "శృంగారనైషధ సర్వంకష"లో వేదం వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు వ్యాఖ్యానించారు. పుట. 658-59.

నీకంటికి పేలగింజయుం బెద్దయ్యెనే (1-110), తిలలు పైనెత్తి చల్లిన దిగువబడని యంత సందడి (4-123) ముదిసిముప్పు న పెళ్ళి (4-129) పామునకు బలి-ఈగకొన్నరు ఇలి (7-53) నిందు బందికింజేట భరంబె (7-76) ఆవగింజలు తాటికాయలుగా వాడి దొడ్డసేయుట (7-119), పారెడు నీళ్ళకుం గట్ట పెట్టం బనియేమి (7-122) చేదు తిన్న విధము (7-129) బదు పది చేయు (7-168)

తలుచుకుంటే చిన్న సంస్కృతశ్లోకాన్ని శ్రీనాథుడు చక్కని నుడికారంలో పెంచి అనువదించగలడు. తనను పట్టుకొన్న నలునితో హంస ఇలాగ అంది.

మదేక పుత్రా జననీ జరాతురా నవప్రసూతి ర్వరటా తపస్వినీ
గతిస్తయోరేష జనస్తమర్దయన్నహెూ విధేత్వాం కరుణారుణద్ధినో (నై.1-135)

ఈ శ్లోకంలోని ఒకేఒక మాటతో శబ్దానుసరణ చేసి మిగతా దంతా తెలుగుదనంతోనింపి కరుణరసం జాలువారేటట్లు స్వభావోక్తులతో అనువదించాడు. చూడండి.

తల్లి మదేకపుత్రక, పెద్ద, కన్నులు గానవిప్పు డు, మూడుకాళ్ళముసలి
యిల్లాలు గడుసాధ్వి యేమియు నెరుగదు పరమపాతివ్రత్య భవ్యచరిత
వెనుకముందర లేరు నెవరైన జుట్టాలు లేవడి లేవడి యెంతేని జీవనంబు
గానకకన్న సంతానంబు శిశువులు జీవనస్థితి కేనతాపలంబు

కృప దలంపగదయ్య యోనృపవరేణ్య
యభయ మీవయ్య యోతుహినాంశు వంశ
కావగదవయ్య యర్థార్థి కల్పశాఖి
నిగ్రహింపకువయ్య యోనిషధరాజ! [శృ.నై. 1-109]

ఇంత చక్కగా తేటతెలుగులో అనువదింపగల నేర్పున్నా శ్రీనాథుడు ఆరభటీవృత్తిలో చెప్పిన సమాసభూయిష్ఠమైన రచనలే నాటికీ నేటికీ పేరుకెక్కడం తప్పని సరే అయింది. నిజానికి ఆరభటీవృత్తి అతనికీ, ఆంధ్రులకూ ఇష్టమేమో. శ్రీనాథుని వరవడి దిద్దని అనంతరకవి అరుదు. సమకాలికులు అతణ్ణి ఈసడించడం తాత్కాలికమే. అయితే అదే అతని మనస్సును బాగా కష్టపెట్టింది. కువిమర్శకు బాధపడని కవి ఎవడైనా ఉంటే వాడు మనిషే కాదని చెప్పాలి. శ్రీనాథుని శైలినేకాక శీలాన్ని కూడా రాజమండ్రిలోని పండిత

మన్న్యులు దుయ్యబట్టారుకాబోలు. ఇహంలో వేశ్యలను ఆదరిస్తున్నందుకు తనను తిట్టిన వేదజడులను బహుశ వాళ్ళు తిట్టిన మోతాదులోనే ఇలా తిట్టాడు.

శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుండంత నానాధ్వర
వ్రతుడై పోయి కనున్ బురందర పురారామద్రు మానల్ప క
ల్పతరు ప్రాంతకుడుంగ సుఖసుప్త ప్రాప్తరంభా భగ
ప్రతి రోమాంకుర పాటనక్రమ కళాపాండిత్య శౌండీర్యమున్.

(కవితా సమీక్ష చాటువులు పుట. 81)

ఇంత కటువుగా తిట్టడానికి శ్రీనాథుణ్ణి వాళ్ళు ఎంతగా రెచ్చగొట్టారో! తన కవిత్వంలోని సొగసును అర్థం చేసుకొనక వూరకే తర్కించడం మొదలుపెడితే ఏ కవికైనా బాధ కలుగుతుంది. 'కొయ్య బొమ్మల మెచ్చు కళ్ళకు కోమలుల సొరెక్కునా' అని ప్రశ్నించక తప్పదు.[37] శుష్క తర్కాలు చేసేవాళ్ళను శ్రీనాథుడు ఈ క్రింది విధంగా యద్దేవా చేశాడు.

హంసీయానకు గామికన్న ధమరోమాళు ల్నభః పుష్పముల్
సంసారద్రుమ మూలవల్లవగుళుచ్ఛంబైన యచ్చోట వి
ద్వాంసు రాజ మహేంద్రవట్టణమున స్థర్మాసనం బుండి ప్ర
ధ్వంసాభావము ప్రాగభావ మనుచుం దర్కింతు రశ్రాంతమున్.

ఈ ఎత్తిపొడుపు విన్నాక రాజమహేంద్రవరంలోని విద్వాంసులకు మరీ గంగ వెర్రు లెత్తి ఉంటాయి. శ్రీనాథునిమీద ఉమ్మడిగా విరుచుకుపడి ఉంటారు. "నీ కవిత్వం నిజంగా కర్ణాటభాష అయితే ఆ రాజ్యానికే పోక ఇక్కడెందుకు దిగబడ్డావు?" అని యీసడించారేమో. సరే, అక్కడికే పోదామని శ్రీనాథుడు భావించాడు కాబోలు. రాజమంద్రి విడిచిపెట్టదలచు కొన్నాడు. అతని మనస్తత్వం అటువంటిది. కాకిగోల పడలేక, హంస నోరు మూసు కొనడమే మంచిది. సహించలేకపోతే ఎక్కడికైనా పోవడమే మేలు. ఈ భావాల నతడు భీమఖండం రచిస్తున్నప్పు డు కుకవి నిరాకరణంలో చెప్పనే చెప్పాడు.

---

37. గురజాడ అప్పారావుగారు - ముత్యాల సరాలు

వికటముననుండి శ్రుతిపుట నిష్ఠురముగ
నదరి కాకులు విట్టు పెద్దరచినప్పు
డుడిగి రాయంచ యూరకయుంట లెస్స
సైవరాదేని నెందైన జనుట యొప్పు. **[భీమ. 1-14]**

కూపమండూకాల బెకబెకలు, కుకవి కాకాల నిష్ఠూరాలూ శ్రీనాథుడు సైపలేక పోయాడు. ఎక్కడికైనా పోదామనుకున్నాడు. కర్ణాట రాజ్యంలో తన ప్రతిభ రాణిస్తుందని విజయనగరానికి బయలుదేరాడు

విజయనగరానికి వెళ్లే దారిలో శ్రీనాథుడు వినుకొండలోనే, మోపూరులోనే ఒక పెద్ద మజిలీ చేశాడు. బహుశా ఆ రెండు గ్రామాల లోనూ కొన్నాళ్లపాటు ఉండి ఉంటాడు. దానికి పెద్ద కారణముంది: తాను వెళ్లుతున్నది పెద్దరాజ్యానికి, అక్కడి వాళ్లంతా తనకు కొత్త, ఫలించే పరిచయాలు చేసుకుంటే తప్ప రాజదర్శనం జరగదు. తన ప్రతిభను, పాండిత్యాన్ని గుర్తించి సరైనవాళ్లకు పరిచయం చేయదగిన స్నేహితుణ్ణి సంపాదించాలి. ఆ మిత్రుడు విజయనగర సామ్రాజ్యంలో మంచి పలుకుబడి కలవాడై ఉండాలి. తన రచనలోని సొగసులు కనిపెట్టడానికి తెనుగు కవిత్వం తెలిసినవాడై ఉండాలి. అటువంటి వ్యక్తి ఆ రోజుల్లో లేకపోలేదు. అతడు వినుకొండ వల్లభరాయడు.

ఈయన ఆ కాలంలో ములికినాటిలోని మోపూరు మీద అధికారిగా ఉండేవాడు. ఇది కడపజిల్లాలో పులివెందల తాలూకాలో ఉంది. అక్కడ ఏటా తిరునాళ్ళు జరిగేవి. ఆ ఉత్సవాలలో రాత్రులు నాటకాలూ అవీ ప్రదర్శించేవారు. ఎక్కడెక్కడనుంచో నటులు వచ్చేవారు. గ్రామాధికారిగా ఉండే వల్లభరాయడు ఈ ఉత్సవాలను చాలా ఆసక్తితో జరిపించేవాడు. అక్కడ ప్రదర్శించే నాటకాలలో కొన్ని ఇతడు వ్రాసినవే కాబోలు. శ్రీనాథుడు కలుసుకొనేనాటికి ఇతడు భైరవస్వామిమీద స్తుతులు, పద్యాలు వ్రాశాడు కాబోలు. "ప్రత్యక్షమొనరించి భైరవస్వామిచే సిద్ధసారస్వత శ్రీ వరించె" అని ఒక పద్యంలో శ్రీనాథుడు వల్లభరాయణ్ణి ప్రశంసించాడు[38] అప్పటికే వల్లభరాయడు

38. క్రీడాభిరామం. పద్యం 22.

మంచి చాటువులు చెప్పి వాసికెక్కినట్టుంది; శ్రవ్యకావ్యాలుగాని, దృశ్యకావ్యాలుగాని వ్రాశాడేమో. శ్రీనాథుడు రెండు పద్యాలలో వల్లభరాయని చాటుపద్యాలను ప్రశంసించాడు. చూడండి.

హాటకగర్భవధూటీ - వీటీకర్పూరశకలవిస్ఫురసార
భ్యాటోపచాటుకవితా-పాటవమరుదవనివల్ల భన్నకునమరున్. (క్రీడా.24)

అమృతరసమథనసంభవ - ఘుమఘుమితపయఃపయోధికోలాహలమున్
భ్రమియించు దివ్వసచివో-త్తము వల్లభవిభుని చాటు ధారాఫణితుల్.
(క్రీడా. 26)

చాటుకవిత్వం చెప్పే ఈ వల్లభరాయడు క్రీడాభిరామం అనే రూపకాన్ని వ్రాస్తున్నాడు. ఇది రావిపాటి తిప్పన సంస్కృతంలో వ్రాసిన ప్రేమాభిరామం అనే నాటకానికి అనుసరణ. సరిగ్గా యీ రూపకరచన జరుగుతున్నప్పు డే శ్రీనాథుడు వల్లభరాయణ్ణి కలుసుకున్నాడు కాబోలు. వల్లభరాయడు వ్రాసిన ప్రతిపద్యాన్నీ అతడు సంస్కరించినట్లు కనబడుతుంది. తనపద్యాల నెన్నిటినో ఇందులో కలిపాడు. రూపకానికి ప్రస్తావనగా కృతికర్త వంశవర్ణన పూర్తిగా శ్రీనాథుడే చేశాడు. రావిపాటి తిప్పన్న వ్రాసిన ప్రేమాభిరామంలో ఏ ఇతివృత్తం ఉందోగాని శ్రీనాథుడు తన సిద్ధహస్తం వేసి పూర్తిచేసిన క్రీడాభిరామంలో తాను విన్నవీ కన్నవీ, అనుభవించినవీ ఆనందించినవీ అన్నీ ఓరుగల్లునగరంలో కేంద్రీకరించాడు. క్రీడాభిరామానికి ఓరుగల్లు కథారంగం. ఈ తెనుగునగరంలో ఒకనాడు సంచరించిన ఇద్దరు మిత్రుల అనుభవాలే ఈ రూపకంగా రూపొందించాడు. శ్రీనాథుడు కాక ఇంకెవరు ఈ రచనలో చెయ్యివేసినా ఈ వీధి ఇంత పకడ్బందీగా, పసందుగా ఉండేది కాదు.

లభించినంతమట్టుకు క్రీడాభిరామంలో 294 గద్యపద్యాలు ఉన్నాయి. చివరి గద్యలో ఇలా ఉంది:

ఇది శ్రీమన్మహామంత్రి శేఖర వినుకొండ తిప్పయామాత్యనందన చందమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలాయమాన సుకవిజనవిధేయ వల్లభరాయ ప్రణీతం బయిన క్రీడాభిరామం బను వీథినాటకంబున సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

గద్యలో కవిపేరు ఇలా ఉన్నా ఈ కావ్యాన్ని శ్రీనాథుడే వ్రాశాడని

ఇందులోని బోలెడు పద్యాలను, పదబంధాలను అతని ఇతర కావ్యాలలోని పద్యాలతో, పదాలతో త్రైపారువేసి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు రుజువు చేశారు. గ్రంధం సొంతం శ్రీనాధుడే వ్రాసి వల్లభరాయని పేరు పెట్టాడని వారు ప్రబలమైన సాక్ష్యాలు చూపించి చెప్పాక పండితలోకం చాలావరకు ఆ వాదాన్ని ఆమోదించారు. క్రీడాభిరామంలోని పచ్చి శృంగారాన్ని ఏవగించు కుని శ్రీనాధుడు ఇటువంటి కావ్యాన్ని సొంతంవ్రాసి ఉండడని భావించే వాళ్లూ, అతడు ఇరవైనాలుగు గంటలూ ఈశ్వరార్చన కళాశీలుడని నిరూపించ దలచినవాళ్లూ కూడా ఈ గ్రంధంలో శ్రీనాధుని చెయ్యి లేక పోలేదని ఒప్పు కున్నారు.[39]

వల్లభరాయడు గాని, శ్రీనాధుడు గాని ఈ క్రీడాభిరామం మహా కావ్యం అని భావించిఉండరు. ఇద్దరూ బోలెడు చాటువులు చెప్పినవాళ్ళు. వాటిలో రసవత్తరమైన వన్నీ చేర్చి ఒక చిన్న కధాసూత్రంలో జారుముడి వేశారు. మోపూరు భైరవస్వామి తిరునాళ్ళలో ఏదో నాటకం వేయడానికి ద్వారసముద్రంనుంచినటులు వచ్చారు. వాళ్ళచేత వల్లభరాయడు, శ్రీనాధుడు ఈ వీధి ఆడించి ఉంటారు. మహాకవి కాబట్టి ఆశువుగా ఎన్నేనా పద్యాలు చెప్పు కుంటూ పోగలడు కాబట్టి రూపకంలో మూడువంతులా ముప్పాతిక శ్రీనాధుడే తడుముకోకుండా సాయం పట్టి ఉంటాడు. తాను ఆశించినది వల్లభరాయనివల్ల వేరే ఉపకారమేగాని ఈ రూపక కర్తృత్వం కాదు కాబట్టి గద్య విషయంలో శ్రీనాధుడు పట్టించుకొని ఉండడు. పై పెచ్చు ఉదారంగా వల్లభరాయనిపేర తానే గద్యంవ్రాయించి ఉండవచ్చు. నటబృందంలో ఎవరో లేఖకుడు ఇది వ్రాసుకొని ఉంటాడు. పద్యాలు అద్భుతంగా ఉండబట్టి ప్రదర్శన తరువాత ఈ వీధికి ప్రతికలు పుట్టివుంటాయి. రచనలో శ్రీనాధునికి ఉన్న ప్రముఖ పాత్ర తెలిసిన వాళ్ళు దీనిని శ్రీనాధుని వీధినాటకమని పిలవసాగారు కాబోలు. ప్రతి సాహితీ పరుని గ్రంథాలయం లోనూ దీని ప్రతి ఒకటి ఉండేదని చెప్ప వచ్చు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు

39. చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు "శ్రీనాథుడు శృంగారియా?" అని ప్రశ్నిస్తూ "శ్రీనాధుని కవితాసమీక్ష" అనే గ్రంధం వ్రాశారు. అందులో క్రీడాభిరామరచనలో సుమారు 40 పద్యాలు శ్రీనాథునివేనని ఒప్పుకున్నారు.

దీనిని చక్కగా చదువుకొన్నారు. "దేశ భాషలందు తెలుగులెస్స" అనే వాక్యాన్ని రాయలవారు క్రీడాభిరామం నుంచే గ్రహించారు. ముద్దరాజు రామన్న (క్రీ.శ.1580-1650), కాకునూరి అప్పకవి (క్రీ.శ.1656), గణపవరపు వెంకటకవి (క్రీ.శ.1676), కూచిమంచి తిమ్మకవి (క్రీ.శ.1676), మొదలైన లాక్షణికులు ఈ క్రీడాభిరామంలో నుంచి ఉదాహరణలు ఇచ్చారు.

లాక్షణికులకు బాగా పనికివచ్చినట్లే ఈ క్రీడాభిరామం సాంఘిక చరిత్ర కారులకు మరింత ఎక్కువగా ఉపయోగిస్తుంది. రెడ్డిరాజుల యుగం నాటి కట్టుబొట్టులూ, ఆటపాటలు, ఆహారవిహారాలు, ఆచార వ్యవహారాలు ఎన్నో ఈ గ్రంథంవల్ల తెలుస్తాయి. ఆంధ్రరాజ్యలక్ష్మి ఆటపట్టయిన ఓరుగల్లు ఆ రోజులలో ఎలా వుండేదో ఈ రూపకం వల్లనే ఎక్కువగా విశదం అవుతుంది. కోటవెలిపాలెం కట్టకడపట నున్న మేదర వాడ దగ్గరనుంచి ప్రతాప రుద్ర ధరణీశోపాత్తగోష్ఠీ ప్రతిష్ఠాపారిణీ మాచల్దేవి కొత్తగా కట్టించుకొన్న చిత్రశాలదాకా ఎన్నోవాడలు మేడలూ ఇందులో వర్ణించాడు. హట్టమార్గంలోని మైలసంతలో 'సుసరభే' త్తనే రోమహారిణిని బాహాటంగా ఎలుగెత్తి విక్రయించేవాళ్ళ దగ్గర్నుండి సానులకు విటుల సందేశాన్ని చేరవేసే వీరభద్రేశ్వరా స్థానంలోని 'పూజారివిధవ' దాకా ఎంత మందినో రకరకాల వ్యక్తులను కళ్ళకు కట్టేట్లు చిత్రించాడు. ఈ పుస్తకం లేకపోతే తెనుగు చరిత్రలోని ఒకప్రకరణంలోని వివరాలు లోపించేవి. ఆనాటి రసిక జీవనం ఇంతగా మనకు తెలిసేదికాదు. ప్రతిపుటలోను శ్రీనాథుని ముద్ర స్పష్టంగా కనబడుతున్న ఈ కావ్యానికి వల్లభరాయడే కర్త అని ఉన్నందువల్ల శ్రీనాథునికీర్తికి ఏమాత్రంలోపం లేదు. ఆ మూలగ్రంథం అతడే వ్రాసాడని ఖావి పరిశోధనలవల్ల తేలి క్రీడాభిరామం సంపూర్ణ ప్రతులు దొరికి, అదనపు పద్యాలవల్ల నిర్ధారణ అయితే ఇంత పచ్చి శృంగారం వ్రాసినందుకు శ్రీనాథుని శీలానికి వచ్చే కళంకం కూడా కొత్తగా ఏమీ ఉండదు. శ్రీనాథుడు షష్టి గడియలూ మడికట్టుకొని ఉన్నట్లు నటించే కుహనశీలుడు కాడు. చేసినది నిర్భయంగా చెప్పుకోగలడు. చూసినది నిస్సంకోచంగా వ్రాయగలడు. అతిగా శృంగారాన్ని వ్రాసినా అతడు అవినీతిని ఆకర్షవంతంగా ప్రచారం చెయ్యలేదు. ఆనాటి ప్రహసనాలలో ఉన్నజుగుప్సాకరమైన విషయాలనుపక్కన పెడితే శ్రీనాథుని పద్యాలు చాలా

అమాయికంగా పవిత్రంగా నిర్మలంగా కన బడతాయి. శ్రీనాథుని అశ్లీలం సామాన్యునికి బోధపడదు.[40] బోధపడినా వారు కవిహృదయాన్ని అర్థం చేసుకోగలరుగాని అసహ్యించుకోరు.[41] అనంతర కవులు బూతుల బుంగలు కొన్ని శ్రీనాథుని భుజాలపై పెట్టిన వాళ్ళు ఉన్నారు. దానికి శ్రీనాథుడు బాధ్యుడుకాడు.

ఎంతో కొంత తాను వ్రాసినా క్రీడాభిరామం పూర్తిగా వల్లభరాయని పేరుమీదుగా చెలామణీ అవనివ్వడం శ్రీనాథుని హృదయవైశాల్యానికి నిదర్శనం. వల్లభరాయడు ఈ మేలు మరిచిపోకుండా ప్రత్యుపకారం చేసి విజయనగరసామ్రాజ్యంలోని ప్రముఖులకు శ్రీనాథుని పరిచయం చేసి వుంటాడు. వల్లభరాయడు మంచి హోదాలో ఉన్నవాడే అతని తాత, తండ్రులు మంత్రులుగా దండనాథులుగా విజయనగరం కొలువులో ఉన్నవాళ్ళే. వల్లభరాయని తండ్రి తిప్పన్నమంత్రి. వినుకొండదుర్గానికి అధికారే కాక వీరహరిహరరాయల వారి రత్న భాండాగారానికి అధికారి. వల్లభరాయని పెత్తండ్రులలో ఒకడు సింగనమంత్రి. ఇతడు కూడా హరిహరరాయలవద్ద సేనానిగా, అమాత్యుడుగా ఉండేవాడు. ఈ అన్న దమ్ములు సేవించిన రాయలు క్రీ.శ.1377 నుంచి 1404 దాకా పాలించిన రెండవ హరిహరరాయలు. శ్రీనాథుడు విజయనగరానికి వెళ్ళిన కాలం క్రీ.శ.1428-38 ప్రాంతాలు. అప్పు డు రెండవ దేవరాయలు ఆ సామ్రాజ్యాన్ని పాలిస్తూ ఉండేవాడు. ఇతని ఆస్థానంలో పలువురు దిగ్గంతుల వంటి కవులూ, పండితులూ ఉండేవారు.

ఆ కవులలో ఒకని పేరు ముమ్మయ్య. అతనితో శ్రీనాథునికి పరిచయం అయింది (బహుశ వల్లభరాయనివల్లనే). శ్రీనాథుడు విజయ నగరం వెళ్ళాడు. ఆరాజధాని చుట్టుపక్కలున్న ప్రకృతిరామణీయకతను చూశాడు. వాటంతమనోహరంగానూ తన కవిత్వ ముంటుందని ముమ్మ కవితో చెప్పు కుంటూ శ్రీనాథుడీ చాటువు చెప్పాడు.

---

40. ఉదాహరణకు చూ. "యజమానప్రమదావికస్వర..." [శృంగా.నై. 7-133]

41. ఈ పద్యానికే చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారి సమర్థింపు. శ్రీనాథుని కవితాసమీక్ష (శ్రీనాథుడు శృంగారియా?), మొదటి భాగం, పుటలు 34-35.

పంపావిరూపాక్షబహుజటాజూటి కా-రగ్వధప్రసర సౌరభ్యములకు
తుంగభద్రాసముత్తుంగ వీచీఘటా గంభీరఘుమఘుమారంభములకు
కళసాపుర ప్రాంత క దళీవనాంతర-ద్రాక్షాలతాఫల స్తబకములకు
కర్ణాటకామినీ కర్ణహాటకరత్న-తాటంక యుగధాళధళ్యములకు

నిర్నిబంధనిబంధమైనయుకవిత
తెలుగునను సంస్కృతంబున బలుకనేర్తు
ప్రౌఢదేవేంద్రరాయభూపాలవరుని
సమ్ముఖమ్మున దయజూడు ముమ్మ సుకవి!

ముమ్మ కవి దయచూశాడో లేదో తెలియదుగానీ కన్నడరాజ్యలక్ష్మికి దయ రాలేదు. శాస్త్ర నిషిద్ధమైన వస్త్రాలు ధరించి, ఆహారాలు భుజించి అతడు చాలా కష్టపడ్డాడు. టోపీలు పెట్టుకొనడం,[42] తలపాగాలు చుట్టడం, అంగరఖాలు తొడగడం, ఏతంతువు వడ్డిస్తే తెలకపిండీ, వెల్లుల్లి తినడం, చల్లా అంబలీ త్రాగడం మొదలైనవి చెయ్యకూడని పనులు చేయవలసివచ్చింది. ఈగోడు శ్రీనాథుడు క్రింది పద్యంలో ఇలా చెప్పు కున్నాడు.

కొల్లా యుంచితి గోక సుట్టితి మహాకూర్పాసముందొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపగా
జల్లాయంబలి ద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచు బోనాడితిన్
తల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుడన్.

శ్రీనాథుడు అనే పేరు చెప్తే చాలు అతనివిద్వత్తు ఏమిటో తెలుసుకొనేటంత కీర్తిమంతుడు అతడు. కొండవీటి రాజ్యంలో విద్యాధికారిగా ఉండి బహుదేశబుధులతో విద్యాపరీక్షణవేళలందు భాషించినవాడు; తన కీర్తి కర్పూరాలు దిశాంగణాల వెదజల్లాడు. ఇటువంటి పేరుప్రఖ్యాతులు ఉండబట్టే బహుశా కొందరు అసూయా గ్రస్తులైన పండితులు శ్రీనాథునికి సభాప్రవేశం కలుగనివ్వలేదు కాబోలు.

---

42. విజయనగరరాజ్యంలో రాజులు, రాజోద్యోగులు, ఆస్థాన పండితులు అందరూ టోపీలు పెట్టుకోవాలి. నాచనసోముడు విజయనగరానికి ఆశ్రితుడు. అతడు 'పిడుగువేసిన తలటోపి యాగునే' (ఉ. హరి. 4-146) అని వ్రాశాడు. తిరుపతిలోని కృష్ణదేవరాయలవారి విగ్రహానికి టోపీ ఉంది.

అటువంటిపండితులలో అరుణగిరినాథుడొకడు. ఇతనికి కవిసార్వభౌముడనే బిరుదు వుండేది. ఇతని పితామహుడు కూడా గొప్ప పండితుడు తండ్రి అష్టభాషాకవితా సామ్రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడు. తల్లి తండ్రి (తాత) శైవవేదాంత పారంగతుడు. విజయడిండిమము కలవాడు. ఈ మాతా మహుని వద్దనుంచే అరుణగిరినాథుడు డిండిమబిరుదును దఖలు పుచ్చుకొన్నాడు. 'బిరుదడిండిమవాఙ్మయసంతాడిత విమతకవిమండలుడు డిండిమకవి సార్వభౌముడు' అన్నది ఇతని బిరుదు ఇతని వైభవాన్ని దర్పాన్ని చెప్పే చాటువు ఒకటుంది.

> **అగ్రే డిండిమతాడనం తతఇతో వందిప్రజోద్ఘోషణం**
> **ద్విత్రా శ్చిత్రపటాఃకియంతి బిరుదప్రోతాని పద్యానినః**
> **అస్తాం తావ దిదం మహేశమకుటీకోటీరకల్లోలినీ**
> **కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తివిభవైర్ద్వేష్యాన్విజేష్యామహే.**

ఈ శ్లోకాన్ని చక్కగా తెనిగించి వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఇలాగ వివరించారు.[43]

- మాకు ఎట్టయెదుర విజయడిండిమము మ్రోయింపు, ఇటువంటి వందిజనుల స్తోత్రములు, రెండుమూడు చిత్రపటములు (రూపప్రతి బింబాలు?) మరికొన్ని బిరుదాంకితములగు పద్యములుగలవు. ఇవి యట్లుండ పరమేశ్వరుని జటాఘటింపజాలు సూక్తివైభవములచే ప్రత్యర్థి పండితులను జయింతుము.

> **ముంగల జైత్రడిండిమపు మ్రోతలు వందిజనస్తవార్భటుల్**
> **చెంగట రెండుమూడు తన చిత్తరువుల్ బిరుదాంకి తంబులిం**
> **కం గల వింతకంటె శశికంతశిరస్ప రిదూర్మి భంగివా**
> **గ్భంగు లెసంగు మాకు ప్రతిపక్షబుధౌఘము నోరగొట్టగన్**

విద్యానగర వీధులలోనే విద్వాంసుల ఇళ్ళలోనే మరెక్కడో డిండిమ భట్టూ శ్రీనాథుడు ఘర్షణ పడినట్లున్నారు. వాదం పెట్టుకున్నారు. కాబోలు. ఒకరినొకరు సవాలు చేసుకున్నారేమో.

---

43. శృంగారశ్రీనాథం, పంచమప్రకరణం, పుట 163.

"నేను కవిసార్వభౌముణ్ణిసుమా!" అని అరుణగిరినాథుడు అని ఉంటాడు.

"నేనూ అంతే" అని శ్రీనాథుడు అని వుంటాడు. మరి నీ బిరుదులు ఏవి అని అక్కడివారు అడిగి వుంటారు. సమయస్ఫూర్తిగల శ్రీనాథుడు ఇలాగ సమర్థించుకొన్నాడు.

తరువున గాండివంబిడదె ధర్మరాజునాన గిరీటి? యేను వా
క్పరస్టిజనేత్రయానతి విచారము చొప్పు న గర్వహీనతన్
మరలి తెనుంగుభూమి కసమానగతిన్ గొనిపోవువాడనే
బిరుదులు నారివాగుకడబెట్టితి సత్కవిసార్వభౌముడన్

నేను అజ్ఞాతవాసం చేస్తూన్న అర్జునునంతటివాణ్ణి. సరస్వతీదేవి ఆజ్ఞచేత నాబిరుదులను దాచాను అని టక్కున చెప్పిన శ్రీనాథుణ్ణి డిండిమ భట్టూ అతని శిష్యులూ వెటకారం చేశారేమో? కంచుఢక్కను కర్ణకఠోరంగా ప్రమోగించారేమో? ఇటువంటి ప్రత్యర్థిని గెలవకపోతే ఎలాగ? శ్రీనాథుడు ఈ క్రింది విధంగా భావించివుంటాడు.

కంటికి నిద్రవచ్చునె? సుఖంబగునేరతికేళి? జిహ్వకున్
వంటకమించునే? యితరవైభవముల్పదివేలు మానసం
బంటునె? మానుషంబు గలయట్టి మనుష్యున కెట్టివానికిన్
గంటకుడైన శాత్రు దొకండు తనంతటివాడుగల్గినన్?[44]

వాదం పెట్టుకుంటే ఇలాంటి కవితో పెట్టుకోవాలి. ఇటువంటి ప్రౌఢ పండితుణ్ణి గెలిస్తే పేరూ, ప్రతిష్ఠా ఉంటాయి. అందుకే దేవరాయలకు శ్రీనాథుడు యీవిధంగా విన్నపం చేసుకున్నాడు.

దంబునూపి ధరాతలంబుపై దిరుగాడు కవిమీదగాని నాకవచ మేయ
దుష్ప్రయోగంబుల దొంకొని చెప్పెడు కవిశిరస్సునగాని కాలుచాప
సంగీతసాహిత్య సరసవిద్యల నేర్పు కవుల రొమ్ములగాని కాల్చి విడువ
చదివి చెప్పగ నేర్చి సభయందు విలసిల్లు కవినోరుగానివ్రక్కలుగ దన్న

44. కాశిఖండంలో శ్రీనాథు డీమాటలు వింధ్యపర్వతంచేత చెప్పించాడు. [కాశీ. 1-108]

దంటకవులకు బలువైన యింటిమగడ
గవుల వాదంబు వినవేడ్క గల్గనేని
నన్ను బిలిపింపు మాస్థానసన్నిధికిని
లక్షణోపేంద్ర! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర!

ప్రౌఢదేవరాయలకి కవుల వివాదం వినాలనే వేడుక కలిగింది. సభపెట్టించాడు. ఇంతటి ఉద్దండ పండితులు వాదించుకుంటున్నప్పు డు మాధ్యస్థం చేయగలిగినది ఎవరు? విజయనగర రాజులకు కులగురువైన చంద్రభూషక్రియాశక్తి ఒడయరు తప్పరు ఇంకెవరు మాధ్యస్థం చేయగలరు.[45] నిండుకొలువులో రాజు, రాజగురువు? కవులు, పండితులు ఉన్నారు. శ్రీనాథుడూ డిండిమభట్టూ వాదం సలిపారు. ఏ విషయం మీదనే చెప్పలేం కానీ ఎలా సాగిందో చెప్ప గలం. అది ఉద్భటంగా సాగింది. శ్రీనాథుని పాండిత్యం సామాన్యం కాదు. అతడు సంస్కృతం, ప్రాకృతం, శౌరసేని మొదలైన భాషల్లో సపరిజ్ఞాన పాటవం కలవాడు. శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసాలు షట్శాస్త్రాలు మథించినవాడు. ఇక కవిత్వం సంగతా? అతడు చుళుకీకృత సంస్కృతవాఙ్మయ జలనిధి అని చెప్పవచ్చు. అతడు నుతించినంత మంది సంస్కృతకవులను ఇంకెవరూ నుతించలేదని చెప్పాలి. చూడండి ఈ పట్టిక:

1.వ్యాసుడు 2.వాల్మీకి 3.భట్టబాణుడు, 4.మయూరుడు, 5.భవభూతి 6.శివభద్రుడు 7.కాళిదాసు 8.రాజశేఖరుడు 9.భారవి 10.మాఘుడు 11.ప్రవరసేనుడు 12.దండి 13.భాసుడు 14.శ్రీహర్షుడు 15.బిల్హణుడు 16.మల్హణుడు 17.భట్టి 18.చిత్రవకవి 19.సోమల్లుడు 20.భల్లుడు 21.క్షేమేంద్రుడు.

పేరు చెప్పి నుతించకపోయినా శ్రీనాథుడు అనుసరించిన కవులుఇంకా వున్నారు. భట్టుమూరారి విశాఖదత్తుడు, భట్టగోపాలుడు మొదలైన ముఖ్యులే ఉన్నారు. ఇంతటి పాండిత్యం, సాహిత్యం ఉన్న శ్రీనాథుడు అమోఘంగా అన్ని శాఖలలోనూ వాదించివుంటాడు. డిండిమ భట్టు ఓడిపోయాడు. ఎదుట వాగే

45. చంద్రభూషక్రియాశక్తివడయరుగురించి శాసనాలు క్రి.శ. 1400 నుంచి 141 దాకా పాలించిన మొదటిదేవరాయల కాలంలోనే ఉన్నవని, శ్రీనాథుడు దర్శించిన దితనినే అని నేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు. (భారతి, అక్టోబరు 1945).

అతని కంచుఢక్కను శ్రీనాథుడు పగుల గొట్టించాడు. ప్రౌఢదేవరాయలు శ్రీనాథుణ్ణి ప్రశంసించి డిండిమభట్టు కుండే కవిసార్వభౌమబిరుదు అతని కిచ్చాడు అప్రభువుకు ధన్యవాదాలు చెప్తూ కీర్తించడానికి ముందు ఇతరనృపులను పొగడిన వాగ్దోషం పోవడానికి గాను తనకు కనకస్నానం చేయించమని ఈ క్రింది పద్యంలో అడిగాడు.

జననాథోత్తమ!దేవరాయనృపతి!చక్రేశ శ్రీవత్సలాం
ఛనసంకాశ!మహాప్రభావ!హరిదక్షారక్ష! నాకోటికిన్
గునృపస్తోత్రసముద్భవంబయిన వాగ్దోషంబు శాంతంబుగా
గనకస్నానము చేసిగాక పొగడంగా శక్యమే దేవరన్?

దక్షిణాధీశుడు ప్రౌఢదేవరాయలు తన ముత్యాలశాలలో సభా మధ్యమున ఉన్నతపీఠంపై కూర్చోపెట్టి కవిసార్వభౌమునికి కనకాభిషేకం చేయించాడు. తలకడుగునీళ్ళు స్నానం చేసిన వాడు మళ్ళా స్వంతానికి ఉపయోగించడు. అందుకే శిరస్సుమీద జలధారలాగా క్రుమ్మరించిన దీనారటంకాలను ఆ సభలోవున్న ఇతర విద్వాంసులకు పంచి పెడతారు. శ్రీనాథుని అభిషేకించిన బంగారు నాణెములు అలాగే ఇతరులు పంచు కొన్నారు. ఇంక దేవరాయల్ని దీవించాలి. అప్పు డు శ్రీనాథుడు భారతీ దేవిని ఈ విధంగా ప్రార్థించాడు.

కోటీ భారతియార్భటీస్మెరయుమీ చోద్యంబుగా నేను క
ర్ణాటాధీశ్వరుప్రౌఢదేవనృపతిన్ నాసీరధాటీచమూ
కోటీఘోటకధట్టికాఖురపుటీకుట్టాక సంఘట్టన
స్ఫోటీధూతధరారజశ్చుళుకితాంభోటిన్ప్రశంసించెదన్.

శ్రీనాథుడు దేవరాయలను ఏమని ప్రశంసించాడో తెలియదు. ఆ చాటువులు గాని కావ్యాలుగాని దొరకవు. కనకాభిషేకం తరువాత కొన్నాళ్ళు కర్ణాట దేశంలో ఉండి అక్కడి రాజును విద్వాంసులను ఆనందింపజేసి వుంటాడు. 'కర్ణాటదేశ కటక పద్మవనహేళి శ్రీనాథ భట్టమౌళి' అని తనను తాను చెప్పుకున్నాడు.[46-1] ఇటువంటి విశేషణాన్ని ఇంతకు ముందు శ్రీనాథుడు శ్రీహర్షునికి వాడాడు. అతణ్ణి కాశ్మీర నృపసభా కమలహేళి అని పిలిచాడు.[46-2] కర్ణాటక నృపసభాకమలాలలను వికసింపజేశాడేకానీ శ్రీనాథుడు

46-1. కాశీఖండం, 1-7. 46-2. శృంగారనైషధం, 1-16.

శాశ్వతంగా అక్కడే ఉండిపోదలుచుకోలేదు. సూర్యుని లాగా సాగిపోయాడు. మరల తెనుంగుభూమికి అసమానంగా బిరుదులు పట్టుకొని పోతానని చేసిన శపథం చెల్లించుకొని నిజంగానే అసమానంగా తిరిగి వెళ్ళాడు. తన కాలంలో మూడు ముఖ్యమైన రాజ్యాలు తెలుగు గడ్డను పాలిస్తున్నాయి, ఒకటి - రెడ్డిరాజ్యం. రెండు-విజయ నగర సామ్రాజ్యం. మూడు-పద్మనాయకుల రాచకొండ, దేవరకొండ ప్రభుత్వాలు. ఈ మూడింటిలో రెండు రాజ్యాలలో తాను సత్కారాలు పొందాడు. మూడో దానిలో కూడా సన్మానాలు పొందితేనేకానీ తృప్తి లేదని శ్రీనాథుడు పద్మ నాయక రాజ్యానికి ప్రయాణం కట్టాడు.

అప్పటికి ముమ్మడి సింగభూపాలుడు రాచకొండను పాలిస్తుండే వాడు. అతని రాజ్యకాలం క్రీ.శ.1430-1475 మధ్యప్రాంతాలు. ఇతనికి కూడా ఇతని పితామహునికి లాగా సర్వజ్ఞబిరుదు ఉండేది.[47] ప్రజ్ఞా బలార్జితాన్వర్థ సర్వజ్ఞ బిరుదోజ్వలుడని దేశాంతరాళవిశ్రాంత యశస్క పరాక్రముడని ఇతణ్ణి తిరుపతి శాసనంలో కీర్తించారట.[48] ఇతణ్ణి దర్శించ డానికి శ్రీనాథుడు వెళ్ళాడు. ఈ రాజు ప్రజ్ఞాబలం చేత సర్వజ్ఞబిరుదు పొందినవాడు. కనుకనే ఇతణ్ణి ఎలా మెప్పించాలో అని శ్రీనాథుడికి బెంగ పట్టుకుంది. తనఇష్టదైవమైన శారదాదేవిని ఇలాగ స్తుతించాడు.

దీనారటంకాల తీర్థ మాడించితి దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల
బగులగొట్టించి తుద్భటవివాద ప్రౌఢి గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియా శక్తి రాయల యొద్ద బాదు కొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు
వలుకుతోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య నైషధగ్రంథసందర్భమునను
నెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద రావు సింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండు నీవు సకలసద్గుణనికురుంబ శారదాంబ

పవిత్రమైన స్త్రీలకు 'సద్గుణనికురుంబ' అనే విశేషణం వాడడం శ్రీనాథునికి ఇష్టం. 'భూరిసద్గుణనికురుంబ సూరమాంబ' అని ఫిరంగిపురం శాసనంలో వాడాడు.[49] ముదిత సజ్జననికురుంబ ముమ్మమాంబ అని కడపటి

47. విజ్ఞానసర్వస్వం-తెలుగుభాషాసమితి-3 వ సంపుటి, పుట 301.
48. విజ్ఞానసర్వస్వం (తెలుగు భాషసమితి) 3 వ సంపుటి, పుట 305.
49. శాసనపద్యమంజరి, ప్రథమభాగం, పుట 94.

గ్రంథంలో వ్రాశాడు.[50] ఎలాగ మెప్పిస్తావో అని దేవతలమీద భారం వేసి శ్రీనాథుడు వెళ్ళడానికి రాజకీయపు కారణాలుకూడా ఉన్నాయి. తాను లోగడ రెడ్డిరాజుల ఆస్థానంలో ఉన్నాడు. వాళ్ళకు పద్మనాయకులకు బద్ధవైరం. శత్రువుల మనిషిని సింగభూపాలుడు చిన్నచూపు చూస్తాడేమో అని భయం. అయితే అతడు సర్వజ్ఞుడు. సంకుచిత స్వభావం కలవాడు కాడు. శ్రీనాథుణ్ణి రెండు చేతులా ఆదరించి అభిమానించి ఉంటాడు. అందుకే శ్రీనాథుడు ఈ క్రింది పద్యం చెప్పాడు.

> సర్వజ్ఞ నామధేయము శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
> యుర్వింజెల్లును దక్కొరు-సర్వజ్ఞుడనుట కుక్క సామజమనుటే.

ఈశ్వరుని సర్వజ్ఞుండనటం లాక్షణిక వృత్తి అని శ్రీనాథుడు ఇంతకు ముందు నైషధంలో దశావతారస్తుతిలో వ్రాశాడు.

> ముఖ్యచతురాననుడ వీవు మునిశరణ్య
> గౌణచతురాననుండల కమలభవుడు
> నీవు సర్వజ్ఞుడవు బుద్ధదేవ! నిజము
> శంభుసర్వజ్ఞడనుట లాక్షణికవృత్తి. (శృ.నై. 140)

శ్రీనాథుని ప్రతిభకు పాండిత్యానికి కవిత్వానికి మాటకారితనానికి మెచ్చుకొని రావుసింగమహీపాలుడు ఏంకావాలో కోరుకొమ్మన్నాడు. పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు ఎవరి కొలువులో తాను విద్యాధికారిగా పనిచేశాడో ఆ పెదకోమటి వేమారెడ్డిని ఒకప్పుడు ఈ పద్మనాయక ప్రభువులు జయించి, రెడ్డిరాజులు సగర్వంగా ఎంచుకొనే 'నందికంతపోతరాజు' కఠారిని తీసుకుపోయారు. అది పరరాజుల అధీనంలో కన్నా తనవంటివాళ్ళ చేతిలో ఉండటం మంచిది అని శ్రీనాథుడు భావించివుంటాడు. ఆ కఠారిని అడిగి పుచ్చుకున్నాడు. దానిని చూస్తుంటే పాతరోజులు జ్ఞాపకం వచ్చి ఉంటాయి. తాను చిన్నప్పుడు తిప్పయసెట్టితో కొండవీడు వెళ్ళటం, మామిడి సోదరులకు కృతులు ఇవ్వడం, పెదకోమటివేమారెడ్డికి ప్రధాన రాజ్యం సంపాదించటానికి సున్నితమైనరాజకీయ వ్యవహారాలలో తను పాల్గొనడం, తాను విద్యాధికారి అవడం అన్నీ మళ్ళీ

---

50. శివరాత్రి మాహాత్మ్యం. 1-18.

ఒక్కసారి కళ్ళముందు నాటకం లాగ కనబడి ఉంటాయి. ఇంటిమీద మమత పుట్టి మళ్ళీ రెడ్డి రాజ్యానికే కతారిని తీసుకొని శ్రీనాథుడు వెళ్ళిపోయాడు.

పెదకోమటి వేమారెడ్డితో కాశీకి వెళ్ళిననాటినుంచి శ్రీనాథునికి స్కాంద పురాణంలోని కాశీఖండం అంటే అభిమానం. అది అనువదించ దలుచుకొన్నట్టుంది. ఎప్పటి కప్పు డు వాయిదావేస్తూ మానేసినట్టుంది. ఒక్కసారి చిన్నప్పటినుంచి తాను వ్రాసిన కావ్యాలు జాబితా వేసుకొని ఇలా అనుకొన్నాడు.

చిన్నారి పొన్నారి చిరుతకూకటినాడు రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూగుమీసాల నూత్నయవ్వనమున శాలివాహనసప్తశతి నుడివితి
సంతరించితి నిండు జవ్వనమునను హర్షనైషధకావ్యమాంధ్రభాష
బ్రౌఢ నిర్భరవయః పరిపాకమున గొనియాడితి భీమనాయకుని మహిమ

బ్రాయ మెంతయు మిగుల గైవ్రాలకుండ
గాశికాఖండ మను మహాగ్రంథమేను
దెనుగుజేసెద గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసు కవి. (కాశి 1-7)

వయస్సు వాలిపోకుండా కాశీఖండాన్ని అనువదించడం ఆరంభించాడు. ఈ ప్రారంభాన్ని కర్ణాకర్ణిగా విని రాజమండ్రి రాజ్యాన్ని తమ్ముడు వీరభద్రారెడ్డి చేత పాలింపజేస్తున్న అల్లాడవేమారెడ్డి శ్రీనాథుణ్ణి పిలిపించి సముచితాసనంపై కూర్చోపెట్టాడు. తన తమ్ముని కోరికను గ్రహించి ఇలా ఆనతి ఇచ్చాడు.

వచియింతు వేములవాడభీమనభంగి నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు
భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు
వాకృత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచితబంధమున నొక్కొక్కమాటు
వరిధవింతు ప్రబంధపరమేశ్వరుని దేవసూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు

నైషధాంధ్రిమహాప్రబంధములు పెక్కు
చెప్పినాడవు మాకు నాశ్రితుడ వనఘ
ఇపుడు చెప్పదొడంగిన యీ ప్రబంధ
మంకితముసేయు వీరభద్రయ్య పేర (కాశి.1-18)

తన తమ్ముని పేర కృతి చెప్పమన్నాక అల్లావేమారెడ్డి కోరి శ్రీనాథుణ్ణి యీవిధంగా ప్రస్తుతించాడు.

ఉక్షబిన్న మఖాలు సత్కవులు లేరి నేటి కాలంబునన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయగంధసారఘుసృణద్వైరాజ్యభారంబున
ధ్యక్షించుంగవిసార్వభౌమ ! భవదీయప్రౌఢసాహిత్యముల్ (కాశీ. 1-14)

'రాజుగారి అన్నగారు రాజుగారు శ్రీనాథుణ్ణి ఇలా ప్రశంసించేసరికి అప్పటి వరకూ అతణ్ణి ఆడిపోసుకొన్న పండితంమన్యుల నోటికి తాళం పడివుంటుంది. వాళ్ళంతా నడమంత్రపుసిరి వచ్చినవాళ్ళే. రాజాశ్రయం వల్ల వారికివచ్చిన వైభవాన్ని శ్రీనాథుడు ఇంతకుముందే చెప్పాడు.

ధరియింప నేర్చిరి దర్భవెట్టెడు వ్రేళ్ళ లీల మాణిక్యాంగుళీయకములు
కల్పింప నేర్చిరి గంగమట్టియమీద గస్తూరి కాపుంద్రకములు నొసల
సవరింప నేర్చిరి జన్నిదంబుల ప్రోల దారహారములు ముత్యాల సరులు
చెరువంగ నేర్చిరి శిఖల వెన్నడములు గమ్మని క్రొత్త చెంగల్వవిరులు

ధామముల వెండియును బైడి దడబడంగ
బ్రాహ్మణోత్తములగ్రహారములయందు
వేమభూపాలు డనుజన్ము వీరభద్రు
ధాత్రి యేలింప గౌతమీతటమునందు. (భీమ.1-41)

గౌతమీ తటంలో రాజమహేంద్రవరంలోనే కాశీ ఖండాన్ని శ్రీనాథుడు పూర్తిచేశాడు. ఇది ఏడాశ్వాసాలమహాప్రబంధం. అగస్త్యుడు కాశీని వదిలిపెట్టడం, వ్యాసులవారు కాశీని వీడి వెళ్ళవలసి రావడం–ఆద్యంతాలలో ఉన్నాయి. మధ్య వివిధలోకాల వృత్తాంతాలు, కాశీలోని వివిధ ప్రదేశాలు ప్రభావాలు వివరణలు మొదలైనవి ఉన్నాయి. సాముద్రికం, యోగశాస్త్రం, మంత్రశాస్త్రం మొదలైనవికూడా ఉన్నాయి, శ్రీనాథుడు అనువదించిన రెండు ముఖ్యగ్రంథాలలో నైషధాన్ని 'విద్వదౌషధం' అని, కాశీఖండాన్ని 'అయఃపిండం' అని చెప్పు కోవడం మొదలైందని తెలుగు పండితులు కొందరు వ్రాశారు.[51] అయితే 'శ్రీనాథుని కాశీఖండ మిట్టి నానుడికి గురికాదగినంత కఠినశైలిలో లేదనుట నిక్కువము' అని బండారు తమ్మయ్యగారు చెప్పారు.[52]

---

51. కాశీఖండం పీఠిక, నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు, పుట 1.
52. రెడ్డిసంచిక, శ్రీనాథమహాకవి, పుట 300.

శృంగార నైషధంలో కన్నా కాశీఖండంలోనే ఎక్కువగా శ్రీనాథుని పలుకునుడికారపు సొంపులు కనబడతాయి. కాశీఖండంలోను భీమఖండం లోను ఒకే కథాఘట్టం వుంది. వ్యాసుడు భిక్షదొరకలేదని కోపించి కాశిని శపించబోతాడు. పార్వతి ముత్తయిదువరూపంలో వచ్చి వారించి కడుపు నిండా భోజనం పెడుతుంది. తరువాత శివుడు శపించి వ్యాసుణ్ణి కాశీనుండి వెలివేస్తాడు. శపించబోతున్న వ్యాసుణ్ణి శర్వాణి వారించే పద్యాలు రెండు కావ్యాలలోనివీ చూద్దాం.

భిక్ష లేదని యింత కోపింతురయ్య
కాశికాపట్టణముమీద గాని నేయ!
నీమనశ్శుద్ధి తెలియంగ నీలకంఠు
డింత చేసెనుగాక కూడేమి బ్రాతి? (భీమ.2-114)

ఇది వ్యాసుణ్ణి వారించే తొలిపద్యం. దీనితరువాత మరినాలుగు పద్యాలున్నాయి. అయితే మొట్టమొదటనే శివుడు నిన్ను శోధించటానికి భిక్ష పుట్టకుండా చేశాడని చెప్పేసింది. ఆతరువాత తిట్టినా, నచ్చచెప్పినా హితోపదేశం చేసినా లాభం లేదు. ఇది తన చిత్తశుద్ధిని తెలుసుకోవ డానికి చేసిన పరీక్ష అని తెలిస్తే వ్యాసుడు జాగ్రత్తపడడా? శివునిచేత శాపం పుచ్చుకొంటాడా? మొదటనే యీసంగతి ఆమెచెప్పిన తరువాత-

ఏడుదినంబులన్నమున కెడ్డము పుట్టిన యంతమాత్రలో
నేడుచుచున్నవాడవు మునీశ్వర! నేడును నీదు ధీరతల్
పాడరిపోయెనే శివుని భార్యకు గాశికి పుణ్యరాశికిన్
గాదు యొనర్పజాచెదవు కష్టపు గ్రోధము పెచ్చు రెచ్చగన్
గ్రొన్నెలపూవుదాల్పునకు కూరిమిభోగపురంధ్రి కక్కటా!
యిన్నగరీలలామమున కీపరిపాటికి నిట్టి కోపమే
లన్న ! ఘటించె దో మునికులాగ్రణి ! నిక్కమువో 'బుభుక్షితః
కిన్నకరోతి పాప, మను కేవలనీతి దలంచిచూడగన్ (భీమ.2-116, 117)

ఆకలి బాధతో పాపం చేస్తున్నావని హెచ్చరిస్తే ఇంగితజ్ఞానం ఉన్న వ్యాసుడు తన తప్పు తెలుసుకొని మొదటే క్షమార్పణ వేడు కుంటాడు. అందుకే భీమఖండంలో వ్రాసిన క్రమాన్ని కాశీఖండంలో శ్రీనాధుడు మార్చివేశాడు.

మొదట తిట్టించాడు. తరువాత హితోపదేశం చేయించాడు. అవిమ్మట కాశిని ప్రస్తుతింపచేశాడు. చూడండి–

ఆకంఠంబుగ వేడ్కతో నిపుడు భిక్షాన్నంబు భక్షింపగా
లేకున్నంగడు నంగలార్చెదవు మేలే! లెస్స!శాంతుండవే?
నీకంటె నతిహీనులే కటకటా! నీవారముష్టింపచుల్
శాకాహారులు గంధభోజులు శిలోంఛవ్రక్రముల్ దాపసుల్? .

ఓ మునీశ్వర వినవయ్య! యున్నయూరు
గన్నతల్లియు నొక్కరూ పన్నరీతి
యటువిశేషించి శివుని యర్ధాంగలక్ష్మి
కాశియివ్విటిమీద నాగ్రహము దగునె?

వేయి శాఖలతో సామవేదరాశి
యేకవింశతిరూపమై ఋజ్నిగమము
తొమ్మిదియు నూటయొక్కండ్రు త్రోవలందె
యొరిపనాథర్వణ యజుస్సులుండు గాశి.

ఇట్టి కాశికానగరంబు మీద భిక్షలేకుండుట కారణంబుగ నీయంతవాడు గటకటంబడి శపింపదలంచునే? బ్రాహ్మణుడవు గదా? నీకు నేమన్నా జెల్లు. అటు విశేషించి యాకొన్నవాడవు. కావున నీ యవసరంబున నిన్ను హెచ్చు కుందాడుట మముబోటి గృహిణులకు హెచ్చు గాదు. మాయింటికి గుడువరమ్ము. కుడిచికూర్చున్న పిమ్మటం గొన్ని మాటలు నీతోడ నాడగల విప్పుడు.

వైశ్వ దేవాదివిధులు సర్వమును దీర్చి
యరసి యున్నాడు నాభర్త యతిథిరాక
నతిధి పంక్తికి రాకున్న నారగింప
డింటి నొక నాడు బతి యెట్టి యొరకమున
అభ్రగంగ నుపస్పర్శ మాచరించి
వేగ విచ్చేయవలయు నావిభుడు దసిలి
నాకటికి నోర్వలేదు బ్రాహ్మణవరేణ్య
యర్కమండల మిదె వ్రాలె నపరదిశకు. (కాశీ7–163 నుంచి 168)

ఇందులో 'నీచిత్తశుద్ధి కిది పరీక్ష' అని చెప్పటం ఏమీ లేదు. బంతిలో

అతిథి లేనిదే భోజనం చెయ్యని ఒక గృహమేధి భార్య అతిథి కోసం వెతుక్కుంటూ వెళ్ళి అతడు దొరికాక చెప్పేమంచి మాటలేకానీ మరేమీ కావు. భీమఖండంలో 'బుభక్షితఃకిన్నకరోతిపాపం' అనే ఆర్యోక్తి వాడినందువల్ల వచ్చిన ఫలితం కన్నా కాశిఖండంలో 'ఉన్నయూరుగన్నతల్లి నెక్కరూపు' అన్ననానుడి వాడినందువల్ల కలిగే ఆనందమే ఎక్కువ. భీమ ఖండంలో తనను భోజనానికి పిలిచిన ఇల్లా లెవరో తెలుసుకుందామనే తహతహ వ్యాసునిలో లేదు. కాశీఖండంలో ఆమె ఊరడించి అమృత భిక్షాన్నం పెట్టే విశాలాక్షి అని గ్రహిస్తాడు.

చేయగలవాడ నేను నీ చెప్పినట్ల
బ్రాహ్మణుడగాన నాకు జాపలము ప్రకృతి.
బుద్ధి గృపసేసి రక్షింపు పుణ్యసాధ్వి
కాన!నీపేరు నాకు నిక్కముగ జెప్పు! (కాశీ.7-172)

అని అడుగుతాడు. అప్పు డామె మురిపింతాలు పెడుతుంది.

ఊకోజెప్పగ నెంత యేని తడవౌనో విప్రశార్దూల! నీ
వాకొన్నాడవు భోజనోత్తరమునం దాస్థానమై యుండియ
ద్రాకం బెట్టక చెప్పెదన్ వినుము వృత్తాంతంబునుం దేటగా
నీకన్వేళ యతిక్రమించె గుడువన్ వేంచేయుమాగ్రక్కునన్. (కాశీ.7-174)

ఈ పద్యంలో 'ఊకో' అనే మాట నాటి వ్యావహారిక రూపంలాగా కనబడుతుంది. ఇలాంటివి కాశీఖండంలో అక్కడక్కడ కనబడతాయి. 'ఒరాత్రి గనురెప్పవెట్టక' (5-189) అని ఒక చోట వ్రాశాడు. వింధ్య పర్వతం తన ఈసునంతా నారదుడితో చెప్పి పక్షపాతం లేకుండా సలహా చెప్పమన్న తరువాతి పద్యం చూడండి.

అని యవష్టంభసంరంభ మతిశయిల్ల
బలుకుటయు నాత్మ గర్జించి నలువపట్టి
యొండనాక యొక్కింత సేపూరకుండి
యుస్సురనుచును వేడినిట్టూర్పు పుచ్చి (కాశీ.1-101)

ఇందులో 'ఒండనాక' అనేది విలక్షణ ప్రయోగం. 'అనక' అనడానికి

'అనాక' అనే రూపం వాడాడు. తిక్కన గారు 'మరువక' అనడా నికి బదులు 'మరాక' అని వాడడం మనం గమనించాం.[53] శ్రీనాథుని రచనల్లో మంచి మంచి భాషావిశేషాలు దొరుకుతాయి. అతనికి స్వదేశ మన్నా మాతృభాష అన్నా మక్కువ. ఎన్ని ఊళ్ళు తిరిగినా చివరకు స్వదేశానికి రావాలని అతని అభిమతం. "త్యజింపగవచ్చునె జన్మదేశమున్" (కాశీ.5-291) అని ఒకచోట అంటాడు, అయినవాళ్ళు వెళ్ళగొట్టినా అక్కడే ప్రాకులాడాలని చెప్పే టంత స్వజనపక్షపాతం అతనికుంది.

చులక గాల్వట్టి యీడ్చిన జారువట్టి
వేలుదురుగాక తమవారి విడుతు రెట్లు? (కాశీ. 5-298)

అని ఒకచోట అన్నాడు. కలకళలాడుతూ పదిమంది బంధు మిత్రులతో కలిసి జీవించడమెంత ఆనందదాయకమో క్రీడాభిరామంలో చెప్పాడు.

కొడుకులు కూతులుంగలిగి కూడును జాడియు ద్రవ్య తండమై
విడిముడిలాతు గా గలిగి వెండియు బైడియు నిండ్లలోపలన్
దడబడ దారు బంధువులు దామరతంపరలై సుఖించువా
రుడుపతిమౌళి నేక మౌళియుత పూ విడువారు వేడుకన్ (క్రీడా. 256)

ప్రాయం కై వ్రాలే రోజులలో బంధుమిత్రులలో కడుపులో చల్ల కదలకుండా జీవించే అదృష్టాన్ని శ్రీనాథుడు నోచుకోలేదు. ముసలితనం ముంచుకొచ్చే వయస్సులో మళ్ళీ రెడ్డిరాజుల ప్రాపకం దొరికిందనుకుంటే అది సుస్థిరం కాలేదు. కాశీఖండంరచన జరిగిన ఒకటి రెండేళ్ళలో రెడ్డిరాజ్యం చిక్కుల్లో పడ్డట్టుంది. క్రీ.శ. 1434-35 లలో కటకంలో కపిలేశ్వర గజపతి సింహాసనం ఆక్రమించుకున్నాడు. ఇతడు చాలా బలపరాక్రమశాలి. కార్య సాహసోపేతుడు. దక్షిణ కళింగ విజయనగర రాజులకు, వాళ్ళ సామంతులకుఅణకువగా ఉండడం సహించలేక పోయాడు. కళింగ భాగాలనే కాక రాజమహేంద్రరాజ్యాన్ని కూడా జయించి కళింగోత్కళ సామ్రాజ్యంలో చేర్చుకోవాలనే అతడు దండయాత్రలు చేశాడు. ఇతనికి విజయం ఎప్పుడు లభించిందో రాజమండ్రి రెడ్డిరాజ్యం ఎప్పుడు అంతరించిందో తెలియదుకానీ

53. సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం, కాకతీయయుగం, పుట 101.

క్రీ.శ. 1443 నాటికి రాజమండ్రి ప్రాంతాలన్ని అతని అధికారంలోకి వచ్చాయి.[54]

ఈ గజపతుల తళ్ళు ప్రారంభం అవగానే శ్రీనాథుడు రాజమండ్రి విడిచిపోయాడో, లేక రెడ్డిరాజ్యమంతరించాక బయలు దేరాడోగానీ అతడు మళ్ళా దేశాటనకి కదిలాడు. దినవెచ్చానికి మైలారారెడ్డిని ఆశ్రయిం చాడు. ఇతడు విజయనగరరాజుల సామంతుడు. నెల్లూరు మండలం లోని కందుకూరు తాలూకాలో ఉన్నపైడిపాడు పాలించే వాడు.[55] ఇతనికి చౌహత్తమల్ల, బిరుద ధరణీవరాహ, ఘంటానాదన అనే బిరుదులు ఉండేవి. ఇతడు క్రీ.శ.1424 నుంచి పాలిస్తున్నట్టు చెప్పే శాసనాలు ఉన్నాయి. క్రీ.శ.1429లో ఇతడు ప్రౌఢ దేవరాయలచేత కొంత మంది బ్రాహ్మణులకు అగ్రహారం ఇప్పించాడు. శ్రీనాథుడు ఇతణ్ణి దిన వెచ్చలి కోసం ఎప్పు డు ఆశ్రయించాడో తెలియదు. కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యం పోయాక 1424లోనే, లేక మరో పది పదిహేను సంవత్సరాలకు రాజమండ్రి రెడ్డిరాజ్యం పోయాకో చేరివుంటాడు.

మైలారరెడ్డి విజయనగర రాజ్యంలో మంచి పలుకుబడి కలవాడే. ఇతడు ప్రౌఢదేవరాయలకు యుద్ధంలో సహాయంచేసి ప్రతిఫలంగా వరాలు అడిగించుకొన్నవాడు. బహుశా ఇతని ప్రోద్బలం మీదనే శ్రీనాథుడు విజయనగరం వెళ్లాడేమో. ఏమైనా ఆశ్రయించిన రోజుదగ్గరనుంచి తాను మరణించే వరకు మైలారరెడ్డి దినవెచ్చం తీర్చిన మాట మట్టుకు స్పష్టం. కైలాసగిరికి పంట మైలారుడు చేరాక శ్రీనాథుడు శ్రీశైలానికి వెళ్ళినట్టుంది.

అప్పు డు శ్రీశైలంలో పండితారాధ్యపీఠాన్ని పాలిస్తూ భిక్షావృత్తి మఠం వుండేది. దానికి శాంతభిక్షవృత్తి యతీశ్వరుడు అధికారిగా ఉండే వాడు. శ్రీనాథుడు ఈయనసందర్శనం చేసుకొన్నాడు. ఈ యతీశ్వరుని వైభవం రాజులను మించిపోతూ ఉంటుంది. ఈయన తన మూలభృత్యుడైన పువ్వుల శాంతయ్యపేర శివరాత్రిమాహాత్మ్యాన్ని రచించమని శ్రీనాథుని ఆదేశించాడు. శ్రీనాథుడు ఐదాశ్వాల కావ్యాన్ని చెప్పాడు. ఈ ప్రబంధంలో లభించిన నాలుగు

54. విజ్ఞానసర్వస్వం, తెలుగుభాషాసమితి, 3 వ సంపుటం, పుట 336.
55. నెల్లూరు శాసన సంపుటం, 3 వ భాగం, పుటలు 1089-92.

ఆశ్వాసాలను మాత్రమే ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రకటించారు. ముద్రితప్రతివల్ల తెలిసే కథ ఇది.

ప్రథమాశ్వాసం:- నైమిశారణ్యంలో శౌనకాదిమహామునులు సూతుణ్ణి శివ రాత్రి మాహాత్మ్యాన్ని తేటపడ వివరింపమన్నారు. అతడు చెప్పాడు. ప్రళయ కాలంతుద కాళరాత్రి అయ్యాక బ్రహ్మ, విష్ణువులు నేను అధికుణ్ణి అంటే నేను అధికుణ్ణి అని పోట్లాడుకున్నారు. ఆయుధాలు దూశారు. వాళ్ళ అస్త్రయుద్ధం ఆపడానికి శివుడు వాళ్ళమధ్య మహా స్తంభరూపంలో ఆవిర్భవించాడు. దాని ఆద్యంతాలు తెలుసుకోవడానికి. బ్రహ్మ విష్ణువులు ఉద్యుక్తులై విఫలు రయ్యారు. తరువాత శివుడు ప్రత్యక్షమై వాళ్ళకు శివరాత్రి వ్రతచర్యను ఉపదేశించాడు. మునుపొక బ్రాహ్మణుడు మహాపాపాలు చేసినా శివరాత్రి దర్శనంవల్ల శివలోకం చేరాడని చెప్పాడు. ఈకథ చెప్పమని శౌనకాదిమునులు అడిగారు. (116గద్యపద్యాలు)

ద్వితీయాశ్వాసం:- వింధ్యపర్వతప్రాంతాల రత్నపురముంది. దానిని హేమాంగదు డనే రాజు పాలిస్తున్నాడు. అతనికి యజ్ఞదత్తు డనే మంత్రి ఉన్నాడు. ఆ మంత్రిగారికి సంతానం లేదు. మంత్రి భార్య చాలా విచారిస్తే మంత్రి ఊరడించి పూజలు చేశాడు. వ్రతాలు సలిపాడు. ఆమె గర్భవతి అయింది. రాజుగారు సీమంతోత్సవమే ఘనంగా చేయించారు. మగబిడ్డ పుట్టాడు. వానికి సుకుమారుడనే పేరు పెట్టాడు. కుర్రవాడు పెరిగి పెద్దవాడయ్యాడు. గొప్ప గ్రంథసాంగుడయ్యాడు. జూదం, తాగుడు, వ్యభిచారం, – ఒకటేమిటి సర్వావలక్షణాలు వంటబట్టాయి. తల్లి దండ్రులు ఎంతగానోచెప్పారు. ఏడ్చారు. ఇకమీదటజవదాటనన్నాడు సుకుమారుడు. (113గద్యపద్యాలు)

తృతీయాశ్వాసం:- తల్లిదండ్రులతో అలా అన్నాడే గాని సుకుమారుడు తన పద్ధతులు మానలేదు. వేడుకకాడై పుణ్యస్త్రీలను ఇలువరుస చెరచడం మొదలుపెట్టాడు. రాజపురుషులు బంధించారు. రాజు దేశబహిష్కారం చేశాడు. సుకుమారుడు అడవిలో ఒక కడగొట్టు జాతికన్యను చూశాడు. మోహించి, పెళ్ళిచేసుకుంటానని మాటయిచ్చి, చాటుగా దానితో కాపురం పెట్టాడు. కపటమార్గాలలో కడుపునింపు కోసాగాడు. దారులు కొట్టి. దారుణాలు చేసి చెడ్డపేరు సంపాదించాడు. ఆప్రాంతాలలో జీవించలేక చండాలాంగనతో వలసపోయాడు. (133 గద్యపద్యాలు)

చతుర్థాశ్వాసం:- ఆ జారదంపతులు పోయిపోయి ఒకచోట స్థిరపడ్డారు. ఆ చండాలాంగన ఇద్దరు కుమార్తెలను కని చనిపోయింది. వయస్సు ముదిరినా సుకుమారుని వ్యసనాలు వదలలేదు. కడుపున పుట్టిన కన్యల తోనే కానిపనులు చేశాడు. ఆవూరివాళ్ళు కూడా వాళ్ళను వెళ్ళగొట్టారు. మాఘమాసంలో ఒకనాడు కూతుళ్ళకోసం పువ్వులు కోద్దామని శివాలయం వద్దకు తాగి వెళ్ళాడు. నాడు శివరాత్రి. భక్తులు ఉత్సవం

చేస్తున్నారు. అది సుకుమారుడు చూశాడు. తరువాత కొన్నాళ్ళకు మరణించాడు. యమదూతలు తీసుకుపోవడానికి వచ్చారు. శివదూతలు కూడా వచ్చారు. జన్మానికో శివరాత్రి దర్శించినా సుకుమారుడు పుణ్యంచేసుకోబట్టి శివ లోకానికి అతడు నోచుకున్నాడు. యమభటులను చావచంపి, శివదూతలు అతణ్ణికైలాసం తీసుకుపోయారు. యమభటులు పోయి తమ ఏలికకు చెప్పు కున్నారు (ఇక్కడదాకా కథచెప్పాక) శౌనకాది మహామునులు "భటులు ప్రముఖులచే భంగపడుట చూచి చిన్నవోయి యముండేమి చేసె ఏదవ ?" అని ప్రశ్నించారు. (92 గద్యపద్యాలు)

ఇంతదాకా మాత్రమే బాగా శిథిలమైపోయిన తాళపత్రగ్రంథం దొరికింది. అందులోనూ శిధిలమైన భాగాలు కొన్నివున్నాయి. దొరికినంత మట్టుకే శ్రీనాధుడు వ్రాశాడని భావించి ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు దానిని ప్రచురించారు. కల్లూరి సాంబమూర్తిగారు పరిష్కరించి భట్టబాణుని కాదంబరిని శ్రీనాథుడు దీనిలో ఎంత అనుకరించాడో చూపించారు. దీనిలో బాణునకు తాను రుణపడుతున్నాడు. కాబట్టి పూర్వకవిస్తుతిలో పద్యం ఎత్తుకొంటూనే అతణ్ణిశ్రీనాథుడు 'బాణునద్భుతశాస్త్ర బహుకళాపారీణు' అని పూజించాడు. శ్రీనాధుడు నాలుగాశ్వాసాలే వ్రాశాడని పండితలోకం చాలావరకు భావించింది.[56] కొందరు నాల్గవ ఆశ్వాసం తర్వాత కొంతకథ ఉన్నట్లే గోచరిస్తుందని అన్నారు.[57]

వాస్తవానికి నాల్గవ అశ్వాసం తరువాత కథ లేక పోలేదు. శ్రీనాధుడు గ్రంథాన్ని సాంతం వ్రాశాడు. ఆంధ్రసాహితీలోకం చేసుకొన్న అదృష్టంవల్ల ఈసంపూర్ణగ్రంథాన్ని నామిత్రులు డాక్టరు బిరుదురాజు రామరాజుగారు సంపాదించారు. ఆ ప్రతిని నాకు దయతో ఎరువిచ్చారు. శిధిలపూరణం చేసి గ్రంథాన్ని ఇటీవలే ముద్రించడం జరిగింది. అయిదవ ఆశ్వాసాన్ని గురించి ఆంధ్రపండితలోకంలో ఏదైనా వారే ముందుగా చెప్పడం ధర్మంకనుక వారి పీఠికలోని భాగాలనే క్రింద పొందు పరుస్తాను.

---

56. కల్లూరి సాంబమూర్తిగారు ఇలా వ్రాశారు. 'కథాభాగము నాల్గాశ్వాసములు మాత్రము. శ్రీనాథని చరమదశయందు రచింపబడినదనియు, ఈ గ్రంథమునందలి కథానాయకుని తోడనే శ్రీనాథుడు ప్రమథపదవి నందెననియు నూహించవచ్చును.' - శివరాత్రిమాహాత్మ్య ప్రథమముద్రణపీఠిక.

57. బండారు తమ్మయ్యగారు - 'శ్రీనాథమహాకవి', రెడ్డిసంచిక, పుట 302.

శ్రీనాధకవిసార్వభౌముడు రచించిన శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు (కాకినాడ) వారు ౧౫వ ప్రకాశముగా ప్రచురించినారు. లభించిన శిధిలప్రతి యాధారముగా శ్రీ సాంబమూర్తి గారు దానిని పరిష్కరించినారు. ఆనాడు వారికి లభించినది నాలుగు ఆశ్వాసముల ప్రతియే కనుక శ్రీనాధుడంతే రచియించి యుండునని యూహించి తమ పీఠికలో నటులే వ్రాసినారు. ఒకటి రెండు అక్షరములు శిధిలమైన చోటులందు పూరించియు, మిక్కిలిగా శిధిలములైన తావుల యందు చుక్కలగుర్తు లుంచియు ముద్రించినారు. ఇందు కాంధ్రసాహిత్యలోకము వారికెంతేని ఋణపడివున్నది.

ఇటీవల మెదకుమండలమున (దన్నారం గ్రామమున నొక జంగమ దేవరకడ) నాకొక శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును తాళపత్రప్రతి లభించినది. వ్రాయసకాడు దానియందు తాను వ్రాసిన తేదీ మున్నగు వివరములు ఏమియు వ్రాయలేదు. తాటియాకుల స్థితినిబట్టియు, లిపినిబట్టియు, ఈ ప్రతివయస్సు దాదాపు 250-300 ఏండ్లుండునని యూహించు చున్నాను. ఇది సమగ్రమైన ప్రతి. దీనిలో నైదాశ్వాసము లుండుటయే గాక ముద్రితములైన నాలుగాశ్వాసము లందు లేని కొన్ని క్రొత్తపద్యములధికముగా కలవు, ముద్రితప్రతిలో శిధిలములున్న చోటు లన్నియు నీప్రతిద్వారా పూరించి సవరించుకొనవచ్చును. మీదుమిక్కిలి కొన్ని పాఠభేదములుకూడ కలవు. పైన చెప్పిన నాల్గు విషయములు దృష్టియందుంచుకొని నాకు లభించిన ఈ క్రొత్తప్రతి వైశిష్ట్యమును స్థాలీపులాకముగా ప్రదర్శించుటయే నా ప్రకృత కర్తవ్యము.

1.పంచమాశ్వాసము:-ముద్రితములైన ప్రతులలో నాలుగాశ్వాసములే ఉన్నను సుకుమారుడు పరమశివుని యనుగ్రహమున ప్రమధుడగుట యిందలి వృత్తాంతము. ఆశ్వాసాంతమున మునులు సూతుని 'చిన్నవోయి యముండేమి చేసె విదప'? అని అడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానముగా పంచమాశ్వాసము కలదు. ఇది ౬౧ గద్య పద్యములు గల చిన్నయాశ్వాసము. యముడు చిత్రగుప్తునితో సంభాషించి తన యశక్తాధికారమునుగూర్చి పరమశివునికే విన్నవించుకొన నిశ్చయించుకొని కైలాసమున కేగుట, కైలాసవర్ణనము, శివుని స్తుతించుట, సుకుమారుని నేరములు చెప్పుట, శివుడు యమునికి శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును శివభక్తుల లక్షణములు చెప్పుట, యముడు తన లోకమునకు తిరిగి వచ్చి,తన భటులకు శివుడు చెప్పిన వన్నియు మరల చెప్పుట ఇందలి వృత్తాంతము.

ఈ అయిదవ ఆశ్వాసంలో కొన్ని మంచి పద్యాలు ఉన్నాయి. యమధర్మరాజు చేసే శివస్తుతి బాగుంది.

ఎవ్వానియందుండు నెల్లభూతంబులు సింధువునందు వీచికలువోలె
నెవ్వాడు వసియించు నెల్లభూతములందు నంబువుల్లోలంబువోలె
నెల్లభూతమ్ముల హృదయములందును వసియించు నెవ్వడాకసమువోలె
ఒకడు పెక్కై తోచు నుదధి జంద్రుడువోలె నెవ్వడజ్ఞాన మూఢేంద్రియములకు

పురుషుడని బ్రహ్మమని యజ్ఞపురుషుడనియు
నర్కుడని వాయువని శక్రుడని హరియని
చంద్రుడని కొల్తు రాయాయి సరణివారు
భక్తి నెవ్వాని బట్టి నిబంటు నభవ. (శివరా.5-24)

సుకుమారుడు చేసిన పాపాలను లెక్కించలేమని యముడు శివునితో చెప్పే పద్యంకూడా చక్కనిది.

జలధరంబులనుండి స్రవియించు జలధార లెన్నవచ్చిన యేని నెన్నవచ్చు
గగనమండలి దారకాచక్రవాళంబు నెన్నవచ్చిన నేని నెన్నవచ్చు
భాగీరథీమహాపగిలోని సికతంబు నెన్నవచ్చిన నేని నెన్నవచ్చు
కలశపాథోరాశి కల్లోలమాలిక లెన్నవచ్చిన నేని నెన్నవచ్చు.

కాని నరునకు నెన్న శక్యంబు కావు
పాయు కీతండు చేసిన పాతకములు
భర్గ యేమని విన్నవింపంగనేర్తు?
నిట్టి పాపాత్ము బొరగాన మెన్నడేని. (శివరా. 5-82)

ఇన్ని పాపాలు చేసిన ఇంకొక కథానాయకుని కథ ఇటువంటిదే శ్రీనాథుడు ఇంతకుముందు కాశీఖండంలో వ్రాశాడు. అది కుబేరుని పూర్వ జన్మ వృత్తాంతం. యజ్ఞదత్తుడనే బ్రాహ్మణునికి గుణనిధి అనే కుమారుడున్నాడు. అతడు చెడుదారులుపట్టాడు. తండ్రికి తెలియకుండా తల్లి గారాబం చేయడంవల్ల మరీ చెడ్డాడు. కొడుకుకు ఆమె నచ్చచెప్పటం వింటే ఎవరికైనా కళ్ళు చెమ్మగిల్లుతాయి.

అన్న! మీతండ్రి కోపగాడౌనొ కాడొ
యూవు వెసరించు దుర్వృత్త మెరిగెనేని
గల్లతనమున పలుమారు కప్పివుచ్చు
నట్టి నామీద జంపంగ నలుగకున్నె?

సచ్ఛ్రోత్రియులు సనూచానులు సోమపీథులు నైన కులము పెద్దల దలంచి
రాజమాన్యుడు సత్యరతుడు వినిర్మలాచారవంతుడు నైన జనకు దలచి
భాగ్యసంపద బుణ్యవతి దేవతలలోన నెన్నంగదగియెడు నన్ను దలచి
వేదశాస్త్ర పురాణవిద్యానిరూఢులై వాసికెక్కిన తోడివారి దలచి

చెడ్డయింటి చెదారమై శివుని కరుణ
నివ్వటిలు నిర్వదేనేండ్ల నిన్ను దలచి
పదియు నార్వత్సరంబుల భార్య దలచి
గోరతనములు మానురా! కొడుకుగుఱ్ఱ!

అఖిలకళ్యాణగుణగణాయత్త యత్త
మామ యౌదార్య తేజఃక్షమామహితుడు
మాతులుండు యశోమహిమాతులుండు
తనయ! యేలయ్య కైకోవు వినయబుద్ధి?

విడువక నీవు పట్టణము వీథుల వీథుల వెఱ్ఱివాడవై
చెడుగుల గూడి దుర్యములు సేయ మహీరమణుం డెఱింగనే
విడుచును సోమయాజిమనువృత్తులు చేకొను నెల్లభంగులన్
జెడుదుము నీకతంబునను జీరయు గూడును లేక పుత్రకా!

పట్టణములోన నీవు దర్పమున జేయు
కొయ్యతనములు వీక్షించి కూర్మితనయ
నవ్వుదురు నిన్ను మొదల నానావిధముల
నవ్వుదురు దీక్షితుని ననంతరమజనులు

అని యంత, నిలువక-

తల్లి బడి కొల్లిచట్టంచు నుల్లసంబు
లాడుదురు నన్నుగూర్చి విన్నవారహంబు
దుర్దయం బెల్ల నామీద ద్రోచి జనులు
దబ్బరలు పల్కు వారి కడ్డంబు కలదె? (కాశీ.4-90-96)

శివరాత్రి మాహాత్మ్యంలోని యీ గుణనిధి తల్లి పాండురంగ మాహాత్మ్యంలోని నిగమశర్మ అక్కకు అక్కగారు. చెవినిల్లుకట్టుకొని యీమె ఇంత హితోపదేశం చేసినా కొడుకు వినలేదు. ఇంట్లో ఉన్న ఉంగరం

ఎత్తుకుపోయి జూదం ఆడాడు. అది ఒక జూదరి గెలుచుకొని పెట్టు కొన్నాడు. అది దీక్షితులవారు యజ్ఞంలో పెట్టుకొన్నది. దానిని ఒక నాడు ఆయన వీధిలో చూశాడు. అది తన సొమ్మని గుర్తించి ఎలుగెత్తి జూదరిని పిలిచి ఆపి,"ఇది నీకెలా వచ్చిం"దని అడిగాడు. "ఉన్నరూపు చెప్పు, తప్పు చెప్పి తేనిభూపాలు సన్నిధింబెట్టి నిజంబు తెలిపి దండింతు" నన్నాడు. జూదరి నిజం చెప్పేసి

అక్షధూర్తులలోన నీయనుగుగొ డుకు
దొరయునంతటి యక్షధూర్తుండు లేడు
క్షితితలంబున యాగదీక్షితులలోన
గీర్తి నీయట్టి యాగదీక్షితుడు లేడు.

అనిన విని లజ్జా క్రోధంబులు మనంబున ముప్పిరిగొన యజ్ఞదత్తుండర్ధ ముండితంబైన మూర్ధంబున నీర్కావిధోవతి నరిమురిజుట్టుకొని యింటికేతెంచి మొగంబు గంటువెట్టుకొని 'సోమిదమ్మ! ఏమి చేయుచున్నదానవిటురమ్ము! నీకొడుకెక్కడంబోయె? బోవుగాకేమి? విను' మని యిట్లనియె

అంగోద్వర్తనవేళ నీవు దరహాసాంకురముల్ లోచనా
పాంగప్రాంతములందిగుర్పనొక సయ్యాటంబు గల్పించి నా
యంగుళ్యాభరణమ్ము పుచ్చుకొనవా? యా యుంగరం బిప్పు డే
శృంగారింపని చేత బావకునకున్ జేయన్ హవిర్దానమున్ (కాశి.4-101-103)

ఈ విధంగా అడిగిన భర్తతో ఆమె కల్లబొల్లి కబుర్లు చెప్పింది. మధ్యాహ్నం అయింది, సంధ్యావందనం చెయ్యమంది. వంటలు చల్లారి పోతాయి, భోజనానికి లెమ్మంది. ఉంగరం పెట్లోపెట్టాను. ఇప్పు డు తీరిక లేదంది. ఇలా చెప్పాక సోమయాజి కోపాగ్రహాన తత్తిరించాడు. "ఔనె! సత్పుత్రజనయిత్రి! ఔనె! సాధ్వి! ఔనె! సూనృతభాషిణి! ఔనె దేవి!" అంటూ వెటకారంగా సంబోధిస్తూ అడగవలసిన నాలుగూ అడిగి కడిగేశాడు. మాటిమాటికి "నేను నీమాటనమ్మి యరసి రక్షింపనేరక యనుగుగొడుకు భ్రష్టుజేసితి నేమి చెప్పంగ గలదు?" అని తనను తాను తిట్టుకున్నాడు. "ఊచముట్టుగా నీవు నీ యొంటికొడుకు బాడు చేసితి గృహము నిర్భాగ్యురాల." అని నిందించాడు.తరువాత

చాలు నింక నాపాలికి జచ్చినాడు
కొడుకు గుణనిధి యనువాడు కులవిషంబు
తిలలు దర్భయు నుదకంబు దెత్తుగాక
యే నివాపాంజలుల వాని కిత్తు నిపుడు! (కాశీ.4-109)

కుపుత్రత్వం కంటె అపుత్రత్వం మేలు అని కొడుకును విడిచి పెట్టాడు.

ఈ గుణనిధి కథ చాలా చిన్నది. మొత్తం 59 గద్యపద్యాలు శ్రీనాథుడు తన జీవితంలో వ్రాసిన 5814 గద్యపద్యాలలో ఇది నూరవ వంతు మాత్రమే. అయితే అతని సృజనాత్మకశక్తికి, పాత్రపోషణ, సంభా షణా రచన అన్నీ యీ ఒక్క ఉపాఖ్యానంలో కనబడతాయి. వాస్తవానికి శ్రీనాథుడు తన కావ్యాలలో కడుపునిండేటట్లు ఎక్కడా కథ చెప్పడు. ఏపాత్ర కథ చెప్తుందో జ్ఞాపకం పెట్టుకోడు. శ్రీనాథునిపై వ్యాసం వ్రాస్తూ మిత్రులు ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు చెప్పిన కొన్ని విషయాలు అక్షరాలా నిజం.

కథానిర్వహణములో మాత్రము పూర్వకవులలో చాలామందికి వలెనే శ్రీనాథునికి శ్రద్ధలేదు. కాశీఖండమున వింధ్యవిజృంభణమును అదపుమని అగస్త్యుని నడగవచ్చినపుడు వాచస్పతి లోపాముద్రకు చేసిన ధర్మోపదేశము కథౌచిత్యమునకు భంగకరమని చెప్పక తప్పదు. భీమఖండమున ఒక కథ యనియే లేదు. స్థలపురాణమును కవితాసౌందర్యముతో నేలలాడించుటయే యిందు ప్రముఖముగ గాన్పించును. తాను మోజుపడి చెప్పు కొను నైషధములో కూడా తక్కిన కవితా గుణముల గాఢపాకముల మాట యట్లుంచిన కథ సుడితిరిగి మందగమనము చూపును. అయినను ఈతని సమ్మోహనమైన ప్రతిభ-యెన్ని లోపములనైనను సురక్షితముగా మ్రింగివేయును.[58]

అనన్యమైన తన ప్రతిభతో కాశీఖండంలో వ్రాసిన గుణనిధి కథలాగా మిగతా కథలన్నీ శ్రద్ధగా వ్రాస్తే శ్రీనాథుడు తిక్కనగారి కన్నా ఒక మెట్టు పైనే వుండేవాడు. ఇంతటి శైలీ సంపన్నుడు తెలుగు సాహిత్యంలో గ్రంథకర్తల శ్రేణిలో రెండవ తరగతివాడని కొందరనడానికి అశ్రద్ధే కారణం.[59] శ్రీనాథుడు తెలుగు దేశాన్ని, భాషను ఎంత ప్రేమించినా తెలుగు కవిత్వాన్ని

---

58. విజ్ఞానసర్వస్వము - (తెలుగుభాషాసమితి) 3 వ సంపుటం, పుట 1164.

59. శబ్దరత్నాకరంలో బహుజనపల్లివారు శ్రీనాథుణ్ణి రెండవతరగతికవిగా అంచనావేశారు.

సామాన్యప్రజానీకానికి అందుబాటులో ఉండనివ్వకుండా తత్సమ రోదసిలోకానికి పంపించాడు. నభోమండలంలోనికి నౌకను పంపడం అఖండ సాంకేతిక శాస్త్రీయ విజయమే. అయితే అది నేల విడిచిన గొప్పసాము.

శ్రీనాథుడు అగర్భ పండితుడు; ఆ బాల్యకవి[60] నిజంగా సకల విద్యాసనాథుడు. సంస్కృతాన్ని ఆదరించి, అందులోనే రచనలు చేసే ప్రభువుల కొలువులో, గీర్వాణాన్నే అభిమానించి దానిలోనే పాండిత్య పాటవాన్ని ప్రదర్శించే కవిపండితుల సాహచర్యంలో కాలం గడిపినా శ్రీనాథుడు తెలుగుమీద చిన్నచూపు చూడలేదు. మొదటిసారిగా ఈ భాష గొప్పతనాన్ని ఇతడే చాటాడు.

జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును-దేశభాషలందు దెనుగులెస్స
జగతి తల్లికంటె సౌభాగ్యసంపద-మెచ్చుటాడు బిడ్డ మేలుగాదె? (క్రీడా.37)

ఇంటి ఆడపడుచుకు ఇతడు పెట్టినన్ని అలంకారాలు ఇంకొక కవి పెట్టలేదు. అయితే ఇతడు జీవితమంతా వ్రాసిన గద్యపద్యాల సంఖ్య చాలా తక్కువే. 5814 మాత్రమే వ్రాశాడని ఇంతకుముందు చెప్పు కున్నాం. వాటి వివరాలు చూడండి.

శ్రీనాథుని గద్యపద్యాలు

వరుస సంఖ్య	వృత్తాలు లేక వివిధఖండాలు (వృత్తాలు జాతులు ఉపజాతులు)	శృంగార నైషధం	హరవిలాసం	భీమేశ్వర పురాణం	క్రీడాభిరామం	కాశీఖండం	శివరాత్రి మాహాత్మ్యం	మొత్తం
1	ఆటవెలది	11	5	16	....	8	3	43
2	ఉత్పలమాల	164	76	68	31	86	42	467
3	ఉత్సాహం	....	....	3	....	3	1	7
4	ఉపేంద్రవజ్ర	....	1	....	....	....	....	1
5	కందం	182	144	190	30	206	72	824
6	కవిరాజవిరాజితం	....	....	....	....	....	1	1
7	చంపకమాల	86	36	28	13	47	15	225

60. ఈ పదబంధాలను కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు తమ శ్రీనాథుని కవిత్వతత్త్వంలో వాడారు. పుట 82.

క్రమ సంఖ్య	వృత్తాలు	శృంగార నైషధం	హరవిలాసం	భీమేశ్వర పురాణం	క్రీడాభిరామం	కాశీఖండం	శివరాత్రి మాహాత్మ్యం	మొత్తం
8	తాళవృత్తం	....	....	....	....	....	2	2
9	తేటగీతి	352	166	249	53	479	133	1432
10	తోటకం	....	1	....	....	3	....	4
11	దండకం	1	2	....	....	1	....	4
12	పంచచామరం	....	1	1	....	....	....	2
13	పృథ్వి	1	....	....	....	....	1	2
14	భుజంగప్రయాతం	....	....	1	....	3	....	4
15	మత్తకోకిల	....	....	1	....	....	....	1
16	మత్తేభం	88	39	48	20	59	20	274
17	మహాస్రగ్ధర	10	....	2	....	....	1	13
18	మానిని	....	....	....	....	1	....	1
19	మాలిని	6	4	4	....	4	3	21
20	రగడ	....	....	....	....	1	1	2
21	లయగ్రాహి	....	....	1	....	2	1	4
22	వచనం	255	181	195	84	495	111	1321
23	విషమవృత్తం	....	....	....	....	....	1	1
24	శార్దూలం	62	51	61	18	64	25	281
25	శ్లోకం	....	....	8	....	2	....	281
26	సీసం	131	92	159	42	318	106	848
27	స్రగ్ధర	7	....	1	4	4	1	17
28	స్రగ్విణి	1	....	1	....	....	....	2
	మొత్తం	1357	799	1037	295	1786	540	5814
	ఆటవెలది(సీసం)	1	....	....	....	....	....	1
	తేటగీతి(సీసం)	130	92	159	42	318	83	824

[వివిధ ప్రకాశకులు వేసిన అచ్చుప్రతులలోని భేదాలు బహుశా ఈ పట్టికలో ఉండవచ్చు.]

ఈ మొత్తం సంఖ్యచూస్తే ఆశ్చర్యం వేస్తుంది. ఇది నన్నయగారు వ్రాసిన 4010 గద్య పద్యాలకన్న కొద్దిగా ఎక్కువ. తిక్కనగారు వ్రాసిన 16,457 గద్యపద్యాలలో రమారమి మూడవవంతు. ఎఱ్ఱయగారు వ్రాసిన 7126 కన్నా కొద్దిగా తక్కువే. నన్నెచోడుడు ఒక గ్రంథంలో 2005 వ్రాస్తే శ్రీనాథుడు తన అన్ని గ్రంథాలలోనూ కలిపి 5814 వ్రాశాడు. అయినా, కవిత్రయం వారికన్నా, నన్నెచోడునికన్నా శ్రీనాథుడే సాహిత్య లోకంలో బహురంజకుడు.ప్రతి అనంతరకవీ తన సీసాలు ఇతని సీసాల మూసలో తయారు చేసుకున్నట్టే కనబడుతుంది. అయితే శ్రీనాథుడు వ్రాసిన గద్యపద్యాలలో సీసాలు 7వ వంతుకన్నా తక్కువే. అతడు వ్రాసినవి ఎక్కువగా తేటగీతులు. అతని మొత్తం రచనలో తేటగీతులు రమారమి నాలుగవ వంతు (1/4) ఉంటాయి. శ్రీనాథుడు సీసపద్యాల తరువాత తేటగీతులనే గాని ఆటవెలదులను వాడడు. శృంగార నైషధంలో ఎక్కడో ఒక్కమాటు సీసపద్యం తరువాత ఆటవెలది వ్రాశాడు. (శృ.నై.2-62) ఆంధ్ర ఛందఃపరిణామంలో ఇదొక ముఖ్యఘట్టాన్ని సూచిస్తుంది. "నన్నెచోడుని తన కావ్యమున సీసపద్యముల కాటవెలదులనే యను సంధించియున్నాడు." అని ఒకచోట,[61] "నన్నయ నన్నెచోడ మహాకవుల సీసపద్యములలో చాలవరకు సీసముల కాటవెలదులే యుండును" అని మరొకచోట[62] నిడుదవోలు వెంకటరావు గారు వ్రాశారు. నన్నెచోడుడు రెండిటిని ఇంచుమించు సరిసమానంగానే వాడాడు. సీసాల తరువాత 95 ఆటవెలదులు 90 గీతి పద్యాలు రచించాడు. శ్రీనాథుడు తేటగీతుల వైపు మొగ్గడం గమనించదగ్గ విషయం. జీవితంలో ఆటవెలదులంటే ఇష్టపడే శ్రీనాథుడు సీసాల తరువాత వాటిని చేరనివ్వకపోవడం అబ్బురమే.

శ్రీనాథుని ఛందస్సులను శ్రద్ధగా పరిశోధించటం చాలా అవసరం. అతడు రగడలలో అంత్యప్రాస వాడినట్టు లేదు. శివరాత్రి మాహాత్మ్యంలో తాళవృత్తము (4-34) అని అచ్చువేసినది హరిగతి రగడ. ఇందులో

---

61. దాశరథిశతకం (దాశరథిగారు వ్రాసినది) పీఠికగా వ్రాసిన 'శతకవాఙ్మయ సమీక్ష'లో, 85 పుట.

62. అదేపుస్తకం, అదే పీఠికలో, 19 పుట.

అంత్యప్రాస లేదు. ద్వితీయాక్షర ప్రాసకూడ కనబడదు. కాశీఖండం ఆరో ఆశ్వాసంలో కూడా ఒక హరిగతి రగడ ఉంది. అది ౧౧౧ పాదాలలో మణికర్ణికా ప్రభావ వర్ణన. దీనిలో అంత్యప్రాసలేకపోయినా ద్వితీయాక్షర ప్రాస వుంది. శ్రీనాధుని రగడలాగే అతని దండకాలు విలక్షణమైనవి. వాటిని సంస్కృత సంప్రదాయంలో రెండు నగణాలపై రేఫలు పెట్టి వ్రాస్తాడు. శృంగార నైషధం (4-168)లో ఉన్న సరస్వతీ దండకం అంతా సంస్కృతమే. తెలుగు డుమువులు లేవు. ఇదే సంస్కృత లక్షణంలో హరవిలాసంలో ఒక దండకం వ్రాశాడు(6-57) ఇది అంతా ఏక పాదం. ఇవి స్తుతులే. నమస్తే నమస్తే నమః అని చివర ఉంటాయి. అయితే స్తుతి కాకుండా కథ నడపడానికి శ్రీనాధుడు దండకం వాడకపోలేదు. కాశీ ఖండంలో దక్షుని యాగశాలలో దాక్షాయణి ఒక్కొక్కర్నే పట్టుకొని దులిపెయ్యడాన్ని శ్రీనాధుడు నాల్గుపాదాల దండకంగా సంస్కృత లక్షణంతో తెలుగులో వ్రాశాడు (కాశీ.7-74) ఇందులో చివర 'నమస్తే నమస్తే నమః' ఎలాగూ ఉండదు. అలా నమస్తేలు చివర వ్రాసినవన్నీ దండకాలు కావు.

భీమఖండంలో రెండుచోట్ల 'నమస్తే'లతో అంతమయ్యే వచనాలు ఉన్నాయి (భీమ3-212; 5-53). హరవిలాసంలో ఒకటి ఉంది (6-57). ఇది సంబోధన ప్రధానంగా గల బిరుదుగద్య అనుకోవచ్చు. శ్రీనాధుడు వచనంలో కథ చెప్తున్నప్పు డు 'ఇతడు గ్రంధాలన్నీ ఇలాగు వచనంలో వ్రాస్తే ఎంత బాగుండు' ననిపిస్తుంది. ఉదాహరణకు నారదునితో వింధ్య పర్వతం చెప్పిన మాటలు (కాశీ.1-100) చూస్తే తెలుస్తుంది.

వచనమైనా పద్యమైనా తన స్వంతముద్రతో రచించే వాడే మహా కవి. శ్రీనాధుని పురుషపాత్రలందరూ అఘమర్షణ స్నానమే[63] చేస్తారు. అతని స్త్రీ పాత్రలందరు చిరుబంతి పసుపాడుతారు. అతనికి నాట్యాలలో 'గొండ్లి' ఇష్టం; రాగాలలో 'మాల్కవున్' అంటే అభిమానం. హర విలాసంలో కాళిదాసు

---

63. అఘమర్షణము : పాపము నశించుటకు జపించే మంత్రం. ఇది ఋగ్వేదమున 190-వ సూక్తం. జలంబులందుండి మూడుమారులు దీనిని జపించగా గురుతల్పగమనాది మహాపాతకములు గూడ నశియించును. (సూర్యరాయ ఆంధ్ర నిఘంటువు)

శ్లోకాలు అనువాదం చేస్తూ మూలంలోని సంగతి చెప్తూ అచ్చరలచేత ఈ హిందోళరాగమేపాడించాడు (హర.3-63). అతని అభిరుచులు చిత్రమైనవి. రుచులు అనేకం. తెలుగు వంటకాలను, పానీయాలను ఇతడు పేర్కొనినన్ని ఇంకెవరూ పేర్కొనలేదు. ఏఏ కావ్యాలలో ఎక్కడెక్కడ ఎన్నెన్ని పేర్కొన్నాడో చూస్తే ఆశ్చర్యం వేస్తుంది. (చూ. అనుబంధం)

శ్రీనాథుని ఈ గ్రంథాలన్నీ పరిశోధకులకు ఎంత గానో పనికి వస్తాయి. అతని అవతారికలవల్లా చాటువులవల్లా రాజకీయచరిత్ర, దేశ చరిత్ర వ్రాయవచ్చు. అతని కావ్యాలలోని వివరాలనుబట్టి సాంఘికచరిత్ర వివరించవచ్చు. కొన్ని అతి చిన్న ఆచారాలు కూడా అతని గ్రంథాల వల్ల తెలుస్తాయి.

మాటవరసకు ఇవాళ ఎవరైనా సంధ్యావందనంలోనైనా, వ్రతాలలోనైనా ఆచమనం చేసి కేశవనామాలు ఉచ్చరిస్తారు. అనాడు శైవులు ఆచమించి ఏపేర్లు చెప్పేవారు? "కొందరనుష్ఠానపరులీచతుర్వింశత్యాచమన క్రియ లందు కేశవాది చతుర్వింశతి నామంబు లుచ్చరింతురు" అని శ్రీనాథుడు చెప్పాడు (కాశీ.5-201). ఆచమన ప్రకారం తెలిపి, అది ఎవరెవరిని ఎలా శుద్ధిచేస్తుందో వివరించాడు.

శుద్ధుడగు హృద్గతములభూసురుడు;నీళ్ళ
గళగముల భూమిపతి;తాలుగముల వైశ్యు
డాస్యగంబుల శూద్రుడునాటదియును
నాచమనవేళ యందు వింధ్యాద్రిదమన! (కాశీ.5-202)

శూద్రులకు కూడా ఆచమనార్హత వుంది. వాళ్ళు కేశవనామాలు ఇరవైనాలుగూ ఉచ్చరిస్తూ వివిధాంగాలు స్పృశించేవారు. ఇరవైనాలుగు కేశవనామాలనే గాక అష్టోత్తర శత హరిహర నామాలను కూడా శ్రీనాథుడు చెప్పాడు (కాశీ.3-159-162 దాకా నాలుగు గద్యపద్యాలు). హరిహరుల వంటి ప్రసిద్ధదైవాలనే కాక క్షుద్రదేవతలను సహితం శ్రీనాథుడు సగౌరవంగా స్తుతిస్తాడు. 'కాకతమ్మకుసైదోడ ఏకవీర' (క్రీడా.128) అని ఒకసారి చెప్తాడు. "చర్మముండకు జెలికత్తె శైలదమన" అని కాశీఖండంలో చెప్పాడు

(6-208). కాశీలోని గ్రామదేవతలను వివరించి అందులో చర్మముండ, మహారుండ అనే దేవతలు ఎలా విహరిస్తారో ఇలా చెప్పాడు.

హాలాపాన మొనర్చి యిద్దరును అన్యోన్యంబు మత్తిల్లి కం
కేళీనృత్తవినోదకందుకమణిక్రీడావిహారక్రియా
లీలా హాస్యకళాప్రసంగముల నుల్లేఖించి వర్తింతురె
క్కాలంబున్ఘటజన్మ!కాశినడుమన్ గర్వించి యిద్దేవతల్. (కాశీ.6-210)

కాశీలోని గ్రామదేవతలను ఎలా వర్ణించాడో దక్షిణకాశిఅయిన దాక్షారామంలోని మాతృకలనూ అలాగే పేర్కొన్నాడు. దక్షవాటిక పశ్చిమ ద్వారాన గోగులమ్మ, ఉత్తరద్వారాన మండతల్లి, తూర్పుగవనిలో నూకాంబ, దక్షిణపార్శ్వాన ఘట్టాంబిక అనే గ్రామ దేవతలు ఉంటారని భీమఖండంలో ప్రథమాశ్వాసంలో చెప్పాడు (99-102). ఈగ్రామదేవతలచేత భూత కోటితో వసంతాలాడించాడు.

సేతుల నూనెలం బసుపునీరును గుంకుమ చెందిరంబుల
న్నూతనగంధసారములనుం బొనరించిరి కేళితంత్రముల్
కౌతుక మొప్ప దక్షవనికాపురవీధుల భూతకోటితో
మాతృక గోగు నూకసతి మండమదేవియు ఘట్టతల్లియున్. (భీమ.5-116)

ఇదిగ్రామదేవతల జాతరలో కాదు; భీమనాథుని వసంతోత్సవంలో భీకరమైన క్షుద్రదేవతలను అప్సరసలతో సరి సమానంగా శ్రీనాథుడు చూడగలడు. ఈ వసంతోత్సవంలో అంతకు ముందర అచ్చరలేమలచేత జాజరపాటలు పాడించాడు.

జాదురజాదురంచు మృదుచర్చరగీతుల వారుణీరసా
స్వాదమదాతి రేకముల జంత్రిక కాయగ దక్షవాటికా
వేదులమీదటన్ గనకవీణలు మీటుచు బాడి రచ్చరల్
మోదమెలర్పగాభువనమోహనవిగ్రహు భీమనాథునిన్. (భీమ.5-103)

పాటలు పాడించేటప్పుడూ, నాట్యాలు చేయించేటప్పు డూ, శ్రీనాథుడు పక్షపాతం లేకుండా దేశి, మార్గసరణులు రెంటినీ పేర్కొంటాడు. దేశికవితలో ఒకటైన యక్షగానాన్ని శ్రీనాథుడు పేర్కొన్నాడు (భీమ.2-65). వీథినాటకాన్ని

వ్రాశాడు. వీధుల్లోని వినోదాలు వర్ణించాడు. మొగ్గవేసి అభంగిమలోనే నాలుకతోపూసలు గుచ్చే దిమ్మరి పిల్లను మెచ్చు కొన్నాడు. మేషయుద్ధాలలో, కోడిపందాలలో ఓడిపోయినవారి విలాపాన్ని గ్రంథస్థం చేశాడు.

మనకవులకు ఏడుస్తున్న ఆడపడుచును అందంగా వర్ణించడం అలవాటే. ఎర్రయ్యగారు ఉషాకన్యచేత ఏడిపించి 'పెల్లొదవెడు బాష్పవారి నయనేత్రులపీడ యొనర్ప రోదనా భ్యుదయ మనోజ్ఞమై వదన మొప్పిం'దని వర్ణించాడు (ఉ.హరి.7-99). శ్రీనాధుడు కూడా ఏడుస్తున్న ఆడపడుచును వర్ణించాడు.

కొసరి వసంతకాలమున గోయిల గ్రోల్చిన భంగి నేర్చిన
ట్టిసరుహనేత్ర కొండచరి బెద్దయెలుంగున వెక్కివెక్కి వె
క్క సమగు మన్యువేగమున గాటుకకన్నులనీరు సోనలై
యుసిరిక కాయలంత లు పయోధరముల్ దిగజారునట్లుగన్. (కాశీ.5-167)

అనంతరకవులు ఇది చూసి మహత్తరంగా ఏడిచారు. 'ముక్కు తిమ్మన ముద్దుముద్దుగా ఏడ్చాడు. అల్లసానివారు అటూఇటూ ఏడ్చారు. భట్టుమూర్తి బావురుమని ఏడ్చాడు' అనే సాహిత్యలోకపు సామెతకు శ్రీనాధుని రోదనాభ్యుదయం దారితీసింది. నిజానికి అతని కవితావిధానాలు ఎందరెందరో అనంతరకవులకు దారిచూపాయి. అందుకే కవితాప్రపంచపు త్రిమూర్తులలో శ్రీనాథుడు శ్రీనాథుడైన విష్ణువే అని భట్టుమూర్తి తన వసుచరిత్రలో ఇలా కీర్తించాడు.

మహిమున్ వాగనుశాసనుండు సృజియింపం గుండలీంద్రుడు త
న్మహనీయస్థితిమూలమై నిలువ శ్రీనాథుండు ప్రోవన్ మహా
మహులై సోముడు భాస్కరుండు వెలయింపన్‌సొంపు వాటిల్లునీ
బహుళాంధ్రోక్తిమయప్రపంచమున దత్ప్రాగల్భ్యమూహించెదన్ (వసు.1-10)

భట్టుమూర్తి ఇలానుతిస్తే శ్రీనాథుని కవిత్వంలో 'సూనాస్త్రప్రమదా మదస్ఫురిత వక్షోజాత కాఠిన్యము' ఉందని రాధామాధవకవి చెప్పాడు. ఎందరెందరో ఎన్నెన్ని విధాలుగానో నుతించారు. అందుకే శ్రీనాధుడు కవిసార్వభౌముడై పట్టం కట్టుకొన్నాడు.

తన కాలంనాటి ఏ పెదకోమటి వేమారెడ్డి పట్టాభిషేకాన్నే జ్ఞాపకం

చేసుకొని చతుర్భుజ పట్టాభిషేకమనే ఆఖ్యానాన్ని కాశీఖండంలో వ్రాశాడు. వెల్లగొడుగు పట్టి నడిపిస్తే ముత్తయిదువలు కైసేసి రత్నదర్పణం చూపి దీపసంచయంతో నివాళించాక మేటి దొరలు వీచోపులిస్తేవెండికట్టుల వేత్రదండం దాల్చి దండనాయకుడుండగా గద్యపద్యసరణి కైవారాలు వింటూ ఆనాడు రాజులు పట్టాభిషేకం చేసుకునేవారు కాబోలు.

పట్టాభిషేకాలనే కాక పచ్చి బీభత్సాలను కూడా శ్రీనాథుడు వివరాలతో చిత్రించగలడు. అతని కాలంలో చంపుడు గుళ్ళు ఉండేవి. వాటిలో శైవులు ధీరహృదయాలతో చూపరుల ఒళ్ళు గగుర్పొడిచేటట్లు భీకరకృత్యాలు గావించేవారు. వాటిని శ్రీనాథుడు ఇలాగ వర్ణించాడు.

రవరవమండు నెఱ్ఱని చంద్రమల్లెలి చోద్యంవుగుండాలు చొచ్చువారు
కరవాడియలుగుల గనపపాతర్లలో నుట్టిచేరులు గోసి యురుకువారు
గాలంపుగొంకి గంకాళచర్మము గ్రుచ్చి యుదువీధి నుయ్యేల లూగువారు
కటికి హెున్నాళంబు గండకత్తెర వట్టి మిసిమింతులును గాక మ్రింగువారు

సందులను నారసంబులు సలుపువారు
నెదమకుడిచేత నారతులిచ్చువారు
సాహసము మూర్తిగైకొన్న సరణివారు
ధీరహృదయులు మైలార వీరభటులు (క్రీడా.142)

శ్రీనాధుని కాలంలో ఇంతకన్నా దారుణమైన ఆచారం ఒకటి వుండేది. దాని నతను వ్రాసిన కాశీఖండంవల్ల ఎక్కువగా తెలుసుకోవచ్చు. ఆ సాంఘిక దురాచారం సహగమనం. దీనినిగురించి సురవరం ప్రతాప రెడ్డి గారు ఇలా వ్రాశారు.

"సహగమనమును మధ్యవచ్చిన ఉత్తరహిందూస్థానాచారము. మహమ్మదీయుల అత్యాచారాలు ఏమూలనుండిన అచట ఆ యాచారానికి అతి వ్యాప్తి కలిగెను. ముఖ్యముగా ఇది కాశ్మీర, రాజపుత్రస్థాన, పంజాబు దేశాలలో ప్రబలమయ్యెను. తర్వాత బెంగాలులో ప్రబలమయ్యెను. దక్షిణదేశాలలో కాకతీ యుల కాలములో రెడ్డిరాజుల కాలంలో ప్రారంభమై అరుదుగా నందందు జరుగుటకు మొదలయ్యెనని తలంతును. సతి యను ఘోరాచారము తెనుగుగడ్డపై పాదుకొన్నది కాదనియే తలంతును' [64]

64. ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర, పుటలు 168, 169.

సురవరంవారు వ్రాసినదాంట్లో కొంత సత్యం లేకపోలేదు. శ్రీనాధుడు తన రచనలో 'సతి'ని ప్రచారం చేశాడు. కాశీఖండంలో లోపాముద్రను కుశల ప్రశ్నలు వేసే బృహస్పతిచేత కొన్ని పతివ్రతా ధర్మాలు చెప్పించాడు. తండ్రివంశంలో ఏడుతరాలు, తల్లివంశంలో ఏడు తరాలకు, మగనివంశంలో ఏడుతరాలవాళ్ళకు శాశ్వత స్వర్గసౌఖ్యం ఇవ్వగల పతివ్రత తన భర్త చనిపోయిన వెంటనే చితాగ్నిలో దూకిన వెంటనే ఏం జరుగుతుందో చెప్తున్నాడు.

తొలుగుదు రంతనంత యమదూతకిరాతులు భీతచిత్తులై
కలుషసమన్వితుండయిన కాంతుని దారుణలోహపాశశృం
ఖలికలు విచ్చి పుచ్చుకొని కాంత చితాగ్నిశిఖాముఖంబునన్
వెలువడి యాత్మభర్త వెనువెంట హుటాహుటి గూడివచ్చినన్. (కాశి.2-90)

ఈ విధంగా సహగమనం చేసిన స్త్రీకి ఎంత పుణ్యమో లెక్కగట్టి చెప్తున్నాడు.

ఎన్నికకు రోమకూపంబు లెన్ని కలవు
దివ్యవర్షంబు లన్ని మోదించుసాధ్వి
నాకభువనంబునం దాత్మనాధు గూడి
వెర పొకింతయు లేక చిచ్చురికనేని. (కాశి 2-91)

అందుకే శ్రీనాధుడు 'హరవిలాసం'లో రతీదేవి చేత సతీకృత్యం చేయింపచూశాడు. రతీదేవి వసంతుణ్ణి చూసి ఇలా అంటుంది.

నీవును పరమ మిత్రుండవు గావున నన్నును నగ్ని ముఖంబున నీసఖుం గూర్చ, బాడి, శశితోడంగూడ గౌముదియు మేఘంబుతోడం గూడ మెరుంగుననుట సకలసమ్మతంబు, కుసుమశరు శరీరభసిత చూర్ణంబు శరీరంబునం దాల్చి నా మేను విభావసునందు వేల్చెదం గిసలయ తల్పం బులకు నిటమున్న సహాయుండ వగు నీకు జితి పేర్చం జాలవచ్చెనే యని పల్కి శోకావేశంబున వెండియు.

హస్తయుగ్మము మోడ్చి ప్రార్థించి పలికెద దమ్ముడా నాకిమ్ము దగ జితాగ్ని
మందమందంబుగా మలయానిలంబులు వెరపుతో మండంగ విసరుగాత
బరలోకతృప్తికై బంధులిద్దరకును ధర్మోదకం బిందు తమ్మితేనె
సహకారమంజరీ చరుపిండకబళంబు పెట్టుండు మాకు నై పికము ముట్ట

దేవె పెట్టుందు కస్తూరి దీర్చి యచట
జేర గొజ్జంగ పూనీట జెంబు లిడుదు
నన్ను వలరాజు దలచి మన్నన దలిర్ప
దగ సమర్పణ చేయుడు దంపతులకు. (హర.3-93,94)

అయితే ఇది కాళిదాసు కుమారసంభవములోనే ఉంది. ఆశ్లోకాలకు మెరుగుపెట్టి శ్రీనాథుడు అనువదించాడు. చూడండి. మూలంలో రతి వసంతుణ్ణి చితి పేర్చమనే శ్లోకం.

తదిదం క్రియతా మనంతరం భవతా బంధుజనప్రయోజనం
విధురాం జ్వలనాతిసర్జనాన్ననుమాం ప్రాపయపత్యురన్తికం. (కుమార.4-32)

ఈ శ్లోకాన్ని అనువదించలేదుకాని నన్నెచోడుడు తన కుమార సంభవంలో రతీదేవి సహగమనం చేయాలనుకొన్న సంగతిని మాత్రం ఇలా వచనంలో చెప్పాడు.

అని తన్ను తాను నిరాకరించుచుం బతి సహవృత్తి లేమినింగుల పాలికాధమవృత్తినైనం బురుమునితోడం బరలోకంబున కరుగవలయునవశ్యం బగ్ని ప్రవేశంబు సేయుదునని రతి మరణనిశ్చయంబు సేసిన. (కుమార.5-94)

నన్నెచోడుడు క్రీ.శ.12 వ శతాబ్దివాడు. కాళిదాసు పాశ్చాత్య చరిత్రకారుల ప్రకారం క్రీ.శ.400 ప్రాంతాలవాడు. భారతీయ విద్వాంసుల నమ్మకం ప్రకారం క్రీస్తు పూర్వపువాడు. అంతప్రాచీన కాలంలో కూడా సహగమనం ఉండేదన్నమాట. వేదాలలోకూడా సహగమన ప్రసక్తి ఉందని, ఋగ్వేదంలోని ఒక ఋక్కు దానిని స్పష్టం చేస్తోందని అంటారు. అయితే ఆ ఋక్కులో 'అగ్రే' అన్న పదానికి 'అగ్నే' అని మార్చినందువల్ల (10-18-7) ఇటువంటి భావనకు ఆస్కారం వుంది. "వేదకాలంనాటి స్త్రీలు" అనే విషయం పై ఎంతో పరిశోధన చేసిన శ్రీమతి శకుంతలా రావుశాస్త్రి ఇలా వ్రాసింది.

The Rigveda does not mention anywhere the practice of the burning or burial of widows with their dead husbands; but on the contrary considers the widow to be married to the brother of the dead husband.[65]

65. 'Women in the Vedic Age 'Sakunthala Rao Sastri, P. 25.

అయితే అధర్వవేదంలో మొదట సహగమనం ఉన్నా తరువాత లాంఛనప్రాయంగా భార్యను చనిపోయిన భర్త ప్రక్కన పడుకోబెట్టి మళ్ళీ లేపేవారు.

'.................. It is clear that burning of wives along with their dead husbands was a practice of the Adharva vedic cult and it became almost extinct and was observed only as a show.[66]

కొన్ని ఆదిమసమాజాలలో సహగమనం ఉన్నమాట నిజమే. అయితే నాగరికత పెంపొందినకొలదీ ఈ దురాచారం మెల్లమెల్లగా తగ్గు ముఖం పట్టి నశించింది. అయితే మహమ్మదీయుల రాకతో మళ్లా ఇది మనకు దాపురించింది. రాజారామ్మోహనరాయ్ ధర్మమా అని అంతరించింది.

మరీ అత్యంత ఆదిమసమాజాలలో మృగాలలాగా జీవించే మనుష్యులు నరభక్షణ చేసేవారు. నేటికీ కాంగోలో పగవాళ్లను చంపి పచ్చిమాంసాన్ని తినడం కనబడుతూనే వున్నది. మన భారతదేశంలో ఈ ఘోరం ఒక్క రాక్షసులకే నైజం. అయినా కొన్ని దారుణ మతసంప్రదాయా లున్న రహస్యవర్గాలు పసిపాపలను బలివేసి మాంసభక్షణ చేసే వారని ప్రతీతి. తన భక్తులను పరీక్షించటానికి శివుడే తనకు మాంసం కావాలనడం భక్తుడు తన కన్న కొడుకునే చంపి భార్యచేత వండి పెట్టించటం శ్రీనాథుని హరవిలాసంలో ఉంది. అది చిరుతొండనంబి చరిత్ర.

చిరుతొండడు చారిత్రకవ్యక్తే. ఇతణ్ణి గురించి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఇలా వ్రాశారు.[67]

చిరుతొండడు: సిరియాలుడు, దభ్రభక్తుడు నామాంతరములు ఈతడు రెండవ పులకేశిని జయించి, వాతాపికోటను పట్టుకొని తన రాజున (మొదటి నరసింహవర్మ?) కొసగెను. ఈతడు సేనాధిపతి కాంచీపురవాస్తవ్యుడు. క్రీ.శ.630 నాటివాడగు. ఈతని కొడుకు సిరియాలుడు. భార్య తిరువెంగటి. దాసి చంద(న)నంగ.

ఈ చిరుతొండనంబి చరిత్రము శ్రీనాథుడు వ్రాయడానికి ముఖ్య

66. 'Women in the Vedic Age', P. 54.

67. బసవపురాణం, ఆంధ్రగ్రంథమాలప్రచురణ (1926), పీఠిక పుటలు 60, 61.

కారణము ఇతడు అవచి తిప్పయ్యసెట్టి పూర్వీకుడు కావడమే. ఈ భక్తుని కథ పాల్కురికి సోమనాథుడు వ్రాసిన బసవపురాణం నాలుగో ఆశ్వాసంలో ఉంది. అది 190 ద్విపదపాదాల గాథ దానిని శ్రీనాథుడు 170 గద్యపద్యాలలో విపులంగా రచించాడు. పాల్కురికి సోమనాథుడు రచించిన పండితారాధ్యచరిత్రను, ఆ ద్విపదలనే వాడుతూ శ్రీనాథుడు పద్యకావ్యంగా ఎలప్రాయంలోనే రచించాడు. అయితే ఈ సిరియాల చరిత్రలో శ్రీనాథుడు సోమనాథుని అట్టే అనుసరించలేదు. సోమనాథుని కథలో సిరియాలుని తల్లిపేరు సంగళవ్వ. శ్రీనాథుని కథలో చారిత్రక సత్యమైన పేరే వుంది. స్థానికులు చెప్పిన కథలు విని శ్రీనాథుడు ఈ రచన చేసి వుంటాడు.

అతని ఇతర రచనలన్నీ సంస్కృత పురాణాలకో, ప్రసిద్ధ కావ్యాలకో అనువాదాలు.[68] ఈ సిరియాలచరిత్ర మాత్రం స్వతంత్రరచన. అందుకే ఇందులోని శిల్పం కథా నిర్వహణ మొదలైనవి పరిశీలించటం చాలా అవసరం.

దూర్వాసుని శాపం వల్ల తుంబురుడు కాంచీనగరంలో వైశ్య కుటుంబంలో చిరుతొండడు అనే పేర జన్మించాడు. అతని భార్య తిరు వెంగణి. వాళ్ళకు సిరియాలుడనే పుత్రుడు జన్మించాడు. వాళ్ళు శుద్ధ వీరశైవాచార పరాయణులు. చిరుతొండడు జంగాలు ఏదడిగినా లేదన కుండా ఇస్తాననే వ్రతం పట్టాడు. ఒకనాడు ఒక భిక్షావృత్తి జంగం వచ్చి 'శివకారుణ్యం' అని దీవించి తన నియమం చెప్పాడు. కంచి గరిపాడు గట్టు తూముతో తూమెడు చెరుకు రసం కావాలన్నాడు, అది చేగాను గాడినదే అవాలి. దానిని శివునికి అర్పించి గాని భోజనం చేయకూడదనే నియమం జంగాని కుంది. 'ఇదేంభాగ్యం' అని చెరకుగడలు తేవడానికి చిరుతొండడు వెళ్ళాడు. అయితే తూమెడురసం

---

68. శ్రీనాథుడు రచించిన భీమఖండానికి సంస్కృతమూలమున్న గోదావరీఖండం అనంతర కృతి అనే ప్రవాదం ఉన్న సంగతి ఇంతకు ముందు చెప్పుకొన్నాం. అతని శివరాత్రిమాహాత్మ్యానికి మాతృక అనబడే ఈశానసంహితకూడా అర్వాచీనకల్పితమే అని పండితుల భావన. (చూ కర్రి సాంబమూర్తిగారి వ్యాసం. ఆం. సా. పరిషత్పత్రిక. సంపుటం 30, సంచిక 2-3) అయితే బ్రహ్మోత్తర ఖండంలో ఈశానసంహిత ఉండవచ్చునని చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారి ఊహ (చూ ఆం. సా. ప సం 30. సంచిక 4, 5) కాబట్టి శ్రీనాథుని ఇతరరచనలన్నీ అనువాదాలనుకోవచ్చు.

తీయడానికి నూరుగడ్లైనాకావాలి అవి బిగువుగా మోపు కట్టించాడు వాడిపళ్ళు బిగించి చేవలంయెదిగి ఎత్తబోతే మోపు ఎత్తబడలేదు. వెగ్గలమైన మోపు ఎత్తలేక మ్రొగ్గితిలబడ్డాడు. ముఖాన చెమట పట్టింది. అప్పు డు కైలాసంనుంచి శివుడే వచ్చి సాయం పట్టాడు. ఆ మోపు శివునికే బరువై చెమట పట్టింది. వెంటనే మాయమై పోయాడు.

అప్పు డు కైలాసంలో అప్సరసలు నాట్యంచేస్తున్నారు. మాయమైవచ్చి మళ్ళా శివుడు నాట్యం చేస్తున్నాడు. అతని ఒళ్ళు చెమర్చింది. ఇది చూసి పార్వతికి ఈర్ష్య కలిగింది. మొగుణ్ణి మొత్తింది. (నయం. సత్యభామకాలితో కృష్ణుని తన్నింది. అమ్మవారు శివుణ్ణి పువ్వుతో కొట్టింది. అలా కొడితే పుప్పొడి మూడుకళ్ళలోనూ చిందిందిట.) వినండి శ్రీనాథుని పద్యం.

అమరవరేణ్య ప్రేంకణములాడెరు వేలుపు లేమజూచియే
చెమరిచితంచు గేళి సరసీరుహమెత్తి ప్రతాపమొప్పగా
హిమగిరి రాజనందన మహేశ్వరు మొత్తె మధూళికావరా
గములు శశాంక శేఖరుని కన్నులమూటను జిందునట్లుగన్ (హర.1-25)

అపుడు శివుడు అందరూ వింటుండగా ఇలాగసంజాయిషి చెప్పు కున్నాడు. అప్సరసల చూచి ఒళ్ళు చెమర్చలేదన్నాడు.

కమలాక్షి ఇది యేమిగా దలచింతి విప్పు డర్ధదేహంబు నియదియకాదె
హృదయంబు పొరువున హృదయముండుట లేదయేకీభవించిన యిరువురకును
నేభావమైన నీహృదయంబునకు దాపనే భంగివచ్చు నాహృదయమునకు
నపరాధశంక యావంతయైనను లేదు నీచిత్తమునకెక్క నిక్కువంబు

తప్పు లేకుండ నేల నెత్తమ్మి మొగడ
విసరి వక్షఃప్రదేశంబు వ్రేటుకొంటి
కేసరంబులరజము బుష్పాసవంబు
నెరసె నిదె చూడు కన్నుల నీరు గ్రమ్మె. (హర 1-27)

తన కంటినీరు చూపించి ఒంటినీటికి గల కారణం చెప్పాడు. చిరుతొండనంబికి చెరకుమోపు ఎత్తడంవల్లనే చెమట పట్టిందని చెప్పాడు. అంత గొప్ప భక్తుని చూడాలని పార్వతీదేవి కోరింది. సాధారణంగా చూపడం

ఎందుకని శివుడు ఒక ప్లాను వేశాడు ఇంద్రుణ్ణి పిలిచి కంచిలో ఇరవై ఒక్క రోజులపాటు ఎడతెరిపి లేకుండా అకాలవర్షం కురిపించమన్నాడు. ఇంద్రుడు 'చిత్తం' అన్నాడు. కనీ వినీ ఎరుగని వర్షం కురిపించాడు. శ్రీనాథుడు ఎనిమిది గద్యపద్యాలలో ఆ వర్షం విస్తరంగా వర్ణించాడు. ఆ వర్షానికి అందరూ భయపడిపోయారు. ఊళ్ళో కాపురం వున్నవాళ్ళు తప్ప తక్కినవాళ్ళు వాన వెలసిన వెంటనే ఊరువదలి పోవాలనుకున్నారు. వాళ్ళు 'గుంపులుకట్టి కోలంగట్టినతెరంగున జలోపద్రవంబు దిట్టువారై మూడామడ మేర యంతయు బుక్కిటి బంటియైన తత్ప్రదేశంబు వెడలి గండంబు గడిచితిమని గుండియలు నిగిడికొనుచు, వెళ్ళారట.

జంగమారాధన చేయనిదే భోజనం చేయకపోవడం చిరుతొండ నంబికి మరొక వ్రతం. వాన వెలసిన మరునాడు ఒక్క జంగం కూడా దొరక లేదు. "శివయోగి యొకండు లేడు నేడు మొగసాల నిదియేమి మూడె నొక్కొ!" అను కొని వెదకడానికి వెళ్ళాడు.

వచ్చినవాడకు వచ్చున్-జొచ్చినవాసంబు జొచ్చు జొచ్చినచోటే
యచ్చుగ్రగ్రమ్మరజొచ్చుం-బచ్చు శివార్చనకు శంభుభక్తులవెదకన్ (హర.2-46)

ఊరంతా వెదికాక చివరకు, ఊరవతల పువ్వులతోట చేరువన శత వృద్ధుడు ఒకడు పడుకొని ఉంటే ఒక గుడ్డిఅవ్వ కాళ్ళు వత్తుతూ ఉంది. వాళ్ళను చూచి చిరుతొండనికి ప్రాణం లేచివచ్చింది. నమస్కరించాడు. ఆ శతవృద్ధుడు ఎలా చూశాడో, ఎలా దీవించాడో, ఏమన్నాడో శ్రీనాథుడు రెండు పద్యాలలో బాగా వర్ణించాడు. చూడండి.

నరసి వ్రాలిన బొమలెత్తి వరమవృద్ధు
తలవడకంగ నొయ్య నిరెలుగుపడుచు
నంబి నెమ్మోము దేరకొనంగ జూచి
'శివుని కారుణ్య' మనుచు నాశీర్వదించె.
దీవించి యితని వదనము-చే వెలుగిడి చూచి యేమి చెప్పెదు చెవుమా
మీపీనుల వినగావున నీ వొత్తుచు చెవ్వు చెప్పెదేని మహాత్మా. (హర.2-49,50)

కనుబొమలమీద అరచేయి అడ్డుపెట్టుకొని అచేవెలుగులో చూడడం ఎంత సహజంగా ఉంది! ఇలా చూసి ప్రశ్నించిన వృద్ధును చిరు తొండడు

ఇంటికి భోజనానికి పిలిచి విభూతి అందుకొమ్మన్నాడు. అప్పుడు వృద్ధుడు ఇలా అన్నాడు.

ఏడు గాలంబయ్యె నేను నిరాహారఘోరవ్రతంబు గైకొన్నవాడ
హరునినుద్దేశించి యమ్మహావ్రతమునసనుద్యాపనంబు వశూపహార
మయ్యాగపశువు నన్యంబేదియును గాదు నరుదు గావలయు నన్నరుదు బ్రాహ్మ
ణక్షత్ర వైశ్య సంతతులలో నొక్కడౌ వాదును గడు బిన్నవయసువాదు

రోగశంకా విహీనుండు రూపసియును
వాని తల్లియు దండ్రియు వదుగు సేసి
పాక మొనరించి వడ్డింప భవున కొసగి
కుడుతు నా పంక్తి నీవు నీకొడుకు గుడువ. (హర. 2-54)

'అలాగే, మహాప్రసాదం' అన్నాడు చిరుతొండడు భక్తుడేది అడిగితే అది ఇవ్వడం అతని వ్రతం. శతవృద్ధు విభూతి అందుకోలేదు. 'నీకు ఇష్టమే కావచ్చు నీభార్య ఏమంటుంది? ఆమె కాదుకూడదంటే నేను రాను' అన్నాడు. పైగా ఇలాగ హెచ్చరించాడు.

ఉదరమునన్ ధరించి ప్రసవోద్భవ వేదన బొంది విమ్మటన్
ముదిముదియైన పీత బడి మూత్రమునన్ బడి లజ్జవందుగా
నదవదమైన తల్లికి బ్రియంబౌ సుతుండు వృధాభిమాన దు
ర్మదుడగు తండ్రికిం బ్రియుడౌ మానసవీధి దలంచి చూదుమా (హర.2-59)

చిరుతొండడు ఇంటికి వెళ్ళి చెప్పితే అతని భార్య ముసిముసి నవ్వి నవ్వి "మన శరీరార్థప్రాణంబులకు గర్తలు ఎవరు? వారి సొమ్ములు వారికే సమర్పించుటయును నొక దొడ్డపనియేమి?" అని విభూతి ఇచ్చిరమ్మంది. చిరుతొండడు వెళ్ళి వృద్ధదంపతులను తీసుకువచ్చాడు. చిరుతొండని కొడుకు బడిలో చదువుకొంటున్నాడు శతవృద్ధు వేషంలో వచ్చిన శివుడు మరొక వేషం వేసుకొని సిరియాలుని వద్దకు వెళ్ళాడు "మీనాన్న నిన్ను చంపి శివయోగికి పెట్టబోతున్నాడు. 'జీవన్భద్రాణి పశ్యతి' అను వేదవచనం అవలంబించి ఎక్కడికైనా పోయి ఈ బారి తప్పించుకొనడం నీ కర్తవ్యం' అని చెప్పాడు. అప్పుడా కుర్రాడు చెవులుమూసుకొని నీతులు చెప్పాడు.

ఎరుక చాలని వాడందమే దధీచి
నల్పబుద్ధులె మేఘవాహనుడు శిబియు
ధర "పరోపకారార్థ మిదం శరీర"
మనెడు వాక్యంబు వినవె సంయమివరేణ్య! (హర.2-80)

ఈ మాటలు విన్నాక శివుడు 'వీడు చిరుతొండనంబి కంటె నధికుడు పొ'మ్మని మరలిపోయాడు. సరిగ్గా అప్పుడే సిరియాలుని మేనమామలు వచ్చారు

పల్లియచోటునుండి యెలపాసెము నర్కులు జక్కిలంబులున్
బెల్లపుటచ్చులున్ సెనగబేడలు జిమ్మిలి నువ్వుటుండలున్
బెల్లుగ నంబి వియ్యములు పెద్దరికంబు ప్రియంబు నొప్పమే
నల్లునకున్ గుమార శిరియాలునకుం గొని తెచ్చి రర్మిలిన్. (హర.2-92)

ఈ ఆటంకానికి తోడు పదహారుసంవత్సరాల పచ్చి బాలింతరాలు వేషం వేసుకొని పార్వతీదేవి వచ్చింది తన పాపనికి పాలు పొయ్యమని. తిరువెంగనాచి వచ్చి పాలు పోసింది అప్పుడు పార్వతి ఇలా అంది.

ప్రజలెల్లం బురి గ్రంత క్రంతల మహాపాపంబుగా బల్కెదున్
నిజమో కల్లయొగాని మీరట కడున్నిష్ఠి ంశ భావంబునన్
నిజ పుత్రున్సుకుమారు జంపి యొక దుర్బిర్యాతికిం జోగికి
న్నుజియింపంగ నొనర్పువారటిది యెందుంగల్గునే యిద్ధరన్?
జోగులు కపటోపాయ-ప్రాగల్భ్యంబున నిధాన నవసిద్ధులకై
యేగతులనైన దిరుగుదు-రోగిరముగ సుతుని జంపుటుచితమె మీకున్?
ఆవగింజంత భూతి మై నలదికొనిన-వెలది గుమ్మడికాయంత వెర్రిపుట్టు
గటగటాఎట్లు తన బుద్ధి కాటగలియ-నినువు జంపంగదలచెనో నీమగండు?
కానందుగాక కన్నులు-దానేమిటివాడు నీదు తనయునిజంపన్
మానవతీ, 'మగవాడో,-మానో' యనుమాట నేటిమాటయె చెపుమా.
[హర. 2-98-101]

అంతా విన్నాక తిరువెంగనాచి 'అంతటికి శివుడు కర్త, శివుడు భోక్త' అని చెప్పి,

" ఈ యర్థంబునకుం జింతింపనేల, నీకుం దడవయ్యెడు, బాలెంత రాలవు,

చన్నులు చేపుచున్నవి, బిడ్డ యింత కెంత యలమటంజెందునే, పాలు చాలుగదా, యెవ్వ డు మాయింటికి వచ్చుచుం బోవుచుండునది నిందుకొనియుండు మని కేలుదోయి ఫాలంబున గీలుకొల్పి సముచితవ్యాపారంబులం బ్రవర్తించుచుండం జంకు గానరాక పార్వతీ దేవియు నటనుండి చని యంతర్ధానంబుసేసె (హర 2-102)

అప్పు డామె తన కుమారుణ్ణి బడినుంచి తీసుకు వచ్చింది. శివునితో అంత ఘనంగా జ్ఞానవృద్ధులాగ పలికిన సిరియాలుడు అన్నెం పున్నెం ఎరుగని పసికందులాగ బాల్యచేష్టలు చేస్తున్నాడు.

మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బదరంగ బెట్టి పు
త్రెంచిన మంచి భక్ష్యములు తేనియ నేతను ముంచిముంచి భ
క్షించుచు తల్లితండ్రి దన చిన్ని కరాంగుళి వంచివంచి యూ
రించుచు నిచ్చమీరగ జరించె గుమారకు డింటి ముంగిటన్. (హర.2-106)

ఆ బిడ్డతో "నిన్ను భైరవయోగి పారణకు పెట్టబోతున్నాం" అని తల్లిదండ్రులన్నారు. అంతదాకా తాయిలం తింటూ వాళ్లను ఊరించిన కుర్రాడు ఉదాత్తమైన భాషలో ఇలా అన్నాడు.

సంసారభ్రమ మించుకేనియును, మత్స్వాంతంబునన్ లేదు మీ
వంశం బీపరిపాటిదే యుడుగుడీ వైక్లబ్య సంభావనల్
మాంసాహారము నయ్యెదన్ శివునకున్ మాయామహాయోగికిన్
హింసాక్లేశము మానుడీ గురులు మీరే, మిమ్ము బ్రార్థించెదన్ (హర 2-112)

తల్లి చన్నిచ్చులాగున తొడపై బిడ్డను పడుకోపెట్టుకుంది. తండ్రి చురకత్తి వాడిగా నూరాడు.

మది శంకింపకుమన్న మావలని ప్రేమస్నేహ వాత్సల్య సం
పద వాటింపకుమన్న నాలుకతుదిన్ పంచాక్షరీ మంత్రముం
బదిలంబొప్ప బఠింపుమన్న పరమ బ్రహ్మార్థ సంసిద్ధి య
య్యది సుమ్మన్న యనుంగునందన శిరాలా ! వీర శైవవ్రతా ! (హర 2-117)

అని వధించాడు. తరువాత చిరుతొండనంబి భార్యలిద్దరూ వంట వండారు. శ్రీనాథుడు ఏ పెదకోమటివేమారెడ్డిగారి సువారంలో వండే మాంసపువంటలు యధారూపంగా నిశితకవితాదృష్టితో గమనించాడో మరి, వివరంగా ఆవంటను ఇలా వర్ణించాడు.

మిరియము సుల్లియున్ బసువు మెంతియు నింగువ జీరకంబు శ
ర్కరయును జింతపండును గరాంబువు గమ్మని నేయి తైలమున్
బెరుగును మేళవించి కడు బెక్కువిధంబుల బాకశుద్ధి వం
డిరి శిరియాలునిం గటికి డెందమునం దరళాక్షు లిద్దరున్.

కమ్మగాగాచిన కట్టు నంజుళ్లను నీరు వెళ్లగ నొత్తి నేత వేచి
చక్కగా దరిగిన సన్నమాంసంబులు పరిపాటిమై జాఱ్ఱబదనువండి
మూల్గు టెమ్ములతోడ ముదక గాకుండగ జాదుచేసిన నల్లచారు గాచి
వలయు సంబారాలు వడియాలు బలియించి దళమైన క్రొవ్వుతో దాలబోసి

షడ్రసోపేతములు గాగ జతురభంగి
నమృత పాకంబులుగ జేసి రాక్షణంబ
సెట్టి శిరియాలు వంశాబ్ధి శీతకరుని
సతులు తిరువెంగనాచియు జందనికయు. (హర 2-121, 122)

ఇలా వంట వండి శతవృద్ధుని కాళ్లు కడిగి వడ్డించారు. ఆ కపటజంగం చేసే పరీక్ష ఇంకా ఆగలేదు.

భైరవయోగిరాజు పసిపాపని నంజుడు గూరలందు లో
నారసి చూచి మస్తకమునందలి మాంసము లేమి గాంచి యీ
నీరసమాంస మేటికి వణిగ్వర ! పుత్రుని యుత్తమాంగమున్
గూరలు సేయవైతి వివిగో నిజపుత్ర విసర్గమోహముల్. (హర. 2-127)

ఇక్కడిదాకా శ్రీనాథుడు స్వతంత్రంగా రాశాడు ఈపద్యానికి సరి పోయే ద్విపదలు పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణంలో ఉన్నాయి

అంగనయును సెట్టి సాష్టాంగ మెరగ
బొంగి తాపసి శాకములు వేరు వేర
పరికించి చూచి యేర్పడ శిరోమాంస
మరసి యెయ్యెడ గాన కంత నిట్లనియె
తలనూచి యెనను దనయునిమీది
వలపు దక్కింపగ వచ్చు బొమ్మనియె
తలదాచుకొన్నారు తగవయ్య బాలు
తలగొని యికమీరు ధన్యులు గారు (బస.4-795, 802)

తలమాంసం వడ్డించాక ఆ భైరవయోగి చిరుతొండనంబితో నువ్వు, నీ కొడుకు నాబంతిని కూర్చుని తినాలని ముందే చెప్పాను. వచ్చి కూర్చోండి.' అన్నాడు. 'ఉన్న ఒక్క కొడుకునూ చంపిపెట్టాము, ఇంకెలా వస్తాడు' అన్నాడు నంబి. 'నీభార్య పిలిస్తే వాడు వచ్చాడా సరేసరి, కలిసితిందాం' అన్నాడు యోగి. తల్లి ఇలా పిలిచింది.

రారా వణిగ్వంశవారాశిహిమధామ ! రారా వికస్వరాంభోరుహాక్ష !
రారా మహాఘోర వీరశైవాచార ! రారా ఘనౌదార్య రాజరాజ !
రారా కుమారకంఠీరవేంద్రకిశోర ! రారా సమగ్రధీరాహిణేయ !
రారా మనోభవాకారరూపవిలాస ! రారా యపారసంసారదూర !
రార నావన్నెవడుగ రారా తనూజ - రార శిరియాల రార నాప్రాణప్రదమ
రార నాకుర్ర! నాజియ్య రార యనుచు- జీరె గారావుకొడుకు రాజీవనయన.
(హర. 2-134)

బసవపురాణంలో పాల్కురికి సోమనాథుడు ముప్పయి రెండు ద్విపద పాదాలలో తల్లిచేత పిలిపించాడు. నాలుగు దిక్కులవైపు తిరుగుతూ ఆమె పిలుస్తుంది. చూడండి-

పూర్వజన్మార్జిత భూరికర్మములు
గుర్వణగించు నాకొడుక రావయ్య
దక్షిణాధీశ్వరు దర్పమడంచు
దక్షత గల్గు నాత్మజుడ రావయ్య
విరస పశ్చాజ్జన్మ మరణ దుఃఖములు
పొరి మార్చజాలు నాపుత్ర రావయ్య
ఉత్తరం బేలు సుదాత్త యోగీంద్రు
చిత్తంబునకు వచ్చు శిశువ ! రావయ్య
అలరు నాకోప భోగాతీత పదము
లలవడె నేరు నాయయ్య రావయ్య
దండధరోద్దండ దండప్రశక్తి
ఖండింపనోపు పుత్రుండ రావన్న !
పాయని వ్యామోహ పాశబంధములు
కోయంగజాలు నాకుర్ర రావన్న
ద్రవిడాది కేషణత్రయ విజృంభణము

తపులునబడని నా తండ్రి రావన్న
సురరాజనుతుడు విశ్రుత తపోవేషి
వరదుడైనాడు నావడుగ రావన్న
అంత కాంతకమూర్తి యగు తవరాజు
సంతసం బంద నాసామి రావన్న
ఘోర నిస్సార సంసార వారాశి
పారమిదించు పాపంద రావన్న
అంచి భాగ్య పుణ్యప్రాప్తి నమరు
కాంచీవిలాసు నగ్రజుడ రావన్న
దివిజ కన్యకలతో దివి ముక్తి కన్య
కపయనున్నది భక్తి కాంతుండ రావె
దండడి మీయయ్య దక్షిణ భుజము
నందంద యదరెడి నన్న రావన్న
భాను డెంతేనియు వడమట వ్రాలె
శ్రీనిలయుండ నా సిరాల రావె
స్వాదొంద నర్థేశసఖుని సన్నిధి ప్ర
సాదంబు గొనగ నా గాదిలి ! రావె. (బస.4, పుట 102)

తల్లి పిలిస్తే ఆ పిలుపు విని చనిపోయిన కొడుకు తిరిగి వచ్చాడు. శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. చిరుతొండనికే కాక, కంచి ఏడువాడలవారికీ ముక్తి ఇచ్చాడు. ఈ కథను ఇంత వివరంగా కళ్ళముందుబొమ్మలాడేటట్టు రచించడానికి అది తన కృతిపతి పూర్వీకుని చరిత్ర కావడమే ముఖ్య కారణమైనా ఈ కథ శైవులలో మంచి ప్రచారం పొందడంకూడా అదనపు కారణం అయివుంటుంది. ఇది నేటికీ జంగం కథగా పదంగా ప్రజల్లో బ్రతికి వుంది.[69] ఇదే కథచిరుతొండరాజు చరిత్ర' అనే స్త్రీ లపాటగా కూడా ప్రచా రంలో ఉంది.[70] శ్రీనాథుని కథకు, దీనికి పోలికలు ఉన్నాయి. అడ వాళ్ల పాటలో కూడా శివుడు చదువుల సదనాని కేగి సిరియాలుని పారి పొమ్మంటాడు.

ఇదియేమి యయ్య మీ కీలాటి వెఱ్ఱి
చెట్టుపెట్టినవాడు చెలగి తొలి కాయ
నిజముగా నిచ్చును నీలకంఠునకును.

69. తెలుగు జానపదగేయ సాహిత్యం, డా బి. రామరాజు, పుటలు 309-413.
70. స్త్రీల పౌరాణికపు పాటలు (ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు), పుట 300.

అని మందలిస్తాడు. అయితే శ్రీనాథునికథాపాత్రలు వైశ్యులు. ఆడవాళ్ళ పాటలో వారు వెలమలు.

వెలమయింటను నీవు ఏల బుట్టితివి.
పాపవు గర్భాన జన్మించు కతన
బాల్యమందున చావు నీకిచ్చె బ్రహ్మ.

అని తల్లిదండ్రులు కొడుకునుచూసి ఏడుస్తారు. ఆబిడ్డ హితోపదేశం చేసి 'తపస్వికడుపున బడి తెతగును లోకముకు అంటాడు. అప్పు డు తల్లి బిడ్డకు కస్తూరి నలుగు పెట్టి పన్నీట స్నానం చేయించి పంచభక్ష్యాన్నములు తినిపించి 'జాలి కాంభోజిరాగంలో' "ముద్దులతనయ నీమోము రోకలి చేత సుద్దగా త్రొక్కుట చూడవలసివచ్చె" అని విలపిస్తుంది. తల్లి మసాలాతో వండుతుంది.

దంచిన మాంసంబు వచనంబు చేసి
తాలింపులో చమురు, తగ్గ మిరియంబు
ఉప్పు మెంతియు బెట్టి ఉత్పలాగంధి
నవరసాన్నంబులు సిద్ధంబుజేసి

ఆడవాళ్ళ పాటలో కూడా 'తలలేని వంటకం' అని శివుడు తగువు పెడతాడు. బిడ్డను పిలవమంటాడు.శ్రీనాథుని కథలో సిరియాలుడు బ్రతికిరాగానే కథ అయిపోయింది. ఆడవాళ్ళ కథలో బిడ్డరాగానే శివుడు రెచ్చిపోతాడు.

మెచ్చక ఈశ్వరుడు హెచ్చుగా బల్కె
కుక్కను జంపితి కురూపి నీవు
నక్కను జంపితివి నాకొరకు ఇపుడు
గాని మాంసంబివ్వ కరమెట్లు వచ్చె
అప్పు డేటికి తప్పు యిప్పు డే జూడు
తప్పక ఖండింతు నీశిరస్సునిన.

ఆయుధం వేయగా అది పూలహారం అవుతుంది. కథ సుఖాంతం అవుతుంది.

మన దేశంలో శ్రీనాథుని కాలంలోగాని ఆతరువాత గాని అంతకు ముందు గాని నరభక్షణ లేదని చెప్పవచ్చుగాని జంగాలను తృప్తిపరచడానికి ఆనాటి శైవులు ఏదైనా చేసే వారని మాత్రం ఖచ్చితంగా చెప్పవచ్చు. శ్రీనాథుడు వీరశైవాన్ని కొంచెం విమర్శించినవాడే. "తవగింజంత భూతిమై నలదికొనిన వెలది! గుమ్మడి కాయంత వెఱ్ఱిపుట్టు!" అనడం చూశాం(హర. 2-100). శ్రీనాథుడు తన కాలంలో ఉన్న భిక్షావృత్తి జంగాన్ని హరవిలాసంలో పేర్కొన్నాడు. (హర.2-7) చిరుతొండనంబిని తూమెడు చెరుకుపానకం తెమ్మన్న జంగాన్ని భిక్షావృత్తి మఠం జంగంగా వర్ణించడం వల్ల శ్రీనాథునికి తొలిదగ్గర నుంచీ శ్రీశైలపరిచయం ఉందని చెప్పాలి. అతడు తన అవసానకాలంలో అక్కడికే వెళ్ళాడు. ఆ మఠాధిపతి కోరికపై చివరి గ్రంథం వ్రాశాడు.

శ్రీనాథుడు ఎప్పు డెప్పు డు ఏవి గ్రంథాలు వ్రాశాడన్నది సంతృప్తి కరంగా తేలని ప్రశ్న. ఆంధ్రసాహిత్యలోకంలో చెప్పుకోదగ్గ పరిశోధకులు తలొకరూ తలొక విధంగా చెప్పారు. శ్రీనాథుని కాలనిర్ణయంకూడా అపరి ష్కృత సమస్యే. క్రీ.శ.1370 మొదలు 1450 పర్యంతం శ్రీనాథుడు జీవించిఉంటాడని నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు స్థూలంగా నిర్ణయిం చారు.[71] ఇతర పరిశోధకులు ఏయేకాలాలను నిర్ణయించినదీ చూడండి.

పక్కపుటలోని తారీఖుల పట్టికలో ఇచ్చిన గ్రంథాలలో 'నంద నందన చరిత్ర' అనే వివాదస్పదమైన కావ్యంపేరును ఇవ్వలేదు. శ్రీనాథుడు ఇలాంటి పేరుతో ఒక గ్రంథాన్ని రచించాడని కొందరు లాక్షణికులు చెప్పారు. కస్తూరి రంగకవి అభేదయతికి లక్షణం చెప్పి 'ర' కార 'ల' కారాలకు యతిచెల్లుతుందనటానికి ప్రామాణికప్రయోగంగా శ్రీనాథుని నందనందన చరిత్రలోని దంటూ 'శాశ్వత విశ్వంభరాచక్రమీ రాజ కుమారుజేరంగలదు" అనే సీస పద్యపాదాన్ని ఉదాహరించాడు. (ఆనందరంగరాట్ఛందం 3-274) గణపరపు వెంకటకవి తన ప్రయోగ రత్నాకరంలో ఇంకో పద్యపాదాన్ని ఉదాహరించి అది నందనందన చరిత్రలోనిదన్నాడు.

---

71 భారతి, అక్టోబరు, 1945.

శ్రీనాథుని తారీఖులు

	వివరాలు	కృతిపతులు	కొమర్రాజు వారి ప్రకారం	కందుకూరి వారి ప్రకారం	బండారు వారి ప్రకారం	మల్లంపల్లి వారి ప్రకారం	వాగంటి వారి ప్రకారం	వేటూరి వారి ప్రకారం
	జననకాలం	....	1360	1365	1367-70	1378	1380 - రెండేళ్ళు అటుఇటు	1385
1	మరుత్తరాట్చరిత్ర	మామిడి వేమనామాత్యుడు(?)	1376	1383	1380-85	1391 (?)	1400-1405	1398-1402
2	శాలివాహన సప్తశతి		1385	1387	1385	1396	1405 10	1402-1405
3	పలనాటి వీరచరిత్ర	. .	1400-1420	1384	1385 95			
4	కాటమరాజు కథ	.....			1385-95			
5	పండితారాధ్య చరిత్ర	మామిడి ప్రెగడయ్య		1390	1385-95		1400-05	
6	శృంగారనైషధం	మామిడి సింగన	1395	1395	1395-1400	1413-18	1405-10	1410-15
7	హరవిలాసం	అవచి తిప్పయ్య శెట్టి	1400	1400	1400-1403	1424 త॥	1425	
8	ధనంజయవిలాసం	ధాన్యవాటి గన్న భూపతి			1410-15			
9	భీమఖండం	బెండపూడి అన్నమంత్రి	1420	1430	1430	1428 త॥	1430	1428-35
10	క్రీడాభిరామం	వల్లభరాయ ప్రశంస			1432			
11	కాశీఖండం	వీరభద్రా రెడ్డి	1430	1435	1435	1438 త॥	1430-33	1435 పిదప
12	శివరాత్రిమాహాత్మ్యం	ముమ్మడి శాంతయ్య	1475	1424	1440		1440	
	మరణకాలం	.....	1440	1440-45	......	1448	1445	1475

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఈ గ్రంథం శ్రీనాథ రచితమని విశ్వసింపలేమన్నారు.[72] కందుకూరు వీరేశలింగంగారు పేరునుబట్టి చూస్తే ఇలాంటిది అతడు రచించి ఉండవచ్చునంటూనే భీమఖండంలో విష్ణుకథ వచ్చే సందర్భాలలో దానిని విడిచి పెట్టిన మహానుభావుడు కేవల కృష్ణకథ అయిన నందనందనచరిత్ర రచించి ఉంటాడా? అని ఇటూ అటూ కాకుండా చెప్పారు.[73]

అయితే భీమఖండంలో శ్రీనాథుడు మొట్టమొదట అవతారికలో రాధా కృష్ణులప్రసక్తి తీసుకువచ్చాడు. తెలుగు సాహిత్యంలో మొట్ట మొదట రాధామాధవ శృంగారాన్ని వర్ణించి ధూర్తగోపాలుని చేత రాధ మోవిపయి తాంబూలము మోవి మోపించి ముద్దు పెట్టించిన ఘనత శ్రీనాథునిదే. చూడండి ఆ పద్యం.

వాలిక మోము మత్తవనబర్హికిశోరకలాస్యలీల బై
వాలిచి పచ్చకప్పురపు వాసనతోడి ముఖారవిందతాం
బూలపుమోవిమోవిపయి మోపుచు రాధకు నిచ్చుధూర్తగో
పాలుడు ప్రోచుగావుత సపారకృపామతి మంత్రియన్ననిన్. **(భీమ.1-3)**

ఈ రాధామాధవశృంగారంలో పడే, బహుశా శ్రీనాథుడు నందనందన చరిత్ర వ్రాసి వుంటాడు. "మడికి అనంతయ్య వ్రాసిన విష్ణు మాయా నాటకమే శ్రీనాథుడు రచించిన నందనందన చరిత్ర" అనే కొత్త వాదాన్ని కవిరాజహంస బాలాంత్రపు వెంకటరావుగారు నాతో ముచ్చటించారు.

పారికాక్షి పరీక్షిన్నృపాలమౌళి
మధుకరస్వాంతసంతోషమయములైన
కోరికలమించు శుక ముఖాంభోరుహాంబు
నందనందనగాథామరందధార **(విష్ణుమాయానాటకం,1-30)**

ఈ ఎత్తుగీతిలోని 'నందనందనగాథ' అనే మాట ఒక్కటే కాక మరికొన్నింటినికూడా బాలాంత్రపువారు బేరీజు వేశారుగాని ఎంతో కాలం

72. శృంగార శ్రీనాథం పుట. 278.
73. ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర - ప్రథమ భాగం - పుట 576.

కషంగా చర్చిస్తేనేగాని శ్రీనాథుడు వ్రాసిన నందనందన చరిత్రే విష్ణు మాయానాటక మని, వీధి నాటకాన్ని వల్లభరాయని పేరుమీద ప్రకటించి నట్లే విష్ణుమాయానాటకాన్ని అతడు మిడికి అనంతయ్య పేరుమీద ప్రచురించాడని పండితలోకం ఆమోదించకపోవచ్చు. అయినా పరి శోధకులు ఆలోచిస్తారని బాలాంత్రపువారి యీ కొత్త వాదాన్ని నివేదించాను.

నందనందనచరిత్రను శ్రీనాథుడు రచించి ఉంటాడన్న వాదాన్ని అంగీకరించ వచ్చునని చాగంటి శేషయ్యగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు.[74] దీనిని వైష్ణవమతాభిమాని అయిన మైలారరెడ్డి చేత దినవెచ్చం పుచ్చుకుంటూ శ్రీనాథుడు రచించాడనడంలో తప్పు లేదని కూడా చాగంటివారు చెప్తున్నారు. "ఇంతకును ఆ గ్రంథము లభింపనపుడు విశేష చర్చతో పనిలేదు" అని శేషయ్యగారు అన్నారు.

అయితే పరిశోధకులు చర్చను ముగించలేదు. కొర్లపాటి శ్రీరామ మూర్తి గారు భీమఖండంలోని రాధామాధవస్తుతి శ్రీనాథుడు నందనందన చరిత్ర రచించాడన్న వాస్తవానికి పరోక్షనిదర్శనమన్నారు. పంటమైలార రెడ్డి (1424-1429) వైష్ణవ మతాభిమాని అని చెప్పటానికి శాసన ప్రమాణాలు ఇంకో నిదర్శనమన్నారు. ఈ రెండూ కలిపి శ్రీనాథుడు 1426 లో నందనందన చరిత్ర రచించాడని తన పరిశోధనా గ్రంథంలో తేల్చారు.[75]

శ్రీనాథునిపై ఎందరెన్ని పరిశోధనలు చేసినా ఇంకా చేయ వలసినదెంతో ఉంది. ఇతని జీవిత చరిత్ర మీదా, కవితాతత్త్వం మీదా ఎన్ని గ్రంథాలను వ్రాసినా ఈ విషయం పుష్పకవిమానం లాంటిది. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి గారు, కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు ప్రత్యేకంగా పుస్తకాలు వ్రాసి ప్రకటించారు. బండారు తమ్మయ్యగారు గారు ఎన్నో వాదోపవాదాలలో పాల్గొన్నారు. తెలుగు సాహిత్యపత్రికలలో ముఖ్యంగా భారతి ఉగాది సంచికలు, ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్ పత్రిక మొదలైనవాటిలో శ్రీనాథుని జీవితవివరాల గురించి,

---

74. ఆంధ్రకవితరంగిణి - అయిదవ సంపుటం - పుట 191.

75. శ్రీనాథుడు - పుట 156.

కావ్యవిశేషాలగురించి ప్రచురితం అయిన వ్యాసాలు కోకొల్లలు. ఎందరెందరో ఎన్నెన్నో అపూర్వవిషయాలు చెప్పారు. వీటిలో చాలామటుకు గ్రంధరూపంలో రాలేదు. వీటన్నింటినీ క్రోడీకరించి పరిశీలించి, సమన్వయం చేసి చక్కని తీర్పుగ్రంధం ప్రకటించవలసిన అవసరం మన విశ్వవిద్యాలయాలకు, అకాడమీలకు ఎంతైనా వుంది.

శ్రీనాథుని పదప్రయోగ సూచికను మన సాహిత్యఅకాడమీ వారు ప్రచురింపబోతున్నారు. అది లభ్యమయ్యాక సాహిత్యవిద్యార్థుల శ్రమ కొంచెం తగ్గి పరిశ్రమ సుకరం అవుతుందని ఆశింపవచ్చు. అతని ప్రయోగా లన్నీ అందుబాటులో ఉంటే ఏమాట ఎన్నిసార్లు వాడాడో ఏఅర్థంలో వాడాడో తెలుస్తుంది. మాటవరుసకు -'పెండ్లికొడుకు' అనే మాటను అల్లుడు అనే అర్థంలో శ్రీనాథుడు చాలా సార్లు వాడాడు. అల్లుడు అనే మాటనుకూడా విడిగా వాడాడు. ఏది ఎన్నిసార్లు వాడాడో తెలిస్తే ఎటు మొగ్గాడో తెలుస్తుంది. బహుశా ఈ 'పెండ్లికొడుకు' అనే ప్రయోగం ద్రావిడభాషాసంప్రదాయం గాబోలు. అరవంలో అల్లుణ్ణి 'మాప్పిళ్లై' అంటారు. ప్రాచీన రూపం మణవిళ్లై (?) కాబోలు. ఇలాగే నంగ, నాచి అనే స్త్రీ పర్యాయ పదాలను విడివిడిగా వాడాడు. "మాటాడనేరని మాటనంగవునీవు" (కాశీ.3-62) హరవిలాసంలో 'నాచి' పదం తిరువెంగటి పేరుతో కలిపి వాడాడు. తమిళంలో మంగై, నంగై అనే స్త్రీ పర్యాయపదాలు వయోభేదాలను తెల్పుతాయి.[76] అడది అనే మాటకు తెలుగుభాషలో ఎన్ని పర్యాయపదాలున్నాయో దేనికేది అర్థమో వివరిస్తూ తిరుమలరామచంద్ర గారు మంచి పరిశోధన చేశారు.[77] శ్రీనాథునివంటి ప్రముఖకవుల పదప్రయోగసూచికలు వెలువడితే ఇటువంటి పరిశోధనలు మరీ ఫలప్రదమవుతాయి. సాహిత్యం శ్రీమంతమవుతుంది.

---

76. మంగై అంటే పన్నెండు పదమూడు సంవత్సరాల కన్య; ముద్దరాలు. నంగై అంటే ఉత్తమస్త్రీ అని అర్థం వదిన, కోడలు అనే అర్థాలుకూడా ఉన్నాయి. నాచ్చియార్ అనే మాటను రాచవారి ఆడపిల్లలకు వాడుతారు. దేవతాపరంగా వాడేటప్పుడు దైవానికి ఇరుపార్శ్వాలలో ఉండే స్త్రీలకు వాడుతారు. ఈ నైఘంటికార్థాలను మిత్రులు చల్లా రాధాకృష్ణ శర్మగారు సేకరించి చెప్పారు.

77. భారతి, జూన్, 1947.

చివరి గ్రంథం పూర్తిచేశాక శ్రీనాథునిలో శ్రీ తొలగింది. అతణ్ణి ఆదరించే నాథుడూ లేకపోయాడు. అతడు వెలిగిన వెలుగు ఏ కవీ వెలగ లేదు. రత్నాంబరాలు కట్టాడు. బంగారుపళ్ళెంలో తిన్నాడు. ముత్యాల శాలలో కనకాభిషేకం చేయించుకున్నాడు. రాజులను 'రా'కొట్టి, కస్తూరి పుచ్చుకొని వారవనితలకు ఇచ్చాడు. రెండుచేతులా ఆర్జించాడు. తన చేతులతో ఎందరెందరికో అగ్రహారాలు ఇప్పించాడు తాను ఒక కేసరపాటి గడపాటి భూమిని పుచ్చుకోలేదు. అవసానకాలంలో భూమీశులను గాక భూమిని నమ్ముకోవాలనే జ్ఞానోదయం కలిగింది. శ్రీశైలప్రాంతాలలోనే, మరెక్కడో కృష్ణఒడ్డున బొడ్డుపల్లి అనే గ్రామాన్ని గుత్తకు తీసుకొని వ్యవసాయం మొదలుపెట్టాడు.

'బాపనసేద్యం బాలవైద్యం' అని సామెత ఉండనే వుంది. 'బాపన సేద్యం బ్రతకడానికీ కాదు బ్రతికించడానికీ కాదు' అంటారు. అంతే అయింది. శ్రీనాథుడు పండించిన పైరంతా కృష్ణవరదలు వచ్చి కొట్టుకొని పోయాయి. వరిచేలు అలాగైంది అనుకొని నువ్వులు, పెసలు వేస్తే అవి పండగానే 'బిలబిలాక్షులు' కాస్తా తినిపోయాయి. పంటలేకపోయినా పన్ను కట్టక తప్పదు. ఏడువందల బంగారుటంకాల శిస్తు శ్రీనాథుడు కట్టవలసి వచ్చింది. బకాయిపడ్డాడు. అప్పటి రాజులెవరో, రాజోద్యోగులెవరో తెలియదు కానీ కవిసార్వభౌముని కనికరించలేదు. సర్వసాధారణసైరికుడు శిస్తు బకాయిపడితే ఎలాగ నిర్బంధించి శిక్షిస్తారో అలాగే బాధించారు.

దాక్షారామ చళుక్యభీమవర గంధర్వాప్సరో భామినుల గొండ్లి నృత్యాన్నీ, హిందోళరాగాన్నీ పండువెన్నెలలో అనుభవించిన శృంగారి శేఖరుణ్ణి మండుటెండలో ఎదురెండలో నిలబెట్టారు. ఖండశర్కరల కన్న తియ్యగా చెప్పిన కవిరాజు కంఠాన బొగడదండవేశారు. ఆంధ్రదేశం నలుమూలలా సంచరించి ఎక్కడెక్కడి అందచందాలను తన చాటువులలో బిగించడానికి వెళ్ళిన చరణాలకు సంకెళ్ళు తగిలించారు. పసిడిగంటం పట్టుకొని ప్రశస్తమైన కవిత్వాన్ని రచించిన హస్తానికి వెదురుకర్ర యిచ్చారు. ఒక సాహిత్యయుగకర్తగా వెలసి వాఙ్మయప్రపంచభారాన్ని వహించిన భుజస్కంధంపై ఊరిపొలిమేరలో ఉండే నల్లగుండు ఎక్కించారు.

మండుటెండలో చెమటలు కారుస్తూ, బొగడదండ బాధపెడుతూ ఉంటే కాళ్ళనున్న సంకెళ్లు కదలనివ్వకుండా ఉంటే, వెదురుకఱ్ఱ పూతతో భుజంమీది నల్లగుండును మోస్తూ, నడుస్తూ, కన్నీళ్ళు కారుస్తూ వణుకుతున్న కంఠంతో ఎనభై సంవత్సరాల వృద్ధు యీ క్రింది పద్యం చెప్తూ ఉన్నదృశ్యం తలుచుకుంటే ఎవరి కళ్ళవెంట కరుణాస్రవంతి ద్రవించదు?

కవిరాజు కంఠంబు కౌగిలించెనుకదా
        పురవీధి నెదురెండ బొగడదండ
ఆంధ్రనైషధ కర్త యంఘ్రియుగ్మంబున
        దగిలియుండెనుకదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత
        వియ్యమొందెనుకదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌముని భుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
        నగరివాకిట నుండు నల్లగుండు
కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు దినిపోయె దిలలుపెసలు
బొద్దుపల్లెను గడ్డేరి మోసపోతి
నెట్లు చెల్లింతు దంకంబు లేదునూర్లు?   (శృ.శ్రీ.పుట(296)

సహస్రమాస జీవిని, సహస్రాధికులు సన్నుతించేవ్యక్తిని ఇంత నిర్దాక్షిణ్యంగా రాజోద్యోగులు శిక్షిస్తున్నప్పు డు ఎవరు అడ్డుపడ్డారో, ఎవరు విడిపించారో తెలియదు. నల్లగుండు దింపి, కాళ్ళ సంకెళ్లు తెంపి, వెదురు లాగేసి, బొగడదండ పారేసి కవిసార్వభౌముని నీడపట్టున చేర్చి వుంటారు. పొట్టచేత్తో పట్టుకొని మళ్ళీ ఎక్కడికైనా అతడు వెళ్ళ గలిగే అవకాశం కల్పించి వుంటారు. అయితే అతడు ఎక్కడికి వెడతాడు.

వెళ్ళగలిగినప్పుడు వెళ్ళవలసినప్పు డు అతడు చూడని ముఖ్యుడు లేడు. మెప్పించని ఏలిక లేడు. తెలుగు గడ్డను ఏలిన మూడు ముఖ్యమైన రాజ్యాలను సందర్శించాడు. అవచి తిప్పయ్య, మామిడి సోదరులు, పెదకోమటి వేమారెడ్డి మొదలైనవాళ్ళు ఎప్పు డే పోయారు. ప్రౌఢదేవరాయలు, సింగభూపాలుడు లేరుకాబోలు. జీవితంలో ప్రొద్దువాటారిన తరువాత తాను ఆశ్రయించిన ప్రతి ఒక్కడూ రాలి పోయాడు. ఇంక తాను వెళ్ళవలసినది

ఒక్కచోటుకే. అక్కడికి మహా ప్రస్థానం చేస్తూ శ్రీనాథుడీ పద్యం చెప్పాడు.

కాశికా విశ్వేశు గలసె వీరారెడ్డి రత్నాంబరమ్ములే రాయడిచ్చు?
గైలాసగిరి బంట మైలారు విభుడుండె దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పగలడు?
రంభగూడె దెలుంగురాయ రాహుత్తుండు కస్తూరి కేరాజు ప్రస్తుతింతు?
స్వర్గస్థుడయ్యె విస్సనమంత్రి మరి హేమ పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తికలదు?

భాస్కరుడు మున్నె దేవుని పాలి కరిగె
గలియుగంబున నికనుండ కష్టమనుచు
దివిజకవివరు గుండియల్ దిగ్గురనగ
నరుగుచున్నాడు శ్రీనాథుడు దమరపురికి (శృ.శ్రీ.పుట.298)

స్వర్గంలో కూడా 'దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స' అని చాటే కవి ఉండడం మన సాహిత్యం చేసుకొన్న అదృష్టమే శ్రీనాథుడు అసాధారణ వ్యక్తి; అపురూపమైన మహాకవి!

అనుబంధము

శ్రీనాథుడు పేర్కొన్న శాకపాకములు-వగైరాలు

పలనాటి వీరచరిత్ర:[1]

పెక్కు విధంబుల పిండివంటలును, పరమాన్నమును, మంచి పప్పు కూరలును, పానకంబులు, జున్ను, పచ్చళ్ళు, నెయ్యి, ఖండశర్కర, తియ్యకందగడ్డలును కొని తెచ్చి కుంభము .... (6,7 పేజీలు)

మృగములమాంసంబు, పంచామృతములు, పాయసాన్నములు, పేరైన పచ్చళ్ళు, పిండివంటలు. (15వ పేజీ)

ద్రాక్షాగుళుచ్ఛముల్, దానిమ్మపండ్లు, నారికేళాదులు, నారింజపండ్లు, (71వ పేజీ)

శృంగార నైషధము :

గోధూమసేవికాగుచ్ఛము, ఖండశర్కర, గోక్షీరపూరంబు, జమలిమండెగలు, మిరియంబుతో గూడ మేళవించిన తేనె, తోరంపులడ్వాలు, చాపట్లు, పెసరపప్పు (6-120)

పాలు తేనె, ఘృతంబులు, అఖండఖండ శర్కరలు, ద్రాక్షపండ్లు, వడగండ్లు, (6-121)

చిరువడములపాయసము, ద్రాక్షాఫలంబులు (6-123)

కమ్మని యానవాలపాయసము, మండెంగమడుపులు, ఖండశర్కరలు, కూరలు, ఒలుపుపప్పు , బూరియలు, లడ్డువంబులు, శాల్యోదనంబు, అజ్యము (6-124)

ఆజ్యవిపాండురఖండశర్కర; పాయసాన్నములు (6-125)

దివుటశశిలాంఛన క్రవ్యతేవనంబు, నసమశర కేతన వ్యంజనామృతంబు

---

1. పల్నాటివీరచరిత్ర; వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు 1955.

(6-126)

జంబీరరసము, నూనియ, ఆవ, కిటివర్ధ్రావలయములు, అమృత మధుర రసఖండంబులు (6-127)

ఆమిషము, తేమనములు (6-128)

మంచునం బిసికిన పంచదారలు, పేరినమీగడ, దధిపిండఖండములు (6-129)

పుల్లపెరుగు, ఆవపచ్చళ్లు (6-130)

కొమ్మనరటి (6-139)

కాదంబరి (7-120)

హరవిలాసం:

ఘృతఖండ శర్కరా పాతముతో సపూపములు, పాయసము, గదళీ ఫలంబులున్ అన్నములు (పీఠిక.20 ఉ)

పాయసాన్నంబు (1-7)

ఇక్షురసము (1-17)

చెరుకుంతీగరసము (1-18)

ఇష్టాన్నముల్ (2-29)

దధి మధురప్రచురాన్నములు (2-30)

చతుర్విధాన్నముల్, తారని యొల్పుపప్పు, ఘృతంబు, తియ్యని పాయసంబులు, చాఱులు, పిండివంటలు, శర్కర, దధి; (2-32)

నంజుడు (2-76)

మధుపానము (2-77)

ఎలపాసెము, అట్కులు, చక్కిలంబులు, బెల్లపుటచ్చులు, సెనగబేడలు, చిమ్మిలి, నువ్వుటుండలు (2-91)

మంచి భక్ష్యములు తేనియ, నేయి (2-105)

మాంసాహారము (2-111)

మిరియము, ఉల్లియు, పసుపు, మెంతి, ఇంగువ, జీరకంబు, శర్కర, చింతపండు, కరాంబువు కమ్మనినేయి, తైలము, పెరుగు (2-120)

కట్టునంజూళ్ళు, నేయి, సన్నమాంసంబులు జుఱ్ఱు, బదను, మూల్గుటెమ్ములు, చాదు చేసిన నల్లచారు, వడియాలు, క్రొవ్వు (2-121)

కదళీ పలాశంబు, పాయసాపూపసూప పుండ్రేక్షు ద్రాక్షా, గోక్షీర మధుశర్కరా ఘృత దధిరసావళీ శాకపాకంబులు (2-125)

నంజూడు కూరలు (2-126)

రంభరంభాామ్రఫల సమగ్రంబు (5-43)

ఆజ్యమధుశర్కరాఫలాదులు (5-44)

గోక్షీరంబులు, శర్కరలు, క్రొన్నేయి, తేనె, ద్రాక్షాదాడిమ చూత పాకములు (5-45)

ధవళాన్నము, కమ్మని యాలనేయి, బెల్లము, నాల్కడపు బేసము, నిమ్మపండ్లు (5-46)

పసిండి శర్కరలఖండము, ఘృతంబు (5-47)

మధురాన్నము (5-49)

ఉండ్రాలు, ఊరపిండి, పుండ్రేక్షులు, తేనె, అనటిపండ్లు, బూరియలు, ఘృతంబు, పెసరపప్పు , పాలు, పెరుగు, ఓగిరంబులు, పాయసాన్నంబులు, పానకములు, నాళికేరంపు బొండాలు, బిడాలు, మీగడ, నవదధి పిండఖండాలు, కుడుములు, లడ్డువంబులు, చక్కిలాలు, తోరుండలు, ఖండంబు, చలిమిడి, మండపప్పు (6-55)

మధురగోక్షీర ధార (6-119)

భీమేశ్వర పురాణము

ఖండశర్కర, జున్ను, కండచక్కెరలు, దోసెలు, వడలు, సేవెపాసెములు, కమ్మగా కాచిన కడియాలనేయి, కమనీయ పంచభక్ష్యములు, సచ్చారువులు, శాకపాకములు, పెసరపప్పు, తేనియ, పానకంబు, శిఖరిపాడబరసము, అచ్చులవణాదికము, అమృతఖండ పాండరవంబైన దధి. (1-61)

కమ్మని పణ్యరము, పూరగము, మండెంగతండంబు, ననుకుబాసెము, పాండుకలమాహారంబు, నేయి, ఘనరంభాఫల ఖండశర్కరలు (2-67)

పప్పు, పిండివంటలు, పాయసములు, ఘృతములు, గుడంబులు, ఏరుఁబ్రాలెతెల్కపప్పు ర, భోగి వంటకము, కమ్మని తాలింపు సొజ్జ పిండి. (2-140)

ద్రాక్షాపానక ఖండ శర్కరలు, రంభాఫలశ్రేణి, గోక్షీరంబులు, మండెగలు, క్రొన్నేయి, పప్పు, ఏరుబ్రాలకలమాహారంబు (2-142)

ఆజ్యధార, శర్కారాక్షోదసికతిలంబు, పాయసాపూపరవా సంపన్నంబు, కలమాన్నపూర్ణంబు, ద్రాక్షాగోక్షీరక్షాద్రపుండ్రేక్షు ఖండంబులు రంభానారికేళ ఫల నాకసాకల్యంబు, పాడబరసావళి పానకప్రచురంబు, దధి. (2-145)

మోదక, అపూప, పాయస, ఘృత, క్షీర, శర్కర, సూప, జంబూకపిత్థ, భూతఖర్జూరకదళి నారికేళఫలపుండ్రేక్షు సమన్వితము (4-91)

పక్వమధురాన్నము, పాయస, అపూప, ఆజ్య, దధి, ఫలంబులు, (4-103)

చెఱకు, శర్కరపాకంబు, చక్కిలము. (6-57)

క్రీడాభిరామం:

కప్పురి భోగివంటకము, కమ్మనిగోధుమపిండివంట, గుప్పెడు పంచదార, ఆలనేయి, పెసరపప్పు, కొమ్మునల్లనటిపండ్లు, నంజులు, అప్పలు, పెరుగు, (166-పూటకూటిఇల్లు)

పాయసంబు (203-ముకులవీక్షావీధి)

కాశీఖండము

అమృతదివ్యాన్నములు (పీఠిక-48)

అపూప,మోదకాదులు (2-38)

ఉప్పిండి (2-83)

పాయస, అపూప,బహువిధాన్నంబులు (3-227)

ఫలమూలములు, శాకపక్వాశనంబులు, దధి, పయస్సు, క్షౌద్రాజ్యత క్రములు (4-61)

తియ్యని పంచదారపానకములు (4-66)

పక్వాన్నములు శాకపాకాదికములు (4-105)

పెరుగు, వంటకంబు, వడపిందియలు (4-115)

మంచి, ధూళిపాళి పరిచితంబులు, మాణిబంధాత్మ లవణపాణింధ మములు, బహులసిద్ధార్థ జంబాలసారంబులు, పటురామఠామోద భావితములు, తింత్రిణీ కరసోపదేహదూర్ధురములు, జంబీర నీరాభి చుంబితములు హైయంగవీనధారా భిషిక్తంబులు, లలితకుస్తుంబ రూల్లంఘితములు, శాకపాకరసావళి సౌష్ఠవములు, భక్ష్య, భోజ్య తేహ్యంబులు, పానకములు (4-119)

అపూపసూపములు, అనటిపండులు, ఆజ్యంబు, దధి, పయఃక్షీరబహు పదార్థంబులు; ధవళకలమాన్నము (4-121)

తాటిపండు (5-81)

పాయసంబులు, పిండివంటకంబులు, ఘృతదధి, క్షీరక్షౌద్రపుండ్రేక్షు ఫలాదులు (7-84)

చక్కిలము (7-85)

పాయస, అపూప, పక్వాన్నములు. (7-179)

వంటకంబులు, అపూపంబులు, లడ్డుకంబులు, ఇడ్డెనలు, కుడుములు,

అప్పడంబులు, ఇప్పట్లు, గొల్లెడలు, దోసియలు, సేవియలు, అంగారపోలియలు, పోలేలు, సారసత్తలు, బొత్తరలు, చక్కిలంబులు, మణుగుబూవులు, మోరుండలు, పుండ్రేక్షు ఖండంబులు, పిండఖర్జూర, ద్రాక్ష, నారికేళ కదళిపనస జంబూచూత లికుచ దాడిమీ కపిత్థ కర్కంధూ ఫలంబులు, గసగసాలు, పెసరుపులగములు, చెరకుకుడుములు, అరిసెలు, బిసకిసలయముల వరుగులు, అప్పడంబులు, బడిదెములు, బలుపలు, బులివరుగులు, అప్పడంబులు, పప్పులు, రొట్టియలు, జాపట్లు, బాయసంబులు, కర్కరీకారవెల్ల కూశ్మాండ నిష్పారకపటోలికా కోశాంతకిలాబాశిగ్రూదుంబర వార్తాకబింబికారవింద శలాటువులు, కంద, బొంద, చారులు, తియ్యకూరలు, గడియంబులు, కాయంబులు, గంధతోయంబులు, ఉండ్రాలు, అనబాలు, అనుములు, మినుములు, బుడుకులు, అడుకులు, ఇలిమిడి, చలిమిడి, ద్రెబ్బడ, వడ, ఉక్కెర, చక్కెర, నేతులు, తేనె తొలలు, బిట్టు, గుట్టు, ద్రేపలు, పాలతిమ్మనంబూపలు, మోదకంబులు, గుడోదకంబులు, శాకంబులు, చెరకు పాకంబులు, ముక్కులుమొరయని (మురియని) చొక్కంపు-తేరు బ్రాల మిలమిలని వుడుంగు రాజనంపుటోగిరంబులు, పాడబంబులు, పానకంబులు, తిమ్మనంబులు, దధిపిండకండంబులు, మీగడ, మజ్జిగ, ఊరుగాయలు, అంబకబళంబులు, రసావళులు, రాదుతామోదంబు, మెంతులు, జీరకంబు, కస్తుంబరు కిసలయములు, కరివేపాకు, కమ్మకసింద, ఏలకులు, కర్పూరగంధ సారనీహారవాఃపూరంబులు, కాలాగురుకురంగ నాభిగంధసార నీహార వాఃపూరంబులు, మహిసాక్షిగుగ్గులు ధూపధూమంబులు, మిరియంబు, పసుపు, శొంఠి, ఆవ, చెందుప్పుకరాంబువు, పిప్పలి, అల్లంబు, చింతగ్రుజ్జు, పేలపిండి, ఇప్పపూమొగ్గలు, వెన్న. [7-186]

శివరాత్రి మాహాత్మ్యము :

పెరుగు, వంటకంబు, వడపిందియలు. [3-19]

కమ్మని పిండివంట, నేతులు, నిర్మతినాన్నము, రసావళిచూతఫలాళి, వరసూపము, చిరువాలు. [4-8]

21

నిశ్శంక కొమ్మన

శ్రీ నాథుడు కాశీఖండం రచించి రాజమండ్రి పాలించిన వీరభద్రా రెడ్డికి అంకితమిస్తే అతని తమ్ముడు దొడ్డారెడ్డికి నిశ్శంక కొమ్మన శివలీలా విలాసాన్ని అంకితమిచ్చాడు. శ్రీనాథుడు శివలీలలు కొన్నింటిని చేర్చి హరవిలాసం రచిస్తే శివుని లీలలు అన్నింటినీ క్రోడీకరించి కొమ్మన శివలీలావిలాసాన్ని వ్రాశాడు.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఈ గ్రంథాన్ని సంపాదించి దేశానికి సమర్పించారు. గ్రంథం పూర్తిగా దొరకలేదు. అవతారికలో కొంతా, మొదటి రెండు ఆశ్వాసాలూ మాత్రమే దొరికాయట. ఈ గ్రంథాన్ని ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారు తమ పత్రికలో అచ్చువేశారు.[1] అవతారికలో దొరికిన భాగాన్ని ప్రచురించలేదు. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ఈ గ్రంధానికి మరొక అసంపూర్ణ ప్రతిని హైదరాబాదు వాస్తవ్యులు విద్వాన్ ఓగేటి సుబ్బారావుగారి ద్వారా సంపాదించారు. ఈ గ్రంథంలో మొదటి మూడు ఆశ్వాసాలు, అసమగ్రమైన అవతారిక ఉన్నాయట. ఈ అవతారికను శర్మగారు తమ రెడ్డి రాజ్యాల చరిత్ర అనే ఆంగ్ల గ్రంథం అనుబంధంలో ప్రకటించారు.[2] ఈ అవతారికలో 84 పద్యాలున్నాయి. వేటూరి వారు సంపాదించిన అవతారికలోని భాగాలను, తాము సంపాదించిన దానిలోని భాగాలను జతచేసి శర్మగారు ప్రకటించారు.

1. 31 వ సంపుటంనుండి 39 వ సంపుటందాకా కొన్ని కొన్ని సంచికలలో ప్రకటించారు.

2. History of Reddi Kingdoms, by M. Somasekhara Sarma, PP. 553 - 563

ఇది అసంపూర్ణ మైనా కవినిగురించి ఎన్నో విషయాలను తెలియజేస్తుంది.

కొమ్మన ముత్తాత పేరు గంగయ సింగనార్యుడు. ఇతడు కృతికర్త కాడు గాని కావ్యాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్నాడు. తూర్కరాజు చూస్తూండగా ఊరయ్య అనే కవి తాను వ్రాసిన సుభద్రాకల్యాణం అనే కావ్యం ఈ సింగనకు అంకితమిచ్చాడు. ఈ తూర్కరాజు ఎవరో, ఊరయ్య ఎవరో సరిగా గుర్తించాలని సోమశేఖరశర్మగారు రెడ్డిరాజ్యాల చరిత్రలో వ్రాశారు(పుట 509). ఈ తూర్కరాజు మరెవరో కాదు. శృంగార నైషధాన్ని అంకితం పుచ్చుకున్న మామిడి సింగనగారి ముత్తాత తండ్రి. ఈ వంశావళిని శ్రీనాధుడు వర్ణించాడు (నైషధం 1-20 నుండి). అతణ్ణి పెదతూర్క-రాజని శ్రీనాధు డన్నాడు. ఇతని తమ్ముడో, ఎవరో చినతూర్క రాజయి ఉంటాడు. ఈ అన్నదమ్ములలో ఎవరో చూస్తూఉండగా ఊరయ్య కొమ్మన ముత్తాతకు కృతి ఇచ్చాడు. చూడండి పద్యం.

> అకల్పంబుగ దూర్కరాజు కన నూరాఖ్యాకుచేత న్సుభ
> ద్రాకల్యాణ మనం దనర్చు కృతిరత్నం బొప్ప గైకొన్న సు
> శ్లోకు న్మత్ప్రపితామహున్ బుధజనస్తోతవ్యదివ్యద్గుణో
> త్సేకున్ గంగయసింగనార్యు దలతున్ ధీనిర్జరాచార్యునిన్. [శివ. అవతారిక, 14]

తన ముత్తాత బుద్ధిలో బృహస్పతి అంతటివాడట. ఈయన కొడుకు పేరు నిశ్శంకమంత్రి. అతని కుమారుడు అబ్బమంత్రి. ఇతడే కొమ్మన తండ్రి. కవి తల్లిపేరు అంబమాంబ. ఈ వివరాలన్నీ అవతారిక లోని 14వ సంఖ్యనుంచీ 16దాకా ఉన్న పద్యాలవల్ల తెలుస్తున్నాయి.

శివలీలా విలాసం వల్ల కొమ్మన వంశంగురించి అట్టే తెలియక పోయినా కొన్ని శాసనాలవల్ల మరికొన్ని వివరాలు తెలుస్తున్నాయి. పట్టి సగ్రామానికి దగ్గరలో ఉన్న పోలవరంలో మహానందీశ్వర దేవాలయం ఉంది. నిశ్శంక కొమ్మన దీనికి స్థానాపతిగా ఉండేవాడని ఒక శాసనం చెప్తున్నది.[3] ఈ

3. A.R. 292 of 1920. ఈ శాసనంలో నిశ్శంక కొమ్మయ్య అనేపేరుకుబదులు నిశ్శంక కొమ్మయ్య అనే పేరుకు బదులు నిశ్శంక కామయ్య అని పొరపాటుగా వ్రాశారని సోమశేఖర శర్మగారు చెప్పారు. చూ History of Redi Kingdoms, పుట 519

శాసనకాలం క్రీ.శ.1408. ఇందులో చోడభక్తరాజు కుమారుడైన అన్న దేవుడు కొప్పాక గ్రామంలో కొన్ని భూముల వివరణ ఉంది. ఈ భూములను అన్నదేవుడు మహానందీశ్వర లింగదేవుని ఆలయానికి దానమిచ్చాడు.

ఈ శాసనం నిశ్శంక కొమ్మన అన్నదేవుని కాలంవాడని, క్రీ.శ.1408లో ఆ దేవాలయానికి స్థానాపతిగా ఉండేవాడని తెలియ చేయడమే కాక బహుశా అన్నదేవుని పోషణలో కవిగా ఉండేవాడనే ఊహకు తావు ఇస్తున్నది. ఈ అన్న దేవుణ్ణి అల్లాడరెడ్డి బహుశా క్రీ.శ.1415లో యుద్ధంలో చంపాడు.[4] ఈ సంగ్రామంలో అల్లాడరెడ్డి మూడవకొడుకు దొడ్డా రెడ్డి పాల్గొని ఉంటాడు. శివలీలా విలాసంలోని క్రింది పద్యం చూడండి.

స్తుతిసేయందగు నల్లదేంద్రతనయున్ దొడ్డక్షమాపాలకున్
హితహేమాద్రివిశిష్టదానకలనానిర్ధిష్టధూనిర్జితాం
చితవాజిన్ స్థలవీథి ముక్తశిశిరగ్ర .... ధారాపయస్
స్తుతిదూరి(ర?) ప్రతిఘాతచోడవకృతాంతస్త్రావరత్నాకరున్ (అవతారిక, 72)

ఈ పద్యంలోని చోడపుడు అన్నదేవచోడుడే అని చెప్పవచ్చు. అంటే శివలీలావిలాసరచన క్రీ.శ. 1415 తరువాత జరిగిఉంటుంది. అన్నదేవచోడుని నిర్జించాక అతని కొలువులో ఉండే నిశ్శంకకొమ్మనను దొడ్డారెడ్డి చేపట్టి ఉంటాడు.

ఈ సంగతులు వివరించాక తన తాత ముత్తాతల గురించి కొమ్మన మూడేమూడు పద్యాలు వ్రాశాడు. తన వంశం గురించి ఇంత ముక్తసరిగా చెప్పినా 6 పద్యాలలో కుకవినింద చేస్తూ తన కాలపు సాహిత్య వ్యవస్థను చక్కగా చెప్పాడు.

తెలుగని చెప్ప సంస్కృతవిధిజ్ఞత లేదని సంస్కృతంబునన్
బలుక దెనుంగు నేరరని ప్రాక్తనమార్గము నంద వచ్చినం
గలవది మున్ననంచు నొక కైవడి గ్రొత్తగ గూర్చి లేనిపె
ద్దలువ (?వ) నిగోరటం(రం?)చు మహిదజ్ఞులు నాడుదు రల్పధీయుతుల్.
కలిత మహాకవీంద్రకృతకావ్యసమర్థ పదార్థమర్మముల్

---

4. History of Reddi Kingdoms, పుట 183.

తెలియగలేక చీకటియె తెంపుగ ద్రవ్వుదు రవ్వహా కదున్
ములుచలు కొంద రట్లయగు ముందట నున్నను పుట్టుజీకులు
జ్వలమణిదర్పణాంతరల సత్ప్రతిబింబము గాన నేర్తురే? (అవతారిక, 18,19)

మహాకవులు ఇంతకుముందే లక్షలు గ్రంధాలు వ్రాశారు. ఇంక చెప్పక్కర్లేదు అనే వాళ్లకు జవాబు చెప్తూ తన ఉద్దేశంలో కావ్యం అంటే ఎలా ఉండాలో, అష్టాదశ వర్ణనలు ఏమిటో వివరిస్తూ మూడు పద్యాలు వ్రాశాడు.

ఇల నలఘుకవులు కబ్బం-బులు లక్షలు జెప్పినారు మున్నని నాకున్
వల దుడుగ గావ్యరచనము-చెలగి కరులు నడచుత్రోవ జీమలు జనవే?
క్రొత్తగ నర్థముల్ దలచి గుంభనశబ్దములు న్విచిత్రతా
యత్తత నుల్లసిల్ల నిది యచ్చట నచ్చట నర్థవర్ణముల్
మెత్తిన నూలుకొల్పి రసమేళన మొప్పగ జెప్ప కూరకే
కత్తర బెత్తరల్ బెనచి కారులు కబ్బము లన్న నవ్వరే?
పురభూవర్తువు లంబుజా ప్తహిమరుక్పుత్రోదయంబు ల్మహీ
ధరమంత్రాహవముల్ వివాహరతియాత్రల్ ద్యూతపానాంబుధుల్
విరహాంభోవనలీల లుత్తమరసావిర్భావభావక్రియా
సరణిం జెప్పదగున్ బుధుల్ గరము మెచ్చన్ సత్ప్రబంధంబులన్(అవతారిక, 21-23)

ఈ విధంగా తలస్తూ 'ఉదంచితరచనా చమత్కృతి' ఉండేటట్టు ఒక సత్కృతి రచించా లనుకున్నాడు. అప్పు డు అల్లాడ దొడ్డారెడ్డి అతణ్ణి పిలిపించి ఇలా అన్నాడట.

శ్రీవత్సాన్వయ శేఖరుండవు సదా శ్రీరామచంద్రానుకం
పావర్ధిష్ణుశుభాన్వితుండవు ఆ(శుభా?) పస్తంబసూత్రక్రమ
వ్యావర్తి చరణప్రసిద్ధుడవు రమ్యార్థాష్ట భాషాకవి
త్వావిర్భావవిధాధురీణుడవు కొమ్మామాత్య నీ విమ్మహిన్.
చతురుడవు పూర్వకవినాథసన్మహత్వ
మహితుడవు సర్వబుధలోకమాననీయ
చరితుడవు గాన నింపున జలుపవలయు
బెంపుగల్లంగ నస్మదభీష్ట మొకడు. (అవతారిక, 25-26)

అతని అభీష్ట మేమిటంటే సప్తసంతానాలలో కావ్యం ఎక్కువ కీర్తి నిస్తుంది. అందుచేత కృతిపతిత్వం కావాలని కోరుకున్నాడు. దొడ్డారెడ్డి

అంతకు ముందు ఎన్నో పురాణాలు విన్నాడట. అయితే సర్గ వంశ చరిత్రలు మొదలైనవాటిచేత శివచరిత్రకు ఏకతం కలగడంలేదు. అందు చేత కేవల శివచరితం వ్రాయమన్నాడు. ఆ పద్యాలు చూడండి.

వింటి పురాణముల్ గరము వేడుకతోడ ననేకభంగులన్
గంటి కృతార్థతాకలితగౌరవకౌతుక మట్లనయ్యు ము
క్కంటి మహత్వ మేకతము గల్గదు యెందు వినంగ రో(లో?)చ్చుగా
నంటిన సర్గవంశచరితాదులచే నటుగాన నామదిన్.
కేవలశివచరితము నే-భావనవినగోరుదుం ప్రబంధనిధాన
శ్రీ వరలగ వినిపింపుము - భావరసాలంకృతాంధ్రభాషాసరణిన్

(అవతారిక, 29-30)

దొడ్డారెడ్డి తనతో అన్న మాటలే కొమ్మన శౌనకాది మహామునుల చేత సూతునితో చెప్పించాడు.

అవియుగావున సర్గమన్వంతరాదు
లదరి యందును గ్రందుగా గడలుకొనుట
వరుస నవ్వు రాణముల ప్రవ్యక్తసరణి
దెలియగా రావు శివమహాదివ్యకథలు (శివలీల, 1-7)

ఇలా అన్న శౌనకాది మహామునులతో ఆ మహాదేవుని చందమంతా 'క్రమరీతి' తేటపడగా చెప్పు తున్నాడు. ఈ భావం వాఙ్మయ సృష్టి అంతటికీ ముకురభావమట! (1-9) ఈ ఆదేశాన్ని విన్నాక సూతుడు ఇలా ఉపక్రమించాడు.

కడగి బహుపురాణంబులు గనిన తెరగు
వెదకి యాగ సుజ్ఞుల చేత వినిన తెరగు
నొక్క తెరగున (కడు) నోజ గూర్చి
శివుని లీలావిలాసంబు చెప్పు వాడ. (శివలీల, 1-15)

కావ్యంలో సూతుడు ఇలాగ అన్నా నిశ్శంక కొమ్మనే నిజంగా నూతన సూతుడు. రాజమండ్రే నైమిశారణ్యం. అల్లాడ దొడ్డారెడ్డి కోరికలే శౌనకాది మహామునులు.

ఈ దొడ్డారెడ్డి గొప్ప దండనాయకుడని ఈ క్రింది పద్యంవల్ల తెలుస్తుంది.

ఎడపకాగ్రహములు విడువని నృపతులు
విడరు (విడుతురు?) నిజరాజ్యవిహరణములు
సొలవ కాళ్లలుసేయ జొరని భూరమణులు
చొత్తురుగ్రాచలస్థలగుహలు
కడక కప్పంబు లీగానని నృపతులు
గాంతురు నానాస్త్రఘర్షణములు
వరుస పాదములకు వ్రాలని జనవిభుల్
వ్రాలుదు రాజధరాతలమున
దనసముద్దండచైత్రయాత్రాప్రతిష్ఠ
భూరిభేరీభణంకారఘోరరవము
నఖిల దిక్కుల దళుకొత్తునప్పు డనిన
బొగడనేల నల్లయదొడ్డభూపమణిని ? (శివలీలా, 73)

దొడ్డా రెడ్డిచే ఉక్కాడిన శత్రువులు యుద్ధంలో పడి నప్పు డు అప్సరసలు ఎలా నాట్యం చేస్తారో ఇలా చక్కగా వర్ణించాడు. చూడండి.

దృక్కర్యాధిపబాహు దల్లదధరిత్రీనాథు దొడ్డాంకుచే
నుక్కాడన్ రిపుకోటియాజిబడుచో నొప్పార (రు?) నాకంబులో
జక్కాకిటట డుడ్డుడూధణధణఝ్ఝుంఝుంధిమింధిద్ధిమిం
ధిక్కత్తోణక కీర్ణ వాద్యములతో దివ్యాంగనానృత్యముల్. (శివలీల, 74)

దొడ్డారెడ్డి చైత్రయాత్రకు వెళ్లేటప్పటి సంగతులే కొమ్మన ఇందులో చెప్పాడుగాని ఆయన ఏయే యుద్ధాలలో పాల్గొన్నాడో, ఏయే దుర్గాలు పట్టుకొన్నాడో చెప్పలేదు. అయితే ఈ దొడ్డారెడ్డినే వర్ణిస్తూ శ్రీనాధుడు కాశీఖండంలో ఇలా చెప్పాడు.

ఔరా! యల్లయరెడ్డిదొడ్డవసుధాధ్యక్షుండు ధాటీచమూ
భేరీభాంకృతిఘోరఘోషము న నిర్భేదించె నొడ్డాది శృం
గారంకోటయు లోతుగడ్డయును నుద్ఘాటించె నత్యుద్ధతిన్
కీరాంభోధితటంబున న్నిలిపె దిక్చీమాజయస్తంభముల్ (కాశీఖండం, 1-52)

ఇందులో ఒడ్డాది, శృంగారపుకోట, లోతుగడ్డ అనే ప్రదేశా లున్నాయి.

ఇవి విశాఖపట్నంజిల్లాలో ఉన్నాయి. ఈ విజయాలను కొమ్మన పేర్కొనలేదు కాబట్టి శివలీలా విలాసాన్ని అతడు శ్రీనాథుని కాశీ ఖండానికి ముందే రచించి ఉంటాడు. ఈ ఇద్దరు కవులూ దొడ్డారెడ్డిని వర్ణిస్తూన్న ప్పుడు ఒక ముఖ్యమైన సంగతిని చెప్పారు. అతడు గొప్ప గుర్రపురౌతు. ఒకసారి ఇరవైనాలుగు మూరల మేర గుర్రాన్ని దాటించాడట. ఈ 'ఫీటు' ను కొమ్మన ఇలా చెప్పాడు.

అరరే ! అల్లయదొడ్డభూవిభుడు వాహారోహరేవంతు డిం
పరుదారన్ వడిమూలగూరికడ వాహ్యాళిస్థలిఁ రాజకుం
జరసింహం బను వారువంబును యదృచ్ఛాలీల దాటింపడే
తిరమై యిర్వదినాల్గుమూళ్ల నిడు పుత్సేకంబు చేయెత్తుగన్ (అవతారిక, 77)

ఈ సంగతినే శ్రీనాథు డిలా వర్ణించాడు.

హరి దాటించె బురోపకంఠమున వాహ్యాళిప్రదేశంబునం
దరరే ! యల్లయ రెడ్డి నందనుడు దొడ్డయ్య క్ష్మాధీశ్వరుం
డిరువైనాలుగు మూళ్ళ మేర యనుగొనెక్కింపగా నేలయ
ద్ధరణీనాథుని కీర్తి దాటె గడు నుద్దండించి బ్రహ్మాండముల్.(కాశీఖండం, 1-53)

కొమ్మన పద్యంలోని 'అరరే' అనే ఆశ్చర్యం శ్రీనాథుని రెండవ పాదంలో ఉంది. శ్రీనాథుని కాశీఖండానికి ముందే శివలీలావిలాసంరచన జరిగినా శ్రీనాథుని హరవిలాసమే దీనికి మార్గదర్శి. హరవిలాసంలో కొన్ని శివలీలలే ఉంటే దీనిలో అన్నీ ఉన్నాయి. వీటిని పరిశీలిద్దాం.

ఇతడు ఒక్కొక్క కొత్తలీల మొదలు పెడుతున్నపుడు ఒక ఆట వెలది వ్రాస్తాడు.

వినుడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీద
నభవు దవధరించినట్టి లీల.

అనే రెండుపాదాలు ప్రతిపద్యంలోనూ మొదట విధిగా ఉంటాయి. తరువాత రెండుపాదాలలోనూ ఆలీల పేరేమిటో వివరిస్తాడు. మొదటిలీల 1-23తో మొదలవుతుంది. ఈ పద్యంలోని చివరి రెండు పాదాలు శిథిలం కావడం వల్ల ఈ మొదటిలీల పేరు తెలియదు. అయితే ఈ లీల కడపట

ఫలశ్రుతి చెప్తూ 'శివుడిట్లు పురుషభావము సవరించిన యట్టి లీల'గ దీనిని పేర్కొన్నాడు (1-37) . రెండవలీల 1-38 తో మొదలు. ఈ పద్యంలోనూ పేరుదగ్గరే అక్షరాలు పోయాయి. అయితే ఫలశ్రుతిలో (1-94) చెప్పిన దానిని బట్టి దీనిని 'అజబోధ' అని సవరించవచ్చు. తరువాతి పేర్లను కొమ్మన పెట్టినవే పేర్కొని క్రోడీకరిద్దాం.

1. పురుషభావం సవరించినలీల	1-23 (పుట 7)
2. అజబోధ	1-38 (పుట 10)
3. సతీవిరహం	1-95 (పుట 20)
4. గణేశ్వరోద్భవం	1-190 (పుట 38)
5. చంద్రధారణం	2-3 (పుట 51)
6. వృషభవాహనం	2-31 (పుట 57)
7. భృంగిప్రసాదం	2-51 (పుట 61)
8. నందివాహనం	2-73 (పుట 66)
9. సింధురాసురమర్దనం	2-98 (పుట 71)
10. భుజంగధారణం	2-142 (పుట 80)
11. గంగాధరణం	2-194 (పుట 91)
12. అంతకదహనం	2-285 (పుట 110)
13. జలంధరవధ	2-324 (పుట 120)

(రెండవ ఆశ్వాసాన్ని ముద్రిస్తున్నపుడు పరిషత్తువారు పద్యాల సంఖ్యను ఇవ్వలేదు. అందుకే పుటలను పేర్కొన్నాను.)

దొరికిన పదమూడులీలలను ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు పూర్తిగా ప్రచురించారు. అయితే పదకొండు లీలలకే సంఖ్యను పేర్కొంటూ ఉపశీర్షికలు అచ్చువేశారు. పన్నెండు, పదమూడు లీలలను అచ్చు వేస్తున్నపుడు ఆసంఖ్య లుండవలసిన చోట ఖాళీలు వదిలేశారు. అందుచేత కొమ్మన వ్రాసిన పదకొండు లీలలే దొరికాయని కొందరు భావించవచ్చు. నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు "ఉపలబ్ధమగు గ్రంథములో బదునొకండవలీల యగు జలంధరుని వధతో ద్వితీయా శ్వాసము ముగియు చున్నది. ఆపై ఎంత గ్రంథమున్నదో యెరుగరాదు." అని వ్రాశారు.[5] చాగంటి శేషయ్యగారు కూడా

5. రెడ్డిసంచిక, శివలీలావిలాసము, పుట 374.

"లభించిన రెండాశ్వాసములలో పదకొండు లీలలున్నవి. ఇంక నెంతగ్రంథ మున్నదియో తెలియరాదు" అని వ్రాశారు.[6]

కొమ్మన తన గ్రంథంలో 36 శివలీలలు ఉంటాయని చెప్పాడు (1-17). అందులో పదమూడు దొరికాయి. ఇంక 23 లీలలు దొరకాలి. వాటిపేర్లను తెలుసుకొందాం.

14. దారుకావనవిహారం, 15. హాలాహలభక్షణం, 16. సుదర్శన ప్రదానం, 17. దక్షిణామూర్తిరూపం, 18. దక్షునిపై కోపం, 19. కామదహనం, 20. కపటవటు రూపం, 21. గిరిజాకల్యాణం, 22. తారకా సురవధకు ఉద్యోగం, 23. శతమన్యునిపై కోపం, 24. ఉపమన్యుని బ్రోచడం, 25. త్రిపురసంహారం, 26. కాలభైరవుడు బ్రహ్మశిరస్సు త్రుంచడం, 27. కాలభైరవ భిక్షాటనం. 28. నందకప్రహరణం, 29. దక్షయజ్ఞవిధ్వంసనం, 30. అగ్నిముఖునిచేత మృత్యువును పరిమార్పించడం, 31. అర్ధనారీశ్వర, 32. నృసింహగర్వభంగం, 33. చండీశ్వరరక్షణ, 34. త్రివిక్రమ కంకాళధారణ, 35. కిరాతార్జునీయం, 36. కల్పావసానంలో ఉరులింగ ప్రదర్శన.

కొమ్మన 630 గద్యపద్యాలలో 13 లీలలు వర్ణించాడు. ఈ లెక్కనే అతడు మిగతకావ్యం వ్రాశాడనుకొంటే సగటున అతడు సుమారు 1745 గద్యపద్యాలలో ఈ కావ్యం రచించి ఉంటాడు. ఇంకా వెయ్యి పైచిలుకు గద్యపద్యాలు ఇతనివి లభించాలి. కొంత భాగం దొరుకుతున్న దనుకోవచ్చు. 13-వ లీల దారుకావన విహారం కాకినాడలో ఉందిగాబోలు. "శ్రీనాథునికంటె బరమశివభక్తుడుగా లెక్కింపబడు నిశ్శంక కొమ్మనా మాత్యుడు తన శివలీలా విలాసమున దేవదారు వనవిహార ఘట్టమున పురుషాయతమును బంధాదికమునుగూడ పరమేశ్వరాశ్రయముగా వర్ణించి పెట్టినాడు" అని చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.[7]

దారుకావన విహారాన్ని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారు ప్రకటించ లేదు. ఈ గ్రంథం తృతీయశ్వాసంలోనే కొంత లభ్యమవుతున్న దనుకోవాలి. ఈ పద్యాలు కాక కొమ్మన వ్రాసినవి ఇంకో 14 పద్యాలు ప్రబంధ రత్నాకరంలో ఉన్నాయి. వాటిని ఒక ప్రాచీన సంకలనకర్త సేకరించాడు. ఆంధ్రసాహిత్య

---

6. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 5 వ సంపుటం, పుట 214.

7. శ్రీనాథుని కవితాసమీక్ష - శ్రీనాథుడు శృంగారియా? పుట 63

పరిషత్తువారి 'ఉదాహరణ పద్యములు' అనే పుస్తకంలో అవి వున్నాయి. ఈ 14 పద్యాలు నిశ్శంకుని కొమ్మన వ్రాసిన 'వీర మాహేశ్వరము' అనే గ్రంథంలోనివని ఆ సంధాత పేర్కొన్నాడు.

"ఈ శివలీలావిలాసమునకే వీరమాహేశ్వర మన్నది నామాంతరమో, లేక యిది వేరు గ్రంథమో తెలియరాదు. గ్రంథము దొరకు వరకును వీరమాహేశ్వరము ప్రత్యేకగ్రంథ మనియే భావింతము" అని కందుకూరి వీరేశలింగంగారు వ్రాశారు.[8] అయితే అపధ్నాలుగు పద్యాలనూ చూస్తే అవి ఈ శివలీలావిలాసంలోనివే అయిఉంటాయని చెప్పవచ్చు. చూడండి, వీరమాహేశ్వరంలో సుదర్శనంపై ఒక పద్యముంది.

దైతేయకాంతల తళుకుగెమ్మోవుల విటికాశ్రీలకు వీడుకోలు,
వేల్పుటిల్లాండ్ర క్రొవ్విదవుజన్నులమిద యలుపుబయ్యెదలకు నిలువనీడ.
విశ్వజగత్త్రయీ విజయలక్ష్మిగాథ విరుదోత్సవములకు బెండ్లివిందు,
పరిపంథి వాహినీపరిచితపరిభవప్రాప్త సంకటముల పాయుత్రోవ,
సేసి యెయ్యది విలసిల్లు జిత్రమహిమ?
నది ప్రయోగింప నెత్తె నయ్యచ్యుతుండు
విలయసమయసముద్భూతవిపులదహన
దారుణస్పర్శనంబు సుదర్శనంబు. (ప్రబంధ. 110)

ఇది శివలీలావిలాసంలో 16వ లీలలోనిది. అది "ఇందిరా వల్లభున కలరి, సుదర్శనం బొసంగుటయును" అని కొమ్మన్న విషయ సూచికలో (1-17) చెప్పిన లీల. పార్వతీదేవిని గిరిజగా వర్ణించే పద్యమొకటి వీరమాహేశ్వరంలో ఉంది.

ప్రణవపీఠిక నెక్కి భాసిల్లు నేదేవి యామ్నాయహేమహర్మ్యాగ్ర వీథి ?
జరియించు నేదేవి సహజారుణజ్యోతి రానందమూర్తియై బ్రహ్మనాడి ?
నేదేవి రవటిల్లు నిచ్ఛాక్రియాజ్ఞానశక్తి భేదమున విశ్వంబు నిండి ?
తోడునీడయుబోలె దులకించు నేదేవి యెల్ల కాలంబు విశ్వేశుగూడి ?
యట్టిదేవి జగన్మాత యఖిలవంద్య
నిఖిలవిద్యాకళేశ్వరి నిత్యమహిమ

8. ఆంధ్రకవుల చరిత్ర, ప్రథమభాగం పుట 589

నొకటియును శ్రీగళుని గ్రేవ నుల్లసిల్లు
నలఘుకల్యాణశుభగాత్రి యద్రిపుత్రి. (ప్రబంధ. 115)

ఇది వటుభావంబున గిరిజభావం తెలుసుకొన్నాక "తదీయగరిష్ఠ నిష్ఠకు మెచ్చి యాయమం బెండ్లియగుట" అని కొమ్మన చెప్పిన 21వ లీలలోని పద్యం. "పార్వతీ ప్రణయ వశంబున నర్ధగాత్రం బంగీకరించు టయు" అని కొమ్మన ఒకలీల రచించాడు. ఇది 31వ లీల. ఇందులోని పద్యమే ఒకటి వీరమాహేశ్వరంలోని దని సంకలనకర్త సంతరించాడు.

తల్లిదండ్రులతోడితగు లొల్లకుండియు దల్లిదండ్రులతోడి తగులు వలచి,
కందర్పుమీదియక్కటికంబు సెల్లియు గందర్పుమీది యక్కటిక మొదవి,
సంసారకేళి ప్రసక్తి బోదట్టియు సంసార కేళి ప్రసక్తిగలిగి,
సగుణవిశేషయోజనము ల్లఘటించియు సగుణవిశేషయోజనము మరగి,
సగము పురుషుండు కంజాక్షి సగము గాగ
నర్ధనారీశ్వరాకృతి ననువుపఱచి
హరుడు తల్లింగమధ్యంబునందు నుండి
హరివిరించుల కంత ప్రత్యక్షమయ్యె. (ప్రబంధ 109)

అర్ధనారీశ్వరలీలకు ముందుగా 'ఏకశరంబునం ద్రిపురంబు లేర్చి యబ్ధింబడగూల్చుట' అనే 25వ లీల ఒకటి వుంది. అందులోని పద్యమే ఈ క్రిందిది.

జడివట్టుపడగలు, పడగలమీదబోగదలెడి కండ్లును, గండ్లనడుపు
సూత్రించు జోడును, జోడుపై జరియించుబంట్లను, బంట్లకు బాయరాని
ధనువును, దనువుతో దగిలిన యరదంబు, నరదంబు క్రిందికి నరుగు నారి,.
నారినిద్రించు బాణము, బాణ మొదవించుసూతుండు, సూత సంజాత హరులు
గాన నద్భుతార్థకరపదార్థావళి-యుల్లసిల్ల నొప్పు చున్న దివుడు
త్రిపురహరణకరణదృఢదత్త ధీర మనోరథంబు దేవ ! నీరథంబు.(ప్రబంధ 108)

'పునర్భూతుండగు దక్షుబన్నంబు వీరభద్ర పరాక్రమంబున విపులీ కరించుటయు' అనే 29వ లీలలో వీరభద్రునితో వచ్చిన ప్రమథుల వర్ణనమే ఈ క్రింది పద్యం.

కమలజాండంబులు కందుకంబులు సేసి యొండొండ దాటింప నోపువారు,
విలయవహ్నులబట్టి వెసదండలుగ గ్రుచ్చి యురమునధరియింపనోపువారు,
తివిరి సంహారభైరవునైన బొరివోవ నొకమాత్ర వసిమాల్పనోపువారు,
కాలచక్రక్రియాఘటనంబు ద్రిప్పి యొండొకలాగు గావింపనోపువారు,
ప్రమథవీరులు వివిధరూపములతోడ
హసనలనుఘనతావనాద్యలఘు గతులు (?)
వెలయ గోటానకోటులు కొలిచివచ్చి
దతడు హరు గొల్వ నేతెంచు నవసరమున. (ప్రబంధ. 105)

ఈ విధంగా గుర్తుంచుకొంటూ దీనిలో మిగతా పద్యాలు ఏయే ఘట్టాలలోనివో తెలుసుకోవచ్చు. మొత్తానికి వీర మాహేశ్వరం శివలీలా విలాసానికే నామాంతరమని చెప్పవచ్చు. ఈ శివలీలావిలాసం అవతారికలో ఉన్న పూర్వ కవిస్తుతినే వీరమాహేశ్వరంలోని దని సంకలన కర్త ఉదాహరించాడు.

నన్నయభట్టు గావ్యరచనావిధి, దిక్కనసోమయాజిన
చ్ఛిన్నమహత్త్వసంవిహిత శేముషి, వెఙ్జియప్రెగ్గడన్ సము
త్పన్ననవ ప్రబంధరసభావన, నింపున బ్రార్థనాంజలుల్
మున్నుగ నాత్మలో దలతు మువ్వుర మువ్వుర బోలు పుణ్యులన్. [9](ప్రబంధ 111)

కొమ్మన కవిత్రయాన్ని త్రిమూర్తుల్లాంటి పూజ్యులన్నాడు. నన్నెచోడుని నుతించలేదుగాని అతని కుమారసంభవాన్ని కొమ్మన చదివా డని చెప్పవచ్చు. 3వ లీల సతీ వివాహంలో ఆమెను మొదట నఖశిఖ పర్యంతం కొమ్మన వర్ణించాడు. కాళిదాసు కుమారసంభవంలో అలాగే మొదట చేశాడు. అది చూసి నన్నెచోడుడు 31 కందపద్యాలలో వర్ణించాడు. నిశ్శంక కొమ్మన 24 పద్యాలలో వర్ణించాడు. (1-135 నుంచి 158 దాకా). ఇందులో మీగాళ్ల వర్ణన చూడండి.

సర్వమంగళమీగాళ్ళ చక్కదనము
తమకు బడయంగరాకపో కమఠము.......
మెనయజాలక తల మెత్తుకొనగలేక
బయలు మెరసి చలింపవు భయముకతన. (శివలీలా 1-137)

9. ఈ పద్యం శివలీలావిలాసం అవతారికలో 13 పద్యం. చూ History of Reddy Kingdoms, Appendix.

దీనిని నన్నెచోడుని పద్యంతో పోల్చిచూడండి.

కన నీచయోని పడుటే-లని సకళత్రమును సుమపదారాధనకాం
దిన విష్టకమరరూప మొ-యనదగి మీగాళు లగజ కందం బొందున్.

(కుమార. 3-45)

కాళిదాసు మూలంలో దీనికి సరిపోయినవర్ణన లేదు. కాబట్టి కొమ్మన నన్నెచోడుని చూసే ఇలా చెప్పి ఉంటాడు.

నన్నెచోడుడు అన్నీ కందపద్యాలే వ్రాశాడు. కొమ్మన 16 కందాలు, 7 గీతలు, 1 చంపకం వ్రాశాడు. చంపకమాల చూడండి - ఆఖరుది.

సవరదనంబు లెల్లను బొసంగగ నొక్కెడ జూచువేడ్కవా
గ్ధవు డుపమాపదార్థసముదాయము లన్నియు దెచ్చి దక్షసం
భవనొనరించెగాక తలవన్నది యట్టిదగాక తక్కినన్
సవతియ లేక యాసతియ చానలలో బ్రకటిల్లుచుండునే ? (శివలీల. 158)

ఇది పార్వతీవర్ణనలో కాళిదాసు వ్రాసిన చివరి శ్లోకానికి అనువాదం. చూడండి.

సర్వోపమాద్రవ్యసముచ్చయేన - యథాప్రదేశం వినివేశితేన
సా నిర్మితా విశ్వసృజా ప్రయత్నా-దేకస్థసౌందర్యదిదృక్షయేవ. (కుమార. 1-49)

కాళిదాసు, నన్నెచోడుడు మొదలైన ప్రాచీనులను అనుకరించడమేగాక సమకాలికులను కూడా కొమ్మన అనుకరించాడు. వీర మాహేశ్వరం లోనిదని సంకలనకర్త ఉదాహరించిన గరుత్మంతుని వర్ణనలో "దంభోళి నొక ఈకతాకు గానిక సేసి యమృతంబు దెచ్చిన యవఘళుండు" అని కొమ్మన వ్రాశాడు. (ప్రబంధ. 113) "జిష్ణుపతి కొక్క యీకయిచ్చిన ప్రదాత" అని శ్రీనాథుడన్నాడు. (కాశీ. 6-14)

శ్రీనాథుడు హరవిలాసంలో వ్రాద్దామనుకొని కొన్నే వ్రాసిన శివలీలలు తీసుకొని సంపూర్ణంగా - కల్పారంభం నుండి కల్పాంతందాకా, ఒక క్రమంగా కొమ్మన కథనం చేశాడు. దానికి ప్రబంధలక్షణాలు ఉండడానికి అక్కడక్కడ సముచితంగా వర్ణనలు చేశాడు. గణేశ్వ రోద్భవంలో బాల్యాంక చేష్టలు

చక్కగా వర్ణించాడు. ఆటలో బిడ్డ తల్లిని ఏడిపిస్తూఉంటే తండ్రి నవ్వుకొంటాడు. తండ్రిని ఇబ్బందిపెడితే తల్లి నవ్వుకొంటుంది. పార్వతీపరమేశ్వరులను గణపతి ఉల్లాసపరిచాడు. చూడండి.

సతి దను పంకపీఠిక బొసంగగ జేరిచి ముద్దులాడుచో
నతిమహితాద్భుతంబులగు నాయమచన్నుల కాత్మకుంభముల్
ప్రతియిడి వీని వాని గురుభావము చెప్పు మటంచు ముగ్ధతా
న్వితనడుగు న్మహేశ్వరుని వీనులకు న్మదమావహిల్లగన్.
జనకుడు తన్ను నూరుతలసంగతుజేసి యథోచితోపలా
లనముల నింపు సేయగ జెలంగుచు దత్పదనమ్రమశ్రకలో
చననికరంబు చూచి జలజాతసరోవరమంచు దొండ మొ
య్యన జరిగించు దల్లిహృదయంబునకుం బ్రియముల్ జనింపగన్.
(శివలీలా. 1-234, 235)

పార్వతీపరమేశ్వరులవద్ద వినాయకునికి ఎంత చనువు ఉందో కొమ్మన కూడా అంత తీసుకొన్నా డనిపిస్తున్నది. మొగలిపువ్వు శివ పూజకు పనికిరాదు అయినా శివుని నెత్తికెక్కిన చంద్రుడి కథలో కొమ్మన మొగలిరేకును లాక్కొచ్చి తురిమాడు, చూడండి.

ఆతూణచంద్రకళచే-జేతః ప్రియకరనిరూఢి శివు డింపలరన్
నూతనవిలాసలీలా-స్పీతంబగు మొగలిరేకు చెరివిన కరణిన్. (శివలీలా. 2-28)

కవి నిరంకుశుడు. చంద్రుణ్ణి ఇలా వర్ణించినవాడు నక్షత్రాలను ఎలా వర్ణించాడో చూడండి. గంగావతరణం ఘట్టంలో శివుడు తన మేను పెంచుకొన్నాడు నక్షత్రాలు మొదట తలపువ్వులులాగ ఉన్నాయట. అతడు పెరుగుతున్న కొద్దీ అవి ఇతర ఆభరణాలతో సరిపోలి చివరకు కాలిమువ్వలలాగ ఉన్నాయట. చూడండి.

తొలిదొలి శేఖరస్థలమున కలవడి మవ్వంబు మిగిలిన పువ్వులగుచు
నంతలోపలను గర్ణావతంసములకు బ్రకట వినూత్నవజ్రంబు లగుచు
దదనంతరంబకంఠ ప్రదేశమునకు దీపితహారమౌక్తికము లగుచు
మరి యాక్షణమ కటి మహితమేఖలకునిమ్ముల రచించిన వెండిమువ్వలగుచు

నిట్లు నక్షత్రములు చిత్రమెసక మెసగ
క్రమము దప్పక నిజకవర్గములు దలప
నుగ్రమాహేశ్వరుండున్న యునికి తోన
నిగిడి బ్రహ్మాండమండలినింద బెరిగి. (శివలీలా. 2-265)

ఇటువంటి కవిత్వం పాత్రనేకాదు, కవినిగూడ ఆకాశమంత ఎత్తుకు పెంచుతుంది.

కొమ్మన తెనుగు కవిత్వంలో అజానుబాహుడే.

22

దగ్గుపల్లి దుగ్గన

శ్రీనాధుడూ, బమ్మెరపోతరాజుగారూ బావమరదులని లోకం చెప్పుకొంటుంది గాని అది చారిత్రక సత్యం కాదన్న సంగతి మనం శ్రీనాధుని చరిత్రలో గుర్తించాం. కవిసార్వభౌమునికి దగ్గుపల్లి దుగ్గన్న అనే బావమరిది ఉన్నాడనీ, అతణ్ణి శ్రీనాధుడు అభిమానించి తనతో తిప్పు కొన్నాడని కూడా చెప్పు కొన్నాం. తన బావగారి సాన్నిధ్యంలో చిన్నప్పట్నుంచీ పెరగడం వల్ల దుగ్గన మంచి కవి అయ్యాడు. శ్రీనాధుని దయవల్లనే తాను కవి అయినట్లు తాను వ్రాసిన 'నాసికేతోపాఖ్యానం' అనే గ్రంధంలో ఇలా చెప్పు కున్నాడు.

> **ఇది శ్రీమత్కమలనాభపౌత్ర మారయామాత్యపుత్ర కవిసార్వభౌమ సకలవిద్యానాథ శ్రీనాథమహాకవీంద్రప్రసాదలబ్ధకవితావిశేష దగ్గుపల్లి తిప్ప నార్య ప్రియతనూజ దుగ్గననామధేయప్రణీతంబైన నాసికేతో పాఖ్యానంబను మహాప్రబంధంబు...**

దుగ్గన ఈ ప్రబంధాన్ని వ్రాయడానికి ముందు 'కాంచీమాహాత్మ్యం' కథ చిత్రతరంగా విస్తరించి వ్రాశాడు. దీనిని తీసుకువెళ్ళి ఉదయగిరి పాలించే పూసపాటి బసవరాజుగారి కొలువులో వుండే చెందలూరి దేవయ్య మంత్రికి అంకితమిచ్చాడు. శ్రీనాధునితో పాటు పర్యటనం చేస్తున్నప్పుడు దుగ్గన కంచిని సందర్శించి ఉంటాడు. ఆ క్షేత్రమాహాత్మ్యాన్ని గ్రంధస్థం చేయాలనే కాంక్షతో ఈకావ్యాన్ని చెప్పి శ్రీనాధుని మరణానంతరం ఉదయగిరి మంత్రులను ఆశ్రయించి ఉంటాడు. దుగ్గన్న వ్రాసిన 'శివకాంచీ మహాత్మ్యం' ఇవాళ

మనకు ఎక్కడా దొరకలేదు ఆ గ్రంథంలోని రెండు పద్యాలు మాత్రం పెదపాటి జగ్గన సంకలనం చేసిన ప్రబంధరత్నాకరంలో చేర్పడంవల్ల దక్కాయి. అవి వర్షాకాలాన్ని వర్ణించే రెండు సీస పద్యాలు, చూడండి.

> క్షీరినభంబులు సూత్రించిన ట్లింద్రచాపంబు చాపమై సంఘటింప
> బ్రహ్మాండభాండంబు వగిలించు గర్జలు సింహనాదస్ఫూర్తి జేయుచుండ
> సౌదామినీదామజాల ముల్దిక్కుల స్వప్రతాపానలజ్వాలలుగను
> నాహార్య హరిణోద్యదశనిసంఘుంబులు దివ్యాస్త్రవితతులు తేజరిల్ల
> నాశుశరవృష్టి శరవృష్టి నఖిలోక-బాధ కోర్ధ్గిష్మకుంభత్ప్రతాప
> మార్పెనర్జునయుత శంఖద్యాళివర్ధ (?) ఎ నాఖ్యవర్షర్తునారాయణాఖ్యమూర్తి.
> బంధూక మదరించె బరవయ్యె గేదంగి కడిమి పుష్పితమయ్యె గ్రంధి పూచె
> నర్జునం బలరారె నరవిందములు కేరె భూస్థలి నేరులు పుక్కిలించె చెలగె
> గండూపదము లుబ్బె గల రె హంసచయంబు నటియించె గవ్వలు నమిలి
> జాతకంబులుమించె సాగరం బెదయించె హరిగోపములతోడ నాడెలేళ్లు
> మత్తభృంగంబులకు దేనెరిత్తయయ్యె-గండుకోయిల కూతలు గట్టుకొనియె
> చూలుకొన స్వాతి చూటి బొదువ (?) -విష్ణునకు నిద్రపోయెడి వేళయయ్యె
> (ప్రబంధరత్నాకరం , 177-78)

ఈ శివ కాంచీమాహాత్మ్యానికి మూలగ్రంధమేమిటో, కావ్యంలో ఏయే విషయాలు ఉంటాయో టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు ఇలా చెప్తున్నారు.[1]

" ఈ కాంచీమాహాత్మ్యకధ స్కాందపురాణమందలి సనత్కుమార సంహితాంతర్గతమైన కాళికాఖండమున తీర్థస్థలప్రశంసలో చెప్పబడినది. కాంచీపురం లేక సత్య వ్రతక్షేత్రమందున్న క్షేత్రపాలకులందరికధలును్ను అనగా కచ్ఛపేశ్వరుడు, సిద్ధేశ్వరుడు, త్రిదశేశ్వరుడు, వల్మీకమాహే శ్వరుడు మున్నగు నుపదేవతలకధలున్ను, ఆ దివ్యక్షేత్రమునకు ప్రధా నముగా నున్న ఏకామ్రనాథుని చరిత్రమున్ను ఇత్యాది మాహాత్మ్యము లెన్నియో అభివర్ణింపబడి యుండవచ్చును.

"చతుర్వేదముల ఏకమయమూర్తి కాంచీనగరమందలి కంపానదీ తీరమున ఒక మామిడిచెట్టు (ఏకామ్రము) రూపమున జనించెను. ఆ చెట్టు

1. విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర, ప్రథమభాగం, పుటలు 128, 129

మొదట నర్ధేందుమౌళి యంబికాసహితుడై స్థిరనివాసమేర్పచుకొనెను కావున నప్పరమేశ్వరునకు నేకామ్రనాథసంజ్ఞయు, నంబికకు కామాక్షి సంజ్ఞయు కలిగెను."

ఈ కాంచీపురములో నెక భాగము విష్ణుకంచి. దాని అధిష్ఠాన దైవము వరదరాజస్వామి. ఇది వైష్ణవక్షేత్రము.

శివకాంచీమాహాత్మ్యాన్ని రచించాక దుగ్గన్న బహుశా ఉదయగిరి లోనే, చెందలూరులోనే ఉండి చెందలూరు మంత్రుల ఆశ్రయంలో జీవిస్తూ ఉండే వాడు ఆ మంత్రులపై చాటుపద్యాలు చెప్తూండేవాడు శివ కాంచీ మాహాత్మ్యం అంకితం పుచ్చుకున్న దేవయ్య మంత్రిగారి పెత్తండ్రికొడుకు గంగయ్య మంత్రిమీద దుగ్గన్న చాటుపద్యాలు చెప్పినట్టు ఈ క్రింది పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నది.:

హితమతివి సకలవిద్యా-చతురుండవు చాటుపద్యజాలంబుల నా
కతులితకీర్తులగలిగిం-చితి దుగ్గన కవివరేణ్య! శివకారుణ్యా! (నాసి.1-17)

తనమీద చాటుపద్యాలు చెప్పిన దుగ్గన్న 'నాసికేతో పాఖ్యానం' అనే కావ్యాన్ని -'చదవడానికీ, వినడానికీ ఇంపైన దానిని' వ్రాస్తున్నట్టు 'సకల విద్వజ్జన శ్రోత్రపరంపరావశంబుసే' విన్నాడు విన్నాక దుగ్గన కవిత్వంలోని గొప్ప తనాన్ని తలచుకొన్నాడు. పరమానందంతో ఇలాగ ప్రస్తుతించాడు:

శ్రుతుల విహార దేశములు సుస్థిరవాక్యపదప్రమాణశా
స్త్రతతుల యిక్క లాగమపురాణచయమ్ముల కేలిసద్మముల్
స్మృతుల నివాసముల్ కవిసమీహితసత్క వితాగుణప్రసా
తములు దగ్గుబల్లి కవితిప్పయ దుగ్గని గద్యపద్యముల్ (నాసి 1-15)

దుగ్గన్న గద్యపద్యాలలో వేదాలు విహరిస్తాయట. అవి శాస్త్రాలకు తావులట ఆగమపురాణాలకు ఆటపట్టులట. స్మృతులకు ఉనికి పట్టులట. వేదశాస్త్ర సమ్మతాలైన ప్రమాణాలతో దుగ్గన్న శివ కాంచీ మాహాత్మ్యం వ్రాసి ఉండబట్టే గంగయ్యమంత్రి ఇంతగా పొగుడుతూ భాషించి ఉంటాడు. దుగ్గన్నను తన సముఖానికి రప్పించుకొని, శ్రీనాథుని పొగడి, "అటువంటివాని ముద్దు మరిదివి. ఇప్పు డు వ్రాస్తున్న నాసికేతోపాఖ్యానం నాకు అంకితంఇయ్యి" అని

అర్థించాడు. గంగయామాత్యుడు ప్రస్తుతించినట్లూ, తన కంకితం ఇవ్వమన్నట్లూ దుగ్గన చెప్పిన పద్యాల వల్ల కవిసార్వభౌముని సర్వతోముఖ వైదుష్యం తెలుస్తున్నది. చూడండి.

సంస్కృత ప్రాకృత శౌరసేనీముఖ్యభాషాపరిజ్ఞానపాటవంబు
పన్నగ పతిసార్వభౌమభాషితమహాభాష్యవిద్యాసమభ్యాసబలము
నక్షపాద కణాదపక్షిలోదీరిత న్యాయకళాకౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగస్మృతిసాంఖ్యసిద్ధాంతకబళనవ్యుత్పత్తిగౌరవంబు
పూర్వకవిముఖ్యవిరచితాపూర్వ కావ్య
భావరససుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును
గందళింపగ గాశికాఖండనైప
ధ్రువముఖవివిధప్రబంధము లొనర్చి
కవిసార్వభౌముడై కర్ణాటవిభుచేత కనకరత్నాభిషేకములు గనిన
శ్రీనాథసుకవి కూరిమిచేయు మరిదివి దుగ్గయ కవిరాజ! దగ్గుబల్లి
తిప్పనార్యునకును సతిమణి యెరమకును దనూజుడవు పోతనకు నెర
నామాత్యవరునకు ననుగుడమ్ముండవు శాండిల్య గోత్రుడా సరసమతివి
చెప్ప నేర్తువు కృతులు సుస్థిరముగాగ
గాన నీవు రచింపంగ గడగియున్న
నాసి కేతచరిత్రంబు నాదు పేర
నంకితము సేయు కవిరాజు లాదరింప. (నాసి. 1-18, 19)

ఇలా కృతి అడగడానికి ఇంకొక కారణం తన పిన తండ్రి కుమారునికి దుగ్గన శివ కాంచీమాహాత్మ్యం అంకితంఇవ్వడం కూడ అయి వుంటుంది. ఆ సంగతి ఈపద్యంలో చెప్పాడు

మా పినతండ్రి గంగయ యమాత్యశిఖామణి తత్తనూభవుం
డై పెనుపొందు దేవసచివాగ్రణి కిచ్చితి వంధ్రభాషగాం
చీపురనాథు దివ్యకథ చిత్రతరంబుగ విస్తరించి నీ
వేపుదు వార్యహృద్యమధురోక్తుల సత్కృతు లొప్పజెప్పగన
(నాసికేతో పాఖ్యానం, 1-20)

నిజానికి దుగ్గన్న అంతవాడే, ఆర్యహృద్యమధురోక్తులతో సత్కృతు లొప్పేటట్టు చెప్పడానికి ఓపినవాడే చిన్నకథను తీసుకుని చిత్రతరంగా

విస్తరించి వ్రాయగల్గిన జాణడే. సలలిత కావ్యబృందాలను జాణలు వ్రాస్తే దుష్కవులు దోషాలు ఎన్నవచ్చుగాని వాటిని ఖాతరు చేయరని దుగ్గన యీపద్యంలో చెప్పాడు.:--

సలలిత కావ్యబృందములు జాణలు కావ్యరసానుబంధరీ
తుల గొనియాడ దుష్కవులు దోషము లెన్నగ జాతు రట్టియా
వెలదుల మేన నేర్పరులు విభ్రమలీలలు చూచి మెచ్చని
గలు వ్రణమర్మముల్ వెదకుగాక యెరుంగునె తద్విలాసముల్ ?

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 1-9)

ఈ పద్యంలో దుగ్గన నన్నెచోడుని అక్షరాలా మక్కికి మక్కి అనుసరించాడు. నన్నెచోడుడు కుకవినిందలోవాళ్లను ఈగలతో పోల్చాడు (కుమారసంభవం, 1- 30). నన్నెచోడుని ఇలా అనుసరించినా దుగ్గన అతణ్ణి పూర్వకవి స్తుతిలో పేర్కొనలేదు. ఆ మాట కొస్తే అతణ్ణి ఏ తెలుగు కవీ నుతించలేదు దుగ్గన ప్రస్తుతించిన తెలుగుకవులు కవిత్రయంలోని వాళ్లే. ఎర్రయగారి యింటిపేరు'చెదలువాడ' అని దుగ్గన మాటలవల్ల తెలుస్తున్నది. కవిత్రయం వారి ప్రభావం దుగ్గన రచించిన నాసికేతోపాఖ్యానంలో పూర్తిగా కనబడుతుంది

శౌనకాది మహామునులు తమ కెలాంటి కధ వినాలని ఉందో సూతునికి చెప్పారు. ఆ సంగతి నన్నయగారిలా వ్రాశారు:

ఏయది హృద్యమపూర్వం-బేయది యెడా వినిన యెరుక సమగ్రం
బైయుండు, నఘనిబర్హణ-మేయది యక్కధయ వినగ నిష్టము మాకున్

(భారతం, 1-1-30)

ఈ పద్యాన్ని దుగ్గన అనుసరించాడు ఎలాటి కధను తెలుగు చేస్తే బాగుంటుందా అని అతడు ఇలా భావించాడు :

ఏకథ పురాణసమ్మత - మేకథ వేదప్రసిద్ధ మేకధ పుణ్య
శ్లోక స్తుత్యగుణాన్విత- మేకథ చదువంగ వినగ నింపై యుండున్

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 1- 11)

ఇన్ని షరతులతో కూడుకొన్న కథావిశేషంకోసం దుగ్గన అన్వేషించాడు.

నాసికేతోపాఖ్యానం దొరికింది. అది సకలధర్మ మర్మ జ్ఞాపకం, దురితదూరీకరణ పారీణం, అపూర్వ ఆశ్చర్యధుర్యం, సకలపురు షార్థసాధకం అని నిశ్చయించాడు. ఆ యితిహాసాన్ని తెలుగు చేయ దలిచాడు నాసికేతుని కథ కఠోపనిషత్తులోనూ, భారతం అనుశాసనిక పర్వంలోనూ ఉంది అయితే ఆ కథలకూ , దుగ్గన్న వ్రాసిన కథకూడ చాలా తేడా ఉంది. అంతమాత్రాన ఇది దుగ్గన్నస్వకపోలకల్పితం కాదు. ఇతడు వ్రాసినదానికి సరిపోయే సంస్కృతమూలం ఒకటి లేకపోలేదు. అది పూనాలోని భండార్కర్ పుస్తక భాండాగారంలో ఉంది. ఈ మూలప్రతిని పరిశీలించి అందులోని కథను సవిస్తరంగా టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు పొందుపరిచారు [2] ఒక్క మూలకథనే కాక, కఠోపనిషత్తులోని కథ, భారతంలోని మూలకథ, దుగ్గన్న వ్రాసిన చరిత్ర అన్నీ చర్చించారు.

నాసికేతోపాఖ్యానం ముఖ్యంగా యమలోకాన్నివర్ణించడానికి, ఏయే పాపాలు చేస్తే, యేయేశిక్షలు వేస్తారో చెప్పడానికీ పురాణకర్తలు ఉద్దేశించారు కావ్యకర్త మాత్రం దాన్ని వేరే అభిప్రాయంతో తీసుకున్నాడు. నిరంతర బ్రహ్మచర్యం పనికి రాదనీ, మునులు సహితం గృహస్థాశ్రమం స్వీకరించాలనీ ప్రబోధించడానికి ప్రయత్నించాడు. బ్రహ్మమానస పుత్రుడైన ఉద్దాలకు డనేముని అడవిలో తపస్సు చేసుకుంటున్నాడు. పెళ్ళి చేసుకుని ఒక ఇంటివాడవు కమ్మని తోటి మునులు చెప్పారు. లాభం లేక పోయింది అతణ్ణి పుట్టించిన జేజమ్మ వచ్చి చెప్పాడు విన లేదు. బ్రహ్మకు వళ్ళు మండింది. "నీకొడుకే నీకూ ,నీపెళ్ళానికీ పెళ్ళి చేస్తాడు పో! అని శపించాడు. ఆ శాప ప్రకారం ఉద్దాలకునికి కొడుకు పుట్టనూ పుట్టాడు; తల్లి తండ్రులకు పెళ్ళి చేశాడు. ఆ తరువాత వాళ్ళు సుఖంగా ఉండేటప్పు డు ఒకసారి తండ్రికి కోపం వచ్చి కొడుకును"యమలోకానికి పో" అని శపించాడు. కొడుకు అలాగే పోయి, తిరిగివచ్చి తాను చూసిన విషయాలన్నీ మునులకందరికీ చెప్పాడు ఇదీ ఈ కావ్యంలోని కథ.

అడవిలో ముక్కుమూసుకుని కూర్చునేవాడికి -పెళ్ళి చేసుకోనని భీష్మించుకున్న వాడికి కొడుకెలా పుట్టాడు? ఆ బిడ్డ తల్లితండ్రులకు ఎలాగ

2. విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము, ప్రథమభాగం (క్రీ.శ.1330 - 1500). పుట 135

పెళ్ళిచేశాడు? అన్నవే కుతూహలాన్ని రేకెత్తించే ప్రశ్నలు. ఉద్దాలకుడు పట్టుదలకు పెళ్ళి వద్దన్నాడేగాని నిద్రలో సర్వప్రజలకూ సహజమైన స్వప్నాలు రాకుండా ఉంటాయా? కలగన్నాడు. అందులో ఒక వన్నెలాడి కనిపించింది. ఆమెతో భోగించినట్లు భావించాడు. వీర్య స్ఖలనమైంది. దానినాముని ఒక తామర పూవులో నిక్షిప్తం చేసి ఆకులు చుట్టి తూళ్ళతో కట్టి నదిలో పారవేశాడు. అది కొట్టుకొని వెళ్లి వెళ్ళి ఒక రాచవారి చిన్నదానికి దొరికింది ఆమె ఆ పొట్లం విప్పి అందులోని పువ్వును చూసి, తీసి గట్టిగా వాసన చూసింది. ఇంకే ముంది? కొంప మునిగింది. కొన్నాళ్ళ కామె నెల తప్పింది

పళ్ళకూ, పాయసాలకూ పిల్లలు పుట్టరనీ మగవాని వీర్యంవల్లనే సంతానం కలుగుతుందనీ గుర్తించని తొలిరోజులలో మన ఆదిపురాణ కర్తలు ఇలాంటికథలు ఎన్నో కల్పించారు. మహాభారతంలోని మహానుభావులు ద్రోణుడు, కృపుడు, ద్రుపదుడూ కామాతురులైన మునుల రేతఃపతనంవల్ల పుట్టినవాళ్ళే. భారతీయులకు పరమ పూజ్యురాలైన సీతామ్మవారుకూడా ఇలాగ పుట్టిందే. తన జన్మవృత్తాంతాన్ని ఆమె అనసూయతో నిస్సంకోచంగా చెప్పు కుంది. మేనకనుచూసి మరులుకొన్న జనకుడు 'బీజముష్టివిక్షేపం' చేసేటప్పు డు సీత జన్మించింది.[3] పురుష వీర్యాన్ని ధరించిన స్త్రీలేకాక నేల, నీరు, రెల్లుగడ్డి మొదలైనవీ,చేపలు వగైరా జీవులుకూడ బిడ్డల్ని కంటాయని వివిధపురాణాలు మన వాళ్లు కల్పించారు. ఆదిమశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పిన గోరంత సత్యంతో ప్రాచీన భావుకులు కొండంత పురాణ సంచయాన్ని నిర్మించారు.

ముక్కుమూసుకొని తపస్సు చేసుకొనే మునివీర్యాన్నిముక్కుతో వాసన చూడడం వలన పుట్టినవాడు కనుక ఆ బిడ్డకు'నాసికేతుడు' అని పేరుపెట్టారు.

నాసికాంత సముద్భూతః సర్వలక్షణ సంయుతః
నాసికేతు రితి ఖ్యాతః మునిభిఃకృతమంగళః.

అని మూలంలో ఉంది. ఇతణ్ణే 'నాచికేతుడు' అని కొందరు చకారయుతంగా వ్యవహరిస్తారు. భారతంలోనూ, కఠోపనిషత్తులోనూ అలాగే వుంది. [4] అయితే దుగ్గన నాసికేతుని జన్మవృత్తాంతంకూడా వ్రాయడంవల్ల

3. భాస్కర రామాయణం, అయోధ్య 432 - 437 4. భారతం,అనుశాసనికం 2:446-462 కఠోపనిషత్తు ప్రథమాధ్యాయం,ప్రథమవల్లి ప్రథమశ్లోకంలోనే నాచికేతుడనే పేరుంది.

ఔచిత్యవంతమైన పేరునే పెట్టాడు. వాస్తవానికి, దుగ్గన, మూలంలో ఉన్న అనౌచిత్యాన్ని పరిహరించి చక్కని ప్రాతపోషణతో కథ నడిపాడు.

మునిచర ధాతువును అఘ్రాణించి నెలతప్పిన చంద్రవతి తన అకారణ గర్భానికి అగ్గిలించి, ఉప్పొంగే కన్నీరు సంఖాకురాలతో మీటుతూ, ఏమని చెప్పుకోవాలో తెలియనక 'కొంకిన గర్భము దాగ నేర్చునే' అని భావించి తన పరిస్థితిని తలిదండ్రులకు చెప్పమని చెలికత్తెలను కోరింది. వాళ్ళు వెళ్లి రాజుకు చల్లగా తెలియజేయగానే అతడు వెంటనే మూర్ఛపోయాడు. తరువాత తెప్పరిల్లి ఇలా బాధ పడ్డాడు.

రాజవంశములోన పూజనీయంబైన
కులము సత్కీర్తులు కోలుపోయె
బహుళ సదాచార పావనమైన గో
త్రంబు నీనిందకు పాత్రమయ్యె
బాంధవకోటికి ప్రమదంబు గావించు
నిలువడి పెంపెల్ల నిలువబడియె
లోకవిఖ్యాతమై యేకళంకము లేని
యభిమాన గరిమకు హాని కల్గె
వసుధ సరివారిలో తలవంపు లయ్యె
గన్నియల గన్నవారిలో కష్టపడితి
గాని వారిలో నేను నొక్కరుడ నైతి
కుతిలపడితిని గొరగాని కూతు గాంచి. (నాసికేతోపాఖ్యానం, 1-181)

ఈ కొరగాని కూతురు యెంతకైనా తెగిస్తుందని మండిపడ్డాడు

నెఱియలి పాతకంబునకు నిందకు రోయక రంతుసేసి మా
కెరుగగ జెప్పు దంచు మది యించుక నేనియు గొంకులేకయీ
పఱచుల[5] నెల్ల నాయెడకు బంచిన దిమ్మరి యిట్టికేతవం

5 పఱచు' అనేమాటకు 'దుష్టుడు,దుష్టురాలు, బెడ్డది,వ్యభిచారిణి, కులట' అనే అర్థాలు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులో ఇచ్చారు దుగ్గన్న ప్రయోగంవల్ల అన్నెం పున్నెం ఎరుగని వాళ్ళను కూడా పఱచులు అనవచ్చు అని తెలుస్తోంది. పెళ్ళికాకుండా రాచబిడ్డ నెల మసలిందని చెప్పడానికి వచ్చిన చెలులు కులటలు కారుకదా అయితే ఒక సంగతి గుర్తుపెట్టుకోవాలి నాటికీ నేటికీ భ్యూడలు అంతఃపురాలలో ఆడపాపలు దాసీలుగా ఉండడం రివాజు. వీరికి వివాహనియమాలు ఉండవు. వావి వరుసలు పాటించక భ్యూడలు పురుషపుంగవులకు వీళ్ళు భోగినులుగా ఉపయోగపడతారు అందుకే బహుశా 'పఱచు' అనే మాట పడుపుగత్తెకు పర్యాయపదమయింది కాబోలు

బరిమురి నెట్లు నేరెచి నొకొ యంతకు నేర్చిన దింతనేరదే!

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 1 - 192)

దీనికి ప్రాయశ్చిత్తం ఆమెను అడవికి పంపడమే అనుకున్నాడు. "త్యజే దేకం కులస్యార్థే" అన్ననీతిని అవలంబించాడు. భృత్యులను పిలిచాడు. ఇలా చెప్పాడు.

దీనికి మీర్ ప్రతి చెప్పక ఎ దానిని గొనిపోయి ఘోరదారుణ వనసం
తానముల పాలు సేయుడు ఎ హానికి నిరవైన కూతు నర్మిలి యేలా ?

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 1- 192)

ఈ పద్యంలో 'మీరు' అనే మాటలో ఉకారలోపం ఉంది. పండితారాధ్యుడు, పాల్కురికి సోమనాథుడూ కొందర్, అనియెదర్, కొనినవార్ మొదలైన ఉకారలోపరూపాలను వాడినట్టు మనం ఇంతకు ముందు గమనించాం.[6] పండితయ్య సోమ నాథులలాగ దుగ్గనకూడా శైవుడే. కాని వీరశైవుడు కాదు. నాసికేతోపాఖ్యానం మంగళాచరణంలో విష్ణువును మొదట నుతించాడు. దుగ్గన తిక్కనగారి దారిలో, ఎర్రయగారి పద్ధతిలో సంచరిస్తాడు. భర్త అడవిలో విడిచి పెట్టించినప్పు డు సీతమ్మ ఎలా భావించిందని తిక్కనగారు వ్రాశారో ఆ పోలికలున్న పద్యాలను తండ్రి వెళ్ళ గొడితే అడవుల పాలైన చంద్రవతి భావాలుగా వ్రాశాడు. చూడండి:

ఎవ్వరే నిక్కాన కేల వచ్చితి వన్న నేమని.యుత్తరం బిచ్చుదాన:
నేరితి విఫల సంసారంబు నపకీర్తి ముంచుచు వెడలంగ బోవుదాన?
నిర్మానుషంబైన నిబిడ దుర్గముల నెవ్వారలు దిక్కని చేరుదాన:
దిగ్భ్రాంతి చేయు నీ దీర్ఘాటవులలోన నే త్రోవ నెయ్యెడ కేగుదాన?
భాగ్యహీనత కేమని వనగుదాన- జెనటి బాముని కేమని పనరు దాన
మాయగర్భంబు గలిగించి మన్నె గొన్న, దుష్టదైవంబు నేమని దూరుదాన?

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 1-207)

ఈ పద్యానికీ, నిర్వచనోత్తర రామాయణం (9-35)లోని సీతమ్మ భావాలకూ పోలికలున్నాయి చూడండి.

---

6. సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం. I చాళుక్య యుగం.

"మున్నాతెఱంగున నున్నట్టి యె నిప్పు డిమ్మెయివనమున కెట్లు వేదు నిది యేమి యొంటియై నేతెంచి తనిన నెప్పాట నే మరుమాట వలుక నేర్తు నెవ్వరి తోడ నే నేమని యీ దురవస్థ మాటికి జెప్పి వనరుదాన బతి యిల్లు వాపిన కతము నన్నడిగిన నేను దప్పేదిగా నేర్పరింతు మునిసతీ జనంబు ముందట గొంకకయె నెవ్విధమున మెలంగి కాల మెట్టిభంగి యిచట నిలిచి గడపుదు నే"నని, యడలి యేడ్చుచున్న యవసరమున.

తిక్కనగారి గ్రంథంలో ఇంకోచోట రాముడు సడికన్న చావు మేలని తలిస్తే, చంద్రవతి 'సడితోటిబ్రతుకదేటికి, విడిచెదప్రాణములు' అనుకొంది. తాను గర్భవతి. భ్రూణహత్య పాపమని కిన్నెరకంఠి విముక్త కంఠయై రోదించింది. "కొందలమంది పెల్లొరలు కొంచగతిన్ మొర వెట్టుచున్న" ఆమె ఆర్తనాదం తృణ బిందుడనే ఋషి విన్నాడు. ఆదుకొని ఆశ్రమానికి చేర్చాడు అక్కడ ఆమె ప్రసవించింది. రోజూ కుమిలిపోతూ ఇలా రోదించేది.

మాతామహుండును మాతామహియు జేయు
గారాము గైకొనం గానవైతి
యానందమున నెత్తి యర్మిలి ముద్దాడు
మేనమామల మేలుగానవైతి
గరిమ నక్కున జేర్చి శిరసు మూర్కొను తండ్రి
కౌగిట మెలగగా గానవైతి
యుత్సంగమున నుంచి వాత్సల్యమున దాది
గైసేయు మోహంబు గానవైతి
పరిజనంబులు సఖులును ప్రమద మెసగ
బూని యొనరించు ప్రియమును గానవైతి
చుట్టములకెల్ల వెలువడి రట్టువడిన
నాకు జనియించి యిట్లైతివే కుమార (నాసికేతోపాఖ్యానం, 1-286)

తన కెందు కిలా ఆబడిచూలు వచ్చిందని ఏడ్చింది. 'నా కెందుకు పుట్టావురా కొడుకా!' అని బాధపడింది. ఇత డెవ్వరి కొడుకని అడిగితే తండ్రి పేరు ఎలా చెప్తానని శోకించింది. తల్లి తండ్రుల వియోగం, నీలాప నింద, అరణ్యావాసం అన్నీ కలిసి ఒక్క సారి బాధ పెట్టేసరికి పుత్ర వాత్సల్యం విస్మరించి ఆ కొడుకును ఒక పెట్టెలో పెట్టి నీళ్లలో వదిలి పెట్టింది కర్ణుని

వదిలినప్పుడు కుంతి సకల దేవతలనూ కాపుపెట్టిందిని ఎర్రయ అరణ్యపర్వంలో (7-348) చెప్పినట్టే దుగ్గనకూడా 'ఫాల భాగంబునన్ గరకమలంబులు మొగిడిచి భాగీరథికిం(బ్రణామంబు జేసి" సకల భూతంబులను సకలలోకపాలకులను సకలదేవతలను ప్రార్థించింది (నాసి. 7-239). ఎటొచ్చీ ఎర్రయగారు పద్యంలో చెప్పారు; దుగ్గన్న వచనం వ్రాశాడు

చంద్రవతి బిడ్డను నీళ్లలో వదిలిపెట్టి "ఈ కుర్రాడు తన జననానికి కారణభూతుడైన ఆ మహానుభావుని చేరుగాక" అనుకొంది. కుర్రవాడున్న పెట్టెను గంగ చంకనుపెట్టుకు కొనిపోయినట్టు అది కదలాడింది. వెళ్లి తండ్రిని చేరుకుంది. అద్దంతో తన నీడలో కనబడే కుమారుణ్ణి తండ్రి తీసుకున్నాడు సంతోషించాడు.

అనఘుండీ పసి బిడ్డడు-మునుకొని నాకిప్పు డింత ముద మొదవించెన్
దనుగన్న తల్లిదండ్రుల-కొనరగ వీడెట్టి మోహ మొనరించునొకో !

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 1-243)

అని భావించాడు. ఆబిడ్డను పెంచడం మొదలు పెట్టాడు. అతనికి కుర్రవానిని సాకడమే లోకమైంది. తన కుమారుడని తెలియకుండా తండ్రి అలా పెంచుతూంటే తల్లి రమారమి ఉన్మత్త అయింది. "తల్లి దండ్రులకు కాని దాననైతి, దేడ బుట్టువులకు దూరమైతి, సుతుని కన్నులనైన చూచుచుండకతని పేరేటి వరుత పోనాడికొంటి" అని విలపించి బిడ్డను వెతుక్కొంటూ బయలుదేరింది. చివరకు ఒకచోట కనబడ్డాడు. ఆమె అతివేగంగా

చిక్కక గౌగలించు తన చెక్కుల బాలకుచెక్కు జేర్చునిం
పెక్క శిరంబు మూరుకొని యేడ్చుచు నచ్చెరువందు నాత్మలో
మక్కువతోడ మైనిమురు మాటికి మాటికి మోము జూచుచున్
గ్రక్కున గ్రుచ్చి యెత్తుకొను గామిని చన్నులు చేపుచుండగన్.

తరువాత కొడుకుతో ఇలా అంది:

అక్కటికంబు మాని నిను నమ్మొయి బారగనైచి చన్న నా
కక్కట కన్నతల్లి యని యర్మిలి సేసెద వన్న ! భూమిలో
నెక్కడ నాడు బుట్టువుల కేకరినట్టులు దైవ మిట్లు నిన్

రక్క సినైన నా కడుపునన్ గలిగించెనె పాపజాతియై!

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 2-14)

అని తన్ను తాను నిందించుకొని "కడుపున పుట్టిన బిడ్డలను ఏట్లో కలపడానికి ఏ పడతులకైనా, నిర్దయాత్ముల కైనా చెల్లుతుందా. నాకు చెల్లిందికాక!" అనుకొంది. తరవాత, నిన్నెవరు ఆదుకొన్నారు? ఎవరు పెంచుతున్నారు? అని అడిగింది. కుర్రవాడు బదులుచెప్పాడు. ఆ పిమ్మట ఆమె ఇలా అడిగింది:

తనయ! నీ వాకొన్న తరి యెరింగి మునీంద్రు
డెవుడు నీ కాహార మేమి పెట్టు ?
నే పదార్థము లిచ్చు ? నేమని మాట్లాడు ?
మాని ని న్నేరితి మరపికొనియె ?
నాతోడి ప్రేముడి నను దలంపవు కదా
మతిలేక మరిచిపోయితి వె నన్ను ?
దగనాసికేతాభిధానుండ వీవని
ఋషివరుం డే వెంట నెరిగె నిన్ను ?
అత్తపస్వికి బంధులు నాప్తజనులు
తల్లిదండ్రులు గురులు సోదరులు కలరె ?
యతని యాకృతి యేరీతి, యతని మేని
వర్ణ మే చాయ, యాత డే వయసువాడు ? (నాసికేతోపాఖ్యానం, 2-23)

కుర్రాడు అడిగిన ప్రశ్నలన్నిటికీ జవాబు చెప్పలేక పోయాడు. ఆమె వాసకసజ్జికలాగ మునిరాకకోసం ఎదురు చూసింది. ఆశ్రమాన్ని అలంకరించింది. ముని వచ్చి కుర్రాడిని చూశాడు. ఈ అలంకారాలు కుర్రవాడికి చేతకావు. మరి ఎవరు చేశారు? ప్రశ్నించాడు. కొడుకు చెప్పాడు ముని ఆమెను ఎదుటికి తీసుకు రమ్మన్నాడు. అప్పు డామె మనస్సులో ఇలా అనుకొన్నదట.

అవ్వరమౌని నన్ను గని యాదరణంబున గారవించి నీ
వెవ్వరిదాన వే యనిన నేమనుదాన ? 'సహాయహీనవై
యివ్వనభూమి గ్రమ్మరగ నే'మనిన న్మరి (యేమి) యుత్తరం
బెవ్వరు బుద్ధి చెప్పగల రిత్తరి బోదునొ పోకయుందునో

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 2-43)

ఎలాగైతేనేం, వెళ్ళి ఎదుట పడింది. ఒకరి నొకరు చూసు కున్నారు. మన్మథవికారాలు కలిగాయి. 'అలనాడు రాత్రికలలో కనపడ్డ దీ పిన్నది కాదే' అని అతడనుకొన్నాడు. ఒకరి సంగతులు ఒకరికి చెప్పు కున్నారు. చివర కతడు తన తమకం తేటపడగా చెప్పాడు. అమెను చెట్ట పట్టదలిచాడు. అమె

జిలిబిలిపోవు చేతలకు సిగ్గులు నిగ్గులు వన్నెపెట్టవే
నలి యర విడుచుండ జరబంబులు ద్రిటిల గ్రాలుగన్నులం
దొలకెడు మందహాసములు తొంగలి రెప్పలలోన డాగగా
నలికుల వేణి యొసరిలె నల్లన బయ్యెద సంతరింపుచున్.

ఇట్లు మైదిగిచికొని యత్తెరవ కృతాంజలియై యమ్మౌనివరుస కిట్లనియె.

నీచే పడ్డది సొమ్మది-వాచంయమ వేగ పడగ వలవదు కృపతో
నాచనువు లియకొని కా-లో చితధర్మకృతనిశ్చయుడ వగు మనఘా!
ఉపయమతంత్రము సతులకు-నుపనయనం బంద్రు పెద్ద లోమునివర నీ!
కృప నాకు నట్టిశోభన - ముపలబ్ధముగాగవలదె యుర్వియెరుంగన్ ?
(నాసికేతోపాఖ్యానం,114-117)

ముందు పెళ్ళి చేసుకోవాలని షరతుపెట్టింది. ముని అంగీక రించాడు. రాజుకు కబురుపెట్టాడు. బ్రహ్మమానస పుత్రుడు అల్లు డవు తున్నాడని రాజు బ్రహ్మానందం పొందాడు. కుమార్తెకు వచ్చిన అపవాదు తొలగిందని సంతోషించాడు. పెళ్ళి చేశాడు. పెళ్లిప్రయత్నాల నుంచి అంపకాల దాకా దుగ్గన్న 65 గద్యపద్యాలలో వర్ణించాడు (2-157 నుంచి 2-221 దాకా). ఇందకుముందున్న కావ్యాలలోని వర్ణనలలాగే ఉన్నాయి గాని కొత్తదనం లేదు. తన తల్లితండ్రుల పెళ్ళి జరుగుతున్నప్పు డు అ పందిట్లోనే ఉన్న నాసికేతుని చేష్టలు మాత్రం చిరునవ్వు పుట్టిస్తాయి-చూడండి.

పరిణయద్రవ్యసంపాదనపరులైన వృద్ధపురంధ్రులు వేగుదెంచు
తలబ్రాలుతరి తల్లిదండ్రుల శిరముల దానును శేషాక్షతములు జల్లు
నాశీర్వదించు విప్రాయమరవరుతో దానును గూడి మంత్రములు నొడువు
తరుణీజనులు పెండ్లిధవళంబు వాడంగ నాగానములు దాను ననువదించు
తల్లిబలగంబువారును తండ్రివంక -వారు నుత్సంగతలముల గారవించి

విడ పెండిలి పెద్దని వేడ్క చూడ -తల్లితండ్రుల కతిమహోత్సవముజేయు.
(నాసికేతోపాఖ్యానం, 2-202)

పెళ్లి అయాక బిడ్డతోపాటు వధూవరులు ఆశ్రమానికి వెళ్లారు. కొన్నాళ్లకు తండ్రికి, బిడ్డకు అభిప్రాయభేదాలు వచ్చాయి. తండ్రి హోమానికి కుమారుడు సమిధలు తీసుకురాలేదు. మునికి కోపం వచ్చింది. 'అన్నింటి కంటె ముఖ్యమైన హోమాన్ని మాన్పించావు. నీవు నా కొడుకువా?' అని తిట్టాడు. ఇలా చెప్పాడు:

వినుము బ్రాహ్మణునకు వేదంబు ముఖ్యంబు
వేదములును యాగవిధుల నొడువు
యజ్ఞములకు మూల మగ్ని హోత్రముగాన
యగ్నిహోత్రసేవ యాత్మసేవ. (నాసికేతోపాఖ్యానం, 3-13)

దానికి కుమారుడిలా సమాధానం ఇచ్చాడు:

అగ్నిహోత్రంబు మేలని యానతిచ్చి
తనఘ! యోగంబు మేలందు రాత్మవేదు
లాత్మవిద్యనే ధారసమాస్వదించు
మనసు నీ (?) శ్వరకర్మముల్ మరగు నెట్లు?
ఎన్నిక్రతువులు సేసిన నేమిఫలము ?
మగుడవలయును సుకృతంబు తెగిన యపుడు
యపునరి వృత్తికిని మూల మాత్మవిద్య
యాత్మవిద్యా విదూషణ మఘముజేయు (నాసికేతోపాఖ్యానం, 3-15, 16,)

దానితో తీవ్రరోషుడై తండ్రి కుమారుణ్ణి యమలోకానికి పొమ్మని శాపం ఇచ్చాడు నాసికేతుడు యముణ్ణి చూసి, అతణ్ణి మెప్పించి తిరిగి వచ్చాడు. పరలోకవిశేషాలు అడిగిన వారందరికీ సవిస్తరంగా చెప్పాడు. 3వ ఆశ్వాసంలో 58వ పద్యంనుంచి ఆ కథనం మొదలవుతుంది. 187 పద్యం దాకా గ్రంథం దొరికింది. ఆ తరవాత ఎంత ఉందీ తెలియదు. ఉన్న గ్రంథంలో కూడా శిథిలాలు ఎక్కువ. అయితే శ్రీనాథుని ప్రియశిష్యుని కావ్యం కొంతవరకైనా నిర్దుష్టమైనది దొరికిందనీ, కథాభాగమున్నది శిథిలమవలేదనీ సంతోషించాలి.

నాసికేతుని కథ భారతీయ తత్త్వశాస్త్ర చరిత్రలో ఒక సంధి యుగానికి

సంబంధించినది. వేదాలు అనుశాసించే యాగకర్మలకన్నా వేదాంతంప్రచారం చేసిన యోగాచారం గొప్పదని ఆత్మవిద్య తెలుసుకోవాలని చెప్తుంది. ఉత్తరోత్తరా వేమనగారు "చావు తెలియలేని చదువేమి చదువయా?" అని తెలుసుకొనడానికి ప్రయత్నించాడు. శిథిలమైన గ్రంథభాగంలోదుగ్గన దీని గురించిఏమి చెప్పాడో?

దుగ్గన శ్రీనాథుని శిష్యుడైనా చాలావిషయాలలో బావగారి పద్ధతులను ఒంటపట్టించుకోలేదు. కృతిపతి వంశచరిత్ర రాస్తున్నప్పు డు శ్రీనాథుడెన్నో చారిత్రక విషయాలు చెప్తాడు. వాస్తవానికి రెడ్డిరాజుల చరిత్రను సమన్వయం చేయడానికి శ్రీనాథుని రచనలు ఎంతో తోడ్పడు తాయి. దుగ్గన నాసికేతోపాఖ్యానంలో చెందలూరి మంత్రుల వంశాన్ని 53 గద్యపద్యాలలో 1-22 నుంచి 1-75 దాకా ...... వర్ణించాడు గాని ఒక్క చారిత్రక విషయం కూడా చెప్పలేదు. అయితే అనంతరకవులు అనుసరించడానికి అనువైన పద్యాలు కొన్ని అందులో ఉన్నాయి. చూడండి.

రాజు నవీనకాంతి రతిరాజు విలాసమునందు వాహినీ
రాజుగభీరతన్ ఖచరరాజు నిరంతరదానశక్తిరా
రాజు రమాసమృద్ధి నని ప్రస్తుతిసేయగ సర్వలోకసం
పూజితుడైన కొమ్మయ సుపుత్రుడు గంగన మించె నిమ్మహిన్.

(నాసికేతోపాఖ్యానం, 1-48)

ధనపక్షంలో చెప్పిన ఈ పద్యానికి ఋణపక్షంలో అనుకరణ:

రాజుకళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీను డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమవర్తివి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుడు రాజుగాక యీ
రాజులు రాజులే పెనుతరాజులుగాక ధరాతలంబునన్ ? (సూరకవిచాటుధార)

దీనిని అడిదం సూరకవి వ్రాశాడు. ఇతడు దుగ్గన పద్యాన్ని చదివే వుంటాడు. అరుణాస్పదమనే పురాన్ని వర్ణిస్తూ అల్లసాని పెద్దన్నగారు "అచటి విప్రులు మెచ్చరఖిలవిద్యాప్రౌఢి ముదిమదితప్పిన మొదటి వేల్పు" (మను 1-504) అని యేయేవర్ణాలవారు ఎలా ఉంటారో వర్ణించారు. దుగ్గన్న తన కృతిపతివంశంలోని దుగ్గమంత్రి చేసే దానాలకు తృప్తిపడి

కవులు కల్పవృక్షాన్నీ, కామధేనువునూ లక్ష్యపెట్టరని వ్రాశాడు, చూడండి.

> పొరుపున నున్న కల్పకము ప్రోది యొనర్పరు దృష్టి లోపలన్
> దిరిగిన కామధేనువల దేరకొనంగనుగోరు కొంగునన్
> జెరసిన దివ్యరత్నము గణించ రనంతయ దుగ్గమంత్రియ
> చ్చెరువుగ నిచ్చు నర్థముల జెందిన సత్కవి రాజవర్గముల్
>
> (నాసికేతోపాఖ్యానం,1-65)

ఈ పద్యాన్ని చదివాకనే పెద్దనగారు అవ్యక్తంగా 'అచటి విలపులు' 'తెలకుల నున్న తంగెటి జున్ను' అనే రెండు పద్యాల రచనకు మనసు సిద్ధం చేసుకొని ఉంటారు. అనంతరకవులలో ఈ మాత్రం ఛాయలు పడనిచ్చే కవి తక్కువ వాడుకాదు. తాను మొట్టమొదట చేపట్టిన ఇతివృత్తాన్నే అర్వాచీనులు స్వీకరించి రచనలు చేయడానికి పూనుకొనేటట్లు స్ఫూర్తినిచ్చిన వాడేమి తక్కువ వాడుకాడు. చందలూరి చిక్కయ్య (క్రీ.శ. 1550కి పూర్వం), శృంగారకవి తిరుమలనాథుడూ (క్రీ.శ. 1740 ప్రాంతాలవాడు) మిక్కిలి మల్లి కార్జునుడూ, (1805-1875) తోలేటి వెంకట సుబ్బారావు (1887) మొదలైన వారు నాసికేతోపాఖ్యానాలు దుగ్గన ప్రభావం వల్ల కూడా రచించారు. దగ్గుపల్లి దుగ్గన్న శ్రీనాథుని బావమరిది కాకపోయినా చదువతగిన కవే.

23

జక్కన

ఒక్కొక్క దేశానికి ఒక్కొక్క సాహసవీరుడుంటాడు. ఎటువంటి భీకరమైన సన్నివేశంలో నైనా అతడు తొణకడు, బెణకడు. వెనుకంజ వేయడు. అద్భుతకార్యాలను సాధిస్తాడు. సాధించిన సంపదలను గడ్డి పోచలాగ చూడగలడు. అడిగినవాళ్ళకే కాక అడగనివాళ్లకుకూడా దానమిస్తాడు. ఎటువంటి ధర్మసందేహాన్నయినా తీర్చగలడు. ఎలాంటి సమస్యనైనా ఎదుర్కోగలడు.

ఇటువంటి వీరుడు లేకపోతే జనులు అతణ్ణి సృష్టించుకొంటారు. ఎక్కడ, ఏ దేశంలో, ఏ చెప్పు కోదగ్గది జరిగినట్టు విన్నా ఆ ఘనకార్యాన్ని తమ కథానాయకునికి ఆపాదిస్తారు. ఇటువంటి జనాదరణకు నోచుకున్న వీరులే చిరంజీవులు. మన భారతదేశానికి ఏకైక సాహస వీరుడు విక్రమార్కుడు. అతని గురించి చెప్పు కొనే కథలు అనేకం. విక్రమార్కుని కథలు, భట్టివిక్రమార్కుల కథలు, విక్రమార్కుని సింహాసనంపై ఉండే ముప్పయి రెండు బొమ్మలు చెప్పిన కథలు, భేతాళుణ్ణి తెస్తున్నపుడు విక్రమార్కునికి అతడు చెప్పిన ఇరవైఐదుకథలు ఇలా ఎన్నో ఉన్నాయి.

ఆదిమ యుగంలోనే శూద్రకరాజచరిత్ర అనే పేరుతో విక్రమార్కుని కథ కన్నడ తెలుగు సాహిత్యాల్లో ప్రాచుర్యం పొందాయని ఇంతకు ముందు సంపుటంలో తెలుసుకొన్నాం. క్రీ.శ. 1400 ప్రాంతాలకే విక్రమార్కుని

కథలు అతని పేరు మీదుగానే తెలుగుదేశంలో ప్రచారంలో ఉన్నాయి. వీటిని గ్రంథరూపంలో 'విక్రమార్క చరిత్ర' గా రూపొందించినవాడు జక్కన. ఇతడు పాకనాటివాడు. బహుశా నెల్లూరివాడు. ఇతని తాత పెద్దయా మాత్యుడు గొప్ప చిత్రకవి. ఈయన ఎన్నెన్ని విద్యలలో అందెవేసిన చెయ్యో మనం ఇంతకుముందు తెలుసుకున్నాం [1] ఈ పెద్దయామాత్యుని కుమారుడు అన్నయ్య. ఇతడు చక్కని మాటకారి. ఈయనను జనవినుకరమైన రసప్రసంగసంగీత కవితాఘనతేజులు రాజులు అఖిలరాజకుంజర సభలలో కొనియాడేవారట. ఏమని ?

అడుగు మయూరరేఖను - గాదంబారందు బాణగతి మన మెరియన్
బ్రోడగు పెద్దయయన్నయ - మాడకు మాడెత్త యతని మాటలు జగతిన్.
(విక్రమ 1-21)

ఇందులో శ్లేష ఉంది. మయూరుడు, బాణుడు ప్రసిద్ధమైన సంస్కృత కవులు. పెద్దయ్యగారి అన్నయ్య మాటలు మాడకు మాడ ఎత్తట. ఇటువంటి మాటకారి నోట్లోంచి ఇతని కొడుకు జక్కన పుట్టుకొచ్చాడు వైదుష్యం, కావ్యరచనాచాతుర్యం ఉన్నవాడు, గద్యలో చెప్పుకొన్నట్టు శారదాదయా విధేయుడు; అఖిలకవిమిత్రుడు.

ఇతని తాత నెల్లూరిరాజులవద్ద ఉన్న వాడుకనుక వీళ్ళది నెల్లూరే అని చెప్పవచ్చు. జక్కన విక్రమార్కచరిత్రలో ఒకచోట కథలో నెల్లూరును వర్ణించాడు.

శ్రీకవితానూనచిత్రరేఖాయుక్తి కొమ్మలందును గోటకొమ్మలందు
నవరసపదయుక్తి నానార్థగరిమలు రాజులందును గవిరాజులందు
గవిలోకసంతోషకరజీవనస్థితి సరసులందును గేళిసరసులందు
నవనవ శ్రీసుమనః ప్రవాళవిభూతి మావులందునునెలమావులందు
గలిగి సముద్రగసౌధాగ్రతలసమగ్ర-శాతకుంభమహాకుంభజాతి గుంభి
తోరురత్న వినూత్న శృంగార మగుచు-సిరులనొప్పారువిక్రమసింహపురము.
(విక్రమ. 7-133)

బెల్లంకొండ పెన్న ఒడ్డున ఉండే సిద్ధపట్టణ స్థానం. నెల్లూరు మొదలైన

1. సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం-III పద్మనాయకయుగం:"పెద్దయా మాత్యుడు", పుటలు 89,90

పాకనాటి ప్రదేశాలను జక్కయ పేర్కొన్నాడు. క్రీ.శ. 1400 సంవత్సరానికి ఒక పాతికేళ్లు ఇటో అటో ఈ ప్రాంతాలలో వెన్నెలకంటివారి వంశంలోని వ్యక్తులు మంచి రాజకీయోద్యోగాలలో ఉండేవారు. వాళ్లలో సిద్ధన మంత్రి ఒకడు. ఇతని తండ్రి జన్నయ దేవకీనందనశతకం వ్రాశాడని ఇంతకుముందే చెప్పు కున్నాం. ఈ సిద్ధనమంత్రి జక్కనను పిలిపించి ఇలా అన్నాడు: "పురాణాలు, భారత రామాయణాలు, ప్రబంధకావ్యాలు, కమనీయచిత్రకావ్యాలు, నాటకాలూ సకలదేశభాషావిశేషాలలో వరుసగా ప్రఖ్యాతం, ఉత్పాద్యం, మిశ్రమం అని ఒప్పే సత్కథామేళనలు ఎన్నో చిన్నప్పుడే విన్నాను."

> తలప దదీయమేకతవిశానముకంటెను సాహసక్రియా
> కలితవదాన్య తాదిగుణ గౌరవరేఖల విక్రమార్కభూ
> తలపతి యెక్కుడై నెగడె దచ్చరితంబు ప్రబంధశయ్యగా
> దెలుగున జెప్పి యా కృతిపతిత్వము మా కొడగూర్పు నేర్పునన్. (విక్రమ. 1-28)

అంతకుముందే జక్కన 'అపూర్వకథాప్రబంధం' వ్రాయాలను కొన్నాడు. కృతిపతి కోరినట్టు విక్రమార్క చరిత్రను వ్రాశాడు. ఇది ఎనిమిది ఆశ్వాసాల కావ్యం. ఇందులో 1519 గద్యపద్యాలున్నాయి. జక్కన తన కాలంనాడు విశేష ప్రచారంలో ఉన్న విక్రమార్కుని కథలను ఒకచోట చేర్చి చక్కని కథలా చెప్పాడు. ఇప్పుడు విక్రమార్కుని కథలు మనకు వచనగ్రంథాలుగా ఎన్నో లభిస్తున్నాయి. కాని మొట్టమొదటి సారిగా తెలుగు భాషలో వెలువడ్డ విక్రమార్కుని కథ లేమిటో టూకీగా తెలుసుకొని, తరువాత కావ్యం గురించి చెప్పు కొందాం.

విక్రమార్క చరిత్ర

ప్రథమాశ్వాసం: – మధురానగరాన్ని పాలించే శృంగారశేఖరుడనే రాజు కొలువులో చంద్రగుప్తుడనే బ్రాహ్మణయువకుడు చేరాడు. అతడు గొప్ప పండితుడేకాక ఎంతో అందగాడు. ఆ రాజ్యపు దండనాథుని చెల్లెలు మదనరేఖ చంద్రగుప్తుని చూసి మోహించింది. తనను పెళ్ళిచేసుకోమని కబురుపెట్టింది. కులంతక్కువపెళ్ళికి చంద్ర గుప్తుడు ఒప్పు కోలేదు. నిరాశవల్ల ఆమె బ్రతికేటట్లు లేదు. దండనాథునికి చెల్లెలంటే ప్రేమ. అతడంటే రాజుకు ఇష్టం. అందుచేత శాస్త్రరీత్యా బ్రాహ్మణుడు నాలుగు కులాల

కన్యలనూ క్రమంగా పెళ్ళి చేసుకోవచ్చు నని చెప్పి రాజు చంద్రగుప్తునిచేత పెళ్ళికి ఒప్పించాడు. రాజుగారి పురోహితుని కూతురు శీలవతిని, రాజుగారి కూతురు రాగమంజరిని, రాచనిధుల అధికారి ధనగుప్తుడనే వైశ్యునికూతురు సుమతిని పెళ్ళి చేసుకున్నాక చంద్రగుప్తుడు మదనరేఖను మామగారిచ్చిన రాజ్యంతో బాటు చేబట్టాడు. ఈ నలుగురు ఇల్లాళ్ళలో బ్రాహ్మణస్త్రీకి వరరుచి, క్షత్రియకాంతకు విక్రమార్కుడు, వైశ్యవనితకు భట్టి, శూద్రభామకు భర్తృహరి అనే కుమారులు జన్మించారు. పిల్లలు పెద్దవాళ్లయ్యాక విక్రమార్కునికి పట్టంగట్టి చంద్రగుప్తుడు శ్రీశైల పర్వతందగ్గర కాలం గడపడానికి వెళ్లిపోయాడు.

ద్వితీయాశ్వాసం:— విక్రమార్కుడు రాజ్యం పాలిస్తూ ఒకసారి వింధ్యపర్వత ప్రాంతాలకు వెళ్ళాడు. అక్కడ ఇద్దరు రాక్షసులు కొట్టుకుంటున్నారు. వాళ్ళదగ్గర ఒక కంథ, మంత్రదండం, పాంకోళ్లు, రత్నపాత్ర ఉన్నాయి. రత్నపాత్ర, అడిగితే, పంచ భక్ష్యపరమాన్నాలు ఇస్తుంది. పాంకోళ్ళు తొడుక్కుంటే ఎక్కడికి కావాలంటే అక్కడికి వెళ్ళవచ్చు. పాంకోళ్లు బోర్లిస్తే కనకరాసులు కురుస్తుంది. ఈ అద్భుత వస్తువుల కోసం రాక్షసులు పోట్లాడుకొంటున్నారు. విక్రమార్కుడు ఆ తగవు తీర్చడానికి వారి మధ్యకు వెళ్ళి పరుగుసందెంలో ఎవరు గెలిస్తే వారిని తీసుకోమని చెప్పి వాళ్లు పరుగెత్తగానే పాపాత్ముల సొమ్ము దఖలుపుచ్చుకొనడం రాజుల ధర్మం కనుక ఆ వస్తువులు తను సంగ్రహించాడు. పాంకోళ్లు తొడుక్కొని మిగతా మూడింటిని పట్టుకొని ఎగిరిపోయి మేరుపర్వతం దక్షిణదిక్కున దిగేడు. మంత్రదండంతో ఒక పట్టణం నిర్మించి దానికి చంద్రపురం అని పేరుపెట్టి పాలించసాగాడు కోరినంత ధనమిచ్చే కంధ తనదగ్గరుంది. కనుక అడిగిన వానికి లేదనకుండా, చూస్తే వేయి, మాట్లాడితే పదివేలు, కలిసి భోంచేస్తే లక్ష, మనస్సుకు నచ్చితే కోటి ధనం అర్థులకు ఇవ్వసాగాడు. పాంకోళ్లు తొడుక్కొని విక్రమార్కుడు ఒకసారి బ్రహ్మలోకం వెళ్ళాడు. బ్రహ్మ ఏం కావాలి అని అడిగాడు. వెంటనే విక్రమార్కుడు కత్తితో నుదురు చీల్చి "ఈ నొసట ఇంతకన్నా మంచి వ్రాతలు కొన్నివ్రాయి" అని అడిగాడు . బ్రహ్మ ఆ సాహసానికి మెచ్చుకొని దీవించి బ్రహ్మాస్త్రంకూడా ఇచ్చాడు.

తరువాత విక్రమార్కుడు మరో అద్భుతమైన సాహసం చేశాడు ఉజ్జయినిలో కాళికాదేవి ఆలయం వద్ద అగాధమైన కొలని గట్టున మర్రిచెట్టుకు ఒక ఉట్టి ఉంది. దానిలో ఎక్కి ఆ తాళ్ళు కోసి క్రింద నున్న శూలంపైన పడ్డవానికి సామ్రాజ్య పదవి లభిస్తుంది. ఎవరా ఉట్టి కోయబోయినా, ఒకటికోసి రెండవది కోస్తుంటే మొదటిది మొలుస్తుంది. ఈ ఉట్టి మొదలంటా ఒకేసారి కోస్తే మంచిదని భట్టి చాలా గట్టి ఉపాయం చెప్పాడు. విక్రమార్కుడు అలాగే చేసి కాళిని మెప్పించి ఉజ్జయిని రాజధానిగా సామ్రాజ్యపదవినే కాక వేయి సంవత్సరాల పాలన చేసే చిరాయువును కూడ నోచుకున్నాడు ఏడాదికి ఆర్నెలలే పాలిస్తే రెండువేల సంవత్సరాలు సామ్రాజ్యాన్ని ఏలవచ్చుననే ఉపాయంతో భట్టి దీనిని

రెట్టించాడు. విక్రమార్కుడు మిగతా ఆర్నెల్లూ దేశసంచారం చేశాడు.

ఒకసారి విక్రమార్కుణ్ణి దేవేంద్రుడు స్వయంగా పిలిపించి నాట్యంలో రంభా ఊర్వశు లిద్దరిలో ఎవరు అందె వేసిన చెయ్యో చెప్పమన్నాడు విక్రమార్కుడు పోటీ చూసి న్యాయనిర్ణయం చేశాడు. అందుకు మెచ్చుకొని ముప్పైరెండు బొమ్మలున్న సింహాసనాన్ని ఇంద్రుడు ఇచ్చాడు. దీనిమీద కొలువుండి విక్రమార్కుడు దేశాన్ని పాలించాడు ఎవరెక్కడ ఏ వింత ఉన్నదని చెప్తే అది కళ్ళారా చూసి సాహసాలు చేసి సాధించిన అపూర్వవస్తువులు, అమూల్యసంపదలు అక్కడక్కడే ఎవరు ఎదురు పడితే వాళ్ళకు దానం చేసి పేరు పొందాడు.

ఒక బంగారు కమలం సూర్యోదయంతో పైకిలేస్తూ మధ్యాహ్నం సూర్యుణ్ణి కలుసుకొని అతడు అస్తమించేటప్పు డు నేలకు వాలుతుంది విక్రమార్కుడు ఈ వింత సంగతి విని కమలనాళంలోంచి ప్రవేశించి పువ్వులో బ్రహ్మలాగ కుదురుకొని సూర్యుణ్ణి కలుసుకొని అతడిచ్చిన మణి తీసుకొని సాయంత్రం పువ్వుతోపాటు నేలకు దిగాడు. అనుదినం రెండుబారువుల బంగారం ఇచ్చే ఆ మణిని ఒక పేద బ్రాహ్మణునికి విక్రమార్కుడు దానంచేశాడు. పాతాళానికి వెళ్ళి బలిచక్రవర్తిని కలుసుకొని అతడిచ్చిన రత్నద్వయాన్ని, బయటికొస్తూనే, ఒక ముసలి బ్రాహ్మణునికి ఇచ్చాడు.

ఉజ్జయినిలో ఒక వైశ్యకుమారుడు తీర్థయాత్రలకు వెళ్ళి వచ్చి, మధురా పురం పరిసరాలలో ఉన్న బిల్వవాటికలో ప్రతిరాత్రి ఒక ఆడది ఆర్తనాదం చేస్తుందని విక్రమార్కునితో చెప్పాడు. ఆ సంగ తేమిటో కనుక్కుందామని ఆ వైశ్యకుమారునితో విక్రమార్కుడు అక్కడకు వెళ్ళాడు. ఆ ఆడదాన్ని కొందరు రాక్షసులు బాధపెడుతూ ఉంటారు విక్రమార్కుడు వాళ్ళను నిర్జించాడు. దాంతో ఆకామినికి శాప విమోచనమైంది. ఆమె ఒక దేవకాంత. ఇంద్రుని ఆజ్ఞ చొప్పు న ఒక ముని తపస్సును భంగం చేయటానికి వెళ్ళి ఇలా శాపం పొందింది విమోచనం కాగానే ఆమె విక్రమార్కునికి ఒక రత్నాన్ని సమర్పించింది. దానిని అతడు ఆ వైశ్యకుమారునికి అక్కడే ఇచ్చేశాడు.

తృతీయాశ్వాసం:– విక్రమార్కుని తమ్ముడు భర్తృహరి భార్యా సమేతుడై రాజధానికి వచ్చాడు. అతనికి ఒక బ్రాహ్మణుడు తాను తపస్సు చేసి సంపాదించిన ఫలాన్ని ఇచ్చాడు. భర్తృహరి దానిని తన భార్యకు ఇచ్చాడు ఆమె తన ప్రియుడు గుర్రపువాడికి ఇచ్చింది అదిఅలా అలా చేతులు మారి పేడ పోగుచేసుకొనే దానికి దొరికింది. అది ఒక సాయంత్రం ఆపండు పిడకలబుట్టమీద పెట్టుకొని పోతూఉంటే భర్తృహరి చూశాడు ఆరాతీసి అంతా తెలుసుకొని 'ఆడవాళ్ళంతా ఇంతే' నన్న వైరాగ్యంతో తపస్సుకు పోతూ మంత్రి చెప్పినట్లు రాజు నడుచుకోవాలి, రాజుకు వచ్చే బ్రహ్మహత్య పాతకాన్నైనా మంత్రి తప్పించగలడని 'ససేమిరా' కథను సవిస్తరంగా అన్నగారికి చెప్పాడు.

చతుర్థాశ్వాసం:— విక్రమార్కుణ్ణి అల్లుణ్ణి చేసుకోవడానికి విదర్భరాజు పూజలు చేసి అనంగవతి అనే ఒక కూతుర్ని కన్నాడు. ఆమె అందానికి ముగ్ధుడై సిద్ధపురం ఏలే శకవల్లభుడు ఆమెను పెళ్ళాడదలిచాడు. విదర్భరాజు ఇవ్వనన్నాడు. శకరాజు దండెత్తాడు. విదర్భరాజుకు సహాయం చేసి అనంగవతిని వివాహం చేసుకొమ్మని నారదుడు వచ్చి విక్రమార్కునికి హితోపదేశం చేశాడు. విక్రమార్కుడు యుద్ధానికి వెళ్లి శకరాజును జయించి విదర్భరాజుకు పట్టంకట్టి అతని కూతుర్ని చేపట్టాడు.

పంచమాశ్వాసం: — విక్రమార్కుడు తన భార్య అనంగవతితో వినోదిస్తూ ఆరేసి నెలలు రాజ్యం చేస్తూ సంచరిస్తూ సుఖంగా ఉన్నాడు ఒకముని చిత్రకూటంలో ఎన్నాళ్ళనుంచో తపస్సుచేస్తూవున్నాడని, ఎంత కాలానికీ అతనికి దేవి ప్రత్యక్షంకాలేదని చారులవల్ల విని విక్రమార్కుడు ఆశ్చర్యపోయాడు. తాను ఆ ప్రదేశానికి వెళ్ళి తన మెడ ఉత్తరించుకోబోగా దేవి వచ్చి 'ఏంవరం కావా'లన్నది. అతడు 'ఈమునికి వరమిస్తే నాకిచ్చినంతగా సంతోషిస్తా' నన్నాడు. ఆమె ఇచ్చింది. ఆ తరువాత విక్రమార్కుడు అశ్వమేధయాగం చేశాడు. బ్రాహ్మణులకు మృష్టాన్నభోజనాలు పెట్టి దానధర్మాలు చేసి రాజ్యమేధారపోశాడు. కాని వాళ్లు దానిని అతనికే ఇచ్చివేశారు. అతడు 32 బొమ్మల గద్దెపై నుండి పాలిస్తూ వచ్చాడు.

అతడొకనాడు వేటకు వెళ్లి అడవిలో అలసిపోయి సొమ్మసిల్లి పడుకొన్నాడు. అప్పు డొక బ్రాహ్మణుడు అతనిమీద నీళ్ళుజల్లి సేదదీర్చాడు. ఆబ్రాహ్మణుణ్ణి తనతో తీసుకుపోయి విక్రమార్కుడతణ్ణి తన పురోహితునిగా చేసుకొన్నాడు. ఒకనాడు ఆ పురోహితుడు రాజుగారి బిడ్డను ముద్దాడుతున్నట్టు తీసుకుపోయి నగలకోసం ఆ కుర్రాణ్ణి చెప్పరానంత చేత చేశాడు. నేరం చేస్తూ దొరికిపోగా రాజోద్యోగులు అతణ్ణి దండించబోయారు. అప్పుడు విక్రమార్కుడు 'అడవిలో ఇతను నాకు ఉపచారాలు చేశాడు. ఇతణ్ణి, ఎంత అపచారం చేసినా, మన్నించాల్సిందే' నని చెప్పి విడిపించాడు. 'నిన్ను శోధించడానికే ఇలా చేశాను, నీకొడుకు బాగానే ఉన్నా' డని పురోహితుడు రాకుమారుణ్ణి బయటపెట్టాడు. విక్రమార్కుణ్ణి అందరూ కొనియాడారు

కంచిలో నవమోహిని అనే వారకాంత ఉంది. ఆమెను చూస్తే అందరూ మరులుకొంటారు. కాని ఆమెతో క్రీడించడానికి వెళ్ళే ప్రతి వాడినీ ఒక రాక్షసుడు చంపేస్తుంటాడు. ఈ సంగతిని విక్రమార్కుని పురోహితునికొడుకు కాశ్మీరదేశంలో చదువుకొని వస్తున్నప్పు డు తెలుసుకొని రాజుకు చెప్పాడు. వెంటనే విక్రమార్కుడు అతణ్ణి వెంటబెట్టుకువెళ్లి ఆ రాత్రి ఆ రాక్షసుణ్ణి సంహరించాడు. అందుకామె కృతజ్ఞత చెప్పగా కమలాకరుణ్ణి పెళ్లాడమని విక్రమార్కుడు ఆమెతో చెప్పాడు. అతడు రాజ్యానికి తిరిగివస్తూ అడవిలో పడుకొన్నాడు. పక్షులు మాట్లాడుకొన్న మాటలవల్ల బకాసురుడులాంటి ఒక రాక్షసునివద్దకు ఆ మర్నాడు ఒక పేద బ్రాహ్మణుడు వెళ్లేవంతు వస్తుందని

తెలుసుకొన్నాడు. తనే అక్కడికి వెళ్లి రాక్షసునికి ఆహారం కాబోయాడు. ఆ పరోపకారాన్ని రాక్షసుడు మెచ్చుకుని ఇంక పరభక్షణ చెయ్యనని వరం ఇచ్చాడు.

షష్ఠాశ్వాసం:— ప్రస్థపురం ఏలే రాజుకు కళావతి అనే కూతురు ఉంది. ఆమె వనంలో ఉన్న ఒక పాములపుట్టపైన తన చేతులు ఉంచుతుంది. తన చేత్తో చెయ్యి కలిపినవాడిని ఇంటికి తీసుకువెళ్ళి స్నానం చేయించి భోజనం పెడుతుంది. తరువాత వేర్వేరు మంచాలమీద పడుకొని ఉండగా ఆమెచేత ముమ్మారు మాట్లాడించిన వాణ్ణి పెళ్లిచేసుకొంటుంది. ఈ సంగతి విని ఒక సిద్ధుడు వచ్చి విక్రమార్కునికి చెప్పికొన్ని మంత్రసిద్ధులుపదేశించి వెళ్ళిపోయాడు. విక్రమార్కుడు ఆమెను కలుసు కొని మజ్జనభోజనాదు లయాక ఆమె తన మంచంమీద ముసుగు పెట్టుకొని పడుక్కొంది. ఆగదిలో ఉన్న దీపంసెమ్మెకు ప్రాణం పోసి దాని నొక కథ చెప్పమన్నాడు విక్రమార్కుడు. 'అనగనగా ఒక రాకుమారి ఒక యువకుణ్ణి పెళ్ళిచేసుకొని అతని కోసం ఎన్నో త్యాగాలు చేసి అడవులు పట్టింది. అతడు ఊళ్ళో కెళ్ళి అన్నం తెస్తానని చెప్పి వెళ్ళాడు. అక్కడొక వారకాంత చెలికత్తె అతణ్ణి చూసి, ఆ వేశ్యతో అతణ్ణి కలిపింది. వేశ్య చెలిమితో అతడు భార్యనే మరిచిపోయాడు. ఆమె భర్తకోసం వెదకి వేసారి నిప్పు ల్లో దూకింది. అప్పటికి బార్యజ్ఞప్తికొచ్చి ఇంక నా బ్రతుకెందు కని అతడూ ఆ గుండంలో దూకాడు. తనవల్ల ఆ దంపతుల కెడబాటు కలిగినందుకు వారకాంతకూడా దుమికింది. దీని కంతటికీ తనదే తప్పు అని ఆమె చెలికత్తె కూడా నిప్పు ల్లో కురికింది. వీళ్ళలో ఎవరిది నిజమైన సాహసమో చెప్పగలవా అని దీపపు సెమ్మె రాజును అడిగింది అతడు వారకాంతదే సాహసమన్నాడు. ఇది విన్న కళావతి 'అబ్బే! వారకాంత కొంత అనుభవించింది, దానిది సాహసమే! ఏ సుఖమూ ఎరగని చెలికత్తెదే నిజమైన సాహసం' అని బదులు చెప్పి యథాప్రకారం ముసుగు పెట్టి పడుకుంది.[2]

సప్తమాశ్వాసం:- విక్రమార్కుడు కళావతిచేత రెండోసారి మాట్లాడించడానికి ఆ గదిలో ఉన్న కర్పూరపేటికకు ప్రాణం పోసి కథ చెప్పమన్నాడు. అది ఇలా చెప్పింది. 'అనగనగా రాజశేఖరుడనే ఒక రాకుమారుడు వేటకు వెళ్ళి ఒక యోగినినికలుసు కున్నాడు. ఆమె అతని కొక మాట్లాడేచిలుక నిచ్చింది. దాని నతడు ఇంటికి తెచ్చి ఆప్యాయంగా చూసుకుంటున్నాడు. 'నిన్ను కర్పూరమంజరి అనే రాజకుమార్తె పెళ్ళి చేసుకుంటుంది. ఇప్పు డే పెళ్ళిమాటలకు వస్తారు' అని అదిరాజశేఖరునితో చెప్పింది. అతడు నమ్మలేదు. అంతలో కర్పూరమంజరి చెలికత్తెలు అక్కడికి వచ్చి తమ రాకుమార్తెకు ఒక గోరువంక దొరికిందని, అది రాజశేఖరుని గురించి చెప్పినవార్తలు విని కర్పూరమంజరి అతణ్ణి మోహించిందని, అందుకామెతల్లి దండ్రులంగీకరించారని చెప్పారు. ఇద్దరికీ పెళ్లయి అన్యోన్యంగా వున్నారు. రాజశేఖరుని పెంపుడుచిలుకా, కర్పూరమంజరి

2. ఈ కథను అనంతామాత్యుడు తన భోజరాజీయంలో అనుకరించాడు

మచ్చిక గోరువంకా ఈ అన్యోన్యతను చూశాయి. తాముకూడా అలాగుంటే బాగుంటుందని చిలుకరాజు కన్నెగోరతో అన్నాడు. 'మగవాళ్లు పాపాత్ములు, వాళ్ళను నమ్మకూడదు' అని కన్నెగోర అంది. 'ఆడవాళ్లే ఎంతకైనా తెగించినవాళ్లు. వాళ్ళను నమ్మకూడదు' అని రాజకీయంగాఅంది చిలక. దాంతో మాటామాటా పెరిగి ఆ రెండూ దెబ్బలాడుకుంటుండగా రాజశేఖరుడు, కర్పూరమంజరి చూచి ఏమిటని ప్రశ్నించారు. చిలుకా, గోరింకా తమ తమ వాదాలు చెప్పి చెరో కథా చెప్పాయి. గోరింక నీతి కథ చెప్పింది; చిలక ఒక బూతుకథ చెప్పింది. ఆ రెండు కథలూ వినిపించి, 'ఆడవాళ్లా మగవాళ్ళా, ఎవరు దుష్టులు' అని కర్పూర పేటిక విక్రమార్కుణ్ణి ప్రశ్నించింది. అతడు 'మగవాళ్లే చెడ్డవాళ్లు' అనగా అదివిన్న కళావతి దిగ్గున లేచి 'మగవాళ్ళు పాపం చెయ్యొచ్చు. కాని అతడు చేస్తున్నాడని ఆడదికూడా తెగిస్తే పతివ్రతాధర్మా లేమైపోతా' యని రెండోసారి మాట్లాడి మళ్ళా ముసుగు పెట్టి పడుకొంది.

అష్టమాశ్వాసం:— కళావతి చేత మూడోసారి మాటాడించడానికిగాను విక్రమార్కుడు ఆ గదిలో ఉన్నసువర్ణకలశానికి ప్రాణం పోసి కథ చెప్పమన్నాడు. అది ఇలా చెప్పింది: అనగనగా ఒక రాజుకు పద్మావతి, గుణవతి, లీలావతి, అని ముగ్గురు కుమార్తెలున్నారు. అతడు వాళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళు చేసి ముగ్గుర్నీ మూడు ఊళ్ళలో ఉంచాడు. వారిలో పద్మావతి, అహర్నిశలూ విల్లమ్ములు చేతబట్టి భర్త వెంట తిరుగుతున్నాసరే, భర్తను మోసగించి తన చిత్తమొచ్చినవాడితో వ్యభిచరించగలదు. ఈ సంగతి విన్న విటుడొకడు ఆమె ఇంటికి వెళ్ళి తాను విన్నది నిజమని ప్రత్యక్షంగా తెలుసుకొన్నాడు. అందు కామెకు జోహారు చెయ్యగా 'నా చాతుర్యానికి ఆశ్చర్యపోవడమేమిటి? మా గుణవతి భర్తకళ్ళముందరే పరపురుషుడితో క్రీడించ గలదు' అని చెప్పింది వెంటనే ఆ విటుడు ఆవూరు వెళ్ళి, ఆసంగతికూడా అక్షరాలా నిజమని తెలుసుకున్నాడు అందుకామెను ప్రస్తుతించబోగా 'మా లీలావతి భర్త పడుకొన్న మంచంమీదనే ప్రియునితో రమించగలదు, నాగొప్పతన మేముంది' అని చెప్పింది. ఆ విటుడు ఆవూరుకూడా వెళ్ళి ఆవిషయంలో ఎంతమాత్రం అతిశయోక్తి లేదని తెలుసుకున్నాడు.

ఈ మూడు 'నిరంకు' శోపాఖ్యానాలూ సవిస్తరంగా చెప్పి ఈ ముగ్గురిలో ఎవరు జాణలో నిర్ణయించమని సువర్ణకలశం విక్రమార్కుణ్ణి కోరింది. అతడు 'పద్మావతి' అన్నాడు. అప్పుడు కళావతి లేచి 'వాళ్ళలో లీలావతి నిజంగా విదగ్ధ కాదా? పద్మా వతి అని చెప్పవచ్చా' అని బదులుపలికింది. ఆవిధంగా ఆమె మూడుసారులు మాటాడక తప్పలేదు. తాను పెట్టిన షరతు పూర్తిచేసినందుకు ఆమె విక్రమార్కుణ్ణి వివాహమాడింది.

విక్రమార్కుడు ఆర్నెల్లు దేశాటనం చేశాడో లేదోగాని విక్రమార్కుని చరిత్ర వ్రాసిన జక్కనకుమాత్రం తీర్థయాత్రలంటే చాలా ఇష్టంగా ఉంది. ఈ

కావ్యంలో తీర్థయాత్రల ప్రసక్తి, పుణ్యక్షేత్రాల ప్రశంస విరివిగా ఉంది

విక్రమార్కునికి పట్టం గట్టి చంద్రగుప్తమహీసురుడు వానప్రస్థానికి వెళ్ళిపోయాడు. అతడు వెళ్ళిన చోటు శ్రీశైలం. అలా వెళ్ళడానికి ముందు 7 పద్యాలలో (అందులో రెండు సీసాలు) అతడు శ్రీశైలక్షేత్ర మహిమను ఉగ్గడిస్తాడు. (1:195-201)

ఉజ్జయినీ నగరంలో పురందరుడనే వైశ్యుడు ఉన్న ఆస్తినంతా దాన ధర్మాలుచేసి తీర్థయాత్రలకు వెళతాడు. జక్కన అతణ్ణి ఉజ్జయిని నుంచి మధురకు పంపాడు. అక్కడ నుండి కాశీకి మళ్ళించాడు. ఆరు గద్య పద్యాలలో (2:189-194) కాశీవర్ణనం కావించి, శ్రీశైలానికి పంపించాడు. 13 గద్యపద్యాలలో (2:195-207) ఆ పుణ్య క్షేత్ర దర్శనం వర్ణించాడు. 'శ్రీశైలంచూస్తే ముక్తి, కాశీలో మరణిస్తే మోక్షం.' అన్న నమ్మకం ఇంతకుముందే ప్రథమాశ్వాసంలోనే వక్కాణించాడు. కాశీలో మరణించేవాళ్లు ఎలా గణనకెక్కేది లెక్కలలో ఇలా చెప్పాడు.

రూపమొక్కటి రెండు రూపులై చెలువొందు
మూడు మొనల పోటు ముట్టు బట్టు
బాహుచతుష్కంబు బంచాస్యములు బూను
షణ్ముఖుపై ప్రేమ సలుపుచుండు
సప్తాశ్వచంద్రు లీక్షణములుగా నొప్పు
నెనిమిది మూర్తుల వినుతికెక్కు
నవనిధీశసఖుం డనంగ గీర్తివహించు
బదికొంగులైన యంబరముగట్టు
బదునొకండు విధంబుల బ్రణుతికెక్కు
వెలయ బంద్రెండుగనుపుల విల్లు వట్టు
గర్మపాశలవిత్రవిఖ్యాతి మెరయు
గాశిలో మేను దొరగిన ఘనయశుండు. [విక్రమార్క. 2-192]

త ఈ అంకెల సంవిధానం చూస్తే కేయూరబాహుచరిత్రలో మంచెన చేసిన ఆశీర్వాదం జ్ఞాపకమొస్తుంది. అందులో ఒకటినుంచి అనంతందాకా లెక్కగల దేవతలు తన కృతిపతిని బ్రోచాలని కాంక్షించాడు (కేయూర. 1-2).

మంచెన యొక్క కృతిపతిలాగ జక్కన కృతిపతికూడ గణకుడే. అందుకే ఇలా అంకెలతో సంబంధించే పద్యం అనంతామాత్యుడు భోజరాజును ప్రశంసించిన పద్యం ఈ కోవలోనిదే.

జక్కన శ్రీశైలంలో అన్ని ప్రదేశాలూ స్వయంగా చూసినట్టున్నాడు. పురందరునికి తోడవీరేశ్వరదేవాలయం కూడ చూపెట్టాడు (2-206). అక్కడ నుంచి కొండ దింపించి అహోబిలం చూపించాడు. ఆ తరువాత పురాణసిద్ధంబగు సిద్ధపట్టణస్థానం పంపించి పెన్నలో స్నానం చేయించాడు బహుశా సిద్ధపట్టణం జక్కన స్వగ్రామమే అయి ఉంటుంది. అక్కడ నుంచి కాళహస్తి, తిరుపతి, కంచి, శ్రీరంగం, కుంభకోణం, రామేశ్వరం, సేతుబంధనం, అనంతశయనం చూపించి హేమకూటానికి విరూపాక్ష లింగ దర్శనం కోసం పంపించాడు.

జక్కన స్వయంగా ఈ యాత్రలు చేసినట్టుంది. ఈ తీర్థాలలో తాను చేసిన స్తోత్రాలే పురందరుని నోటంట చెప్పించినట్టుంది. విరూపాక్షలింగాన్ని మూడు శ్లోకాలలో నుతించాడు. ఇవి అతడు రచించినవే అయిఉంటాయి.[3]

హేమకూటంలో ఈ విరూపాక్షలింగదర్శనం చేయించి జక్కన పురందరుణ్ణి పంపించాడు. 'పుట్టి పెరిగిన దేశం బెట్టి జనులకైన జాడ నిచ్చగుట నేపట్టున కాలూదక నిజపట్టణమునకు' ఆ వైశ్యుడు వెళ్లాడు (2-220). పురందరుని తీర్థయాత్రలలో 'సర్వలోకలోచన సముత్సేధ సౌధగోపురంబగు కాంచీపురంబు' అని ఒక్క వాక్యంలో చెప్పేశాడు. కాని జక్కనకు ఆ ఊరంటే చాలా ఇష్టం. సప్తమాశ్వాసంలో 7 పద్యాలలో సుదీర్ఘంగా, సవిస్తరంగా వర్ణించాడు. 'కంచి జూడని కన్నులు కన్నులగునె' అని ప్రశ్నించాడు (7-114). 'ద్రవిళబాలా విలాసినీతతుల' సౌందర్యాన్ని శ్రీనాథునిలాగే ఇతడూ తనివితీరా వర్ణించాడు.

జక్కన శ్రీనాథునికి కొంచెం పూర్వుడు. కనుక జక్కననుచూసే శ్రీనాథుడు కొన్ని పద్యాలను వ్రాశాడని కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు పోలికలు చూపించారు.[1] వాటిని మనం ఒక పట్టికగా వేసి క్రమంలో చూద్దాం.

---

3. విక్రమ. 2: 222-224

1. శ్రీనాథుని కవిత్వతత్త్వము–తొమ్మిదవ ప్రకరణం, పుటలు 42 -45

జక్కన	శ్రీనాథుడు
1. దానంబునకు నిదానంబును, ధర్మంబునకు మర్మంబును, విభవంబునకు ప్రభవంబును, విక్రంబునకు ననుక్రమంబును, సౌఖ్యంబునకు ముఖ్యంబునై యొప్పు నప్పురంబునకు నధీశ్వరుండు. [విక్రమార్క చరిత్రము, 1-101]	విభవంబునకుప్రభవంబును, విలాసంబునకు నివాసంబును, నపవర్గంబునకుసర్గంబును,ధర్మంబునకు మర్మంబును,దానంబునకు నిదానంబును,నానందమునకు మూలకందమును, విద్యకునిషద్యయు, విశ్రామం బు నకు ధామంబునునైన పట్టణంబున కధీశ్వరుండు. [భీమఖండము, 1-110]
2. తన కీర్తినర్తకి దశదిశా మండలి రంగ మధ్యమున నర్తనము సేయ [విక్రమార్క చరిత్రము, 1-102]	తన కీర్తినర్తకి ఘనతర బ్రహ్మాండ భవనభూములగొండ్లి పరిఢవిల్ల [శృంగారనైషధము, 1-9]
3. నారీచిత్తసరోమరాళ నవ నానా గంధసౌగంధ్య వి స్తారోదారభుజాంతరాళప్రతిభా సర్వజ్ఞ సోమాబ్జ వి స్మేరాకారశరన్ని శాకరకరా శ్లేషప్రియంభావుక స్ఫారక్షీరపయోధిలంఘనకళా జంఘాలకీర్తీశ్వరా. [విక్రమార్క చరిత్రము, 4-229]	నారీచిత్తసరోమరాళ నయచాణక్యా విరించాన్వయ క్షీరాంభోధి సుధామయూఖ కవితా సిద్ధాంత సర్వజ్ఞ జం భారాతిద్విపహస్తకాండవిభబాహా ఖడ్గధారాపయో ధారాశాంతవిరోధిభూధవమహో దగ్ర ప్రతాపానలా! [శృంగార నైషధము, 6-144] లాటీచిత్తసరోమరాళకుకురీ లావణ్య లోలాత్మక ర్ణాటీనృత్యకళావిలోకన సమారంభ ప్రియంభావుకా భోటీనేత్రచకోర చంద్రమగధీ పుష్పాస్త్రచోళీకుచా ఘటస్థాపిత మన్మథాంక కుహళీ గాథాంక పాళీప్రియా. [శృంగార నైషధము, 4-141]

4. కుకురుకురుచేర కేరళ
శకమరుకర్ణాటలాట సౌరాష్ట్ర మహీ
పకుమంత్రిజనమనీషా
నికషోపలనయకలాప! నిగమా
లాపా.

[విక్రమార్క చరిత్రము, 6-146]

కుకురుకురుచోళ కేరళ
శకమరు కర్ణాటలాట సౌవీరనృప
ప్రకరసభాభరణ మహా
సుకవిజనానీక వినుతశుభచరిత్రు
నకున్.
[శృంగారనైషధము, 1-41]

5. వెన్నెలజరియిద్ద వెండితీగలబోలు
యజ్ఞోపవీతంబు లరుత నమర
గన్నె చెంగల్వపూవన్నె మించిన నీరు

కావిదోవతికట్టు కటిదలిర్ప
వెలిదమ్మివిరిమీది యెలదేటిగతి గంగ
మట్టిపై వేలిమిబొట్టు దనర
నీలికందుకముపై గీలించుముత్యాల
విధమున సిగగమ్మ విరులు మెరయ
లలితనవయౌవనారంభ కలితమైన
మేని మెరుగులు మెరుగుల మెరుగు
దెగడ
జంద్రధరు కృప బ్రహ్మవర్చసము గన్న
మారుదన నొప్పు విప్రకుమారు గాంచె.

[విక్రమార్క చరిత్రము, 7-143]

సరిగొన్న దెలిపట్టు జన్నిదంబుల
తోడ రత్నాలతారహారముధరించి
వలిపనీర్కావిదోవతిపై బదార్వన్నె
కళయైన పసిడిమేఖల ఘటించి
గంగమట్టియమీద గస్తూరిరసమున
బుంద్రకమ్ములలాటమున నమర్చి
కమలకర్ణిక కుండలముల పార్శ్వము
లందు
లలితంబులగు నొంటులలవరించి

యాత్మవంశపరంపరాయాతమైన
వైదికాచారమార్గంబు వక్కణించి
యారజము రాచరికము నలవరించి
నగరివీధుల జరియించు బ్రెగడ
సుతుడు
[శివరాత్రిమాహాత్మ్యము, 2-90]

6. ముగురంగూర్చిన ముండదైనముపకున్
ద్రొక్కించు జేజేయనున్
[విక్రమార్క చరిత్రము, 8-80]

ముగురంగూర్చినముండ దైవమునకున్
మోమాట లేదో సుమీ!
[భీమఖండము, 3-6]

ఈ పోలికలు కొట్టవచ్చినట్టు స్ఫుటంగా కనబడుతున్నాయి. లాటీ చిత్తసరోమరాళ (శృం. నై. 4-141) శ్రీనాధుడు మంచెనపద్యాన్ని కూడా జ్ఞాపకం చేసుకొని చెప్పి ఉంటాడు. "గౌళీనిర్జర రాజనందనుని. ." (కేయూర 1-78) అని మంచెన తన కృతిపతిని సంబోధించాడు. ఈశ్వర

దత్తుగారు ఈ పోలికలు కాక జక్కన రచించిన అయిదుసీసాలను ఉదాహరించి ఇలా వ్రాశారు.

> శ్రీనాథుని ఉపచారక్రియాప్రయోగములు జక్కనక్రియాప్రయోగ ముల ననుసరించుచున్నవి. .. పై సీసపద్యములలో చరణాంతముల నిరూపింపబడిన ఉపచారక్రియావిచిత్రి సహృదయాహ్లాదకరమై చమత్కారా తిశయమును బోషించు చున్నది. ఇట్టి వైచిత్రియే శ్రీనాథుని కొరవడి యైనది.[4]

అయితే శ్రీనాథునిదే శిల్పంలో పై చేయి జక్కన 'వెన్నెల జరి యిడ్డ వెండితీగెల్లబోలు యజ్ఞోపవీతంబు లరుత నమర' అని కేవలం వర్ణనే చేశాడు. శ్రీనాథుడు యజ్ఞోపవీతాలను, రత్నాలహారాలను కలిపాడు. నీర్కావిధోవతిపై పసిడిమేఖల కట్టించాడు. గంగమట్టిమీద కస్తూరిబొట్టు పెట్టించాడు. కుండలాల పక్కన ఒంటులు అలంకరింపజేశాడు. వైదికా చారాన్ని, రాజరికాన్ని పక్కపక్కన పెట్టాడు. ఒకడిలోనే రెండు విరుద్ధమైన వాటిని ఇమిడ్చాడు. అదీ కవిత్వం.

శ్రీనాథుడే జక్కనను అనుకరించాడా, లేక జక్కనే శ్రీనాథుణ్ణి అనుసరించాడా అన్నది ఒక చిక్కుప్రశ్నే! విక్రమార్కచరిత్ర రచనాకాలాన్ని చాగంటిశేషయ్యగారు క్రీ.శ. 1375-1404 అని నిర్ణయించారు.[5] దీనికి కారణం ఆ ఇచ్చిన కాలంలో దేవరాయలు యువరాజుగా ఉదయగిరిని పాలించాడు. అతనిదగ్గర చామరసు అనే మంత్రి ఉండేవాడు. అతణ్ణి దేవరాయల మంత్రిగా జక్కన విక్రమార్కచరిత్రలో పేర్కొన్నాడు. దేవ రాయలు క్రీ.శ. 1406లో మహారాజు అయ్యాడు. అతని కొడుకు రామ చంద్రరాయలు యువరాజుగా అప్పటినుంచి ఉదయగిరి ఏలాడు. అతని దగ్గర చామరసు ఉన్నాడు. అయితే జక్కన తన కావ్యంలో రామచంద్ర రాయల్ని పేర్కొనలేదు. కనుక జక్కన విక్రమార్కచరిత్రను 1375-1404 మధ్య ఎప్పు డేనా వ్రాసి ఉంటాడు అని శేషయ్యగారు చెప్పారు. జక్కన 1404లోనో, 1405లోనో వ్రాస్తే అతడు శ్రీనాథునికి సమకాలికుడవుతాడు.

---

4. శ్రీనాథుని కవిత్వతత్త్వము, పుటలు 45 - 47.
5. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 4వ సంపుటం, పుట 287

జక్కన విక్రమార్కచరిత్రలో దేవరాయలగురించి, చామరసుగురించి చెప్పినది కొంచెం జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే దేవరాయలు రాజుగా ఉన్నప్పుడే, అంటే 1406 తరువాతనే విక్రమార్కచరిత్ర రచన జరిగిఉంటుంది అని తెలుస్తుంది. ఈ కావ్యంలో దేవరాయల్ని 'మహారాయలు' అని జక్కన పేర్కొన్నాడు (1-44). 'కర్ణాటమహామహేశ్వరు' డన్నాడు (3-137). చామరసు చామరచ్ఛత్ర శిబికాది భాగ్యచిహ్నాలను జన్నయ సిద్ధమంత్రికి ఇచ్చాడు. యువరాజుగారి మంత్రిగా కన్నా రాజుగారి మంత్రిగానే అవి ఇవ్వడానికి ఆస్కారముంటుంది. ఆ రోజుల్లో గొడుగు ఇవ్వడం అంటే ఎంత గొప్ప గౌరన వ్రాసిన హరిశ్చంద్ర చూస్తే తెలుస్తుంది. మాలెతలను రాజు 'మీకు ఏమికావా'లని అడిగాడు. వాళ్ళు అడిగినదేమిటో. హరిశ్చంద్రుడన్న దేమిటో చూడండి.

'గొడుగిచ్చి రక్షింపు కువలయాధీశ!
యుచితసవాలక్ష లొండొల్ల మేము;
పచరణ గాదు, మీ పాదంబు లాన,'
యని పల్క, మనసు దిగ్గని విర్గి రోసి
మనుజేశు డా మాల మగువల కనియెః
'మును సిరివచ్చిన మోకాలి నొగ్గ
ననువున నా త్యాగ మందక మీరు
పొందెరుంగక వేడబోలునే? పొసగ
దందని ఫలముల క్రరులు సావ
నొనర మహారాజయోగ్యంబులైన
వినుతవస్తువు లేద? విద్యవా రేద?
లేరొ విద్యలవారు? లేరొ భూనాథు?
లిరిత వేడిరో? యిచ్చిరో తొల్లి?
గోరెడివారికి గొరత లెందుండు?
నీరాని వస్తువు లిరాదు....' [హరిశ్చంద్ర. పూర్వ. 998-1012]

మహారాజయోగ్యములైన గొడుగులు మహారాజుగారి మంత్రి మాత్రమే ఇవ్వగలుగుతాడు. అందుచేత దేవరాయల పరిపాలనాకాలమైన క్రీ.శ. 1406-1422 మధ్య ఎప్పుడేనా విక్రమార్కచరిత్రరచన జరిగి ఉండ

వచ్చు. దేవరాయల కొడుకు వేయించిన శాసనంలో చెప్పిన చామరస మంత్రి చామరసుకాడు. 'కప్రతిదేవనిచామవొడయలు' ఈ శాసనకాల క్రీ.శ. 1406. "ఇతడు దేనికొండగ్రామం ఏలుతూ ఉండేవాడు. ఉదయ గిరిలో ఉన్న మంత్రిని ఈ శాసనం చెప్పదు.[6] అందుచేత ఈ శాసనంలోని చామరసును నమ్ముకొని జక్కన కావ్యరచనా కాలాన్ని నిర్ణయించలేం శ్రీనాథునే జక్కన అనుసరించి ఉండవచ్చు. అయితే శ్రీనాథుని చివరి రచనలలో జక్కన పద్యాల పోలికలు ఉన్నాయి: వాటి మాట ఏమిటి అనే ప్రశ్న వస్తుంది. దానికి సమాధానం చెప్పవచ్చు.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యంలోని నగరివీధుల జరియించు ప్రెగడసుతుడు (2-90) అనే పద్యానికీ, జక్కన చెప్పిన 'మారుడననెప్పు విప్రకుమారుడు' (7-143) అనే పద్యానికీ వస్తుసామగ్రిలో తప్పపోలికలు లేవేమో అనిపిస్తు న్నాయి. శివరాత్రిమాహాత్మ్యాన్ని శ్రీనాథుడు తన అవసానకాలంలో వ్రాశాడు. ఈ పద్యాన్ని వ్రాస్తున్నప్పుడు జక్కనపద్యంకన్నా తన కాలపునాటి మంత్రి కుమారులే కళ్ళముందు కనబడి ఉంటారు. 'ముగురం గూర్చిన ముండ దైవం' అనేది ఆనాడు ప్రచారంలో ఉన్నది కావచ్చు. విక్రమార్క చరిత్ర, భీమఖండాలలోని వచనాలు బహుశా ఒకటే సంస్కృత మూలానికి అనువాదమేమో, పోతే నైషధంలోని పద్యాలకు, విక్రమార్క చరిత్రలోని పద్యాలకు పోలికలుండడం, శ్రీనాథునే జక్కన అనుకరించాడేమో అనే వాదానికి ఆస్కారం లేకపోలేదు.

జక్కన ఎర్రయ్యగారి కాలంవాడని కూడా కొందరు భావిస్తారు. ఏమంటే ఇతడు ఎర్రయ్యగారిని స్తుతిస్తూ ఆయన అరణ్యపర్వ శేషం, నరసింహపురాణం, రామాయణం వ్రాసినట్టు చెప్పాడేగాని హరివంశం వ్రాసినట్టు చెప్పలేదు. అందు చేత జక్కన విక్రమార్కచరిత్ర రచించేనాటికి హరివంశ రచన జరగలేదంటారు.[7] జక్కన ఎర్రయగారిని గురించి చెప్పిన పద్యం ఇది.

ఈత్రయి దా ప్రబంధపరమేశ్వరుడై విరచించె శబ్దవై

చిత్రి నరణ్యపర్వమున శేషము శ్రీనరసింహరామచా

6. నెల్లూరు శాసన సంపుటం, 1 వభాగం , పుట 310.

7. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 4 వభాగం, చాగంటి శేషయ్యగారు పుట 216.

రి(త్రములున్ బుధ(వ్రజగరిష్ఠత నె(ఱ్ఱయ శంభుదాసు డా
చి(త్రకవిత్వవాగ్విభవజృంభితు గొల్చెద భక్తియుక్తితోన్. [వి(క్రమ. 1-14]

ఇందులో 'అరణ్యపర్వమున శేషము' అన్నమాటను 'అరణ్య శేషమున్ను శేషము' అని దిద్దడానికి అవకాశముందేమో (వ్రాత(ప్రతులు శోధించాలి. హరివంశం భారతశేషమే కదా. ఈ దిద్దుబాటుకు అవకాశం ఉంటే ఎ(ఱ్ఱయగారి నాలుగురచనలూ జక్కన పేర్కొన్నట్టే అవుతుంది. ఎ(ఱ్ఱయ గారిని ఈ పద్యంలో జక్కన చి(త్రకవిత్వవాగ్విభవ జృంభితుడన్నాడు. అయితే తన వరవడిని చెప్పు కున్నాడు

(ప్రతిపద్యము జోద్యముగా-గృతిజెప్పిన నొప్పు గాక కృతి నొకపద్యం
బతిమూఢుడైనజి(త్రత-(బ్రతిపాదింపడె ఘుణాక్షరన్యాయమునన్?
[వి(క్రమ. 1-17]

అని తాను కచ్చితంగా చెప్పాడు. ఇతడు తనగురించి కృతిపతి చేత ఇలా అనిపించాడు:

చక్కన నీనైదుష్యము-చక్కన నీకావ్యరచనచాతుర్యంబుల్
చక్కన నీ వాగ్వైఖరి-చక్కన నీవంశమహిమ జక్కనసుకవీ!
స్వాభావికనవకవితా-(ప్రాభవముల నుభయభాష (ప్రౌఢిమ జెప్పన్
భూభువనంబుననరిలే-రా భారతి నీవు దక్క నన్నయజక్కా!
[వి(క్రమ. 1:23-24]

జక్కనది నిజంగా ఒక (ప్రక్కనుంచి స్వాభావిక నవకవిత్వమే, అతని వాగ్వైఖరి చక్కనే. నాచనసోముని తరువాత సరిగ్గా అతికినట్టు సామెతలు వాడడంలో ఇతని కితనే సాటి. తెనుగుతనం ఉట్టిపడే జాతీయాలు మా(త్రమే కాక సంస్కృత లోకోక్తులు కూడా బాగా వాడుతాడు. చూడండి.

జక్కన సామెతలు – లోకోక్తులు

తె లు గు :

తూచ తప్పకుండ – (1-110) పసిడిపళ్లెరమైనన్ జేరుపగచోటు వలెను (1-111) పూస(గుచ్చినగతి (1-145) తెడ్డునాకి యుపవాసము మాన్పుకొనంగ నేటికిన్ (1-150)

మరువము మొలువగ తొడసె పరిమళ ముదయించినట్టు (1-) సూదిపిరింది క్రాటిక్రియ (2-72; 2-136) గుడి మ్రింగువారికి నంది పిండి పడియము (2-238) నెయ్యివోసిన యగ్గియట్లు (3-64) ముందట నుయ్యి వెన్క లోతగు గొయ్యి యున్నలాగు (3-81) ఆమూలచూడంబు (1-190; 3-106; 7-39) పులిమీసల నుయ్యల లూగవచ్చునే (4-59) కాకతాళీయం (4-61) బావనపోటును కప్ప కాటును గలదె? (4-63) హస్తి మశకాంతరం (4-68) తామరపాకున నీటిక్రియ తల్లడము (4-99) కమలదళంబుమీది యుదకంబును బోలె (4-132) సింహము మెడగంటవోలె (4-132) ఏమిటికి ఏనుగునెక్కియు దిడ్డి దూరగన్ (4-149) చుట్టములసురభి (4-191) ఏనుగు పల్లనం బడిన ఏడికకున్ వశమేవహింపగన్ (5-132) తలపూ వాడక యుండగ (6-98) పలికిన పగడంబులు రాలునట్లు (7-4) చెరుకున పండొదవినట్టు (7-20) ఏమిటికి చల్లకు వచ్చి ముంతదావగన్ (7-38) పెన్ని ధనంబుగాంచిన పేదవోలె (8-22) మొలపూసలు త్రెవ్విననాటనుండి (8 - 41)

సంస్కృతం:

అహింసా పరమోధర్మయనంగ (1-148) 'ధర్మస్య త్వరితాగతి' యను పురాణవచనము (2-185) 'కామినీ లోకానాం జాతిః ప్రకల్పితా' యనునీతి (3-28) 'కామాంధో ఒపి నపశ్యతి', నా మును వినబడిన పలుకు (3-68) 'గుర్వాజ్ఞాం ప్రతిపాలయే' త్తనెడి పల్కుల్ (5-133) 'వచస్సు భాషిత పరివ్యక్తం బలమేవహి కేవల' మను పలుకు (5-160) 'పరోపకారార్థమిదం శరీర' మనిన ధర్మమార్గం (5-226) 'సర్వం విష్ణుమయం జగ' త్తనుట (6-65)

ఈ సామెతలను జక్కన ఎంత చక్కగా పద్యాలలో వాడాడో గమనిద్దాం. విక్రమార్కుని తండ్రి చంద్రగుప్తుడనే బ్రాహ్మణుడు. ఈ సంగతిని ఎత్తి పొడుస్తూ పరరాజులు పంపిన దూత ఏమంటున్నాడో వినండి.

పలుకులు వేయునేటి కిక బ్రాహ్మణసూనుడ వీవు నీకు దో
ర్బలమున కేమికారణము బావనపోటును గప్పకాటునుం
గలదె ధరిత్రి భట్టి మొన గట్టిగ నమ్మకు మోసపోకు నీ
కొలదులె రాచకార్యములు కోమటిబుద్ధుల దీర్పదీరునే? [విక్రమ. 4-63]

ఈ దూతే వీరమరణం ఘనతను ఎలా చాటుకొంటున్నాడో చూడండి:

ఇంచుక సూదివేదన వహించిన మాత్ర నృపాంగనాకుచో
దంచితసౌఖ్యకేళి సతతంబును గంచులి గాంచు నాజిని
ర్వంచన దీవ్రబాణనికరక్షతదేహుల కబ్బనే మరు

చ్చంచలలోచనాఘనకుచస్తబకద్యుతిసంగసౌఖ్యముల్? [విక్రమ. 4-71]

కాస్త సూదిపోట్లు ఓర్చుకొన్నంతమాత్రంచేత రవిక రాచకూతుళ్ళ పాలిండ్ల సౌఖ్యకేళికి నిరంతరం నోచుకొంటున్నది. యుద్ధంలో తీవ్రబాణాల వల్ల క్షతదేహులైతే దేవతాస్త్రీల సంగమసౌఖ్యం లభిస్తుందట.

ఇతని ఒకటిరెండు పద్యాలు చదివినంత మాత్రం చేతనే ఇంత ఆనందం కలిగితే కావ్యమంతా చదివితే ఇంక ఎంత హాయిగా ఉంటుందో అన్నది సహజమైన కుతూహలమే.

జక్కన కవిత్వం నిజానికి చక్కనే.

SAMAGRA ANDHRA SAHITYAM - Volume 3 - By ARUDRA

